

JYU DISSERTATIONS 791

Reetta Nousiainen

Sattuman varassa – ristiriitaisuus rakennussuojelussa

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

JYU DISSERTATIONS 791

Reetta Nousiainen

**Sattuman varassa
– ristiriitaisuus rakennussuojelussa**

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Historica-rakennuksen salissa H320
kesäkuun 7. päivänä 2024 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Historica, lecture hall H320, on June 7, 2024, at 12 o'clock.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2024

Editors

Helena Lonkila

Department of Music, Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Päivi Vuorio

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Kansikuva: yleiskaavassa suojeltu 1931 valmistunut Vääksyn yhteiskoulu purettiin huhtikuussa 2024.
Taustalla uusi elinkaarikoulu. Kuva: Reetta Nousiainen

Copyright © 2024, by the author and University of Jyväskylä

ISBN 978-952-86-0180-7 (PDF)

URN:ISBN:978-952-86-0180-7

ISSN 2489-9003

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-0180-7>

ABSTRACT

Nousiainen, Reetta

Randomness: Contradictions in the Preservation of Built Heritage

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2024, 280 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 791)

ISBN 978-952-86-0180-7 (PDF)

This research examines the contradiction between the goals and practical actions of preserving built heritage. Though strategies and legislation aim to preserve built heritage and promote sustainable development, in practice the action is often the opposite. This study focuses on the situation in Finland at the beginning of the 2020s. The research questions are what societal and cultural factors cause contradictions, how they appear, and what maintains them. The research is situated within the field of museology and multidisciplinary research into built heritage and cultural environment studies.

Grounded theory and two sets of research materials are used in this study. The materials consist of current media articles and expert interviews. The analysis of the data and the integration of the multidisciplinary theoretical literature show that the preservation of built heritage is often subject to randomness.

The research reveals societal structures and cultural practices that lead to and maintain randomness and, thus, contradiction. Especially in the hegemony of the growth economy and consumer culture, environmental issues are secondary. Power and responsibility, as well as rights and obligations, do not go hand in hand. Ambiguity in regulation leads to decisions that depend on individuals or organizations. The decisions concerning built heritage are mostly made in municipalities, but the lack of environmental expertise, dependence on corporate investments, and the weakening of local democracy cause random decisions.

This study shows that such factors lead to decision-making that is contradictory to the goals of built heritage preservation. However, they do not automatically lead to problems in situations where there is the will and expertise to take the built heritage into account. If the situation that enables the contradiction continues or worsens, even exemplary action is subject to randomness.

Keywords: built heritage, building preservation, sustainable development

TIIVISTELMÄ

Nousiainen, Reetta

Sattuman varassa – ristiriitaisuus rakennussuojelussa

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2024, 280 s.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 791)

ISBN 978-952-86-0180-7 (PDF)

Tämä tutkimus käsittelee rakennetun kulttuuriympäristön suojelun tavoitteiden ja käytännön toiminnan ristiriitaisuutta 2020-luvun alun Suomessa. Tutkimuksen taustalla vaikuttavat museologian tieteenalan ja kulttuuriympäristön tutkimuksen käsitykset kulttuuri- ja luonnonperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä sekä strategioissa ja lainsäädännössä tavoitellut kulttuuriympäristön vaalimisen ja kestävän kehityksen tavoitteet. Ristiriitaisuuden syitä ja ilmenemistä sekä sitä ylläpitäviä tekijöitä selvitetään kahden tutkimusaineiston kautta. Aineistot ovat ajankohtaisia media-artikkeleita sekä rakennetun ympäristön parissa toimivien asiantuntijoiden haastatteluita.

Grounded theoryn tutkimusmenetelmällä toteutetut aineistoanalyysit ja monitieteinen teoreettinen kirjallisuusintegraatio osoittavat suojelun olevan monella tavoin sattumanvaraisuudelle alttiina. Tutkimus nostaa esille sattumanvaraisuuteen ja siten ristiriitaisuuteen johtavia ja niitä ylläpitäviä yhteiskunnallisia rakenteita ja kulttuurisia toimintatapoja: Kasvutalouden ja kulutuskultuurin hegemoniassa ympäristökysymykset ovat alisteisessa asemassa. Valta ja vastuu ovat eriytyneet, ja oikeudet korostuvat velvoitteiden kustannuksella. Sääntelyn tulkinnanvaraisuus altistaa henkilö- ja organisaatioriippuvaisille ratkaisuille. Kulttuuriympäristökysymykset ratkotaan pitkälti kunnissa, joissa esiintyy osaa- mis- ja resurssivajetta ympäristöasioissa, riippuvuutta elinkeinoelämän investoinneista sekä paikallisdemokratian heikentymistä.

Tutkimus osoittaa tällaisten tekijöiden altistavan tavoitteisiin nähden ristiriitaiseen kulttuuriympäristöarvot sivuuttavaan, lyhyen aikavälin taloudellisia tuottoja painottavaan päätöksentekoon. Ne eivät kuitenkaan automaattisesti johda ongelmiin tilanteissa, joissa on tahtotila ottaa kulttuuriympäristö huomioon. Ristiriidan mahdollistavien asiantilojen jatkuessa tai edelleen heikentyessä sattumanvaraisuuden uhka leijuu esimerkillisenkin toiminnan yllä.

Avainsanat: kulttuuriympäristö, rakennussuojelu, kestävä kehitys

Author Reetta Nousiainen
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä
nousiainenreetta@gmail.com
ORCID 0000-0002-6902-5076

Supervisors Associate Professor (Title of Docent), PhD,
Senior Lecturer Helena Lonkila
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

Associate Professor (Title of Docent), PhD,
Senior Researcher Katja Mäkinen
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

Professor Emeritus, PhD Janne Vilkkuna
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

Reviewers Professor, PhD Maunu Häyrynen
Department of Cultural Production and
Landscape Studies
University of Turku

University Lecturer, PhD Antti Wallin
Faculty of Social Sciences
Tampere University

Opponent University Lecturer, PhD Antti Wallin
Faculty of Social Sciences
Tampere University

ESIPUHE

Kiinnostukseni rakennussuojeluun ja kulttuuriympäristöalaan syntyi kansalais-toiminnan kautta asuinkunnassani, jossa halusin toimia yhdessä muiden paikallisten kanssa tärkeäksi kokemamme ympäristön ja rakennusperinnön puolesta. Vaikuttamismahdollisuudet osoittautuivat kuitenkin kerta toisensa jälkeen ole-mattomiksi. Toistuva ristiriitaisuuksiin törmääminen niin kansalaisena kuin työelämässä on herättänyt uteliaisuuteni aiheen tutkimiseen.

Käytännön työelämä kulttuuriympäristötehtävissä on kulkenut jatkuvasti tutkimustyöni rinnalla. Olen tehnyt tutkimusta valtaosin työn ohessa lukuun ot-tamatta muutamien kuukausien opintovapaata, jonka aikuiskoulutustuki mah-dollisti. Tuona aikana pystyin toteuttamaan tutkimuksen intensiivisen haastatte-luvaiheen. Haluan kiittää kaikkia kahtakymmentä haastateltua asiantuntijaa ajastanne ja osallistumisestanne, panoksenne oli tutkimuksen kannalta olennai-sen tärkeä.

Tutkimustyöni on ollut itsenäistä, mutta yliopiston tutkijayhteisön aktiivi-suus seminaarityöskentelyssä on antanut monia eväitä työlleni. Onnekseni mi-nulla on ollut myös maisteriopintojeni ajalta tutut asiantuntevat ohjaajat, joiden puoleen on voinut aina kääntyä. Erityisesti haluan kiittää yliopistotutkija Katja Mäkistä, jota ilman en olisi tullut ajatelleeksi jatko-opintoja. Katja kannusti kuin itsestään selvyyttenä jatkamaan, *tottakai* – tutkimusaihekin valmiina ja tärkeä. Kun myös professori Janne Vilkuna tuki aietta, hain tutkijakoulutukseen. Jannen jäätyä eläkkeelle on ollut ilo saada pitää hänet ohjaajajoukossa mukana. Uudeksi pääohjaajaksi sain yliopistolehtori Helena Lonkilan, joka jo aikanaan kannusti minua hakemaan kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma Kuomaan pohtiessani voisiko sinne kansalaisaktiivitaustalla ja liiketalouden ammattikor-keakoulupohjalta pyrkiä. Kuoma olikin monipuolinen pohja ponnistaa uudelle alalle ja jatko-opintoihin, ja siellä monialaisesta taustasta oli vain hyötyä.

Lämpimät kiitokset ohjaajilleni työni luotsaamisesta ja kaikesta avusta. Kii-tos apulaisprofessori Tuuli Lähdesmäelle käsikirjoituksen kommentoimisesta. Kiitän myös tutkimukseni esitarkastajia professori Maunu Häyrystä ja yliopisto-lehtori Antti Wallinia. Asiantuntevat palautteenne kannustivat ja innostivat tut-kimuksen viimeistelyssä.

Tutkimustyö on pääosin vienyt vapaa-aikaani – *siis miten kauan sä äiti oikein kirjoitat sitä samaa juttua* – arjen pyörittäksen osallisuudesta ja elämän ilosta kiitos rakkaalle perheelleni.

Vanhassa Vääksyssä toukokuussa 2024

Reetta Nousiainen

KUVIOT

Kuvio 1	Media-aineiston ydinkategoria ja siihen juontavat syyt.	86
Kuvio 2	Haastatteluaineiston ydinkategoria ja siihen juontavat syyt.....	98
Kuvio 3	Yhdistelmä aineistolähtöisistä malleista.....	114
Kuvio 4	Aineistoanalyysin yhteenvedon käsitteellinen malli.....	214

TAULUKOT

Taulukko 1	Media-aineiston hakusanat ja osumat	75
Taulukko 2	Media-aineiston kategoriat, koodit ja aineistonäytteet.	84
Taulukko 3	Haastatteluaineiston kategoriat, koodit ja aineistonäytteet.....	95

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
1.1	Konteksti.....	13
1.2	Tutkimusongelma.....	16
1.3	Tutkimuksen lähtökohdat ja rakenne.....	17
1.4	Tutkijapositio ja tutkimusetiikka.....	20
2	TUTKIMUSKENTTÄ JA TEOREETTINEN ESIYMMÄRRYS.....	23
2.1	Kulttuuriympäristö museologian näkökulmasta.....	27
2.2	Ympäristön arvot ja yhteinen muisti.....	32
3	TAUSTA: SUOJELUN KEHITYS JA KEHYKSET.....	38
3.1	Katsaus suomalaiseen rakentamisperinteeseen.....	39
3.2	Suojelulainsäädännön ja käsitysten kehittyminen.....	45
3.3	Rakennussuojelun raamit ja toimijakenttä 2020-luvun alussa.....	54
4	AINEISTOLÄHTÖINEN MENETELMÄ JA TUTKIMUSAINEISTOT.....	66
4.1	Tutkimusmenetelmänä grounded theory.....	67
4.2	Menetelmän käyttö aineistojen analysoinnissa.....	70
4.3	Tutkimusaineisto I: media-artikkelit.....	73
4.3.1	Mediatekstit tutkimusaineistona.....	73
4.3.2	Aineistonkeruun toteutus ja rajaukset.....	74
4.4	Tutkimusaineisto II: asiantuntijahaastattelut.....	76
4.4.1	Vuorovaikutteinen asiantuntijahaastattelu ja aihepiirit.....	77
4.4.2	Haastateltavien valinta.....	79
5	AINEISTOJEN ANALYYSIT - SUOJELUN KUVA.....	82
5.1	Mediatekstien julkinen kuva: rapautuva rakennussuojelu.....	82
5.1.1	Teknistaloudellisuus.....	87
5.1.2	Tuottovaatimus.....	88
5.1.3	Tarpeettomuus.....	89
5.1.4	Tulkinnanvaraisuus.....	90
5.1.5	Säännökset.....	92
5.2	Haastatteluaineiston kertomaa: sattumanvaraistuva suojelu.....	94
5.2.1	Kaksijakoisuus.....	100
5.2.2	Yhteismitattomuus.....	102
5.2.3	Kohtaamattomuus.....	104

5.2.4	Tiedon ja taidon vajeet	106
5.2.5	Resursoimattomuus	108
5.2.6	Toimintakulttuurin vaikutus.....	110
6	SUOJELUN TILA - KIRJALLISUUSINTEGRAATIO.....	113
6.1	Yhteiskunnallinen toimintaympäristö.....	116
6.1.1	Taloudellinen kasvupolitiikka ja planeetan reunaehdot.....	118
6.1.2	Säätely-ympäristö	125
6.1.3	Säätelyyn vaikuttavat toimijat	131
6.2	Paikallisuus ja kaikkivaltiaat kunnat	137
6.2.1	Eriytymistä, keskittymistä, talouskysymysten korostumista	139
6.2.2	Ympäristön laatu sivussa	146
6.2.3	Paikallisdemokratian tila ja valta-asetat.....	153
6.2.4	Vallan vahtikoiraa vailla	161
6.2.5	Lainsäädännön hutera selkänöja	164
6.2.6	Kuntien mahdoton tehtävä.....	172
6.2.7	Heikkenevät kiinteistönpidon edellytykset	180
6.3	Kulttuurista kiinni	185
6.3.1	Ympäristönlukutaito osana yleissivistystä puuttuu	187
6.3.2	Asenneilmapiiri: tieto ei riitä.....	191
6.3.3	Asiantuntija- ja paikallistieto suunnittelukulttuurissa	197
6.3.4	Rakentamiskulttuurin kulttuurinen kestävyys	206
6.4	Yhteenveto ja analyysin tulosten arviointi.....	213
7	TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	217
7.1	Kasvutalouden puristuksessa	218
7.2	Valta vs. vastuu - oikeudet vs. velvollisuudet.....	223
7.3	Marginaaliin juuttuminen	228
7.4	Tutkimustulokset kulttuuriympäristöalan näkökulmasta	234
	SUMMARY	239
	LÄHTEET	243
	LIITTEET.....	270
	Liite 1: Haastattelurunko.....	270
	Liite 2: Tiedote tutkimuksesta	271
	Liite 3: Tietosuojailmoitus.....	273
	Liite 4: Suostumus osallistua tieteelliseen tutkimukseen -lomake.....	276
	Liite 5: Haastatellut asiantuntijat	277

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus käsittelee rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen ja rakennussuojelun tavoitteiden ja niitä koskevan toiminnan ristiriitaisuutta 2020-luvun alun Suomessa. Tutkimus tarkastelee suojelun tilan näyttäytymistä mediatekstien sekä rakennetun ympäristön parissa toimivien asiantuntijoiden kokemusmaailman kautta. Tutkimus asemoituu museologian ja kulttuuriympäristön tutkimuksen kentälle, mutta analysoi monitieteisesti vallitsevia yhteiskunnallisia rakenteita ja kulttuurisia toimintatapoja, jotka aineiston osoittamiin ristiriitaisiin tilanteeseen ovat johtaneet ja niitä ylläpitävät.

Suhtautuminen kulttuuriympäristön ja rakennusten suojeluun on aina jakanut kansaa. Mielenpiteet jakautuvat edelleen: toisten mielestä historiallista rakennettua ympäristöä on säilynyt niin vähän, että kaikki merkit menneestä tulisi voida säilyttää. Toiset taas kokevat, että vanhan kuuluukin väistyä uuden tieltä, koska uuden ajatellaan edustavan kehitystä parempaan. Mielenpiteiden jakaantuneisuuteen törmää lähes jokaisessa maankäyttö- ja kaavoitushankkeessa. Rakennetun kulttuuriympäristön suojelun ei kuitenkaan ole tarkoitus olla mielipidekysymys, vaan sitä raamittavat lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset. Taustalla on yleismaailmallinen oikeus kulttuuriperintöön, josta kaikkien tulee kantaa vastuu, kuten Suomen perustuslaki linjaa.¹ Valtionhallinnon strategiat ja niitä edeltäneet komiteamietinnöt ovat vuosikymmenten ajan korostaneet rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen yhteiskunnallista merkitystä. Kulttuuriympäristön suojelu on yli kahdenkymmenen vuoden ajan ollut integroituna maankäyttö- ja rakennuslakiin, kytkeytyen vahvasti kansalaisten osallisuuteen ja vaikuttamismahdollisuuksiin oman elinympäristönsä kehittämisessä sekä kestäväen kehityksen tavoitteisiin olemassa olevan rakennetun ympäristön säilyttämisen ja ylläpidon näkökulmasta.² Strategia- ja lakitekstien valossa rakennetun kulttuuriympäristön tilanne vaikuttaa turvatulta.

Tämän tutkimuksen tarve juontui asetettujen tavoitteiden ja käytännön toiminnan räikeänä näyttäytyvästä ristiriidasta. Lakisääteisyystä huolimatta

¹ Suomen perustuslaki 731/1999, 20§.

² Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) 132/1999 astui voimaan vuoden 2000 alussa.

kulttuuri- ja luonnonympäristön vaaliminen törmää jatkuvasti taloudellisen tehokkuuden vaatimukseen maankäytössä ja rakentamisessa. Yhteensovittamisen hankaluus aiheuttaa ratkaisemattomia ristiriitoja, joissa arvopohjainen suojeleminen joutuu väistämään taloudellisia tavoitteita. On päädytty tilanteeseen, jossa strategiatasolla ja lainsäädännön selityksissä toivotaan yhtä, vaikka toiminta todellisuudessa on toista. Tällaista ilmenee toki muissakin yhteiskunnallisissa asiayhteyksissä kuin rakennussuojelussa. Suojelun osalta vaikuttaa kuitenkin puuttuvan tutkittua tietoa nykyisten yhteiskunnallisten muutosten sekä eri toimijoiden ajureista ja toimintaedellytysten vaikutuksista tai jopa niiden tunnistamisesta suhteessa kulttuuriympäristön vaalimiselle asetettuihin tavoitteisiin. Tämä tutkimus pyrkii osaltaan täyttämään tätä aukkoa.

Tämän tutkimuksen aihe on lähtöisin monista omassa positiossani käytännön kulttuuriympäristötyössä heränneistä kysymyksistä. Tutkimusta tehdessäni ja sitä edeltävänä aikana olen työskennellyt eri tehtävissä kulttuuriympäristöalalla. Taustallani vaikuttavat lisäksi kansalaisaktivistin, vanhan talon korjaajan ja kulttuurihistoriallisen ympäristön asukkaan positiot. Kaikella tällä on vaikutusta siihen, miten hahmotan kulttuuriympäristökysymyksiä.

Tutkijapositioni sekä teoreettisen esiyymmärrykseni taustan ja tutkimuskentän muodostavat monialaisen kulttuuriympäristön tutkimuksen ja museologian tieteenalan näkökulmat ja kysymyksenasettelut. Rakennussuojelun kysymykset ovat osa museologian tieteenalalla käytävää keskustelua ja suomalaisen museotoimen tehtäväkenttää.³ Aiempaa kotimaista tutkimusta rakennetun kulttuuriympäristön näkökulmasta on tieteenalalla kuitenkin niukasti.⁴ Museologian käsitys kulttuuri- ja luonnonperinnöstä on kokonaisvaltainen. Maailmaa ympärillämme kuvaava *suuren museon* käsite kuvastaa ympäristön ja maiseman kykyä välittää tietoa menneisyydestä, kun katsoja saa tarvittavaa tietoa näkemästään. Tiedon jakaminen on museoiden ympäristökasvatuksellinen tehtävä.⁵ Meitä ympäröivän rakennetun kulttuuriympäristön todistusvoima ei kuitenkaan säily itsestään, vaan on riippuvainen valinnoista. Museologian keskeisiä tutkimusaiheita ovatkin nykyisyydessä tapahtuvat menneisyyden hallinnan, valinnan ja vallan kysymykset.⁶ Kulttuuriympäristön kentällä päätöksentekoon ja toteutukseen vaikuttavat monet yhteiskunnan toimijat ja toimialat sekä säädösohjaus.

Tämä tutkimus edistää museologian ja kulttuuriympäristön tutkimusalaa tuottamalla tietoa rakennetun kulttuuriympäristön suojelemaan kytkeytyvistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista käytännteistä, toimijuuksista ja rakenteista suhteessa kulttuuriympäristön vaalimisen tavoitteisiin. Kulttuuriympäristön tutkimus on monitieteistä ja johtaa muillekin humanistisille tieteenaloille sekä myös yhteiskuntatieteellisille ja teknisille aloille. Rakennussuojelun näkökulmaa käsitellään etenkin taidehistoriallisessa arkkitehtuuri- ja kaupunkitutkimuksessa, maisemantutkimuksessa sekä kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa. Suo-

³ Kärki, P. 2010. Rakennussuojelu museotoimen tehtäväkentässä. S. 47.

⁴ Museologi Sirkku Pihlman on artikkelissaan käsitellyt aihepiiriä, ks. Pihlman, S. 2007. Museo ja ympäristö.

⁵ Hudson, K. 1993. The Great European Museum. S. 55.

⁶ Vilkuna, J. 2000. Menneisyyden tulevaisuus. S. 9–10. Vilkuna, J. 2010. Museologia ja Suomen museot. S. 344.

jelunäkökulmasta tutkimusta on Suomessa tehty etenkin sen alkuvaiheita eli 1960–70-luvun tilanteita koskien⁷, toisaalta esimerkiksi kaavasuojelun ja kaupunkisuunnittelun nykykäytänteistä⁸.

Tämän tutkimuksen aineistonkeruu ja analyysi on toteutettu grounded theoryn⁹ laadullisella, aineistolähtöisellä tutkimusmenetelmällä. Aineistolähtöisen analyysin havainnot johtavat muun muassa yhteiskuntatieteellisten, sosiologisten, kestävyys-, ympäristö- ja taloustieteellisten kysymysten ja teorioiden pariin. Monitieteisen tarkastelun kautta tutkimus tuo esille kulttuuriympäristön tutkimuksessa tarpeellisia näkökulmia suojelukysymyksistä käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tässä johdantoluvussa kerron tutkimusaiheen kontekstista, tutkimusongelmasta, aineistolähtöisestä menetelmästä sekä omasta tutkijapositionistani.

1.1 Konteksti

Rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymykset eivät ole irrallisia yhteiskunnallisesta toimintaympäristöstään, jossa vallitseviin olosuhteisiin tämä tutkimus pureutuu. Kulttuuriympäristöön vaikuttavia päätöksiä ja toimenpiteitä tehdään monilla eri hallinnon, kansalaisyhteiskunnan ja muun toimijakentän tasoilla. Suojelulla en tässä tutkimuksessa tarkoita vain juridisia yksittäisiin rakennuksiin kohdistuvia suojelupäätöksiä, vaan myös laajemmin kaikkia sellaisia toimia, jotka edistävät rakennetun kulttuuriympäristön vaalimista ja kestäväää rakentamiskulttuuria. Rakennushistorioitsija Pekka Kärki luettelee sellaisiksi esimerkiksi säilymisedellytysten luomisen, rakennetun ympäristön hoidon ja kunnossapidon, purkamisen ja turmelemisen ehkäisemisen sekä valistuksen levittämisen.¹⁰ Vaikka suojelua voidaan edistää monin tavoin, lakisääteisillä reunaehdoilla on merkittävä roolinsa tutkimusaiheessa.

Rakennetun ympäristön suojelukysymysten ristiriitaisuudet näkyvät monin tavoin yhteiskunnassa. Aloittaessani tätä tutkimusta Suomessa oli viimeistä vuottaan voimassa valtakunnallinen kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, jossa kulttuuriympäristö kuvataan voimavarana ja vaalimisen arvoisena kansalaisomaisuutena.¹¹ Samaan aikaan mediassa nousi vähän väliä esiin asiantuntijoiden huoli siitä, että jo yleistynyt tahtotila vanhojen rakennusten vaalimiseen on alkanut murentua liike-elämän ja taloudellisen tehokkuuden nimissä. Purkuaaltoa on mediassa verrattu jopa 1960–70-lukuun.¹² Varsin usein teknistaloudelli-

⁷ Ks. esim. Kivilaakso, A. 2017. Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä.

⁸ Ks. esim. Karhunen, E. 2014. Porin kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriympäristö.

⁹ Glaser, B. & Strauss, A. 1967. Discovery of Grounded Theory.

¹⁰ Kärki 2010, s. 47.

¹¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö 2014. Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020.

¹² Esim. Länsi-Suomi 12.2.2019. Arkkitehti Vilhelm Helander Raumalla: "Vanhat rakennukset aiempaa enemmän purku-uhan alla." Holmila, P. 26.2.2019. "Meillä on liian huono pati-

nen tehokkuus esitetään vääjäämättömyytenä, jolle ei ole vaihtoehtoja. Edes suo-
jelumerkintä ei välttämättä suojele, eikä mikään tieto tunnu riittävän peruste-
luksi säilyttämislle etenkin, jos vastassa on pelkkiä taloudellisia intressejä. Suo-
men perustuslain mukaan vastuu kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille,¹³ mutta
käytännössä vastuunkantajaksi ei välttämättä löydy ketään. Kulttuuriympäristö-
politiikassa tavoitellaan kansalais- ja yhteisölähtöisyyttä, mutta kansalaisten
osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet ovat lakisääteisyystään huoli-
matta osoittautuneet usein heikoiksi.¹⁴

Tämä tutkimus keskittyy etenkin maankäyttö- ja rakennuslain mukaisiin
käytänteisiin, sillä kaavoitus on tarkoitettu Suomessa ensisijaiseksi kulttuuriym-
päristöjen vaalimisen ja rakennussuojelun välineeksi, turvaten myös kansalais-
ten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet. Kulttuuriympäristökysymykset rat-
kaistaan siten pääasiassa paikallistasoilla kunnissa. Maankäyttö- ja rakennus-
laissa kulttuuriympäristön vaalimisen ja suojelun näkökulma on integroitu yh-
deksi näkökulmaksi kaikkeen rakennetun ympäristön päätöksentekoon. Lain
yleisiksi tavoitteiksi on kirjattu hyvän elinympäristön ja kestävä kehityksen
edistäminen sekä osallistumismahdollisuuksien, suunnittelun laadun ja asian-
tuntemuksen monipuolisuuden turvaaminen.¹⁵ Lain tarkoittama kestävä kehitys
pohjautuu YK:n Brundtlandin komission raporttiin 1987 käsittäen ekologisen, so-
siaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen kestävyuden.¹⁶ Olemassa olevan rakenne-
tun ympäristön säilyttäminen on nähty keinona edistää yhteiskunnallisesti vält-
tämätöntä kestävä kehityksen toteutumista sen kaikissa eri ulottuvuuksissa.¹⁷
Museologi Sirkku Pihlman on katsonut kestävä kehityksen agendan yhdistävän
ainakin näennäisesti suojelijoiden ja talouselämän tavoitteet.¹⁸

Lakiin kirjattu kestävä kehityksen tavoite ei kuitenkaan ole johtanut toi-
mintaan. Lokakuussa 2018 julkaistun hallitusten välisen ilmastopaneeli IPCC:n
ilmastoraportin¹⁹ ja sitä seuranneiden jatkoraporttien myötä kestävä kehityk-
sen teemat ovat kuitenkin saaneet jalansijan yhteiskunnallisessa keskustelussa
etenkin ilmastonäkökulmasta. Purkamisen ja korjaamisen ilmastovaikutusten
tutkija Satu Huuhka on todennut, että rakennusten suojelu voisi olla keskeinen
osa ilmaston suojelua, mutta ensin tarvittaisiin asenneilmaston muutos.²⁰ Ilmas-
totavoitteet puoltavat yhä voimakkaammin rakennetun ympäristön kokonais-
valtaista kestävyttä, mutta julkisessa keskustelussa on painottunut energiate-
hokkuuden parantaminen.

nan sieto” - vanhoja rakennuksia puretaan nyt vimmaisesti ja purkuperusteeksi käy mel-
kein mikä vain. Helsingin Sanomat.

¹³ Suomen perustuslaki 20§.

¹⁴ Nousiainen, R. 2019. Yhteisölähtöinen kulttuuriympäristötyö - Vanhan Vääksyn tapaus-
tutkimus.

¹⁵ MRL 132/1999, 1§.

¹⁶ United Nations. 1987. Report of the World Commission on Environment and Develop-
ment: Our Common Future. Raportin pohjalta osauudistettiin silloista rakennuslakia jo en-
nen maankäyttö- ja rakennuslain vuonna 2000 voimaan tullutta kokonaisuudistusta.

¹⁷ Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto 1992. Strategia rakennetun ympäris-
tön ja rakennuskannan vaalimiseksi.

¹⁸ Pihlman 2007, s. 215.

¹⁹ IPCC, The Intergovernmental Panel on Climate Change 2018. Global Warming of 1.5°C.

²⁰ Huuhka, S. 10.4.2019. Rakennusten kiertotalous ja korjausrakentaminen.

Purku-uhkien rinnalla ristiriitoja kulttuuriympäristökysymyksissä aiheuttavat myös kaupunkien ja taajamien tiivistäminen sekä toimintojen keskittäminen. Keväällä 2021 neljä valtakunnallista asiantuntijayhteisöä, Docomomo, ICO-MOS, Rakennustaiteen seura ja Rakennusperintö-SAFA julkaisivat pamfletin *Kenen kaupunki? Helsingin kaupunkisuunnittelu ja kulttuuriympäristö törmäyskurssilla*. Asiantuntijoiden artikkelikokoelma oli hätähuuto Helsingin kulttuuriympäristöjen ja virkistysalueiden puolesta.²¹ Kirjan nimi viittaa 50 vuoden takaiseen *Kenen Helsinki*-teokseen.²² Aihekin on sama. Kiinteistösijoittajien ja rakennusliikkeiden etu hallitsee kaupunkisuunnittelua yhteisen edun sijaan, eikä kansalaisten ääni pääse kuuluviin. Kasvukeskusten ulkopuolella ongelmat ovat erityyppisiä toimintojen keskittyessä ja rakennuskannan jäädessä tyhjilleen vaille käyttöä. Vähälle huomiolle on jäänyt kiinteistönpidossa viime vuosina tapahtunut murros, jossa yksityisten ohella myös julkiset toimijat ovat vähentäneet kiinteistöomistuksiaan vuokraten tilat kiinteistösijoittajalta tai yhtiöittäneet toiminnot.

Huolenaiheeseen kytkeytyvät myös kiinteistönpidon tuottotavoitteet, jotka jättävät arvotakennuksia vaille ylläpitoa tai myyntilistoille. Lyhyen aikavälin tuottotavoitteet saattavat ajaa kiinteistöjen kestävä ja pitkäjänteisen ylläpidon ohitse. Kulttuurihistoriallisille kohteille voi olla vaikea löytää yksityissektorilta omistajia, joilla olisi riittäviä edellytyksiä huolehtia arvotakennuksista. Samalla valtion tukitoimet maamme kulttuurihistoriallisen rakennuskannan kunnossapitoon ja korjaamiseen näyttävät jumiutuneen pysyvästi marginaalisiksi. 2010-luvun loppupuolella myös ympäristökysymyksiä valvovien viranomaisten toimivaltaa on maankäyttö- ja rakennuslain normien purkamisen ja sujuvoittamisen nojalla kavennettu.²³ Kansalaisyhteiskunta taas toimii pitkälti vapaaehtoispuolelta niukoin resurssein.

Tämä tutkimus käsittelee rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen ja suojelun ristiriitaisuutta Suomessa. Vaikka muissa pohjoisen Euroopan maissa on osin samoja haasteita,²⁴ eri maiden lainsäädäntö, kannusteet ja myös asennoituminen rakennusperintöön eroavat toisistaan.²⁵ Rakennetun ympäristön vaalimiseen liittyviä kulttuurimaiseman ja restauroinnin erityiskysymyksiä sivutaan tutkimuksessa, mutta niiden tarkempaan käsittelyyn ei tutkimuksen liiallisen laajenemisen ehkäisemiseksi mennä. Esimerkiksi energiamurroksen kuten tuulija aurinkovoiman tai kaivannaisteollisuuden kysymykset koskevat ajankohtai-

²¹ Hautajärvi, H. ym. 2021. *Kenen kaupunki*. Helsingin kaupunkisuunnittelu ja kulttuuriympäristö törmäyskurssilla.

²² Helander, W. & Sundman, M. 1970. *Kenen Helsinki? Raportti kantakaupungista*.

²³ Laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 230/2017. Ely-keskusten muutoksenhakuoikeutta rajoitettiin koskemaan maakunnallisesti ja valtakunnallisesti merkittäviä asioita. Museot taas kokevat ristiriitoja ylläpitäjäkaupunkinsa hankkeisiin puuttumisessa. Uusi-Seppä, N. 2017. *Maakuntamuseoseelvitys*. S. 20.

²⁴ Esimerkiksi ilmastonmuutokseen sopeutumistoimien vaikutukset kulttuuriperintöön. Suomi on mukana erilaisissa pohjoismaisissa ja eurooppalaisissa yhteistyöverkostoissa. Ks. esim. Nordisk ministerråd 2022. *Klimatilpasningstiltak og kulturarv*.

²⁵ Korpivaara, A. 12.10.2021. *Katsaus pohjoismaiseen lainsäädäntöön ja sen kehitykseen*. Lindh, T. 12.10.2021. *Modernismin suojelun eroja*. Esitykset 3A Talks-webinaarissa Pohjolan lait - Rakennettu kulttuuriperintö Pohjoismaiden lainsäädännössä. Tekijän muistiinpanot. Ks. myös Lehtovuori, P. ym. 2019. *Tulevaisuuskatsoja eräiden maiden alueidenkäytön suunnittelujärjestelmiin*. Katsaus sisältää joitakin viittauksia suojeluun.

sesti myös kulttuuriympäristöjä, mutta ovat kokonaan oma tarkastelukenttensä. Tutkimus ei myöskään käsittele arkeologista kulttuuriperintöä, sillä eri lainsäädäntö²⁶ ja käytänteet määrittävät sen suojelua.

Tutkimus ei myöskään syvenny rakennussuojelun ristiriitaisuuksille vastakkaiseen ilmiöön eli tilanteisiin, joissa suojelu toteutuu tarkoituksensa mukaisesti. Siksi on tärkeää huomauttaa, että Suomessa on myös esimerkillistä arvokennuksista huolehtimista. Kaikissa rakennetun ympäristön toimijaryhmissä on myös vanhojen rakennusten kunnostamista ja kestävä ylläpitoa arvostavia toimijoita. Monissa valtio-omisteisissa arvokohteissa ylläpito on pitkäjänteistä ja kunnostuksessa käytetään osaavia suunnittelijoita ja korjaajia.²⁷ Jotkut kunnat näkevät rakennusperinnön tärkeänä vetovoimatekijänä. Esimerkiksi Fiskarsin alueella paikallisen kulttuuri- ja luonnonympäristön sekä perinteen huomaavainen vaaliminen on taannoin valittu strategiseksi kehittämissuunnaksi,²⁸ ja alue on palkittu jo kahdesti vuoden kotimaisena matkakohteena. Rakennusperintöä arvostetaan myös monien yksityisten ihmisten, yhteisöjen ja yrittäjien keskuudessa. Pelkästään Facebookin *Pelastetaan vanhat talot* -ryhmässä on yli 87 000 jäsentä.²⁹ Yhteisöjen omistamia seurantaloja kunnostetaan eri puolilla Suomea. Niiden korjaamiseen on saatavissa neuvontaa ja avustusta Suomen Kotiseutuliiton kautta.³⁰ Suomessa on rakennusperinteen tuntevia osaavia suunnittelijoita, korjaajia ja rakentajia. Kyse ei siis ole siitä, etteikö rakentamiskulttuuriamme säilyttävää ja arvostavaa toimintaa olisi ja etteikö se olisi mahdollista. Se on kuitenkin marginaalissa.

1.2 Tutkimusongelma

Tämän tutkimuksen tutkimusongelma on rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen tavoitteiden ja käytännön toteutumisen välillä näyttäytyvä ristiriitaisuus, josta on johdettu kolme tutkimuskysymystä: 1) millaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista syistä rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymyksissä vallitsevat ristiriitaiset asiantilat johtuvat, 2) miten ne ilmenevät ja 3) mikä niitä pitää yllä. Tutkimusaiheen pariin johtivat havainnot siitä, että huolimatta lainsäädännöstä suojelu ei aina näytä suojelevan kulttuuriympäristöä tavoitellulla tavalla. Lähtiessäni tutkimaan suojelun tilaa ristiriidat korostuivat myös tutkimusaineistoissa. Rakennetun ympäristön kontekstissa tuotantotaloudellinen tehokkuus

²⁶ Muinaismuistolaki 295/1963.

²⁷ Senaatti-kiinteistöt toimii arvokohteissa yhteistyössä Museoviraston kanssa. Virallisesti suojeltujen kohteiden lisäksi merkittävää uudempaa arkkitehtuuria hoidetaan samoin periaattein kuin suojeltua. Senaatti-kiinteistöt, kulttuuriperintökohteet. Verkkosivusto.

²⁸ Björkman, S. ym. 2014. FISKARS 1649 – 365 vuotta Suomen teollisuuden historiaa.

²⁹ Pelastetaan vanhat talot-ryhmä Facebookissa. Verkkosivusto. Jäsenmäärä joulukuussa 2023.

³⁰ Seurantaloiden korjaukseen on myönnetty valtionavustusta 1970-luvun lopulta alkaen. Suomen Kotiseutuliitto on vastannut neuvonnasta seuraavasta vuosikymmenestä alkaen ja valtionavustusten jakamisesta 2004 lähtien. Suomen Kotiseutuliitto, Seurantaloiden korjausavustus. Verkkosivusto.

näyttää muodostuneen eräänlaiseksi yleisesti hyväksytyksi väistämättömyydeksi, joka näennäisen itsestään selvästi on oikeutettu ohittamaan muut kulttuuri- ja luonnonympäristön kiistattomatkin arvot ja kerrannaisvaikutukset sekä elämänlaatuun että itsessään. Ajankohtaisessa ilmastokeskustelussakin rakennetun ympäristön kunnossapidon ja säilyttävän korjaamisen näkökulma vaikuttaa jääneen marginaaliin ja energiatehokkuuskeskustelun jalkoihin. Kuitenkaan valtionhallinnon strategioissa ja muissa rakennussuojelulle ja kulttuuriperinnön vaalimiselle asetetuissa tavoitteissa ristiriitoja ei sanottavasti ole analysoitu tai otettu huomioon. Niissä rakennettu kulttuuriympäristö esitetään merkittävänä kansallisomaisuutena ja voimavarana, jollaista käsitystä moni toimija ei käytännön päätöksenteossa näytä tunnistavan tai jakavan.

Tutkimus selvittää suojelun ristiriitaisena näyttäytyvän tilan syitä ja ilmenemistä sekä sitä, millaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet, prosessit, valinnat tai mekanismit pitävät sitä yllä. Tiedonintressinä on siten ymmärtää, mistä ilmiössä on kyse. Jürgen Habermasin kolmen tiedonintressin mukaisessa jaottelussa³¹ kyse on hermeneuttisesta tiedonintressistä, jonka päämääränä on luoda tietoa ja tulkintaa yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta toimintaympäristöstä.

1.3 Tutkimuksen lähtökohdat ja rakenne

Tässä luvussa kuvaan tutkimuksen lähtökohtia ja rakennetta, joka aineistonkeruussa ja analyysissä käytettävän aineistolähtöisen tutkimusmenetelmän takia poikkeaa voimakkaasti teoriaohjatusta tai teoriaohjaavasta tutkimuksesta. Aineistonkeruun ja analyysin tutkimusmenetelmänä on alun perin sosiologiseen tutkimukseen kehitetty grounded theory.³² Menetelmää voi käyttää kokonaisen tutkimuksen lähestymistapana tai laadullisen tutkimuksen aineistonkeruu- ja analyysimenetelmänä,³³ kuten tässä tutkimuksessa. Nimestään huolimatta kyseessä ei ole teoria vaan laadullinen, hermeneuttista lähestymistapaa edustava aineistolähtöinen tutkimusmenetelmä. Hermeneuttinen metodologia on luonteeltaan kehämäistä: tutkimuksen edetessä ja tiedon lisääntyessä tulkintojen tekeminen aineistosta ja liittymisestä muuhun tutkimukseen ja teorioihin tarkentuu ja tuottaa uusia tulkintoja.³⁴

Aineistolähtöisen menetelmän käyttäminen ei tarkoita irrallisuutta teoreettisista ja metodologisista lähtökohdista, ja tutkijalla on aina esiyymmärrys aihees-

³¹ Habermas, J. 1966/1989. Knowledge and Human Interests. Habermasin kolme tiedonintressiä ovat tekninen, praktinen (hermeneuttinen) ja emansipatorinen. Teknisessä oppimisen tarve kohdistuu tehokkaammin tekemiseen teknistä tietoa ja luonnon manipuloinnista hyödyntämällä, emansipatorisessa vaihtoehtojen ja korvaavien toimintamallien kehittämiseen, vapautumiseen totutusta tavasta toimia.

³² Glaser, B. & Strauss, A. 1967. Discovery of Grounded Theory. Menetelmän nimelle ei ole vakiintunutta suomennusta. Ks. lisää luku 4.1.

³³ Airaksinen, J. Grounded theory.

³⁴ Hermeneutiikan juuret ovat Martin Heideggerin (1889–1976) hermeneuttisessa filosofiassa, johon pohjautui Hans-Georg Gadamerin (1900–2002) hermeneutiikan perusteos *Wahrheit und Methode* (1960). Ks. Oesch., E. 1994. Totuus ja metodi hermeneutiikassa.

taan. Tässä tapauksessa esiymmärrykseni muodostuu käytännön kokemusteni ohessa rakennussuojelun teoreettisista, historiallisista ja hallinnollisista käytänteistä. Tutkimuksen aluksi **luvussa 2** esitän siksi tutkimuskirjallisuuden kautta, miten rakennettua kulttuuriympäristöä ja suojelukysymyksiä tarkastellaan museologiassa ja lähitieteissä, joiden tutkimuskentälle tämä tutkimus asemoituu. Kulttuuriympäristön vaalimisen käytänteet ja alan asiantuntijoiden käsitykset pohjautuvat monin osin näille teorioille. Teoreettisella esiymmärryksellä on vaikutuksensa tutkimuksen rakentumiselle, vaikka kyseiset teoriat eivät ohjaa aineiston analyysia.

Toisekseen, jotta suojelun ristiriitaista nykytilaa voi tutkia, on oltava myös tieto siitä, miten kehkeytyneelle pohjalle nykykäytänteet rakentuvat. **Luvussa 3** esitän siksi kirjallisuuden ja hallinnollisten asiakirjojen kautta katsauksen kotimaiseen rakentamiskulttuuriin ja suojelun kehittymiseen sekä 2020-luvun alussa rakennussuojelua raamittaviin lainsäädäntöön, käytänteisiin ja toimijakenttään. Tämä lukujen 2–3 teoreettinen, historiallinen ja hallinnollinen tausta kuvaa tutkimuskenttää kertoen kulttuuriperinnön vaalimisen näkökulman rakennettuun ympäristöön. Siinä painottuvat yhteisöjen ja kulttuuriperintöinstituutioiden tai suunnittelijoiden väliset yhteydet, mutta vähemmän muut osapuolet ja toimintaympäristö, joilla on merkittäviä vaikutuksia rakennetussa kulttuuriympäristössä tehtäviin valintoihin ja päätöksiin. Tässä tutkimuksessa tavoitteeni on lähestyä tutkimusongelmaa laajemmin sen yhteiskunnallisen toimintaympäristön kautta aineistolähtöisesti, enkä siksi analysoi syvemmin luvuissa 2–3 esiteltyä tutkimuksen taustaa. Aineistolähtöisen menetelmän valinta perustuu siihen, että se soveltuu hyvin tämän kaltaiseen tutkimukseen, jossa tutkittavaa ilmiötä halutaan tarkastella monitieteisesti eri näkökulmista.³⁵

Luvussa 4 esittelen grounded theoryn tutkimusmenetelmänä sekä tutkimusaineistot. Grounded theoryn aineistoanalyysin metodinen ydin on jatkuvan vertailun menetelmä, jossa aineistoa ei pakoteta ennalta määriteltyihin luokituksiin eivätkä etukäteen valitut teoriat ohjaa analyysia. Menetelmän tavoitteena on aineistoon perustuen kuvata, tulkita tai selittää tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä.³⁶ Tarkastelen tutkimusaihetta kahden eri aineiston kautta, sillä tutkimastani ilmiöstä on saatavissa tietoa yhtäältä ajankohtaisten mediatekstien luomasta kuvasta ja toisaalta rakennetun ympäristön eri toimijoiden käsityksistä. Ensimmäisen aineiston kokosin ajankohtaisista mediateksteistä tutkimuksen alkuvaiheessa. Toisen aineiston keräsin asiantuntijahaastatteluilta tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa. Tutkimuksen alussa kerätyn mediatekstiaineiston tarkoituksena oli luoda omaa näkökulmaani laajempi käsitys siitä, millä tavoin rakennetun kulttuuriympäristön suojelu ja edellä kuvatut ristiriidat tavoitteiden ja toiminnan välillä näyttäytyvät julkisuudessa. Mediatekstit on kerätty kattavasti eri medioista valtakunnallisesti ja systemaattisesti tietyltä ajanjaksolta. Mediatekstianalyysi on myös jossain määrin vaikuttanut tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa toteutettujen haastatteluiden suunnitteluun. Asiantuntijahaastatteluja tein monialaisesti rakennetun ympäristön eri toimijoille eri puolilta maata. Nii-

³⁵ Holopainen, A., Puusa, A. & Juuti, P. 2020. Grounded theory. S. 249, 253.

³⁶ Glaser & Strauss 1967.

den kautta tutkin, miten kulttuuriperintöalan toimijat ja rakennetun ympäristön sidosryhmät hahmottavat suojelun tilaa omassa kokemusmaailmassaan.

Aineisto- ja metodiluvun jälkeen **luvussa 5** vuorossa on varsinainen empiirinen tutkimus eli aineistojen analyysi, joka on jaettu kahteen osaan siten, että kumpaakin aineistoa analysoidaan erikseen. Analyysissä aineistonäytteistä muodostetaan kategorioita. Analyysien tulokset esitän käsitteellisinä syy-seurausmalleina, jotka kiteyttävät ydinkategoriat sekä sen, miten tutkittava ilmiö eli ristiriitainen asiantila aineistojen analyysissä näyttäytyy media-artikkeleissa ja haastateltujen kokemusmaailmassa. Syy-seurausmallit osoittavat suojelun rapautumista ja sattumanvaraistumista.

Molemmat aineistolähtöiset mallit yhdistetään analyysia jatkavassa kirjallisuusintegraatiossa ja teoreettisessa argumentaatiossa **luvussa 6**. Grounded theoryssa kirjallisuusintegraatio rakentuu vasta aineistolähtöisten mallien pohjalta ja on usein monitieteinen. Tässä teoreettisessa argumentoinnissa aineistolähtöisen analyysin havainnot integroidaan aiempaan tutkimukseen sellaisille tieteenaloille, joille havainnot johtavat. Tutkimuksen etenemisen logiikka noudattelee siten hermeneuttista kehää.³⁷ Tässäkin tutkimuksessa kirjallisuusintegraatio on monitieteinen käsittäen muun muassa talous- ja yhteiskuntatieteitä sekä käyttäytymistutkimusta. Luvun lopuksi muodostan yhteenvetona aineistolähtöisen tutkimuksen käsitteellisen mallin kirjallisuusintegraation pohjalta.

Lopuksi **luvussa 7** esitän johtopäätökset ja tutkimustulokset vastauksina tutkimuskysymyksiin kuvaten aineistoanalyysin osoittamia rakennetun kulttuuriympäristön suojelun ristiriitaisuuden syitä, jotka yhteiskunnallisesta toimintaympäristöstä johtuvat, niiden ilmenemistä sekä asiantilaa ylläpitävää vallitsevaa toimintakulttuuria.

Tämä tutkimus tuottaa kulttuuriympäristön tutkimukseen ja museologian tieteenalalle tietoa yhteiskunnallisesta toimintaympäristöstä ja -kulttuurista, jossa rakennetun kulttuuriympäristön suojelun kysymyksiä maassamme 2020-luvun alussa ratkotaan. Tutkimus osoittaa olemassa olevia ilmiöitä, jollaiset johtavat kulttuuriympäristön suojelutavoitteiden ja käytänteiden ristiriitaisuuteen strategisista tavoitteista ja lakisääteisistä prosesseista huolimatta. Tutkimus esittää millaiset yhteiskunnalliset päätökset, rakenteet ja toimintatavat ristiriitaisuuteen johtavat ja tilannetta edelleen ylläpitävät. Tutkimus tuottaa siten museologian tieteenalalle ja kulttuuriympäristön tutkimukseen lisää ymmärrystä tällaisista muille kuin kulttuuriperintöalalle juontavista hallinnollisista, juridisista, poliittisista ja kulttuurisista reunaehdoista. Samalla tutkimus osallistuu ympäristökysymyksistä käytävään tieteelliseen keskusteluun rakennetun ympäristön kontekstissa. Tämän tutkimuksen kontribuutio kohdistuu yhteiskunnallisen toimintaympäristön ja -kulttuurin nykytilan ristiriitajen ja sen tuottamien seurausten osoittamiseen rakennetun kulttuuriympäristön suojelussa. Tutkimukseen ei ole sisällynyt varsinaisten kehitysehdotusten laatimista. Tuotettu tutkimustieto kuitenkin edesauttaa osaltaan tällaisten laatimista tulevaisuudessa.

³⁷ Puusa, A. & Juuti, P. 2020. Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä. S. 72–73.

1.4 Tutkijapositio ja tutkimusetiikka

Tutkijan positiolla on vaikutuksia tutkimustyöhön, aina lähtien tutkimusongelman asettelusta ja näkökulmasta.³⁸ Humanistinen tutkimus on tulkintaa, johon vaikuttavat paitsi ympäröivän todellisuuden muutokset, myös tutkijan henkilökohtainen ja historiallisesti muodostunut esiymmärrys. Tutkimusetiikka ja reflektiivisyys ovat siksi merkittävässä roolissa. Tehdyt tulkinnat ja niihin päätyminen on kirjoitettava uskottavasti auki.³⁹ Tieteellisin menetelmin voi tuottaa tietoa syy-seurausvaikutussuhteista. Tieteen autonomisuuden ja arvovapauden periaatteiden mukaisesti tutkimuksessa esitettyjen väitteiden perusteiden tulee nojata väitteiden tiedolliseen pätevyYTEEN.⁴⁰ Tässä luvussa kuvaan tutkijapositioni, joka on tärkeää avata suhteessa tutkimusaiheeseen ja arvioida sen vaikutusta, tarkastella tulkintojen uskottavuutta suhteessa aineistoon sekä kantaa eettinen vastuu tulkinnoista.

Olen opiskellut kulttuuriympäristöalalle vasta aikuisiällä. Alan opintoihin minut johti alkujaan kansalaisaktiivisuus. Kiinnostuin kulttuuriympäristökysymyksistä paikan ja yhteisön näkökulmista muutettuani perheineni 1930-luvun taloon historialliselle asuinalueelle. Omaan asumiseeni on liittynyt vanhojen talojen korjausrakentaminen eräänlaisena elämäntapana: itse tehden ja asumisen lomassa kunnostaen. Hankkiessamme kyseisen talon olin vanhempainvapaalla markkinointiviestinnän työtehtävistä, joita olin tehnyt aluekehittämisen parissa. Aiempi koulutukseni on liiketaloudesta, joten myöskään talousnäkökulma ei ole itselleni vieras.

Sysäys aktiivisuuteen tapahtui klassisesti: havahtuin uhkiin, jotka hävittivät itselleni arvokkaana näyttäytyvää ympäristöä. Ammatillisesti minua häiritsi ristiriita, jossa kulttuurihistoriallisia arvopiirteitä jatkuvasti käytettiin matkailun ja asumisen aluemarkkinoinnissa, mutta samaan aikaan samoja arvoja hävitettiin muiden intressien edessä. Liityin asuinalueeni kulttuuriperintöä vaalivaan yhdistykseen ja lähdin mukaan haastattelemaan alueen vanhoja asukkaita muistitiedon keräämiseksi. Opiskelin samalla kulttuurihistoriaa avoimessa yliopistossa. Valtakunnallisesti oli juuri ollut käynnissä *Jokaisen Oma Ympäristö* -kampanja,⁴¹ joka kannusti kansalaisjärjestöjä aktiivisuuteen kulttuuriympäristöjen arvostuksen ja hoidon parantamiseksi. Yhdistystoiminnassa hyödynsin aluemarkkinoinnin osaamistani proaktiiviseen toimintaan, muun muassa tapahtumien, näyttelyiden ja talkoiden järjestämiseen, materiaalien tuottamiseen ja keskustelutilaisuuksien vetämiseen asukkaille ja päättäjille. Kirjoitin yleisönosastoille ja osallistuin kaavoituskeskusteluihin. Ensisijainen pyrkimys oli ennakoiva, alueen arvoja

³⁸ Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. 2016. Johdatus tieteelliseen ajatteluun. S. 154–156. Tieteen etiikkaan kuuluu kysymys siitä, miten tutkimusaiheet valitaan ja millaisia tutkimustuloksia saa tavoitella.

³⁹ Nivala, K. & Mähkä, R. 2012. Johdanto: Lähde, menetelmä, tulkinta. S. 9.

⁴⁰ Haaparanta & Niiniluoto 2016, s. 155–156.

⁴¹ Jokaisen oma ympäristö JOY 2010 oli Suomen Kotiseutuliiton koordinoima kansalaisjärjestöjen yhteinen kampanja kulttuuriympäristön arvostuksen ja hoidon lisäämiseksi. Suomen Kotiseutuliitto, verkkosivusto.

esille nostava toiminta, mutta yhdistys puuttui tarvittaessa kulttuuriympäristöä hävittäviin päätöksiin myös oikaisuvaatimuksin ja valituksin. Verkostoituminen eri toimijoiden kanssa johti siihen, että alueelle saatiin EU-projektirahoitus kulttuuriympäristöohjelman laatimiseen ja paikallisten tarinoiden keräämiseen.⁴² Työskentelin projektissa ja opiskelin samalla kulttuuriympäristön tutkimusta Jyväskylän yliopistossa.

Maisterintutkielmassani tarkastelin kansalaislähtöistä kulttuuriympäristötyötä tapaustutkimuksena asuinalueeltani.⁴³ Kansalaistoiminnan vaikuttavuus oli näyttäytynyt itselleni ristiriitaisena. Paikallinen kulttuuriympäristö oli kerta toisensa jälkeen uhattuna kansalaisten proaktiivisuudesta ja monipuolisista projekteista huolimatta. Tutkielma osoitti ongelman esiintyvän muuallakin. Kansalaisten vaikutusmahdollisuudet jäivät käytännössä heikoiksi, vaikka osallisuus on päivän sana ja lainsäädäntö korostaa ihmisten oikeutta vaikuttaa omaa ympäristöään koskeviin suunnitelmiin.⁴⁴ Kiinnostus tutkia kulttuuriympäristöasioihin liittyvää kompleksisuutta edelleen johti vuonna 2020 tämän väitöskirjatutkimuksen pariin, jota olen tehnyt pääosin työn ohessa.

Aloittaessani tutkimusta luovuin vähitellen yhdistystoiminnasta. Työkseni vedin ammattikorkeakoulussa kulttuuriperintöön ja korjausrakentamiseen liittyviä EU-hankkeita. Syksyllä 2020 siirryin työskentelemään tutkijaksi alueelliseen vastuumuseoon, jossa työhöni on kuulunut kulttuuriympäristön asiantuntijatehtävät kuntien maankäytön ja rakentamisen hankkeissa. Tästä positiosta tutkimusaiheeni problematiikka on tullut erityisen käsin kosketeltavaksi. Tutkimuseettisistä syistä en käytä tutkimuksessa työssäni esiin tulleita asioita. Ne vaikuttavat silti esiyemmärykseeni. Tutkimusaiheeni on kuitenkin laajempi valtakunnallinen kysymys, eikä yksittäisen kunnan tai maakunnan toiminta ole asian ytimessä. Jäin opintovapaalle tutkijan työstäni museolta syksyllä 2022, mutta siirryin pian työskentelemään ELY-keskukseen rakennetun ympäristön kiertotalouden edistämisen hankkeeseen.

Näissä kaikissa työtehtävissä olen tavalla tai toisella ollut osallisena kulttuuriympäristön toimintakentällä ja toiminut eri sidosryhmien parissa. Tutkijana uteliaisuuteni kohdistuu erityisesti muiden kulttuuriympäristöön vaikuttavien osapuolten näkökulmiin ja siihen, miten he näkevät ja kokevat vallitsevat rakenteet tai tilanteet.

Tiedostan omiin positiioihini ja kokemuseräiseen tietooni kätkeytyvän riskin ajatusvinoumista ja ennakkokäsityksistä, ja sen, että niitä voi olla joskus vaikeakin tunnistaa. Positioni avaa toisaalta myös mahdollisuuden suhteuttaa erilaisia näkökulmia toisiinsa. Pysin minimoimaan ajatusvinoumien riskiä reflektiivillä työotteella sekä tarkastelemalla asioita aktiivisesti myös toisen näkökul-

⁴² Kulttuuriympäristöstä hyvinvointia ja liiketoimintaa -hankkeen toteuttivat Vääkssä 2016–2017 Helsingin yliopisto, Lahden ammattikorkeakoulu ja Vanhan Vääkсын Kehittämisyhdistys. Ks. Antikainen, J. ym. 2018. Kulttuuriympäristöstä elinvoimaa ja hyvinvointia maakuntiin. S. 46.

⁴³ Nousiainen, R. 2019. Yhteisölähtöinen kulttuuriympäristötyö. Vanhan Vääkсын tapaus-tutkimus.

⁴⁴ Suomen perustuslaki 731/1999, 20§ ympäristöperusoikeus, MRL 132/1999. Tutkimukset ovat osoittaneet ongelmia osallisuuden toteutumisessa, ks. Rättilä, T. & Rinne, J. 2016. Kuntademokratia kaksilla raiteilla.

masta. Tällöin on oltava tietoinen myös siitä, miten eri tavoin ihmiset prosessoivat tietoa. Filosofin Charles S. Peirce (1839–1914) on luokitellut uskomusten muodostamisen tavat neljään menetelmään: 1) Itsepäisyyden menetelmässä yksilö pitää kiinni käsityksistään eikä anna kritiikin ja todisteiden horjuttaa uskomuksiaan. 2) Auktoriteetin menetelmässä tiedon hankinta nojaa arvovaltaiseen henkilöön tai instituutioon. 3) Intuitiivinen menetelmä luottaa järkeilyyn ja intuitioon tiedonhankinnassa ilman todistelun tai havainnoinnin apua. 4) Tieteellinen menetelmä on objektiivinen, julkinen ja itsensä korjaava.⁴⁵ On selvää, ettei tieteellisessä tutkimuksessa nojaututa itsepäisyyteen tai intuitioon, mutta on tärkeää tiedostaa niiden mahdollinen vaikutus omaan tai muiden ajatteluun. Auktoriteetin menetelmään on tieteessä osin välttämätöntäkin nojautua, pohjautuuhan tieteellinen tutkimus monin osin jo aiemmin saavutettuihin tuloksiin. Oleellista on kriittisyys sitä kohtaan, mitä auktoriteettina pitää. Tieteellisen menetelmän objektiivisuudella tarkoitetaan riippumattomuutta yksittäisen tutkijan henkilökohtaisista mielipiteistä ja ennako-oletuksista. Vaikka esiyymmärrys ohjaa tulkintojen etenemistä hermeneuttisessa dialogissa, aineistoissa esiintyvät tulkinnat kuitenkin haastavat samalla omaan esiyymmärrykseen perustuvia tulkintoja. Hermeneuttinen, kehämäinen menetelmä lisää ymmärrystä tutkimuksen kohteesta ja irrottaa subjektiivisesta näkökulmasta.⁴⁶ Tieteellinen tieto on silti aina sidoksissa aikakautensa vallitseviin ajattelutapoihin ja siten subjektiivista. Julkisuuden periaate kuitenkin vähentää subjektiivisuutta. Tieteellisen menetelmän käyttäminen ja argumentoiminen tieteellisen päättelyn sääntöjen mukaan liittyy myös tieteen etiikkaan ja kriittisyyteen. Itsensä korjaavuudella tieteellisessä menetelmässä tarkoitetaan sitä, että aiemmin saavutetut tutkimustulokset voivat periaatteessa tulla hylätyiksi uuden julkisesti esitetyn todistusaineiston perusteella.⁴⁷

Asemoin itseni tutkijana kulttuuri- ja luonnonympäristön puolesta toimijaksi, mutta en vain institutionaalista näkökulmasta. Pysin suhtautumaan muiden osapuolten näkemyksiin avoimesti ja erityisellä kiinnostuksella, sillä kaikkiin positioihin liittyy stereotyyppioita. Olen itsekin kohdannut kansalaistoimintaan tai museoon liitettyjä ennakkoluuloja.⁴⁸ Tutkijan lasien läpi katsoen kiinnostavaa on, onnistuuko siltojen rakentaminen eri näkökulmien välille ja toisilleen ymmärrettäväksi tekeminen. Tutkimukseni äärellä pidän mielessä sen, että kukin osapuoli lähtökohtaisesti tarkastelee asioita itsensä ja oman näkemyksensä kautta. Toisten tulkinnat asioista ja tilanteista ovat yhtä aikaa olemassa. Toisen totuus voi haastaa oman totuuden, mutta tällöin on syytä mennä oman näkemyksen ulkopuolelle ja pyrkiä tarkastelemaan tilannetta tutkijan silmin.

⁴⁵ Peirce, C. 1877/1991. The fixation of belief. S. 157–158.

⁴⁶ Haaparanta & Niiniluoto 2016, s. 113, 115–117. Hermeneuttinen menetelmä ja tulkintatieteellinen päättely on rakenteeltaan samankaltaista kuin luonnontieteissä käytetty hypoteettis-deduktiivisen mallin tieteellinen päättely.

⁴⁷ Haaparanta & Niiniluoto 2016, s. 38–41.

⁴⁸ Museon toimintaan liitetään yhä museoimisen halu, kansalaistoimijuuteen esimerkiksi nimby-ilmiö (not in my back yard), mikä tarkoittaa vastustusta jollekin sinänsä tärkeänä pidettävälle hankkeelle, jota ei kuitenkaan itsekkäistä syistä haluta omaan lähiympäristöön.

2 TUTKIMUSKENTTÄ JA TEOREETTINEN ESIYMMÄRRYS

Tässä luvussa tuon esille tutkimuskirjallisuuteen perustuen, miten rakennetun kulttuuriympäristön suojelun kysymyksiä tarkastellaan humanistisesta näkökulmasta kulttuuriympäristön tutkimuksessa. Luku on luonteeltaan tutkimusta taustoittava: tarkoitus ei ole analysoida syvällisemmin esiteltäviä teorioita vaan kuvata tutkimuksen sijoittumiskenttä tieteellisessä keskustelussa, keskeiset käsitteet sekä taustalla vaikuttava teoreettinen esiymmärrykseni. Nämä käsitteet ja teorit eivät kuitenkaan ohjaa tämän tutkimuksen aineistoanalyysia, sillä käyttämässäni grounded theoryn tutkimusmenetelmässä⁴⁹ teoreettinen kirjallisuusintegraatio muodostetaan aineistolähtöisten tutkimuslöydösten pohjalta.

Kulttuuriympäristön tutkimus on lähtökohtaisesti monitieteistä ja moniäänistä. Rakennettua kulttuuriympäristöä ja suojelukysymyksiä voidaan tutkia useiden tieteenalojen näkökulmista.⁵⁰ Omissa opinnoissani olen lähestynyt kulttuuriympäristön tutkimusta museologian tieteenalan ohessa etenkin kriittisen kulttuuriiperinnön tutkimuksen ja taidehistoriallisen ympäristön tutkimuksen näkökohdista. Keskeisiä kiinnostukseni kohteita ovat valinnan ja vallan kysymykset, yhteisöllisten merkitysten ja kollektiivisen muistin näkökulmat. Tämän tutkimuksen keskiössä ovat rakennetussa ympäristössä vaalimisen arvoisena ja kestävästä kehitystä edistävänä ilmenevät asiat. Kulttuuriympäristön vaalimisessa kyse ei ole pelkästään institutionaalisesta toiminnasta, mutta myös siitä, sillä suomalaisessa museotoimessa rakennetun kulttuuriympäristön asiantuntijuus on keskeinen tehtävä. Kulttuuriympäristökysymyksiä käsitellään myös muilla kuin humanistisilla aloilla kuten arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa, joissa on omat näkökulmansa ja teoriansa.

Tässä luvussa on ensin hyvin tiivis johdanto rakennetun ympäristön suojelukäsitysten muotoutumiseen tieteellisessä keskustelussa sekä keskeisiin käsit-

⁴⁹ Glaser & Strauss 1967.

⁵⁰ Ks. Lonkila, H. & Hanka, H. 2020. The Negotiated Cultural Environment. S. 48–49. Kulttuuriympäristön tutkimus voi käsitellä monin tavoin ihmisen toimintaa ja ihmisen luomia ympäristöjä. Sitä voidaan tutkia esim. arkeologiassa, arkkitehtuurissa ja yhteiskuntamaantieteessä.

teisiin tämän tutkimuksen kontekstissa. Sen jälkeen ensimmäisessä alaluvussa käyn lävitse, miten kulttuuriympäristön kysymyksiä käsitellään museologian tieteenalalla ja toisessa alaluvussa, miten rakennetun ympäristön arvoja tarkastellaan edellä mainituilla lähitieteenaloilla.

Kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelun länsimaisen käsityksen taustalla vaikuttaa ajatus moraalisisesta velvollisuudesta tulevia sukupolvia kohtaan. John Ruskin (1819–1900) kirjoitti maan olevan meillä vain lainassa. Hänen mukaansa myöskään historialliset rakennukset eivät kuulu meille, vaan osin niille, jotka ne rakensivat ja niille, jotka seuraavat meitä.⁵¹ Ruskinin ajattelu on osaltaan vaikuttanut institutionalisoituneiden suojelukäytäntöjen syntymiseen 1800-luvun lopulla. Samoihin aikoihin ajatus rakennusten suojelemisesta rantautui myös Suomeen, kun kansakunnan oma historia alkoi kiinnostaa.⁵² Aluksi arvokkaiksi luettiin lähinnä monumentit ja muinaismuistot kuten kivilinnat ja -kirkot, arkiseen ympäristöön suojeluajatuksia eivät vielä ulottuneet.

Rakennussuojeluun herättiin laajemmin yhteiskunnallisena kysymyksenä Euroopassa 1900-luvun alkupuolelta lähtien, jolloin suojelukeskustelu laajeni käyttörakennuksiin ja historiallisiin aluekokonaisuuksiin. Suomessa havahtuminen tapahtui toisen maailmansodan jälleenrakennuskauden ja yhteiskunnan uudistumisen koittaessa.⁵³ Aihe nousi keskusteluun etenkin rakennushistorioitsijoiden ja arkkitehtien puheenvuoroissa.⁵⁴

Maailmansotien jälkeen on luotu useita kansainvälisiä sopimuksia ja julistuksia kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi ja ylläpitämiseksi sekä nykyisten että tulevien sukupolvien eduksi.⁵⁵ Vuonna 1945 perustettiin kansainvälisesti kulttuuriperinnön suojeluun keskittyvä Unesco,⁵⁶ joka vuodesta 1972 on ylläpitänyt maailmanperintöluetteloa.

1970–1980-luvulla tutkijat kiinnostuivat siitä, miten institutionaalinen työ ja kansainväliset sopimukset vaikuttavat käsityksiin kulttuuriperinnöstä.⁵⁷ Materiakeskeisyyttä ja irrallisuutta paikkojen arkielämästä kritisoitiin.⁵⁸ Muun muassa taidehistoriassa, yhteiskuntamaantieteessä ja arkkitehtuurissa rakennettua ympäristöä alettiin lähestyä ajan, paikan ja tilan sekä yhteisöjen ja kollektiivisen muistin kautta, elettyinä ja koettuna ympäristönä.⁵⁹ Museologiassa objektikeskeisyys vaihtui kulttuuri- ja luonnonperinnön kokonaisvaltaisuuteen, ja museoiden

⁵¹ Ruskin, J. 1885. The seven lamps of architecture. S. 176, 187.

⁵² Häyrynen, M. 2005. Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen.

⁵³ Kärki 2010, s. 50. Kärjen artikkelissa käsitellään rakennussuojelua museotoimen tehtäväkentässä 1800-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.

⁵⁴ Esim. Lilius, H. 1964. Kaupunkiemme rakennussuojelu ja sen kohteet. Suojelukäsitysten kehittymistä Suomessa käsitellään lähimmin luvussa 3.2.

⁵⁵ Harrison, R. 2020. Heritage as future making practices. S. 23–25. Ks. myös luku 3.3.

⁵⁶ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Ensimmäinen kansainvälinen yleissopimus eli Haagin sopimus kulttuuriomaisuuden suojelemiseksi aseellisissa selkkauksissa solmittiin 1954. Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.

⁵⁷ Lumley, R. 2004. The debate on heritage reviewed.

⁵⁸ Ks. esim. Lowenthal, D. 1985. The past is a foreign country.

⁵⁹ Ks. esim. Norberg-Schulz, C. 1979. Genius logi. Towards a phenomenology of architecture. Hayden, D. 1995. The power of place: urban landscapes as public history.

institutionaalinen näkökulma yhteisölähtöisyyteen.⁶⁰ Kulttuuriperinnön määrittelyn ja hallinnan valtarakenteita analysoiva kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus (*critical heritage studies*) on korostanut aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön kokonaisvaltaisuutta. Kulttuuriperintö käsitetään tutkimusalalla yhteiskunnallisena, konstrukttiivisena, diskursiivisena ja poliittisena ilmiönä.⁶¹ Näillä tieteenaloilla keskeisiä ovat myös valinnan ja vallan kysymykset. Avaan aihepiiriä seuraavaksi vielä tässä tutkimuksessa keskeisten käsitteiden kautta. Kulttuuriperintöön ja (rakennettuun) kulttuuriympäristöön liittyvien eri käsitteiden käyttäminen samassa asiayhteydessä johtuu siitä, että ne poikkeavat eri tieteenaloilla ja eri kielissä hieman toisistaan.

Kulttuuriperintö käsittää laaja-alaisesti erilaisia aineellisia ja aineettomia asioita, myös rakennuksia ja rakennettuja ympäristöjä eli rakennusperintöä. Niihin liittyvät maisema- ja luontoarvot ovat osa kulttuuriperintöä, sillä kaikki aineelliset ja aineettomat arvot ovat kulttuurisesti määriteltyjä.⁶² Kulttuuriperintö on kollektiivisesti tunnistettua, ja sitä halutaan välittää edelleen seuraaville sukupolville. Kulttuuriperintöä määrittävät arvovaltansa perusteella erilaiset instituutiot, ja sen jatkuvuutta pyritään turvaamaan kansallisella lainsäädännöllä sekä kansainvälisillä sopimuksilla. Kulttuuriperintöä eivät kuitenkaan määrittele ja kannattele vain instituutiot, vaan myös ihmiset ja yhteisöt, jotka kokevat sen merkitykselliseksi.⁶³ Kyse ei ole vain menneisyydestä, koska sillä mitä menneestä kulttuuriperinnöksi tuotetaan, on vaikutusta kykyimme kuvitella ja rakentaa tulevaisuutta.⁶⁴ Kulttuurille ja perinteelle on ominaista ja väistämätöntäkin jatkuva muutos. Siihen sisältyy sekä jatkuvuus että uuden luominen, joka on samalla mahdollisuus toimia muutosvoimana. Tämä edellyttää tietoisuutta niistä kulttuurisista toimintatavoista, joilla voi olla kielteisiä vaikutuksia⁶⁵ esimerkiksi tässä asiayhteydessä ympäristölle tai jotka muodostavat esteitä kestäväälle kehitykselle.

Kulttuuriympäristön käsite on Suomessa otettu käyttöön hallinnollisessa tarkoituksessa 1990-luvulla.⁶⁶ Kulttuuriympäristöön luetaan kuuluvaksi *rakennusperintö*, kulttuurimaisemat ja arkeologinen kulttuuriperintö eli muinaisjäännökset. Tämän jaon mukaisesti on toteutettu myös valtakunnallisesti merkittävien kohteiden inventoinnit käsittäen erikseen rakennetun kulttuuriympäristön, maisemat ja arkeologisen kulttuuriperinnön.⁶⁷ Museolaissa alueellisten vastuu-

⁶⁰ Šola, T. 1992. The future of museums and the role of museology. Vilkuna, J. 2010a. Yhteinen kulttuuriperintömme. Ks. seuraava alaluku.

⁶¹ Harrison, R. 2013. Heritage. Critical Approaches. Kisic, V. 2016. Governing heritage dissonance.

⁶² Vilkuna 2015, s. 328. Ihmiselle on tyypillistä luoda rajanvetoja esimerkiksi luonnon ja kulttuurin sekä aineellisen ja aineettoman perinnön välille, vaikka ne kytkeytyvät toisiinsa.

⁶³ Faro Convention. Convention on the Value of Cultural Heritage for society 2005. Council of Europe. Määritelmät kulttuuriperinnöstä ja kulttuuriperintöyhteisöstä.

⁶⁴ Harrison 2013, s. 24. Ks. myös Vahtikari, T. 2022. Menneisyyden ja nykyisyyden käsitteellinen ja kokemuksellinen yhteys: kulttuuriperintö lähihistorian tutkimuskohteena ja työkaluna.

⁶⁵ Siivonen, K. 2017. Kulttuurinen kestävyys. S. 277–279.

⁶⁶ Kähkönen, S. 2015. Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö. Tahiti 04/2015.

⁶⁷ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY) on inventoitu 2009 ja vuonna 2023 käynnissä on ollut esiselvitys inventoinnin päivitystarpeesta. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (VAMA) päivitysinventointi tuli voimaan loppuvuo-

museoiden tehtäväksi on asetettu *toimia kulttuuriympäristön, erityisesti rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön asiantuntijana*.⁶⁸ Suomen kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 määritteli kulttuuriympäristön arvokkaaksi kansallisvarallisuudeksi, jonka hyvä ylläpito tukee *kestävään kehityksen* tavoitteita, lisää alueiden viihtyisyyttä, elinvoimaa ja ihmisten hyvinvointia.⁶⁹ Kulttuuriympäristön käsite on käytössä vain pohjoismaissa, mikä voi aiheuttaa sekaannusta suhteessa kansainvälisissä sopimuksissa käytettyyn käsitteistöön. Kulttuuriympäristön käsite on paljolti rinnakkainen kansainvälisesti käytetyn *maiseman* käsitteen kanssa.⁷⁰ Maisema muodostaa viitekehyksen kulttuuri- ja luonnonympäristöille asettamatta niitä vastakkain. Se kattaa erilaiset ympäristöt luonnossa, kaupungeissa, maaseudulla tai vesistöillä niihin liittyvine merkityksineen.⁷¹ Laajimmillaan kulttuuriympäristöksi käsitetään arvoneutraalisti kaikki ympäristö, johon ihminen on vaikuttanut toiminnallaan. Arkisetkin ympäristöt ovat huolenpidon arvoisia. Kaikki ihmisen jälkeensä jättämä ei kuitenkaan ole vaalimisen arvoista, sillä ihminen aiheuttaa toiminnallaan myös ympäristötuhoja ja muuta vahinkoa. Muistamisen ja oppimisen takia voi silti olla syytä säilyttää myös ympäristöjä, jotka muistuttavat jonkin kulttuurisen toiminnan negatiivisista ilmiöistä. Säilymiselle on tosin tuolloin oltava edellytys kielteistä toimintaa jatkamatta.

Rakennusperintö ja rakennettu kulttuuriympäristö ovat tässä tutkimuksessa keskeisiä käsitteitä, jotka ovat määritelmiltään lähellä toisiaan. Julkishallinnon terminologiassa rakennusperintö on määritetty kulttuuriperinnön osaksi, joka käsittää rakennukset, rakennelmat ja rakennetut alueet sekä rakentamisen ja suunnittelun periaatteet, historian, tavat, tyylit ja perinteet. Rakennettu kulttuuriympäristö on rakennuksista, rakennelmista, ja rakennetuista alueista sekä niiden suhteista toisiinsa ja ympäristöönsä muodostuva kulttuuriympäristö.⁷² Käsitteitä on käytetty synonyymisesti laissa rakennusperinnön suojelemiseksi. Tässä tutkimuksessa pyrin käyttämään ensisijaisesti rakennetun kulttuuriympäristön käsitettä, sillä vaikka rakennusperinnön käsite kattaa myös rakennelmat ja rakennetut alueet, luo se helposti mielikuvaa yksittäisistä rakennuksista. Varsinaisten rakennusten lisäksi molemmat käsitteet pitävät sisällään myös kylä- tai kaupunkikuvan, erilaiset rakennelmat, puistot ja puutarhat, väylät ja sillat tai aluekokonaisuudet. Aineelliseen rakennettuun ympäristöön kiinnittyy aineetonta kulttuuriperintöä, kuten muistot, tavat ja paikan tarinat.

Kestävä kehitys käsittää ekologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden.⁷³ Suomessa kestävä kehityksen edistäminen on integroitu rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen tavoitteisiin maankäyttö- ja rakennuslain kautta. Kulttuuriympäristöalalla on vuosikymmenten ajan korostettu, että

desta 2021 ja valtakunnallisesti merkittävän arkeologisen kulttuuriperinnön (VARK) päivitysinventoinnit ovat tätä tutkimusta tehtäessä (2020–2024) olleet käynnissä.

⁶⁸ Museolaki 314/2019, 7 § 2 momentti. Tässä tutkimuksessa en tarkastele arkeologista kulttuuriperintöä.

⁶⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö 2014, s. 29.

⁷⁰ Häyrynen, M. 2016. Maisema vaiko vallan kulttuuriympäristö. Tahiti 01/2016.

⁷¹ Lonkila & Hanka 2020, 45–46. Kirjoittajat viittaavat Euroopan maisemayleissopimuksen määritelmiin. Ks. Firenze Convention 2000. European Landscape Convention.

⁷² Sanastokeskus, verkkosivusto.

⁷³ United Nations 1987.

olemassa olevan rakennuskannan säilyttävä korjaaminen on ekologisesti ja taloudellisesti kestävä, mutta yhtä merkittäviä kysymyksiä rakennetun kulttuuriympäristön kannalta ovat sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Vanhoihin ympäristöihin on ajan kuluessa muodostunut sosiaalisia arvoja, suhteita ja verkostoja. Sosiaalista kestävyyttä edistää, että ihmisten arkiympäristössä säilyy tutuus ja jatkuvuus, muutoksessakin. Kulttuuriseen kestävyyteen on liitetty paikallinen identiteetti, ajallinen kerroksisuus ja kotipaikkatunne. Maisema ja eri aikakausien rakennukset kertovat ihmisille historiasta ja juurista. Perinteisen rakentamiskulttuurin vaaliminen pitää tietotaitoa elävänä ja edistää myös ekologista kestävyttä.⁷⁴ Kestävän kehityksen tavoittelun on nähty ainakin periaatteessa mahdollistavan taloudellisten ja suojelutavoitteiden yhdistämisen.⁷⁵ Kulttuuriympäristön vaalimisen ekologisen näkökulman painotus on viime vuosina lisääntynyt ilmastokeskustelun myötä. Tieteellisessä tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty myös kulttuuriseen kestävyyteen.⁷⁶ Kestävyysmurroksen katsotaan edellyttävän nimenomaan kulttuurista muutosta.

2.1 Kulttuuriympäristö museologian näkökulmasta

Suomessa kulttuuriympäristön vaaliminen on edellä kerrotun mukaisesti museotoimen olennainen tehtäväalue, joka on kirjattu museolakiin.⁷⁷ Rakennetun kulttuuriympäristön vaaliminen poikkeaa kuitenkin monilta osin muusta museotyöstä. Se liittyy silti oleellisesti museologian tieteenalan keskeisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Ne koskevat kulttuurisia prosesseja ja valtaa: miten, millaisella arvopohjalla ja keiden toimesta päätetään siitä, mitä valitaan muistettavan ja unohdettavan.⁷⁸

Kokoelmien kerääminen, muistitiedon siirtäminen ja rakennusten tai luonnonmuistomerkkien säilyttäminen ovat ihmisten ja yhteisöjen tapoja hallita ajallista ja alueellista ympäristöään. Rakennetussa ympäristössä sukupolvien välisen perinnön välittämiseen on käytössä erilaisia tapoja, kuten tietyin kriteerein arvoitetut ja suojellut kohteet: luonnonsuojelualueet, perinnemaisemat, muinaisjäänne- ja rakennusperintö. Niiden vaalimisen yhteiskunnallinen tehtävä on mahdollistaa ymmärrys siitä, mistä olemme tulossa ja missä olemme nyt, jotta ehkä osaisimme suunnitella mihin olemme menossa. Tämä on keskeistä museologian tieteenalalla, joka tarkastelee kokonaisvaltaisesti kulttuuri- ja luonnonperintöä ja yhteiskunnallista muistia. Huolenpito tulevaisuudesta edellyttää menneisyyden muistamista ja sen kautta nykyisen ymmärtämistä, sillä ympäristössä näkyvät ja vaikuttavat aiemmin tehdyt valinnat. Myös kulttuuriperintökohteet ovat aina va-

⁷⁴ Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto 1992, s. 15–17, 40.

⁷⁵ Pihlman 2007, 215.

⁷⁶ Siivonen 2017, Lonkila & Hanka 2020.

⁷⁷ Museolaki 134/2019, 7§ 2 momentti.

⁷⁸ Vilkuna 2000, s. 9–10.

lintojen tulosta. Tämä ajallinen ja alueellinen ympäristönhallintaprosessi on museologian kohteena.⁷⁹

Nimestään huolimatta museologian tieteenalan katse ei kohdistu museoon, vaan laajemmin yhteiskuntaan. Vielä 1970-luvulla museologia oli museokeskeistä, mutta samaan aikaan, kun keskustelu kulttuuriperinnöstä laajeni koskemaan yhteisöjä, myös museoiden esinekeskeinen toiminta muuttui ilmiökeskeiseksi, yhteiskuntaa ja yhteisöä painottavaksi. Aiemmin museokeskeinen museologia laajentui käsittämään koko kulttuurisen ympäristön.⁸⁰ Utta teoreettisempaa, kulttuuri- ja luonnonperinnön ja yhteisön lähestymistapaa painottavaa museologiaa kehittämään perustettiin vuonna 1977 ICOFOM, International Committee for Museology.⁸¹ Museologi Tomislav Šolan mukaan kulttuuri- ja luonnonperinnön kokonaisuuden painottuminen institutionaalisen näkökulman sijaan avasi samalla oven entistä laajemmalle toimijakentälle.⁸² Objektien ja kulttuuriperintökohteiden arvo alettiin ymmärtää syntyvän laajemmin niiden kontekstista sekä niihin liittyvistä tiedoista.⁸³ Museotyö muuttui yhteisölähtöiseksi, ja sen tavoitteeksi tuli tuottaa kansalaiskeskusteluun ja päätöksentekoon tietoa, joka auttaa ymmärtämään pidemmän aikavälin kehityslinjoja. Paradigman muutoksen myötä syntyneen uuden museologian (*new museology*)⁸⁴ määritelmässä ei esiintynyt enää sana museo, vaan kulttuuri- ja luonnonperintö.⁸⁵ Šola esitti termiä *heritologia*, tarkoittaen yleistä kulttuuri- ja luonnonperintöteoriaa.⁸⁶ Šolan ohella käsitykseen vaikuttivat museologit Per-Uno Ågren (1930–2008),⁸⁷ Peter van Mensch,⁸⁸ ja Zbynek Stransky (1926–2016). Ole Strandgaard on tiivistänyt, että museologia on oppi kulttuuriperinnöstä (*heritage*)⁸⁹ ja Suomessakin Janne Vilkuna on määritellyt museologian heritologisesti.⁹⁰ Näkökulman keskiössä on ajatus siitä, että kulttuuri- ja luonnonperinnön vaaliminen on yhteiskunnallisesti merkittävää, sillä se lisää ymmärrystä sukupolvien jatkumosta ja auttaa siten kantamaan vastuuta myös tulevasta.⁹¹

⁷⁹ Vilkuna, J. 2015. Kulttuuriperintö ja yhteiskunnalliset muistifunktiot. S. 328–329.

⁸⁰ Vilkuna, J. 2007b. Museologian vaiheita. S. 45–49, 51. Museologia syntyi alkujaan jo 1700-luvulla keräilijöinä toimivien museoiden rinnalle. Tuolloisesta, ns. vanhasta museologiasta käytetään myös termiä museografia. Se keskittyy museoteknisiin kysymyksiin: miten ja millaisin menetelmin museotyötä on kannattavinta tehdä. Toisen maailmansodan jälkeen museoiden yhteiskunnallisen merkityksen kasvaessa alkoi lähestyä käänne kohti uutta museologiaa, josta tuli sittemmin yliopistoissa opetettava tieteenala.

⁸¹ International Committee for Museology (ICOFOM) toimii kansainvälisen museoneuvoston International Council of Museums (ICOM) alaisuudessa. Ks. ICOFOM ja ICOM verkkosivut.

⁸² Šola 1992, s. 394.

⁸³ Vilkuna 2010b, s. 333.

⁸⁴ Ks. esim. Harrison, J.D. 1993. Ideas of museums in the 1990s. S. 165–166.

⁸⁵ Vilkuna, J. 2010a. Yhteinen kulttuuriperintömme. S. 31.

⁸⁶ Šola, T. 2005. What theory? What heritage? S. 3–5.

⁸⁷ Ågren, P. 1993. Museologi och kulturarv.

⁸⁸ Van Mensch, P. 1992. Towards a methodology of museology.

⁸⁹ Vilkuna 2010b, s. 343.

⁹⁰ Vilkunan (1998) määritelmässä heritologia esiintyy suluissa: *Museologia (heritologia) on tiede, joka tarkastelee sitä, kuinka yksilö ja yhteisö hahmottaa ja hallitsee ajallista ja alueellista ympäristöään ottamalla haltuunsa menneisyyden ja nykyisyyden todistuskappaleita.*

⁹¹ Vilkuna 2015, s. 329.

Mitä kokonaisvaltainen kulttuuri- ja luonnonperinnön vaaliminen sitten rakennetun kulttuuriympäristön näkökulmasta tarkoittaa? Museologian tieteenalalla on käyty jo 1970-luvulla kansainvälisen ympäristöliikkeen myötä keskustelua museoiden ympäristökasvatusvastuusta ja kokonaisvaltaisen *ekomuseon* ajatuksesta.⁹² Ekomuseon ideana ei ollut rajattu museoitu kohde, vaan tietyn alueen asukkaiden ymmärrys omasta ympäristöstään historiallisena tilana ja ajallisena jatkumona, jonne he tuntevat kuuluvansa ja jollaisena se heidän kauttaan näyttäytyisi myös ulospäin.⁹³ Ekomuseolle ominainen *dynaaminen säilyttäminen* tarkoittaa, että kohde säilyy *in situ*, eli omalla sijaintipaikallaan ja käytössään, ja sitä ylläpidetään kestäväällä tavalla. Van Menschin mukaan tavoitteena on ”museoimisesta kieltäytyminen”.⁹⁴

Ekomuseoajattelu sellaisenaan ei lyönyt laajalti lävitse. Sitä kritisoinutkin museologi Kenneth Hudson (1916–1999) esitteli puolestaan 1990-luvun alussa *suuren museon* (*the Great European Museum*) käsitteen. Sen ympäristökasvatuksellisenä ajatuksena on, että ideaalitalanteessa kaikilla alueilla paikallisilla asukkailla olisi tieto alueensa historiasta: he tuntisivat talojensa, kotikatujensa tai työpaikkojensa tarinan.⁹⁵ Hudson huomautti, että tieto on arvokkainta siinä ympäristössään, jota se koskee. *Museoiden* tehtävä on hänen mukaansa auttaa ihmisiä ymmärtämään *suurta museota*, eli ympäröivää maailmaa: mahdollistaa tuttujen asioiden näkeminen uusin silmin ja muuttaa ihmisten asenteita pelkän tietomäärän lisäämisen sijasta.⁹⁶

Ekomuseon ja suuren museon ajatukset ympäristöstä, jossa menneisyys on läsnä, lähestyvät jossain määrin alkuperäiskansojen käsityksiä. Rodney Harrisonin ja Deborah Rosenin mukaan alkuperäiskansat eivät tunne aineellisen ja aineettoman rajoja, vaan mennyt ja nykyinen yhdistyvät saumattomasti, sitoen ajan, paikan ja sukupolvet toisiinsa. Kulttuuriperintö on tällöin nähtävissä prosessina, joka pitää menneen elävänä ihmisten jokapäiväisessä elämässä.⁹⁷ Myös etnologiasa perinne ymmärretään muutosprosessina, kulttuuriset ilmiöt ja käytänteet kontekstisidonnaisina. Lähestymistapa edellyttää sellaista tulevaisuuden näkemystä, joka ei asetu vastakkain menneisyyden kanssa. Perinteisiin voi tällöin tukeutua jäämättä niiden vangiksi. Kulttuuriperintö ja perinteet ymmärretään arvokkaina resursseina yhteisöjen ja alueiden sisäiselle kehitykselle, ei vain esimerkiksi matkailun edistämiseksi.⁹⁸ Museologi Marja-Liisa Rönkkö jatkaa Hudsonin suuren museon ajatusta yksittäiseen ihmiseen ja mielenmuseoon – kulttuuriperintö elää ja siirtyy ihmisten kumuloituvana viisautena, joko kulttuuriperintö-

⁹² Davis, P. 1999. Ecomuseums: A sense of place. S. 3. Nimitys ekomuseo muodostui Davisin mukaan aikansa poliittisista tarpeista, viitaten ympäristöliikkeeseen.

⁹³ Davis 1999, s. 4–5.

⁹⁴ Van Mensch, P. 1992. Towards a methodology of museology. Luvussa 18 Preservation. Myös luvussa 19 Collecting kirjoittaja mainitsee lyhyesti ekomuseon eroavan museokoelmille ominaisista tavoista (tutkimusraportissa ei ole sivunumeroita).

⁹⁵ Hudson, K. 1996. Ecomuseums become more realistic. S.14. Samalla Hudson kuittaa, ettei tarvitse muistuttaa, ettemme elä ideaalimaailmassa.

⁹⁶ Hudson 1993, s. 55, 57–58. ”The museum as an attitude-changer.”

⁹⁷ Harrison, R. & Rose, D. 2010. Intangible heritage. S. 250–251. Harrison 2013, s. 212. Kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus korostaa aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön kokonaisvaltaisuutta.

⁹⁸ Kockel, U. 2014. Eurooppalainen etnologia ja paikan merkitys. S. 157, 179.

alan ammattilaisten tai elävän perinteen välityksellä.⁹⁹ Kiinnittyessään aineelliseen kulttuuriperintöön, kuten rakennuksiin ja kylä- tai kaupunkikuvaan, aineetomat arvot ja tarinat muodostavat todistusvoimaisen kokonaisuuden.

Edellä kuvatun mukaisesti museologiassa kulttuuriympäristön vaalimista ei rajata pelkästään museoitaviin kulttuuriperintökohteisiin, kuten tietyn aikakauden asuun jätettäviin kotimuseoihin.¹⁰⁰ Kuitenkin kulttuuri- tai luonnonperintökohteen suojeluun silloinkin, kun se säilyy käytössään, liittyvät kaikki museologian perusparametrit, sillä suojelu on institutionaalista.¹⁰¹ Kulttuuriperinnöksi määrittelemisen on tietoinen *kulttuuriperintöprosessi*, jonka kohde käy lävitse.¹⁰² Prosessiin liittyy valintoja ja valtasuhteita. Kaikkea ei voi säilyttää, mutta myös sillä on merkitystä, mitä jätetään häviämään.¹⁰³

Eletyssä ympäristössä rakennussuojelu eroaa oleellisesti museon kokoelmiin tallennettaviin objekteihin kohdistuvasta säilyttämisestä. Ihmisten käyttämiä rakennuksia ja kulttuuriympäristöä tai edes tarkoin vaalittuja monumentteja ei ole tarkoitukseen sulkea vitriiniin, vaan mahdollistaa elävyys. Monet maailmanperintökohteetkin, kuten Vanha Rauma, ovat elettyjä kulttuuriympäristöjä, joissa asutaan ja harjoitetaan liiketoimintaa. Rakennussuojelun tehtävänä nähdään nimenomaan luontevan käytön jatkuminen ja siihen liittyvä muutoksen hallinta.¹⁰⁴ Päättäjien keskuudessa saattaa silti vallita ajatus museoivasta toiminnasta, jolloin kulttuuriympäristökysymyksissä vaalimisen halu nimetään haluksi *museoida* jokin kohde tai ympäristö¹⁰⁵. Jo museologia terminä johtaa ilmeisen helposti museoimisen ajatukseen. Šolan mukaan museologian haasteena on sen vahva kytkös yhteen instituutioon, vaikka kulttuuriperintö on kokonaisvaltaista.¹⁰⁶

Myös museologinen kulttuuriperintöprosessi voi tulla väärin ymmärretyksi, mikäli museokokoelmiin liitetty prosessi¹⁰⁷ yhdistetään sellaisenaan rakennussuojelukeskusteluun. Kaupunkisuunnittelun tutkija Aura Kivilaakso viittaa nimenomaan objekteja koskevaan kulttuuriperintöprosessiin todetessaan, ettei museologian määritelmä kulttuuriperintöprosessista sovellu rakennussuojeluun, ja pitäessään ristiriitaisena, että määritelmän mukaan museotoimen työ kulttuu-

⁹⁹ Rönkkö, M-L. 2014. Jokainen ihminen on museo. S. 304.

¹⁰⁰ Museoiminen *in situ* säilyttää paikan hengen, materian ja tarinat, mutta lakkauttaa eletylle ympäristölle ominaisen toiminnallisuuden siihen liittyvine muutoksineen ja siten "pysäyttää ajan" kohteessa.

¹⁰¹ Museologian perusparametrit ovat 1) kohde/objekti konteksteineen, 2) kohteen/objektin tutkimiseksi, tallentamiseksi ja esittämiseksi tehtävät toimet, 3) yhteiskunnalliset instituutiot ja yhteisöt ympärillään aika ja kulttuuri. Vilkuna 2007b, s. 51.

¹⁰² Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. S. 13. Kohde tai asia voi olla instituution tai yhteisön valitsema.

¹⁰³ Vilkuna 2007a, s. 21.

¹⁰⁴ Kivilaakso 2017, s. 192.

¹⁰⁵ Nousiainen 2019, s. 85. Ks. myös Bäckgren, N. 13.3.2021. Poliitikot pitävät Elielinaukion suunnitelmia mielenkiintoisina, mutta arkkitehdit parhaavat: "Mietin, olenko avannut Aku Ankan". Helsingin Sanomat. Artikkelissa pormestari Jan Vapaavuori kommentoi "*Kaupunki ei voi olla museo.*"

¹⁰⁶ Šola 2005, s. 3.

¹⁰⁷ van Mensch 1992, luvussa 15 Context. Prosessissa museon kokoelmiin otettavan objektin alkuperäinen käyttötarkoitus lakkaa ja siitä tulee museoitu objekti.

riympäristötietoakin tuottavana asiantuntijatahona on museoivaa toimintaa.¹⁰⁸ Tätä objekteihin kohdistuvaa määritelmää ei kuitenkaan ole sellaisenaan tarkoitettu rakennetun ympäristön kontekstiin, sillä rakennussuojelussa käyttö ei yleensä lakkaa toisin kuin esineellä, joka otetaan museokokoelmaan. Van Menschin mukaan rakennetussa ympäristössä alkuperäisen kontekstin ja museologisen kontekstin yhdistäminen on keskeistä, viitaten uuden museologian heritologiseen lähestymistapaan, ekomuseoon ja dynaamiseen säilyttämiseen,¹⁰⁹ mikä tarkoittaa kohteen kestävästä ylläpitoa käytössään.

Museologian näkökulmasta museot ovat työkaluja, joiden avulla voidaan välittää tietoa kulttuuriperinnöstä, mutta pelkkä menneestä kertominen ei riitä. Tärkeää on herättää ihmisiä pohtimaan mihin mennyt on meidät tuonut, missä olemme nyt ja millaisia tulevaisuuksia voisi olla, ja tätä kautta lisätä yhteiskunnallista ymmärrystä.¹¹⁰ Kulttuuriympäristönäkökulma ja suuren museon käsite ei kuitenkaan ole saanut laajemmin jalansijaa museoiden käytännöissä ja pedagogiikassa. Rakennetun kulttuuriympäristön vaaliminen kuuluu Suomessa lakisääteisesti Museoviraston ja alueellisten vastuumuseoiden tehtäviin,¹¹¹ mutta museologisessa tutkimuksessa kulttuuriympäristönäkökulmaa on käsitelty niukasti.

Monialaista yhteistyötä edellyttävässä ja ihmisten toiminta- ja asuinympäristöihin ulottuvassa kulttuuriympäristötyössä eivät myöskään toimi samat käytännöt kuin muussa museotyössä. Siinä missä museoammattilaisilla on yleensä merkittävä rooli päättää mitä kokoelmiin valitaan säilytettäväksi ja muistettavaksi ja siten vahva valta-asema,¹¹² kulttuuriympäristöissä valtaa käyttävät muut tahot, useimmiten kuntien poliittiset päättäjät. Vaikka päätökset tehdäänkin muualla, museoiden kulttuuriympäristötehtävässäänkin on silti kyse määrittelyvallasta: mitä katsotaan arvokkaaksi, millaiseen tutkimustietoon pohjaten, ja miten arvot esitetään. Suojelu on perustunut usein taidehistorialliseen arkkitehtuurin ja kaupunkitutkimuksen tietoon,¹¹³ maaseudulla myös muun muassa kansatieteelliseen tutkimukseen.

Tutkimustietoa rakennetun ympäristön arvoista kerätään inventoinneilla. Rakennuskulttuurin inventointi on pitkään kuulunut osaksi museoiden kokoelma-, julkaisu- ja tutkimustoimintaa.¹¹⁴ Tarkoituksena on alun perin ollut luetteloida jonkin alueen tai maamme historiallisia vaiheita, rakennustapoja, elinkeinoja tai ympäristöarvoja kuvastavia rakennuksia ja aluekokonaisuuksia.¹¹⁵ Inventointi, kuten muukin luettelointi- ja kokoelmatyö on luonteeltaan järjestel-

¹⁰⁸ Kivilaakso 2017, s. 191.

¹⁰⁹ van Mensch 1992, luvussa 18 Preservation.

¹¹⁰ Harrison 2013, s. 109–110. Myös kulttuuriperinnön tutkimuksen keskeisiä kysymyksiä on, miten menneisyyttä esitetään ja ketkä siitä päättävät.

¹¹¹ Ks. aiheesta lisää luvussa 3.3.

¹¹² Smith, L. 2006. *Uses of Heritage*. S. 12, 42. Arkeologi Laurajane Smith tarkoittaa käsitteellä *authorized heritage discourse* asiantuntijoiden valta-asemaa kulttuuriperinnön arvottamisessa. Käsite viittaa myös kulttuuriperinnön käsittämiseen pääasiassa aineellisesti, kuten suojeltuina, hallinnoitavina kohteina. Ks. myös Vilkuna 2007b, s. 52.

¹¹³ Häyrynen, M. & Leskinen, L. 2021. Pitkospuut vai laajentuva kenttä? Insinööri- ja maisemasuunnittelu taidehistorian kaanonin koetinkivinä. S. 43.

¹¹⁴ Andersson, P. 1991. *Rakennusinventoinnin opas*. S. 1.

¹¹⁵ Museovirasto 1984. *Rakennuskulttuurin luettelointi*. S. 2.

mällistä ja siihen oli 1970-luvulta alkaen saatavilla valtakunnallinen ohjeistus.¹¹⁶ Järjestelmällisyydestä huolimatta inventointi on aina ollut valikoivaa. Esimerkiksi kulttuuriympäristössä inventoitujen kohteiden valinnassa on näkynyt aiemmin vallinnut rakennusperintökeskeisyys, ja kulttuurimaisemien osalta perinnemaisemakeskeisyys.¹¹⁷ Nykyisin rakennuksia ja muita maiseman rakenteita tarkastellaan osana aluekokonaisuutta sen kehityshistorian kontekstissa.¹¹⁸ Viime vuosikymmeninä inventoinneissa on kiinnitetty huomiota moderniin rakennusperintöön ja erilaisiin temaattisiin kokonaisuuksiin, kuten hyvinvointivaltion rakennukset.¹¹⁹ Inventoimiseen liittyy myös arvottaminen, jota käsittelen seuraavassa luvussa.

2.2 Ympäristön arvot ja yhteinen muisti

Kulttuuriympäristön inventointi ja arvottaminen nojaavat asiantuntijatyöhön ja vakiintuneisiin kriteereihin, joiden perusta on kansainvälisissä sopimuksissa. Arvot jaotellaan rakennushistoriallisiin, historiallisiin ja ympäristöllisiin. Kohde voidaan määritellä paikallisesti, maakunnallisesti, valtakunnallisesti tai kansainvälisesti merkittäväksi. Inventointikriteereihin ja merkittävyuden arviointiin kuuluvat harvinaisuus, tyypillisuus, edustavuus, historiallinen todistusvoimaisuus ja kerroksisuus.¹²⁰ Sama kohde voi täyttää useita kriteerejä. Inventoinneissa on usein kyse ulkoa käsin katsotusta ympäristöstä, vaikka paikallisyhteisöille sama ympäristö sisältää eri merkityksiä. Yksityisten ja kollektiivisten merkitysten arvottaminen nousee useimmiten esiin vasta muutospaineissa. Kaupunkihistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna (1951–2021) on todennut, että yhteisöjen ja etenkin valtaa käyttävien ryhmien arvot tulevat näkyviksi rakennussuojelukysymyksissä.¹²¹ Purkamis- ja säilyttämiskeskusteluissa eivät painotu vain rakennusten kaupunkikuvalliset arvot. Ne ovat ihmisille merkityksellisiä myös osana heidän arkikokemuksiaan ja paikan historiaa, kuten poliittisia tai yhteiskunnallisia tapahtumia.¹²²

Kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota viiranomaistyön painottuneisuuteen aineelliseen kulttuuriperintöön, johon kulttuuriympäristöinventoinnitkin kohdistuvat. Arkeologi Laurajane Smithin kuvailemassa kulttuuriperintöprosessissa aineellinen kohde toimii vain välineenä,

¹¹⁶ Museovirasto laati ensimmäisen rakennuskulttuurin inventointioppaan 1979. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto 1992, s. 26. Ks. myös Kärki 2010, s. 59–61. Opasta ei ole viime aikoina päivitetty eikä sellaista ole käytössä inventointeja nykyisin tekevien konsulttien keskuudessa.

¹¹⁷ Kähkönen, 2015.

¹¹⁸ Niukko, K. 2012. Rakennetun kulttuuriympäristön selvitystyö ammattina. S. 39.

¹¹⁹ Ks. Museovirasto, Rakennettu hyvinvointi, verkkosivusto. Huom. Aluetasolla inventoinnit kohdistuvat enimmäkseen kaavoitushankkeisiin ja niitä tekevät konsultit erilaisin menetelmin. Ks. aiheesta lisää luvussa 3.3.

¹²⁰ Laki rakennusperinnön suojelusta 498/2010, 8 § Suojelun edellytykset. Lakiin kirjattuja kriteerejä käytetään yleisesti määrittäessä kulttuurihistoriallisia arvoja.

¹²¹ Kervanto Nevanlinna 2013, s. 273–275.

¹²² Hayden 1995, s. 39.

muodostuen kulttuuriperinnöksi vasta nykyhetkestä käsin annettavien yhteisten merkitysten, muistojen ja tarinoiden kautta.¹²³ Kansalaislähtöisiin tietoihin onkin jo pitkään tunnistettu tarve kiinnittää huomiota kulttuuriympäristön arvottamisessa. Elisa El Harouny on väitöskirjassaan tutkinut Porvoon ja Raahen vanhoja puukaupunginosia elinympäristöinä, joissa rakennussuojelu ja asukkaiden arki törmäävät. Tutkimuksessa todetaan, ettei suojelu riittävästi huomioinut kulttuuriympäristöä asukkaiden elävänä ympäristönä. Rakennuksia on perinteisesti voinut muuttella, ja ylhäältä käsin rajoittaminen oli ristiriidassa asukkaiden elämäntilanteisiin nähden. El Harouny esittää, että pitäisi pyrkiä jatkuvuuteen hallittuna muutoksena sekä asukkaiden aitoon kuulemiseen ja osallistamiseen.¹²⁴ Asukkailla on sellaista tietoa, jota ulkopuolisella ei ole.

Porin kuudennen kaupunginosan suojeluprosessia väitöskirjassaan tarkastellut Eeva Karhunen toteaa, että viranomaistietoa täydentämään tarvitaan myös yhteisöllistä tietoa.¹²⁵ Karhunen havainnollistaa, että kulttuuriperintöasiantuntijat kirjaavat rakennusinventoinnissa kohteen arvoiksi sen roolin osana hyvin säilynyttä pihakokonaisuutta, harvinaisen rakennusmateriaalin, rakennushistoriallisen, kaupunkikuvallisen ja säilyneisyyden kannalta arvokkuuden. Asukkaiden samaan kohteeseen liittämässä arvoissa taas korostuvat yhdessä jaettu arki, tavat, tarinat, henkilöt, yhteisölle tärkeässä paikassa – aineeton perintö.¹²⁶ Aineellinen ja aineeton kytkeytyvät toisiinsa, sillä muistojen ja tarinoiden tulee saada kiinnityä johonkin, jotta ne voivat saada yhteisöllisiä merkityksiä.

Samoilla linjoilla on Kirsi Heininen-Blomstedt väitöskirjassaan, joka käsittelee paikan merkityksiä ja täydennysrakentamista jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueilla. Rakennettu ympäristö viestii menneestä, mutta käsitys siitä voi jäädä hämäräksi pelkän aineellisen viestin perusteella.¹²⁷ Kohteen merkitys yhteisölle synnyttää halun myös säilyttää ja ylläpitää sitä.

Karhunen kuvaa kulttuuriperinnön käsitettä prosessina, jossa mennyt ja nykyinen punoutuvat yhteen nykyisyyden ymmärtämiseksi. Perinnön hän kuvaa aineettomien arvojen siirtämisenä sukupolvelta toiselle muistoina ja tarinoina. Kiinnittyessään materiaan, esimerkiksi rakennukseen, nämä arvot saavat näkyvyyttä ja painoarvoa. Kulttuuriperintökohde vahvistaa paikkaan tai yhteisöön kuulumisen tunnetta sekä alueellista identiteettiä.¹²⁸ Heininen-Blomstedt toteaa, että merkitykset, arvot, muistitieto ja tarinat ovat tärkeässä osassa alati muuttuvassa kulttuuriympäristössä ja sen ajallisessa kerrostuneisuudessa. Ne auttavat myös lukemaan ympäristöä.¹²⁹

Matka kohti yhteisöjen osallisuutta on saanut selkänöjää myös kansainvälistä sopimuksista. Yhteisöjen osallisuus painottuu Unescon sopimuksessa aineettomasta kulttuuriperinnöstä,¹³⁰ mutta erityisen vahvasti Faron sopimuk-

¹²³ Smith, L. 2006, s. 1-3.

¹²⁴ El-Haroury, E. 2008. Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä, esimerkkeinä Vanha Porvoo ja Vanha Raah.

¹²⁵ Karhunen 2014, s. 42.

¹²⁶ Karhunen, E. 2013. Rakennusperintö ja arjen arvot. S. 282.

¹²⁷ Heininen-Blomstedt, K. 2013. Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue. S. 34.

¹²⁸ Karhunen 2013, s. 267.

¹²⁹ Heininen-Blomstedt 2013, s. 48.

¹³⁰ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003.

nessa, joka on Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä.¹³¹ Suomessa vuonna 2017 voimaan astuneen sopimuksen tavoitteisiin lukeutuu kansalaisyhteiskunnan toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen luomalla viitekehys yhteisölähtöiselle kulttuuriperintöpolitiikalle. Sopimuksen taustalla vaikuttaa YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, jossa oikeus kulttuuriperintöön on osa sivistyksellisiä oikeuksia. Keskiössä on kulttuuriperinnön monimuotoisuus ja merkitys kestävä kehityksen, niin taloudellisen kuin sosiaalisen, voimavarana.¹³² Yhteisöjä kannustetaan toimimaan kulttuuriperinnön hyväksi. Osallistavaa kulttuuriperintöpolitiikkaa edustavat muun muassa yhteisöille suunnatut Euroopan kulttuurirympäristöpäivät.¹³³

Yhteisön arvostuksella ja halulla pitää huolta ympäristöstä on tärkeä merkitys myös ihmisten omalle hyvinvoinnille. Kulttuuriperinnön avulla yhteisö voi hahmottaa itsensä ajassa ja paikassa: merkityksellisyys, muistot ja tarinat mahdollistavat kiinnittymisen, sitoutumisen ja kotiseudun arvostamisen. Paitsi että kulttuuriympäristöt ja vanhat rakennukset ovat monesti elettyjä asuinympäristöjä, tarjoavat ne myös muille kuin asukkailleen mahdollisuuden aistia historian ja menneisyyden läsnäolon tässä päivässä ja sitä kautta kokea jatkuvuutta sekä hahmottaa tulevaisuutta. Pihlman muistuttaa, että kulttuuriperinnön säilymiseen tarvitaan huolenpitoa, ja arvokkaana pidetystä myös pidetään huolta.¹³⁴ Juuri paikallisyhteisöt nähdään esimerkiksi Faron sopimuksen hengessä kulttuurirympäristötoimijoina.¹³⁵

Myös kulttuuriympäristöasiantuntijoiden tutkimukseen perustuvaa tunnistamista ja sanoittamista tarvitaan. Suomalaisten puukaupunkien suojelun kehittymistä tutkineet Iida Kalakoski, Satu Huuhka ja Olli-Paavo Koponen toteavat, että asiantuntijoiden tunnustus oli ratkaisevan tärkeä sysäys alkuvaiheessa 1960-luvulla. Aikakautena, jolloin rakennussuojelu otti ensiaskeleita, puukaupunkialueet eivät itsestään selvästi näyttäneet suojeltavana kulttuuriperintönä. Tutkijat toteavat vastaavan ilmiön kohdistuvan nyt moderniin rakennusperintöön.¹³⁶

Yhteiskunnallisille muistiorganisaatioille kuuluu myös tiedon tallentamisen ja dokumentoinnin, arkistoinnin sekä suojelun tehtävä, jota määrittävät kansainväliset sopimukset ja eettiset ohjeet. Yhteisölähtöisen aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa ja siirtämisessä¹³⁷ seuraaville sukupolville ammattimaisella työllä on tärkeä rooli.

¹³¹ Faro Convention. Convention on the Value of Cultural Heritage for society 2005. Council of Europe.

¹³² Valtioneuvoston asetus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä tehdystä Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksesta. 50/2018.

¹³³ Lähdesmäki, T. ym. 2021. Europe from Below. S. 46. Euroopan neuvostolla ja esimerkiksi Faron sopimuksella on ollut merkittävä vaikutus EU:n kulttuuriperintöpolitiikassa.

¹³⁴ Pihlman 2007, s. 219.

¹³⁵ Faro Convention, sopimuksessa käytetään termiä kulttuuriperintöyhteisöt.

¹³⁶ Kalakoski, I., Huuhka, S. & Koponen, O-P. 2020. From obscurity to heritage: Canonisation of the Nordic Wooden Town. S. 802.

¹³⁷ Ks. esim. Aineeton kulttuuriperintö, Museot ja aineeton, verkkosivusto.

Kulttuuripolitiikkaa ja kulttuuriperintöön liittyvää ristiriitaisuutta (*heritage dissonance*) tutkinut Visnja Kisic huomauttaa, että hyvistä aikeista huolimatta teoriat yhteisön roolista kulttuuriperinnön määrittelyssä eivät ole siirtyneet kulttuuriperintöpolitiikan käytäntöihin. Monet eri tahot institutionaalisista toimijoista kansalaisyhteiskuntaan vaikuttavat kulttuuriperinnön muotoutumiseen ja yhteistyön tarve on sinänsä tunnistettu. Vallitsevat rakenteet, valta-asetat ja hallinnon tapa eivät kuitenkaan jätä riittävästi tilaa yhteistoiminnalle, vaikka kulttuuriperinnölle on nimellisesti tavoiteltu moniarvoisempaa ja osallistavaa asemaa.¹³⁸ Tällainen teorioiden ja käytänteiden kohtaamattomuus näkyy myös kulttuuriympäristökysymyksissä.

Kivilaakso toteaa, että vaikka kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset tunnistetaan, kansalaisyhteiskunnasta nousevia arvoja saatetaan asiantuntijoiden keskuudessa yhä pitää ammatillisesti epäsojivana tunnepitoisena ajatteluna.¹³⁹ Ristiriita asettaa asiantuntijarooleille muutospainetta.¹⁴⁰ Kyse ei ole siitä, etteikö tietoa olisi saatavilla, sillä tiedon keräämiseen kansalaisilta on jo pitkään ollut käytössä erilaisia menetelmiä.¹⁴¹ Eveliina Harsian ja Pilvi Nummen mukaan menetelmät eivät kuitenkaan ole vakiintuneet käyttöön, ja vaikka tietoa kerättäisiinkin, sitä ei edelleenkään pidetä päteväna argumenttina kulttuuriympäristön arvottamisessa tai perusteena suunnitteluratkaisuille.¹⁴² Suunnitteluprosesseissa kulttuuriympäristön vaaliminen saatetaan yhä käsittää kapeasti yksittäisinä suojelekyksymyksinä, eikä kulttuuriympäristöä kokonaisuudessaan kansalaisten siihen liittämine merkityksineen oteta lähtökohdaksi. Asiantuntijoiden on todettu tunnistavan yhteisölliset arvot, mutta vallitsevat toimintatavat eivät edelleenkään tue niiden sisällyttämistä kulttuuriympäristön arvottamiseen.¹⁴³

Teoreettinen keskustelu on keskittynyt paljolti kulttuuriympäristöasiantuntijoiden, suunnittelijoiden ja kansalaisten välisiin yhteyksiin. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, sillä kulttuuriympäristön turvaamisen osana maankäytön prosesseja on tarkoitettu tapahtuvan suunnittelijan työpöydällä. Suunnittelija ei kuitenkaan ole taustayhteisöstään riippumaton ja hänelle annettu tehtävä voi sisältää tavoitteita, jotka ovat ristiriidassa kulttuuriympäristön vaalimisen kanssa.¹⁴⁴ Rakennettuihin kulttuuriympäristöihin liittyvässä päätöksenteossa on osallisina monia toimijoita ja asioilla on erilainen arvo eri toimijoille. Esimerkiksi päätöksentekijöiden tai kiinteistökehittäjien asettamia tavoitteita suunnittelulle on kulttuuriympäristön tutkimukseen liittyvässä kirjallisuudessa sivuttu,¹⁴⁵ mutta ei juuri laajemmin käsitelty.

¹³⁸ Kisic 2016, s. 21–22.

¹³⁹ Kivilaakso 2017, s. 169, 186.

¹⁴⁰ Vahtikari, T., Kivilaakso, A. & Latvala-Harvilahti, P. 2021. Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. S. 379.

¹⁴¹ Esim. Kyttä, M. & Kahila, M. 2006. PehmoGIS: elinympäristön koetun laadun kartoittajana. Häyrynen, M. & Wallin, A. 2017. Kulttuurisuunnittelu. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma.

¹⁴² Harsia, E. & Nummi, P. 2022. Ainutlaatuista, täydentävää ja epämääräistä.

Osallistiedon hyödyntäminen kulttuuriympäristön arvottamisessa Sipoon Nikkilässä. S. 10, 41, 44.

¹⁴³ Harsia & Nummi 2022, s. 46, 48. Ks. myös Kivilaakso 2017.

¹⁴⁴ Harsia & Nummi 2022, s. 11, 38–39.

¹⁴⁵ Ks. esim. Pihlman 2007.

Rakennetun ympäristön arvoa määritellään päätöksenteossa usein teknistä taloudellisesti esimerkiksi markkina-arvon kautta. Selkeästi havaittavissa olevia esteettisiä ja arkkitehtonisia arvoja painotetaan esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa. Kulttuuriympäristön ja rakennussuojelun kannalta keskeiset kulttuurihistorialliset ja rakennushistorialliset arvot ovat vaikeammin hahmotettavissa.¹⁴⁶ Niihin liittyy itseisarvon käsite, sellainen mitä ei tarvitse perustella muilla arvoilla. Ajassamme kulttuuriympäristöä kuitenkin kehystetään myös vetovoimaa ja (taloudellista) elinvoimaa tuottavana. Alueiden välisessä erottautumiskilpailussa kulttuuriperintö voi olla tärkeä erottautumistekijä. Yrityksen liiketoiminnallisessa kontekstissa taas kulttuuriperinnöllä on strateginen merkitys, se voi toimia liiketoiminnan voimavarana.¹⁴⁷ Kulttuuriperinnöllä on tällöin välinearvoa esimerkiksi matkailuliiketoiminnalle tai kiinteistöbisneksessä. Arvorakennus tai arvokas miljöö näyttäytyy markkinointi- ja erottautumiskeinona tai kilpailuetuna.¹⁴⁸ Kaupunkikehittämisessä historiallisia rakennuksia, niiden julkisivuja tai fragmentteja saatetaankin säilyttää houkuttelevan kaupallisen tilan muodostamiseksi. Esimerkiksi vanhojen teollisuuskiinteistöjen muokkaaminen kulttuuriteollisuuden käyttöön voidaan kokea hyödyttävän monia intressejä ristiriidattomasti. Paradoksaalisesti rakennettua ympäristöä suojeleva ratkaisu voi kuitenkin johtaa siihen, että suojeltavaksi tarkoitettujen arvojen sijaan jäljelle jää hengetön kulutusympäristö.¹⁴⁹

Kestävästä kehityksestä on rakennetun ympäristön asiayhteydessä puhuttu pitkään, mutta edelleen taloudellisella tuottavuudella on perusteltava lähes kaikkea toimintaa. Keskustelua käydään myös luonnon ja kulttuurin arvojen esittämisestä pääomina, rahallisesti arvostettavana tai mitattavassa muodossa.¹⁵⁰ Harrisonin mukaan kulttuuriperinnön arvojen taloudellisiin arvomalleihin kiinnittämisen riskinä on muiden arvomuotojen hämärtyminen. Hän pitää tärkeänä etnografian oivalluksia ylläpidon ja hoivakäytäntöjen liittymisestä arvojen tuottamiseen.¹⁵¹ Ylläpidon ja huolenpidon käsitteet ovat myös kulttuuriympäristössä keskeisiä. Materiaalia ja resursseja säästävä huolenpito olemassa olevasta ympäristöstä vastaa ekologisen kestävyyden tarpeeseen, kuten luonnonvarojen kulutuksen, jätteen synnyn ja ilmastopäästöjen ehkäisyyn.

Pihlmanin mukaan huolenpito takaa myös tiedon saatavuuden tulevaisuudessa, tulevaisuuden itsensä rakennusaineiksi.¹⁵² Tästä päästään kestävä kehityksen sosiaaliseen ja kulttuuriseen ulottuvuuteen. Ne on usein yhdistetty toisiinsa, ja kulttuurisen kestävyyden määritelmä riippuu myös kontekstista.¹⁵³

¹⁴⁶ Mattinen, M. 2005. Rakennussuojelun arvoja etsimässä. S. 121.

¹⁴⁷ Grahn, M. 2013. Virstanpylväitä ja aikamatkoja. Kulttuuriperintö yrityksen voimavarana. S. 313.

¹⁴⁸ Mattinen 2005, s. 124. Ks. myös Lillbroända-Annala, S. 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. S. 31.

¹⁴⁹ Mattila, H. & Ilmavirta, T. 2013. Estetisoituja muistoja. S. 349–351, 384–385.

¹⁵⁰ Harrison 2020, s. 30. Kirjoittaja viittaa Brundtlantin raporttiin, jossa ympäristöarvot on pyritty yhteensovittamaan talouteen.

¹⁵¹ Harrison 2020, s. 31. Vaikka artikkelissa ei suoranaisesti viitata rakennetun ympäristön hoivakäytäntöihin, ajatusta voi soveltaa.

¹⁵² Pihlman 2007, 215. MRL 132/1999, 1§ yleisenä tavoitteena on kestävä kehitys.

¹⁵³ Soini, K. 2013. Kestävä kehitys ja kulttuuri. S. 19. Kulttuurisen kestävyyden edellytykset ovat erilaiset esimerkiksi kestävässä elämäntavassa kuin maalaustaiteessa

Kulttuuriympäristön tutkimusta käsittelevässä artikkelissaan Helena Lonkila ja Heikki Hanka varoittavat kulttuurin kapeasta käsittämisestä, jolloin riskinä on sen aliarvioiminen muiden kestävä kehityksen ulottuvuuksien rinnalla ja paikallisyhteisöjen toimintamallien sivuuttaminen.¹⁵⁴ Kulttuuriseen kestävyys liittyvä ajatus kulttuurista muutosvoimana kohti kestävä kehitystä, sillä planeetan kantokyvyn mukainen ekologinen, taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys edellyttää nimenomaan kulttuurista muutosta. Tulevaisuudentutkija, etnologi Katriina Siivonen on esittänyt, että tällöin etusijalle ei nouse kulttuuriperinnön suojeleminen, vaan se, että kaikilla on mahdollisuus määrittää kulttuurin muutosta tasaveroisesti. Kulttuurista vuorovaikutusta ja ihmisten keskinäistä arvostusta edistävät toimet voivat olla keinoja perinteiden harkittuun ja tavoitteelliseen muuttamiseen yhteisvoimin.¹⁵⁵ *Tulevaisuusperinnön* käsitteellä Siivonen tarkoittaa kulttuuriperintöä, jolla tietoisesti tavoitellaan halutunlaista tulevaisuutta. Se voi noudattaa kulttuurisen kestävyys säilyttävää muotoa, jolloin jotakin piirteitä halutaan tietoisesti säilyttää entisessä muodossaan. Ihmisen luomilla kulttuurisen toiminnan uusilla ja tietoisilla käytänteillä taas pyritään tavoitteellisesti muutokseen kohti ekologisempaa maailmaa.¹⁵⁶

Tässä luvussa on esitetty eräitä kulttuuriympäristön tutkimuksessa keskeisiä teoreettisia näkökulmia rakennussuojeluun liittyen. Näkökulmia on muitakin, mutta tämän tutkimuksen taustoitukseksi olennaista on kuvata tutkimuskenttä ja teoreettinen tausta omaan tutkijapositioni liittyvän esiyymmärryksen osalta. Tutkimukseni aineistonkeruu ja analyysi ovat aineistolähtöisiä, josta syystä en analysoi esiyymmärrykseni muodostavia teorioita sen taustalle, mutta soveltuvilta osin palaan niihin tutkimuksen johtopäätöksissä.

¹⁵⁴ Lonkila & Hanka 2020, s. 54. Kulttuurin kapeassa määritelmässä sitä pidetään taiteellisenä, luovana toimintana tai kulttuuriympäristön kontekstissa esim. suojeltuina monumentteina.

¹⁵⁵ Siivonen 2017, s. 283–285.

¹⁵⁶ Siivonen, K. & Kouri, J. 2020. Tulevaisuusperintö ihmisen kestävä merellisen luontosuhteen perustana. S. 94–95.

3 TAUSTA: SUOJELUN KEHITYS JA KEHYKSET

Tässä luvussa käyn lävitse suomalaisen rakentamisperinteen ja suojelun kehittymisen sekä rakennussuojelua raamittavia tekijöitä Suomessa 2020-luvun alussa. Tämänkin luvun tarkoitus on tutkimuksen kokonaisuuden kannalta taustoittava: se kuvaa tutkimuskenttää, jonka nykytilan tutkiminen edellyttää taustalleen tietoa siitä, miten nykytilaan on tultu. Luvussa kuvataan myös alan toimijakenttä ja käytänteet, jotka alan toimintaa tutkimuksen tekoaikana (2020–2024) määrittävät.

Rakennettu kulttuuriympäristö on muodostunut aiemmin tehtyjen valintojen ja poliittisen ohjauksen myötä, ja tämä peritty tilanne määrittää osaltaan käytänteitä koko toimijakentässä. Tämän tutkimuksen näkökulmasta oleellista on hahmottaa pidemmän aikavälin kehityskulku ja vaiheet suomalaisen rakentamisperinteen, sääntelyn ja rakennussuojelun historiassa. Tämän päivän rakennetun ympäristön suojelukysymykset ja kulttuuriympäristöjen kehitys ovat rakentuneet niiden varaan.

Rakennettua ympäristöämme ovat vuosikymmenten saatossa muokanneet monet tavoitteet ja niiden erilaiset toteutusmuodot. Ympäristön muutosten ja tavoitteiden kaaren voisi kuvata muustakin näkökulmasta. Tässä asioiden kehittymistä on lähestytty rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmien kautta, joihin osa aikakautta kuvanneista kirjoittajista ovat olleet myös osallisina. Nämä näkökulmat on tuotu esille, sillä ne kuvaavat aiempina vuosikymmeninä esiintyneitä ristiriitoja, joihin muun muassa lainsäädännön keinoin on sittemmin tavoiteltu muutosta.

Ensimmäisessä alaluvussa luon katsauksen suomalaiseen rakentamiskulttuuriin ja sen murrokseen, jotka käytännössä pitkälti ovat määrittäneet sen, millaiseksi rakennettu kulttuuriympäristömme eri aikakausien saatossa on muodostunut. Nämä kehityskulut ovat vaikuttaneet myös rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen käytänteiden, strategisen linjausten ja lainsäädännön kehittymiseen, jotka toisessa alaluvussa käyn lävitse.

Tarkastelen toisessa alaluvussa rakennussuojelun kehittymistä Suomessa ensinnäkin siitä näkökulmasta, miten lait ja suojelukäsitykset ovat korostaneet tarvetta siirtyä yksittäisten rakennusten suojelusta kulttuuriympäristön kokonaisuuksiin. Samalla on ajateltu, etteivät juridiset suojelutavoitteet yksin riitä, ellei

ihmisillä ole tietoa ja sen myötä arvonantoa kulttuuriympäristön vaalimiseen sekä myös mahdollisuutta käyttää suojeltuja rakennuksia joustavasti. Suojelu on nähty tärkeäksi integroida kaikkeen rakennettua ympäristöä koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Lisäksi tarkastelen, miten kulttuuriympäristön vaalimisen ja rakennussuojelun tavoitteet on kehystetty osaksi muita yhteiskunnallisia tavoitteita, kuten kestävä kehitys. Kulttuuriperintö on monin tavoin poliittista, ja tässä tutkimuksessa on tärkeää hahmottaa myös politiikan rooli kulttuuriympäristötyön säätelijänä. Hallinnollisten toimien lähtökohdat ovat poliittisissa linjauksissa.

Kolmannessa alaluvussa käsittelen tutkimushetkellä 2020-luvun alussa voimassa olevaa lainsäädäntöä ja käytänteitä. Esittelen suojelun toimintakentällä eri rooleissa vaikuttavat tahot sekä käytössä olevan tietoperustan. Tämä alaluku kuvaa siten myös sitä toimintaympäristöä, jossa tässä tutkimuksessa tarkasteltava ristiriitaisuus ilmenee.

3.1 Katsaus suomalaiseen rakentamisperinteeseen

Tässä luvussa käsittelen kirjallisuuteen pohjautuen suomalaisen rakentamisperinteen ja rakentamisen sääntelyn vaiheet pääpiirteissään, alkaen vuosisataisesta rakennusperinteestä, sotien jälkeiseen rakentamiskulttuurin murrokseen ja teollisen rakentamisen myötä laajaan purkuaaltoon. Keskeistä tutkimukseni kannalta on rakentamiskulttuurin murros, jonka myötä myös nykymuotoinen suojelu ja pääosa kulttuuriympäristöstämme on syntynyt. Tuon katsauksen 2000-luvulle saakka, sillä rakennusperintöä muodostuu kunkin aikakauden kulttuurin lähtökohdista käsin. Eri aikakausien maankäyttö ja rakentaminen kertovat näkyvästi oman aikansa ja yhteiskunnan arvoista, mikäli ajalliset kerrokset ovat säilyneet ympäristössä. Toisaalta rakennettu ympäristömme on ja on ollut alati muutoksessa, jolla on myös voima pyyhkiä historian näkyvät ilmentymät ympäristöstä. Sen myötä, kun ihminen on alkanut dokumentoimaan ympäristöään, muutosta on voinut myös palata tutkimaan: millaisin vaikuttimin yhteistä ympäristöämme milloinkin on muokattu.

Vuosisatojen ajan suomalainen rakentamisperinne nojasi puurakentamiseen ja perinteinen hirsirakennustekniikka oli laajasti käytössä aina 1950-luvulle saakka, viimeisinä aikoinaan etenkin maaseudulle keskittyneenä.¹⁵⁷ Maaseutu oli 1900-luvun alkupuolelle saakka sääntelyn ulkopuolella, mutta kaupungeissa rakentamista säänneltiin jo varhain. Ruotsin vallan aikana kaupunkeihin laadittiin asemakaavoja kuninkaan määräysten mukaisesti, ja Venäjän vallan aikana Suomen suuriruhtinaskunta toimi saman lainsäädännön mukaisesti. Sääntelyn tavoite on aina ollut yhteisen edun edistäminen parantamalla elinympäristön ja rakentamisen laatua.¹⁵⁸ Suomelle tyypilliset puukaupungit muodostuivat 1500-luvulta alkaen kaupunkirakenteeltaan omaleimaisiksi, tunnuspiirteensä sään-

¹⁵⁷ Nikula, R. 2005 Suomen arkkitehtuurin ääriiviivat. S. 10–11.

¹⁵⁸ Jääskeläinen, L. 2018. Hyvä rakentaminen edellyttää sääntelyä. S. 309.

nöllinen ruutuasemakaava.¹⁵⁹ Tulipalojen takia pääosa säilyneiden puukaupunkien rakennuskannasta on 1800-luvulta, ja sitä varhaisemmat puiset asuinrakennukset ovat muutenkin maassamme hyvin harvinaisia. Käsien tehdyt rakennusosat ja hirsikehikot voivat silti olla vanhempia, sillä arvokasta materiaalia ei heitetty hukkaan vaan käytettiin osana uusia tai muutettavia rakennuksia. Hirsirakennustekniikka salli siirtää, laajentaa ja pienentää taloa tarpeen mukaan.¹⁶⁰

1800-luvun puolivälissä käynnistyneestä teollistumiskehityksestä on katsottu alkaneen murroskausi, joka vähä vähältä muutti kansanomaista rakentamista kohti ammattimaiseen suunnitteluun perustuvaa rakentamista.¹⁶¹ Murros tapahtui kuitenkin eriaikaisesti ja pitkällä aikavälillä. Kaupunkien reuna-alueille alkoi rakentua työväestön kaupunginosa, ja kaupunkikuvaa uudistivat tiiviimpien ja korkeampien kivikaupunkikeskustojen rakentuminen. Toisaalta kompaktin kivikaupungin rinnalla eli edelleen väljän ja vehreän puukaupungin ihanne. Kaupunkisuunnittelu oli useimmiten arkkitehtonisesti kunnianhimoista.¹⁶² 1800-luvun lopulla Suomessa alkoi olla omassa maassa koulutettuja arkkitehtejä, insinöörejä ja rakennusmestareita.¹⁶³ Heidän työpanoksensa kohdistui julkiseen ja kaupunkirakentamiseen. Etenkin julkinen rakentaminen tavoitteli esimerkillisyyttä, laatua ja kauneutta. Julkisiin rakennuksiin liittyivät usein puistot, kuten rautatieasemilla ja kanavilla. Ne toimivat myös julkisen vallan näyteikkunana, vahvistaen maakuvaa ja kansallista identiteettiä.¹⁶⁴ Kansa eli hyvin erilaisissa todellisuuksissa 1800–1900-luvun vaihteessa. Samaan aikaan kun kaupunkien porvaritaloissa oli jopa hissit, sähkö, juokseva vesi ja puhelimet, tehdastyöläiset elivät kaupungeissa ahtaasti vailla mukavuuksia. Valtaosa väestöstä asui maaseudulla, jossa syrjäkylillä oli yhä savutupiakin käytössä. Suomi oli vielä tuolloin yksi Euroopan maatalousvaltaisimpia ja vähiten kehittyneitä maita.¹⁶⁵

Merkittävä murroskausi suomalaisessa rakentamisessa ja alueiden suunnittelussa alkoi sotien jälkeisellä jälleenrakennuskaudella. Perusta muutokselle oli kuitenkin muodostunut jo 1900-luvun alussa Euroopan kapitalistisen murroksen ja uusien teknisten keksintöjen kuten teräsbetonin myötä.¹⁶⁶ Samoihin aikoihin suunnitelmallisuus kaavoituksen muodossa alkoi lähestyä kaupunkien ohella myös maaseutua, kun Suomessa valmisteltiin vuodesta 1919 alkaen asemakaavalakia. Laki tuli voimaan 1932 ja siinä vahvistettiin kaupunkien kaavoitusmonopoli. Tavoitteena oli kehittää rakennustoimintaa yleisten etujen mukaisesti. Lakiin sisällytettiin myös suojelumääräyksiä, mikäli uudisrakentaminen olisi tarkoittanut historiallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaiden rakennusten ja kaupunkikuvan hävittämistä.¹⁶⁷ Maaseudulla asemakaavalaki kosketti maalaiskun-

¹⁵⁹ Lilius, H. 1985. Suomalainen puukaupunki.

¹⁶⁰ Korhonen, T. 1999. Itäkarjalan rakennuskulttuuri suomalaisen sivistyneistön silmin. S. 26.

¹⁶¹ Aarrevaara, E. 2009. Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnitteluprofessio 1900-luvulla. S. 95.

¹⁶² Lilius 1985, s. 36–41.

¹⁶³ Hautajärvi, H. 2018. Rakennettiin Suomi. S. 18.

¹⁶⁴ Sorsa, H. & Kivilaakso, A. Maisema-arkkitehtuurin ja puutarhasuunnittelun historiaa.

¹⁶⁵ Nummela, I. & Laitinen, E.K. 2014. Kaupunkimaisia ja muita kuopiolaisia. S. 187.

¹⁶⁶ Neuvonen, P. 2018. Puusta ja kivistä. S. 279–281.

¹⁶⁷ Kervanto Nevanlinna, A. 2018. Kaupungissa on tulevaisuus. S. 70, 76. Lakia sovellettiin jo 1930-luvulla Porvoon ja Tammisaaren vanhan kaupungin suojeluun. Taiteilija Louis

tien taajaan asuttuja ja sellaisia alueita, joille oli odotettavissa suurempaa rakennustoimintaa. Niiden osalta tuli laatia rakennussuunnitelma.¹⁶⁸ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen myös maamme puurakentamisperinne alkoi muuttua standardoitujen tyyppitalojen myötä.¹⁶⁹ Standardoinnin ohella 1900-luvun alkuvuosikymmeninä alettiin kehittää teollisia materiaaleja ja rakennustarvikkeita korvaamaan luonnosta saatavia tai käsityönä tuotettavia tarvikkeita. 1930-luvun lopussa keskeiset modernin rakennustekniikan ajatukset oli jo esitetty: teollinen sarjatuotanto, standardointi, rakennusosien esivalmistus ja kerrokselliset ulkoseinärakenteet. Toisen maailmansodan takia monia ajatuksista päästiin toteuttamaan vasta 1950-luvulla säännöstelyn päätyttyä.¹⁷⁰ Standardoiduille tyyppitaloille oli tosin jo jälleenrakennuskaudella tarvetta, kun Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta paenneet noin 420 000 evakkoa oli saatava pikaisesti asutettua sekä korjattua ja jälleenrakennettua sotien tuhot. Moni rintamamies rakensi talonsa vielä omin käsin, mutta jälleenrakennuskausi työllisti ensimmäistä kertaa laajamittaisesti ja myös maaseutualueilla paitsi rakennusmestareita, myös arkkitehtikuntaa, joiden tehtäviksi tuli suunnitella tyyppitalojen piirustuksia ja jälleenrakennuskaavoja.¹⁷¹ Pientalomuotoiset tyyppitalot eivät yksin riittäneet ratkaisemaan asuntopulaa, joten kaupungeissa myös asuinkerrostaloalueita rakennettiin jo jälleenrakennuskaudella vanhan kaupunkirakenteen jatkoksi.¹⁷² Jo 1930-luvulla alkanut, mutta sotien katkaisema ja viivyttämä kaupungistuminen alkoi Suomessa voimistua 1950-luvulla, ja Euroopassa koitti sotien jälkeen talouskasvun vuosikymmenet.¹⁷³

Lopullinen murros suomalaisessa rakentamiskulttuurissa tapahtui 1960-luvulle tultaessa teollisen betonirakentamisen läpimurron myötä. Teknologisen kehityksuskon, kasvun ja modernismin ihanteet vastasivat samalla laajaan yhteiskunnalliseen muutokseen: kaupungistumiseen ja maalta- sekä maastamuuttoon. Vuosina 1960–1975 noin miljoona suomalaista muutti maalta kaupunkiin, mikä loi uskoa keskustojen jatkuvaan kasvuun. Asuntopulaan sekä asuntojen ahtauden ja mukavuuksien puutteen laajamittaiseen parantamiseen pystyttiin vastaamaan aluerakentamisen keinoin tehokkaasti. Hyvinvointivaltiota rakennettaessa asumistason parannuksille oli tarve, ja modernistinen arkkitehtuuri palveli yhteiskunnan kehitystä.¹⁷⁴

Asemakaavoitusta hallitsi funktionalistinen kaupunki-ihanne, joka perustui avokortteleihin kerrostaloihin ja liikenteen kasvun ideologiaan. Puukaupunkien tilalle kaavoitettiin täysin uusi kaupunkirakenne, joka edellytti olemassa olevan purkamista ja johon useimmiten sisältyi rakennusoikeuksien oleellinen kasvattaminen. Tämä johti siihen, että käytännössä kaikkien suurten ja keskisuurten kaupunkien puukaupunkihistoria pyyhkiytyi uusien asemakaavojen

Sparren toiminnalla suojelun puolesta oli merkittävä vaikutus vanhan Porvoon säilymiseen.

¹⁶⁸ Asemakaavalaki 145/1931, 58§

¹⁶⁹ Standertskjöld, E. 1999. Unelma uudesta maailmasta. S. 119, 122–123.

¹⁷⁰ Neuvonen, P. 2018, s. 281.

¹⁷¹ Aarrevaara 2009, s. 174.

¹⁷² Nikula, R. 2018. Torpasta lähiöön – Suomen asuntorakentamisen pitkä taival. S. 46–47.

¹⁷³ Kervanto Nevanlinna 2018, s. 82.

¹⁷⁴ Tyvelä, H. 6.3.2019. Suomalainen hyvinvointivaltio modernistisena rakennusprojektina.

toteuttamisen myötä lähes näkymättömiin. Etenkin sisämaan kaupungeissa säilyi vain muutamia fragmentteja.¹⁷⁵ Kaupunkikeskustojen kivitalotkaan eivät välttyneet purkamiselta, sillä tonttimaan arvon nousu sotien jälkeen houkutti tehokkaampaan rakentamiseen. Pelkästään 1960-luvun aikana Suomessa purettiin liki puolet kaupunkien ja kauppaloiden ennen 1900-lukua rakennetuista kivitaloista.¹⁷⁶ Maaseutukaan ei säästynyt muutokselta, sillä purkamisen ja modernin uudisrakentamisen paine koski myös maaseudun taajamia ja kyläkeskuksia, joihin väkeä muutti harvaan asutulta maaseudulta. Myös vanhojen tilakeskusten päärakennuksia saatettiin purkaa tai vähintään modernisoida ajan hengen mukaisiksi. Vanhat rakennukset koettiin kehityksen jarruna, kun tilalle oli tarjolla moderneja ja terveitä ratkaisuja uudella, edullisella tekniikalla.¹⁷⁷ Rationaalisuus vakiintui keskeiseksi arviointikriteeriksi, ja vanhaa rakennuskulttuuria puoltavat kannanotot jäivät selvään vähemmistöön 1960-luvun julkisessa keskustelussa.¹⁷⁸

Samaan aikaan monissa muissa Euroopan maissa niiden vanhoille kaupungeille ominaisia ristikko- ja kivitaloja pyrittiin ennallistamaan sotien pommitusten jäljiltä. Suomessa restaurointi kohdistui lähinnä monumentaalsiin rakennuksiin kuten kirkkoihin.¹⁷⁹ Meille tyypillisten puukaupunkien arvo huomattiin vasta, kun monin paikoin oli jo myöhäistä. Puukaupungit olivat kansainvälisestikin poikkeuksellisia: 1960-luvulle saakka Suomi oli puukaupunkien maa ehkä selvemmin kuin mikään muu pohjoismaa tai Venäjä.¹⁸⁰ Jo 1960-luvun puolivälissä pyrittiin pelastamaan edes osa puukaupungeista, mutta uudistuspainne oli voimakas ja siihen liittyi myös lieveilmiöitä.

Vanhan rakennuskannan purkamiseen ja tehokkaaseen uudisrakentamiseen nojannut teknokraattinen suunnitteluihanne ja toiminta oli taloudellisesti hyvin tuottoisaa, mikä johti keinotteluun ja ylimitoitettuun tehokkuuteen.¹⁸¹ Purkupäätökset eivät välttämättä perustuneet mihinkään muuhun kuin lyhyen aikavälin taloudellisen voiton tavoitteluun. *Turun taudista* tuli nimestään huolimatta koko Suomen kattava termi kuvaamaan kiinteistökeinotteluun sisältyneitä korruptiota ja väärinkäytöksiä.¹⁸² Purkaminen hävitti paikoin enemmän rakennuksia kuin sodanaikaiset pommitukset. Myös kaupunkipalot olivat ennenkin hävittäneet kokonaisia puukaupunginosia, mutta teknokraattiset suunnitteluihanteet olivat uudenlainen ilmiö, jota ei voi verrata rakennuskannan aiempaan uusiutumis-, korjaus- tai laajennussykliin. Modernismi hylkäsi perinteen. Se ei tuottanut uutta kerrosta entisen oheen, vaan hävitti aiemmat kerrokset. Jäljelle

¹⁷⁵ Lilius 1985, s. 10, 44.

¹⁷⁶ Helander, V. & Sundman, M. 1982. Miltä näyttää maamme. Ympäristön muutos ja rakennusperinnön kohtalo. S. 95.

¹⁷⁷ Bööck, N. 2018. Suomi purkaa ja korjaa. S. 268.

¹⁷⁸ Aarrevaara 2009.

¹⁷⁹ Järventaus, E. 1964 Rakennussuojelulaki ja sen vaatimat käytännön toimet. S. 185.

¹⁸⁰ Helander & Sundman 1982, s. 87. Lilius 1985.

¹⁸¹ Klami, H. 1982. Turun tauti. Kansanvallan kriisi suomalaisessa ympäristöpolitiikassa. S. 80.

¹⁸² Klami 1982, s. 11.

jääneistä vanhoista rakennuksista ei pidetty huolta, olisivathan ne seuraavana purkuvuorossa.¹⁸³

Aluerakentamisen yksitoikkoisuus nosti myös kritiikkiä sen muodostamaa tylyä kaupunkikuvaa kohtaan. Asuntojen hinnan kurissa pitämiseksi kustannusohjaus oli tiukkaa, ja pahimmillaan suunnittelu tapahtuikin tuotantotekniikan, nosturin kapasiteetin ja Asuntohallituksen yksityiskohtaisten suunnitteluohjeiden ehdoilla.¹⁸⁴ Myös rakentamisen materiaalipaletti vaihtui perinteisistä ja ilmastossamme koetelluista ratkaisuista uusiin teollisiin tuotteisiin, joiden kestävyyttä, korjattavuutta tai vaikutuksia terveydelle ei tunnettu.

Ympäristön muuttuessa ihmiset saattoivat verrata vanhaa ympäristöä ja uusia olosuhteita lähes rinnatusten. Hyvin varustetut uudet asunnot tyydyttivät perustarpeet, mutta entisen lähiympäristön katoaminen ja ihmissuhteiden puuttuminen uusissa naapurustoissa ei välttämättä taannut viihtyvyyden kokemuksia. Voimakas vanhoja asuinalueita uudistanut aluerakentaminen aiheutti vierauden ja pettymyksenkin kokemuksia asukkaissa.¹⁸⁵ Laajamittaisen purkamisen alkaessa ei kuitenkaan vielä ollut saatavilla tutkimustietoa tällaisen toimintatavan vaikutuksista muun muassa ihmisten hyvinvointiin ja viihtyvyyteen, vaikka maailmalla modernistisen kaupunkisuunnittelun aiheuttamiin ongelmiin oli jo alettu kiinnittää huomiota.¹⁸⁶

Kritiikittä muutosta ei Suomessakaan nieltä, vaan rakennetun ympäristön mittava purkaminen nostatti julkisen suojelukeskustelun asiantuntijoiden ja kansalaisten toimesta. Vaikka rakennussuojelu oli kirjattu jo vuoden 1932 asemakaavalakiin, käytännössä suojelu oli 1960–70-luvuilla lapsenkengissä. Rakennuslaki (1958) oli painottunut uudistuotantoon, eikä riittävästi ohjannut korjaamiseen tai korostanut vanhan rakennuskannan merkitystä.¹⁸⁷ Kun kaavoitus perustui ylimitoitettuihin kasvun odotuksiin, tonttien käyttämätön rakennusoikeus houkutteli purkamiseen.¹⁸⁸

Säilyttämistä koskevasta keskustelusta huolimatta purkaminen jatkui vielä 1980-luvun alussa.¹⁸⁹ Tuolloin taloudellinen nousukausi oli vielä vahva myös rakentamisessa, joka asunnoissa painottui kuitenkin entistä enemmän pientalorakentamiseen. Paikoin jopa pienennettiin aiempien kerrostalokaavojen rakentamisoikeuksia. Massamuutto oli ohitse ja huomiota oli kiinnitetty kritiikkiin rakentamisen laadusta. Arkkitehtuurissa modernismin rinnalle kipusivat regionalistinen suuntaus, joka haki vaikutteita paikallisuudesta ja postmoderni suuntaus, joka yhdisteli perinteitä ja moderneja materiaaleja sekä muotokieltä. Rakentamisen kiihkeät vuosikymmenet kuitenkin päättyivät 1990-luvun alussa lamaan ja nousukaudella syntyneen asuntokuplan puhkeamiseen.

¹⁸³ Helander & Sundman 1982, s. 39.

¹⁸⁴ Pentti, M. 2018. Teolliseen rakentamiseen. S. 295.

¹⁸⁵ Syvänen, M. 1983. Ihminen rakennetun ympäristön kokijana. S. 43–45.

¹⁸⁶ Jacobs, J. 1961 *The Death and Life of Great American Cities*. Jacobs kritisoi modernistista suunnitteluideologiaa, jossa kaupunkeja rakennettiin yksittäisinä rakennuksina ja kasvavan autoliikenteen ehdoilla, eikä huomioitu ihmisten näkökulmaa ja kaupunkitilan roolia kohtaamispaikkana.

¹⁸⁷ Tarjanne, L. 2005. Kulttuuriympäristön asialla. S. 7.

¹⁸⁸ Böök 2018, s. 271.

¹⁸⁹ Helander & Sundman 1982, s. 45.

Rakentamisen ohjauksessa ja sääntelyssä haluttiin kiinnittää huomiota laatuun ja nostettiin esiin kestävyys. Vähän myöhemmin alettiin puhua elinkaarista.¹⁹⁰ Myös korjausrakentamisen kasvavasta tarpeesta on rakennuskannan ikääntyessä keskusteltu pitkään. Laura Tuominen kirjoitti vuonna 1992, että koko sodanjälkeisen rakennusperinnön tulevaisuuteen vaikuttaa oleellisesti onnistuuko siirtyminen ylläpitokulttuuriin. Suhde rakennusten jatkuvaan huoltoon oli kertakäyttöideologian ja ”huoltovapauden” ihanteen myötä katkennut.¹⁹¹ 2020-luvun alun Suomessa on edelleen valtavirtaa rakentaa pitkälti 1960–70-luvulta johdetuin peruseriaattein käyttäen kerroksellisia rakenteita, alati uusia teknisiä ratkaisuja ja huoltovapautta tavoittelevia materiaaleja. Rakentamisesta on tullut erittäin säänneltyä, mutta myös pääomiltaan keskittyneitä ja alihankintaketjuihin pilkkoutunutta. Kaupunkeja ja taajamia tiivistetään, tavoitellaan tehokkaampaa ja korkeampaa rakentamista.

Yhdyskuntarakenteen tiivistämispaineen ja energiatehokkuusvaatimusten kiristymisen on tunnustettu aiheuttavan myös riskejä rakennusperinnön ja kulttuuriympäristön kannalta.¹⁹² Vaarana on, että toistuu vuoden 1973 energiakriisiä seuranneen kaltainen tilanne, jossa rakennusten tiivistämiseen ja lisäeristämiseen valtion taholta annetut korjausohjeistukset aiheuttivat mittavia kosteus- ja lattiasieniongelmiä vanhoille puurakennuksille.¹⁹³ Monia käyttöön otettuja ratkaisuja ei edelleenkään ole ennalta tutkittu, mikä on jo aiheuttanut ongelmia nykytalojen rakenteissa.¹⁹⁴ Rakentamisen teknistyminen nollaenergiaa tavoitteleviksi automatisoiduiksi älytaloiksi on tarkoittanut samalla sitä, että omatoimiseen rakentamiseen kykenevät harvat, eikä asukkailla välttämättä ole edes osaamista huoltaa ja ylläpitää kotejaan.

Sama koskee julkista sektoria, jossa kiinteistönpitoon liittyvät huolto- ja ylläpitotoimet on usein ulkoistettu. Julkisomisteisten kiinteistöjen yhtiöittäminen on tuonut mukanaan kiinteistöihin kohdistuvat tuottovaatimukset, mikä asettaa myös rakennusperintöä uhanalaiseksi. Yliopistokiinteistöjen yhtiöittämisen myötä Jyväskylän yliopistokin luopui kasvavan vuokratilanteen vuoksi suojellun, arkkitehti Yrjö Blomstedtin 1905 piirustus- ja veistosalirakennukseksi suunnitteleman Villa Rana-rakennuksen käytöstä Seminaarinmäellä. Janne Vilkun ja Pirjo Vuorisen mukaan Villa Ranan tapaus nousee viestiksi yksittäistä rakennusta laajemmasta ongelmasta.

Suurena uhkana on, että ansaintalogiikkojen ristiriita sekä taloudellisten, teknisten ja rakennussuojelullisten tavoitteiden epätasa-arvo rapauttavat ja tyhjentävät vähitellen Seminaarinmäen kulttuuriympäristön, Jyväskylän yliopiston juuret.¹⁹⁵

Sittemmin Villa Rana on myyty, kuten lukuisia muitakin aiemmin julkisomisteisia rakennuksia. Monia on myös jäänyt tyhjilleen tai purettu toimintojen keskit-

¹⁹⁰ Tarjanne 2005, s. 19.

¹⁹¹ Tuominen, L. 1992. 1900-luvun rakennusperintö. Luettelointi- ja suojelukysymyksiä. S. 27, 77. Huoltovapaa tarkoittaa yleensä samalla korjauskelvotonta, eli kertakäyttöistä.

¹⁹² Berghäll, J. & Pesu, M. 2008. Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö. S. 20–21.

¹⁹³ Tarjanne 2005, 15. Kaila, P. 1997. Talotohtori. S. 339.

¹⁹⁴ Raksystems 22.11.2017. Suomalaiset talot vuosina 1990–2017.

¹⁹⁵ Vilkuna, J. & Vuorinen, P. 2015. Yhtiöittäminen – valtion rakennetun kulttuuriperinnön haaksirikko?

tämisen myötä. Purkava uudisrakentaminen on jälleen houkutteleva vaihtoehto, jota valtiovallan toimin on viime vuosina edistettykin.¹⁹⁶ Sen sijaan ylläpitokulttuuri ei ole saavuttanut vahvaa jalansijaa 2020-luvulle tultaessa.

3.2 Suojelulainsäädännön ja käsitysten kehittyminen

Tässä luvussa luodaan katsaus suojelukäsitysten ja -lainsäädännön kehittymiseen. Suomessa muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamista ja suojelua oli määrittänyt asetus jo vuodesta 1883, mutta sen nojalla oli suojeltu vain yksittäisiä monumentteja kuten linnoja, eikä se koskenut käytössä olevia rakennuksia.¹⁹⁷ Vuonna 1884 perustetun Muinaistieteellisen toimikunnan¹⁹⁸ tehtävät olivat pääosin tutkimuksellisia. Lisäksi se antoi lausuntoja ja pyrki ohjaamaan linnojen ja kirkkojen korjaamista. Vuonna 1913 luetteloiitiin valtion arvokkaat rakennukset. Kansanomaisen rakennuskannan säilyttämisen ainoana keinona nähtiin ulkomuseot, eikä kantaa otettu esimerkiksi Porvoon ja Rauman asemakaavojen muutoshankkeisiin tai Turun Luostarinmäen säilyttämiseen. Yksityisomisteisen rakennuskannan säilyttämisen edellyttämistä ei nähty tarpeelliseksi tai mahdolliseksi. Käsitteen *suojelu* sijaan puhuttiin *säilyttämisestä muinaismuistona*.

Euroopassa rakennussuojelukeskustelu laajeni kuitenkin 1900-luvun alussa käyttörakennuksiin ja historiallisiin aluekokonaisuuksiin. Rakennussuojelulakeja ryhdyttiin laatimaan myös Pohjoismaissa, mutta ei vielä Suomessa.¹⁹⁹ Vuonna 1932 voimaan astunut asemakaavalaki²⁰⁰ ja rakennussääntö tosin mahdollistivat *vanhan kaupunginosan* suojelun. Porvoon keskiaikaiseen katuverkkoon perustuvan vanhan kaupungin suojelu toteutui tämän lainsäädännön perusteella jo ennen sotia. Muinaistieteellinen toimikunta teki sotien jälkeen aloitteita joidenkin kaupunkien osittaiseksi suojelemiseksi, mutta suojelun toteutumiseksi olennaista oli kaupungin itsensä suhtautuminen asiaan. Vanhan kaupunginosan suojelu toteutui lähinnä Helsingissä (Senaatintori), Turussa (Luostarinmäki), Tammissaarella ja Loviisassa, mutta monessa muussa kaupungissa suhtauduttiin suojeluun kielteisesti.²⁰¹ Maaseudulle ja sen kirkonkyliin suojelu ei ulottunut.

Asemakaavalain kumonneesta vuoden 1958 rakennuslaista poistettiin *vanhan kaupunginosan* käsite, mutta laissa säilyi *rakennustaiteellisten kokonaisuuksien* suojelumääräykset.²⁰² Mahdollisuudet suojeluun olivat käytännössä kuitenkin edelleen hyvin rajoitetut, mikäli kaupungit itse vastustivat Muinaistieteellisen toimikunnan, kaupunkien viranomaisten tai arkkitehtien suojeluesityksiä.²⁰³ Ra-

¹⁹⁶ Oikeusministeriö 7.2.2019. Purkavaa uusrakentamista helpotetaan maaliskuun alusta lähtien.

¹⁹⁷ Kärki 2010, s. 47.

¹⁹⁸ Muinaistieteellinen toimikunta on nykyisen Museoviraston edeltäjä.

¹⁹⁹ Kärki 2010, s. 47–50. Tanska sai rakennussuojelulain 1918, Norja 1920, Ruotsi 1942.

²⁰⁰ Asemakaavalaki 145/1931, voimaantulo 1.1.1932.

²⁰¹ Lilius 1964, s. 155–157.

²⁰² Rakennuslaki 370/1958, 135 §.

²⁰³ Lilius 1964, s. 157.

kennussuojelun erityislaille nähtiin olevan suuri tarve, kuten rakennussuojelun puolestapuhujana tunnettu arkkitehti Esko Järventaus kirjoitti 1960-luvulla.

Kiusallisena esteenä menestykselliselle rakennussuojelutyölle on meillä ollut paha aukko lainsäädännössämme: ei ole lakia arkkitehtonisten ja historiallisesti arvokkaiden rakennusten rauhoittamisesta. Tässä suhteessa olemme kaikkiin naapureihimme nähden erikoisasemassa maana, joka esittää rakennustaiteensa korkeaa tasoa joka puolella maailmaa pidettävillä näyttelyillä, mutta vähät välittää siitä, mitä rakennuksille tapahtuu sitten kun niistä on saatu edustavat valokuvat.²⁰⁴

Varsinaisista muinaismuistoista poikkeavan, käytössä olevan rakennusperinnön suojelulainsäädännön puutteet oli huomattu jo sodan jälkeen, jolloin muinaismuistolain uudistamista tutkimaan asetettu komitea perusteli muiden maiden lainsäädäntöön tutustuttuaan, ettei koko kansalle kuuluvaksi kulttuuriperinnöksi katsottavien rakennusten suojelua voi jättää tilapäisen yksityisen omistajan mielivallasta riippuvaiseksi.²⁰⁵ Komitean mietintöä varten oli kuultu myös Muinaistieteellistä toimikuntaa ja Suomen Arkkitehtiliittoa. Rakennussuojelulain valmistelu juuttui sodan jälkeiseen lainsäädäntösumaan ja lopulta vuonna 1960 esitelty lainvalmistelukunnan ehdotus poikkesi täysin komitean mietinnöstä sivuttaen asiantuntijankemykset.²⁰⁶ Esitys tuli lainsäädäntöön vasta vuonna 1965 huomattavan heikentyneenä.²⁰⁷

Kun kiinteistökeinottelu 1960-luvulla vaati uhrinsa, puuttui suojelulta enimmäkseen tieteellinen, lainsäädännöllinen ja taloudellinen pohja. Avoimen keskustelun lähde-tyä liikkeelle seuraavalla vuosikymmenellä, oli suuri osa merkittävää rakennuskantaa jo hävinnyt.²⁰⁸

Purkuaalto herätti julkisen keskustelun muuttuvasta ympäristöstä. Jo 1960-luvun puolivälissä Hotelli Kämpin purkaminen Helsingissä oli yksi eniten medianäkyvyyttä saaneista kiistoista.²⁰⁹ Arkkitehdit Helander ja Sundman käsitelivät purkuaaltoja ja kaupunkisuunnittelun tilaa pamfletissaan *Kenen Helsinki*.²¹⁰ Turussa vastaava käännekohta oli Hamburger Börsin purku vuonna 1976. Tampereella Verkatehtaan purku käynnisti aktiivisen suojelukeskustelun.²¹¹ Maaseudun rakennuskannan dramaattista muutosta kuvanneen Kaius Hedenströmin valokuvia järjestettiin näyttelyksi 1977, mistä seurasi valtakunnallista julkisuutta.²¹² Suomi purkaa -näyttely 1980-luvun alussa jatkoi teemaa, nostaten esille paitsi jo hävitettyjä, myös uhanalaisia kohteita ja ympäristöjä.²¹³

²⁰⁴ Järventaus 1964, s. 185.

²⁰⁵ Ruotsin vastaavassa laissa 1942 suojelu oli mahdollista vain omistajan suostumuksella, mikä nähtiin ongelmallisena. Lakia muutettiin Ruotsissa 1960 niin, että suojelu mahdollistui myös ilman omistajan suostumusta. Ks. Kärki 2010, s. 53.

²⁰⁶ Järventaus 1964, s. 185.

²⁰⁷ Kärki 2010, s. 53.

²⁰⁸ Tuominen 1992, s. 23.

²⁰⁹ Manninen, A. 7.12.2015. Hotelli Kämp revittiin maan tasalle, mutta samalla koitti Helsingin purkuvimman lopun alku. Helsingin Sanomat.

²¹⁰ Helander, W. & Sundman, M. 1970. *Kenen Helsinki* – raportti kantakaupungista.

²¹¹ Lähteenmäki, M. 2017. Tammerkosken kansallismaisema teollisuusperintönä: Verkatehtaasta Finlaysoniin 1965–2005.

²¹² Tarjanne 2005, s. 9.

²¹³ DEM-SAFA 1982. Suomi purkaa. Näyttelyjulkaisu.

Myös kansainvälinen paine kasvoi, kun sotien jälkeinen modernisaatio ja sitä vastareaktiona seurannut keskustelu rakennetun ympäristön suojelukysymyksistä synnytti kansainvälisen yhteistyön. Unescon lisäksi vuonna 1949 perustettu hallitusten välinen Euroopan neuvosto on 1960-luvulta lähtien asettanut tavoitteita kulttuuriperinnön vaalimiselle korostaen ammatillista etiikkaa ja kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa lähtökohtana on kulttuuriperinnön integrointi muuhun kulttuuriin, kansalaisyhteiskuntaan, maankäyttöön ja talouteen.²¹⁴

Vuonna 1972 myös Suomessa valtioneuvosto asetti rakennussuojelukomitean laatimaan selvitystä rakennussuojelulainsäädännön kokonaisuudistusta varten. Komitea lähti käsittelemään rakennussuojelukysymystä koko rakennettua ympäristöä koskevana ja nosti esiin kolme keskeistä huolen aiheet: ensinnäkin rakennusten purkaminen uudisrakentamisen alta, hylkääminen aluekehittämistavoitteiden epävarmuuden edessä sekä normaalista kunnossapidosta luopuminen olivat saavuttaneet ennennäkemättömät mittasuhteet. Toisekseen kansalaiset kokivat mahdollisuutensa vaikuttaa elinympäristönsä kehittymiseen riittämättömiksi. Kolmanneksi komitea nosti esille kokonaistaloudellisuuden: käytökelpoisten rakennusten purkaminen on työn, energian ja rakennusaineiden käytön tuhlausta ja yleinen etu tulisi asettaa yksityistaloudellisen edelle ristiriitailanteissa.²¹⁵ Kulttuuriperinnön rinnalla nousivat talouden termit.

Rakennettu ympäristö on nähtävä yhtäaikaaisesti taloudellisena voimavarana ja yhteiskunnan kulttuuriperinteen monimuotoisena kantajana.²¹⁶

Komitea painotti, että rakennussuojelu tulee saada yhdeksi näkökulmaksi kaikessa rakennettua ympäristöä koskevassa päätöksenteossa. Erityisen tärkeänä komitea piti kaavoituksella toteutettavan rakennussuojelun laajaa vireille saamista ja hallinnon työnjaon selkeyttämistä. Komitea myös muistutti, että suojelua toteutetaan rakennetun ympäristön käyttäjiä varten ja piti siksi tärkeänä edistää lähidemokratiaa ja virittää kansalaisten kiinnostus elinympäristöönsä.²¹⁷

Arkkitehtonisten ja kulttuurihistoriallisten perusteiden ohessa säilyttämistä voitiin perustella myös taloudellisilla seikoilla, kun 1970-luvun puolivälissä havaittiin, että olemassa olevan rakennuskannan hävittäminen on suurta kansantaloudellista tuhlausta, ja liian suuri osa uudesta asuntokannasta meni puretun korvaamiseen.²¹⁸ Helsingissä purku-uhan alle joutuneen Puu-Käpylän pelastivat käytännössä Teknillisen korkeakoulun laatimat laskelmat osoittaessaan, että vanhojen talojen korjaaminen on myös taloudellisesti kannattavaa. Purkua ajaneet tahot olivat siihen saakka itsestään selvyytensä väittäneet, että uudisrakentaminen on taloudellisista syistä ainoa vaihtoehto.²¹⁹ Helander ja Sundman kirjoittivat asuntopolitiikan suuresta oivalluksesta, että vanhatkin asunnot

²¹⁴ Salmela, U. ym. 2015. Kohti kestäväää kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron yleissopimuksen voimaan saattamiseksi Suomessa. S. 11.

²¹⁵ Komiteanmietintö 1974. Rakennussuojelukomitean mietintö. S. 1.

²¹⁶ Komiteanmietintö 1974, s. 3.

²¹⁷ Komiteanmietintö 1974, s. 3–4, 7. Mietinnössä käytettiin termiä ”ns. lähidemokratia”.

²¹⁸ Lilius 1985, s. 44.

²¹⁹ Kivilaakso 2017.

voidaan varustaa mukavuuksin. Rakennussuojelun ydinkysymys on luoda edellytykset rakennuskannan jatkuvalla käytölle, kunnossapidolle ja ajoittain tarpeellisille korjauksille.

Rakennukset on tehty käyttöä varten, niiden jatkuva käyttö on normaalitila, joka antaa perustan myös kunnossapidolle ja ympäristön hoidolle. Valtaosa rakennuskantaa "säilyy" koko ajan. Mutta kun käyttö ja hoito katkeavat, syntyy kriisi: tarvitaan erityistä suojelua. Syyt ovat tunnetut: autioituminen, toimintojen muuttaminen pois, rakennusten jääminen uuden rakentamisen tielle ja ennen muuta maanomistajan keinottelu suuremmalla rakennusoikeudella. Monet rakennukset jäävät odotusten varjossa ilman hoitoa. Kun kunnossapito laiminlyödään, syntyy tahallista rappiota.²²⁰

Suojelukäytännöissä korostetaan rakennusten käytön mahdollistamista, sillä monet rakennusten omistajat kokevat edelleen suojelun rasitteena, rakennuksen käyttöä haittaavana asiana. Lilius totesi jo 1960-luvulla, että suojellun rakennuksen on voitava palvella asuntona, liiketilana tai julkisena rakennuksena.²²¹ Samoin historiantutkija ja arkeologi Carl Jacob Gardberg pohti, ettei esimerkiksi vanhaa Porvoota voi pelastaa edes lainsäädännön avulla, jollei miljöo säily elävänä. Hän oli toiveikas sen suhteen, että ihmiset huomaavat vanhojen kaupunginosien tarjoavan paljon sellaista, mitä puutarhakaupungeiltakin odotettiin.²²²

Rakennussuojelukomitean mietintö johti rakennuslakiin tehtäviin muutoksiin, joiden tarkoitus oli tehostaa kaavasuojelua. Uusi rakennussuojelulaki astui voimaan vasta vuonna 1985.²²³ Sen käyttö jäi edelleen marginaaliseksi, ja monia arvokohteita kuten Tampereen Verkatehdas ennätettiin purkaa lain voimaantuloa odotellessa. Heikko laki jäi omistusoikeuden ja kaupungin kaavoitusvallan jalkoihin, mutta teollisuusmiljöön kokonaisuuden tuhoutuminen myös herätti kansalaisia ymmärtämään suojelun merkitystä.²²⁴

Eduskunnan laki- ja talousvaliokunta oli rakennussuojelulain uudistuksen yhteydessä katsonut, ettei rakennussuojelu toteudu pelkällä lainsäädännöllä, vaan siihen on myös varattava rahoitusta sekä kehitettävä verotusta kannustavaksi. Rakennussuojelun yhteiskunnallista merkitystä kulttuuripoliittisesta, kansantaloudellisesta ja asunto- ja sosiaalipoliittisesta näkökulmasta tarkastelemaan asetettiin rakennussuojelun rahoitustoimikunta. Se totesi rakennussuojelun toteuttamiseksi olevan olemassa hyvät lainsäädännölliset ja asenteellisetkin lähtökohdat. Taloudelliset kysymykset ovat muodostaneet suurimman esteen suojelun toteutumiselle.²²⁵ Toimikunta huomautti, että rakennusten säilyttäminen onnistuu parhaiten jatkuvalla ylläpidolla ja kytkien restaurointipyrkimykset rakennusten käyttökelpoisuutta edistävään perusparantamiseen. Jatkuvan ylläpidon periaatteen toteutuminen edellyttäisi muutoksia hallinto- ja rahoitusjärjestelmään.²²⁶ Samoihin aikoihin rakennussuojelun hallintotoimikunnan mietinnössä huomautettiin, että suojelun painopisteen siirryttyä kaavoitukseen kunnat on

²²⁰ Helander & Sundman 1982, s. 101, 133.

²²¹ Lilius 1964, s. 166.

²²² Gardberg, C.J. 1964. Kaupunkien vanha rakennuskulttuuri. S. 154.

²²³ Rakennussuojelulaki 60/1985.

²²⁴ Kärki 2010, s. 54.

²²⁵ Komiteamietintö 1988. Rakennussuojelun rahoitustoimikunnan mietintö. S. 11, 14–15.

²²⁶ Komiteamietintö 1988, s. 16–17.

asetettu vaativan tehtävän eteen niin kaavoituksessa kuin rakennusvalvonnassakin.²²⁷

Museovirasto sai organisaatiouudistuksessa 1972 rakennushistorian osaston ja lisäresursseja. Yhteistyö kaavoitus-, rakennus-, asunto- ja opetusviranomaisten kanssa nähtiin tärkeänä rakennussuojelunäkökulman huomioon ottamiseksi eri toimialoilla. Kansainvälisten sopimusten viitoittamana rakennussuojelu pyrittiin integroimaan rakennettua ympäristöä koskevaan yhteiskuntapolitiikkaan.²²⁸ Rakennussuojelun johtoajatukseksi nousi tiedon ja valistuksen jakaminen. Esimerkiksi ministeriöiden ja teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston yhteistyönä toimi 1970–80-luvun taitteessa *Maaseudun rakennuskulttuurin- ja tutkimuksen jaosto*, joka pyrki edistämään maaseudun rakennusperinteen ja maisemanhoidon kehittämistä. Keskeisenä tavoitteena oli herätellä kansalaisia kotiseutunsa ja ympäristönsä arvoihin ja tuottaa tietoa. 1980-luvun alussa Suomessa käynnistyi kokeiluna aluearkkitehtitoiminta, jonka myötä maaseutukuntiinkin saatiin arkkitehtien neuvontaosaamista rakennusten korjaamisessa ja paikallisiin olosuhteisiin soveltuvien uusien rakennusten sijoittelussa. Kokeilun takana oli Suomen arkkitehtiliitto.²²⁹ Rakentamisen ohjauksessa on kiinnitetty huomiota korjausrakentamisen haasteisiin ja kehittämistarpeisiin etenkin 1980-luvulta lähtien. Tuolloin asenteiden nähtiin olevan muuttumassa vanhojen rakennusten säilyttämistä tukeviksi. Aluearkkitehtitoiminnan käynnistämisen ohella käynnissä oli tutkimushankkeita ja kokeiluja muun muassa sopivan käyttötarkoituksen ja korjaustavan löytämiseksi alkuperäisestä käytöstään poistuville rakennuksille, minkä nähtiin olevan tärkeä ongelma ratkaistavaksi.²³⁰

Haasteena tunnistettiin jo tuolloin ylimitoitettu vaatimustaso, jossa uudisrakentamisen tekniikoita ja vaatimuksia sovellettiin jäykästi vanhoihin rakennuksiin ja rakenteisiin niitä perusparannettaessa, joskin suunnan nähtiin olevan muuttumassa enemmän vanhan rakennuksen ehdoilla tapahtuvaan hienovaraisempaan korjaamiseen. Ongelmaksi todettiin myös tilankäytön liialliseen tehokkuuteen pyrkiminen ottamalla käyttöön tiloja, joita ei ole siihen tarkoitettu. Vanhoissa rakennuksissa ullakko- ja kellaritilojen käyttöönotto johti kalliisiin ja laajoja muutostöitä vaativiin ratkaisuihin.²³¹ Jälkikäteen tällaiset ratkaisut yhdistettynä koneelliseen ilmanvaihtoon ovat aiheuttaneet lukuisia vaurioita ja sisäilmaongelmia, sillä ullakko, kellari ja painovoimainen ilmanvaihto hormeineen ovat tärkeä osa massiivirakenteisten vanhojen talojen rakennusfysikaalista toimivuutta.²³²

Arvorakennusten korjaamista alettiin myös valtionhallinnon avustuksin tukea, mutta määrärahat ovat alusta saakka olleet pieniä. 1970–1980-luvun taitteessa oli käynnissä myös asuntopoliittinen kokeilu vanhojen asuinalueiden pe-

²²⁷ Komiteamietintö 1986. Rakennussuojelun hallintotoimikunnan mietintö. S. 64. Mietintö analysoi rakennussuojelun hallintoa vertaillen muihin maihin sekä laati esityksen hallinnon järjestämiseksi jatkossa.

²²⁸ Kärki 2010, s. 52, 58.

²²⁹ Tarjanne 2005, s. 12–14.

²³⁰ Heikkilä, J., Niskala, E. & Tuppurainen, Y. 1982. Vanhojen rakennusten käyttötarkoitusten valinta. S. 5.

²³¹ Heikkilä, Niskala & Tuppurainen 1982, s. 216.

²³² Ks. esim. Kaila, P. 1997. Talotohtori.

rusparantamiseksi, jossa tavoitteena oli kansantaloudellisen ja sosiaalisen näkökulman ohella kulttuurihistoriallisten arvojen kunnioittaminen.²³³ Asuinalueiden kohentaminen, siistiminen ja asuntojen standardin parantaminen johti kuitenkin samalla keskiluokkaistumiseen ja vähävaraisemman väestön syrjäytymiseen alueelta. Steriili ympäristö korvasi kadut, pihamaat, kaupat ja yleiset saunat, kokonaisen elämäntavan. Kokeilun johtaminen tällaisiin tuloksiin herätti jopa kysymyksen, pitäisikö vanhat ympäristöt jättää kokonaan rauhaan, museoida ne. Tämän sijaan katsottiin, että on toimittava siten, ettei tarpeettomasti syrjäytetä asukkaita ja liian rajusti muuteta ihmisten elämisen puitteita.²³⁴ Asuinalueiden perusparannukseen liittyi siis vastaava ongelma kuin edellä mainittuun käyttötarkoituksen muutoksessa tehtävään perusparannukseen: ylimitoitettu vaatimustaso, jossa ei edetty vanhan rakennuskannan ehdoilla ja otettu huomioon alueen ominaispiirteitä, johon ihmisten elämäntapa oleellisesti kiinnittyi. Muun muassa näiden kokeilujen pohjalta tutkimustietoa oli nyt kotimaastakin saatavilla.

Rakennusperintökysymykset saivat valtionhallinnossa enemmän tilaa ympäristöministeriön perustamisen (1983) ja myöhemmin alueellisten ympäristökeskusten (1995) myötä. Myös Museoviraston ja maakuntamuseoiden välinen alueellinen yhteistyö ja työnjako kehittyivät 1980–90-luvulla. Joissakin maakuntamuseoissa toimi jo aiemmin rakennusperintöön erikoistuneita tutkijoita, mutta vuodesta 1986 alkaen museoihin voitiin palkata valtiontuella rakennustutkijoita. Alueellisen osaamisen vahvistuessa Museovirasto alkoi vuodesta 1994 solmia maakuntamuseoiden kanssa yhteistyösopimuksia tehtävien hoitamisesta. Myös ympäristökeskusten tehtäväkenttään sisällytettiin kulttuuriympäristön hoito ympäristönsuojelun, alueiden käytön ja rakentamisen ohjauksen ohessa, joskin Kärjen mukaan rakennussuojelu oli vähällä unohtua määriteltäessä ympäristökeskusten tehtäväkenttää.²³⁵

1990-luku oli muutenkin aluehallinnon muutosten aikaa. Seutukaavoituksesta vastanneet seutukaavaliitot muutettiin 1993 maakuntaliitoiksi, joille annettiin myös lakisääteinen aluekehittämistehtävä. Seutukaavoitukseen oli jo edeltävinä vuosikymmeninä liittynyt myös rakennusperinnön inventointi, jota silloiset seutukaavaliitot toteuttivat ja teettivät.²³⁶ Maakuntamuseot olivat viimeistään 1980-luvulta lähtien inventointien yhteistyössä mukana. Inventoinnit muodostivat näkemyksen maan rakennusperinnöstä ja Kärjen mukaan samalla tapahtui käsitteellinen laajentuminen, jossa yksittäisten monumenttien sijaan hahmotettiin kulttuuriympäristöä laajempina kokonaisuuksina ja kulttuurimaisemaprofiileina.²³⁷ Alueellisesti kulttuuriympäristötyötä tehtiin siis 1990-luvulta lähtien ympäristökeskusten, maakuntamuseoiden ja maakuntaliittojen yhteistyönä, jonka tiiviys kuitenkin saattoi vaihdella eri alueilla toimijoiden resursseista riippuen.

²³³ Koskiahho, B. 1983. Vanhojen asuinalueiden perusparantaminen tutkimuskohteena, esimerkkinä perusparannuskokeilu. S. 49. Kokeilussa oli mukana 50 kuntaa.

²³⁴ Koskiahho 1983, s. 59–60.

²³⁵ Kärki 2010, s. 58.

²³⁶ Rakennuslaki 370/1958. Seutukaavoitus aloitettiin vuoden 1958 rakennuslain myötä.

²³⁷ Kärki 2010, s. 59.

Suomi allekirjoitti vuonna 1992 rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Granada, 1985). Sopimuksessa sitouduttiin säilyttämisperiaatteeseen, jossa suojelu on yhtenä keskeisenä kaupunki- ja maaseutusuunnittelun tavoitteena sekä otetaan huomioon suunnittelun ja rakennuslupien käsittelyn kaikissa vaiheissa. Granadan sopimuksen määritelmän mukaan rakennustaiteelliseksi perinnöksi luetaan rakennusten, rakenteiden ja rakennusryhmien lisäksi ulkoilmakohteet, jotka ovat osittain rakennettuja, luonnon ja ihmistyön yhdistelmiä (nykyisin tästä voisi käyttää termiä kulttuuriympäristöt). Sopimus edellyttää inventoimaan rakennusperinnön, turvaamaan suojelun lainsäädännöllä, estämään suojeltujen kohteiden pilaamisen, rappeutumisen ja purkamisen, tukemaan kunnossapitoa ja korjaamista rahallisesti tai verotuksellisesti, ja edistämään käsityövaltaista ja muuta koulutusta, joka tarvitaan kohteiden säilymisen edistämiseksi.²³⁸

1990–2000-luvulla valtionhallinnossa toteutettiin useita korjausrakentamisen tutkimus- ja kehittämisohjelmia, jotka linkittyivät osin myös rakennussuojeluun.²³⁹ Korjausrakentamisen neuvonta ja ohjaus on ollut tärkeä osa tiedon ja valistuksen jakamista. Tiedolla vaikuttamisessa tärkeänä lähestymistapana on nähty hyvien käytäntöjen ja neuvonnan levittäminen sekä kulttuuriympäristökasvatus hitaana, mutta aikaa myöten kulttuuriympäristön suojeluun vaikuttavana keinona. Kulttuuriympäristökasvatukseen sekä asukkaiden ja päättäjien tietoisuuden kasvattamiseen havaittiin tarvittavan panostusta. Koulujen ympäristökasvatusta varten oli laadittu materiaalia, mutta valinnaisena se levisi heikosti. Tunnistettiin myös, että asiantuntijoiden pieneltä joukolta ja kunnan päättäjiltä sekä virkamiehiltä puuttui yhteinen kieli ja siten valmius keskustella aiheesta.²⁴⁰ Kansalaisille on sittemmin jaettu tietoa kulttuuriympäristön arvoista ja elinympäristöönsä vaikuttamisesta muun muassa järjestämällä valtakunnallisia kampanjoita ja tuottamalla julkaisuja. Vuonna 1987 ilmestyi ympäristöministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston julkaisema teos *Rakennussuojelu*, joka oli tarkoitettu uudentyypiseksi keskustelun avaukseksi niin viranomaisille kuin kansalaisillekin.²⁴¹ 1980-luku oli ollut monenlaisen korjausneuvonnan aikaa, ja esimerkiksi energianeuvojien ohjein aiheutui myös ongelmia vanhalle rakennuskannalle. Ylikorjaaminen nähtiin riskialttiina ja vuonna 1994 alkoi säilyttäviin menetelmiin perustuvan *Korjauskortiston* laatiminen Museoviraston ja ympäristöministeriön yhteistyönä.²⁴²

Euroopan neuvoston kiinnittäessä 1990-luvun alussa huomiota uudemman arkkitehtuurin suojelukysymyksiin, myös Suomessa ympäristöministeriö teetti selvityksen maamme nuoren rakennusperinnön tilanteesta. Selvityksessä ilmaistiin paitsi huoli maamme vanhan rakennuskannan vähäisyydestä ja senkin arvostuksen puutteesta, etenkin nuoremman rakennuskannan mahdollisuuksista tulla tunnustetuksi ja hyväksytyksi suojelun piiriin. Suojelu- ja rakennuslainsäädä-

²³⁸ Granada Convention. 1985. Convention for the protection of the Architectural Heritage of Europe. 1985.

²³⁹ Ympäristöministeriö 2007. Korjausrakentamisen strategia 2007–2017. S. 15–16.

²⁴⁰ Tuominen 1992, s. 27, 78.

²⁴¹ Ympäristöministeriö 1987. Rakennussuojelu. S. 5.

²⁴² Tarjanne 2005, s. 14–16.

dännön todettiin jo mahdollistavan rakennetun ympäristön ja aluekokonaisuuksien suojeleminen kaavoituksen avulla, mutta kynnyskysymyksenä nousi tässäkin selvityksessä esille kuntien kulttuuritahto, josta toteutuksen nähtiin olevan riippuvainen.²⁴³ Kärjen mukaan kunnat olivat useimmiten vastahakoisia tai passiivisia suojelukysymyksissä.²⁴⁴

Kestävän kehityksen agenda nousi rakennussuojelun argumentiksi 1980–90-luvun taitteessa Brundtlandin raportin²⁴⁵ myötä. Ympäristöhallinnossa nähtiin jo tuolloin kestävän kehityksen ja rakennussuojelun tavoitteiden olevan yhteneväisiä.²⁴⁶ Strategiseksi toimintalinjaksi rakennussuojelussa kirjattiinkin jo vuonna 1992 ympäristön kestävän kehityksen toteuttaminen sekä rakennussuojelun integrointi kaikkeen yhdyskuntasuunnitteluun.²⁴⁷ Strategiassa määriteltiin kestävän kehityksen ulottuvuuksia rakennusperinnön vaalimisessa. Vanhoihin ympäristöihin liittyy *sosiaalisesti kestäviä* arvoja, jotka ovat kehittyneet ajan kuluessa. Tuttu ja turvallinen ympäristö, pysyvyys, sosiaaliset verkostot, vaikutusmahdollisuudet ympäristön muutoksiin ovat arvoja, jotka edesauttavat ihmisen henkistä kestävyyttä. *Ekologinen kestävyys* liittyy ympäristöä mahdollisimman vähän kuormittaviin korjaus- ja kierrätyskelpoisiin, pitkäikäisiin rakennuksiin, tiloihin ja materiaaleihin. Vanha rakennuskulttuuri perustui luonnon ja ilmaston olosuhteiden huomioon ottamiseen, ekologiin materiaaleihin ja jatkuvaan kunnossapitoon, ja näitä periaatteita tulee elvyttää. Rakennettuun ympäristöön sitoutunut työ, materiaali, energia ja pääoma ovat mittavia. *Taloudellisesti kestäväään kehitykseen* liittyy vertaus rakennuskannasta yhteiskuntataloudellisesti niukkana luonnonvarana, jonka purkaminen on kansantaloudellista tuhlausta, vaikka olisi yksityistaloudellisesti kannattavaa. Vanhoilla ympäristöillä on myös välillisiä talousvaikutuksia muun muassa matkailulle. *Kulttuurisesti kestäväään kehitykseen* on liitetty kotipaikkatunne, juuret ja paikallisidentiteetti, jota eri aikakausilta periytyneet rakennukset ja maisema luovat. Ajallisen kerroksisuuden ja historiallisten arvojen säilyttäminen pitää yllä moniarvoista paikallista identiteettiä. Strategiassa esitetään (kuten komitean mietinnössä jo 1974), että ristiriita yhteiskuntataloudellisen ja yksityistaloudellisen kannattavuuden välillä pitää poistaa, ja korjaaminen tehdä kannattavaksi.²⁴⁸

Kestävä kehitys lisättiin vuonna 1990 osauudistettuun rakennuslakiin lähtökohdaksi kaikelle maankäytön suunnittelulle, mutta saman aikaisesti vahvistuivat ”kiinteistöjalostus” ja sopimuskaavoitus. Kuntien ylimitoitettut kasvuhavveet ajoivat toteuttamaan vanhentuneiden kaavojen käyttämättömän rakennusoikeuden. Suojelunäkökohtien ohittaminen ja purkamishalu ei läheskään aina ollut yhteydessä rakennuksen kuntoon tai käyttömahdollisuuksiin.²⁴⁹

²⁴³ Tuominen 1992, s. 5, 16–17.

²⁴⁴ Kärki 2010, s. 58.

²⁴⁵ United Nations. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.

²⁴⁶ Ympäristöministeriö 1992. Strategia rakennetun ympäristön ja rakennuskannan vaalimiseksi. Rakennussuojeluneuvottelukunnan tutkimusohjelma. S. 17, 24.

²⁴⁷ Ympäristöministeriö 1992, s. 11, 21.

²⁴⁸ Ympäristöministeriö 1992, s. 15–17.

²⁴⁹ Tuominen 1992, s. 23.

Suomessa otettiin 1990-luvulla hallinnolliseen käyttöön *kulttuuriympäristön* käsite Ruotsin esimerkin mukaisesti (*kulturmiljö*).²⁵⁰ Tavoitteena oli tuoda ympäristön kulttuuriperintöarvot suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti osaksi alueiden käytön suunnittelua, laajentaa suojelua koskemaan kokonaisvaltaisemmin rakennettua ympäristöä ja lisätä asiassa eri hallinnon sektoreiden yhteistyötä.²⁵¹ Ympäristöministeriön ohjaamana kunnissa aloitettiin 1990-luvulla kulttuuriympäristöohjelmien laatiminen. Tavoitteena oli muun muassa tuottaa tietoa paikallisen päätöksenteon tueksi.²⁵² Myös aluearkkitehtitoiminta vakiintui, kun toiminnan huomattiin tuovan tarpeellista asiantuntemusta pieniin kuntiin, joissa ei välttämättä ollut omaa, paikalliset olosuhteet tuntevaa kaavoittajaa.

Ponnistelut ja kampanjoinnit tiedon levittämiseksi rakennetun kulttuuriympäristön puolesta tuottivat osin tulosta, mutta etenkin kertaluontoisten hankkeiden vaikuttavuus on monesti jäänyt lyhytaikaiseksi. Onnistumisista huolimatta vastustustakin edelleen ilmeni, etenkin tilanteissa, joissa vastassa oli taloudellisia intressejä.²⁵³ 1980–90-luvulla nähtiin tapahtuneen monessa asiassa edistystä suhteessa aiempaan, mutta useat aihealueista jatkuivat edelleen akuutteina.²⁵⁴

Rakennetun ympäristön korjaus- ja täydennysrakentamiseen sekä rakennusperinnön vaalimiseen kytkeytyy vahvasti arkkitehtuuripolitiikka. Vuonna 1998 valmistui opetusministeriön toimeksiannosta Suomen ensimmäinen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma (Apoli), jonka avulla pyrittiin parantamaan rakentamisen laatua, kestävän kehityksen periaatteita kaavoituksessa ja rakentamisessa, lisäämään avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta, sekä painotettiin julkisen sektorin vastuuta laadukkaasta rakentamisesta ja rakennusperinnön vaalimisesta. Ohjelman esityksen mukaisesti valmisteltiin sittemmin rakennusperintöstrategia 2001.²⁵⁵ Osana rakennusperintöstrategian toteutusta vietettiin rakennusperinnön teemavuotta 2003. Teemavuoden julkaisu kertoi aiemmilta vuosikymmeniltä tuttua tarinaa vallinneista ongelmista.

Taloudellisten arvojen yksinvalta on tällä hetkellä noussut julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa niin brutaaliksi, että rakennettu ympäristö on vähintään yhtä uhanalainen kuin luonnonympäristö. Vanha rakennuskanta ei valitettavasti ole missään olosuhteissa uudistuvaa kansallisvarallisuutta – jokainen rakennus on ainutkertainen ja purettuna lopullisesti tuhottu. Siksi rakennusperinnön teemavuosi on tärkeä.²⁵⁶

Asenteellisessa ilmapiirissä nähtiin siis otetun takapakkia, jos se 1980–1990-luvulla näytti jo parantuneen. Strategiassa luotiin tilannekuva ja uhkina listattiin, ettei rakennusperintöä nähty arvostettavan, sillä voimavaroja sen hoitoon oli osoitettu niukasti. Rakennusperintöä ei kohdeltu taloudellisena voimavarana tai

²⁵⁰ Ruotsin hallituksen esitys kulttuuriympäristön suojelusta 1987/88:104.

²⁵¹ Kähkönen 2015.

²⁵² Lahdenvesi-Korhonen, L. 2009. Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten. Ohjelmallisen työn kivijalkana toimivat julkaisut *Arvokkaat maisema-alueet* (1993) ja *Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt* (1993).

²⁵³ Kärki 2010, s. 61.

²⁵⁴ Ympäristöministeriö 2005. Strategiasta toimintapolitiikkaan. Rakennusperinnön hoidon peruskivet. S. 6. Rakennusperintöstrategian toimenpideohjelmassa on arvioitu asiaa.

²⁵⁵ Mattinen, M. 2022. Rakennetun kulttuuriympäristön arvottamisen kriteerit. S. 19.

²⁵⁶ Nikula, R. 2004. Rakennetun ympäristön arvoista. S. 9.

mahdollisuutena alueiden välisessä kilpailussa. Kiinteistönhoidon ja -jalostuksen ulkoistukset markkinaperusteisiksi olivat vähentäneet entisestään huoltope-
rinnettä – rakennustekniikan osaamisen nähtiin heikentyneen jo sotien jälkei-
sistä ajasta saakka. Rakennusmateriaaliteollisuuden tuotteiden yhteensopimat-
tomuus vanhaan rakennuskantaan ja ylimitoitettut, epäonnistuneet korjaukset
yhdistettynä hoidon puutteeseen koettiin muokanneen yleistä mielipidettä säi-
lyttämisen vastaiseksi. Rakennusperinnön hoitokeinoja ei nähty kehitetyn riittä-
vän määrätietoisesti ja tavoitteellisesti. Rakennusperintöä ei myöskään ollut in-
tegroitu muuhun rakentamista koskevaan tutkimukseen, eikä sille ollut varattu
erityisrahoitusta. Myös taloudellinen tuki rakennusperinnön hoitoon oli aina ol-
lut vaatimatonta.²⁵⁷

Tavoitteiden toteuttamiseksi laadittiin myös toimenpideohjelma,²⁵⁸ jossa
todetaan keskeiset haasteet: Niukat taloudelliset mahdollisuudet rakennusperin-
nön hoitoon ja uudisrakentamista suosivat kiinteistömarkkinat aiheuttavat tois-
tuvia suojelukiistoja. Valtion ympäristöhallinnolla, Museovirastolla ja kunnilla ei
ole riittävästi mahdollisuuksia ja voimavaroja jatkuvuuteen ja pitkäjänteisyyteen.
Kehittämistoimien projektiluonteisuus ei mahdollistanut pysyvää muutosta.²⁵⁹

Kulttuuriympäristön suojelu integroitiin vuonna 2000 voimaan astuneeseen ja edelleen voimassa olevaan maankäyttö- ja rakennuslakiin, joka korvasi
vuoden 1958 rakennuslain. Valtaosa kulttuuriympäristökohteiden eli rakennus-
ten, kaupunki- tai kyläkuvan ja maiseman suojelusta tuli toteutua maankäyttö-
ja rakennuslain nojalla kuntakaavoissa.²⁶⁰ Kaavasuojelun oli jo 1980-luvun puo-
livälissä katsottu olevan etenkin pienissä kunnissa haaste niukan asiantuntemuk-
sen takia. Tuolloin toivo oli asetettu kuntien kulttuuri- ja museolautakuntiin,²⁶¹
jollaiset kuitenkin osoittautuivat katoaviksi.

3.3 Rakennussuojelun raamit ja toimijakenttä 2020-luvun alussa

Tässä luvussa käyn pääpiirteissään lävitse rakennetun kulttuuriympäristön suo-
jelua tutkimuksen tekohetkellä 2020–2024 raamittavan lainsäädännön sekä toi-
mijakentän ja sen työtä ohjaavat strategiat ja tietoperustan. Rakennussuojelu ja
rakennetun kulttuuriympäristön vaaliminen perustuvat kansainvälisiin sopi-
muksiin, joista Unescon²⁶² ja Euroopan neuvoston²⁶³ sopimuksilla on valtiosopi-
muksina ohjausvaikutuksia kansalliseen lainsäädäntöön. Tämän lisäksi Suomi
on hyväksynyt muun muassa poliittisia julistuksia,²⁶⁴ jotka eivät kuitenkaan ole

²⁵⁷ Ympäristöministeriö. 2001. Rakennusperintöstrategia. S. 20–22.

²⁵⁸ Ympäristöministeriö 2005. Strategiasta toimintapolitiikkaan. Rakennusperinnön hoidon
peruskivet.

²⁵⁹ Ympäristöministeriö 2005, s. 6.

²⁶⁰ MRL 132/1999.

²⁶¹ Ympäristöministeriö 1987, s. 43.

²⁶² Mm. Hague Convention 1954, Unesco World Heritage Convention 1972, Unesco
Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003.

²⁶³ Mm. Granada Convention 1985, Firenze Convention 2000, Faro Convention 2005.

²⁶⁴ Esim. Davosin julistus 2018. Kohti korkealaatuista eurooppalaista rakennuskulttuuria.

valtiosopimuksia, eivätkä siten sido valtiota oikeudellisesti. Suojelukäytänteitä ohjaavilla kansainvälisillä julistuksilla,²⁶⁵ EU:n kulttuuriperintöpolitiikalla ja muulla kansainvälisellä kulttuuriperintöyhteistyöllä²⁶⁶ on silti vaikutuksia esimerkiksi strategioiden ja toimintaohjelmien laatimisessa, ja ne vaikuttavat kulttuuriympäristön asiantuntijoiden käytänteisiin.

Kaiken rakennettua kulttuuriympäristöä koskevan lainsäädännön taustalla vaikuttaa Suomen perustuslakiin kirjattu ympäristöperusoikeus, joka julistaa vastuun kulttuuriperinnöstä kuuluvan kaikille, ja mahdollistaa jokaiselle vaikuttamisen elinympäristöönsä koskevaan päätöksentekoon. Säädestä ei ole tarkoitettu pelkäksi julistukseksi, sillä perustuslaissa veloitetaan julkista valtaa turvaamaan perusoikeuksien toteutuminen.²⁶⁷ Kulttuuriympäristö on oikeudellisesti osa muuta ympäristöä ja sijoittuu siten ympäristöoikeuden laajan oikeudenalan alle. Ympäristöoikeudessa keskeistä on turvata luonnon monimuotoisuus ja toimintakyky, ihmisten terveys ja ympäristön kulttuuriarvot.²⁶⁸

Suomessa kulttuuriympäristö- ja rakennussuojelua toteutetaan pääasiallisesti kaavoituksen keinoin. Suojelu on integroitu vuonna 2000 voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslakiin, jolla on pyritty vahvistamaan kulttuuriympäristönäkökulmaa maankäytössä.²⁶⁹ Lain hengessä toteutuu jo 1970-luvulla tavoiteltu ajatus siitä, että rakennussuojelu olisi yhtenä näkökulmana mukana kaikessa rakennettua ympäristöä koskevassa päätöksenteossa.²⁷⁰ Lain yleisenä tavoitteena on edistää kestävästä kehitystä, hyvää elinympäristöä ja osallisuutta.²⁷¹

Maankäyttö- ja rakennuslakiin on tehty runsaasti muutoksia sen voimassaoloaikana, viime vuosina myös sääntelyn purkamiseen ja kaavoituksen sujuvoittamiseen liittyen.²⁷² Nämä muutokset ovat entisestään kasvattaneet kuntien itsehallintovaltaa ja vastaavasti vähentäneet valtion viranomaisten valtaa. Runsaasti muutellun lain säädöksistä enää kolmannes on alkuperäisiä. Lain toimivuutta on tutkittu useita kertoja ja havaittu, etteivät kaikki alueidenkäytön suunnittelun ja rakentamisen ohjauksen kannalta tärkeät asiat ole edistyneet myönteisesti.²⁷³

Tätä tutkimusta tehtäessä (2020–2024) on ollut käynnissä maankäyttö- ja rakennuslain kokonaisuudistus, joka oli tarkoitus toteuttaa 2018–2021. Kokonaisuudistuksen kaaduttua lakiuudistus jaettiin osiin, ja ensimmäisenä valmisteltavaksi sekä edelleen hyväksyttäväksi eteni rakentamislaki. Se tulee voimaan 2025, jolloin maankäyttö- ja rakentamislaita kumotaan rakentamista koskevat pykä-

²⁶⁵ Mm. The Athens Charter 1931, The Venice Charter 1964.

²⁶⁶ Museoviraston toimintaan kuuluu myös yhteistyö monissa kansainvälisissä yhteistyöhankkeissa, mm. Itämeren alueen kulttuuriperintöyhteistyössä. Ks. Museovirasto/Kansainvälinen toiminta, verkkosivusto.

²⁶⁷ Suomen perustuslaki 731/1999, 20 §, 22 §.

²⁶⁸ Jääskeläinen, L. & Syrjänen, O. 2010. Maankäyttö- ja rakennuslaki selityksineen. Käytännön käsikirja. S. 40. Rakennustieto Oy.

²⁶⁹ Rönkkö, E. 2015. Kulttuuriympäristöä koskevan tiedon integroiva malli ja sen soveltaminen maankäytön suunnittelussa.

²⁷⁰ Komiteamietintö 1974, s. 3–4.

²⁷¹ MRL 132/1999, 1§.

²⁷² Laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 230/2017.

²⁷³ Ks. esim. Ympäristöministeriö 2014. Arviointi maankäyttö- ja rakennuslain toimivuudesta 2013.

lät.²⁷⁴ Alueidenkäyttölain uudistaminen on tavoitteena toteuttaa 2023–2025. Lisäksi osasta maankäyttö- ja rakennuslain pykälistä suunnitellaan muodostettavan erillislakeja.

Kaavoitus on yhteen sovittavaa suunnittelua, jossa on täytettävä monen eri osatekijän osalta tiettyjä vähimmäisvaatimuksia. Maankäytön ja rakentamisen kulttuuriarvojen suojelua koskevat säädökset sovitetaan siis yhteen myös ympäristönsuojelullisen sekä ympäristön pilaantumista ehkäisevän lainsäädännön kanssa. Eri ympäristönäkökohtien lisäksi vaikutusten arvioinnissa on otettava huomioon elinkeinoelämän toimivan kilpailun kehittyminen. Kulttuuriympäristön osalta vaikutusten arviointi kohdistuu kaupunkikuvaan, maisemaan, kulttuuriperintöön ja rakennettuun ympäristöön.²⁷⁵

Rakennussuojelun toteuttamisen ensisijaisena keinona on pidetty asemakaavasuojelua. Kaavoituksessa voidaan antaa alue- tai kohdekohtaisia suojelumääräyksiä kaikilla muillakin kaavatasoilla.²⁷⁶ Kaavahierarkiassa yleispiirteisin on maakuntakaava, seuraavana yleiskaava ja tarkin asemakaava. Laki määrää ottamaan maakunta- ja yleiskaavoissa huomioon (myös) rakennetun ympäristön, maiseman ja kulttuuriperinnön vaalimisen. Asemakaavoituksessa rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee lain mukaan vaalia, eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää.²⁷⁷ Laissa on myös muun muassa rakennus- ja purkamislupakäytäntöihin liittyviä säädöksiä, jotka edellyttävät kulttuuriperinnön huomioon ottamista.²⁷⁸

Maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetään myös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) toteuttamisesta.²⁷⁹ Niitä koskeva valtioneuvoston päätös edellyttää, että valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta huolehditaan.²⁸⁰ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY) on inventoitu vuonna 2009 Museoviraston toimesta.²⁸¹ RKY-, maisema- ja arkeologisen kulttuuriperinnön inventoinnit muodostavat tietopohjan valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaisten kulttuuriympäristön arvojen huomioon ottamiselle, ja ovat siten statukseltaan vahvoja. Kuitenkaan edes RKY-alueet ja niillä sijaitsevat arvokohteet eivät välttämättä ole erikseen suojeltuja. Suomessa ei ole inventointeihin perustuvaa suojelulainsäädäntöä, vaikka ennakoivan ja ohjelmallisen suojelun tarve on tunnistettu.²⁸² Vain pieni osa kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi arvioituista rakennuksista on suojeltu jollakin päätöksellä. Kaavoilla suojelluista ra-

²⁷⁴ HE 139/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rakentamislainsiksi.

²⁷⁵ Jääskeläinen & Syrjänen 2010, 40–41. Maankäyttö- ja rakennusasetus MRA 895/1999, 1§.

²⁷⁶ MRL 132/1999. Ks. suojelumääräyksistä maakuntakaavassa 30 §, yleiskaavassa 41§, asemakaavassa 57 §.

²⁷⁷ MRL 132/1999. Ks. sisältövaatimuksista maakuntakaavassa 28 §, yleiskaavassa 39 §, asemakaavassa 54 §.

²⁷⁸ MRL 132/1999. Ks. 118 § rakennustaiteen ja kaupunkikuvan vaaliminen.

²⁷⁹ MRL 132/1999, 24 §.

²⁸⁰ Ympäristöministeriö 2.4.2020. Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottaminen kaavoituksessa ja lupamenettelyssä.

²⁸¹ Museovirasto. RKY 2009.

²⁸² Mattinen 2022, s. 80. Tyvelä, H. & Virkki, K. 2016. Kohti ennakoivaa rakennussuojelua.

kennuksista ei ole olemassa kattavia tilastoja,²⁸³ mutta arviolta asemakaavalla on suojeltu Suomessa 15 000–20 000 kohdetta.²⁸⁴ Tämä on määrällisesti noin yksi prosentti maamme rakennuksista.²⁸⁵

Kaavoituksen ohella suojelua voidaan toteuttaa myös erityislaeilla. Lailla rakennusperinnön suojelemisesta²⁸⁶ on suojeltu pääosin asemakaava-alueiden ulkopuolella sijaitsevaa rakennusperintöä ja valtakunnallisesti merkittäviä kohteita. Vanhemmat kirkolliset rakennukset on suojeltu kirkkolailla²⁸⁷ sekä lailla ortodoksisesta kirkosta.²⁸⁸ Kulttuuriperinnön suojeluun kohdistuu suoraan myös muinaismuistolaki,²⁸⁹ jonka nojalla kaikki kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja. (Tässä tutkimuksessa ei käsitellä tämän tarkemmin kirkkolakeja ja muinaismuistolakia.)

Lain rakennusperinnön suojelusta tavoitteeksi on kirjattu rakennetun kulttuuriympäristön ajallisen ja alueellisen monimuotoisuuden turvaaminen, sen ominaisluonteen ja erityispiirteiden vaaliminen sekä sen kulttuurisesti kestävä hoidon ja käytön edistäminen.²⁹⁰ Lakia on kuitenkin käytetty Suomessa niukasti ja suojeltujen kohteiden määrä on marginaalinen. Vuoden 2023 alussa suojelupäätös lailla rakennusperinnön suojelemisesta tai sitä edeltäneellä rakennussuojelulla oli tehty 343 kohteelle. Lisäksi lakisuojaus koskee valtion omistamien rakennusten suojelusta annetun asetuksen 480/85 suojelemissa kohteissa sekä rautatiesopimuksen 1998 tarkoittamia kohteita, joita on yhteensä 310.²⁹¹ Kaavoittamattomilla alueilla laki rakennusperinnön suojelemisesta on ainoa suojeluväline. Asemakaava-alueella sovelletaan ensisijaisesti kaavoitusta suojeluvälineenä. Rakennusperintölakia voidaan soveltaa asemakaava-alueilla tietyissä tilanteissa: jos kohteella on valtakunnallista merkitystä, kohteen suojelua ei voida turvata maankäyttö- ja rakennuslailla tai kohteen suojeluun on erityisiä syitä asemakaavoitustilanteen vuoksi.²⁹²

Lainsäädännöstä sekä kulttuuriympäristöön vaikuttavista linjauksista vastaavat ministeriöt, vastuualueiden jakautuessa kahdelle hallinnonalalle.²⁹³ Ympäristöpolitiikka kuuluu ympäristöministeriölle, joka vastaa maisemaa ja rakennusperintöä koskevan lainsäädännön kehittamisestä, taloudellisesta tukemisesta

²⁸³ Eerola, K. ym. 2013. Rakennetun ympäristön kaavallisen suojelun tietojen laatukartoitus. S. 3, 15.

²⁸⁴ HE 139/2022, s. 23.

²⁸⁵ Suomen virallinen tilasto (SVT): Rakennukset ja kesämökit. Vuonna 2022 Suomessa oli tilaston mukaan 1 541 943 rakennusta ja 509 652 kesämökkiä, joista 15 000–20 000 asemakaavasuojeltua rakennusta muodostavat noin yhden prosentin.

²⁸⁶ Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010.

²⁸⁷ Kirkkolaki 1054/1993, 14 luku, 5 § mukaan kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset ovat suojeltuja, sekä kaikista, joiden käyttöönnotosta on 50 vuotta, on muutostilanteissa pyydettyä Museoviraston lausunto. Vuoden 2023 alussa kirkkolailla suojeltuja kohteita oli 552. Kulttuuriympäristön palveluikkuna/rakennusperintö, verkkosivusto.

²⁸⁸ Laki ortodoksisesta kirkosta 986/2006, 116 §. Vuoden 2023 alussa lailla ortodoksisesta kirkosta suojeltuja kohteita oli 20. Kulttuuriympäristön palveluikkuna/rakennusperintö, verkkosivusto.

²⁸⁹ Muinaismuistolaki 295/1963.

²⁹⁰ Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010, 1 §.

²⁹¹ Kulttuuriympäristön palveluikkuna, rakennusperintö, verkkosivusto. Yhteen kohteeseen voi sisältyä useita rakennuksia.

²⁹² Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010, 2 §.

²⁹³ Juuret jaolle ovat jo vuosikymmenten takana, ks. Komiteamietintö 1986, 1.

ja informaatio-ohjauksesta sekä kulttuuriympäristön tilan seurannasta. Kulttuuripolitiikka kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriölle, joka vastaa museolaitosta ja kulttuuriperintöä koskevista asioista. Linjaukset kirjataan tyypillisesti pidemmän aikavälin strategioiksi ja toimeenpano-ohjelmiksi. Poliitiikan toteuttamiseen vaikuttaa hallitusohjelma, jossa sovitaan kunkin hallituskauden tavoitteet ja toimenpiteet. Myös EU:n politiikkalinjaukset vaikuttavat kansallisiin strategioihin ja ohjelmiin.

Aloittaessani tämän tutkimuksen 2020 Suomessa oli voimassa valtakunnallinen kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020. Sen tavoitteena oli edellytysten luominen kokonaisvaltaiselle kulttuuriympäristöpolitiikalle, joka vahvistaa kulttuuriympäristön arvoa, suojelua sekä muutosten hallintaa. Tavoitteeksi oli asetettu, että vuonna 2020 kulttuuriympäristön vaaliminen ja kehittäminen nähtäisiin entistä vahvemmin merkittävänä kulttuurisena, taloudellisena, sosiaalisena ja ekologisena voimavarana sekä uuden toiminnan mahdollisuutena. Strategian toisena päätavoitteena oli tukea kestävästä kehityksestä, jonka osalta etenkin rakennetun ympäristön suunnitelmallinen ylläpito ja hyvä hoito nähtiin välttämättöminä. Kolmantena tavoitteena oli luoda edellytykset kokonaisvaltaiselle kulttuuriympäristöpolitiikalle parantamalla ja selkeyttämällä hallintoa.²⁹⁴

Tavoitteiden toteuttamiseksi laadittiin toimenpidesuunnitelma, jossa linjattiin, että strategian tavoitekauden päättyessä arvioidaan strategian toteutumista ja päätetään jatkotoimista.²⁹⁵ Siinä missä vielä rakennusperintöstrategian (2001) lähtökohtina kuvattiin tilannekuva uhkatekijöineen ja haasteineen sekä mainittiin aiempien strategioiden tavoitteiden toteutumattomuus,²⁹⁶ kulttuuriympäristöstrategiassa tai sen toimenpideohjelmassa ei juurikaan sellaista analysoida. Sen sijaan strategiassa listataan lyhyesti kulttuuriympäristön muuttumisen muotoja.²⁹⁷

Kulttuuriympäristöstrategia ei sellaisenaan saanut jatkoa, mutta sen työtä oli tavoitteena jatkaa maisemapoliittisen ohjelman myötä. Eurooppalainen maisemayleissopimus edellyttää maisemapoliitiikan kansallista määrittelyä.²⁹⁸ Vuosina 2022–2023 ympäristöministeriö teetti kaksi esiselvitystä maisemapoliittisen ohjelman laatimisen tueksi.²⁹⁹ Ohjelman laatiminen oli tarkoitus aloittaa 2023, mutta loppuvuonna ministeriössä päätettiin, ettei työtä aloiteta.

Vain Pohjoismaissa käytössä olevaa kulttuuriympäristön käsitettä ei käytetä muualla Euroopassa, jossa käytössä ovat *maiseman* ja *kulttuuriperinnön* käsitteet. Ympäristönäkökohtia onkin mukana myös laaja-alaisesti kaikkia kulttuuriperinnön osa-alueita koskevassa kulttuuriperintöstrategiassa 2023–2030, joka nostaa kulttuuriympäristöjen kestävästä käytöstä esille hiilineutraaliustavoitteita

²⁹⁴ Ympäristöministeriö 2015. Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020. S. 2.

²⁹⁵ Ympäristöministeriö 2015, s. 16.

²⁹⁶ Ympäristöministeriö 2005, s. 6.

²⁹⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö, 2014, s. 10.

²⁹⁸ Firenze Convention. European Landscape Convention 2000. Council of Europe. Tasavallan presidentin asetus Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen voimaansattamisesta, Finlex 14/2006.

²⁹⁹ Ahola, N. 2022. Yhteiset maisemat – Kohti maisemapoliittista ohjelmaa. Hankonen, I. ym. 2023. Monen äänen maisema: kokemuksellinen tieto maisemapoliitikassa.

edistävänä ja kulttuuriarvoja säilyttävänä sekä viihtyvyyttä ja hyvinvointia lisäävänä vetovoimatekijänä. Strategia listaa rakennettua kulttuuriperintöä suppeasti maailmanperintönä ja valtakunnallisina arvokohteita, joskin toisaalla tärkeänä nähdään tunnistaa erityyppiset ympäristöt. Maakunnallisilla ja paikallistasoilla kulttuuriperintötyötä tekeviä ja kulttuuriympäristön viranomaistyöhön osallistuvia alueellisia vastuumuseoita ei mainita osana kulttuuriperinnön toimijakenttää, mutta asukkaiden vaikutusmahdollisuudet osana kaupunkisuunnittelua, kaavoitusta ja aluekehittämistä on nostettu esille. Strategian tavoitteena on toimia Faron sopimuksen toimeenpanon välineenä ja osaltaan edistää myös Agenda2030-tavoitteiden toteuttamista.³⁰⁰ YK:ssa vuonna 2015 sovittu Agenda2030 ohjaa kestävän kehityksen tavoitteita maailmanlaajuisesti.³⁰¹

Kulttuuriympäristöön linkittyvät muutkin ympäristö- ja kulttuuripolitiikan tavoitteet, kuten rakennettuun ympäristöön oleellisesti liittyvä korjausrakentaminen ja arkkitehtuuripolitiikka. Suomen pitkän aikavälin korjausrakentamisen strategiassa 2020–2050 korostuu sen painopisteenä muutenkin oleva rakennusten energiatehokkuuden parantaminen. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuskohteiden kunnostamisen neuvonta mainitaan ainoastaan olevan maakuntamuseoiden vastuulla ja viitataan oppaaseen energiatehokkuuden parantamisesta kulttuurihistoriallisissa kohteissa.³⁰² Vielä aiemmassa korjausrakentamisen strategiassa 2007–2017 päätavoitteena oli edistää ennakoivaa kiinteistönpitoa, synnyttää kunnossapidon ja korjaamisen kulttuuri sekä lisätä tietoa ja alan osaamista. Strategian keskeisinä teemoina korostuivat vielä tuolloin kestävän kehityksen mukainen säästävä korjaaminen ja rakennuksen ominaispiirteiden huomioon ottaminen suunnittelussa ja toteutuksessa. Myös rakennussuojelu oli yhtenä näkökulmana mukana,³⁰³ mutta pitkän aikavälin korjausrakentamisen strategia ei ota huomioon tällaisia näkökohtia.

Rakennetun ympäristön arvottamista selvittänyt arkkitehti ja rakennussuojelun asiantuntija Maire Mattinen toteaa rakennussuojelunäkökulman puuttuvan kokonaan useista kestävästä rakentamisesta ja kestävästä yhteiskuntaa käsittelevistä hankkeista. Rakennettua ympäristöä resurssina ei ole käsitelty esimerkiksi Agenda2030 -seurantaportteissa.³⁰⁴ Sen sijaan uudessa arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa (Apoli 2022–2035) on nostettu vahvasti esiin rakennuskulttuurin ja rakennusperinnön vaaliminen, eri aikakausien rakennuskannan ylläpito, korjaaminen ja suojelu. Apolin keskiössä on kestävä kehitys ekologisenä, sosiaalisena, taloudellisena ja kulttuurisena kestävyyttenä.³⁰⁵ Kulttuuriympäristö ja

³⁰⁰Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023. Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriympäristöstrategiasta 2023–2030. S. 4, 8–11, 20, 27.

³⁰¹United Nations. 2015. Transforming our world: the Agenda2030 for sustainable development.

³⁰²Motiva Oy, VTT & Tampereen ammattikorkeakoulu 2021. Pitkän aikavälin korjausrakentamisen strategia 2020–2050. S. 36.

³⁰³Ympäristöministeriö 2007. Korjausrakentamisen strategia 2007–2017.

³⁰⁴Mattinen 2022, s. 165. Ks. myös Valtioneuvoston kanslia. 2020. Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta: Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa. Selonteko ja toimenpideohjelma on laadittu hallituskausittain.

³⁰⁵Opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö 2022. Kohti kestävästä arkkitehtuuria: Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2030.

arkkitehtuuri nähdään paikan ja paikallisidentiteetin kulmakivinä, ja esiin on nostettu myös rakennetun ympäristön yhteys hyvinvointiin sekä kehyksenä arjelle niin taiteen, toiminnallisuuden, viihtyisyyden kuin elämänlaadun kautta. Arkkitehtuuripoliittisella ohjelmalla ei luoda uusia säännöksiä, vaan tavoitteena on lisätä yhteistyötä rakennettuun ympäristöön vaikuttavien toimijoiden kesken.³⁰⁶ Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma linkittyy myös osana eurooppalaista Green Deal-ohjelmaa³⁰⁷ julkaistuun New European Bauhaus-aloitteeseen, joka tähtää kestäväan rakentamiskulttuuriin.³⁰⁸

Valtionhallinnon tasolla toimii ministeriöiden ohella myös Museovirasto rakennusperinnön, muinaisjäännösten ja kulttuurimaisemien valtakunnallisena asiantuntijaviranomaisena.³⁰⁹ Valtion liikelaitokset Senaatti-kiinteistöt, Metsähallitus ja Väylävirasto hallinnoivat puolestaan valtion kiinteistöomaisuutta ja siten niiden vastuulla on myös arvokasta rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöjä.³¹⁰ Valtionhallinnon toimeenpano- ja kehittämistehtäviä alueellisesti hoitavat ELY-keskukset (elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset) vastaavat alueiden käytön muiden näkökulmien ohella myös kulttuuriympäristöstä ja maisemasta. Lisäksi ne järjestävät alueensa kuntien kanssa säännöllisesti lakisäätteisiä kehittämiskeskusteluita alueiden käyttöön liittyen. ELY-keskukset perustettiin aluehallinnon uudistuksessa 2010, jolloin alueelliset ympäristökeskukset lakkautettiin ja muun muassa niiden alueiden käyttöä, rakentamisen ohjausta ja kulttuuriympäristön hoitoa koskevat tehtävät siirrettiin ELY-keskuksiin.³¹¹ ELY-keskuksilla ja museoviranomaisella on osittain samankaltaisia tehtäviä kulttuuriympäristöön ja rakennussuojeluun liittyen, ja osalla alueista yhteistyö on muodostunut tiiviiksi jo ympäristökeskusten ajoista saakka. Rakennussuojelun näkökulman on katsottu liittyvän läheisesti ELY-keskusten muihin maankäytön ja rakentamisen tehtäviin ja olevan siten perusteltu.³¹² ELY-keskuksille kuuluu myös päätösvalta kohteiden suojelusta lailla rakennusperinnön suojelemisesta, ja ne jatkavat ympäristöhallinnon rakennusperinnön hoitoavustuksia.

Vuoden 2020 alussa voimaan tulleen uuden museolain myötä museoiden kulttuuriympäristötehtävä on ensimmäistä kertaa kirjattu lakiin ja määritelty yhdeksi vastuumuseoiden alueellisista tehtävistä.³¹³ Alueelliset vastuumuseot kor-

³⁰⁶ Opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 13–14.

³⁰⁷ European Commission: The European Green Deal, verkkosivusto.

³⁰⁸ New European Bauhaus, verkkosivusto. Ks. myös European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture 2021. Towards a shared culture of architecture: investing in a high-quality living environment for everyone.

³⁰⁹ Laki Museovirastosta 282/2004, 2§.

³¹⁰ Laine, A. (toim.) Valtion kiinteistöomistuksen haltijat. Päävastuu on mainituilla kolmella toimijalla. Myös ulkoasiainministeriö, Suomenlinnan hoitokunta, eduskunta ja tasavallan presidentin kanslia vastaavat valtion rakennuskannasta.

³¹¹ Laki elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista 897/2009.

³¹² Haapanala, A. 2013. ELY-keskukset alueiden käytön ja rakentamisen ohjaajina. Selvitys elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten toiminnasta maankäyttö- ja rakennuslain viranomaistehtävissä. Ympäristöministeriö. S. 46–47, 53.

³¹³ Museolaki 314/2019, 7§. *Alueellisen vastuumuseon tehtävänä on toimialueellaan: --- toimia kulttuuriympäristön, erityisesti rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön asiantuntijana, joka antaa lausuntoja, osallistuu asiantuntijana viranomaisneuvotteluihin ja antaa neuvontaa, sekä kehittää ja edistää kulttuuriympäristön vaalimista, toimialansa yhteistyötä sekä kulttuu-*

vasivat uudistuksessa maakunta- ja aluetaidemuseojärjestelmän. Käytännössä monissa maakuntamuseoissa on jo useampi vuosikymmen työskennelty kulttuuriympäristötehtävien parissa, mutta eräillä alueilla Museovirasto hoiti alueellista viranomaistyötä uudistukseen saakka.

Uuden museolain myötä Museoviraston ja alueellisten vastuumuseoiden välinen työnjako yhdenmukaistettiin. Alueelliset vastuumuseot toimivat kulttuuriympäristön asiantuntijoina maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa prosesseissa ja Museovirasto edellä mainittujen erityislakien mukaisissa. Lakisääteistä kulttuuriympäristötehtävää vastuumuseoissa hoitavat arkeologit, rakennustutkijat ja korjausrakentamisen asiantuntijat. Alueellinen vastuumuseo ei tee suojelupäätöksiä, kuten ei Museovirastokaan. Päätöksenteko tapahtuu muun viranomaisen kuin museon toimesta ja jäsentyy lainsäädännön pohjalta.³¹⁴

Museoiden kulttuuriympäristötehtävissä kyse ei ole vain suojelukysymyksestä, vaan siihen kuuluu laajemminkin vaikutusten arviointi kulttuuriympäristöön, maisemaan tai kaupunkikuvaan esimerkiksi uudis- ja täydennysrakentamista koskevissa kaavoitus- ja lupaprosesseissa.

Museoiden kulttuuriympäristötehtävän sisällyttäminen museolakiin ja siihen liittynyt museoiden valtiosuusjärjestelmän uudistus on ollut kulttuuriympäristön kentällä tärkeä lisäresursointi. Uudistusta edeltäneessä maakuntamuseoselvityksessä tunnistettiin museoiden kulttuuriympäristötyön resurssien merkittävä vaihtelu ja toiminnan eroavaisuudet.³¹⁵ Odotukset kohdistuvatkin alueellisten erojen vähittäiseen tasaantumiseen uuden osaamisen, yhteistyön ja tiedonvaihdon myötä.³¹⁶

Alueellisesti kulttuuriympäristön tehtäviä kuuluu siis ELY-keskuksille, alueellisille vastuumuseoille sekä myös maakuntaliitoille, jotka vastaavat maakuntakaavoituksesta. Maakuntakaavassa määriteltävä alueiden käyttö ja maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt raamittavat ja ohjaavat kuntien kaavoitusta. Maakuntakaavoituksella on seutukaavoituksen jatkajana pitkä perinne alueellisesti eri näkökulmia kokoavana ja yhteen sovittavana prosessina.³¹⁷

Merkittävin osa rakennettua ympäristöä koskevasta käytännön päätöksenteosta tapahtuu paikallistasolla kunnissa, joilla on keskeinen rooli kulttuuriympäristöjen kannalta. Maankäyttö- ja rakennuslain voimaantulo vahvisti kuntien itsehallintoa poistamalla valtion valvonnan ja kaavojen alistusmenettelyn. Samalla kuntien vastuu korostui, sillä kaavoituksen laatu ja siitä seuraava ympäristön laatu jää yksittäisten kuntien varaan.³¹⁸ Kunnissa on siihen varsin erilaiset edellytykset. Siinä missä suuremmissa kaupungeissa on kokonaisia kaupunkisuunnittelun osastoja, joissa työskentelee useita kaavoittajia, rakennusvalvojia, kaupunkikuva-arkkitehti ja ehkä erikseen osallistavaan vuorovaikutustyöhön

riympäristötiedon digitaalista tallentamista ja saatavuutta. --- Lisäksi tehtäväkenttään kuuluu museotoiminnan edistämistehtävä ja taidemuseotehtävä.

³¹⁴ Valiokunnan lausunto PeVL 54/2018 vp HE 194/2018 vp.

³¹⁵ Uusi-Seppä 2017, s. 10.

³¹⁶ Owal Group Oy 2021, s. 25.

³¹⁷ HE Kaavoitus- ja rakentamislaki 2021. S. 12, 17. Maakuntakaavoituksen todettiin täyttäneen sille laissa asetetun tehtävän.

³¹⁸ Jääskeläinen & Syrjänen 2010, s. 47, 50.

palkattuja henkilöitä, pienessä kunnassa yksi ja sama tekninen johtaja saattaa olla vastuussa sekä kiinteistöistä, kaavoituksesta että rakennusvalvonnasta. Maaseutukunnissa (tosin myös kaupungeissa) käytetäänkin yleisesti ulkopuolisia konsultteja kaavoitukseen ja rakennuksiin liittyvissä töissä. Kaavoitustehtävänsä ohella kunnat ovat myös merkittäviä kiinteistön omistajia ja rakennuttajia, joskaan ne tai muut julkiset toimijat eivät enää välttämättä rakennuta tarvitsemiaan tiloja itse tai yhtiöidensä kautta, vaan hankkivat ne vuokraamalla.³¹⁹

Myös kansalaiset ja yhteisöt nähdään tärkeinä kulttuuriympäristötoimijoina. Kansalaisyhteiskunnassa toimii valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia yhdistyksiä sekä myös yksittäisiä kansalaisia, jotka toimivat eri tavoin kulttuuriympäristön puolesta ja voivat ottaa kantaa myös kaavoitukseen.³²⁰ Kansalaisyhteiskunnalle on kulttuuriympäristökysymyksissä siirtynyt lisää vastuuta etenkin paikallisesti merkittävässä kysymyksissä ELY-keskuksen toimivallan kaventumisen myötä, vaikka yhteisten etujen toteutumisen edistäminen onkin asetettu julkisten instituutioiden tehtäviksi kaavoituksen yhteydessä.³²¹ Edellä mainitut viranomaistoimijat osallistuvat kunnissa tehtävien kaavoituspäätösten valmisteluun ja prosesseihin, mutta viranomaistoimijoiden ohessa kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien on ajateltu edistävän yhteistä etua, ja olevan myös edellytys kuntien itsehallinnon vahvistamiselle.³²² Ideana vuorovaikutteisessa suunnittelussa on mahdollistaa kansalaisille osallistuminen elinympäristönsä kehittämiseen.

Kaavaprosessiin osallistaminen on kuitenkin eri asia kuin osallistumisen vaikuttavuus. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien on tutkimuksissa todettu jääneen käytännössä vähäisiksi. Osallistamiskäytänteisiin liittyy monia ongelmia ja suunnittelussa kansalaistiedon rooli tunnistetaan yhä heikosti.³²³ Suunnittelu- ja järjestelmässä, alueellisten vastuumuseoiden museolaissa määritellyssä kulttuuriympäristötehtävässä ja kansainvälisissä kulttuuriperintöä koskevissa sopimuksissa osallisuuden idea on kuitenkin keskeinen.

Kulttuuriympäristön toimijakentällä myös konsulttien rooli on oleellinen muun muassa kaavoituksen yhteydessä tarvittavien kulttuuriympäristövaikutusten arvioimiseksi.³²⁴ Kunnat, alueelliset vastuumuseot tai ELY-keskukset voivat toteuttaa erilaisia kulttuuriympäristöselvityksiä ja teemainventointeja toiminta-alueillaan, mutta tähän ei välttämättä ole resursseja. Kaavoituksen yhteydessä onkin tyypillistä toteuttaa konsulttityönä selvityksiä, joita on eritasoisia eri tarpeisiin aina yksittäistä kohdetta koskevasta rakennushistoriaselvityksestä alueellisiin kulttuuriympäristöselvityksiin.

Maakunnallisia inventointeja laaditaan maakuntaliittojen toimesta maakuntakaavoitusta varten. Kuntatason yleis- tai asemakaavakohtaisten inventointien tarkastelualueena on tyypillisesti kaavoitettava alue, joskin selvitys voi ulottua myös laajemmalle, mikäli kaavalla voi olla varsinaisen kaavoitettavan alueen

³¹⁹ Hautajärvi 2018, s. 12–13.

³²⁰ Hirvonen, S. & Lohtander, L. 2017. Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä.

³²¹ Forsius, J. & Tuominen, L. 2008. Kirkkomaisema ja ympäristövallankäyttö. S. 22.

³²² Jääskeläinen & Syrjänen 2010, s. 47, 50.

³²³ Ks. esim. Rättilä & Rinne 2016. Heininen-Blomstedt 2013, s. 42.

³²⁴ MRL 132/1999, 9 §. MRA 895/1999, 1 §.

ulkopuolelle ulottuvia vaikutuksia. Rakennetun ympäristön ominaispiirteiden vaalimisen kannalta keskeiseksi ovat nousseet myös ympäristön herkkyystarkastelu, sietokyky ja muutospotentiaali. Selvitysten laatimiseksi on kehitetty oppaita ja menetelmiä,³²⁵ mutta ne eivät ole vakiintuneet yleisesti käyttöön eri alueilla, kunnissa ja konsulteilla.

Alueellisille vastuumuseoille annetun kulttuuriympäristötehtävän myötä museoilla on resurssiensa riittäessä mahdollisuus ottaa roolia ja valvontavastuuta kulttuuriympäristöselvitysten laadusta, mikä käytännössä tarkoittaa ohjausta jo kaavoituksen lähtökohtien asettelusta asti. Joillakin alueilla tämä on ollut jo pitkään maakuntamuseon aikana vakiintunut toimintatapa.³²⁶ Parhaimmillaan se mahdollistaa resurssien ohjaamisen oikein, eli vaikuttamisen siihen, että inventoidaan ajoissa oikeita asioita tai kokonaisuuksia, joilla on merkitystä kulttuuriympäristön arvojen vaalimisessa.

Kaavahankkeissa museot eivät kuitenkaan aina saa ajoissa tietoa selvitystyön käynnistymisestä, eivätkä täten pääse mukaan ohjaamaan tai määrittelemään tavoitteita, vaan kaavan laatija saattaa toimia asiassa itsenäisesti. Selvitysten teettäminen onkin pahimmillaan velvollisuuden täyttämistä tilaajan määrittämistä lähtökohdista, kun kaavan lähtökohdat ja tavoitteet on jo lukittu. Selvitystietoa käyttävät ja tulkitsevat sellaisetkin viranomaiset ja toimijat, joilla ei välttämättä ole osaamista kulttuuriympäristöarvoista. Tiedon esittäminen ymmärrettävällä tavalla nousee tällöin keskiöön. Etenkin kaavoja varten laadittavien selvitysten kerrannaisvaikutus ulottuu aina suojelukäytänteisiin ja -määräyksiin asti. Tiedon tasalaatuisuuden, saatavuuden ja käytettävyyden ongelmat vaikuttavat myös kulttuuriympäristön tilan ja muutoksen seurantaan,³²⁷ jota on käytännössä mahdoton järjestää ilman tietopohjaa.

Konsulttien tuottama tieto ei rajoitu kaavoihin ja kulttuuriympäristöselvityksiin. Kuntien ja yksityisten omistamien kiinteistöjen kuntoarviot, korjattavuusselvitykset ja erilaiset haitta-ainetutkimukset työllistävät myös konsultteja. Kuntotarkastuksille ei ole määrämuotoa tai niiden tekijälle koulutusvaatimusta, mutta kuntotutkimusten ja korjaussuunnittelun hyviä käytänteitä on koottu ympäristöhallinnon julkaisemiin oppaisiin.³²⁸ Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten purku- ja korjaushankkeissa selvitykset tulevat myös museoiden arvioitavaksi.

Valtakunnallista ohjeistusta kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen kuntotutkimuksesta ei ole, mutta alueellisesti on paikoin käytössä ohjeistuksia.³²⁹ Yleinen ongelma kuitenkin on, että korjausrakennuskohteen arvioinnissa käytetään uudisrakentamiseen tarkoitettuja normeja ja laskennallisia elinkaaria. Tällöin satakin vuotta ongelmitta toimineet rakenteet tai edelleen kunnostuskel-

³²⁵ Esim. Museovirasto 2013. Kulttuuriympäristön analyysi – opas DIVE-menetelmän käyttöön. Sahlberg, M. 2010. Talon tarinat – rakennushistorian selvitysoapas.

³²⁶ Nummelin, L. 2012. Keskiössä inventoinnit. S. 64. Satakunnassa museo on ohjannut inventointeja pitkään.

³²⁷ MRA 895/1999, 5 § mukaan kuntien ja maakunnan liittojen tulee huolehtia kulttuuri- ja luonnonympäristön tilan seurannasta alueellaan.

³²⁸ Esim. Pitkäranta, M. 2016. Rakennuksen kosteus- ja sisäilmatekninen kuntotutkimus.

³²⁹ Esim. Pirkanmaan maakuntamuseo 2022. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen kuntotutkimus.

poiset rakennusosat saatetaan kirjata olevan nykynormeihin sopimattomia riskirakenteita tai elinkaarensa päässä. Korjaus- tai uudisrakentamissuunnittelulla on keskeinen rooli kohteen arvojen säilymisen kannalta ja suunnittelija voi osaltaan ainakin jossain määrin vaikuttaa siihen, millaiseen suuntaan projekti ohjautuu. Suomessa toimii myös eri ikäiseen rakennusperintöön ja säilyttävään korjaamiseen erikoistuneita suunnittelijoita ja konsultteja. Niiden palveluksia ymmärtääkin usein käyttää, kun kyseessä on niin sanotusti itsestään selvä arvokohde. Vastaava osaaminen ja työskentelytapa olisi tarpeellista monissa muissakin kohteissa. Tämän pitäisi periaatteessa olla lain puitteissa turvattua, sillä maankäyttö- ja rakennuslaissa on määrätty suunnittelijoiden kelpoisuudesta, josta ei voi poiketa. Kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti ja maisemallisesti arvokkaissa ympäristöissä kohteiden suunnittelutehtävä katsotaan usein poikkeuksellisen vaativaksi, jolloin suunnittelijalta edellytetään ylempää korkeakoulututkintoa, käytännössä arkkitehdin tutkintoa, johon on sisällynyt arkkitehtuurin historiaa ja teoriaa.³³⁰ Suunnittelutehtävän vaativuuden arvioi kunnan rakennusvalvonta.

Rakennuttajilla ja kiinteistöjen omistajilla on olennainen rooli kulttuuriympäristön kannalta. Omistajan käsissä pitkälti on, miten kiinteistöomaisuuttaan hoitaa tai jalostaa. Maankäyttöön ja kaavoitukseen on aina liittynyt myös merkittäviä taloudellisia ulottuvuuksia. Kaupunkirakentamisessa kumppanuuskaavoitus, kansainväliset kiinteistösijoittajat ja monikansalliset rahoitusjärjestelyt ovat tätä päivää. Julkisen kiinteistönpidon ulkoistaminen ja yksityistäminen on tuonut kiinteistösijoittajat myös yhteiskuntakiinteistöihin. Rakennuttajat ovat pitkään peräänkuuluttaneet normien purkamista ja kaavamääräysten joustoa. Niiden näkökulmasta kaavat ohjaavat suunnittelua liian yksityiskohtaisesti, jolloin muutostarpeissa joudutaan käyttämään poikkeamislupamenettelyä. Myös markkinoiden muuttuvaan kysyntään vastaaminen on liian hidasta, sillä kaavoitus vie runsaasti aikaa.³³¹

Rahoittajilla on tärkeä rooli paitsi kiinteistösijoittamisen rahoittajina, myös korjausrakentamisessa. Esimerkiksi pankkien lainananto ohjaa osaltaan korjausrakentamisen ja remonttia kaipaavan talon ostamisen mahdollisuuksia. Kiinteistön vakuusarvo asuntolainalle on tavanomaisesti 70 % ostohinnasta. Kunnostusta kaipaavalle vanhalle talolle ei kuitenkaan välttämättä lasketa pankin näkökulmasta lainkaan vakuusarvoa, etenkin jos kuntoarvio esittää rakennuksen olevan monin osin elinkaarensa päässä vertaillen satavuotiasta kohdetta uudisrakentamisen normistoon. Kuntotarkastukset on kytketty kiinteistökauppaan, mutta rahoittajien osaamiseen tuskin sisältyy niiden pätevyyden arviointi. Taloyhtiöillä ja pientalojen omistajilla on myös ollut vaikeuksia saada lainaa etenkin

³³⁰ MRL 132/1999, 120 §, MRA 895/1999, 5 §. Ympäristöministeriön ohje rakentamisen suunnittelutehtävien vaativuusluokista 12.3.2015. Ympäristöministeriön ohje rakennusten suunnittelijoiden kelpoisuudesta 12.3.2015.

³³¹ Nykänen, V. ym. 2007. Kumppanuuskaavoitus aluerakentamisessa. S. 13.

isoihin remontteihin, jos hinta lähestyy talon käypää arvoa. Talot eivät välttämättä riitä remonttilainan vakuudeksi.³³²

Asuntorakentamisen uudismarkkinaa puolestaan on 2010-luvulla muokannut rakennuskustannusten kattaminen pääosin taloyhtiölainalla, jolloin omarahoitusosuus asunto-osakkeesta on jäänyt pieneksi, mikä on mahdollistanut uudisrakentamisen kasvua.³³³ Pitkään jatkuneena nollakorkojen aikana sijoitusasunnoista oli saatavissa tuottoja, mikä lisäsi sijoittajien kiinnostusta ja takasi riittävän varausasteen uudiskohteesta. Kun tontitkin oli rahastoitu maksettavaksi tonttivuokrana omaksi ostamisen sijaan, rakennusliikkeet pystyivät käynnistämään kohteita pienellä omalla riskillä. Samalla kilpailu lisääntyi ja katteet pienentyivät entisestään.³³⁴ Tätä tutkimusta tehtäessä korkotason ja rakentamiskustannusten nousu on 2022–2023 tyrehtynyt kysynnän ja johtanut tällaiseen toimintamalliin perustuneen rakentamisen pysähtymiseen.

Yhteiskunnan muillakin toimijoilla, kuten kaupan toimijoilla tai vakuutusyhtiöllä voi olla vaikutusta ihmisten suhtautumiseen vanhojen rakennusten korjaamiseen ja suojeluun. Rautakauppojen tarjonta ei useinkaan kata perinteisiä materiaaleja. Monien yritysten, kuten kiertävien ikkuna- ja kattokauppiaiden liiketoiminnan kannattavuus perustuu uuden myymiseen, ei korjauttamiseen. Kaikki vakuutusyhtiöt eivät myönnä vakuutuksia suojelluille rakennuksille, sillä niiden korvaaminen vahingon sattuessa työvaltaisista perinteisistä menetelmistä ja materiaaleista katsotaan liian kalliiksi. Törmäsin ilmiöön työskennellessäni tutkijana alueellisessa vastuumuseossa, kun vakuutusyhtiö halusi tarkistaa museolta kohteen suojelustatusta ennen tarjouksen antamista. Vanhan talon omistajana on myös saanut huomata, etteivät kaikki vakuutusyhtiöt ole kiinnostuneita antamaan tarjousta kuulleessaan talon iän, vaikka suojelustatusta ei olekaan.

Toimijakenttä rakennetun kulttuuriympäristön kysymyksissä on siis laaja ja eri toimijoita ohjaavat varsin erilaiset tavoitteet kuin kulttuuriympäristön asiantuntijaviranomaisia. Tässä tutkimuksessa tavoitteeni on tarkastella kentän toimintaa ja ristiriitaisuuksia muistakin kuin kulttuuriympäristötoimijan näkökulmasta aineistolähtöisellä tutkimusmenetelmällä, jota seuraava luku käsittelee.

³³² Karjalainen, P. 1.8.2022. Tällaista on Suomen asuntomarkkinoiden arki: Edes kuumimman keskuksen taloyhtiöt eivät aina saa lainaa – Nyt tekeillä on uudistus, joka voi helpottaa. Helsingin Sanomat

³³³ Nordea 20.9.2021. Taloyhtiölainoissa piilee myös riskejä – ota ainakin nämä kolme asiaa huomioon osakkaana.

³³⁴ Kortelainen, M. 11.6.2020. Uudet grynderit ovat vallanneet omistusasuntojen markkinoita – ”Kilpailu on kovaa, katteet pieniä ja riskit suuria”. Rakennuslehti.

4 AINEISTOLÄHTÖINEN MENETELMÄ JA TUTKIMUSAINEISTOT

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni kaksi aineistonkeruuta, media-artikkelit ja asiantuntijahaastattelut, sekä niiden analysointimenetelmänä käyttämäni grounded theoryn.³³⁵ Tutkimuksen kohteena on suojelun ristiriitaisena näyttäytyvä nykytila 2020-luvun alun Suomessa. Edeltävissä luvuissa on kuvattu suomalaisen rakentamiskulttuurin ja rakennussuojelun kehityskulkuja, mikä auttaa hahmottamaan nykytilanteen kehkeytymistä. Lisäksi on käyty lävitse toimintaa 2020-luvun alussa raamittavat hallinnolliset säädökset ja prosessit, jotka eivät monelta osin toimi tavoitellulla tavalla. Tutkimuksen tavoitteena on analysoida, millaisista syistä ristiriitainen tilanne vallitsee, miten se ilmenee ja mikä sitä ylläpitää.

Päätin lähestyä tutkimusongelmaa suojelun tilanteesta aineistolähtöisesti, sillä vaikka rakennussuojelua ja sen haasteita on menneinä vuosikymmeninä tutkittu eri näkökulmista, ne eivät tuntuneet tarjoavan riittäviä työkaluja juuri tässä ajassa 2020-luvun alussa esiintyvien ilmiöiden selittämiseen.

Grounded theory on aineistolähtöinen metodologia, joka on lähestymistapana perusteltu, kun tutkimusongelma on uudenlainen tai ilmiöstä halutaan tuoda tieteelliseen keskusteluun vähemmän tutkittuja tai ajassa liikkuvia näkökulmia. Hedelmällisiä tutkimuskohteita ovat myös itsestään selvinä näyttäytyvät, mutta niukasti reflektoidut tilanteet.³³⁶

Toisin kuin teoriaohjatussa tai teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa, aineistolähtöisessä lähestymistavassa aineiston analyysia eivät määrittele etukäteen määritellyt teoriat ja käsitteet.³³⁷ Grounded theorynkin kuuluu teoreettinen kirjallisuusintegraatio, joka voi olla monitieteinen. Se toteutetaan vasta aineistoperustaisen mallin pohjalta, ei ennalta määrätyn teoreettisen viitekehyksen. Yksi lähtökohtani tutkimuksessa on ollut, ettei kulttuuriperintöalan näkökulma riitä, sillä suojele kytkeytyy eri toimialoille ja moniin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

³³⁵ Glaser & Strauss 1967.

³³⁶ Moring, I. 1998. Tee-se-itse-teoria. Grounded theory mediatutkijan työkaluna. S. 238.

³³⁷ Holopainen, A. ym. 2020. Grounded theory. S. 249, 253.

Niistä käsin aiheesta ei kuitenkaan ole ollut saatavissa kovinkaan tuoreita analyyssejä tai tutkimustietoa, vaan lähinnä rakennussuojelun alkuvuosikymmeniltä, jonka jälkeen on tapahtunut monia yhteiskunnallisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia. Grounded theoryn aineiston ehdoilla etenevä analyysi mahdollistaa tieteenalojen rajojen ylittämisen ja monitieteisen näköalan.³³⁸

Menetelmänä grounded theory soveltuu aineistoille, jotka ovat helposti saatettavissa tekstimuotoon, kuten mediatekstit ja haastattelut.³³⁹ Tämän tutkimuksen aineistonkeruu kohdistui ajankohtaisiin media-artikkeleihin sekä asiantuntijahaastatteluihin. Artikkelit on kerätty ja analysoitu tutkimuksen alkuvaiheessa. Halusin heti tutkimusta aloittaessani tarkastella, näyttäytyykö kulttuuriympäristö laajassa kuvassa toisin, kuin omasta positioistani käsin sen olen ehkä vinoutuneesti nähnyt. Tavoitteena oli tutkia, millaisia ilmiöitä mediassa nousee aihepiiriin liittyen esille, mitä merkityksiä niille annetaan, millaisia syitä tai seurauksia rakennussuojelun tilanteelle ajankohtaisista mediateksteistä ilmenee. Tutkimuksen toisen aineistonkeruun eli asiantuntijahaastatteluiden tarkoituksena oli selvittää, mikä on rakennetun ympäristön parissa toimivien eri alojen asiantuntijoiden näkemys kulttuuriympäristön vaalimisen ja suojelun tilasta yhteiskunnassamme heidän omassa kokemusmaailmassaan. Haastatteluiden kautta pyrin pureutumaan siihen, miten eri toimijat näkevät tilanteen ja vallitsevat käytänteet. Aineistojen keruuvaiheessa en vielä fokusoinut suojelun tilanteen tarkastelua ristiriitaisuuteen, vaan esiin on ollut mahdollista tulla mitä tahansa muitakin näkökulmia. Ristiriitaisuus oli kuitenkin molemmissa aineistoissa vallitsevasti esillä monin eri tavoin ja siten myös tutkimusongelmaksi täsmentyi sen tarkastelu.

4.1 Tutkimusmenetelmänä grounded theory

Grounded theory tarkoittaa aineistolähtöistä, empiiriseen aineistoon ankkuroituvaa tutkimusmenetelmää, eikä sille ole vakiintunutta suomenkielistä vastinetta. Nimestään huolimatta kyseessä ei ole teoria, vaan laadullinen tutkimusmenetelmä.³⁴⁰ Vakiintuneen suomennoksen puuttuessa käytän tässä tutkimuksessa menetelmästä sen alkuperäistä englanninkielistä nimeä.

Grounded theory on alkujaan sosiologiseen tutkimukseen kehitetty tutkimusmenetelmä. Barney G. Glaserin, Anselm Straussin ja Juliet Gorbinin 1960-luvun lopulla kehittämä menetelmä oli vastareaktio perinteiselle teorialähtöiselle tutkimukselle, jossa aineistoa käsitellään valmiin teoreettisen mallin määrittelemissä rajoissa. Menetelmän synty oli osa laajempaa yhteiskuntatieteiden meto-

³³⁸ Kautto-Knape, E. 2012. Oppilasta lamaannuttava kouluvuorovaikutus. Aineistoperustainen teoria. S. 40.

³³⁹ Moring 1998, s. 238.

³⁴⁰ Holopainen ym. 2020, s. 249. Monesti käytetään osittaista suomennosta grounded teoria ja lyhennettä GT. Joskus käytetystä suomennoksesta *ankkuroitu teoria* puuttuu viittaus aineistolähtöisyyteen.

dologisen kehityksen murrosta 1960-luvun puolivälissä.³⁴¹ Grounded theoryn filosofiset lähtökohdat ovat fenomenologiassa, pragmatismissa ja etenkin symbolisessa interaktionismissa, jonka kiinnostuksen kohteena ovat ihmisen käyttäytymistä, sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta ohjaavat tekijät: miten ja miksi ihmiset toimivat tietyissä tilanteissa niin kuin toimivat.³⁴²

Glaserin ja Straussin vuonna 1967 julkaistun *Discovery of Grounded theoryn* myötä menetelmä sai kansainvälisesti vankan aseman aineistolähtöisenä tutkimusmenetelmänä. Grounded theoryssa tutkija ei testaa muiden teorioita tai muotoile tutkimustaan aikaisemman tutkimuksen perusteella, vaan tuottaa aineiston perusteella induktiivisesti oman teorian tai mallin. Alkuperäinen ajatus oli tuottaa substantiivinen eli aineistoperustainen teoria, joka syntyy vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Metodinen ydin on jatkuvan vertailun menetelmä, jossa koodaus ja analyysi tapahtuvat samanaikaisesti. Aineistoa ei pakoteta ennalta määritelyihin luokituksiin tai teoreettisiin malleihin.³⁴³

Jatkuvan vertailun menetelmä etenee systemaattisesti: teorian rakentaminen aloitetaan koodaamalla analysoitavat tapahtumat niin monella kuvaavalla käsitteellä kuin mahdollista. Kun käsitteet alkavat osoittautua liian yleisiksi tai kapeiksi, koodaaminen keskeytetään ja kirjoitetaan muistio havainnoista (memo) ja integroidaan käsitteet keskenään käsiteluoiksi. Käsitteiden lukumäärän vähentyessä saavutetaan teoreettinen saturaatio, kun aineistossa esiintyvät uudet tapahtumat mahtuvat kehittyneeseen käsitteelliseen malliin, jonka jälkeen teoria on valmis kirjoitettavaksi.³⁴⁴

Vaikka alun perin kyse oli työtavasta luoda uusia teorioita, grounded theorysta kehkeytyi aineistolähtöisen analyysin malli laadulliseen tutkimukseen, mikä edellytti jatkuvan vertailun menetelmän täsmentämistä.³⁴⁵ 1990-luvun alussa grounded theoryn kehittäjät Glaser ja Strauss ajautuivat näkemuseroon ja päätyivät kehittämään menetelmää edelleen eri suuntiin: Glaser kehitti käsiteindikaattorimallin ja Strauss yhdessä Corbinin kanssa koodausparadigman. Grounded theory haarautui siten glaserilaiseen ja straussilaiseen menetelmään. Molemmat myöhemmin kehittyneet suuntaukset pohjautuvat vuoden 1967 klassikkoteokseen. Kasvatustieteilijät Jussi Silvonen ja Pirjo Keso ovat artikkelissaan luoneet kehityshistoriallisen katsauksen grounded theoryyn sekä arvioineet Glaserin ja Straussin näkemuseroja. Eroavaisuuksista huolimatta molemmat alkuperäisistä kehittäjistä näkevät tutkimuksen vuorovaikutuksena tutkijan, aineiston, menetelmän ja teorian välillä.³⁴⁶

Sittemmin menetelmän pohjalta on kehitetty muitakin lähestymistapoja ja eri tutkijat ovat soveltaneet menetelmällisiä ratkaisuja eri tavoin. Menetelmän variaatioista ovat kirjoittaneet muun muassa tietojenkäsittelytieteilijä Antony Bryant ja sosiologi Kathy Charmaz. He käyttävät menetelmästä myös muotoa grounded theory method (GTM) korostaakseen sitä metodina ja välttääkseen se-

³⁴¹ Silvonen, J. & Keso, P. 1999. Grounded theory aineistolähtöisen analyysin mallina. S. 88

³⁴² Holopainen ym. 2020, s. 250–251.

³⁴³ Glaser & Strauss 1967, s. 1–3, 185–187.

³⁴⁴ Glaser & Strauss 1967, s. 105–111.

³⁴⁵ Silvonen & Keso 1999, s. 94.

³⁴⁶ Silvonen & Keso 1999.

kaannusta, vaikkakin toteavat grounded theory -termin (GT) vakiintuneen tarkoittamaan menetelmää itsessään.³⁴⁷

Myös Glaser on kehittänyt menetelmää edelleen alkuperäiseen klassikkoteokseen pohjautuen ja glaserilainen lähestymistapa on asemoitunut klassiseksi grounded theoryksi.³⁴⁸ Grounded theorya voidaan hyödyntää eri tavoin, aina kokonaisen tutkimuksen lähestymistavasta pelkkään laadullisen tutkimuksen aineistonkeruu- ja analyysimenetelmään.³⁴⁹ Tässä tutkimuksessa kyse on jälkimmäisestä. Koulukuntien eriytymisestä seuranneista ristiriidoista huolimatta keskeisessä asemassa on edelleen Glaserin ja Straussin klassikon perusta eli aineistonkeruu laadullisin menetelmin ja analyysin ja teorian aineistolähtöisyys.³⁵⁰ Metodologian luonteeseen kuitenkin kuuluu, että sitä sovelletaan ja kehitetään tiettyjen perusasioiden puitteissa tutkimuskohtaisesti. Siten jokainen grounded theory-tutkimus on erilainen.³⁵¹

Glaserin ja Straussin alkuperäisen teoksen mukaan aihetta käsittelevään kirjallisuuteen ei tule perehtyä ennen kuin aineistolähtöinen tulkinta on rakentunut.³⁵² Sittemmin näkemystä on lievennetty. Tutkijalla on kuitenkin väistämättä tutkimusaiheestaan esiymmärrys. Tässäkin tutkimuksessa tutkijapositioni aiheen osalta on kaikkea muuta kuin *tabula rasa* etenkin käytännön kulttuuriympäristötyön osalta. Se ei poista uteliaisuutta sitä kohtaan, miten muut toimijat aihepiirin näkevät ja kokevat. Glaser kirjoittaaakin tutkijan teoreettisesta sensitiivisyydestä: kyvystä hallita ja muokata teoreettista tietoa tutkimusaiheesta ja saattaa tutkittava aihe käsitteelliseen muotoon.³⁵³ Tutkijan teoreettinen sensitiivisyys kehittyy jatkuvasti niin työelämässä tai harrastuneisuudessa, kirjallisuutta lukiessa kuin tutkimusta tehdessä. Teoreettisesti sensitiivinen tutkija on aineistolle avoin, eikä pakota sitä ennalta määrättyihin kategorioihin. Kuten politiikan tutkija Ian Dey tiivistää: "*an open mind, not an empty head*".³⁵⁴ Grounded theoryn sisällönanalyysissa tutkijan tekemiä luokitteluita ohjaa siis aineisto eivätkä teoriat kuten teoriaohjatussa tai vuoroin teoria ja aineisto kuten teoriaohjaavassa analyysissa.³⁵⁵ Menetelmä ei silti sivuuta muiden tutkijoiden teorioita, vaikka ei otakaan niitä sisällönanalyysin peruslähtökohdaksi. Aikaisemman tutkimuksen kanssa keskustellaan kirjallisuusintegraatiossa, joka muodostetaan aineistolähtöisen tutkimuksen perusteella.³⁵⁶

³⁴⁷ Bryant, A. & Charmaz, K. 2007. The SAGE handbook of grounded theory. S. 2-3. Ks. myös Bryant, A. 2019. The Varieties of Grounded Theory.

³⁴⁸ Bryant & Charmaz 2007, s. 5. Glaserilaisesta lähestymistavasta käytetään englanninkielisessä kirjallisuudessa termejä classic, traditional tai authentic grounded theory.

³⁴⁹ Airaksinen, J. Grounded theory. Bryant, 2019.

³⁵⁰ Holopainen ym. 2020, s. 251-252.

³⁵¹ Glaser, B. 1998. Doing grounded theory: issues and discussions. S. 15

³⁵² Glaser & Strauss 1967, s. 37.

³⁵³ Glaser, B. 1978. Theoretical sensitivity: advances in the methodology of grounded theory. S. 2-3, 27.

³⁵⁴ Dey, I. 1999. Grounding grounded theory: Guidelines for qualitative inquiry.

³⁵⁵ Puusa & Juuti 2020, s. 249.

³⁵⁶ Glaser 1978, s. 137-138.

4.2 Menetelmän käyttö aineistojen analysoinnissa

Grounded theoryssa aineistonkeruu ja analysointi linkittyvät toisiinsa ja vaiheet ovat pikemminkin päällekkäisiä kuin peräkkäisiä.³⁵⁷ Seuraavissa alaluvuissa esittelen peräkkäin molemmat aineistot ja luvussa 5 niiden analyysit, jonka menetelmällisen etenemisen kuvaan tässä luvussa. Tutkimuksessani olen analysoinut aineistot soveltaen glaserilaista lähestymistapaa,³⁵⁸ johon olen tutustunut paitsi kirjallisuuden kautta, myös menetelmäkursilla, jota ohjasi glaserilaiseen menetelmään perehtynyt kasvatustieteilijä Erja Kautto-Knape.³⁵⁹ Grounded theorya on pidetty aloitteleville tutkijoille vaativana menetelmänä,³⁶⁰ josta syystä en harkinnut menetelmän muita sovellutuksia, vaikka aiheesta luinkin.³⁶¹ Klasinen glaserilainen polku näyttäytyi tutkimusaiheeseeni soveltuvana aineiston keruun ja analysoimisen tapana, ja menetelmäkursilla sain arvokasta käytännön oppia aineiston analysoinnista.

Aineiston analysointivaiheet jaetaan substantiiviseen koodaukseen ja teoreettiseen koodaukseen, vaikka vaiheet käytännössä ovat osin päällekkäisiä tai edestakaisia. Substantiivinen koodaus käsittää avoimen ja selektiivisen koodauksen, ja tuottaa käsitteellistävät kategoriat, kun taas teoreettinen koodaus kategorioiden väliset suhteet.³⁶² Teoreettisen mallin kiteyttäminen tähtää ydinkategorian luomiseen, jossa glaserilaisessa lähestymistavassa korostetaan induktiivisuutta.³⁶³ Tämä tarkoittaa päättelylogiikkaa, jossa edetään pelkän aineiston ehdoilla.³⁶⁴ On silti selvää, että edellisessä luvussa kuvattu tutkijan esiymmärrys ja teoreettinen sensitiivisyys vaikuttavat analyysissa.

Aineiston luennassa kyse ei ole teemoittelusta, vaan *meaning making, making meaning* -prosessien etsimisestä ja tutkimuskohteen käsitteellistämisestä. Kyse ei kuitenkaan ole teoriaohjattujen analyyttisten käsitteiden käyttämisestä, vaan grounded theoryssa tutkijan itse toteuttama käsitteellistäminen on analyysiprosessin ydintä ja siinä tarvitaan teoreettista herkkyyttä.³⁶⁵ Aineistolähtöinen analyysi perustuu jatkuvaan vertailuun aineiston moninkertaisen luennan ja memotyöskentelyn kautta. Memotyöskentely tarkoittaa muistiinpanojen tekemistä analyysin aikana syntyneistä huomioista, kysymyksistä ja ideoista. Memotyöskentely alkaa jo aineiston keruuvaiheessa. Memon kirjoittaminen, siihen palaaminen ja täydentäminen analyysin edetessä auttaa hahmottamaan aineiston yksityiskohtia, kokonaisuutta ja erilaisia liittymäkohtia.³⁶⁶ Oma memotyöskentelyni on tapahtunut sekä muistikirjoihin että analyysien myöhemmässä vaiheessa rinnakkaiseen word-dokumenttiin. Muistikirjaan oli itselleni luontevinta kirjata

³⁵⁷ Puusa & Juuti 2020, s. 253.

³⁵⁸ Glaser, B. 1992. Basics of Grounded Theory analysis. Emergence vs. Forcing.

³⁵⁹ Kautto-Knape, E. 2020. Grounded theory-menetelmäkursi, Jyväskylän yliopisto.

³⁶⁰ Holopainen ym. 2020, s. 266. Bryant & Charmaz 2007, s. 11.

³⁶¹ Bryant & Charmaz 2007, Bryant 2019.

³⁶² Glaser & Strauss 1974, Kautto-Knape 2012, s. 37–38.

³⁶³ Holopainen ym. 2020, s. 259.

³⁶⁴ Kautto-Knape 2012, s. 26.

³⁶⁵ Kautto-Knape 2020.

³⁶⁶ Holopainen ym. 2020, s. 256. Kautto-Knape 2020.

käsin huomioita haastatteluiden aikana sekä piirtää käsitekaavioita työskentelyn edetessä.

Molempien aineistojen koodauksen olen toteuttanut excel-taulukoihin. Aineiston substantiivinen koodaus jakautuu edellä kerrotun mukaisesti kahteen vaiheeseen: avointa koodausta seuraa selektiivisen koodauksen vaihe, joka tapahtuu osin päällekkäisenä avoimen koodauksen kanssa. Ensimmäinen vaihe eli aineiston avoin koodaaminen tuottaa aineistoon sopivia alustavia käsitteitä, ja selektiivisessä koodauksessa niistä kiteytetään kategoriat. Aineistoa analysoidaan kysymällä esimerkiksi *mitä tässä tapahtuu, mistä tässä on kyse, mitä tästä seuraa, millaisia merkityksiä ilmiölle annetaan?*³⁶⁷ Grounded theoryssa kategorisointi mallintaa käyttäytymistä ja kategoria nimetään siksi usein gerundimuotoisella verbillä, joka ilmaisee jatkuvaa, tekeillä olevaa tai keskeneräistä tekemistä. Näin voidaan kuvata sitä, miten tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön liittyviin asioihin suhtaudutaan aineistossa.³⁶⁸ Aineistonäytteitä arvioidaan ja verrataan toisiin ominaisuuksiensa perusteella. Aineistoa käydään systemaattisesti läpi, kunnes kategorioita ei ole enää mahdollista yhdistää tai tarvetta lisätä. Tässä tutkimuksessa artikkeliaineistosta muodostui kuusi kategoriaa ja haastatteluaineistoista kahdeksan kategoriaa. Nämä on aineistonäytteineen esitetty taulukkomuodossa luvuissa 5.1 (artikkelit) ja 5.2 (haastattelut).

Grounded theoryn aineistoanalyysissä luokittelu ja kategorisointi ovat vain osa prosessia. Selektiivisen koodauksen ohella toteutetaan teoreettinen koodaus, jota kutsutaan myös käsitteiden teoreettiseksi integroinniksi. Vaiheet eivät taaskaan ole peräkkäisiä selektiivisen koodaamisen eli kategorisoinnin kanssa, vaan osin päällekkäisiä. Teoreettisessa koodauksessa tutkimusaineiston eri käsitteiden välille rakennetaan yhteyksiä. Käytännössä tätä tehdään jo analyysin aiemmassa vaiheessa osana memotyöskentelyä esimerkiksi mallintamalla ja piirtämällä kaavioita.

Apuna teoreettisessa koodauksessa voi käyttää erilaisia koodausperheitä, joista tässä tutkimuksessa avuksi on ollut kuuden C:n koodausperhe (*Causes, Contexts, Contingencies, Consequenses, Covariances, Conditions*). Koodausperheitä ei ole tarkoitettu sellaisenaan käytettäväksi vaan apuvälineiksi, eikä aineistoa voi pakottaa myöskään teoreettisiin koodeihin.³⁶⁹ Tässä tutkimuksessa aineiston teoreettinen koodaus on toteutettu käyttäen koodeja syyt (*causes*) ja seuraukset (*consequences*), sillä ne jäsentävät juuri tämän tutkimuksen aineistossa esiintyviä yhteyksiä.

Grounded theorylla on mahdollista tuottaa syy-seuraus-malli, joka kuvaa käsitteellisesti sosiaalisia perusprosesseja. Malli selittää käyttäytymistä, jota aineiston kautta ilmenee.³⁷⁰ Tällä ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa tarkoiteta haastateltavien tai artikkeleissa esiintyvien omaa käyttäytymistä, vaan keskeisiä asioita, prosesseja tai suhtautumista, jota aihepiirin ympärillä koetaan tapahtu-

³⁶⁷ Glaser 1992, s. 56–60.

³⁶⁸ Glaser 1992, s. 93–113.

³⁶⁹ Glaser 1992, s. 72–82.

³⁷⁰ Glaser 1978, s. 74, 109–113. Glaser käyttää tästä myös termiä abstrakti teoria, tarkoittaen riippumattomuutta ajasta, paikasta ja ihmisistä. Teoria selittää käyttäytymistä pohjautuen tutkittavien kokemuksiin jostakin sosiaalisesta tilanteesta.

van tai joka selittää tapahtumia. Tässä tutkimuksessa päädyin molemmissa aineistoanalyysissä syy-seurausmalleihin, jotka esitetään aineistojen analyysiluvuissa 5.1 (artikkelit) ja 5.2. (haastattelut).

Aineistojen analyysien pohjalta on lukuun 6 grounded theorya seuraten koostettu kirjallisuusintegraatio, jossa ovat mukana molemmat aineistot. Glaserilaisessa lähestymistavassa tämä teoreettinen integraatio toteutetaan vasta aineistoanalyysin päätteeksi mallin jo muotouduttua. Katsauksessa suhteutetaan tutkimuskirjallisuutta monitieteisesti omiin aineistoanalyysiin pohjautuviin tuloksiin ja havaintoihin. Tämä ei tarkoita tutkimuksen aikana pidättäytymistä lukemisesta, päinvastoin Glaserin mukaan on hyödyllistä tutustua avoimin mielin erilaisiin teksteihin, mukaan lukien populaari kirjallisuus.³⁷¹

Laadulliselle tutkimukselle tyypillinen ja grounded theoryynkin sisältyvä luokittelu on aina myös tulkintemista. Tulkintojen tekeminen on erottamaton osa humanistista tutkimusta. Tähän liittyy siksi oleellisesti itsereflektio sekä tehtyjen valintojen ja päätelmien avaaminen.³⁷² Grounded theoryssa aineiston perusteella tehtävä käsitteellistäminen perustuu paitsi aineiston moninkertaiseen luentaan, jatkuvaan vertailuun ja memotyöskentelyyn, myös tutkijan esiymmärrykseen ja teoreettiseen sensitiivisyyteen prosessissa. Metodologian ja analyysin luonteen takia tutkijan rooli korostuu.³⁷³ Mikään tutkimus ei synny tyhjiössä, vaan tutkijalla on aina esiymmärrys tutkimusaiheestaan. Tutkimusongelman asettelu ja konteksti ovat jo itsessään olleet valintoja, joilla on vaikutuksensa siihen, miten ja millä perusteilla aineisto on kerätty. Tutkijan tiedostetut tai tiedostamattomat ennako-oletukset ovat läsnä, kuten muissakin laadullisissa aineistojen analyysimenetelmissä.³⁷⁴

Omassa tutkijapositionsani tunnistan niin sanotut kuplat, joihin suodattava tieto voi jättää olennaisia näkökulmia näkökentän ulkopuolelle. Kulttuuriperintöalan ammatillisessa kuplassa voi syntyä tunne, että positiivinen pohinä kulttuuriperinnön ympärillä olisi laajallekin levinnyt yhteiskunnallinen ilmiö. Toisessa ääripäässä on kansalaisaktiiville näyttäytyvä kielteinen asennoituminen kulttuuriperinnön vaalimista kohtaan, kun puntarissa on taloudellisia intressejä. Tässä kuplassa epäilykset tahallisista väärinkäytöksistä voivat saada jopa ylivalan. Näiden omaan positioon liittyvien ennako-oletusten tunnistaminen ja itsensä muistuttaminen niistä analyysin matkan varrella on tärkeää. Toisaalta tutkijan asemassa on luontevaa astua näiden kuplien ulkopuolelle. On herkistettävä itsensä tutkittavien ja tutkittavan aineiston maailmojen itsestäänselvyyksille.³⁷⁵ Analyysissä tärkeää onkin pitäytyä aineistossa, eikä sekoittaa esimerkiksi omia kokemuksia osaksi empiiristä aineistoa.³⁷⁶ Kiinnostus ja uteliaisuus nimenomaan sitä kohtaan, miten muut toimijat aihepiirin näkevät ja käsittävät, auttaa suhtau-

³⁷¹ Glaser 1992, s. 35–37.

³⁷² Puusa 2020. Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. S. 152.

³⁷³ Utriainen, K. & Kyngäs, H. 2008. Grounded theory -metodologia työhyvinvoinnin tutkimuksessa. S. 24.

³⁷⁴ Metsämuuronen, J. 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. S. 29.

³⁷⁵ Moring 1998, s. 235.

³⁷⁶ Puusa & Juuti 2020, s. 255.

tumaan avoimesti erilaisiin näkökulmiin ja tarkastelemaan myös omia käsityksiä kriittisesti.

4.3 Tutkimusaineisto I: media-artikkelit

Seuraavaksi kuvaan tutkimuksen ensimmäisen aineiston eli media-artikkeleiden keruun ja analysoinnin lähtökohdat ja toteutuksen. Varsinaisen aineiston analyysin esittelen luvussa 5.1. Mediatekstien aineistonkeruu on toteutettu tutkimukseni alkuvaiheessa kesällä 2020, sillä halusin aloittaa tutkimalla miten rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymykset näyttäytyvät muusta kuin omasta positiostani. Tutkimusaineisto koostuu kotimaisista media-artikkeleista kahden ja puolen vuoden aikajaksolta 1.1.2018–31.7.2020. Aineistonkeruu on toteutettu valtakunnallisesti. Ajanjaksolla Suomen kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020³⁷⁷ oli viimeisiä vuosiaan voimassa ja toimeenpanossa. Lisäksi aikajänteesen osui julkisen ilmastokeskustelun voimistuminen hallitusten välisen ilmastopaneeli IPCC:n syksyllä 2018 julkaiseman raportin³⁷⁸ myötä.

4.3.1 Mediatekstit tutkimusaineistona

Mediatekstejä käytetään yleisesti tutkimusaineistona eri tieteenaloilla, ja ne tarjoavat mahdollisuuden myös yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten tutkimiseen.³⁷⁹ Medialla on merkittävä rooli yhteiskunnassa, sillä se rakentaa ja ylläpitää osaltaan yhteistä symbolista todellisuutta ja tarjoaa pääsyn jaettujen merkitysten äärelle, kuten viestinnän tutkijat Janne Seppänen ja Esa Väliaverronon toteavat. Taloutta, politiikkaa tai kansalaisyhteiskuntaa ei voi kunnolla ymmärtää ottamatta huomioon mediaa.³⁸⁰ Tässä tutkimuksessa media-artikkeleiden käyttö aineistona mahdollistaa tarkastella sitä, miten rakennussuojelu julkisuudessa näyttäytyy ja millaisia merkityksiä mediassa jaetaan rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyen. Mediateksteillä ja jopa pelkillä otsikoilla on suuri merkitys aiheeseen ja toimijoihin liittyvien mielikuvien muodostumisessa ja ylläpitämisessä. Mielikuvat vaikuttavat siihen, mitä tai ketä pidetään uskottavana ja mitä näkökantoja otetaan huomioon. Median avulla käydäänkin kamppailua käsityksistä ja ”totuuksista”: ne määrittävät mistä katsotaan olevan kyse, kenen eduksi ja nähdäänkö hankkeissa edes järkeä.³⁸¹

Myös historian tutkimuksen näkökulmasta media näyttää tilannekuvan. Se ei kuitenkaan kuvaa todellisuutta sellaisenaan, vaan mediaan päätyneitä näkökulmia. Media-artikkeleita tutkimusaineistoina käytettäessä on myös otettava huomioon, että tekstit ovat luonteeltaan jo kertaalleen tulkittuja: toimittaja ei välttämättä ole taustoittanut artikkelia eri näkökulmista tai haastateltavan kom-

³⁷⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö 2014.

³⁷⁸ IPCC, The Intergovernmental Panel on Climate Change 2018. Global Warming of 1.5°C.

³⁷⁹ Kantola, A. ym. 1998. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. S. 6.

³⁸⁰ Seppänen, J. & Väliaverron, E. 2012. Mediayhteiskunta. S. 13, 17.

³⁸¹ Kunelius, R. ym. 2009. Media vallan verkoissa. S. 350–351.

menteista esiin on nostettu vain osa. Tällainen kehystäminen on Seppäsen ja Väli­ver­ro­sen mukaan yksi osoitus median vallasta määritellä julkisuuden puheen­ai­heita. Eri toimijat pyrkivätkin saamaan oman kehystyksensä läpi mediassa, myös käyttämällä apunaan ammattimaisia viestintätoimistoja. Mediasisällöissä onkin tutkimuksissa havaittu samankaltaisuutta sekä nojautumista tiedotemate­riaaleihin ja vallanpitäjien asettamaan agendaan.³⁸² Mediakenttääkin ravisteleva kilpailuyhteiskunnan tuottavuusvaade ja uutisointisyklin nopeutuminen sähköisten kanavien ja sosiaalisen median aikakaudella ei välttämättä jätä tilaa tutkivalle journalismille tai artikkeleiden taustoittamiselle. Sisällöntuotannon ja -jakelun muutokset ovat muuttaneet sekä mediataloja että kansallista julkisuutta, sillä yhteinen tila yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyyn on hajaantunut.³⁸³ Vaikka journalismi on sosiaalisen median aikakaudella jossain määrin menettänyt portinvartijan asemaansa julkisten puheenaiheiden määrittäjänä, on sillä edelleen merkittäviä vaikutusmahdollisuuksia nostaa asioita yhteiskunnalliseen keskusteluun – tai vaieta niistä.³⁸⁴ Sosiaalisen median käytön lisääntymisestä huolimatta valtakunnalliset, maakunnalliset ja paikalliset uutismediat luovat silti yhä kuvaa ja määrittävät osaltaan, mistä yhteiskunnassa keskustellaan. Journalististen media-artikkeleiden kautta on siten mahdollista tutkia, miten yhteiskunnassa tutkimusaiheestani puhutaan ja millä tavoin sitä kehystetään.

4.3.2 Aineistonkeruun toteutus ja rajaukset

Toteutin mediatekstien aineistohaut heinä-elokuun 2020 aikana käymällä syste­maattisesti lävitse tiettyjä hakusanoja sisältäviä artikkeleita. Keräsin artikkelit Ylen verkkosivujen uutisarkistosta³⁸⁵ sekä ePress-palvelusta³⁸⁶, josta on saatavilla Suomessa ilmestyvät maakunnalliset ja paikalliset sanomalehdet. Sosiaalisen median kanavia en tutkinut, mutta toisaalta media poimii artikkeliaiheitaan muun muassa viestipalvelu X:stä eli entisestä Twitteristä.

Pyryn aineistonkeruussa systemaattisuuteen käyttämällä hakusanoja, jotka määrittelin tutkimuksen aihepiiristä ja käsitteistöä sekä valtionhallinnon strategiaissa ja julkisessa puhunnassa esiintyvistä termeistä. Käytin hakusanojen ko­koamisessa miellekarttaa ja tein useita testihakuja hakusanojen määrittelyvai­heessa. Osaa hauista päädyin rajaamaan käyttämällä kahta tai useampaa sanaa, sillä muutoin hakutuloksiin kertyi valtaosin tutkimuksen kannalta epärelevantteja tuloksia. Ottaen huomioon myös hakutoimintojen reunaehdot valikoin tau­lukon 1 mukaiset hakusanat.

³⁸² Seppänen & Väli­ver­ronen 2012, s. 99.

³⁸³ Koivunen, A. 2018. Kansallisten mediajulkisuuksien tuolla puolen? Mediapolitiikka ja demokratian tulevaisuus. S. 411.

³⁸⁴ Seppänen & Väli­ver­ronen 2012, s. 185.

³⁸⁵ Yle uutisten hakupalvelu, verkkosivusto.

³⁸⁶ ePress sanomalehdet, verkkosivusto.

Taulukko 1 Media-aineiston hakusanat ja osumat

HAKUSANA	YLE	ePress
rakennusperintö	38	120
rakennussuojelu	36	134
rakentamiskulttuuri	0	18
säilyttävä korjaaminen	1	6
kulttuuriympäristö + kaava	17	97
kulttuuriympäristö + kaupunkisuunnittelu	3	23
kulttuuriympäristö + kestävä kehitys	3	6
kulttuuriympäristö + ilmasto	0	0
kulttuuriympäristö + elinvoima	1	8
kulttuuriympäristö + huomioitu	0	16
suojeltu rakennus + korjaus/kunnostus	25	46
suojeltu rakennus + purku	24	69
korjausbuumi/purkubuumi/purkuvimma/purkuperuste	5	27
korjaaminen/museointi/museoidea	0	14
pelastetaan vanhat talot	0	19
YHTEENSÄ	153	603
Kaikki artikkelit yhteensä		756

Taulukossa on esitetty media-aineiston keruussa käytetyt hakusanat ja tallennettujen artikkelien määrät. Sarakkeissa, joissa on useampi hakusana /-merkillä eriteltynä, on yhdistetty kyseisillä sanoilla saadut hakutulokset.

Hakujen perusteella tallennettuja artikkeleita kertyi 756 kappaletta, ja sisällytin nämä kaikki tutkimusaineistoon. Taulukko 1 osoittaa artikkeleiden määrät hakutermin ja hakukohteen mukaan jaoteltuina. Osuma samaan artikkeliin saattoi tulla useammalla hakuehdolla, joissa tapauksissa artikkeli on tallennettu vain kerran. Lukumäärät eivät siksi kerro osumien määrää, vaan kullakin hakuehdolla tallentamieni artikkelien määrän.

Kerätyn aineiston voi katsoa antavan tarkoitukseensa nähden riittävän yleiskuvan siitä, miten kulttuuriympäristöstä ja rakennussuojelusta on mediassa tarkastelujaksolla kirjoitettu. Aineistonkeruu on kohdistunut koko maan mediakenttään ja käytettyjä hakutermejä on ollut useita. Yli kahden ja puolen vuoden tarkastelujaksolla on eliminoitu myös mahdolliset kausittaiset vaihtelut käsiteltävissä aihepiireissä. Hakusanojen valinnassa tavoitteena oli ensisijaisesti neutraalit sanaparit, jotka voivat tuottaa monen näkökulman tuloksia. Kulttuuriympäristö terminä on hallinnollinen, mikä saattaa vähentää sen käyttöä mediassa. Toisaalta nimenomaan kyseistä termiä käytetään myös suurelle yleisölle tietoa tuottaessa ja se on olennainen termi kulttuuriympäristöstrategian tavoiteloissa. Itse strategia ei kuitenkaan tarkastelujaksolla mediassa näkynyt, sillä sanalla *kulttuuriympäristöstrategia* ei tullut yhtään osumaa. Lisäksi käytin hakusoina myös joitakin värittyneitä termejä, kuten *purkuvimma*, *museointi* tai *pelastetaan vanhat talot*, sen tutkimiseksi miten kyseisiä termejä julkisessa keskustelussa käytetään, vai käytetäänkö. Kokeilin hakuja myös monilla muilla termeillä ja sanapareilla (muun muassa vähähiilinen, hiilineutraali, maankäyttö), joiden perus-

teella en kuitenkaan saanut relevantteja tuloksia siinä määrin, että olisin saanut kerättyä aineistoa niiden perusteella. Useimmat hakutulokset osuivat samoihin artikkeleihin kuin jo valitsemani hakusanatkin. Ylen ja ePress-palvelun hakutoiminnot eivät ole kovin kehittyneitä, mutta molemmat mahdollistivat ajallisen rajauksen ja hakusanojen käytön. Palveluiden hakutulokset saavuttivat myös tavoitetuissa muodoissaan esiintyvät sanat sekä hakusanaa muistuttavat sanat (esimerkiksi hakusana purkuvimma tuotti molemmissa hakupalveluissa tuloksiin muun muassa sanoja purkuvesi, purkuvettä). Mikäli haussa käytti useampaa sanaa, tuottivat ne ePress-palvelussa myös joitakin sellaisia tuloksia, joissa sanat esiintyivät saman aukeaman eri artikkeleissa.

Maksullisen ePress-palvelun hakutuloksista tallensin artikkelit kuvakaappauksina, sillä lehdet ovat palvelussa luettavissa näköisversiona painetusta lehdestä. Ylen verkkouutisista tallensin otsikon, linkin sekä uutistekstin. Tallensin kaikki tutkimuksen aihepiirin kannalta relevantit osumat. Tallentamatta jätin esimerkiksi kirja- ja taidearvostelut, tapahtuma- ja menovinkkipalstat, nimettömien tekstiviestipalstojen mielipiteet, kunnalliset tiedotteet ja selvästi tiedotetyyppiset julkaisut (esimerkiksi jonkin alueen kaavoituksen alkamisesta tai avustusten jakamisesta) sekä tekstit, jotka selvästi viittasivat muuhun aiheeseen huolimatta hakusanan esiintymisestä. Tyypillistä on, että sama artikkeli esiintyy useassa eri lehdessä, jotka kuuluvat samaan mediakonserniin, mutta ilmestyvät eri maantieteellisillä alueilla. Tällaiset artikkelit tallensin vain kertaalleen. Tallensin aineiston kansioittain lähteen (ePress tai Yle) ja käytetyn hakusanan mukaan. Tallennusnimenä käytin muotoa: julkaisupäivämäärä, lehden nimi ja sivunumero(t). Mielipidekirjoitukset tallensin lisäämällä tallennusnimeen tunnusteen *mp*, jolloin ne voi tarvittaessa erotella aineistosta. Aineistossa oli 73 mielipidekirjoitusta, lähes kymmenen prosenttia tallennetuista mediateksteistä. Aineiston analyysin esittelen luvussa 5.1.

4.4 Tutkimusaineisto II: asiantuntijahaastattelut

Seuraavana kuvaan asiantuntijahaastatteluiden keruun ja analysoinnin lähtökohdat ja toteutuksen. Varsinaisen aineiston analyysin esittelen luvussa 5.2. Aineisto koostuu 20 asiantuntijahaastattelusta, jotka on toteutettu pääosin loppuvuoden 2022 aikana. Tässä vaiheessa tutkimusta olin analysoinut ensimmäisen aineiston eli media-artikkelit, mikä oli osaltaan lisännyt esiyymmärrystäni. Haastatteluiden kautta halusin pureutua siihen, miten eri toimijat näkevät rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen kysymyksissä vallitsevat käytänteet ja mahdollisesti kokemansa ristiriitaisuudet. Aineistonkeruuta ohjasi edelleen grounded theoryn periaate avoimuudesta aineistolle: mitä haastatteleman asiantuntijat ajattelevat näistä aihepiireistä, millaisia näkökulmia heillä aiheeseen on. Tästä syystä en lukinnut haastattelukysymyksiä ennalta määritellyiksi, enkä nostanut ristiriitaisuutta haastatteluissa lähtökohtaisesti esille.

4.4.1 Vuorovaikutteinen asiantuntijahaastattelu ja aihepiirit

Asiantuntijoiden tiedon kautta pyritään tyypillisesti selvittämään asioiden tilaa, yhteiskunnallisia kehityskulkuja ja vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaa.³⁸⁷ Tässä tutkimuksessa kiinnostukseni kohdistuikin paljolti toimijoihin ja prosesseihin. Haastattelut ovat myös hyödyllinen tapa kerätä aineistoa tapahtumista, jotka eivät suoranaisesti tallennu minnekään muualle: kokemusperäisestä tiedosta ja ymmärryksestä ympäröivän yhteiskunnan luonteesta. Haastateltavat eivät suoraan vastaa itse tutkimuskysymykseen, vaan tutkimustulokset muodostuvat vasta kun haastatteluissa saaduista vastauksista koostuva aineisto analysoidaan tutkijan toimesta. Haastattelukysymyksiä laadittaessa on tärkeää keskittyä miettimään, millaista aineistoa haluaa ja mitä sillä on tarkoitus tehdä.³⁸⁸ Tässä tutkimuksessa lähtökohtana oli aineistolähtöisyys käyttäen grounded theorya tutkimusmenetelmänä, josta syystä kysymykset eivät ole strukturoituja.

Haastattelun tyyppiä voi kuvata vuorovaikutteiseksi asiantuntijahaastatteluksi, jossa on myös etnografisia piirteitä. Asiantuntijahaastattelussa on ennalta määritellyt aihepiirit, eli se on eräänlainen teemahaastattelun muunnelma.³⁸⁹ Teemahaastattelun olennaisin piirre on, että haastattelu etenee yksityiskohtaisten kysymysten sijaan tiettyjen teemojen varassa. Koska teemat eli haastattelun aihepiirit on määritelty, teemahaastattelu luetaan puolistrukturoiduksi menetelmäksi, kallistuen kuitenkin enemmän strukturoimattoman kuin strukturoidun haastattelun puoleen. Kysymykset ja kysymysten muoto eivät ole kaikille samat, kuten monessa puolistrukturoidussa haastattelussa, mutta aihepiirin ollessa sama kyse ei kuitenkaan ole täysin vapaasta syvähaastattelusta.³⁹⁰

Vaikka kyseessä ei ollutkaan tiettyyn kysymysrunkoon sidottu haastattelu, haastatteluteemojen ja kysymysten valmistelu oli silti olennainen osa valmistautumista. Laadin haastattelurungon miellekartaksi, joka jakautuu johdantokysymyksestä kuuteen aihepiiriin. Lisäksi kokosin niiden pohjalta ajatteluni tueksi ja haastatteluihin valmistautumiseksi apukysymyksiä. Ne juonsin tutkimukseni sen astisten havaintojen, kuten ensimmäisen aineistonkeruun eli media-artikkelien analyysin pohjalta. (Haastattelurunko on liitteenä 1.)

On syytä korostaa, että runkoa ja apukysymyksiä sellaisenaan ei ole suoraan käytetty haastatteluissa, vaan keskustelu on voinut aueta vaikkapa yhden aihepiirin kautta käsittelemään muitakin aihepiirejä ja syventynyt sitä kautta toimintatavoista ja toimijuuksista keskusteluun, joka on haastatteluideni perimmäisenä tavoitteena. Riippuen haastateltavan edustamasta näkökulmasta joidenkin aiheiden käsittely on voinut korostua ja toisten vastaavasti jäädä vähäisemmäksi tai jopa puuttumaan kokonaan. Haastattelun avaava johdantokysymys on jo itsessään laaja ja saattoi johtaa myös jatkokysymyksiin, jotka eivät ole etukäteen mietityissä aihepiireissä mukana. Osalta haastateltavista ei erikseen tarvinnut kysyä aihepiireistä, vaan ne tulivat itsestään esiin heidän puhuessaan aiheesta.

³⁸⁷ Alastalo, M. ym. 2017. Asiantuntijahaastattelu. S. 218.

³⁸⁸ Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. S. 12, 24–25.

³⁸⁹ Alastalo ym. 2017, s. 221.

³⁹⁰ Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. S. 47–48.

Joissakin haastatteluissa keskustelu lähti jo haastateltavan taustan kertomisesta uralle, joista haastattelu eteni pikemminkin prosessikysymysten, kuin ennalta määrättyjen kysymysten mukaan. Prosessikysymykset ovat jatkokysymysten ohella tiedustelevia, tarkentavia, suoria tai epäsuoria, jäsentäviä tai tulkitsevia.³⁹¹ Kyse on siis vuorovaikutteisesta keskustelusta, joka kuitenkin käydään tiettyjen teemojen ja aihepiirien pohjalta.

Vuorovaikutuksen onnistumisella on asiantuntijahaastatteluissa merkittävä rooli, jotta haastattelut tuottavat tutkimuksen kannalta relevanttia tietoa.³⁹² Tutkijana olin tässä vaiheessa tutkimusta ja työkokemukseni pohjalta sen verran syvällä aiheessani, että vuorovaikutteisen haastattelun muoto oli mahdollinen. Asiaa auttaa, että minulla on aikaisempaa kokemusta haastattelemisesta, vaikkakaan ei asiantuntijahaastatteluista muuta kuin maisterintutkielmastani, mutta osana kotiseututyötä olen tehnyt paljon muistitietohaastatteluita. Asiantuntijahaastattelussa on myös osoitettava olevansa perillä aiheesta, vaikka tärkeintä onkin kuunnella ja varmistaa, että varsinainen tietäjän rooli säilyy haastateltavalla. Haastatteluihinkin liittyvistä valta-aseista on oltava tietoinen, ja varauduttava haastateltavien kiinnostukseen tutkimusta kohtaan, mikä voi johtaa jopa vaikuttamisyrityksiin oman asian ajamiseksi.³⁹³ Haastatteluiden kokonaisuuden suunnittelun lisäksi valmistauduin jokaiseen haastatteluun myös erikseen tutustumalla etukäteen haastateltavan osaamisalan taustaan mahdollisuuksien mukaan. Haastatteluiden ohellakin tutustuin siksi jatkuvasti lisää aiheeseen: olen koko tutkimuksen ajan lukenut aiheita sivuavia julkaisuja, seurannut webinaareja ja ajankohtaista mediakirjoittelua.

Joiltain osin kulttuuriympäristön asiantuntijoiden haastattelut voi myös katsoa sisäpiirihaastatteluiksi, sillä joidenkin kanssa olen ollut itse vastaavassa positiossa työelämässä tai kansalaistoimijana, jolloin jaettu kokemus voi tuottaa eräänlaista sisäpiiriläisyyttä.³⁹⁴ Haastatteluissa en kuitenkaan ollut ajamassa omia näkemyksiäni, vaan kiinnostukseni kohdistui nimenomaan siihen, miten muut toimijat näkevät ja kokevat aihepiireihin liittyvät asiat ja mitä tietoa he voivat tutkimusaiheeseen tuoda. Olin valmistautunut siihen, että muiden näkemykset voivat haastaa ennakkokäsityksiäni. Pyrin suhtautumaan haastatteluihin erityisellä avoimuudella, sillä myös oman position aiheuttamat vinoumat tai sokeat pisteet voivat nousta tiedon tuottamisen esteeksi.³⁹⁵ Haastattelut olivat tietoisia taustastani ja tutkijapositionistani, ja on selvää, että positiollani oli haastatteluiden kulkuun vaikutusta.

Vuorovaikutteisessa tilanteessa olin myös haastattelijana aktiivinen osallinen enkä neutraali kysymysten esittäjä. Saatoin tarvittaessa nostaa esille myös omia kokemuksia, esimerkkejä tai vastakkaisia näkökulmia aihepiirien käsittelemiseksi tai jonkin näkemyksen haastamiseksi, mistä keskustelu tyypillisesti syvenikin uudelle tasolle. Monessa haastattelussa myös haastateltava saattoi kysyä erikseen näkemystäni johonkin asiaan ja eräissä haastatteluissa uusien näkökul-

³⁹¹ Hyvärinen 2017, s. 27–29.

³⁹² Alastalo ym. 2017, s. 230.

³⁹³ Alastalo ym. 2017, s. 225.

³⁹⁴ Juvonen, T. 2017. Sisäpiirihaastattelu. S. 398.

³⁹⁵ Juvonen 2017, s. 404.

mien avautumisen hetkiä koettiin puolin ja toisin. Varsinaista samanmielisyyden tavoittelua sellaisenaan en kuitenkaan havainnut ja haastateltavat toivat aktiivisesti esiin tietoaan, käsityksiään ja kokemuksiaan. Erilaisissa näkemyksissä kyse voi myös olla tulkintojen erilaisuudesta, jolloin kiinnostavaa olikin keskustella myös siitä mistä tulkintojen erilaisuus johtuu. Tulkinnat ovat sosiaalisesti rakentuneita, eivät itsessään oikeita tai vääriä.³⁹⁶ Haastattellessani asiantuntijoita, joiden osaaminen ei suoraan liittynyt kulttuuriperintöön, kävin aluksi lävitse käyttämäni avainkäsitteet ja mitä niillä tarkoitan. Näin pyrin varmistamaan, että puhumme samasta asiasta.

Tutkimusmenetelmänä käyttämäni grounded theoryyn liittyvänä aineistonkeruuna haastattelussa on tyypillisesti myös etnografisia piirteitä. Etnografiasa haastatteluaineistoa analysoidaan suhteessa toimintaan, muiden puheeseen sekä siihen kulttuuriseen, sosiaaliseen, poliittiseen ja institutionaaliseen kontekstiin, jossa ihmiset toimivat. Analyysin tavoitteena ei ole etsiä yhteisiä ominaisuuksia, vaan tehdä ymmärrettäväksi tutkimuksen kohteena olevaa toimintaa.³⁹⁷ Tällaisia piirteitä on myös tässä tutkimuksessa. Etenkin tutkimukseeni resonoii sosiologi Dorothy Smithin kehittämä institutionaalisen etnografian suuntaus, jossa tarkastellaan ihmisten kokemuksista ja tietämisestä käsin (*standpoint*), miten erilaiset sosiaaliset ja yhteiskunnalliset hallintasuhteet toimivat ja vaikuttavat.³⁹⁸ Kyse ei siis ole yksittäisten instituutioiden tarkastelusta vaan laajempien valtasuhteiden ja -verkostojen.

4.4.2 Haastateltavien valinta

Valinnat haastateltaviksi pyydettävistä asiantuntijoista tein osin esiyymmärryksiäni ja ensimmäisen aineistoanalyysin pohjalta. Niiden perusteella hain toimijakentälle ja sen liepeille eri tavoin asemoituneita, eri positioissa toimineita tai edelleen toimivia asiantuntijoita, joiden näkemys voisi olla tutkimuksen kannalta tarpeellinen. Haastateltavien valinta on tehty asiantuntemuksen ja kokemuksen perusteella. Useimpien haastateltavaksi pyydettyjen nimi on noussut esiin tutkimusaineistojen ja lähteiden kautta, osa vinkkinä muilta haastateltavilta.

Virallisten asiantuntijaorganisaatioiden ohella tutkittava ilmiö edellyttää muistakin näkökulmista kumpuavaa asiantuntemusta ja ymmärrystä.³⁹⁹ Tässä tutkimuksessa olen katsonut oleellisiin toimijaryhmiin kuuluviksi sellaiset tahot, jotka olen esittänyt luvussa 3.3 osaksi toimijakenttää. Pidän tärkeänä, että haastateltavalla on joko 1) tavalla tai toisella omakohtaista, ei vain teoreettista kokemusta tutkimastani ilmiöstä tai 2) haastateltava on toiminut tai toimii asemassa, jossa hän on tekemisissä erilaisten toimijoiden ja heidän käsitystensä kanssa kulttuuriympäristöä koskien. Tällaisessa positioissa voi tulla näkyviin merkityksiä, jotka poikkeavat omakohtaisesta kokemuksesta, mutta jotka luovat, ylläpitävät

³⁹⁶ Juvonen 2017, s. 406.

³⁹⁷ Huttunen, L. & Homanen, R. 2017. Etnografinen haastattelu. S. 148–149. Etnografinen haastattelu tulee ymmärtää osana tutkimusprosessia ja aineistokokonaisuutta eikä niinkään tapana tehdä haastattelua.

³⁹⁸ Smith, D. 2006. Introduction. S. 3–5.

³⁹⁹ Alastalo ym. 2017, s. 216.

tai muokkaavat kulttuuria, päätöksentekoa ja toimintamalleja.⁴⁰⁰ Pyysin haastateltavaksi asiantuntijaviranomaisia eri toimialoilta valtion-, alueiden- ja kunnallishallinnosta, asiantuntijoita oppilaitoksista, tutkimuslaitoksista, yrityksistä, konsultointitehtävistä, kansalaisjärjestöistä ja -yhteisöistä sekä poliittisia päättäjiä. Pidin tärkeänä haastatella myös joitakin jo eläköityneitä asiantuntijoita, joilla on pitkän aikavälin kokemus ja näkemys asioiden kulusta.

Haastatteluiden lähtökohtana oli, että haastateltavat kertovat näkemyksensä ja kokemuksensa omalla nimellä ja asiantuntijuutensa painoarvolla. Tällä on merkitystä tutkimustulosten kannalta anonyymien kannanottojen sijaan. Ennakoin, että omalla nimellä esiintymisen vaatimus voisi aiheuttaa kieltäytymisiä haastatteluista, mutta tällaista ilmiötä ei juurikaan esiintynyt, sillä lähes kaikki pyytämäni suostuivat haastateltavaksi.

Lähestyin haastateltavia sähköpostitse haastattelupyynnöllä, jonka oheen olin laatinut Jyväskylän yliopiston ohjeistuksen mukaisen tiedotteen tutkimuksesta (liitteenä 2), tietosuojailmoituksesta (liitteenä 3) ja suostumuksesta osallistua tutkimukseen (liitteenä 4). Soitin ensin muutamille sellaisille henkilöille, joille en löytänyt sähköpostiosoitetta. Joihinkin haastattelupyyntöihin en ensin saanut vastausta, jolloin lähetin muistutusviestin. Ellen saanut siihenkään vastausta, kysyin tarvittaessa tilalle jotakuta toista. Aivan kaikkiin haastattelupyyntöihini en siis saanut vastausta. Muutama kieltäytyi haastattelusta suositellen tilalle jotakuta toista organisaatioistaan. En lukinnut haastattelun lukumäärää ennalta, vaan pyrin löytämään useamman eri näkökulman edustajan, ja valmistauduin täydentämään haastateltavien määrää tarpeen mukaan. Useissa haastatteluissa sainkin vinkkejä potentiaalisista lisähaastateltavista. Osa toteuttamistani kahdeskymmenestä haastattelusta järjestyi kasvokkaisena haastatteluna, mutta suurin osa etäyhteydellä syys-joulukuun 2022 aikana, viimeisen haastattelun toteutin tammikuun 2023 alussa.

Omalla nimellä esiintyminen voi aiheuttaa kriittisten näkemysten esille tuomisen välttelyä, mikä tässä tutkimuksessa osoittautui varsin marginaaliseksi ilmiöksi. Jotkut haastateltavat pyysivät, etten käyttäisi itse tutkimuksessa tiettyjä ilmaisuja, joilla asiasta oli keskusteltu. Tutkimusetiikan kannalta on selvää, etten nosta aineistosta yksittäisiä ilmaisuja huomionhakuiseksi tai irrota asioita yhteydestään.

Grounded theoryssa aineistonkeruussa tavoitellaan saturaatiopisteen saavuttamista, jonka jälkeen uusi kerätty aineisto ei enää tuota uusia teoreettisesti tärkeitä teemoja.⁴⁰¹ Käytännössä haastattelut voisivat tuottaa loputtomasti kiinnostavaa aineistoa, sillä tutkimuksen ja haastatteluiden teemojen rajauksesta huolimatta kyse on laajasta aihepiiristä. Haastatteluiden määrän riittävyttä on siksi arvioitava myös siltä kannalta, milloin argumentointi aineistonkeruun pohjalta on riittävän perusteltua ja uskottavaa ottaen huomioon tutkimustehtävän rajaus.⁴⁰² Lisähaastattelun ja jonkin näkökulman tarve voi tulla vasta myöhem-

⁴⁰⁰ Vilkka, H. 2021. Tutki ja kehitä. S. 135–136.

⁴⁰¹ Glaser & Strauss 1967.

⁴⁰² Hyvärinen 2017, s. 34–35.

mässäkin vaiheessa täydentämään teoreettista argumentaatiota.⁴⁰³ Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan kokenut lisähaastatteluita tarpeelliseksi.

Laadullisessa tutkimuksessa analyysillä on lopulta tärkeä merkitys ilmiön ymmärtämiseksi.⁴⁰⁴ Haastatteluiden litterointi ja analyysi kulkevat grounded theoryssa rinnatusten, mikä myös hyödytti sen arvioimista, milloin aineisto riittää tai tarvitaanko lisähaastatteluita. Vaikka jokainen haastattelu toikin jotakin uutta, haastatteluiden puolivälin jälkeen niissä alkoi olla selkeästi havaittavissa toistuvia yhtäläisyyksiä, eli aineisto enemmän lisäsi empiirisiä todisteita kuin toisia. Esittelen haastatteluaineiston analyysin luvussa 5.2.

⁴⁰³ Hirsjärvi & Hurme 2008, s. 165.

⁴⁰⁴ Hyvärinen 2017, s. 36.

5 AINEISTOJEN ANALYYSIT - SUOJELUN KUVA

Tässä luvussa esittelen edellä kuvatulla grounded theoryn jatkuvan vertailun menetelmällä toteutetut aineistojen analyysit. Aineistojen analyyseissa tavoitteena on tutkia sitä, millaisia suhtautumistapoja ja selittämismalleja aineistoissa esiintyy rakennetun kulttuuriympäristön suojelua kohtaan. Esittelen luvussa analyysin pohjalta saturoituneet kategoriat ja syy-seuraus-mallit, jotka aineistonäytteineen osoittavat miten media-artikkeliaineistossa ja haastatteluaineistossa keskustellaan rakennussuojeluun liittyvistä ilmiöistä.

Aineistositaatit toimivat tässä tutkimuksessa evidensseinä, jotka havainnollistavat kategorioiden ja syy-seuraus-mallien sisältöä. Analyysin tarkkuus ei ulotu yksittäisten sitaattien sisällön tarkkaan analysoimiseen. Tässä luvussa pitäydytään vielä pelkästään aineiston analyysissa. Teoreettisen kirjallisuusintegraation vuoro on seuraavassa luvussa 6, ja se kohdistuu molempiin aineistoihin yhdessä.

Esittelen ensin media-artikkeliaineiston analyysin ja sen jälkeen haastatteluaineiston analyysin. Aineistojen analyysit on toteutettu grounded theoryn menetelmällä, jonka käyttö analyysissa on esitelty edellä luvussa 4. En siksi tässä luvussa toista analyysin teoreettisia lähtökohtia.

5.1 Mediatekstien julkinen kuva: rapautuva rakennussuojelu

Media-artikkeleiden aineistonkeruun tavoitteena oli tarkastella, millaista julkista kuvaa kulttuuriympäristöstä ja rakennussuojelusta median kautta välittyy. Grounded theoryssa aineiston koodaamisen tarkkuus riippuu tutkimuksen tarkoituksesta. Aineiston analyysin ensimmäisen vaiheen tavoite huomioon ottaen, määrittelin media-aineiston analysoinnin tarkkuustasoksi koodata ne artikkelikohtaisesti pääasiallisen näkökulman perusteella. Tarkoitus oli luoda yleiskuva siitä, millä eri tavoilla rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymykset näyttyvät mediassa. Analyysi ei kohdistu syvemmin esimerkiksi siihen, kenen näkökulmasta artikkeleissa on kyse tai kenen ääni niissä kuuluu.

Aineiston analysointi alkaa substantiaalisien koodauksen ensimmäisellä vaiheella eli avoimella koodauksella. Analyysiprosessiin liittyy oleellisesti memotyöskentely, mikä alkaa jo aineiston keruuvaiheessa.⁴⁰⁵ Kirjoitin memoa ja tein avointa koodausta tallentaessani keräämiäni aineistoja kansioihin. Artikkeleliaineiston avoimesta koodauksesta kiteytyi seuraava listaus:

- ristiriita, kiistely, konflikti, kritiikki, tulkinnanvaraisuus
- sääntö, kieltäminen, päätös, epätietoisuus
- kulttuuriteko, arvo, vastuu, kestävä, esimerkillinen
- oikeuttaminen, puolustelu, vähättely, heitteille jättäminen, vastustaminen
- havahtuminen, ehdottaminen, puolustaminen, harmittelu, vetoaminen
- vaaliminen, pelastaminen, säilyttäminen, suojeleminen
- puolesta puhuminen, hyväksyminen
- tuottavuus, teknistaloudellisuus, toiminnallisuus, tehokkuus
- soveltumattomuus, korjauskelvottomuus, sisäilmaongelma
- vaihtoehtottomuus, tarkoitushakuisuus, yhteismitattomuus

Substantiivinen koodaus jakautuu kahteen vaiheeseen: avointa koodausta seuraa selektiivisen koodauksen vaihe. Ryhdyin integroimaan käsiteluoikia samalla kun luokittelin keräämiäni artikkeleita excel-taulukoihin. Taulukoin kaikki artikkelit exceliin seuraavin tiedoin: 1) Hakulähde (ePress/Yle) ja hakusana, 2) Artikkelin lähde (media) ja julkaisupäivämäärä, 3) Artikkelin nimi, 4) Aineistonäyte (suora lainaus eli evidenssi). Jokainen kategoria sai excelissä oman välilehtensä. Tämä helpotti myös kategorioiden yhdistelyä niiden saturoituessa. Tein luokittelun artikkelikohtaisesti, vaikka myös yhden ja saman artikkelin sisällöstä olisi löytynyt evidenssejä useaan kategoriaan. Mikäli sama artikkeli olisi sopinut useaan kategoriaan, sijoitin sen siihen, johon sen pääasiallinen näkökulma viittasi. Taulukossa 2 on listattuna artikkeliaineiston analyysissä saturoituneet kategoriat ja aineistonäyte jokaisesta kategoriasta. Kategorioille merkitty koodi kuvaa, millä tavoin artikkeleissa suhtaudutaan kulttuuriympäristöön ja rakennussuojeluun joko haastateltavien puheissa tai toisinaan jo artikkelin lähtökohtana, ja millaista kuvaa artikkelit siten välittävät.

⁴⁰⁵ Kautto-Knape 2020 painottaa memotyöskentelyn eli muistiinpanojen ja huomioiden jatkuvan kirjaamisen tärkeyttä läpi aineistonkeruun ja analyysiprosessin.

Taulukko 2 Media-aineiston kategoriat, koodit ja aineistonäytteet.

Kategoria	Koodi	Lkm.	%	Aineistonäyte
Kiistaan ajautuminen	Tilanteiden ajautuminen tai ajaminen <i>konfliktiin</i> joko tietoisesti tai <i>epätietoisuudesta</i> miten tulisi toimia. <i>Tulkinnanvaraisuus. Vaihtoehtottomuus. Yhteismitattomuus. Ristiriita.</i>	169	22 %	" <i>Imatra ei ole selvittänyt vaihtoehtoa purulle. Mistään ei ilmene, mitä Kosken koulun sisäilmaongelmien korjaaminen maksaisi.</i> " Etelä-Saimaa 14.1.2019. Imatra ei aio perääntyä Kosken koulun purkamisesta.
Oikeuttaminen	Suojelun vastaisia toimia ja <i>heitteille jättämistä</i> oikeutetaan tai puolustellaan näennäisen <i>rationaalisilla</i> syillä: <i>tarpeettomuus, sisäilmaongelma, teknistaloudelliset tai tuottovaatimukset.</i>	110	15 %	" <i>Rakennuskannan ylläpitäminen ei ole seurakunnan perustehtävä.</i> " Helsingin Sanomat 10.12.2019. Seurakunnilla ei ole varaa kunnostaa rakennuksiaan, joten moni kirkko on purku-uhan alla.
Vähättely	Kulttuuriympäristöarvojen vähättely, suojelutarpeen kyseenalaistaminen esim. <i>nykypäivän vaatimuksiin ja säännöksiin</i> vedoten. <i>Soveltumattomuus, korjauskelvottomuus.</i>	33	4 %	" <i>Ongelma on turhat (rakennussuojelu)esitykset, jotka viivästyttävät kaavakäsittelyä ja lopulta rakennushankkeita.</i> " Keski-suomalainen 1.11.2019. Kiinteistökauppaan tuli mutka matkaan.
Havahduttaminen	Herättely ja havahtuminen: jotain pitäisi tehdä. Puolustaminen, vetoaminen: <i>vastuullisuus, kestävyys, arvot</i>	82	11 %	" <i>Kun kaikki historialliset ostarit on purettu, niiden perään on myöhemmin turha itkeä. Toki remontointi maksaa ja elävöittäminen voi vaatia vähän ai-votyötä.</i> " Helsingin uutiset 8.5.2019. Ostareiden purkuvimma lyhytnäköistä.
Puolesta puhuminen	Kulttuuriympäristötiedon jakaminen, kotiseututyö, <i>kulttuuriteko</i> , pelastettujen kohteiden esitleminen, mainiten sivuutettu tai yhä mahdollinen uhka.	185	25 %	" <i>Hamina on monella tavalla ainutkertainen, mutta joskus tuntuu, että ihmiset täällä eivät aina huomaa sitä. Heille pitää avata se jollain tavalla.</i> " Yle 18.11.2018. Unohdetun linnoituksen asukkaat keksivät uuden keinon esitellä kotinsa historiaa.
Hyväksyminen	Suojelun hyväksyminen lähtökohtana kehittämisen-, kaavoitus-, korjaus- ym. hankkeissa. <i>Esimerkillisyys.</i>	177	23 %	" <i>Korolaisen talo kunnostetaan alkupe- räistä kunnioittaen - pakostakin, sillä rakennus on suojeltu.</i> " Iisalmen Sanomat 15.9.2018. Korolaisen tontilla käynnistyivät työt.
Yht.		756		

(Kategorioita ei ole järjestetty taulukkoon aineistonäytteiden lukumäärien perusteella, vaan järjestys on muotoutunut saturoitumisprosessissa.)

Useissa kategorioissa toistuu saman tyyppistä sisältöä, mutta hieman eri painotuksilla. Tutkimusongelman kannalta ne oli mielekästä erotella, enkä siten yhdistänyt kategorioita enempää toisiinsa. Taulukossa esitetyt kategoriat voi jaotella myös sen mukaisesti, näyttäytykö suhtautuminen neutraalina, positiivisena vai negatiivisena. Ainoastaan *Hyväksyminen* -kategorian artikkeleissa rakennussuojelusta ja kulttuuriympäristön vaalimisesta välittyy pelkästään neutraali tai myönteinen suhtautuminen. Kaikissa muissa kategorioissa, eli valtaosassa keräämästäni aineistosta, artikkeleissa on jollain tapaa läsnä ristiriita. *Puolesta puhuminen* -kategorian artikkeleissa nostetaan ensisijaisesti esille myönteisiä arvoja ja mahdollisuuksia, mutta samalla joko ajankohtaisia tai aiemmin esiintyneitä huolia tai uhkia. Myönteisiäkin kertomuksia esimerkiksi vanhan talon kunnostamisesta maustavat usein täpärästi vältetty purku-uhka tai byrokratian kapulat ratataissa. Tällaiset artikkelit tuovat silti julkisuuteen esille esimerkin siitä, että toisellakin tapaa voi toimia: korjaaminen ja uuden käyttötarkoituksen löytäminen on mahdollista. *Havahtuminen* -kategoriaan olen edellisestä poiketen luokitellut artikkelit, joissa uhka tai huoli on artikkelin ensisijainen näkökulma. *Oikeuttaminen* -kategorian artikkeleissa tunnustetaan kulttuuriympäristön arvot tai jopa (näennäisesti) harmitellaan, että ne joudutaan rationaalisista syistä kuitenkin sivuuttamaan. *Vähätteleminen* -kategoriassa taas arvoja ei edellisestä kategoriasta poiketen haluta edes tunnustaa. Tämän kategorian artikkeleissa uutisointi on jäänyt siinä määrin yksipuoliseksi, ettei muuta näkökulmaa aiheeseen ole tuotu esiin. *Kiistaan ajautuminen* -kategoriassa on kyse konflikteja käsittelevistä artikkeleista.

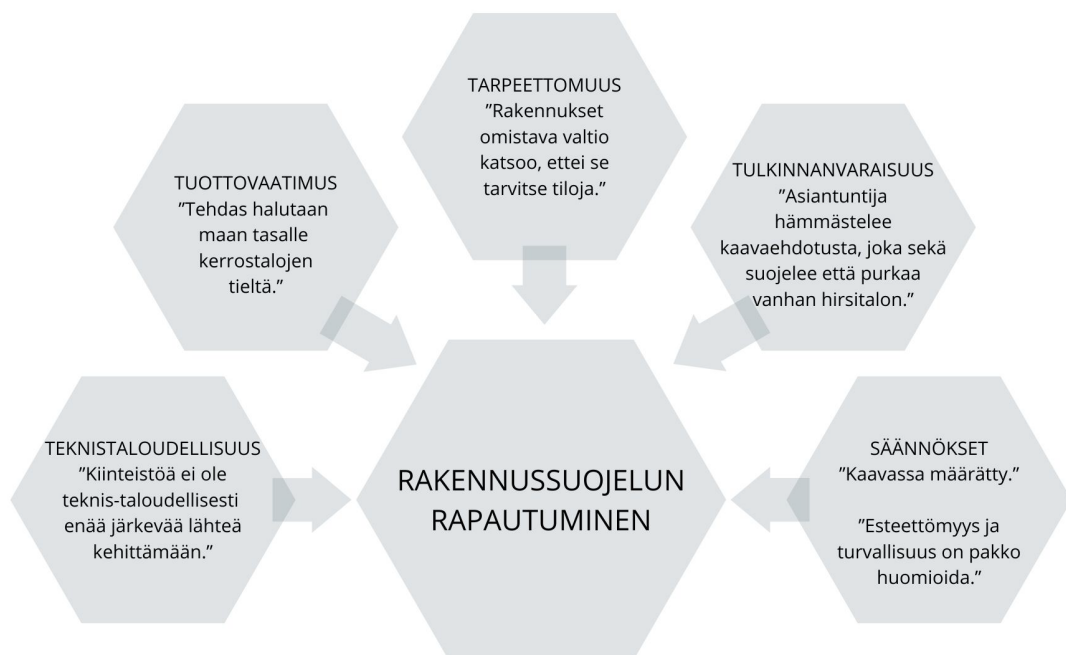
Valtaosa aineistosta kuvastaa siis tavalla tai toisella rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen ristiriitoja, johon myös tutkimusongelmani fokusoitui. Tunnistin toki jo etukäteen media-artikkeleissa käsiteltävän rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöä myös positiivisten esimerkkien kautta. Aineiston keruuvaiheessa halusinkin etsiä kaikkia niitä tapoja, joilla aihepiiriä julkisuudessa käsitellään ja miten se median kautta suurelle yleisölle näyttäytyy.⁴⁰⁶ Ajattelin aluksi jättää niin sanotut positiiviset artikkelit jatkoanalyysin ulkopuolelle, mutta havaitsin myös niiden joukosta tutkimani ilmiön kannalta relevantteja evidenssejä. Tästä syystä päätin pitää näihinkin kategorioihin (*Hyväksyminen*, *Puolesta puhuminen*) luokiteltuja aineistoja analyysissä mukana, vaikka jatkoanalyysissä tavoitteena olikin pureutua tutkimusongelmaan eli suojelun tavoitteiden ja käytäntöjen ristiriitaisuuteen.

Artikkeliaineistoon sisältyi myös mielipidekirjoituksia, joita oli yhteensä hieman alle kymmenen prosenttia kerätyistä artikkeleista. Niistä peräti puolet (36 kpl) sijoittui kategoriaan *Havahtuminen*, jossa ne kattoivat yli 40 % kategoriaan tallennetuista aineistonäytteistä. *Vähättely*-kategoriassa mielipidekirjoituksia ei esiintynyt lainkaan.

Grounded theoryssa aineistoanalyysi jatkuu substantiaalisesta koodauksesta eli kategorioiden muodostamisesta teoreettiseen koodaukseen. Tässä vaiheessa pureuduin tutkimusongelmaan eli ristiriitaisuuteen, sillä koko kerätyn ai-

⁴⁰⁶ Negatiivinen tai kiistoista uutisointi voi korostua uutisarvon takia, mitä ei tässä tutkimuksessa ole voitu aiheen parista erikseen tutkia. Oleellista on, että toteutunut uutisointi muodostaa julkista kuvaa aiheesta.

neiston valossa sen olemassaolo yleisesti tuli varsin selvästi ilmi. Artikkeliaineistossa takapakkia ottava ja kiristynyt suhtautuminen suojeleluun näyttäytyivät monin tavoin, ja analyysia laatiessani päädyin melko varhaisessa vaiheessa ydinkategoriaan *rakennussuojelun rapautuminen*. Käytin yhteyksien jäsentämisessä koodoja syyt (*causes*) ja seuraukset (*consequenses*).⁴⁰⁷ Testasin ja kiteytin mallia käymällä aineistoa uudelleen lävitse sekä vertailemalla evidenssien sopivuutta mallintamalla kaavioita memoon. Mallin kiteyttäminen ei tapahdu hetkessä, vaan edellyttää menetelmän mukaisesti jatkuvaa vertailua ja moninkertaista aineiston luenta. Mallia verrataan empiriaan, ja sen voi katsoa kiteytyneen vasta kun suurin osa tapauksista sopii malliin. Analyysin pohjalta kiteyttämäni syy-seurausmalli on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1 Media-aineiston ydinkategoria ja siihen juontavat syyt.

Malli osoittaa viisi aineistosta tunnistettua rakennussuojelun rapautumiseen johtavaa perusprosessia, eli keskeisiä asioita, jotka selittävät millaiset tekijät rakennussuojelua aineiston perusteella rapauttavat. Ne myös ilmentävät tietynlaista käyttäytymistä, joka tässä yhteydessä voidaan kuvata selittämismalleina ja suhtautumisena. Tämän aineistanalyysin tarkkuusasteeseen ei ole sisällynyt sen tutkiminen, keiden suhtautumisesta kulloinkin on kyse, vaan niitä on käsitelty yleisesti uutisvirrassa esiintyvänä selittämismalleina.

Seuraavissa alaluvuissa avaan kuviossa 1 esitettyä mallia aineistonäytteiden eli evidenssien kautta syykategoria kerrallaan. Tässä vaiheessa analyysia kyse on ollut aineiston pohjalta tehdyistä tutkimuslöydöksistä. Luvussa 6 ana-

⁴⁰⁷ Glaser 1992, s. 72–82. Kuuden C:n koodausperheestä (*Causes, Contexts, Contingencies, Consequenses, Covariances, Conditions*). Katso luku 4.2.

lyysi jatkuu ja nämä aineistolähtöiset tutkimuslöydökset kytetään aiempaan tutkimukseen.

5.1.1 Teknistaloudellisuus

Yleisimpänä ja merkittävimänä syynä rakennussuojelun rapautumiselle aineistossa esiintyvät *teknistaloudelliset* kysymykset. Teknistaloudelliseen syykategoriaan olisi periaatteessa voinut sisällyttää myös seuraavina esiteltävät, osin rinnakkaiset syykategoriat *tuottovaatimus* ja *tarpeettomuus*. Olen kuitenkin erotellut ne omiksi selitysmalleikseen esiintyvyyden ja rapautumista selittävyiden takia. Lisäksi etenkin tarpeettomuutta perustellaan aineistossa myös muilla kuin teknistaloudellisilla syillä.

Teknistaloudellisuuden syykategoriaan sisältyvissä media-artikkeleissa säilyttämisen ja korjaamisen vastaisuutta, heitteille jättämistä tai rakennussuojelusta eroon pyrkimistä perustellaan hyvin yleisesti taloudellisilla seikoilla ja kertyneellä korjausvelalla.

Yhtiö on perustellut asiaa muun muassa rakennusten huonolla kunnolla, sopivan käyttötarkoituksen puuttumisella, vaadittavien korjausten laajuudella ja rakennusten aiheuttamalla turvallisuusriskillä. (Yle uutiset 22.3.2018 Pala suomalaista teollisuus-historiaa uhkaa kadota: Metsäyhtiö haluaa purkaa harvinaiset rakennukset)

Kategorian artikkeleissa on yleistä, että kohde esitetään teknisesti moniongelmaisena ja siitä luopumista väistämättömyytenä. Perustelu jatkuu usein myös, ettei kohteelle ole käyttöä, sillä se ei täytä teknisiä ja toiminnallisia nykyvaatimuksia. *Sisäilmaongelma* esiintyy usein, toisinaan myös *esteettömyys-* tai *turvallisuushaasteet*. Artikkeleissa ei kuitenkaan läheskään aina avata sitä, mikä tilanteeseen on johtanut, olisiko se korjattavissa ja miten muita ratkaisuja on pyritty etsimään vai onko lainkaan.

Korttelialueen pientaloista useat ovat olleet asumattomina vuosikymmeniä ja ovat korjauskelvottomia. --- Yhtiö myös toteaa, ettei sillä ole taloudellisia mahdollisuuksia huolehtia omistuksessaan olevien rakennusten kunnostamisesta. (Forssan lehti 14.11.2019 Lautakunta torppasi kerrostalorakentamisen)

Rakennuksille kerrytettyä korjausvelkaa ja kunnostuksen kalleutta käytetään aineistossa myös teknistaloudellisena perusteena niiden tonttien ottamiselle tehokkaampaan käyttöön. Näissä perusteissa jää sivuun, etteivät rakennukset itsestään pääse huonoon kuntoon, vaan taustalla on niiden ylläpidon ja tarvittavien korjaustoimenpiteiden laiminlyönti.

Rakennuksia ei kuitenkaan haluta suojella, koska on tiedossa, että niiden kunnostamisessa on edessä isoja haasteita. (Oriveden Sanomat 20.3.2019. Kaavakävelyllä voi bongata kerrostalotontteja)

Aineistossa on myös kriittisiä artikkeleita, joissa teknistaloudellista selitysmallia kyseenalaistetaan. Etenkin mielipidekirjoituksissa muistutetaan muidenkin näkökulmien olemassaolosta tai esitetään kriittisiä huomioita esimerkiksi korjauskelvottomuuden määrittelystä.

Olisi kiinnostavaa tietää, kuka tai mikä taho tekee arvion jonkin tietyn rakennuksen korjauskelvottomuudesta? (Vantaan Sanomat 10.11.2018. Purkuvimman kohteena oleva Tikkurila on pian lähiö ilman historiaa. Mielipidekirjoitus.)

Yleisesti ottaen teknistaloudellinen selitysmalli näyttyy tämän kategorian aineistossa kuitenkin varsin vastaansanomattomana ja vaihtoehdottomana. Purettavat kohteet esitetään monesti kelvottomina, ja tämän kyseenalaistajat jopa haikailijoina.

Heille, jotka haikailevat vanhan perään, voikin todeta, että ei kannata. Mitään kunnollista, kelvollista tai järkevästi korjattavaa ei turhan päiten ajeta maan tasalle. (Länsi-Suomi 1.9.2019 Taas uusi kohde purkuluetteloon)

Artikkeliaineistossa esiintyvät teknistaloudelliset perustelut vetoavatkin *järkeen*: ”ei ole *järkevää* korjata, on *järkevämpää* rakentaa uusi, korjaaminen tulisi *kohtuuttoman kalliiksi*, toivottavasti *järki voittaa*, niin yhtiö purkaisi rakennuksen”. Myös prosentuaalisesti mittavalta näyttävällä korjausasteella (esim. 85 %) perustellaan uudisrakentamisen järkevyyttä, avaamatta mihin laskenta perustuu. Toisaalta etenkin mielipidekirjoituksissa esiintyy myös kyseenalaistamista.

Keskustelun ulkopuolelle on jäänyt, kuinka kestävä kehitys on hylätä tai jättää vajalle käytölle pienissä kunnissa olemassa olevaa ja toimivaa infrastruktuuria ja purkaa suurin kustannuksin niissä olevaa rakennuskantaa. (Helsingin Sanomat 5.1.2020 Kuntien kulttuuriympäristöt kuihtuvat. Mielipidekirjoitus)

Mielipidekirjoittajien edellä kaipaamaa kestävä kehityksen näkökulmaa rakennetussa ympäristössä ei julkisessa keskustelussa kovin usein tuoda esille, vaikka aihe liittyy monin tavoin ilmastonmuutoksen hillintään. Kulttuuriympäristön näkökulman liittymäpinta kestäväan kehitykseen esiintyy ylipäättään marginaalisena media-artikkeleissa.

5.1.2 Tuottovaatimus

Aineiston perusteella rakennussuojelun rapautumista selittävät myös tuottovaatimukseen liittyvät tekijät. Etenkin kiinteistökehityskohteissa korjausrakentamisen esitetään tämän kategorian artikkeleissa olevan taloudellisesti kannattamattontona. Tällaisissa teksteissä tyypillisesti edellytetään, että korjauskulut pitäisi saada kattaa lisärakennusoikeudella.

NREPin johtaja Joonas Lemström on todennut, että vanha sairaalarakennus on huonokuntoinen ja ilman täydennysrakentamista vanhan sairaalarakennuksen kattavaa kunnostusta olisi mahdoton toteuttaa. (Yle uutiset 8.5.2020 Lapinlahden historialliselle sairaala-alueelle kaavailtu korjaussuunnitelma on kaatumassa: SDP tyrmää rakennusten myynnin sijoittajille)

Paitsi korjaamisessa, tuottovaatimukset näyttävät sanelevan artikkeliaineistossa myös uudisrakentamisen volyymin ja julkisivuratkaisut. Asia vaikuttaa siinä määrin arkipäiväiseltä, ettei rakennusliikkeen edustaja kaartelee haastattelussa.

Nykyään rakennetaan bisnestä, ei itseä varten. -- Todellisuus on raadollista, tilaaja haluaa kustannustehokkaan ratkaisun rakennuksen elinkaaren ajaksi. (Etelä-Suomen Sanomat 5.11.2019 NCC haluaisi rakentaa kaksi kerrostaloa, mutta kaavoitus ei ole edennyt - kaavoitusarkkitehti: "en pidä näkemääni toivottavana")

Tuottovaade nousee aineistossa esille paitsi yksityisten kiinteistösijoittajien, myös julkisten toimijoiden kohdalla. Liiketaloudellisin perustein toimiviin tahoihin lukeutuvat myös valtion ja kuntien kiinteistöyhtiöt, joita yhtä lailla koskee tuottovaatimus. Korjauskustannukset johtavat kohteesta perittävien vuokrien nostamiseen.

Valtio kunnostaa Rajavartiolaitoksen rakennuksia, mutta nostaa samalla niistä perimäänsä vuokraa. (Yle uutiset 28.2.2020 Rajavartiolaitos varoittaa: rajaturvallisuus heikkenee, jos lisää rahaa ei tule)

Mikään kiinteistö ei ole huoltovapaa, mutta kunnossapito ja korjaaminen saateen artikkeliaineistossa esittää ylimääräisenä kulueränä, ikään kuin ne eivät kuuluisi kiinteistönpitoon.

Hän ihmetteli mm. Seikowin yhteen koulurakennuksen rappaukseen kuluneita 209000 euroa. Ei voi olla, että kaikkia kaupungin omistukseen tulleita rakennuksia säilytetään ja museoidaan. (Uudenkaupungin sanomat 13.6.2019. Jaanat johtavat Uttakaupunkia)

Tuottovaatimukset esitetään aineistossa jopa itsestään selvänä perusteena sivuuttaa suojelukysymykset etenkin tilanteissa, joissa on kyse merkittävän elinkeinoelämän toimijan hankkeesta.

Jos suojeltuja rakennuksia ei voitaisi purkaa, ei alueella ole tilaa uudelle tehtaalle ja sen tarvitsemille toiminnoille --- Metsä Groupin hanke on maakunnan elinkeinojen kehittämisen kannalta niin tärkeä, että sen tieltä voidaan purkaa viisi kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta ja säilyttää loput. (Yle uutiset 20.3.2019. Kemi raivaa tilaa Metsä Groupin jätti-investoinnille - suojeltuja rakennuksia voi purkaa uuden tehtaan tieltä)

Kategorian artikkeleissa esiintyy myös ilmiö, jossa pienimuotoinen ja vaatimattomampiin tilaratkaisuihin sopeutuva toiminta joutuu väistämään tuottovaatimuksia kiinteistöjen jalostushankkeissa, joissa tavoitteena on joko raskas peruskorjaus tai purkava uudisrakentaminen.

Sen jälkeen minun piti kerätä itseni ja kertoa uutinen taiteilijoille, jotka ovat täällä talukoovoimin kunnostaneet paikkoja joulutauon aikana. (Yle uutiset 12.1.2018. Pop-antiikkiliike, taidegalleria ja muut kulttuuritoimijat saavat lähtöpassit Jätkäsaaresta - kaupunki irtisanoo vuokrasopimukset huonon paloturvallisuuden vuoksi)

Artikkeliaineistosta ilmenee, että tuottovaatimukset myös ajavat toimijoita, kuten kiinteistönsä yhtiöittänyttä valtiota luopumaan rakennuksista, jotka käyvät niille itselleen tarpeettomiksi. Selitysmallit kytkeytyvätkin osin yhteen.

5.1.3 Tarpeettomuus

Tarpeettomuutta selitetään aineistossa myös muusta kuin taloudellisesta näkökulmasta. Monesti kyse on yksinkertaisesti siitä, ettei juuri sen hetkinen omistaja tarvitse tiloja. Rakennuksia esitetään tarpeettomuuden perusteella purettavaksi useassa artikkelissa, mutta epäselväksi jää, miten pontevasti ja millä aikavälillä uutta käyttötarkoitusta on pyritty etsimään. Edes asemakaavan suojelumerkinällä ei näytä olevan vaikutusta, kun käyttötarkoituksen puutetta käytetään purkamisen oikeuttavana syynä.

Ammattikorkeakoulun päärakennus on merkitty nykyisessä asemakaavassa suojeluksi kohteeksi. Rakennukselle ei ole kuitenkaan löydetty uusiokäyttöä joten se on määrä purkaa kokonaan uudisrakentamisen tieltä. (Savon Sanomat 5.10.2019 Korkeuksiin kohoavat tornitalot)

Kategorian mediateksteissä rakennuksia kuvataan myös kelvottomina nykyvaatimuksiin, mikä osaltaan johtaa tarpeettomuuteen. Vaihtoehtoisia ratkaisuja kuten muutostöitä käytön ja toiminnan sopeuttamiseksi olemassa oleviin tiloihin tai uuden käyttötarkoituksen etsimistä ei kuitenkaan esitetä.

Kunnan mukaan koulun oppimistilat eivät ole nykyaikaisia. (Yle uutiset 28.8.2019. Kitilä haluaa purkaa Lukkarin koulun)

Rakennukset esiintyvät mediateksteissä tarpeettomina myös tilanteissa, joissa toimija ei koe niin sanotusti seiniin panostamista eli rakennusten ylläpitoa enää tehtäväkseen. Tämä on ajanut etenkin seurakuntia ja kuntia luopumaan kiinteistöistään, jotka usein ovat ympäristössään ja paikallisyhteisöilleen monin tavoin arvokkaita.

Rakennuskannan ylläpitäminen ei ole seurakunnan perustehtävä. (Helsingin Sanomat 10.12.2019. Seurakunnilla ei ole varaa kunnostaa rakennuksiaan, joten moni kirkko on purku-uhan alla.)

Monissa artikkeleissa tarpeettomaksi ja tyhjilleen jääneiden kohteiden kohtalo näyttöytyy vääjäämättömänä, eikä sille esitetä vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Tilanne on erilainen kasvavissa ja kuihtuvissa kunnissa.

On tunnistettava tosiasiat -- taantuvilla alueilla on edessä purkutalkoot. Purkaminen kohdentuu niin hyvinvointiyhteiskunnan rakenteisiin kuin hyvinvointivaltiolle ominaisiin rakennuksiin, kouluihin ja jopa ympäristöihin, miljöökokonaisuuksiin. (Uutisvuoksi 15.10.2019. Kuntapalvelut murroksessa - ollaanko valmiina?)

On selvää, että tyhjenevien seutujen rakennuskannalle ei välttämättä löydy uutta käyttöä. Usein tarpeettomuuden selitysmalleissa on kuitenkin kyse siitä, että tarpeettomaksi esitetyn purettavan kohteen tilalle halutaan rakentaa jotakin muuta.

Sillä ydinosaamisalueella, jonka tehtävänä on suunnitella vanhalle rakennukselle uusi käyttötarkoitus, on purkutraktorin mentävä aukko. (Kymen Sanomat 3.2.2020. Mitä kaupunkisuunnittelujohtajalta tulee edellyttää? Mieli-pidekirjoitus)

Etenkin mielipidekirjoituksissa nostetaan esiin huomio tarpeesta tutkia uutta käyttötarkoitusta. *Havahtuminen* -kategoriaan tosin sisältyy myös journalistisia artikkeleita, joissa aihetta käsitellään kriittisesti ja kestäväen kehityksen näkökulmasta. Nämä ovat kuitenkin vähemmistössä, kun tarpeettomuus tai teknistaloudelliset seikat yleensä ilmaistaan uutisoinnissa annettuina.

5.1.4 Tulkinnanvaraisuus

Rakennussuojelua rapauttavana tekijänä näyttöytyvät myös eri tavoin ilmenevät tulkinnanvaraiset kysymykset, joita esiintyy etenkin suojelu- ja purkukiistojen yhteydessä. Ensinnäkin suojelumerkintöihin ja -määräyksiin liittyy runsaasti tulkinnanvaraisuutta. Tämän kategorian artikkeliaineistossa esiintyykin useita ti-

lanteita, joissa kunta pyrkii eroon suojelumerkinnöistä, joita on itse ollut aiemmin asemakaavaansa asettamassa.

Purkamisen tiellä on kuitenkin se, että rakennukset on suojeltu kaupungin omassa asemakaavassa. (Kainuun Sanomat 21.8.2018. Suojellun purku voi mennä vuosien päähän)

Aineiston perusteella vaikuttaa, että asemakaavasuojelua tulkitaan näissä tilanteissa pelkkänä teknisenä kaavamerkintänä, jonka voi hallinnollisella prosessilla hoitaa pois. Tilanteet koskevat etenkin kouluja, mutta myös kuntien omistuksessa olevia muita kiinteistöjä.

Täällä lukee, että lukiorakennus tulee säilyttää, ellei ole pakottavaa estettä sen säilyttämiseen. Nyt yritämme katsoa, löydämmekö riittävän perusteen rakennuksen purkamiselle. (Ylä-Satakunta 25.10.2018. Lukion purkamiseen haetaan pakottavaa syytä)

Monissa artikkeleissa kuntien johto tulkitsee suojelun kielteisenä, sen katsotaan haittaavan kehittämistä ja kiinteistöjen myyntiä tai purkamista. Tällaisista syistä suojelua kartetaan tai siitä pyritään eroon.

”Haluan tälle asialle poliittisen päätöksen ja ratkaisun. Kokemus on osoittanut, että kun suojelumääräyksen alaisia rakennuksia yritetään myydä, ostajien määrä ja kauppahinta jäävät yleensä alhaisiksi.” -- Urjalan kunnanhallitus päätti, että asemakaavamuutoksessa suojelumerkinnot poistetaan. (Urjalan lehti 14.8.2019. Urjala ei suojelisi lääkärintaloja)

Suojelun tai suojeltujen rakennusten purkuaikeet esiintyvät aineistossa myös konflikteina, joissa erimielisyys voi esiintyä hyvin erilaisten tahojen välillä: kiinteistönomistajan, yrityksen, paikallisten, viranomaisten tai päättäjien. Oikeuskäsittelyyn edenneissä purkukiistoissa vastakkain saattavat olla valtion ja kunnan viranomaiset.

Perustelujen mukaan rakennusten suojeluarvo on rapautumisen, lämmityksen puutteen, ilkvallan ja kunnossapidon mahdollisuuden vuoksi suurelta osin jo menetetty. Rakennusten korjaaminen johtaisi yhtä lailla suojeluarvon menettämiseen. (Aamulehti 5.3.2019. Kaupunki antaisi purkaa Säterin alueen tehdasrakennuksia, ELY ei)

Mediateksteissä myös hämmästellään sitä, miten tulkinnat samasta tilanteesta voivat olla päinvastaisia eri viranomaisten kesken. Kunta painottaa eri näkökulmia kuin valtion viranomainen tai kulttuuriympäristön sektoriviranomainen.

Toisen viranomaisen mielestä purkamistarve on pakottava, kun toisen mielestä purkamislupahakemus tulee hylätä. (Valkeakosken Sanomat 4.3.2019 Kaupunki antaisi purkaa, ely ei)

Aineistossa näkyy myös maankäyttö- ja rakennuslain muutoksesta 2017 johtunut valtion viranomaisten roolin kapeneminen paikallisesti merkittävässä kysymyksissä. Useampi artikkeli kertoo ELY-keskuksen pitävän purkuratkaisuja valitettavina tai jopa maankäyttö- ja rakennuslain vastaisina, mutta niillä ei enää ole mahdollisuutta puuttua asiaan.

Keski-Suomen Ely-keskus pitää edelleen erityisesti kirkkoherranviraston purkamista kulttuuriympäristön arvojen menetyksenä. Se kuitenkin lausuu, että sekä rivitalon että kirkkoherranviraston arvo on paikallinen, joten rakennusten suojeleminen jää kunnan harkittavaksi. (Suur-Keuruu 8.11.2018. Esillä liito-orava, torin paikka ja rakennukset)

Tulkinnanvaraisuus näyttäytyy artikkeleissa myös siinä, mikä rakennuksissa on suojelun arvoista. Rakennussuojelussa materiaalin autenttisuus on yksi, vaan ei ainoa arvottamisperuste. Artikkeliaineistossa autenttisuuden menettämistä saatetaan esittää purkuperusteeksi, ja korjaamisen todetaan siten johtavan suojeluarvojen menettämiseen.

Suojelun kannalta rakennuksen laajamittainen uusiminen herättää kysymyksen rakennussuojelun mielekkyydestä, milloin suojelu muuttuu rekonstruktioksi. (Turkulainen 26.6.2019 Selvitys: Pallivahan seurakuntakeskusta ei kannata korjata)

On huomattava, että suojelua ja arvoja ovat artikkeliaineistossa tulkitsemassa varsin erilaiset tahot kuntapäätäjistä asiantuntijaviranomaisiin, vaikka tässä aineistoanalyysissä ei syvennytäkään siihen, kenen näkökulma kussakin aineistonäytteessä on esillä. Artikkeleissa esiintyy myös aineistoa, jossa kysymyksiin puuttuu kansalaisyhteiskunta mielipidekirjoituksissaan tai valittamalla ratkaisusta. Vaikka suojelua kohtaan esiintyy aineistossa runsaasti kyseenalaistamista, myös vastakysymyksiä esitetään etenkin *havahtuminen*-kategorian artikkeleissa.

Miksi rakennuksille annetaan suojelustatuksia, jos niillä ei ole merkitystä? (Länsiväylä 25.9.2019. Arkkitehtuurikilpailu peruttiin)

Tulkinnanvaraisuus koskee artikkeliaineistossa myös säännöksiä, joita lainsäädännössä on sekä korjaus- ja uudisrakentamista että purkamista koskien. Erittellen säännökset kuitenkin omaksi syykategoriakseen, jonka esittelen seuraavana ja viimeisenä selitysmallina.

5.1.5 Säännökset

Yhteiskunnallisia säännöksiä kohtaan esiintyy aineistossa kahdenlaista suhtautumista. Yhtäältä suojelua ja kulttuuriympäristön vaalimista koskevia säädöksiä ollaan valmiita monissa tapauksissa ohittamaan, kuten edeltävässä alaluvussa esitetyt esimerkit kertovat. Toisaalta joukossa on artikkeleita, joissa säädöksistä nähdään olevan haittaa, kun vanhentuneet kaavamääräykset voivat luoda esteitä esimerkiksi rakennusperinnön uusille käyttötarkoituksille.

Villa Ranan remontti alkaa nyt. Olisimme tehneet sitä jo aikaisemmin, mutta kaavoitus ei ole sallinut kulttuuritoimintaa kiinteistössä. (YLE 6.4.2018. Kaavoitus käsittelyyn – Villa Rana avautuu kulttuuritalona syksyllä)

Aineistossa yhteiskunnallisia säädöksiä myös esitetään purkamisen perusteina, vaikka niitä ei ole sellaisiksi tarkoitettu – esimerkiksi hyvää tarkoittavat esteettömyyden parantamiseen tähtäävät säädökset.

Taustalla vaikutti myös se, että kumpikaan rakennuksista ei täytä nykypäivän oppimisympäristötavoitteita ja molemmat ovat erityisen hankalia liikuntarajoitteiselle ihmiselle. (Nurmijärven uutiset 4.3.2020. Purku odottaa)

Artikkeleissa näkyy myös koulujen esittäminen vanhanaikaisiksi, sillä aineiston keruuaikana ihanteena oli avoin oppimisympäristö luokkahuoneiden sijaan. Huomattavaa on, ettei mikään säännös sinänsä ole pakottanut luopumaan luokkatiloista eikä avoimella oppimisympäristöllä tarkoiteta seinättömyyttä. Tällaisia

käsityksiä tulee kuitenkin mediateksteissä esiin. Myös paloturvallisuus esiintyy artikkeliaineistossa purkamista perustelevana säädöksiin vetoamisena.

Kaupunki haki purkulupaa, koska "pahasti ränsistyneitä ja voimakkaasti sisäilmaongelmaisia" eikä niiden paloturvallisuus ole riittävä. (Hämeen Sanomat 22.4.2020 Purkuluvan torppaaminen tekee kaupungista hirsitalokauppiaan)

Yleisesti ottaen terveys- ja turvallisuusnäkökulmilla sekä energiansäästöillä perustellaan media-aineistossa uusimistarpeita ja purkamista niin julkisissa kuin yksityisissäkin hankkeissa.

Taloyhtiö haluaa uudet ikkunat esimerkiksi turvallisuuden ja energiatehokkuuden vuoksi. (Helsingin Sanomat 22.5.2019. Helsingissä puhkesi taas suojeluriitä ikkunoista)

Myös ympäristöystävällisyydestä on joissakin artikkeleissa rakennettu argumentti purkamiselle etenkin keskittymällä energiatehokkuuteen, joka muutenkin korostuu keskustelussa ja johon liittyvän EU-sääntelyn tiedetään tulevaisuudessa tiukentuvan. Kokonaisvaltaista tarkastelua tavoiteltaessakin materiaalisidonnaiset näkökulmat jäävät ulkopuolelle.

Purkamista ja myyntiä kannattaa pohtia myös ympäristön näkökulmasta. Lämmityksestä maksetaan turhaan, jos rakennus on vuosikausia tyhjillään tai vajaakäytössä. Rautiosaaren esimerkkikin osoittaa, että suojelumerkintöjä lätkittäessä kannattaa harvita kunnolla. (Lapin kansa 14.12.2018. Miljoonien lasku tyhjiä tiloista)

Tällaisessa argumentoinnissa suojelu voidaan esittää jopa ympäristölle haitallisenä. Aineistossa esiintyy kuitenkin myös artikkeleita, joissa peräänkuulutetaan sääntelyn muuttamista, sillä purkamisen ja uudisrakentamisen ympäristövaikutukset ovat tutkitusti tiedossa.

Kuittisen mukaan tällä hetkellä kukaan ei joudu maksamaan rakentamisesta aiheutuvista hiilidioksidipäästöistä mitään, mikä vaikuttaa tahtotilaan säästää vanhoja rakenteita. Purkaminen voi olla jopa halvempaa kuin korjaaminen. (YLE 26.8.2019 Rakennusten purkubuumi aiheuttaa hiilipiikkejä - "Mittavakin korjaaminen on ekologisempaa kuin uuden rakentaminen")

Tällaiset näkökulmat nousevat mediassa silloin tällöin esille, mutta eivät nouse yleisemmin tai valtakunnan keskustelunaiheeksi. Kulttuuriympäristön kohtalosta näyttää muodostuneen ennen kaikkea matemaattisesti ratkottava yhtälö.

Niin kauan kuin rahaa ei löydy lisää, ongelmat kuitenkin pysyvät. --- Nyt rakennusten arvokkaaseen kohteluun pitäisi pyrkiä paikallisella ja tarvittaessa valtakunnallisella yhteistyöllä. (Helsingin Sanomat 2.9.2019 Arvokas rakennusperintö)

Arvokeskustelua peräänkuulutetaan mediassakin aika ajoin ja muistutetaan vaihtoehtoista. Taloudellisten realiteettien vääjäämättömänä esittämisen edessä vaihtoehtojen ratkaisumallien tarkastelu tai esimerkiksi säädösohjauksen muutostarpeet eivät kuitenkaan merkittävästi saa tilaa.

Lähes aina rakennuksen purkamisesta tehdään kuitenkin tietoinen päätös, eikä päätöstä tee esimerkiksi tulipalo. (Turun Tienoo 28.2.2019. Uusi ei ole aina parempi kuin vanha)

Tässä luvussa avatut syykategoriat ja niiden aineistonäytteet kuvaavat, miten suojelun tavoitteiden ja käytänteiden ristiriitaisuus näyttäytyvät media-artikke-

liaineistossa. Vaikka aineistoanalyysin tässä vaiheessa on tutkimusongelman määrittämänä etupäässä keskitytty ristiriitaisuuteen, on vielä huomautettava, että myös aineiston kokonaisuudessa se näyttäytyi vallitsevana. Vaikka päätökset rakennussuojelun ja rakennusten purkamisesta tehdään tietoisesti, monet edellä esitetyt, mediassa jatkuvasti esiintyvät selitysmallit voivat hyvinkin vakuuttaa osan päättäjistä tässä oltavan oikealla asialla. Myös satunnaiselle artikkelin tai sen otsikon lukijalle on omiaan muodostumaan kuva siitä, ettei vaihtoehtoja oikeastaan ole.

5.2 Haastatteluaineiston kertomaa: sattumanvaraistuva suojelu

Tässä luvussa analysoin haastatteluaineiston, joka tässä tutkimuksessa on painottunut media-aineistoa enemmän. Haastatteluiden tavoitteena oli tarkastella, miten rakennetun ympäristön eri tehtävissä toimivat asiantuntijat näkevät kulttuuriympäristön suojelun tilanteen. Haastatteluaineiston analysointia koskevat grounded theoryssa samat periaatteet kuin muulla tavalla kerätyn aineiston. Analyysi on toteutettu media-aineiston analyysin tapaan ensin kategorioittain ja seuraavaksi ydinkategorian ympärille syy-seurausmallina. Haastatteluiden analyysissa koodaamisen tarkkuustaso käsittää haastattelut kokonaisuudessaan. Analyysissa ei tulkita haastateltujen kommentteja sinänsä tai sitä kuka sanoi mitään, vaan sitä millaisia ilmiöitä asiantuntijoiden kokemusmaailmassa tulee esille. Haastatteluaineisto on litterointi- ja analyysivaiheessa käsittelyn helpottamiseksi numeroitu haastattelujärjestyksen mukaisesti sen sijaan, että olisin käyttänyt henkilöiden nimiä. Seuraavissa taulukoissa ja sitaattien viitteissä olen käyttänyt tilan säästämiseksi lyhenteitä H1–H20, jotka siis tarkoittavat haastatteluista 1–20. (Lista kyseisessä järjestyksessä haastatelluista asiantuntijoista on liitteenä 5.)

Aineiston analyysi tapahtui limitysten aineiston keruun kanssa. Aikataulun haastattelut siten, että pystyin heti haastattelun jälkeisinä päivinä litteroimaan aineiston ja toteuttamaan substantiaalisen koodauksen.⁴⁰⁸ Jo haastattelun aikana kirjasin memoon huomioita ja litteroinnin yhteydessä toteutin avoimen koodauksen koostamalla memoon ja edelleen exceliin haastattelukohtaisesti aineistossa esiintyviä, käyttäytymistä tai suhtautumista esiin tuovia tai muuten tutkimusongelman kannalta olennaisia käsitteellisiä ilmaisuja.⁴⁰⁹ Seuraavassa selektiivisen koodauksen vaiheessa kävin litteroidun haastattelun uudelleen lävitse koodaamalla aineistonäytteet kategorioittain exceliin seuraavin tiedoin: 1) haastattelun yksilöivä lyhenne H1–H20, 2) aineistonäyte (suora lainaus eli evidenssi). Aineistonäytteet ovat pituudeltaan tyypillisesti 1–3 lauseen mittaisia sitaatteja. Olen siistinyt niistä jo litterointivaiheessa tarpeettomat niinku-tyyppiset täytesanat pois luettavuuden helpottamiseksi silloin, kun se ei ole muuttanut asiasisäl-

⁴⁰⁸ Substantiaalinen koodaus käsittää avoimen koodauksen ja selektiivisen koodauksen. Ks. luku 4.2

⁴⁰⁹ Haastatteluaineiston avoin koodaus tuotti useita kymmeniä käsitteitä, joten niiden esittäminen tähän listattuina ei ole samalla tavalla mahdollista kuin artikkeliaineiston osalta.

töä. Tarvittaessa olen lisännyt aineistonäytteisiin sulkeissa, mistä aiheesta on kyse, ellei asiayhteys suorasta sitaatista ilmene.

Grounded theoryn aineistoanalyysin ytimessä on käsitteellistäminen, eivätkä kategoriat siten ole ennalta määriteltyjä tai haastattelun aihepiirien mukaisia. Kategoriat käsitteellistetään gerundi -muotoisilla verbeillä, mallintaen käytäytymistä, aineistosta ilmenevää suhtautumista tutkittavaan ilmiöön. On vielä syytä täsmentää, että kyse ei ole haastateltavien omasta suhtautumisesta tai käytäytymisestä, vaan aineistossa esille tuoduissa aihepiireissä ja asioissa näyttävästä suhtautumisesta. Jokaiselle kategorialle tein excelissä oman välilehtensä, jolloin niitä on saturoitumisen myötä helpompi yhdistää. Ensimmäisen haastatteluaineiston käsittelyn aikana kategorioita muodostui 14 ja seuraavien myötä määrä kasvoi ja pieneni hieman vuorotellen sen myötä, kun muodostin uusia tai yhdistelin kategorioita luontevissa kohdin.

Aineistonkeruun ja jatkuvan vertailun menetelmällä tehtävän analyysin liittymisen tarkoittaa samalla sitä, että tärkeältä tai kiinnostavalta aluksi näytävä voi muuttua ja painopiste siirtyä aineiston kerääntymisen myötä. Memon kirjaaminen auttaa palaamaan aiempiin vaiheisiin ja analyysin kuluessa kehittyneen tulkinnan tarkistamisessa itse aineiston uudelleen läpikäymisen lisäksi. Memotyöskentelyni tapahtui pääasiassa käsin kirjoittamalla ja käsitelkäävioita piirtämällä muistikirjoihin: toiseen haastattelukohtaisesti ja toiseen excel-työskentelyn ja kategorioiden rakentumisen ohessa.

Haastattelukierroksen puolivälin jälkeen kategoriat vakiintuivat kymmeneen. Saatuaani kaikki haastattelut käsiteltyä tarkistin vielä kategorioiden ja evidenssien yhteensopivuuden ensimmäisistä haastatteluista alkaen ja päädyin vielä yhdistämään kategorioita siten, että kahdeksan jäi jäljelle. Taulukossa 3 on esitetty analyysissä saturoituneet kategoriat. Taulukon koodi -sarakkeessa on avattu, minkä tyyppistä sisältöä eli suhtautumista mikin kategoria sisältää. Jokaisesta kategoriasta on poimittu taulukkoon muutamia aineistonäytteitä. Taulukossa näkyy myös aineistonäytteiden määrä kategorioittain.

Taulukko 3 Haastatteluaineiston kategoriat, koodit ja aineistonäytteet

Kategoria	Koodi	Kpl	Aineistonäytteet
Yhteen-törmää-minen	Tavoitteiden ja toteuman erot ja ristiriitaisuus. Rakenteiden, prosessien toimimattomuus. Resursoinnin, työkalujen, soveltamisohjeiden, selkänöjan, tilivelvollisuuden puuttuminen. Tulkinnanvaraisuus, kohteluerot.	160	Yhden rakennuksen kattolinjaa hierotaan ja siten samaan aikaan voidaan katkaista koko katu (H2). <i>jos miettii MRL:ää, niin -- sillä ei ole läheskään niin hyvää selkänöjaa, se on aika tulkinnanvarainen (H4).</i> tää kaavojen vanhentuneisuus, ja että ei ole pakko ryhtyä toimenpiteisiin (H10). <i>jos on suoje-lukaava, niin silloinhan asia on kunnossa, mutta meillähän nyt on suuri joukko alueita, joilla ei ole mitään sellaista (H12).</i> vaarana on, että suojelutaso eriytyy, että meillä on eri tasoinen suojelu eri puolilla maata (H15).
Mahdollistuminen	Hyviä käytäntöjä on. Asioiden osuessa kohdalleen, asiat toimivat tai voisivat toimia.	147	<i>jos on vaikkapa paikallista kotiseutu-yhdistystoimintaa tai muuta aktiivisuutta, niin se saattaa sitten vähän niinku tarttua sinne kuntaan, kuntapäätäjiin (H4).</i> bisnesyhtälö ja sen toteutettavuus on mahdollista saada toimimaan, silloin kun viranomais-tasolla on myös sitä vuorovaikutus- ja yhteistyöha-

Kategoria	Koodi	Kpl	Aineistonäytteet
			kuisuutta. Se on se kaiken avain, että eri osapuolet oikeasti yhteiskehittää sitä teemaa (H5).
Asennoituminen	Suhtautumisesta ja tahdosta kiinni, yksittäisen henkilön tai totutun mukaisesta kulttuurisesta tavasta toimia. Inhimillistä toimintaa, laumakäyttäytymistä.	147	<i>Pienissä kunnissa kun ne resurssit on tosi vähäisiä, ja silloin se henkilöityy se osaaminen hyvin vahvasti, kun on vähän henkilökuntaa, että riippuu aivan hirveästi siitä, että minkälainen henkilö sitten hoitaa sitä työtä (H1). se on vähän niinku omasta ideologiasta ja innosta kiinni minkä verta siinä nyt sitten viittii ja jaksaa yrittää etenkin tällaisen abstraktimman asiantuntijuuden asioissa (H5).</i>
Osaamisen puuttuminen	Tekijöiden puuttuminen, kokemattomuus, virheen pelko, joustamattomuus, ylimitoitaminen, varmistaminen. Koulutuksen puutteet ja alasajo.	127	<i>monissa pienissä kunnissa, missä kaavoitetaan vähän, niin nää on semmoisia aika vieraitakin asioita, niitä ei ole tullut sitten kunnissa vastaan (H4). meillä on ajettu alas näitä restauroinnin ja konservoinnin alan koulutuksia viimeisen 10 vuoden kuluessa (H7). vähemmän kokeneet rakennustarkastajat, niin he eivät välttämättä aina uskalla käyttää sitä joustovaraa (H11).</i>
Arvottuminen	Arvojen näkemisen erot: mikä on tärkeää kenellekin, arvokonfliktit, kamppailu tai piittaamattomuus arvoista, niiden paljastuminen.	160	Arkkitehtina ajatteli, että se ulkonäkö on tärkeä asia. Toisille ihmisille sillä ei ole mitään merkitystä. Niillä on ihan muut kriteerit tähän ympäristön hahmottamiseen ja käsittämiseen (H1). <i>nykyään tahtoo olla niin, että siellä arvo pyramidin huipulla on ne taloudelliset tekijät ja sitten nää tällaiset kulttuuriarvot jää vähän sinne sivuun (H16).</i>
Vääristyminen	Väärin käsittäminen, vääristyminen tai vääristäminen, tahallinen tai tahaton, asioiden sekoittaminen, jonkinlaisena esittäminen tai niputtaminen.	94	rakennuttajat monet väittää, että joudutaan purkamaan vanhoja taloja, kun niitten kerroskorkeudet on vääriä, niihin ei mahdu nykyaikainen talotekniikka (H6). <i>se että tiivistetään sen tiivistysmantran mukaisesti, niin siinä hukataan se, että mikä se oli se alkuperäinen ajatus. Ja sitten tällaiset asiat ohjaa kauheasti (H2).</i>
Osaoptimoiminen	Kokonaiskuvan puuttuminen, siiloutuminen. Kokonaisuuden kustannuksella osaoptimoiminen, jonkun osapuolen hyödyn tavoittelu.	178	koulutus ei ohjaa sellaiseen suuntaan, mikä voisi olla tän rakennuskannan kannalta tärkeä, vaan koulutus ohjautuu silleen mitä rakennusteollisuus sanoo. Ne on niin suuria toimijoita (H1). <i>kun ei ole sitä isoa kuvaa oikein kellään. Sitten se toisaalta myös mahdollistaa semmoisen poliittisen pelikentän, missä sä voit tehdä vähän mitä vaan (H2).</i>
Sivuuttaminen	Marginaaliin jääminen, poissulkeminen prosesseissa, kuulemissa, mittaroinneissa. Keskustelun puuttuminen.	155	vaikka kuinka tehdään oppaita ja hyvistä käytännöistä ja muuta, niin kuin tavallaan haluttu tukea myös sitä lain soveltamista, niin ei niitä välttämättä sitten hyödynnetä (H3). <i>kaupunkikehityksessä ehkä jyllää nyt tällä hetkellä semmoisia voimia, joihin voi olla vaikea näiden perinteisten suunnitteluprosessien kautta päästä mukaan (H7).</i>

Aineistossa korostuivat hyvin selkeästi aihepiireihin liittyvät haasteet, ongelmat ja ristiriitaisuudet, vaikka osalla haastateltavista oli myös onnistumisen kokemuksia. Haastateltavien on ollut mahdollista nostaa esille sekä myönteistä suhtautumista että haasteellisiksi kokemiaan puolia, enkä tietoisesti painottanut haastatteluita kumpaankaan suuntaan johdantokysymyksestä lähtien.

Jatkokysymykset sen sijaan ovat monin osin painottuneet sen mukaan, mitä haastateltava on nostanut esille. Analyysin kahdeksasta kategoriasta vain yksi, *Mahdollistuminen*, käsittää haastatteluissa esille nousseita positiivisia esimerkkejä, hyviä käytänteitä ja mahdollisuuksia. Kategorioissa *Asennoituminen* ja *Arvottumi-*

nen on sekä myönteisiä että kielteisiä esimerkkejä. Loput kategoriat eli *Yhteentörmääminen, Osaamisen puuttuminen, Vääristyminen, Osaoptimoiminen* ja *Siouuttaminen* sisältävät ongelmallisena näyttäytyviä toimintamalleja ja suhtautumista.

Aineistonäytteiden kategorisointi eli substantiaallinen koodaus on vain osa grounded theoryn analyysiprosessia, joka jatkuu teoreettiseen koodaukseen, joskin vaiheissa on päällekkäisyyttä.⁴¹⁰ Teoreettisessa koodauksessa aineiston eri käsitteiden välille rakennetaan yhteyksiä. Tavoitteena on käsitteellistää ja kuvata millaiset prosessit tai tapahtumat selittävät tutkittavaa ilmiötä.⁴¹¹ Tässä vaiheessa aineiston analyysi fokuoituinkin etupäässä tutkimusongelmaan, eli suojelun tavoitteiden ja käytänteiden ristiriitaisuuteen.

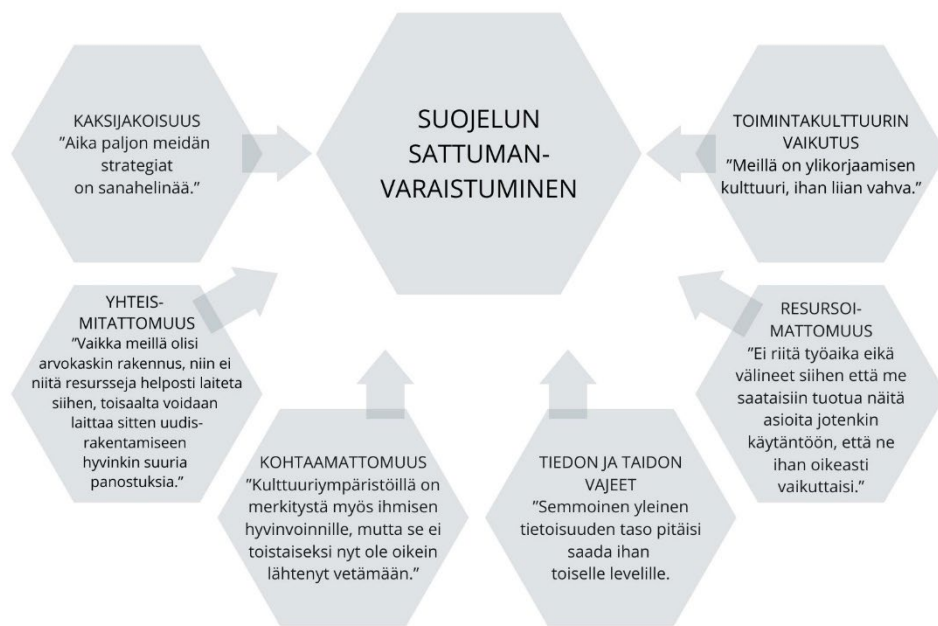
Työskentelytapa on kehämäinen – malli kiteytyy yksinkertaistamisen ja yleistämisen myötä. Haastatteluaineiston analyysissä ydinkategoria ei ottanut selkeytyäkseen yhtä helposti kuin artikkeliaineistoiden analysoinnissa, mutta syy-seuraus-mallin⁴¹² osuvuus myös tähän aineistoon muodostui selkeäksi valinnaksi. Pitkälle koodausta ydinkategorian paikkaa pitivät mallinnoksissani jakautumisen ja eriytymisen käsitteet. Ajattelin, että malli tuleekin sisältämään kaksi ydinkategoriaa ja ryhdyin puhtaaksikirjoittamisen ohessa jälleen käymään lävitse aineistoa ja vertailemaan, sopivatko evidenssit malliini. Vasta tässä vaiheessa eriytymiseksi aiemmin nimeämäni ydinkategoria kirkastui *suojelun sattumanvaraistumiseksi*. Jakautuneisuus, jonka nimesin lopulta kaksijakoisuudeksi, olikin aineiston pohjalta selitettävä yhdeksi niistä syistä, joka sattumanvaraistumiseen johtaa. Olin kuitenkin ollut melko varma sen sopivuudesta ydinkategoriaksi, mikä osaltaan piti analyysiani kiinnittyneenä siihen. Tämä on yksi riskeistä ydinkategorian muodostuessa varhain, mutta toisaalta systemaattinen jatkuvan vertailun menetelmä myös osoitti ristiriitaisuudet mallissa. Tämä vaatii kuitenkin aineiston sitkeää uudelleenluentaa. Analyysiin pysähtyminen ja yhtäläisyyksien ja erojen vertaileminen auttavat matkalla.⁴¹³ Esitän haastatteluiden aineistoanalyysin pohjalta kiteyttämäni syy-seuraus-mallin kuviossa 2.

⁴¹⁰ Glaser 1978, s. 61–70. Menetelmän vaiheet analyysissä on tarkemmin selitetty luvussa 4.2.

⁴¹¹ Glaser 1992, s. 72–82

⁴¹² Kuuden C:n koodausperheestä apuna käyttämäni koodit syyt (causes) ja seuraukset (consequences). Ks. Glaser 1992, s. 72–82. Ks. luku 4.2.

⁴¹³ Hirsjärvi & Hurme 2008, s. 167.

Kuvio 2 Haastatteluaineiston ydinkategoria ja siihen juontavat syyt.

Malli kuvaa millaiset asiat ja perusprosessit haastateltujen kokemusmaailmassa esiintyvänä ilmiönä ovat keskeisiä suojelun sattumanvaraistumiseen johtavia syitä. Seuraavissa alaluvuissa esittelen kuvion 2 mukaiset syykategoriat aineistönäytteenä. Tähänastisessa analyysissä on ollut kyse aineiston pohjalta tehdyistä tutkimuslöydöksistä. Luvussa 6 analyysi jatkuu kytkemällä tämän sekä edellä esitellyn media-aineiston tutkimuslöydökset aiempaan tutkimukseen.

Itse ydinkategorian eli sattumanvaraistumisen ilmeneminen on haastatteluaineiston tutkimuslöydöksenä keskeinen. Sen kirkastuttua vertailumenetelmä osoitti, että suuri osa aineiston keskustelusta kietoutuu tavalla tai toisella sen ympärille. Avaan siksi tätä aluksi muutamien aineistönäytteiden kautta.

Asiantuntijahaastatteluissa käy ilmi, että kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön kohtelu voi riippua hyvinkin sattumanvaraisista tekijöistä, jopa yksittäisistä henkilöistä. Haastateltavat nostavat esiin esimerkkejä kaikkia toimijaryhmiä koskien, aina omistajista ja sijoittajista päättäjiin ja viranhaltijoihin. Etenkin pienemmissä kunnissa voi olla sattumanvaraista, onko kunnan henkilöstössä asiantuntemusta ja resursseja etsiä vaihtoehtoisia ratkaisuja, ajantasaistaa inventointeja ja kaavoja tarpeen mukaan sekä ymmärrystä ottaa suojele huomioon.

kun mä oon konsulttina tehnyt noihin pienempiin kuntiin töitä, niin ei siellä vastapuolella ole ketään, että sä yleensä asioit joko kunnanjohtajan kanssa tai teknisen johtajan kanssa ja ei niillä ole minkäänlaista taustaa tavallansa siihen, että periaatteessa siellä vaan niin kun mietitään sitä, että kuinka paljon tulee tonttia ja muita semmoisia taloudellisia näkökohtia. Että sä pystyt periaatteessa myymään mitä tahansa, jos ei siellä ole, kun siellä toinen osapuoli on tota noin, jos siellä olisi osaamista, niin pystyisi vielä niin kuin vaatimaan jotakin. Sit tota siinä on tietysti sellainenkin näkökohta, että tota... eli siellä toisella puolella pitäisi olla joku, joka ymmärtäisi sen kaavoituksen päälle. (H12)

Sattumanvaraisuuden ongelma koskee monessa eri tehtävässä toimivia viranhaltijoita. Haastateltavat kertovat, että esimerkiksi rakennusvalvonnassa yksi viran-

haltija toimii joustavasti mahdollistaen säilyttävän korjaamisen tai käyttötarkoituksen muutoksen, toinen kieltävästi. Museoviranomaisten toiminta ei ole sen linjakkaampaa kuin kuntien viranhaltijoidenkaan. Tulkinnat ja kannanotot saattavat yhtä lailla riippua henkilöistä ja heidän osaamisestaan. Tämä nähdään suojelun kannalta erityisen ongelmallisena.

Joka tapauksessa puolet ihmisistä vihaa niitä (museoviranomaisia), mutta sitten sen jälkeen, kun ne antaa löperöitä lausuntoja, niin sen jälkeen se toinenkin puoli vihaa niitä, koska paikalliselta taholta menee kaikki edellytykset toimia, ja kaikki uskottavuus ja suojelumerkinnot menee vessasta alas, ja se on tosi vakava juttu. (H8)

Omistajuudella nähdään olevan erityisen ratkaiseva merkitys. Olennaista on, millä tavoin suhtautuvalle omistajalle rakennusperintöä – sattumanvaraisesti – päätyy. Arvonannon ohessa kyse on myös siitä, tavoitteleeko juuri sen hetkinen omistajuus tuottoa vai käyttöarvoa. Omaan käyttöön hankitulle kiinteistölle riittää useimmiten sen käyttöarvo, mutta liiketaloudellisin periaattein tai sijoitusmielessä hankitulta kiinteistöltä tavoitellaan luonnollisesti tuottoa, korkoa sijoitukselle. Monet haastatellut toteavat, että kiinteistösijoittajien ja -kehittäjien rooli on vahvistunut, etenkin suuremmissa kaupungeissa myös kansainväliset kiinteistösijoittajat ja monikansalliset rahoitusjärjestelyt.

varsinkin jos se on jonkun ison rakennusyhtiön hallinnassa, niin ne haluaa sitten aikamoisia muutoksia siihen, että ne saa sen kannattavaksi. Että parashan näissä olisi, jos siihen löytyisi joku semmoinen taho, joka on aidosti motivoitunut ylläpitämään tällaisia vanhaa rakennusta – semmoisiakin löytyy, meillä on joitakin pienempiä, jotka on toteutettu ja korjattu ja restauroitu tavallaan alkuperäiseen kukoistukseensa ja se on aivan fantastista, miten hienoa lisäpala siitä tulee tähän kaupungin elämään, mutta se vaatii sitä että siellä on aktiivista toimintaa. (H16)

Aineiston perusteella sattumanvaraista vaikuttaa olevan sekin, mitä näkökohtia paikkakunnan sen hetkinen hallinto painottaa kaavoitus- ja lupaprosesseissa ja sattuuko alueella ennestään olemaan suojelukaavaa. Paikallisesti arvokkaiksi tunnistettujen kohteiden kohtalo voi sattumanvaraisesti riippua siitä, mistä lähtökohdista inventointeja alueella on tehty, ovatko ne johtaneet kaavaan ja onko tieto saatavissa. Kulttuuriympäristötiedon saatavuudella on konkreettista vaikutusta etenkin rakennusvalvonnassa, joka ei lupia ja purkulupia myöntäessään välttämättä näe käyttämästään tietojärjestelmästä, mikäli kohde on inventoinnissa todettu arvokkaaksi. Etenkin kaavoitustehtävien parissa toimineiden haastateltujen mukaan ongelma koskee varsinkin sellaisia alueita, joilla asemakaavat ovat vanhentuneita tai kaavaa ei ole lainkaan, jolloin kaavatiedoistakaan ei ole apua. Ellei kohde ole niin sanotusti itsestään selvä arvokohde, sattuman varaan jää, onko paikallisilla viranhaltijoilla ja päättäjillä paikallistuntemusta, kulttuuri- tahtoa ja ymmärrystä havaita kohteen arvo.

Jos ajatellaan vaikka tuommoisia joitakin perusjuttuja, niin kuin vaikka vanhoja kouluja, että tota miten niitä huomioidaan tulevaisuudessa, niin jos ei se ole maakunnallinen kohde niin sehän on sitten, ketä ihmisiä siellä kunnassa on töissä ja kuka siellä sitä kaavaa tekee, että kuinka sen suojelu tai siis arvostetaanko sitä mitenkään siinä. (H12)

Rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymykset eivät ole yksiselitteisiä, vaan mitä suuremmissa määrin tapauskohtaisesti paikan ominaispiirteistä käsin

ratkaistavia. Haastatteluissa esille tulleiden esimerkkien valossa ratkaisut ovat alttiita sattumanvaraisuudelle kaikissa niissä tilanteissa, joissa tavoitteet ja tulokset ovat henkilöriippuvaisia. Vaikka monet asiat on tarkoitus ratkaista lakisääteisten prosessien mukaisesti, näyttävät nekin olevan jatkuvasti alttiina tulokinnanvaraisuudelle tai jopa sille, ettei asiasta vastuussa oleva henkilö edes tunnista kyseessä olevan kulttuuriympäristökysymys. Kaavoitus- ja lupaprosessien laatu voikin vaihdella merkittävästi riippuen paitsi laajemmin resursseista, myös jopa yksittäisten henkilöiden osaamisen suuntautumisesta, ehtimisestä tai asenteista. Tämä myös jakaa kuntia ja niiden toimintaa kulttuuriympäristöasioissa.

5.2.1 Kaksijakoisuus

Asiantuntijahaastatteluiden perusteella kulttuuriympäristön ja suojelun kysymykset jakautuvat hyvin monessa aihepiirissä kahtia. Kaksijakoisuus koskee ensinnäkin sitä, onko kohde päätynyt suojelun piiriin. Kaikkea rakennusperintöä ei kohdella sattumanvaraisesti. Etenkin valtionhallinnon tasolla toimivat haastateltavat nostavat esille, että esimerkiksi maailmanperintö ja monet monumenttimaiset tai tiettyjen instituutioiden omistamat kohteet ovat yleensä osaavissa käsissä.

me nyt toimitaan aika paljon valtion kiinteistön haltijoiden kanssa, Senaattikiinteistöjen, Väyläviraston, Metsähallituksen ja tietysti tasavallan presidentin kanslia on ehkä vähän erityinen ja ulkoministeriö omalla tavalla erityinen ja muut. Mutta sielläkin, ehkä se suojelu itsestään selvemmin kohdistuu kyllä siihen vanhaan. Se on selvää, että valtioneuvoston linna on suojeltu, kaikille on selvää, että sitä täytyy vaalia, mutta se, että sitä täytyy, että miten se elää ajassa, niin se on sitten taas se kysymys, että mitä muutoksia sinne voi tehdä, niin se on sitten se missä me ollaan mukana keskustelussa. Mutta sitten taas moderni, esimerkiksi Kiasma ei ole suojeltu ollenkaan, Senaatti haluaa käyttää tällaisista käsitteistä kun vastuusuojelu, joka siis kohtelee rakennuksia niin kuin ne olisivat suojeltuja, mutta he ei erityisesti halua aktiivisesti edistää sitä, että tulisi näiden nykyvälineiden kautta suojelluiksi. (H7)

Kahtalaisuutta kuvaa hyvin myös se, että lailla rakennusperinnön suojelemisesta suojellut kohteet ovat erityisessä asemassa. Niitä on äärimmäisen vähän, alle promille rakennuskannastamme. Ensisijaiseksi suojeluinstrumentiksi on määritelty kaavoitusmenettely, mikä on kuntien vallassa.

Suomessa kaikkia kuntia koskee sama maankäytön ja rakentamisen lainsäädäntö, mutta kuntien todellisuudet ovat kahtalaiset. Moni asiantuntija muistuttaa, että harvat kasvavat kaupungit ja kaupunkiseudut ovat täysin erilaisessa asemassa rakennetun ympäristön kysymysten suhteen kuin väestöltään vähenevät kunnat. Markkinaehtoiset investoinnit keskittyvät houkutteleville sijainneille, mutta asiantuntijoissa huolta aiheuttaa, että kasvu- ja tiivistämispaine uhkaa jättää arvokkaita kulttuuriympäristöjä tehokkaamman maankäytön alle.

(Helsingissä) joka ikistä aukiota ollaan kauppaamassa. (H14)

Toisaalta osa haastateltavista muistuttaa, että riittävä väestöpohja ja toimeliaisuus voi luoda myös mahdollisuuksia vanhojen rakennusten uusille käyttötarpeille, toisin kuin pienenevillä paikkakunnilla, joissa tiloja jää tyhjiin väestön vähentyessä ja ylläpitoresurssien heikentyessä.

se perusongelma, eli valtaosa kunnista on asukasluvultaan taantuvia. Enemmän ja enemmän jää sitten rakennuskantaa vaille käyttöä ja yhteiskunnalla ei ole minkään näköisiä taloudellisia mahdollisuuksia ikään kuin edes edesauttaa niin, että näitä tyhjiilleen, vaille käyttöä jääneitä rakennuksia sitten voisi sanoa keinotekoisesti ylläpidettäisiin, jos ei niille ole käyttöä. Niitähän on kai myönnetty jonkin verran tämmöisiä ihan purkamisavustuksia, koska se purkaminenkin maksaa. (H11)

Kaksijakoisuus näyttäytyy myös laajemmassa kuvassa. Kulttuuri- ja luonnonympäristöä ei läheskään aina voi erottaa toisistaan, mutta hallinnollisesti ne on jaettu. Useat haastatellut ovat kiinnittäneet huomiota rahoitukseen, jossa panostetaan luonnonsuojeluun ja ennallistamiseen – rakennettujen kohteiden jäädessä marginaaliin.

Mä koen, että meillä on vahva vinoutuminen siihen, että hirveällä voimalla luonnonympäristöä ja sen suojelemista ajetaan läpi, ja siihen lyödään resursseja ja se menee ihan kulttuuriympäristön kustannuksella. Se olisi varmaan karmaisevaa vaikka valtion budjetista tutkia, että minkälaisia rahoja menee sinne luonnonympäristöön ja mitä menee kulttuuriympäristöön. Että se on kummallista, että sivistysvaltiolla on varaa tällaiseen. (H1)

Rakennusperinnöksi käsittämässä kulkee myös jakolinja, joka erottaa karkeasti toisistaan perinteisen käsityövaltaisen ja niin sanotun modernin teollisen rakentamisen. Asiantuntijoiden mielestä monumentit tunnustetaan ja etenkin osa vanhimmista rakennusperintökohteista nähdään useammin itsestään selvästi arvokkaina, kun taas arkisempaa tai nuorempaa rakennusperintöä ei välttämättä koeta arvokkaana.

jos ajatellaan sitä isoa kuvaa, niin se semmoinen Turun tauti -maailma, jossa voidaan ikään kuin purkaa lähes mielivaltaisesti, niin se on tietyllä tavalla vähän väistynyt, mutta se on väistynyt tavallaan vanhempien rakennusten kohdalla. Että sit 50–60-luku, 70-luku, niitä ei ehkä nähdä silleen, että näissä olisi ehkä jotain vaalimista. (H2)

Jakautuminen ilmeneekin myös kohteiden kohtelussa: yksi tunnustetaan arvokkaaksi ja restauroidaan silkkihansikkain, toista samanlaista ylikorjataan uudismenetelmin. Yhtä suojellaan, naapurikunnassa vastaava puretaan. Myös korjaamisen mentaliteetti jakautuu usein omistuksen mukaan. Haastateltujen mielestä etenkin julkisomisteisia rakennuksia uhkaa ylimitoitettu korjaaminen.

jos jotain vanhaa rakennusta on korjaamassa joku julkinen yhteisö kunta tai seurakunta tai joku muu niin, siitä korjaamisesta tulee semmoista riskien minimoimista. Että on aina paljon parempi, että joku yksityinen korjaa, koska pystyy ottamaan niinku, ei tarvitse tehdä sellaista ylikorjaamista. Ne johtaa helposti semmoiseen ylikorjaamiseen, kun siinä on se päätöksentekoprosessi ja luottamusmiehet ja virkamiehet ja kaikki mukana niin ne tulokset on monta kertaa huonoja sen takia, että siinä ei uskalleta ajatella tän rakennuksen kannalta, mikä on järkevää ja mikä ei. (H1)

Julkiset toimijat harvemmin tukeutuvat hienovaraisen korjaamisen periaatteisiin, vaikka rakentamista ja korjaamista koskee sama lainsäädäntö omistajasta riippumatta ja arvoja säilyttäviä ratkaisuja olisi usein löydettävissä myös käyttötarkoitukseltaan vaativampiin kohteisiin.

Muissakin haastatteluiden aihepiireissä tulee esiin, miten monin tavoin yhteiskunnan suhde kulttuuriperintöön on kaksijakoinen. Kun laissa lukee yhtä, mutta sitä tulkitaan toisin. Kun strategioissa sanallisesti arvostetaan, mutta re-

sursseja ei osoiteta. Kun matkailumarkkinoinnissa hyödynnetään, mutta käytännön toimilla ympäristön arvoja nakerretaan.

5.2.2 Yhteismitattomuus

Monet haastatellut nostavat esille, että rakennetussa kulttuuriympäristössä joudutaan jatkuvasti ratkomaan kysymyksiä, jotka eivät ole keskenään yhteismitallisia, verrannollisia tai paremmuusjärjestykseen asetettavissa. Vaikka kaavoituksen tavoitteena on yhteensovittaa, hankaluus muodostuu siitä, etteivät yhteen sovitettavat asiat ole yhteismitallisia.

jotkut intressit, kysymykset on niin itsestään selvästi vahvoja, että on vaikea luoda kompromisseja tai yhteensovittaa niitä asioita ja silti täytyy yrittää. (H7)

Ongelma koskee asiantuntijoiden mukaan pääasiassa taloudellisten ja kulttuuriarvojen törmäystä. Moni toteaa, että kuntien päätöksenteossa talousraami määrittää, eikä arvopohjasta keskustella. Ei ole myöskään olemassa vertailukelpoisia mittareita esimerkiksi vetovoimaiselle kulttuuriympäristölle.

se mitä mä oon koittanut tässä ajaa – Suomen toiseksi vanhin kaupunki, joka on täynnä ihan fantastista rakennuskantaa ja ylipäänsä se kulttuurihistoria, mikä tähän kaupunkiin kytkeytyy, sehän on kaupungin sielu, se on se vahvuus täällä, se on se meidän pääasiallinen vetovoimatekijä. Ja nyt sitten monessa rakennushankkeessa niin kuitenkin ne arvot, niin niitä ei välttämättä osata tunnistaa. Että nykyään tahtoo olla niin, että siellä arvopyramidin huipulla on ne taloudelliset tekijät ja sitten nää tämmöiset kulttuuriarvot jää vähän sinne sivuun. (H16)

Haastateltavat kokevat yleisesti, ettei suunnitteluprosesseissa ole tilaa keskustelulle siitä, mitä kehittämis- ja muutoshankkeilla oikeastaan tavoitellaan. Tavoitteet typistyvät epämääräiseksi tiivistämiseksi tai elinvoiman kasvattamiseksi, minkä jokainen osapuoli käsittää omalla tavallaan. Tällöin jo tavoitteiden asettamisesta tulee vääristynyttä ja yhteismitatonta.

Suomessa ei ole totuttu oikeastaan miettimään asioita sitä kautta, että minkälaista täällä nyt halutaan, vaan tuntuu että pikemminkin argumentoidaan, että no kaupungin on pakko kasvaa ja pitää tiivistää (H9).

Yhteismitattomuus koskee myös muuta päätöksentekoa, kun esimerkiksi palveluverkosta päätettäessä hieman epähuomiossa lukitaankin samalla rakennusten kohtalo esimerkiksi yksikköjä lakkautettaessa. Asiantuntijat toteavat, ettei tällaisessa päätöksenteossa tulla tutkineeksi mitä päätös tarkoittaa rakennetun ympäristön kannalta.

ihmiset luulee – niin kun itsekin helposti luulee, et ei oo yhtään parempi – että päätökset tehdään paljon myöhemmin tosiaan kuin mitä ne on tehty. Ja usein siellä alkulähteellä, niin ei ole edes, voi olla että nekään ihmiset ei tajua, että mitä ne on päättäneet edes, niinku just sosiaalipuolella ne kuvittelee, että ne päättää niiden ihmisten määristä, mutta ei ne tajua, että ne samalla päättää rakennusperintöasioista. (H14)

Kokonaiskuvaa ei tulla tarkastelleeksi, vaan asioita ratkotaan yksi kerrallaan kerennaisvaikutuksia arvioimatta. Toisaalta haastatellut nostavat esiin myös esimerkkejä, joissa poliittisessa päätöksenteossa yhteen saatetaan niputtaa asioita, joiden ratkominen ei tosiasiallisesti liity toisiinsa.

Että jos ei suljeta kouluja, niin ei saada uutta asemanseutua. Se keskustelu on tällä tasolla. -- Se on sellasta poliittista ihmeellistä vääntämistä, että kun ne asiat ei välttämättä liity toisiinsa. Pitäisi miettiä, että mikä se on se hyvä kaupunki. -- Siellä on sellaisia fundamentteja, puhun pohjoismaisen kaupunkisuunnittelun perusteista eli mietitään sitä vehreyttä, mietitään sitä kulkemista, mietitään mitä sillä alueella on ja mikä sen konsepti tai sisältö tai sielu on ja tehdään sellaista kiinnostavaa ympäristöä. Ja sen tyyppisiä asioita täällä on tavallaan ohitettu sillä, että me halutaan hienompi asemanseutu. Nää ei ole yhteismitallisia, mutta sit näist tehdään poliittisia kysymyksiä. (H2)

Haastatteluissa tulee esille monia muitakin yhteismitattomiksi tulkitsemiani esimerkkejä. Etenkin erilaisissa osallisuuteen ja yhteiskehittämiseen liittyvissä tilanteissa näkyy puheiden ja tekojen yhteismitattomuus, jos esimerkiksi vaikutusmahdollisuuksia korostetaan, mutta käytännössä osallistuneiden näkemykset sivuutetaan. Myös esimerkiksi asiantuntijoiden laatimiin selvitysaineistoihin suhtautumisessa näkyy yhteismitattomuutta, kun kulttuuriympäristöarvoja kyseenalaistetaan, mutta vaikkapa luontotyyppien asiantuntijuutta ei epäillä. Toisaalta yhteismitatonta voi olla sekin, mitä kiinteistöjen omistajalta odotetaan esimerkiksi lakisääteisen kunnossapidon suhteen. Asiantuntija kyseenalaistaakin korjausvelan käyttämisen purkuluvan perusteena tilanteissa, joissa sellainen mikä taloyhtiölle on kohtuullista korjata, esitetään kiinteistösijoittajalle kohtuuttomana.

jokainen asunto-osakeyhtiöhän toteuttaa tätä velvollisuutta käytännössä ja asunto-osakeyhtiöt myöskin velkaantuvat ja ottavat lainaa niihin putkiremontteihin, mutta sitten kun meillä tulee tällainen kiinteistösijoittaja, niin välillä tulee semmoinen tunne, että heitä kohdellaan eri tavoin, että heillä on vähän enemmän erioikeuksia siinä, he voi sanoa että nyt on kiinteistö päässyt huonoon kuntoon, että ei ole kannattavaa korjata, että nyt haetaan sitten purkulupaa tai kaavamuutosta johonkin muuhun, että eihän, kaupungin pitäisi olla silloin tavallaan riittävän hereillä ja siinä tarkastella sitä omaakin intressiään, että mikä se on, eikä sitten mennä tällaiseen mukaan niin helposti (H20).

Erilaiset odotukset eri toimijoita kohtaan johtaa helposti yhteismitattomaan tulokintaan senkin suhteen, millaisia linjauksia ja tavoitteita kaupunkikuvan vaalimiseksi on laadittu. Korjausrakentamisen parissa toimineiden haastateltujen mukaan myös säädösten tulkitsemisessä esiintyy yhteismitattomuutta, kun uudisrakentamisen määräyksiä edellytetään vanhojen rakennusten korjaamisessa, vaikka lainsäädäntö mahdollistaa hienovaraisen korjaamisen.

mun mielestä se pitää hyväksyä ja nimenomaan rakennustarkastuksen pitää hyväksyä. Tästä me ollaan käyty aika paljon kädenvääntöä, kun yhtäkkiä just niissä vanhoissa rakennuksissa mitä ollaan kunnostettu, puhutaan 1880-luvun rakennuksista, niin yhtäkkiä alettiin vaatia äänikokeita. Samoja kokeita kuin uusissa (H17)

Yhteismitattomuutta on myös suhtautumisessa rahan käyttämiseen. Asiantuntijat ovat törmänneet ajattelutapaan, jossa kalliskin uudisrakentaminen nähdään investointina, mutta korjaaminen vain kulueränä. Tällaisessa ajattelussa ole-massa oleviin rakennuksiin suhtaudutaan kertakäyttöisinä, eikä huomioon oteta, että uudisrakennuskin vanhenee pian korjausikäiseksi.

puretaan tää teidän koulu, se on tulossa peruskorjausikään tai siinä on jotain muuta tai laitetaan näitä kouluja yhteen ja me rakennetaan teille tällaisella elinkaarisopimuksella tällainen uusi koulu, joka on meidän omaisuutta tän elinkaaren ajan jonka jälkeen sitten se palautuu teille niinku kynnyksäraha. Ja elinkaari tarkoittaa tässä tapauksessa

kahtakymmentä- kahtakymmentäviittä vuotta. Se on niinku sen rakennuksen elinkaari, laskettu elinkaari. Tällaista kertakäyttörakentamista tarjotaan tilalle ja pusku-traktori. (H14)

Yhteismitattomuus kiteytyykin näissä tilanteissa siihen, että taloudelliset lyhyen aikavälin tavoitteet dominoivat päätöksentekotilanteessa, kun taas ympäristövaikutukset, kulttuuriarvot ja taloudelliset vaikutukset pitkällä aikavälillä jäävät arvioimatta ja huomioon ottamatta.

5.2.3 Kohtaamattomuus

Kohtaamattomuus johtaa sattumanvaraisuuteen tilannekuvan tai käsityksen ollessa eri osapuolilla erilainen. Haastatteluaineiston analyysin perusteella kohtaamattomuutta esiintyy niin hallinnon eri tasojen välillä kuin suunnitteluprosesseissa eri osapuolten välillä. Valtakunnallisella tasolla toimivien kulttuuriympäristön asiantuntijoiden näkemykset ovat melko luottavaisia, vaikka myös haasteet tunnistetaan.

tietysti täytyy ajatella niin, että lainsäädäntö ei ole kaikki, se on toki ohjaavaa, mutta semmoiseen yleiseen ilmapiiriin, ajatteluun ja haluun säilyttää ja korjata ja semmoiseenhan me pystytään vaikuttamaan tosi monilla eri tavoilla. Ja se on kyllä nyt vähintäänkin yhtä tärkeätä mun mielestä kuitenkin. (H7)

Ruohonjuuritasolla toimivien horisontissa näyttää esiintyvän enemmän tummia pilviä ja epäuskoa. Paikallis- ja aluetasoilla viranhaltijoina, päättäjinä tai heidän kanssaan toimivien näkemyksissä ei jakseta uskota informaatio-ohjaukseen.

Sinne (poliittiseen päätöksentekoon) sen asenteen vieminen on aina sitten tota... ehkä siellä täytyy jo valmiiksi olla alttius siihen ymmärrykseen. Jos siellä on valmiiksi jo alttius siihen, että näillä ei ole mitään arvoa, niin mun käsitys on, että sitä ei mikään virkakoneisto tai mikään selvitys eikä mikään pysty sinne vakuuttavasti viemään. (H19)

Paikallistasoilla toimivat haastatellut näkevät taloudellisten hyötyjen ja mittareiden ohjaavan kunnallista päätöksentekoa ohitse lainsäädännössä tavoitellun kokonaistarkastelun, mikä johtaa usein kulttuuriympäristönäkökulman sivuuttamiseen. Poliittisilla päättäjillä ei välttämättä ole osaamistakaan ottaa asiaa tai siihen liittyvää tietoa huomioon.

Tällä hetkellä täydennysrakentamista tehdään ja ylipäänsä koko kaavoitus lähtee numeroista. Eli poliitikot tekee päätöksiä asuntojen määrästä, MAL-sopimuksissa⁴¹⁴ valtio palkitsee kaupunkeja ja kuntia asuntojen määrästä, kaavoituksen ainoa tällainen, millä poliitikot ohjaa ja katsoo, että onko ne onnistuneet, on kerrosalamäärä. (H14)

Tämä ei tarkoita, etteikö valtion tasolla yhtä lailla tunnistettaisi alalla esiintyviä haasteita, mutta käsitys niiden konkreettisesta ilmenemisestä ja laajuudesta vaikuttaa haastatteluaineiston perusteella olevan varsin erilainen.

Suomi on ollut, en mä tiedä edelläkävijä, mutta on niinku pitkällä siinä, miten kulttuuriympäristö on integroitu yhteiskuntaan, nimenomaan maankäyttöön, että se on osa

⁴¹⁴ MAL-sopimus tarkoittaa maankäytön, asumisen ja liikenteen sopimusta, jollaisia valtio solmii suurimpien kaupunkiseutujen kanssa. Ks. Ympäristöministeriö, Maankäytön, asumisen ja liikenteen sopimukset. Verkkosivusto.

monenlaisia prosesseja ja tunnistetaan niissä. Se ei ole ollenkaan itsestään selvää, me ei puhuta vain suojeluista rakennuksesta tai se ei ole vaan monumentteja tai tän tyyppistä, että se intressi ulottuu syvemmälle ja ollaan onnistuttu lainsäädännön kauttakkin sitä kiinnittämään. (H7)

Agendat eivät kohtaa toisiaan myöskään suhtautumisessa kestäväan kehitykseen, ilmastotavoitteisiin ja luonnonvarojen säästöön. Haastatteluista käy ilmi, että vaikka kestäväan kehityksen näkökulmaa on pidetty kulttuuriympäristöalalla esillä jo vuosikymmenet ja sitä pidetään alan asiantuntijoiden keskuudessa jopa itsestään selvyytenä, se ei ole kohdannut rakennetussa ympäristössä toteutettavia käytänteitä kuntatasoilla.

että kukaan edes hahmottaisi, että miten joku rakentaminen liittyy ilmastoon tai luonnonvarojen käyttöön, niin siitä on tosi vaikea saada otetta. Esimerkiksi kaupunkitasolla, jos vaikka nyt puhutaan Helsingin kaupungin näistä strategioista, niin kyllähän siellä nyt aika lailla rakentaminen suljetaan näiden ulkopuolelle, että se on tavallaan joku ulkoinen juttu, vaikka se oikeasti muodostaa tietenkin sen valtaosan kulutetuista luonnonvaroista (H9).

Valtakunnallisella tasolla kulttuuriympäristötehtävissä toimivien haastateltujen keskuudessa jaketaan uskoa strategioihin ja ohjelmiin – mikä toisaalta kuuluu työnkuvaankin alan ohjauksessa ja kehittämisessä. Alue- ja paikallistasolla toimivien haastateltujen mielestä strategioilla ei kuitenkaan juuri ole vaikutusta. Jopa paikallistenkin ohjelmien koetaan jäävän pöytälaatikkoon.

Mä oon kokenut, että ne kulttuuriympäristöohjelmat jää ihan kuolleeksi kirjaimeksi ja sitten myös, meillä on nyt tehty aika työllä useamman kerran myös tuo maakunnallinen kulttuuriympäristöohjelma, että me niitä itse sitten, jotka ollaan oltu työssä mukana niin lueskellaan ja käytetään lausunnoissa ja muissa, mutta siihen se sitten rajoittuu. (H10)

Selvitys- ja tutkimustiedolle ja erilaisille ohjelmille nähdään kyllä tilausta, mutta ongelmana on, ettei tieto kohtaa todellisia tarvitsijoitaan ja jalkaudu käytännössä vaikuttamaan kuntien toimintatapoihin, vaan tiedon koetaan jäävän lähinnä kulttuuriympäristötyön tekijöiden omaan käyttöön. Esille nostetaan myös aktiivisen tiedon jakamisen vakiintuneiden käytänteiden puute.

sehän on totta, että tuota, mikä tahansa hanke tehdään ja saadaan hieno raportti ja huokaistaan helpotuksesta ja se jää siihen sitten. Itse yritän aina näitä silloin tällöin nostaa eri yhteyksissä esiintyneitä, tehtyjä selvityksiä, mutta niitä pitäisi niin laajasti sitten saada ja monta kertaa toistaa (H3)

Kohtaamattomuutta näyttää haastattelujen perusteella aiheuttavan myös kulttuuriympäristön ja suojelun aihepiirin vieraaksi koettu terminologia ja argumentaatio, joka vaikeuttaa keskustelua ja altistaa väärinkäsityksille. Yhteisen kielen puuttuminen on vain yksi esimerkki kohtaamattomuutta aiheuttavista hallinnon siiloutumisen ja sektoroitumisen ongelmista.

Jos mietitään vaikka juurikin kunnallispoliitikkoja, ne tulee niin laajalta taustalta, että ei siellä ole ehkä, jos sä oot vaikka sosiaalipuolen ihminen, niin ei sulla ole sanastoa tai edes hahmoa siitä, että nää on semmoisia asioita, pitäisi olla semmoisia mistä keskustellaan. Ja sitten kun sulla ei ole sitä sanastoa, niin sitä on hirveän vaikea keskustella (H2)

Myöskään paikallistason kaavoituksen ja rakentamisen prosesseissa siilorajat ylittävä yhteistyö ei tahdo asiantuntijoiden mielestä toteutua. Moni haastateltava nostaa esille, ettei toisen toimijan työtä määrittäviä reunaehtoja ymmärretä – edellä mainittu ”yhteisen kielen” puuttuminen ei auta asiaa.

se avautuu niin hirveän pienelle porukalle. Sitä mä ehkä yritän tässä sanoa. Ja sitten vielä on se other peoples money, eli tää hyvin pieni akateeminen porukka tulee sanoamaan, jollekin kivitalon omistajalle mitä se saa ja ei saa sinne sisälle, niinku porrashuoneeseen tehdä vaikkapa. Niin siinä on niin iso sellainen arvojen ja mahdollisuuksien ristiriita, missä mä ennen kaikkea syytän sitä suunnittelualan asiantuntijoiden, historioitsijoiden ja muiden koulutusta, että kun sitä lähdetään sitä suppiloa ja siiloa rakentamaan jo siellä. -- ikään kun nää muutama tuhat kollegaa, että heidän kanssaan yhteinen kieli. Mut kun se ei avaudu sitten suurille joukoille, niin sen takia se on minusta aika epäoikeudenmukainen tapa. (H5)

Kokonaiskuvan muodostaminen ja oman roolin ymmärtäminen osana prosessia on tällöin vaikeaa. Prosesseihin kaivataan fasilitointia ja yhteiskehittelyn henkeä kankeiden lausuntoprosessien sijaan. Suunnitteluprosessit eivät haastateltujen mielestä myöskään luontevasti kohtaa sitä, joka ympäristössä elämäänsä elää. Käsitukset kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksista näyttäytyvät kuitenkin erilaisina riippuen kunkin asiantuntijan omasta katsantokulmasta. Pääkaupunkiseudulla kansalaisaktiivisuutta esiintyy ja uskoakin siihen riittää.

onhan niillä valtaa niillä kansalaisilla, että sitten täytyisi vaan sitä yrittää käyttää ja kenties alueelliset vastuumuseot tai paikallismuseot voi tukea sitäkin tasoa toiminnassa. Että jos se laki on ja VATit on ja kaavat on ja suojelumerkinät ja näin, mutta että sitten siellä sitä kansalaispainetta pystyy luomaan ja keskustelua. Ei se rahaa tuo tietysti, että sitten voidaan sanoa taas tää talouden näkökulma, mutta ne kansalaiset on myös ne, jotka kulkee rahapussien kanssa, että voihin nekin sitten omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen että mihin ne eurot kulkee ja mihin ei. (H7)

Samaan aikaan useat haastatellut ovat huolissaan siitä, että muualla maassa kansalaisyhteiskunnan aktiivisuus on vähäistä ja kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet oman ympäristönsä suhteen näyttäytyvät yleisesti ottaen heikkoina.

pienellä paikkakunnalla se osallistumiskynnys on aina niinku... että jos se ei kosketa sitä ihmistä suoraan, eikä se rajoita jotain ihan lähiympäristöä, niin ei helposti tulla mukaan. Kaupungeissa on vähän eri asia, kun siellä on niitä omia, siellä kuitenkin ollaan enemmän siinä yhteisössä, siellä halutaan vaikuttaa siihen ympäristöön, mutta täällä pienemmissä kunnissa ja maaseudulla niin se tilanne on vähän toinen. (H12)

Kohtaamattomuutta esiintyy haastateltavien mielestä myös kansalaisyhteiskunnan ja päätöksentekijöiden välillä, eikä pääkaupunkiseutukaan muodosta tähän joistakin onnistumisista huolimatta poikkeusta. Vallan ja vastuun ei aina koeta kohtaavan.

5.2.4 Tiedon ja taidon vajeet

Tiedon ja taidon puutteellisuudet aiheuttavat osaltaan sattumanvaraisuutta, sillä kulttuuriympäristön huomioon ottaminen edellyttää ymmärrystä tällaisen näkökulman merkityksestä. Moni asiantuntijoista nostaa esiin huolen siitä, että kulttuuriympäristö ja rakennusperintö ovat useille ihmisille ja jopa rakennetun ym-

päristön toimijoille tuntemattomia. Ilmiön nähdään saavan alkunsa yleissivistykseen puutteista.

Yhdessä vaiheessa olin mukana erilaisissa ympäristökasvatusprojekteissa, jotka liittyi nimenomaan rakennettuun ympäristöön, että sehän olisi osa niinku koulujen opetusta siinä mielessä, että siellä täytyisi luoda se pohjaymmärrys. Sitä on tosi vaikea enää sitten myöhemmin, jos ei sitä ole saatu sitä kipinää tai mitään herätteitä kouluaikana. (H1)

Kulttuuri- ja ympäristökasvatuksen puute kouluissa nähdään myös syynä siihen, että kulttuuriasiat avautuvat niin pienelle porukalle. Rakennusperintö on jo käsitteenäkin vieras ja kyky lukea yhteistä ympäristöä puuttuu, ellei siihen ole missään opastettu kiinnittämään huomiota. Moni mainitsee, että muualla Euroopassa on erilainen asenne vanhoihin rakennuksiin, mikä heijastuu kulttuuriympäristön arvostukseen.

minulla on semmoinen tuntemus, kun on tota pohjoismaista yhteistyötä myös tehty, että siellä esimerkiksi Ruotsissa on paremmin tässä onnistuttu. Ja siellä ehkä kiinnitetään enemmän huomiota myös tämmöiseen, niin kun yksityiset ihmisetkin tämmöiseen kestävyteen ja kauneuteen ja semmoiseen (H10)

Arvostuksen, mutta myös tiedon puute voi haastateltujen mielestä johtaa siihen, että kulttuuriperinnön näkökulmaa ei välttämättä edes osata ottaa esille, vaikka se oleellisesti liittyisi käsiteltävään asiaan. Vallitsevat ajattelumallit nähdään teknokraattisina.

Jos suoraan sanotaan, niin ei ehkä kovin paljon (puhuta rakennetusta kulttuuriympäristöstä). Että ehkä sitten siinä vaiheessa, kun tosiaan mennään tämmöisiin -- että miksi tämä meidän paikka on vetovoimainen, niin sitten niitä saattaa alkaa tulla. Ja nimenomaan sitten puhutaan just näistä esteettisesti miellyttäviksi koetuista rakennetun ympäristön kohteista ja siitä kulttuuriperinnöstä, mitä paikoilla on, niin sen tyyppisissä yhteyksissä. --mennään aika pitkälti just ne semmoiset niinku sähkölaskut ja energiankulutus ja miten näitä saatais madallettua ja tosiaan sitten mistä uusiokäyttöä rakennuksille -tyyppiset asiat muuten edellä. (H13)

Useimmat haastatellut toteavat, että tietovajeet konkretisoituvat etenkin suunnitteluprosesseissa, joissa suunnittelijan osaamisella on erityisen suuri merkitys paitsi kaavoituksessa myös rakennus- ja korjaussuunnittelussa. Vaikka rakennusperinnön osaaminen on Suomessa marginaalista, etenkin pääkaupunkiseudulla sitäkin löytyy. Eri asia on, osataanko sitä sielläkään tilaajan puolelta aina hyödyntää. Suunnittelun vaikutusten muistutetaan ulottuvan kulttuuriympäristöön ja kaupunkikuvaan hyvässä ja pahassa.

oon siis tehnyt niin valtavasti työtä näiden ala-arvoisten suunnittelijoiden kanssa, joilla ei ole mitään alkeellisintakaan tajua esimerkiksi mittasuhteista. Että jos ne on saanut jonkun rakennusinsinöörin koulutuksen, niin niillä ei ole kykyä siihen muodonantoon (H10)

Moni asiantuntijoista on kiinnittänyt huomiota koulutuspolkujen kapea-alaisuuteen, joka johtaa osaltaan sektoroitumiseen. Tietyille alalle koulutetulle ihmiselle ei välttämättä ole muodostunut kuvaa kokonaisuudesta, jossa oma tekeminen on osatekijänä.

mä sanon aina, että jos sulla on vasara kädessä, niin kaikki ongelmat näyttää nauiloilta. Se on siis niin klassinen juttu, että varsinkin jos sä oot tavallaan kapean sektorin asiantuntija, eli sä oot opiskellut pari vuotta vaikka jotain ja sulla ei ole mitään muuta elämäkokemusta eikä semmoista holistista näkemystä maailmasta, niin sä ihan oikeasti näet kaikki vaan sen kapean, pienen reiän läpi, joka sitten johtaa hyvinkin väärin johtopäätöksiin. Tää on tosi traagista, kun puhutaan kansallisomaisuudesta, ihmisten toimintaympäristöstä ja omaisuudesta. (H8)

Haastatelluista moni on huolissaan siitä, että eri aikakausien rakennusten korjausrakentamiseen erikoistuneen koulutuksen vähäisyys ja keskittyminen uudisrakentamiseen on johtanut siihen, ettei eri ikäisten rakennusten, niiden rakenteiden ja korjaussuunnittelun ominaispiirteitä tunneta. Tämä on johtanut vääräntapaisiin ratkaisuihin ja sisäilmaongelmiin.

liiallinen lisäeristäminen, ennen kaikkea se ettei ilmanvaihdosta huolehdi, ja se tulee meille jatkuvasti esiin, kun laitetaan näihin vanhoihin rakennuksiin koneellinen ilmanvaihto, niin vaikka se teoriassa toimii paperilla, niin eihän se kyllä sitten käytännössä yleensä toimikaan, vaan sit ne säädöt vaan menee, yhdessä huoneessa on kova alipaine, toisessa kova ylipaine, sit se alkaa vetää rakenteiden läpi kyllä ja sitten todetaan, että tää rakennus on pilalla tai muuta. Niin me ollaan poistettukin nyt ihan, eli me ollaan ennallistettu, niin ku lähes painovoimainen, märkätiloista lähtee koneellisesti ja huuvasta, mutta muuten painovoimaisesti. Ja sitten lisätään vaan ilmanvaihtoventtiileitä sillä lailla, että jos on se koneellinen niin rauhoitetaan sitä ja sitten että se pääsee hengittämään venttiilien kautta, niinku tasapainottaa sitä. Ja usein siis, se on ollut halpa toimenpide ja sillä saadaan toimiva. (H17)

Ongelmia ei haastateltujen mukaan osata aina tutkia ja korjata, vaan rakennuksia leimataan purkukuntoiseksi. Ymmärryksen puutteessa väärää tietoa myös levitetään joko tahattomasti tai tarkoitushakuisesti.

Meillä on nimenomaan tälleen psykologisesti pilattu ihan valtava määrä arvokasta rakennuskantaa, joka olisi voitu aivan hyvin, jos olisi suhtauduttu vähänkään viileämmin ja analyttisemmin, ja korjattu oikeita asioita, niin olisi välttytty siltä. Mut jotkut tykkää pelata, se on ollut hirveän helppo tapa päästä rakennuksista eroon. Että jos joku vuokralainen haluaa luopua tai joku käyttäjä haluaa luopua jostain kohteesta, niin kyllä rupeaa yhtäkkiä olemaan sisäilmaoireita. Ja sitten sen jälkeen siihen puuttuu toisten alojen viranomaiset, et se menee ihan semmoiseksi kauheaksi härdelliksi. (H8)

Monet kulttuuriympäristöön ja kaupunkikuvaan vaikuttavat päätökset tehdään kuntien poliittisten päättäjien toimesta. Haastatellut muistuttavat, että viranomaisvalmistelun osaamisella on suuri vaikutus, sillä maallikkopäättäjien tietotaito kaavoituksen ja kaupunkisuunnittelun kysymyksissä voi olla olematonta. Osaamisen vajeet koskevat muitakin viranomaistoimijoita kuntien ulkopuolella, mutta etenkin kuntien osaamattomuus kaavoituksessa ja kiinteistönpidossa on asiantuntijoiden mielestä rakennusperinnön kannalta kohtalokasta. Luulojen varassa toimiminen ja ammattitaidon puute johtavat varman päälle pelaamiseen epäonnistumisen tai virheen pelossa. Kunnille ei myöskään nähdä olevan riittävää tukea saatavissa.

5.2.5 Resursoimattomuus

Tässä syykategoriasa tarkoitan resurssoinnilla kaikkia sellaisia välineitä ja keinoja, joita suojelu tarvitsee voidakseen toteuttaa. Taloudellisen resurssoinnin

ohella olen lukenut siihen muun muassa sääntelyn ja kannusteet sekä osaamisresurssit.

Rakennussuojelun taloudellinen resursoimattomuus on haastatteluissa usein esille noussut pitkäaikainen ja tunnistettu ongelma, joka voi johtaa konkreettisesti suojelun sattumanvaraistumiseen.

jos se päädytään suojelemaan omistajan tahdon vastaisesti, niin silloin valtio maksaa korvaukset, mikä taas sitten, jos me mietitään kustannustehokkuutta, niin se on se kaikista viimeisin keino. Et me maksetaan useampi satatuhatta euroa tai pahimmillaan miljoonakorvaukset yhdelle kohteelle, että se suojellaan ja tulevaisuudesta ei ole tietoa muuta kuin se, että se suojelu on pysyvä sillä hetkellä. Ja kaikki tää raha mikä menee korvauksiin, niin on pois avustuksista eli nää tulee samalta momentilta. (H15)

Edeltävä sitaatti koskee lakia rakennusperinnön suojelusta, jonka käytön koetaan jääneen vähäiseksi ainakin osittain johtuen korvausten pelosta. Asiantuntijat huomauttavat, että myös kannusteet esimerkiksi verohelpotusten muodossa puuttuvat. Suomessa museoajoneuvot on vapautettu ajoneuvoverosta, mutta edes harvoja lakisuojeltuja rakennuksia ei kiinteistöverosta. Rakennusperinnön hoitoavustusten pienuus koetaan haastateltujen keskuudessa yleisesti ongelmaksi.

ne on ihan semmoisia, eihän ihmiset enää korvaa lotkauta niille rahoille. Silloin kun mäkin oon aloittanut, niin ne oli meille tärkeitä työvälineitä, vaikka ne oli pieniä summia, mut silloin ei ollut mitään kotitalousvähennyksistä eikä semmoisia jotka nyt yksityisten ihmisten kohdalla, niin nehan on ihan sama asia, ja ei tarvi semmoista byrokratiaa tehdä sitten niitten kanssa. (H10)

Resurssien puutteellisuus liittyy myös koulutuksen ja kuntien voimavarojen resursoimattomuuteen. Edellisessä kappaleessa käsitellyt tietotaidon kysymykset liittyvät osaltaan koulutuksen resursointiin. Asiantuntijat pelkäävät tutkintomääriin painottuneen rahoituksen vievän huomiota tosiasiallisilta osaamistarpeilta, joille kunnissa ja alalla laajemmin olisi tarvetta.

oppilaitosten täytyisi kyllä sitten skarpata siinä, että se oikeasti tavoite olisi kouluttaa asiantuntijoita, ja mitkään muut tavoitteet ei kiilaisi siihen sitten. Että ei esimerkiksi se, että tavoite ei voi olla se, että on tutkinnon suorittaneita on mahdollisimman paljon, vaan nimenomaan se, että panostettaisiin siihen, että ensinnäkin, että ne oppii sellaiset taidot millä on sitten työmarkkinoilla kysyntää. (H19)

Haastatteluiden perusteella näyttää myös, ettei kulttuuriympäristökysymysten laajempaa kytkemistä muille aloille ole riittävässä määrin resursoitu kenenkään tehtäväksi. Tietoa ja hyviä käytänteitä saatetaan tuottaa eri projekteissa ja selvietyksissä, mutta resursoimattomana ja organisoimattomana ne eivät jalkaudu laajemmin kuntien ja aluehallinnon käyttöön, jossa niitä tarvittaisiin.

me ollaan tietysti kauhean pieni porukka me kulttuuriympäristöalan ihmiset, jotka tehdään tätä päätyöksemme, mutta että meillä ei riitä rahkeet tavallaan tuoda niitä, meillä ei riitä työaika eikä välineet siihen että me saataisiin tuotua näitä asioita jotenkin käytäntöön, että ne ihan oikeasti vaikuttaisi varsinkin jos ei ole halua siellä kunnissa, jossa kuitenkin tää kaikki tapahtuu. Että siellä pitäisi olla sitten niitä ihmisiä, jotka on jotenkin valveutuneita ja tietoisia näiden asioiden merkityksestä. (H10)

Samalla kun kuntien resurssit kaavoituksen ja rakennusvalvonnan osaamisessa ovat vähäiset, myös lainsäädäntö on vähitellen nakertunut kulttuuriympäristön

vaalimisen kannalta yhä heikommaksi maankäyttö- ja rakennuslain viranomais-
ten valvontavastuuta kaventaneiden muutosten myötä.

tällä lainsäädännön nykytilalla, niistä voi muodostua sellaisia ikuisuustapauksia tai sitten vähän tällaista ”jaettu vastuu ei ole kenenkään vastuuta” -tapauksia. Että jos meillä on esimerkiksi yksityinen maanomistaja, joka ei halua kaavoittaa, meillä on kunta joka ei halua tehdä uutta kaavaa alueelle, jossa voi olla vanhentunut kaava, mutta millä alueella kuitenkin tunnustetaan arvoja. Meillä voi olla ELY-keskus, joka ei sitä lähde suojelemaan, sitten meillä valtiota edustaa vielä korvauskysymyksissä ministeriö eli ympäristöministeriö. Niin tästä muodostuu sellainen paketti, jossa pahimmillaan se alue... sitten jos meillä on vielä rakennusvalvonta siihen päälle, joka ei velvoita kunnostamaan ja pitämään rakennusta kunnossa, niin silloinhan meillä voi olla arvokas ympäristö tai kohde, joka rapistuu sen seurauksena, että meillä on tällainen kierre, jossa se ei ole kenenkään vastuulla. (H15)

Säädösohjaus on olennainen työkalu, joka tarvitaan resurssiksi rakennetun kulttuuriympäristön vaalimiseksi. Haastatellut asiantuntijat eivät luottaisi vapaaehtoiseen hyväntahtoisuuteen rakennetun ympäristön kysymyksissä, joihin liittyy taloudellisia intressejä.

Kun ei ole sanktioita, niin laki ei toimi mun mielestä hirveän hyvin. Se on sama, kun Pispalan tää nykyinen kaavoitus aloitettiin, niin yksi yhdistys siellä totesi, että no eikö tässä voisi jatkaa nyt täällä vapaaehtoisella suojelulla. Mun mielestä oli hirveän hyvä, että siellä silloin kaupungin silloiset viranhaltijat sanoi, että no kun se ei oikein ole toiminut tähänkään asti, se ihmisten hyvä tahto. (H19)

Haastatteluiden perusteella näyttää siltä, että taloudellisten edellytysten, säädösohjauksen ja eri toimijoiden voimavarojen resursoimattomuus johtaa osaltaan sattumanvaraisiin ratkaisuihin, jotka toteutuvat eri kunnissa ja alueilla eri tavoin sen mukaan millaisin resurssein työtä tehdään.

5.2.6 Toimintakulttuurin vaikutus

Merkittävä sattumanvaraisuuteen johtava tekijä on erot toimijoiden toimintakulttuureissa, arvomaailmoissa ja asenteissa. Etenkin kulttuuriympäristön asiantuntijat ajattelevat, että lakipohjan nakertuessa suojelutahdon merkitys kulttuuriympäristöä koskevassa päätöksenteossa korostuu. Kunnan toimintakulttuurilla nähdään olevan merkittävä vaikutus.

täällä esimerkiksi se kulttuuri on kyllä nähtävissä, täällä ymmärretään se, elikkä tietysti kaikki tehtaan vanhat rakennukset ja asuinrakennukset, nää on kuulunut täällä niinku arkipäivään. Mutta tota semmoisissa kunnissa, joissa sitä ei ole tai ei ole vanhaa historiaakaan niin paljon... mäkin tulin tänne Muuramesta, joka on tämmöinen, siellä ei ole kuin muutama vanha rakennus siinä keskustassa eli siellä ei ole semmoista kulttuuriakaan. Että siellä vaan rakennetaan uutta ja ollaan tehokkaita, että täällä se kulttuuri on toisenlainen. (H12)

Kunnissa toimintakulttuurilla voi olla pitkätkin juuret. Monet kuntatason parissa toimineet haastatellut huomauttavat, että mitä pienemmästä kunnasta on kyse, sitä useammin suhtautumisen ja asioiden suunta voi olla yksittäisistäkin johtavassa asemassa olevasta ihmisestä kiinni.

se varmasti leviää, että jos kunnan johdossa, johtavissa virkamiehissä on semmoista nihkeätä asennetta tai johtavissa luottamushenkilöissä, niin minä luulen, että nekin leviää sitten hyvin herkästi. Että nää on niinku kielteisiä asioita, mutta sitten nää voi

levitä myös toisella tavalla. Että katsotaan, että näistä on paljon hyötyä kuntalaisille ja kunnalle itselleen myös. (H4)

Inhimillisten tekijöiden ja henkilökemioiden vaikutukset mainittiin useassa haastattelussa vaikuttimina niin viranomaisten kuin päättäjien toiminnassa. Vakiintuneet ja totutut ajattelu- ja toimintatavat ohjaavat toimintaa ja niitä on vaikea muuttaa. Haastatellut muistuttavat, että etenkin kuntapäättäjät joutuvat muodostamaan näkemyksiään varsin tiukalla aikataululla ja vaatimattomalla tietopohjalla, ellei aihe kuulu omaan asiantuntemukseen. Tällöin ryhmän kantaa ja toimintakulttuuria ei välttämättä kyseenalaisteta.

meille tulee esityslistat viikkoa ennen kuin ne käsitellään, että se voi olla se 6 päivää, kun sulla on aikaa tutustua siihen asiaan. Sulla voi olla oma duuni siinä, lasten harrastukset ja muut, se vapaa-aika on vähäinen. ja siinä esityslistalla voi olla 30-40 asiaa, siinä voi olla 500 sivua, 500 aanelosta tekstiä, että siinä monella kyllä sitten jää aika pintasilmäilyksi se. Ja kun sulla on ne 30 asiaa ja yksi niistä voi olla se tärkeä, esimerkiksi siellä on se joku arvokkaan rakennuksen tulevaisuus, kohtalo on vaakalaudalla, niin miten paljon sulla on aikaa oikeasti tutustua siihen taustoihin ja siihen asiaan, niin se on iso haaste tossa päättäjäpuolella. (H16)

Jos toimintakulttuuri on välinpitämätön kulttuuriympäristöä kohtaan, sen kääntäminen nähdään vaikeaksi, ellei kunnassa ole tahtoa. Yksittäisinä toimijoina vaikutusmahdollisuudet koetaan vähäisiksi, onpa kyseessä sitten päättäjän, viranhaltijan tai kansalaisen rooli. Rakennussuojeluun kielteisesti suhtautuvassa ilmapiiressä yhteistyötä kulttuuriympäristön asiantuntijaviranomaisten kanssa saateen haastateltujen kokemuksen mukaan jopa vältellä, etenkin kun mikään ei siihen varsinaisesti velvoita.

se mun täytyy sanoa oikeastaan ihan viime aikojen semmoisena jotenkin kurjana kokemuksena, että kyllä mulla on vähän semmoinen olo, kun mä kuljen täällä missä vaan kaupungissa, että mä oon epäonnistunut työssäni. Mä näen vaan rumaa ja huonoa ympäristöä ja ja todella ikävästi korjattuja taloja. Että ei ole pystynyt luomaan tän pitkän työrupeaman aikana sellaista toimintakulttuuria. (H10)

Haastatteluissa puhutaan yleisesti yhteistoiminnan puolesta ja toivotaan sitä. Samalla myös tunnustetaan ja tuodaan esille tilanteita, joissa jokin osapuoli - omistaja, kunnan päättäjät tai viranomaiset - haluaa sanella ja päättää pelkästään omista lähtökohdistaan.

jos tavallaan siellä rakennusalalla ja siinä siihen liittyvässä koko päätöksentekoverkossa on toimijoita, joilla on jollain tavalla sitten omaksuttu liian vahvasti ja painotusti jonkun tietyn tahon intressit, niin silloinhan siinä helposti käy näin. (H20)

Jos tietyt intressit ohittavat muut näkökulmat, tällöinkin kyse on laajemmasta toimintakulttuurista, jossa muut toimijat joko yhteisesti tai ikään kuin hiljaisesti hyväksyvät tavan toimia. Osa asiantuntijoista nostaa esille myös kaavoitus- ja rakentamistoiminnan projektikohtaisuuden, joka itsessään johtaa lyhytnäköiseen tarkasteluun, eikä prosesseja ja toimintakulttuuria välttämättä ole halua kehittää.

Se on kai kaikilla sama juttu, ja siinä on se kiinteistö, rakennusala, kun kaikki on niin projektimaista, ei edes kehitetä mitään prosesseja, ja sitten viranomaiselle se nyt on vähän niinku yks hailee, kun ainahan voi aloittaa jokaisen vähän niinku nollasta, siitä oman oppiensa nojalla (H5).

Vallitsevaan toimintakulttuuriin ja asenteisiin nähdään haastatteluissa kohdistuvan laajasti muutospainetta ja toisaalta sille asetetaan myös toiveita, joskin samalla todetaan muutoksen vaikeus. Haastattelemani henkilöt ovat kokeneita asiantuntijoita, joista usealle on kertynyt laajalti kokemusta eri toimijuuksista ja yhteistyöverkostoista rakennetun ympäristön alalla. Toista näkökulmaa on helppo ymmärtää, jos on itsekin toiminut samoissa saappaissa. Moni kantaa huolta kokonaiskuvan puuttumisesta ja tunnistaa myös omia katvealueitaan. Kuitenkaan käytännön toiminnassa asiantuntijuudet aidosti yhdistäviä yhteiskehittämisen prosesseja ei välttämättä harrasteta, vaikka juuri niiden katsotaan voivan edistää hyvän, kestäväan ympäristön tavoitteiden saavuttamisen.

Ihmisillä on valtava määrä osaamista, mutta monesti kukin katsoo asiaa omasta näkökulmastaan painottuen, eikä ehkä ajattele, miksi jokin muu näkökulma on esillä ja tärkeä. Kuvittelemme myös usein muiden tietävän sen, minkä itsekin tiedämme. Haastatellessani muita kuin kulttuuriympäristöalan asiantuntijoita, kävin aina aluksi lävitse käyttämäni käsitteet ja oman näkökulmani tutkimusaiheeseen, jotta emme käsittäisi eri tavalla sitä aihepiiriä mistä puhutaan. Eräs haastateltava totesikin, että jo sillä päästäisiin pitkälle, jos kaikki hankesuunnittelun palaverit aloitettaisiin tällä tavoin. Kyse ei silti ole pelkästään yhteistoinnasta, fasilitoinnista ja viestinnästä. Ne voivat toimia ja olla jopa ratkaisu kaiken osuessa kohdalleen – sattumanvaraisesti. Niillä ei voi ratkaista keskeisiä aineistoanalyseissa esille tulevia syitä, jotka sattumanvaraisuuteen ja rapautumiseen johtavat.

Tässä luvussa olen kuvannut aineistolähtöiset tutkimuslöydökset. Analyysissä olen lähestynyt tutkimusongelmaani suojelun tavoitteiden ja käytäntöjen ristiriitaisuudesta. Media-artikkeliaineiston analyysin syy-seurausmalli kuvaa rakennussuojelun rapautumista, johon johtavat teknistaloudelliset syyt ja tuottovaatimukset, näkemykset rakennusten tarpeettomuudesta sekä tulkinnanvaraisuus ja säännökset. Haastatteluaineiston analyysin syy-seurausmalli osoittaa suojelun sattumanvaraistumista, johon johtavat kaksijakoisuus, resursoimattomuus, kohtaamattomuus, yhteismitattomuus, tiedon ja taidon vajeet sekä toimintakulttuurin vaikutus. On huomattava, että näitä aineistolähtöisen analyysin tutkimuslöydöksiä itsessään ei pidä ymmärtää yleistettyinä faktoina. Seuraavassa luvussa analyysi jatkuu kytkemällä aineistolähtöiset löydökset aiempaan tutkimukseen.

6 SUOJELUN TILA - KIRJALLISUUSINTEGRAATIO

Tässä luvussa yhdistän edellä esitetyt aineistolähtöiset mallit ja jatkan aineistanalyysia teoreettisella kirjallisuusintegraatiolla, jossa keskustellaan aiemman tutkimustiedon kanssa. Grounded theoryssa kirjallisuusintegraatio rakennetaan aineistoperustaisten tutkimuslöydösten pohjalta sen sijaan, että aineistoa peilattaisiin ennalta määriteltyyn teoreettiseen viitekehukseen. Teoreettista argumentointia eivät siis ohjaa tutkimuksen aihepiirin teoreettiset lähtökohdat, jotka ovat osa tutkimuksen kontekstia ja tutkijan esiymmärrystä aiheestaan. Sen sijaan analyysi jatkuu teoreettisena argumentointina kytkemällä aineistolähtöisen analyysin löydökset monitieteisesti aikaisempaan tutkimukseen.

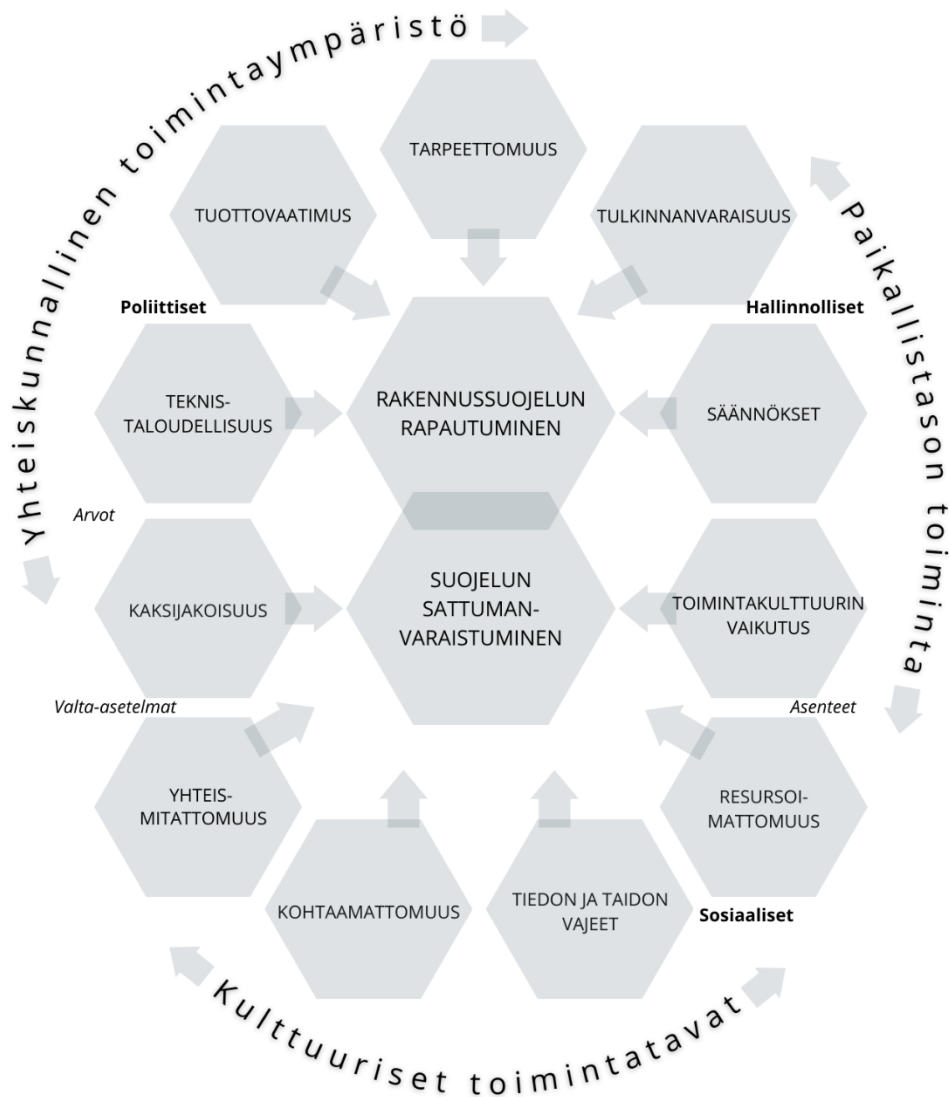
Vasta kun aineistoperustainen malli on jäsentynyt, on mahdollista lopullisesti hahmottaa, millaisiin aikaisempiin tutkimuksiin aineistoperustaiset havainnot johtavat.⁴¹⁵ Kirjallisuusintegraation ei ole tarkoitus muodostaa kattavaa teoreettista viitekehystä aineistoperustaiselle mallille, vaan tuottaa tutkittavasta ilmiöstä uutta näkökulmaa aineistoperustaisen mallin ohjaamana.⁴¹⁶ Grounded theoryssa jokainen tutkija soveltaa menetelmää tutkimuskohtaisesti, mutta perusajatuksena on teoreettisen integraation rakentuminen aineiston osoittaman ydinkategorian ympärille.

Edellisissä luvuissa esitetyissä media-artikkeleiden ja haastatteluiden analyyseissa ydinkategorioiksi jäsenyivät rakennussuojelun rapautuminen ja suojelun sattumanvaraistuminen. Aineistanalyysien tuloksina esittämäni syy-seuraus-mallit kiteyttävät, miten ristiriitainen asiantila aineistojen analyyseissa näyttäytyy. Yhdistäessäni mallit olen samalla tarkastellut syy-seurausmallien yhteyksiä toimintaympäristöönsä jäsentääkseni teoreettisen integraation rakenteen. Mallien osoittamat syyt ja seuraukset osoittavat perusprosesseja, jotka eivät suurilta osin juonna yksin kulttuuriympäristöalaa, vaan linkittyvät laajalti yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintakulttuuriin, etenkin rakennetun ympäristön kehittymisen prosesseihin kuten hallinnollisjuridisiin reunaehtoihin sekä poliittiseen päätöksentekoon.

⁴¹⁵ Glaser 1978, s. 137–138, Kautto-Knape 2012, s. 43–44. Viitteitä on nähtävissä jo aineistonkeruun aikana, tutkimusprosessin aikana luetaan avoimella mielellä erilaista kirjallisuutta.

⁴¹⁶ Glaser 1978, Kautto-Knape 2012, s. 86–87.

Kuviossa 3 esitetyn mukaisesti mallin osoittamat syy-seuraussuhteet kytkeytyvät poliittiseen, hallinnolliseen ja sosiaaliseen toimintakulttuuriin, jossa vaikuttavat erilaiset arvot, asenteet ja valta-asetelmat. Ne ilmenevät yhteiskunnallisen toimintaympäristön, paikallistason toiminnan ja kulttuuristen toimintatapojen tasoilla.

Kuvio 3 Yhdistelmä aineistolähtöisistä malleista.

Kirjallisuusintegraatiossa en analysoi malleissa esitettyjä syy-seuraus-suhteita lineaarisesti, vaan jäsenän teoreettisen keskustelun ydinkategorioiden ympärille jaoteltuna kolmeen alalukuun yhteiskunnallisen toimintaympäristön (6.1), paikallistason toiminnan (6.2) sekä kulttuuristen toimintatapojen (6.3) näkökulmasta. Mallissa esitettyjä syykategorioita ei enää yksitellen käsitellä seuraavissa luvuissa. Kuvaan tässä kootusti, miten ne kytkeytyvät luvuissa käsiteltäviin ilmiöihin.

Kirjallisuusintegraation ensimmäisessä alaluvussa liikutaan yhteiskunnallisen toimintaympäristön tasolla, jolla sattumanvaraisuuden ja rapautumisen aineistolähtöisiä löydöksiä selittäviä keskeisiä ilmiöitä ovat kilpailuyhteiskunnan ja markkinatalouden lainalaisuuksien leviäminen julkiselle sektorille, mistä on seurannut muun muassa taloudellisten näkökohtien painottumista entisestään, yksityistämistä ja keskittämistä. Samaan aikaan painetta luo kestävän kehityksen välttämättömyys, johon sääntely ja pyrkimykset sen sujuvoittamiseen ei kuitenkaan ohjaa. Ilmiöt kytkeytyvät etenkin mallissa esitettyihin syykategorioihin teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, tarpeettomuus, tulkinnanvaraisuus, säännökset, yhteismitattomuus, kaksijakoisuus ja resursoimattomuus. Kirjallisuusintegraation rakennan taloustieteen ja ympäristö- ja kestävyystieteiden näkökulmista, sääntelyn osalta muun muassa maankäytön konflikti- ja suunnitteluteorioista käydyn keskustelun sekä hallinto- ja yhteiskuntatieteiden näkökulmista, sisältäen esimerkiksi sosiologiaa ja mediatutkimusta.

Toisessa alaluvussa keskitytään paikallistasolle kuntiin, jossa aineistolähtöisiä löydöksiä selittävät muun muassa taloudellisten näkökulmien painottuminen päätöksenteossa, kuntien keskinäinen eriytymiskehitys, pitkään jatkunut osaamis- ja resurssivaje, vallan ja vastuun kohtaamattomuus sekä lainsäädännön tulkinnanvaraisuus. Tässä luvussa käsiteltävien ilmiöiden taustalla vaikuttavat jossain määrin kaikki aineistolähtöisen mallin esittämät syykategoriat. Tämä johtuu siitä, että käytännön päätökset kulttuuriympäristön kohtalosta tehdään nimenomaan paikallistasoilla, joihin myös sattumanvaraistuminen ja rapautuminen paljolti kiteytyvät. Luvun tieteellinen kirjallisuus käsittää edeltävien tieteenalojen ohessa kaupunkitutkimusta sekä vallan tutkimuksesta ja oikeuskäytännöistä käytyä keskustelua maankäytön kontekstissa.

Kolmas alaluku katsoo asiaa kulttuuristen toimintatapojen näkökulmasta. Sattumanvaraisuutta ja rapautumista selittävät vallitsevat, totutut toimintamallit, asenteet ja maailmankuvat. Luvussa korostuvat etenkin aineistolähtöisen mallin syykategoriat toimintakulttuurin vaikutuksesta, tiedon ja taidon vajeista, kohtaamattomuudesta ja yhteismitattomuudesta, mutta myös teknistaloudellisuudesta ja tuottovaatimuksesta. Tämän luvun kirjallisuuden painotukset vievät käyttäytymistieteiden sekä myös kulttuuriperintöalan ja arkkitehtuurin tutkimuksen pariin.

Tästä kolmeen osaan jäsennyksestä huolimatta toistolta ei täysin voi välttyä, sillä samat ilmiöt voivat vaikuttaa usealla eri tarkastelutasolla hieman eri tavoin, ja olen tuonut ne näkyville toistonkin uhalla. Esitän kirjallisuusintegraatiossa molempien tutkimusaineistojen aineistonäytteitä eli evidenssejä. Niiden avulla kytken teoreettisen integraation aineistoanalyysiin ja teen näkyväksi ilmiöiden esiintymisen haastateltujen kokemusmaailmassa ja median uutisvirrassa. Tarkoitus ei ole tarkasti analysoida tai selittää aineistonäytteitä, vaan konkretisoida niiden avulla kirjallisuuden kytkeytyminen analyysin aineistolöydöksiin.

6.1 Yhteiskunnallinen toimintaympäristö

Yhteiskunnallisella toimintaympäristöllä käsitän tässä rakennetun ympäristön toimijakentän ja sen toimintaa ohjaavat hallinnolliset ja poliittiset raamit, jotka kulttuuriympäristöön vaikuttavat. Keskeiset suojelun sattumanvaraisuutta ja rapautumista selittävät tekijät yhteiskunnallisen toimintaympäristön tasolla ovat taloudellinen kasvupolitiikka, sääntely-ympäristö ja siihen vaikuttavat toimijat. Nämä tulevat esille etenkin aineistolähtöisten syykategorioiden teknistaloudellisten, tuottovaatimusten, tarpeettomuuden, tulkinnanvaraisuuden, sääntelyn, resursoimattomuuden, kaksijakoisuuden ja yhteismitattomuuden tutkimuslöydöksissä.

Taloudellinen kasvupolitiikka määrittää monin tavoin yhteiskunnallista toimintaa, vaikka samalla kyse on planeetan rajoja rikkovasta, ympäristöä monin tavoin kuormittavasta sekä ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointia heikentävästä toiminnasta. Talouden ja teknologioiden voimat ovat mullistaneet yhteiskuntaa rajusti 1900-luvulla, ja muutosvauhti on kiihtynyt entisestään 1980-luvun lopulta lähtien globaalien talouden, markkinoiden vapauttamisen ja uusien teknologioiden myötä.⁴¹⁷ Talouskasvu on tapahtunut ympäristön kustannuksella huolimatta siitä, että haitat ympäristölle on tunnettu jo pitkään. Luon tässä luvussa tiiviin katsauksen tähän kehitykseen, sillä se vaikuttaa myös rakennetun ympäristön kysymyksiin.

Ympäristöongelmiin herättiin 1970-luvulla YK:n Kasvun rajat -konferenssin ja sen pohjalta julkaistun kirjan⁴¹⁸ myötä. Kauppatieteilijä Maria Joutsenvirta tutkijakollegoineen kirjoittaa, että tuolloin ympäristöongelmien nähtiin johtuvan talouskasvusta, mutta seuraavalla vuosikymmenellä julkaistusta Brundtlandin raportista (1987)⁴¹⁹ lähtien talouskasvu esitettiin ympäristöongelmien ratkaisuksi. Julkisesta sääntelystä siirryttiin yhä markkinaehtoisempaan ajatteluun ja ympäristöpolitiikka muokattiin talouskasvun tavoitteiden mukaiseksi.⁴²⁰ Tämä liittyy siihen, että 1980-luvulta alkaen uusliberaalin talouspolitiikan ideat syrjäyttivät länsimaissa keynesiläisen, vahvempaa sääntelyä korostaneen talouspolitiikan. Lähes kaikkialle maailmaan levinnyt uusliberalismi korostaa itseohjautuvaa markkinataloutta, yksityistämistä ja institutionaalisen sääntelyn purkua. Poliittikka ja käytänteet on muokattu sen mukaisesti laajalti yhteiskunnan sektoreilla.⁴²¹ Myös Brundtlandin komission kestävä kehityksen käsite oli poliittinen

⁴¹⁷ Kantola, A. ym. 2022. Kahdeksan kuplan Suomi – yhteiskunnan muutosten syvät tarinat. S. 13. Teollisen vallankumouksen myötä maatalouden varaan rakentuneet yhteiskunnat alkoivat jo 1800-luvulta lähtien modernisoitua nopeasti.

⁴¹⁸ Meadows, D. ym. 1972. Limits to Growth. Rooman klubi tilasi tutkimuksen Massachusettsin yliopiston professoreilta arvioimaan planeetan luonnonvarojen riittävyyttä ja kestokykyä.

⁴¹⁹ United Nations 1987.

⁴²⁰ Joutsenvirta, M. ym. 2016. Talous kasvun jälkeen. S. 181.

⁴²¹ Harvey, D. 2008 Uusliberalismin lyhyt historia. S. 6–8, 28–29. Uusliberalismin aikakauden alku henkilöityy länsimaissa 1980-luvun taitteessa valtaan nousseisiin Margaret Thatcheriin Iso-Britanniassa ja Ronald Reaganiin Yhdysvalloissa. Uusliberalismin isähahmoja ovat siitä jo 1900-luvun alkupuoliskolla kirjoittaneet Friedrich von Hayek (1899–1992), Lud-

kompromissi ympäristö- ja talousnäkökulmien yhteensovittamiseksi. Sitä myös kritisoitiin ristiriitaiseksi ja epämääräiseksi, mutta sen katsotaan vakiintuneen käyttöön juuri väljyytensä takia.⁴²² Ympäristöpolitiikan tutkija Paula Schönach kollegoineen toteaa, että Suomessa kestävän kehityksen politiikka on viime vuosiin asti käsitetty kapeasti ympäristöpolitiikan osaksi, eikä se ole johtanut yhteiskunnallisesti läpileikkaaviin uudistuksiin.⁴²³ Monet muutkin strategiat ja politiikkaohjelmat törmäävät samaan muuriin. Aineistoanalyysissä ilmeni, että harvat haastatelluista asiantuntijoistakaan jaksoivat uskoa strategioiden vaikuttavuuteen.

Tän suuren kasvuprojektin, uusliberalistisen kasvuprojektin rinnalla kaikki ohjelmat on tietysti vaan jonkinlaisia distraktioita tai jotain tällaisia, enemmän tai vähemmän räpistelyä. (H9)

Yhteiskuntateoreetikko David Harvey tiivistää uusliberalismin muodostuneen hegemoniseksi ajattelutavaksi, vaikuttaen läpitunkevasti tulkintoihimme ja ymmärrykseemme maailmasta.⁴²⁴ Samalla siitä on tullut sopiva selitysmalli monenlaisille muutoksille, mistä syystä on tärkeää avata sen vaikutuksia kussakin nimellisessä kontekstissa. Rakennetun ympäristön kysymyksissä olennainen julkisen sektorin rooli ei ole markkinoiden vallan kasvaessa kadonnut, vaan paikallistasoilla markkinaistunut tilaaja-tuottaja-malliseksi, ja valtion tasolla sääntelyä on purettu. Samalla maankäytön ja rakentamisen vuorovaikutteisen suunnittelun ihanteeseen kohdistuu ristiriitaisia odotuksia. Kansalaisille on kilpailuyhteiskunnassa tarjolla kuluttajakansalaisen rooli, joka on kaukana alkuperäisen liberaalin ajattelun käsityksestä inhimillisestä vapaudesta. Suomessa se törmää hyvinvointiyhteiskunnan rakentumisen kansalaisosallistumisen perinteeseen.⁴²⁵ Kuntien lisäksi myös valtionhallinto on mukautunut uuden julkisjohtamisen opeista kumpuavaan tilaaja-tuottajamalliin.⁴²⁶ Kulttuuriympäristön kontekstissa se näyttäytyy esimerkiksi erilaisten toiminnan ohjaamiseen tarkoitettujen strategioiden ja ohjelmien osalta siten, että niiden tietopohjan keräämisessä, laatimisessa ja arvioinneissa käytetään usein ulkopuolisia konsulttiyhtiöitä sen sijaan, että ne toteutettaisiin hallinnon omana työnä.⁴²⁷ Seuraavissa alaluvuissa käyn lävitse näitä rakennettuun ympäristöön vaikuttavia ilmiöitä yhteiskunnallisella tasolla.

vig von Mises (1881–1973) ja Milton Friedman (1912–2006). Keynesiläisen talouspolitiikan isä puolestaan on John Maynard Keynes (1883–1946).

⁴²² Schönach, P. ym. 2022. Kestävyyden idean ja politiikan kehittyminen. S. 68.

⁴²³ Schönach ym. 2022, s. 74. Vertaa peruskoulun tai eläkejärjestelmän kaltaisiin uudistuksiin.

⁴²⁴ Harvey 2008, 8.

⁴²⁵ Keränen, M. 2019. Onko osallistamispolitiikka osa uusliberaalia hallintaa vai sen vastavoima? S. 45–48. Ks. myös Hännikäinen, T. & Melender, T. 2012 Liberalismin petos. S. 15.

⁴²⁶ Uusi julkisjohtaminen, *New public management* on yritysmaailman oppeja julkishallintoon tuonut kansainvälinen suuntaus, joka liitetään osaltaan uusliberalismiin. Suomeen se rantautui 1980-luvulla mukanaan tulosohjaus, ammattijohtajuus, ulkoistaminen, mittarointi ja arvionnit. Ks. esim. Kuusela & Ylönen 2013, s. 24–25.

⁴²⁷ Esimerkiksi kulttuuriympäristöohjelman arvioinnin on laatinut Owl Group Oy, Kulttuuriympäristö ja ilmastonmuutos -selvityksen Sitowise Oy. Toisinaan selvityksiä teetetään myös tutkijaryhmillä tai hallinnonalan omissa tutkimusyksiköissä, kuten Suomen ympäristökeskuksessa.

6.1.1 Taloudellinen kasvupolitiikka ja planeetan reunaehdot

Tässä luvussa kytken taloudelliseen kasvupolitiikkaan ja kestävyys siirtymän tarpeeseen liittyvää tutkimusta aineistolähtöisiin tutkimuslöydöksiin. Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että kulttuuriympäristön kysymykset törmäävät jatkuvasti talouden reunaehtoihin kestävä kehityksen muiden näkökulmien kustannuksella. Tämä tulee monin tavoin esille etenkin media-aineiston teknistaloudellisuuden, tuottovaatimusten ja tarpeettomuuden sekä haastatteluaineiston yhteismitattomuuden syykategorioissa. Kyseessä ei ole uusi ilmiö, sillä taloudellinen kasvupolitiikka ja tehokkuuden tavoittelu on ohjannut suomalaista kaupunkisuunnittelua ja hyvinvointivaltion rakentamista jo 1950-luvun lopulta alkaen.⁴²⁸ Uusliberaali ajattelu ei siis tuonut ilmiötä tullessaan, vaan rakennetussa ympäristössä teknistaloudellinen tehokkuusajattelu juontaa kauempaa ja on siten juurtunut syväälle toimintakulttuuriin. Vaikka liike-elämä on aiemminkin ollut keskeinen vaikuttajataho maankäytön suunnittelussa, sen rooli on noussut 2000-luvulle tultaessa entistä näkyvämpään osaan ja siten myös sen painoarvo on kasvanut.⁴²⁹ Aineistossa ilmiö nousee esille etenkin asiantuntijahaastattelussa, joissa kiinteistökehittäjien vaikutusvallan nähdään kasvaneen. Taloudellisten intressien painottuneisuus näkyy myös media-aineistossa.

Viime vuosina ilmapiiri ja suhtautuminen perinnön säilyttämiseen ja suojeluun on taas koventunut taloudellisten intressien takia. (Helsingin Sanomat 7.11.2018. Kaikilla ajankoissa on arvonsa)

Taloudellinen ja teknologinen tehokkuusajattelu on kiihtynyt maantieteilijä Sami Moisio mukaan 2000-luvulla entisestään yhteiskunnassamme, samalla kun mielekkäiksi koetut poliittiset vaihtoehdot vähenevät ja asiantuntijavalta on kasvanut poliittisessa päätöksenteossa.⁴³⁰ Tehottomaksi katsottua julkishallintoa on kehitetty kilpailu- ja talousajattelulla, hakemalla uutta toimintamallia ja mittareita liike-elämästä. Julkisesta *hallinnosta* on pyritty siirtymään verkostomaiseen *hallintaan*, jossa painottuvat kumppanuudet. Kuntien toiminnassa tämä näkyy kilpailullisuutena, paikkamarkkinointina ja yritysysteistyönä.⁴³¹ Tällainen liiketalouden oppeja korostava hallintokulttuurin muutos näkyy myös maankäytön suunnittelussa ja kiinteistönpidossa. Kaavoituspalveluita ostetaan konsulteilta, kaavoitus on usein hankelähtöistä⁴³² ja kumppanuuksiin perustuvaa. Kuntien ja valtion kiinteistöjen siirtyminen liiketaloudellisiin periaattein toimivien yhtiöiden hallintaan ovat tuoneet ne markkinatalouden tuottovaatimusten piiriin.⁴³³ Media-aineistossa tuottovaatimukset esiintyvät usein syynä luopua rakennuksista.

⁴²⁸ Hankonen, J. 1984. Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. S. 14.

⁴²⁹ Nevalainen, J. 2004. Tilapelin tiedonpolitiikat. S. 137.

⁴³⁰ Moisio, S. 2012. Valtio, alue, politiikka. S. 307.

⁴³¹ Keränen 2019, s. 46–47.

⁴³² Mäntysalo, R. & Jarenko, K. 2012. Strategisen maankäytön suunnittelun legitimaation haaste maankäyttö- ja rakennuslaille. S. 44.

⁴³³ Vilkuna & Vuorinen 2015.

Rakennukset omistava valtio katsoo, ettei se tarvitse tiloja. -- vuokraus on ollut sille taloudellisesti kannattamatonta. (Helsingin Uutiset 4.3.2020 Kulttuuritalon myynti venähti)

Etenkin julkiseen kiinteistönpitoon koetaan tutkimusaineiston perusteella liittyvän suuria haasteita tilanteissa, joissa päättäjät näkevät rakennusten ylläpidon vain kulueränä. Aikaisemmin julkisten kiinteistönomistajien toiminnan on odotettu olevan mallina muillekin. Valtio on historiallisesti toiminut esimerkillisenä ja vastuullisena rakennuttajana ja ylläpitäjänä. Maamme rakennetussa ympäristössä lukuisat Rakennushallituksen rakennuttamat ja ylläpitämät julkiset rakennukset ja muu infrastruktuuri, kuten Tie- ja vesirakennushallituksen toteuttamat rautatie- ja vesiliikenteen ympäristöt ovat olleet laadukkaasti toteutettuja ja rakentaneet maamme kuvaa. Ne ovat myös toimineet esimerkkinä huolellisesta rakentamisesta ja kiinteistönpidosta.⁴³⁴ Kuntien rooli puolestaan on ollut merkittävä etenkin viime sotien jälkeisen hyvinvointivaltion ja sen tarvitsemien kiinteistöjen rakentajana. Sitä mukaa kun sosiaali- ja terveyspalvelut, koulu ja päivähoido ulotettiin kaikkien saataville yhteiskunnan toimesta, kunnissa rakennettiin kouluja, terveysasemia, neuvoloita, päiväkoteja, kulttuuri- ja liikuntatiloja. Valtio rakennutti tilat, kun ammatillinen koulutus ja yliopistoverkosto laajenivat. Seurakunnissa rakennettiin seurakuntataloja ja leirikeskuksia.⁴³⁵

Rakennushallituksen viranomaistehtävä valtion kiinteistöjen ylläpitäjänä lakkasi 1995, kun valtion kiinteistölaitos, sittemmin Senaatti-kiinteistöt perustettiin.⁴³⁶ Kuten valtio, myös monet kunnista ovat yhtiöittäneet kiinteistöpuolensa. Erilaisissa kiinteistösalkutuksissa voidaan määritellä, millaisia tuottovaatimuksia rakennuskannalle asetetaan.⁴³⁷ Julkisetkin kiinteistöyhtiöt toimivat liiketaloudellisin perustein, ja tuottamattomista rakennuksista pyritään pääasiallisesti eroon myymällä tai purkamalla. Sekä valtiolla että kunnilla on paine luopua myös arvorakennuksista, joille niillä ei ole osoittaa tehokasta ja tuottoisaa käyttöä. Pihlman on todennut, että suojeluviranomaisten näkökulmasta kunnat ja valtio eivät enää ole esimerkillisiä kulttuurikohteiden vaalijoita.⁴³⁸ Haastatelluissa asiantuntijoissa huolta herättää julkisen vastuunkantamisen unohtuminen. Julkisessa rakennuskannassa etenkin koulut korostuvat purkamisessa,⁴³⁹ mutta muitakin rakennuksia puretaan paljon.

kirkkoja puretaan nyt hirveellä tahdilla ja seurakuntataloja ja kouluja on purettu, hirveästi julkisia rakennuksia puretaan. Tietyllä tavalla asuinrakennukset on paremmin turvassa, niinku omistusasuinrakennukset sen takia, että pitäisi saada sata prosenttia, että kaikkien osakkaiden pitäisi olla sitä mieltä, että puretaan ennen kuin puretaan. Mutta julkisella puolella kun tulee peruskorjausikä, niin se kynnyks on ihan eri. (H14)

⁴³⁴ Antila, K. 2001. Maata ja vettä pitkin. S. 99.

⁴³⁵ Museovirasto. Rakennettu hyvinvointi, verkkosivusto.

⁴³⁶ Valtiovarainministeriö 16.12.2021. Valtioneuvoston periaatepäätös valtion kiinteistöstrategiaksi 2030.

⁴³⁷ Ks. esim. Lahden kaupunki & Lahden tilakeskus 30.10.2018. Toimitilakannan luokittelu ja ehdotus tilakannan rakenteellisen kehittämisen periaatteiksi. Raportissa on erikseen luokka kulttuurihistoriallisille *imagerakennuksille*, joihin ei kohdistu sama tuottovaatimus kuin muulle rakennuskannalle.

⁴³⁸ Pihlman 2017, s. 214.

⁴³⁹ Huuhka ym. 2021, s. 12.

Suuri osa suomalaisista kunnista käyttää kiinteistökantansa hallinnan apuna Senaatti-kiinteistöjen tilatietopalvelua, joka koostuu pelkästään teknistaloudellisista mittareista. Kuntien omalle vastuulle jää yhdistää tietoon mahdolliset suojelumääräykset ja muut arvot päätöksentekoa varten.⁴⁴⁰ Valtio-omisteisten arvo-kiinteistöjen hoitamiselle ja niistä luopumiselle on tietyt prosessit,⁴⁴¹ mutta kuntatasolla tilanne riippuu kunkin kunnan osaamisesta, resursseista ja tahdosta, jolloin kohteiden arvoihin ja merkityksiin ei aina ymmärretä kiinnittää huomiota, eivätkä ne siten välttämättä ole mukana päätöksenteossa.

Talousajattelu on myös nähty hallinnon oikeutuksena, ja numeromääräiset mittarit näennäisen neutraalina arviointimenetelmänä. Valtiotieteilijä Marja Keränen huomauttaa, että tällainen lukuihin pelkistäminen hävittää asioiden alkuperäiset merkitykset ja niiden arvotukset.⁴⁴² Kun taloudellista päätöksentekoa koskeville asioille annetaan aina rahallinen arvo, katsotaan taloudellisesti arvottomaksi se, mitä ei voi mitata rahassa. Joutsenvirta kollegoineen toteaa, että tämä johtaa helposti kaikille yhteisen vaurauden tuhoamiseen, sillä se nähdään korostuneesti kuluna.⁴⁴³ Näin on asia myös rakennusperinnön kohdalla, jonka korjaamisesta ei haluta ottaa taloudellista vastuuta. Kuitenkin kaikilla kiinteistönomistajilla on lakisääteinen vastuu⁴⁴⁴ pitää omistamansa rakennukset kunnossa olivat ne suojeltuja tai eivät.

Rakennukset ja rautatiesilta ovat päässeet erittäin huonoon kuntoon. UPM perustelee rakennusten purkamista erityisesti turvallisuudella. --- Rakennuksia ei voi käyttää eikä kukaan ole halunnut ottaa niistä suojeluvastuuta. (Yle uutiset 10.12.2019. Historiallinen tehdasalue kuihtui rapistuneeksi aavekyläksi - 30 vuotta hiljaa seissee rakennukset ja iso rautatiesilta saavat nyt lähtee)

Kasvutalouden tavoitteista seuraa, että teknistaloudelliset syyt ja tuottovaatimukset näyttäytyvät jatkuvasti rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen esteenä, kuten tutkimusaineistosta ilmenee. Taloudesta on tullut tavoite ja päämäärä, vaikka sen piti olla keino ja väline tavoitella jotakin päämäärää.⁴⁴⁵ Koko yhteiskuntamme on viritetty kasvutalouden varaan, vaikka myös puhe kestävyys siirtymästä on 2020-luvun alussa ulottunut poliittiseen keskusteluun.

⁴⁴⁰ Senaatti Skenarios-tilatietopalvelu kokoaa yhteen kunnan tilatiedot rakennustasolla, tilojen kustannus- ja investointitiedot sekä vuokrasopimukset. Palvelu on tarkoitettu kunnan tilahallintaan ja tukemaan päätöksentekoa esimerkiksi vuokranlaskennassa ja investoinneissa. Palvelu on käytössä 202 kunnassa. Senaatti-kiinteistöt/Palvelut kunnille, verkkosivusto. Puhelinkeskustelu 21.7.2023, Tomi Miettinen, Senaatti-kiinteistöt.

⁴⁴¹ Senaatti-kiinteistöillä on vastuusuojelun periaate, jossa se toimii tiettyjen arvokiinteistöjen tai -alueiden kanssa kuten suojeltujen, vaikka niitä ei olisi virallisesti suojeltu. Senaatti-kiinteistöt/kulttuuriperintökohteet, verkkosivusto.

⁴⁴² Keränen 2019, s. 44.

⁴⁴³ Joutsenvirta ym. 2016, s. 104.

⁴⁴⁴ MRL 132/1999, 166 §: Rakennus ympäristöineen on pidettävä sellaisessa kunnossa, että se jatkuvasti täyttää terveellisuuden, turvallisuuden ja käyttökelpoisuuden vaatimukset eikä aiheuta ympäristöhaittaa tai rumenna ympäristöä. --- Kaavassa suojelluksi määrätyn tai rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain nojalla suojellun rakennuksen käytössä ja kunnossapidämisessä on lisäksi otettava huomioon rakennussuojelun tarkoitus.

⁴⁴⁵ Schönach ym. 2022, 65. Taloutta välineenä korostavat myös Sternin raportti (2006) ilmastomuutoksen talousvaikutuksista, Stiglitzin raportti (2009) BKT:n riittämättömyydestä hyvinvoinnin mittaamiseen ja Dasgupta (2021) raportissaan luonnon monimuotoisuuden talousvaikutuksista.

Kestävä kehitys on jo vuosikymmenten ajan muodostanut kehityksen kulttuuriympäristötyölle, ja on myös maankäyttö- ja rakennuslain yleinen tavoite. Asiantuntijahaastattelussa kestävän kehityksen eri ulottuvuuksien esille tuomisen tarve nähdään yhä ajankohtaisempuna.

on ihan väistämätöntä, että me ei voida olla näin tuhlailevia enää tulevaisuudessa tässä, ja se on se joka määrittää sitten erilaisia aloja uudelleen ennemmin tai myöhemmin, nopeammin tai hitaammin, tulee niitä pakkoja, jolloin täytyy muuttua siihen materiaaleja ja luonnonvaroja säästävän suuntaan ja laittaa se ekologinen siihen ensimmäiseksi asiaksi. Ja sitten meidän alan tehtävä on pitää sitä kulttuurista siinä rinnalla vahvasti esillä, yksi tehtävä että se näkökulma kuitenkin säilyy, koska se auttaa sitten selviämään niistä isoista myllerryksestä myös se, että meillä on jatkuvuuksia ja niitä ihan fyysisiäkin tarttumapintoja ihmisillä, vaikka se oma koulu tai joku muu sellainen tuttu asia joka säilyy (H7)

Tällainen ajattelutapa ei kuitenkaan saanut laajempaa jalansijaa rakennetun ympäristön suunnittelussa. Perinteinen talousajattelu perustuu kestävyiden näkökulmasta *heikkoon kestävyteen*, eli eri pääomajien (taloudellinen, ekologinen, sosiaalinen, kulttuurinen) keskinäiseen korvattavuuteen. Luontopääoman väheneminen on hyväksytty, jos taloudellinen pääoma on kasvanut, kokonaispääoman näin pysyessä ennallaan. *Vahva kestävyys* taas edellyttää kaiken toiminnan sopeuttamista maapallon ekologisten rajojen sisälle, eikä luontopääoma ole täysin korvattavissa muilla pääomajilla.⁴⁴⁶ Vahvaa kestävyttä edustaa esimerkiksi taloustieteilijä Kate Raworthin kehittämä donitsitalouden⁴⁴⁷ malli, joka perustuu maapallon kantokykyyn ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

Raworth romuttaisi *ulkoisvaikutusten* käsitteen, jolla taloustieteessä tarkoitetaan hinnoittlemattomia vaikutuksia. Monista ulkoisvaikutuksina pidetyistä taloudellisen toiminnan seurauksista on syntynyt ekologinen kriisi.⁴⁴⁸ Ekologisen kriisin ohessa uhattuna ovat kulttuuriarvot ja ihmisille merkitykselliset ympäristöt. Sosiologi Pierre Bourdieu huomauttaakin ihmiskunnan kulttuuristen saavutusten taloudellisen ja yhteiskunnallisen pohjan tuhoutumisesta. Hän muistuttaa kulttuurituotannon eri alueiden kasvaneen sivistyksestä, mutta suhteessa markkinoihin sen itsenäisyys on yhä uhatumpi markkinatalouden ja tuotovaatimusten ohjatessa toimintaa.⁴⁴⁹ Tämän voi ulottaa koskemaan myös rakennettuja saavutuksia, arkkitehtuuria, historiallisia ja merkityksellisiä muodostuneita paikkoja. Ainutlaatuisten rakennusten purkaminen hävittää korvaamattomia kulttuuriarvoja.

Purkava uudisrakentaminen tuhlaa myös luonnonvaroja sekä tuottaa jätettä ja päästöjä. Niitä ei markkinoilla hinnoitella. Taloustieteilijä Partha Dasgupta on laajassa raportissaan osoittanut ongelmat, jotka luonnonvarojen ulkoistaminen talouden piiristä on aiheuttanut, sillä talouskasvu rajoittuu väistä-

⁴⁴⁶ Schönach ym. 2022, s. 64. Modernin ekologisen taloustieteen isä, taloustieteilijä Karl William Kapp (1910–1976) kirjoitti jo 1950-luvulla tieteiden välisen ymmärryksen tärkeydestä.

⁴⁴⁷ Raworth, K. 2018. Donitsitaloustiede. Seitsemän tapaa ajatella kuin 2000-luvun taloustieteilijä. S. 54. Donitsitalous on nimetty donitsin muotoisen kuvion sisäkkäisten ympyröiden mukaan: donitsin ulkoreunan muodostavat planeetan ekologisen kantokyvyn rajat ja sisäreunan ihmisoikeuksien yhteiskunnallinen perusta.

⁴⁴⁸ Raworth 2018, s. 143. Seuraukset vaikuttavat usein tahoihin, jotka eivät ole edes osallistuneet ne aiheuttaneeseen taloudelliseen toimintaan.

⁴⁴⁹ Bourdieu, P. 1999. Vastatulet: ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun. S. 59.

mättä planeetan ekologiseen kantokykyyn. Hän esittää luonnon yhtenä pääomajajina, jota kysynnän ja tarjonnan tasapaino myös koskee.⁴⁵⁰ Myös Bourdieun mukaan tulisi tavoitella ympäristön ja luonnonvarojen suojelua ja kiinnittää huomio laadullisiin tavoitteisiin esimerkiksi kaupunkiympäristön parantamisessa, mikä tuottaa laajemmin onnellisuutta ihmisille. Hänen mukaansa taloutta kuitenkin pidetään kuin luonnonlakina, jota vääjäämättä ohjaa lyhyen tähtäimen rahallinen kannattavuus sijoittajille tai osakkeenomistajille.⁴⁵¹ Toisin kuin luonnossa, taloustieteessä kyseessä eivät ole luonnonlait. Talousantropologi Jason Hickel huomauttaa, että kyse ei ole puhtaasti matematiikasta, vaikka 1900-luvulla taloustiede alkoikin keskittyä matemaattisiin malleihin ja tieteenalalta katosi lähes kokonaan historian tutkiminen ja moraalifilosofia. Bruttokansantuotteella (BKT) mittaroitu markkinatalous ei ole asettanut hintalappua luonnonvarojen käytölle, luonnon monimuotoisuuden tuhoamiselle tai ilmastopäästöjen aiheuttamiselle, kuten ei myöskään kulttuuriarvojen hävittämiselle. BKT on vakiintunut käyttöön, vaikka sen kehittäjä nimenomaisesti varoitti käyttämästä sitä taloudellisen kehityksen mittarina oleellisten puutteidensa takia.⁴⁵² Rakennetun ympäristön kannaltakin sillä on merkitystä mitä mittareita käytetään. Asiantuntijahaastatteluissakin muistutetaan, että BKT:n näkökulmasta purkava uudisrakentaminen näyttäytyy kannattavana.

purkaminen ja uudistuotanto on tietysti, sehän istuu siihen kasvustrategiaan, molemmat tavallaan tuottaa BKT:tä tosi mukavasti, niin kauan kun ei kiinnosta juurikaan se luonnonvarojen käyttö (H9)

Mittari sulkee kuitenkin ulos muut kuin taloudelliset vaikutukset. Ratkaisuna planeetan kantokyvyn turvaamiseen on esitetty siirtymää kiertotalouteen, jota pidetään välttämättömänä luonnonvarojen kulutukseen puuttumiseksi. Suomikin on laatinut kiertotalouden strategisen ohjelman, ja valtioneuvosto tehnyt periaatepäätöksen kiertotaloudesta talouden perustaksi vuoteen 2035 mennessä.⁴⁵³ Kyseessä on nimenomaan talousmalli, jossa materiaalit ja resurssit pidetään käytössä kestäväällä tavalla niiden arvo säilyttäen, kun taas nyt valtavirtaisessa ympäristön kannalta ongelmallisessa lineaaritaloudessa luonnonvaroja kuluttaen tuotetut hyödykkeet päätyvät käytön jälkeen jätteeksi.

Rakennetun ympäristön kontekstissa kiertotaloudessa ensisijaista on olemassa olevan rakennuskannan ylläpitäminen käytössä, korjaaminen ja tarvittaessa uuteen käyttötarkoitukseen muokkaaminen. Osien tai materiaalien uudel-

⁴⁵⁰ Dasgupta, P. 2021. The economics of biodiversity: The Dasgupta review.

⁴⁵¹ Bourdieu 1999, s. 94–95.

⁴⁵² Hickel, J. 2021. Less is more: How degrowth will save the world. Hickel on kirjoittanut kapitalismin historiasta ja siitä, kuinka bruttokansantuote nousi talouden mittariksi: taloustieteilijä Simon Kuznets selvitti 1930-luvulla, miksi ihmisten elinajanodote oli osassa maita noussut ja huomasi sen liittyvän valtioiden vaurastumiseen. Kehittäessään bruttokansantuotteen mittarin Yhdysvaltain kongressille Kuznets varoitti käyttämästä sitä taloudellisen kehityksen mittarina. Mittari ei esimerkiksi ottanut huomioon sitä, että valtioiden vaurastuminen oli tapahtunut riistämällä alkuperäiskansoja ja käyttämällä orjatyövoimaa. Ks. myös Raworth 2018, s. 45.

⁴⁵³ Ympäristöministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö 2021. Valtioneuvoston periaatepäätös kiertotalouden strategisesta ohjelmasta. S. 2.

leen käyttö ja kierrätys ovat vasta viimesijaisia keinoja.⁴⁵⁴ Tutkijat Satu Huuhka ja Inge Vestergaard kirjoittavat, että siirtymä kiertotalouteen on mahdollisuus myös rakennussuojelulle ja alan osaamisen hyödyntämiselle laajemmin. Molemissa tavoitteena on minimoida toimenpiteet ja säilyttää olemassa olevan arvo, vaikka arvo käsitetäänkin eri tavoin. Tutkijat katsovat, että kiertotaloudessa myös kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämiseen olisi huomattavasti laajemat mahdollisuudet kuin totutuilla suojelukäytännöillä. Tämä voisi jossain määrin ratkaista myös rakennuskannan suurta enemmistöä koskevan korjausrakentamisen ongelman, jossa suojelurakennuksiin sovellettavia säilyttävän korjaamisen menetelmiä ei ole pystytty ulottamaan laajemmin korjausrakentamiseen, eikä korjaaminen toisaalta edes näyttäytyä markkinataloudessa kannattavana.⁴⁵⁵

Suomessa rakennetun ympäristön vaaliminen kohdistuu kahteen erityyppiseen rakennuskantaan. Valtaosa rakennetusta ympäristöstä on viimeisen kymmenen vuosikymmenen aikana tuotettua⁴⁵⁶ teollisen rakentamiskulttuurin aikaansaannosta, josta suurta osaa ei ole lähtökohtaisesti toteutettu kestävästi sen enempää ekologisesta kuin arkkitehtonisesta näkökulmasta, kuten talouskulttuurin tutkija Paavo Järvensivu huomauttaa. Rakennuksia ja materiaaleja ei suunniteltu pitkäikäisiksi eikä niiden uusiokäyttöä otettu huomioon, sillä luonnonvaroja ei koettu rajalliseksi ja taloudellinen voitontavoittelu ohjasi toimintaa.⁴⁵⁷ Vaikka moderniin rakennuskantaan sisältyy myös korjauskelvottomia rakennusosia ja -materiaaleja, on joukossa runsaasti sellaista, jossa ylikorjaamisen välttäminen olisi paitsi materiaalitehokasta, auttaisi säilyttämään myös kulttuurihistorialliset ominaispiirteet.⁴⁵⁸ Purkamisen, korjaamisen ja uudisrakentamisen vaikutuksia ei silti vielä arvioida materiaalitehokkuuden näkökulmasta. Monet haastatelluista asiantuntijoista nostavat materiaalitehokkuuden merkityksen korjausrakentamisen yhteydessä esiin, joskin osalle näkökulma on täysin uusi.

tässä on kyllä lainsäädännössäkkin aika paljon sen tyyppistä, että kun tavallaan perustellaan sitä purkamista ja uuden rakentamista myös tällä kestäväällä kehityksellä. Eli kun määräykset ohjaa hyvin pitkälle siihen, että tällä hetkellä se kestävä kehitys mukainen ilmastovaikutus ja tän tyyppiset asiat, niin perustuu pelkästään sen rakennuksen energiankäyttöön. Niin se on aika yksipuolinen. (H6)

Materiaalipäästöjen hinnoittelemattomuus on johtanut tilanteeseen, jossa purkaminen ja uusiminen on korjaamista halvempaa. Pitkään jatkunut keskittyminen pelkkään energiatehokkuuteen muodostaa kestävyyttä tavoiteltaessa sokean pisteen. Materiaalitehokkuuden merkitys ilmastopäästöjen kannalta kasvaa entisestään energian muuttuessa päästöttömäksi, mutta kyse on myös resurssiviisaudesta ja purkujätteen välttämisestä. Arkkitehtipoliittisessa ohjelmassa esille on

⁴⁵⁴ Myös vihreän siirtymän rahoituksen näkökulmasta on kiinnitetty huomiota siihen, että olemassa oleva rakennuskanta on nähtävä ensisijaisena resurssina, jota voidaan muuntaa, kehittää ja parantaa laadultaan. Valtiovarainministeriö 2022. Vihreän siirtymän rahoituksen työryhmä. Loppuraportti. S. 37.

⁴⁵⁵ Huuhka, S. & Vestergaard, I. 2020. Building conservation and the circular economy: a theoretical consideration. S. 29, 36.

⁴⁵⁶ Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto (SVT): Rakennukset ja kesämökit. Suomen rakennuskannasta 80 % on rakennettu vuoden 1960 jälkeen.

⁴⁵⁷ Järvensivu, P. 2016. Rajattomasti rahaa niukkuudessa. S. 126–127.

⁴⁵⁸ Berghäll & Pesu 2008, s. 25.

nostettu kiertotalouden mukainen resurssitehokkaan rakentamisen hierarkia, jonka lähtökohtana on olemassa olevien tilojen hyödyntäminen, kunnostaminen ja korjaaminen, nykyisen pohjalle lisärakentaminen ja vasta viimesijassa uudisrakentaminen.⁴⁵⁹ Kuitenkaan esimerkiksi uudessa rakentamislaissa purkamisesta ei ole tulossa aiempaa tiukemmin säänneltyä.⁴⁶⁰ Valtionhallinto on viime vuosina tuottanut oppaita lähinnä kestäväan purkamiseen ja purkukartoitukseen⁴⁶¹ ja rakennuslalla pohditaan purkumateriaalien kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuutta.

Siirtymä kiertotalouteen edellyttäisi pohjimiltaan kulutuksen vähentämistä, mikä on ristiriidassa kasvutalouden poliittisen tavoitteen kanssa. Vaikka ekologiset ratkaisut nähdään julkisessa keskustelussa potentiaalisena uutena markkinana, nykytilasta hyötyvät toimijat ovat myös vahvoja vastustajia,⁴⁶² minkä haastatellut asiantuntijat nostavat esiin keskeisenä haasteena. Tämä johtaa helposti myös kiertotalouden tavoitteiden typistymiseen sen viimesijaiseen ja yksinkertaisimmin toteutettavissa olevaan keinoon, kierrättämiseen.

Se (kierrätys) on nyt tämmöinen uusi keksintö ja se vaatii rakentamisteollisuudelta kuitenkin ehkä vähiten, koska se tarkoittaa, että rakennetaan uutta. Se mitä täällä osataan, uuden rakentaminen. Ja mitä täällä vähemmän osataan, korjausrakentaminen. Musta se on vaan, että ne näkee, että siinä ei tarvitse muuttaa prosesseja, siinä riittää vaan, että vaihdetaan neitseelliset materiaalit kierrätysmateriaaleiksi ja sitäköön ei tarvitse onneksi tehdä kaikissa materiaaleissa, riittää että muutama, voidaan sanoa että tyyliin kuparit kiertoon ja tätä tasoa. Mä oon näin pessimistinen tässä kohtaa. (H14)

Purkaminen ja edelleen samoin menetelmin uudisrakentaminen ei tuota sen kestävämpää rakentamista purettavien tilalle. Viime vuosina on toteutettu joitakin valtavirrasta poikkeavia uudisrakentamishankkeita, jotka perustuvat kestäviin ja vikasietoiisiin massiivirakenteisiin.⁴⁶³ Tällaiset pilottikohteet jäävät kuitenkin marginaaliin. Yleisempiä ovat puukerrostaloita tai -kouluina markkinoidut ratkaisut, jotka käytännössä toteutetaan monikerrosrakenteisina ja lyhytikäisestä tekniikasta monin tavoin riippuvaisina. Pahimmillaan kyse on harhaanjohtavasta ympäristöystävällisyydestä, niin sanotusta viherpesusta (*Green Wash*).

Vaikka rakentaminen on yksi eniten luonnonvaroja tuhlaavasta ja siten päästöjä aiheuttavasta teollisuuden alasta, sen roolista kestävyys siirtymässä kuitenkin keskustellaan yhteiskunnallisesti hämmästyttävän vähän verrattuna esimerkiksi metsäkeskusteluun. Vielä harvemmin keskustelussa yhdistyvät rakennetun ympäristön kestävyuden ja suojelukäytänteiden tavoitteiden yhtenäisyys. Niiden ei usein tunnisteta liittyvän toisiinsa. Rakennetun ympäristön kestävyuden kysymyksissä kriittisiä artikkeleita esiintyy media-aineistossa silloin tällöin,

⁴⁵⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriö ym. 2022, s. 22. Resurssitehokkaan rakentamisen periaate Matti Kuittinen, Aalto-yliopisto.

⁴⁶⁰ HE 139/2022. Uusi rakentamislaki astuu voimaan 2025.

⁴⁶¹ Ympäristöministeriö. Rakentamisen kiertotalous. Verkkosivusto.

⁴⁶² Schönach ym. 2022, s. 80.

⁴⁶³ Oulussa rakennettiin 2020 kaksi vuokrakerrostaloa, joiden runkona on massiivitiilirakenne ja ilmanvaihto painovoimainen. Tällaista ei ole Suomessa juuri 1950-luvun jälkeen toteutettu. Ks. Tiili-info 11.5.2020. Massiivinen tiiliseinä tuli takaisin. Helsingin Honsuolle on 2023 valmistunut massiivihirrestä rakennettu modulaarinen kaupunkirivitalo. Ks. Rakennusasiaintoimisto Aarre Oy, verkkosivusto.

mutta ne eivät kuitenkaan laajemmin tai valtakunnan mittakaavassa nouse puheenaiheeksi haastamaan valtavirran puhetapaa.

Yllättävän vähäiseen rooliin on jäänyt julkinen keskustelu kestävästä rakentamisesta ja Suomen nuorehkon rakennuskannan kiihtyvällä vauhdilla lyhenevästä elinkaaresta. (Turun Sanomat 25.10.2019 Mall of Tripla - vai Baabelin torni Pasilassa?)

Seppänen ja Väliverronen muistuttavat, että mediayhteiskunnassa ilmiö on todellinen kunnolla vasta kun se näkyy julkisuudessa, ja siksi merkittävä median vallan muoto on myös vaikeneminen. Kiinnostava onkin Seppäsen ja Väliverronen kysymys siitä, missä määrin media käyttää vapauttaan yhteiskunnallisesti merkittävien asioiden esille nostamiseen. Media tulee tukeneeksi finanssikapitalismia raportoimalla taloudellisiin realiteetteihin sopeutumisen välttämättömyydestä, kun se toisaalta voisi myös pyrkiä nostamaan esiin vaihtoehtoisia kehityskulkuja ja puolustaa demokraattista päätöksentekoa talouspuheen ylivaltaa vastaan.⁴⁶⁴ Samoin kirjoittaa Bourdieu, joka kuitenkin muistuttaa, että moni mediankin edustaja toimii vilpittömästi, sillä hallitseva puhetapa näyttäytyy heillekin itsestään selvänä ja vaihtoehdottomana, vaikkei se sitä ole.⁴⁶⁵ Samalla uskomusta tullaan vahvistaneeksi entisestään.

Joutsenvirta kollegoineen toteaaakin kasvutalouden olevan vahva tarina, johon auktoriteetit vetoavat ja jolle on vaikea nähdä vaihtoehtoa. Tavallisten kansalaisten on hankala tietää, milloin kyseessä ovat kiistattomat faktat ja milloin uskomukset, joista on vain tarpeeksi toisteltuina muodostunut kyseenalaistamaton, yleisesti totena pidetty asiantila.⁴⁶⁶ Tutkijat kuvaavat vallitsevaa tilannetta tiukasti kiinni olevaksi kasvulukoksi. Koko yhteiskuntamme on rakennettu talouskasvun varaan, eikä vaihtoehtoja sille nähdä, vaikka tutkimus osoittaa suunnanmuutoksen välttämättömäksi. Edunvalvonta ja lyhytnäköiset taloudelliset ja poliittiset intressit muodostavat esteitä ja vaikuttavat siihen, millaiset talouden uudistukset koetaan mahdollisiksi.⁴⁶⁷

Ympäristösosiologit ovat edellyttäneet ekologista rakennemuutosta, sillä vallitsevan toiminnan tuottamia ongelmia ei voida ratkaista ilman perustavanlaatuista muutosta. Ympäristökriisin juuret ovat muotoutuneet viime vuosisatojen aikana ja ovat pohjimmiltaan länsimaisen teollisen yhteiskunnan rakenteessa ja kulttuurissa.⁴⁶⁸ Syvään juurtuneiden toimintamallien muuttaminen ei ole helppoa, eikä tapahdu itsestään.

6.1.2 Sääntely-ympäristö

Tässä luvussa siirryn käsittelemään sääntelyä. Luku kytkeytyy etenkin aineistanalyysin tulkinnanvaraisuuden, säännösten, yhteismitattomuuden ja resursoimattomuuden syykategorioihin. Heikko sääntely altistaa suojelun sattumanvaraistumiselle ja rapautumiselle. Sääntelyllä sekä taloudellisella ja vero-ohjauk-

⁴⁶⁴ Seppänen & Väliverronen 2012, s. 185, 207.

⁴⁶⁵ Bourdieu 1999, s. 49–51.

⁴⁶⁶ Joutsenvirta ym. 2016, s. 240–241.

⁴⁶⁷ Joutsenvirta ym. 2016, s. 16, 20, 62–64.

⁴⁶⁸ Mol, A. & Spaargaren, G. 2000. Ecological modernization theory in debate. A review. S. 33–35.

sella on siten keskeinen rooli kulttuuriympäristön vaalimisen ja kestäväen kehityksen eri tavoitteiden toteutumisedellytysten kannalta. Luvussa 6.2.5 tarkastelen lähemmin lainsäädäntöä rakennussuojelun näkökulmasta paikallistasolla, tässä luvussa käsittelen yleisemmin maankäytön ja rakentamisen sääntelyn taustalla vaikuttavia suunnittelukäytänteitä sekä sääntelyn sujuvoittamisen tavoitteita. Tutkimusaineistossa lainsäädäntö koetaan olennaisena muutosten aikaansaamiseksi.

muutenhan asiat ei muutu, ellei se tule lainsäädäntöön (H12)

Rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmasta etenkin maankäyttö- ja rakennuslain säädökset ovat keskeisiä. Vuonna 2000 voimaan astuneen lain myötä viranomaiskeskeistä suunnittelukäytäntöä haluttiin uudistaa ja kehittää avoimemmaksi prosessiksi, johon muidenkin hallinnon alojen asiantuntijat sekä elinkeinoelämän, asukkaiden, maanomistajien ja kansalaisjärjestöjen edustajat tuovat jo riittävän aikaisessa vaiheessa oman näkemyksensä.⁴⁶⁹ Lain hengen taustalla vaikuttaa kommunikatiivisen suunnittelun teoria, joka pohjautuu Jürgen Habermasin ajatteluun suunnittelun arvosidonnaisuudesta ja tarpeesta tuoda esille julkinen arvokeskustelu.⁴⁷⁰ Suunnitteluteoria perustuu nimensä mukaisesti vuorovaikutteiseen ja läpinäkyvään suunnitteluprosessiin, jossa tavoitellaan argumenttien tasa-arvoista käsittelyä.

Toisekseen maankäyttö- ja rakennuslain lähtökohtana oli myös valtion roolin pienentäminen: lain astuttua voimaan kuntien kaavoja ei enää alistettu ympäristöministeriön vahvistettaviksi. Ulkopuolisen valvonnan korvasivat kommunikatiivisen suunnittelun ihanteiden mukaisesti avoimuus, kansalaisten osallistuminen, viranomaisneuvottelut ja vuorovaikutus. Osallisuuden toteutuminen ja toteutustavat näyttäytyvät kuitenkin tutkimusaineistossa ongelmallisena.

kunhan nyt vaan osallistetaan ja kunhan nyt vedetään nää prosessit läpi mitä on pykälissä sanottu, niin hyvä juttu, saadaan leima paperiin mutta onko sitten käyty oikeasti sitä syvällistä keskustelua. (H16)

Prosessit koetaan usein näennäisinä ja osallisten roolit yhteismitattomina. Haasteet on tunnistettu lain voimaantulosta saakka, sillä maankäyttöön liittyy tunnetusti ristiriitaisia tavoitteita. Kommunikatiivisen suunnittelun vuorovaikutteisuuden ideaalia on kritisoitu siitä, ettei se yksin riitä ratkomaan niitä. Maankäytön konfliktien ratkaisumahdollisuuksia tutkineet Lasse Peltonen ja Sampo Villanen ovat todenneet, että myös tosiasiallisten valtasuhteiden tarkastelu olisi sisällytettävä osaksi prosesseja.⁴⁷¹ Näin ei kuitenkaan käytännössä tapahdu.

Kommunikatiivista suunnitteluteoriaa on vuosien varrella tutkittu myös uusliberalisaatioon nähden ja pohjoismaisessa viitekehyksessä. Useimpien tutki-

⁴⁶⁹ HE 101/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rakennuslainsäädännön uudistamiseksi. S. 36.

⁴⁷⁰ Healey, P. 1992. Planning through debate: the communicative turn in planning theory. Suunnitteluteoria on kehitetty pohjautuen Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan (The theory of communicative action vol 1 & 2). Ks. myös. Mattila, H. 2015. Preferenssiutilitarismia, avointa arvokeskustelua vai yhdessä tekemistä? S. 48.

⁴⁷¹ Peltonen, L. & Villanen, S. 2004. Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet. S. 5-7, 16-17.

musten on todettu päätyvän johtopäätökseen suunnittelijan liikkumavaran ka-
peutumisesta taloudellisesti voimakkaiden intressiryhmien paineessa.⁴⁷² Tutkija
Hanna Mattilan mukaan teorian kantilainen lähtökohta yleisen edun yleisyyden
perusteista on hämärtynyt ja kommunikatiivinen suunnittelu on saanut yksityi-
siä intressejä painottavia tulkintoja.⁴⁷³ Kommunikatiivisen suunnittelun ja uusli-
beralisaation suhdetta väitöskirjassaan⁴⁷⁴ analysoinut Jonne Hytönen pitää on-
gelmallisena, että yleisen edun käsittäminen on yhä useammin ehdollinen talou-
dellisille tavoitteille. Kasvutaloudessa kuntien lyhytnäköiset kilpailulliset elin-
voimatavoitteet sivuuttavat laajemmat yhteiskunnalliset ja ympäristökysymyk-
set. Huomiota ei ole kiinnitetty kuntatason rajallisiin resursseihin ja tuen tarpee-
seen pitkän aikavälin laajempien näkökulmien sisällyttämiseksi suunnitteluun,
mikä edellyttäisi myös kunnianhimoista ympäristölainsäädäntöä. Sen sijaan pai-
kallisyhteisöille on asetettu huomattavan korkeat odotukset talousintressien vas-
tavoimana.⁴⁷⁵ Lisäksi maankäyttö- ja rakennuslain sujuvoittamiseen tähdänneet
muutokset⁴⁷⁶ ovat entisestään rajoittaneet julkista valvontaa. Muutoksen vaiku-
tukset tulevat tutkimusaineistossa esille sekä media-artikkeleissa että haastatel-
tujen pohdinnoissa.

maankäyttö- ja rakennuslakia on johdonmukaisesti viety siihen suuntaan, että se valta
on kunnilla. Ja nyt kun tähän kokonaisuudistukseen lähdettiin, siinä yhteydessä kyllä
keskusteltiin, että onko ikään kuin menty liiankin pitkälle, keskusteltiin ELYjen vali-
tusoikeuden osittaisesta palauttamisesta ennen tilannetta 1.5.17. No se herätti kyllä in-
tohimoja tässä valmistelun kuluessa työryhmässä ja työryhmän asettamissa jaostoissa
ja niin edelleen. Kuntaliitto muun muassa vastusti monien muiden tavoitin (H11)

ELY-keskusten roolin kaventaminen on johtanut tilanteisiin, joissa sillä ei enää
aina ole toimivaltaa puuttua ympäristönäkökohtien ja prosessien sivuuttamiseen.

Maankäytön ja rakentamisen säädösohjaus ei ole onnistunut johtamaan lain
yleiseksi tavoitteeksi kirjattuun kestäväan kehitykseen, vaikka jo lakia säädettä-
essä olemassa olevien rakenteiden ylläpito ja rakennuskannan peruskorjaus kat-
sottiin painottuvan uudisrakentamisen sijaan.⁴⁷⁷ Länsimaissa rakennusalan kat-
sotaan kuuluvan toimialoihin, jossa uudistuotannon määrällinen tarve on pää-
osin täytetty ja siten alalla painottuisi korjausrakentaminen, ylläpito, varusteta-
son parantelu tai muuntelu. Tämä edellyttäisi uudentyyppistä organisoitumista,
prosesseja ja toimintatapoja verrattuna tällä hetkellä valtavirtaiseen uudisraken-
tamiseen.⁴⁷⁸ Vaikka uudisrakentamistarvettakin on edelleen kasvukeskuksissa,
jatkuvan ylläpidon ja huollon tarve ja merkitys osana kestäväan kiinteistönpitoa
koskettaa kaiken tyyppistä rakennettua ympäristöä. Moni haastateltu totesi, ettei
säädös- ja talousohjaus kuitenkaan tue siirtymää ylläpitokulttuuriin.

⁴⁷² Mäntysalo, R. ym. 2023. Public planner – a deliberative authority. S. 14.

⁴⁷³ Mattila 2015, s. 48–49.

⁴⁷⁴ Hytönen, J. 2019. Limits of localism: Institutional perspectives on communicativeness, neoliberalization and sustainability in Finnish spatial planning.

⁴⁷⁵ Hytönen 2019, s. 20–21, 39–40, 56.

⁴⁷⁶ Laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 230/2017.

⁴⁷⁷ HE 101/1998, s. 29. Uuden rakentamislain tavoitteeksi on asetettu ilmastonmuutoksen torjuminen ja siihen sopeutuminen nykyisessä maankäyttö- ja rakennuslaissa tavoitellun kestäväan kehityksen sijaan.

⁴⁷⁸ Ahonen, A. ym. 2020. Rakennusalan kilpailukyky ja rakentamisen laatu Suomessa. S. 22.

aika hankala siellä politiikassa on puhua siitä, että nyt pitäisi siirtyä pois tästä tekni-
sestä, tästä kertakäyttörakentamisesta, niin kun ensinnäkin siitä pois, sitten luopua
tästä uudisrakentamisen vimmastakin vaan rakentamisen vuoksi, että sehän tietenkin on
ollut klassisesti semmoinen ala, joka ylläpitää kasvua ja alueiden tämmöistä, nähdään
että se on se alueiden taloudellisen hyvinvoinnin mittari ja tae. (H9)

Tämä kytkeytyy edellisessä luvussa käsiteltyyn kasvutalouden tavoitteeseen,
josta on vaikea irrottautua. Tutkimustiedon puutteesta ei ole kyse. Alueiden käy-
tön ja rakentamisen lainsäädännön uudistamisen edellä rakennusten korjaami-
sen ja kehittämisen hiilijalanjälki- ja elinkaarikustannusvaikutuksia on vertailtu
purkavan uudisrakentamisen vaikutuksiin tutkimushankkeessa, jonka toteutti-
vat Tampereen yliopisto ja VTT.⁴⁷⁹ Tutkimustulokset osoittivat korjaamisen te-
hokkaaksi keinoksi vähentää päästöjä lähivuosisikymmeninä, kun taas purkava
uudisrakentaminen lisää niitä. Tutkimus osoitti korjaamisen myös elinkaarikus-
tannuksiltaan kannattavammaksi.⁴⁸⁰ Tutkimuksessa on selvitetty myös sää-
dösohjauksen keinoja, joilla korjausrakentamista voitaisiin edistää ja turhaa pur-
kamista välttää. Tällaisiksi on esitetty esimerkiksi hiilijalanjälkirajan määrittelyä,
joka edistäisi rakennusten säilyttämistä.⁴⁸¹ Olemassa olevan rakennuskannan
korjaamiseen ohjaavia keinoja ei kuitenkaan ole hyödynnetty tähänastisissa laki-
uudistuksissa, vaikka se haastatellun asiantuntijan mukaan oli alkujaan ajatuk-
sena.

olihan siinä (purkaa vai korjata -tutkimuksessa) ajatus, että siinä tulisi syöttöjä myös
siihen (säädösohjauksen) suuntaan, mutta ei taida nyt olla nykyisissä ainakaan raken-
tamislaissa sitä sillä tavalla hyödynnetty, että olisi otettu huomioon tai rakentamislain
esityksessä. (H3)

Uudessa rakentamislaissa elinkaaren hiilijalanjälkiohjaus tulee koskemaan vain
uudisrakentamista,⁴⁸² eikä purkamista tai olemassa olevan rakennuskannan säi-
lyttämistä säännellä sen enempää kuin nykyään. Nähtäväksi jää, riittääkö uudis-
rakentamisen määräysten kiristyminen suuntaamaan kiinnostuksen säilyttävää
korjausrakentamista kohtaan. Myös EU:n kiertotalous- ja ilmastovelvoitteet vai-
kuttavat myös suomalaiseen säädösohjaukseen, mutta toistaiseksi on epäselvää,
edistyykö siirtymä jatkuvan kunnossapidon ja korjaamisen kulttuuriin vallitse-
van uudisrakentamisen periaattein toimivan saneeraamisen ja purkamisen sijaan,
vai korostuuko korjaamisessa edelleen energiatehokkuus.⁴⁸³

Tätä tutkimusta tehtäessä (2020–2024) maankäyttö- ja rakentamislain uu-
distaminen on yhä kesken. Lain kokonaisuudistus kohtasi eri tahoilta niin risti-
riitaista palautetta,⁴⁸⁴ että lakiuudistus päädyttiin jakamaan osiin.

⁴⁷⁹ Huuhka, S. ym. 2021. Purkaa vai korjata? Hiilijalanjälkivaikutukset, elinkaarikustannuk-
set ja ohjauskeinot.

⁴⁸⁰ Huuhka ym. 2021, s. 33–36.

⁴⁸¹ Huuhka ym. 2021, s. 88.

⁴⁸² HE 139/2022 rakentamislaiksi. Ympäristöministeriö/Vähähiilisen rakentamisen tie-
kartta, verkkosivusto.

⁴⁸³ European Commission 14.10.2020. A Renovation Wave for Europe - greening our build-
ings, creating jobs, improving lives. Strategian tavoitteena on leikata päästöjä sekä kiihdyt-
tää energiatehokasta korjaamista. Rakentaminen on Euroopassa eniten materiaaleja kulut-
tava teollisuuden ala, ja jätteistä lähes puolet syntyy rakentamisesta ja purkamisesta.

⁴⁸⁴ HE Kaavoitus- ja rakentamislaki. 2021. Ympäristöministeriön luonnos hallituksen esi-
tykseksi eduskunnalle kaavoitus- ja rakennuslaiksi oli lausuntokierroksella 27.9.–7.12.2021.

se on vaikeata saada, niinku huomattiin tuollaista isoa pakettia niinku MRL kokonais-uudistus, niin se on vaikeata saada sitten kerralla läpi valmisteltua plus sitten, niin että se jotenkin, että se tutkijan näkemys, asiantuntijan näkemys, sitten se virkahenkilö näkemys ja poliittinen näkemys saataisiin jotenkin yhteen, niin se on vaikeata noin isossa paketissa. (H15)

Ensimmäisenä uudistettiin rakentamislain osio, jota valmisteltiin juuri asiantuntijahaastattelujen ajankohtana. Sittemmin hyväksytyksi tulleen, vuonna 2025 voimaan astuvan uuden rakentamislain yhtenä tavoitteena on sujuvoittaa lupa- ja valitusprosesseja. Haastatteluaineistossa suhtautuminen rakentamislain uudistukseen vaihteli asiaan perehtymättömyydestä ja positiivisesta suhtautumisesta aina erilaisiin huolenaiheisiin niin korjausrakentamisen, suunnittelun, tiedonhallinnan, tulkintojen kuin kulttuuriympäristön kokonaisuuden kannalta. Monella on huoli, ettei laki edistä olemassa olevan rakennetun ympäristön säilyttävää korjaamista ja kestäväää ylläpitoa, mikä nähdään välttämättömänä ympäristösyistä.

tässä on vaara, että tää uusi rakennuslakiehdotus niin näkee vanhan rakennetun ympäristön uuden rakennetun ympäristön materiaalipankkina. Se on se vaara. Mutta jos asiat nähtäisiin vähän laajemmin ja sitten perustuen tän professori Seppo Junnilan näihin – hän on siis kiinteistötalouden professori ja Suomen edustaja, tutkijaedustaja IPCC:ssa. Niin hänen tutkimuksensa mukaan nyt kun rakennetaan uusi rakennus niin sen rakentamisen hiilijalanjälki vastaa sen rakennuksen viidenkymmenen vuoden energiakulutusta. Eli me ei voida purkaa ja rakentaa siihen tilalle. Ja jos tää oikeasti ymmärrettäisiin laajasti – tää on mun mielestä tavallaan sellainen key story, että tää pitäisi saada lävitse tuolla, että me ei voida purkaa ja rakentaa uutta, vaan meidän pitää muuntaa näitä olemassa olevia. (H14).

Sääntelyn purkuun sujuvoittamisen nimissä sisältyy riski entistäkin lyhytjänteisemmästä ja kapeasti markkinoiden etua ajavasta toiminnasta.⁴⁸⁵ Raworth huomauttaa, että sääntelyn purkamista ei ole olemassakaan, vaan kyse on uudelleen sääntelystä, joka määrittelee ketkä kantavat riskit, maksavat hinnan ja korjaavat hyödyn muutoksesta. Vapaita markkinoita ei ole, vaan ne ovat aina yhteiskunnan lakien, instituutioiden, poliitikkojen ja kulttuuriensa sääntelemiä. Sääntelemättömät markkinat ylikuormittavat luontoa, synnyttävät yhteiskunnallista epätasa-arvoa eivätkä pysty huolehtimaan olennaisista julkishyödykkeistä, kuten yhteiskunnan infrastruktuurista, josta sen oma onnistuminen kuitenkin riippuu. Raworth huomauttaa, että markkinoiden voimalla on kääntöpuolensa: se arvoistaa vain sitä, mikä on hinnoiteltu ja toimittaa vain niille, joilla on varaa maksaa. Tästä syystä markkinoiden voima on sulautettava ja rajattava viisaasti julkisen sääntelyn ja laajemman talousjärjestelmän piiriin.⁴⁸⁶

Julkisen sektorin rooli on ratkaiseva paitsi sääntelyn myös verotuksen uudelleen muotoilijana. Kestävän kehityksen verouudistuksen sijaan erilaisten ympäristölle haitallisten toimintojen rahallinen tukeminen jatkuu edelleen.⁴⁸⁷ Verotuksen siirtämistä työstä uusiutumattomiin luonnonvaroihin on suositeltu pitkään, sillä resurssitehokkuuteen panostaminen paitsi vähentäisi luonnonvarojen kuluttamista, myös lisäisi työpaikkoja. Raworth nostaa esimerkiksi rakennusten

⁴⁸⁵ Hytönen 2019, s. 86.

⁴⁸⁶ Raworth 2018, s. 84–85.

⁴⁸⁷ Limnell, J. ym. 2022. Suomen tulevaisuudet. Suuret kysymykset ja vastaukset. S. 109.

remontoimisen uusiin käyttötarkoituksiin purkamisen ja uudisrakentamisen sijaan. Tämä tuottaa enemmän työpaikkoja, kuluttaa vastaavan määrän energiaa ja säästää huomattavasti vettä ja materiaaleja.⁴⁸⁸ Myös Järvensivu huomauttaa työn korkean hinnan suhteessa energiaan ja materiaaleihin vaikuttavan rakennusalan ratkaisuihin merkittävästi, kun materiaaleja vähemmän kuluttava korjausrakentaminen vaatii uudisrakentamista enemmän työvoimaa.⁴⁸⁹

Taloudelliset kannustimet eivät juuri ohjaa säilyttävään korjaamiseen. Suomessa olemassa olevan rakennuskannan korjausrakentamista on rahoitettu valtion asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n kautta lähinnä energiaremonttien näkökulmasta. Lisäksi avustuksia on ohjattu viime vuosina purkamiseen. Vuonna 2022 ARA:n purkuavustuksiin oli budjetoitu kahdeksan miljoonaa euroa.⁴⁹⁰ Vertailun vuoksi säilyttävään korjausrakentamiseen kannustavat ympäristöhallinnon avustukset rakennusperinnön hoitoon ovat vuotuisesti alle kaksi miljoonaa. Haastatellut asiantuntijat pitävät summaa käsittämättömän pienenä ottaen huomioon, miten voimakkaasti talous ohjaa kaikkea toimintaa.

itkettää ja naurattaa samaan aikaan, että meillä koko Suomeen jaetaan alle 2 miljoonaa ympäristöhallinnon avustuksia, semmoisia muutamia tuhatlappusia ihmisille (H3)

Monet haastatellut muistuttavat, että muualla Euroopassa kulttuurihistoriallisten kohteiden ylläpitoon ja hoitoon saa merkittävämpiä valtionavustuksia tai verohelpotuksia. Vaatimattomien taloudellisten kannustinten rinnalla Suomesta puuttuvat myös verotukselliset mekanismit. Haastatteluissa nousee esille, ettei verojärjestelmiin ole valtiovarainministeriön näkökulmasta haluttu poikkeuksia esimerkiksi kiinteistöveron osalta.

kyllä tää rahallinen kysymys on siellä piilevänä enemmän tai vähemmän ja se vaikuttaa halukkuuteen. Ja jos Suomen tilannetta vertaa vaikkapa normaaliin keskieuroopalaiseen tilanteeseen, niin siinä on kyllä eroa. Ja pitkäänhän, vuosikymmeniä on Suomessakin esitetty ajatuksia, että yksi keino edistää rakennusperintökysymyksiä voisi olla verohelpotukset, esimerkiksi kiinteistöverohelpotus, siihen ei ole haluttu mennä ja kuitenkin tää verotuksellinen keino edistää rakennusperintöä niin sehän on Keski-Euroopassa ollut iät ja ajat käytössä. (H11)

Luonnonsuojelussa on kehitetty erilaisia suojeluohjelmia,⁴⁹¹ mutta rakennussuojelusta myös tällaiset ohjelmalliset lähestymistavat puuttuvat. Vaikka eräät luontotyypit ja ympäristöt ovat kietoutuneet täysin ihmisen rakentamien ja käyttämien asioiden yhteyteen tai jopa syntyneet niiden myötä, kyseinen rakennettu ympäristö rajataan usein ulos avustuksista. Ympäristöä ei useimmissa avustustyypeissä katsota kokonaisuutena, jolloin perinnebiotoopin perinteinen raken-

⁴⁸⁸ Raworth 2018, s. 232–233.

⁴⁸⁹ Järvensivu 2016, s. 106.

⁴⁹⁰ ARA 23.9.2022. Purkuavustusta voi saada 90 prosenttia. Avustusta voi saada purkamisesta aiheutuviin kuluihin, kun omistajayhteisön talouden tervehdyttäminen tai taloudellisten vaikeuksien ennaltaehkäiseminen edellyttää avustusta.

⁴⁹¹ Esim. Metsien monimuotoisuusohjelma Metso ja luonnon monimuotoisuusohjelma Helmi. Ohjelmat perustuvat maanomistajien vapaaehtoisuuteen, mutta heille ei aiheudu hoitotoimista kustannuksia ja suojelusta maksetaan korvausta. Ks. Ympäristöhallinnon verkkopalvelu/suojelu- ja tutkimusohjelmat, verkkosivusto.

nuskanta tai ennallistettavan kosken⁴⁹² partaalla sijaitseva vanha mylly, saha tai voimalaitos eivät välttämättä kuulu rahoitusten piiriin. Tällaiset hallinnolliset ja lainsäädännölliset jaottelut tulevat esiin muissakin yhteyksissä.

6.1.3 Sääntelyyn vaikuttavat toimijat

Tässä luvussa tarkastellaan edelleen sääntelyyn ja ohjaukseen vaikuttavia poliittisia ja hallinnollisia näkökulmia, jotka kytkeytyvät suojelun sattumanvaraistumiseen ja rapautumiseen. Tässä luvussa näkökulma kääntyy enemmän siihen toimijakenttään, joka sääntelyn kehitykseen on vaikuttamassa. Tämä luku kytkeytyy etenkin aineistoanalyysin säännösten, yhteismitattomuuden, kaksijakaisuuden ja resursoimattomuuden syykategorioihin.

Kulttuuriympäristöön liittyvät tehtävät on valtionhallinnossa jaettu kahdelle hallinnonalalle, eli ympäristöministeriöön ja opetus- ja kulttuuriministeriöön. Niiden välisen yhteistyön on suojelukysymyksissä katsottu kulttuuriympäristöstrategian toteutuksen myötä selkiytyneen, mutta yhteistyön lisääminen laajemmin hallinnon eri sektorirajat ylittäen on asiantuntijoiden mukaan edelleen haaste.

kulttuuriperintöstrategiassa jos halutaan päästä isompiin tavoitteisiin, tai saavuttaa enemmän kuin kulttuuriympäristöstrategiassa, niin sitten pitäisi onnistua sillä sektorirajojen ylittämisessä vielä paremmin, että tavoittaa elinkeinoelämää ja ilmastotoimijoita. Ympäristöministeriön ilmastotoimijatkaan ei ole yhtä kuin kulttuuriympäristötoimijat siellä, että siellä olisi ministeriön sisälläkin tekemistä tai luontotoimijat. No joo talous oli ehkä se, mikä siellä kulttuuriympäristöstrategiassakin oli vaikeinta, saada TEM ja elinkeinoelämä mukaan, matkailu ja tän tyyppiset toimijat. (H7)

Kulttuuriympäristökysymykset koskevat monia eri hallinnonaloja, mutta niitä ei kaikkialla huomata ottaa huomioon. Näkökulman sivuuttaminen, tahattomastikin, on johtanut esimerkiksi rakennettua ympäristöä koskevassa sääntelyssä ja ohjauksessa ristiriitaisiin tilanteisiin. Siilomaisesti monelle eri sektorille ja eri lakeihin jakautuvassa hallinnossa on luotu sääntöjä ja rakenteita, jotka hankaloittavat yhteisen kulttuuriympäristömme laadukkaan ylläpidon, rakennusperinnön käytön ja tarpeellisten hallittujen muutosten toteuttamista tai ovat ristiriidassa keskenään. Haastatteluissa monet asiantuntijat nostivat esille tällaisia tilanteita.

kun näitä (koulurakennuksia) lähdetään korjaamaan, niin pelätään sitä, että tulee terveysviranomainen, joka toteaa että tää nousee tää hiilidioksidipiikki liian korkeaksi ja sitten tätä luokkaa ei saakaan käyttää. Jonka takia mennään siihen, että näitä vanhoja rakennuksia ei korjatakaan hienovaraisesti ja kevyesti, vaan ylimitoitetaan se korjaus, ettei vaan kukaan pääse sitten sanomaan. Tai asennetaan sinne koneellinen ilmanvaihto, ettei vaan kukaan pääse sitten sanomaan. Meillä on niin kun toisia lakeja, jotka tavallaan tekee tyhjäksi tätä meidän rakennusperinnön suojelua. (H14)

Käytännön hankkeissa sektoroituminen ja sääntelyn tulkinnanvaraisuudet johtavat viranomaismääräysten riippumiseen jopa yksittäisestä henkilöstä. Myös

⁴⁹² Vaelluskalojen kulkuesteiden purkamiseen tähtäävässä koskien ennallistamisessa patorakenteita korvataan esim. pohjapadoilla tai rakennetaan kalateitä. Ks. ELY-keskus. Avustus kalataloudellisiin kunnostushankkeisiin. Verkkosivusto. Avustus ei kuitenkaan ulotu historiallisiin rakenteisiin ja rakennuksiin, joita usein halutaan samalla säilyttää.

suojelurakennusten korjaushankkeita koskevassa selvityksessä määräysten tulkinta viranomaisten taholta näyttäytyy ennakoimattomana ja ilmenee, että eri viranomaisten asettamat tavoitteet ovat ajoittain ristiriidassa keskenään ja näkemykset voivat vaihtua hankkeen edetessä.⁴⁹³ Tämä on hankkeen toteuttajan kannalta ongelmallista. Sääntelyn ristiriitaisuudet ovat voineet syntyä tahattomasti. Monimutkaisessa kokonaisuudessa yksittäisen säädöksen vaikutusten arviointi on saattanut jäädä puutteelliseksi tai säädösten tulkinta on liian tiukkaa.⁴⁹⁴

Toteutettujen säädösmuutosten vaikutuksia ei välttämättä jälkikäteenkään arvioida, kuten ELY-keskusten roolia kaventaneen maankäyttö- ja rakennuslain muutosta. On epäselvää, aiotaanko arviointia siitä seuranneista kulttuuriympäristövaikutuksista tehdä. Rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmasta alueidenkäyttölain uudistamisprosessi on erityisen merkittävä. Lakiuudistuksessa kyse on monista erilaisista näkökulmista, joista kulttuuriympäristön ja suojelun kysymykset ovat vain yksi. Ne ovat kuitenkin kysymyksiä, joiden lakisääteiseen huomioon ottamiseen Suomi on kansainvälisissä sopimuksissa sitoutunut ja jotka on nimenomaan kyseiseen lakiin kaavoituksen kautta integroitu. Vuoden 2023 alussa järjestettiin lain kehittämistä koskeva sidosryhmien kuulemiseen tarkoitettu keskustelutilaisuus. Esiintyjäkaartiin oli pyydetty esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Rakennusteollisuusliitto RT ja Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK.⁴⁹⁵ Tilaisuudessa ei kuitenkaan kuultu lainkaan rakennetun kulttuuriympäristön asiantuntijaviranomaista Museovirastoa, lain puitteissa kulttuuriympäristötehtävää toteuttavia alueellisia vastuumuseoita tai edes alan asiantuntijajärjestöjä. Kulttuuriympäristöalan toimijat eivät myöskään kuulu sittemmin perustettuun lakia valmistelemaan työryhmään, jossa myös näyttää korostuneen elinkeinoelämän rooli.⁴⁹⁶ Haastateltu asiantuntija kertoo alan näkemysten olleen vahvemmin mukana maankäyttö- ja rakennuslain valmistelussa.

mä oon ymmärtänyt edeltäviltä ja kollegoilta, että siinä maankäyttö- ja rakennuslain vuosituhannen taitteen uudistusvaiheessa, niin meillä olisi ollut enemmän, tai Museovirasto olisi ollut vahvemmin mukana. Että oltais oltu isompi toimija kuin tässä jossa osallistettiin tosi valtava joukko tahoja. (H7)

Sidosryhmien kuuleminen on keskeinen osa lainvalmistelua ja kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet olennainen osa demokratiaa. Koska kuuleminen mahdollistaa sidosryhmille lobbaamisen, lainvalmistelun legitimitetin kannalta on

⁴⁹³ Ympäristöministeriö & Museovirasto 2022. Suojellun rakennuksen ominaisuudet ja käytettävyys. Nykytilanteen kartoitus toimintatavoista korjaushankkeissa. S. 25–26.

⁴⁹⁴ Mm. erilaiset energiatehokkuusvaatimukset, ilmanvaihdon tai tilojen mitoitusvaatimukset, joita myös saatetaan tulkita virheellisesti.

⁴⁹⁵ Ympäristöministeriö 3.2.2023. Keskustelutilaisuus alueiden käytön suunnittelun lainsäädännön kehittämistä. Tilaisuuden esityksissä ei ollut mukana kulttuuriympäristönäkökulmaa. Järjestöistä mukana olivat myös Kuntaliitto ja Suomen Luonnonsuojeluliitto. Järjestöjen ohella puheenvuoroja pitivät maakuntaliiton, ELY-keskuksen ja kahden kaupungin edustajat. Ohjelma nähtävissä verkkosivuilla.

⁴⁹⁶ Valtioneuvoston hankeikkuna. Alueidenkäyttölaki. Viitattu sivuston liitteisiin: Hallitusohjelman alueidenkäyttölakia koskevat tavoitteet: Uutta alueidenkäyttölakia koskevat hallitusohjelmakirjaukset sekä Asettamispäätös 1.11.2023 Työryhmän asettaminen alueidenkäyttölain uudistusta varten.

olennaista, miten ja ketä lainvalmistelussa kuullaan.⁴⁹⁷ Joutsenvirta kollegoineen pitää ongelmallisena taloudellisten toimijoiden sekaantumista normiohjaukseen liittyvään päätöksentekoon, sillä elinkeinoelämän vaikutusvaltaisilla toimijoilla on kohtuuttoman suuri valta vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon oman etunsa ajamiseksi. On selvää, että suuryrityksillä työllistäjinä ja veronmaksajina on yhteiskunnalle merkittävä rooli, mutta samalla niiden tavoittelema voiton maksimointi ja sijoittajien tuotto-odotukset ovat usein ristiriidassa yhteiskunnan muiden tavoitteiden kanssa.⁴⁹⁸

Lainvalmistelussa elinkeinoelämän järjestöt ja suuret julkisinstituutiot ovat järjestöjä koskeneen tutkimuksen perusteella parhaassa vaikuttamisasemassa. Niillä on sekä merkittävät resurssit että pyrkimys vaikuttaa vahvasti, ja ne myös kokevat onnistuvansa, esimerkiksi muuttamaan lakiesityksiä. Myös epävirallista vuorovaikutusta lainvalmistelijoiden kanssa näillä toimijoilla on runsaasti, usein juuri ammattimaisten lobbareiden aloitteesta. Eniten virkamiehet ovatkin säädövalmistelussa sekä suorassa että epäsuorassa vuorovaikutuksessa elinkeinoelämän vaikuttajien kanssa.⁴⁹⁹ Myös oikeusministeriön teettämän tutkimuksen mukaan elinkeinoelämän järjestöt ja institutionaaliset järjestöt ovat Suomessa keskeisimpiä lobbareita, ja lobbauksessa epävirallinen vaikuttaminen on merkittävässä roolissa.⁵⁰⁰ Elinkeinoelämän painottuminen kuulemisissa nähdään säädösohjausta valmistelevalta virkamiestaholta tärkeänä siksi, että vahvoina toimijoina ne on saatava sitoutettua valmisteluun, jotta päätökset ylipäätään etenisivät poliittisesti. Moni laki vaikuttaa tavalla tai toisella yritysten toimintaan.⁵⁰¹ Joutsenvirta kollegoineen sen sijaan kirjoittavat sääntely- ja demokratiavajeesta, sillä taloudellista hyötyään ajavien vaikutusvaltaisten elinkeinoelämän toimijoiden poliittinen valta heikentää demokratiaa. Tutkijoiden mielestä yhtiöiden ei saisi antaa puuttua niitä koskevan lainsäädännön laatimiseen, vaan sääntelyä määriteltäessä elinkeinoelämään oltaisiin yhteydessä vain tarvittaessa ja täysin läpinäkyvästi.⁵⁰²

Lait vaikuttavat yritysten toimintaan, joka samalla on usein riippuvaista myös ympäröivän yhteiskunnan tarjoamista edellytyksistä ja luonnonvaroista. Arvonluontia liiketoiminnassa tutkinut yhteiskuntatieteilijä Harri Jalonen muistuttaa, että yritykset toimivat voimassa olevan lainsäädännön puitteissa. Säädös- ja talousohjauksen on asetettava rajat, jotka pakottavat yrityksiä ympäristövas- tuulliseen liiketoimintaan.⁵⁰³ Liiketoiminnan logiikkaan kuuluu voiton tuottaminen. Yritys ei voi jatkaa toimintaansa kapitalistisessa markkinataloudessa, ellei se tuota rahaa.⁵⁰⁴ Jos kestävät toimintatavat tulevat liian kalliiksi, yrityksen on

⁴⁹⁷ Demirbas, S. 2022. Sidosryhmien kuuleminen on osa kestävää ja laadukasta lainvalmistelua. S. 184–185.

⁴⁹⁸ Joutsenvirta ym. 2016, s. 151, 161, 177, 215.

⁴⁹⁹ Vesa, J. & Kantola, A. 2016. Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa. S. 22, 25, 37–38, 42. Supervaikuttajina mainitaan Kuntaliitto, EK ja MTK, s. 71.

⁵⁰⁰ Hirvola, A. ym. 2021. Kohti avoimempaa lobbausta: Lobbauksen nykytila Suomen valtiollisella tasolla.

⁵⁰¹ Vesa & Kantola 2016, s. 43.

⁵⁰² Joutsenvirta ym. 2016, s. 215, 251–252.

⁵⁰³ Jalonen, H. 2020 Arvostustalous – jotain uutta, jotain vanhaa, jotain lainattua. S. 98.

⁵⁰⁴ Sorsa, V-P. & Jalonen, H. 2020. Arvostaminen palveluvaltaisessa taloudessa. S. 36, 49.

pidemmän päälle mahdollon jatkaa niitä kilpailuympäristössä. Tämä ei pakota maksimoimaan voittoa hinnalla millä hyvänsä, mutta olisi naiivia kuvitella, ett-eikö sitäkin tapahtuisi. Vapaaehtoisuus ja hyväntahtoisuus eivät yksinkertaisesti sovi liiketoiminnan logiikkaan, jos ne ovat ristiriidassa taloudellisten tuottojen kanssa. Vaikka myös asiakkaiden ja rahoittajien arvostuksilla on vaikutusta, niin kauan kuin säädökset mahdollistavat tai taloudelliset kannustimet motivoivat jatkamaan kestäväntä toimintaa tuottojen takia, sitä aina myös tapahtuu.

Kiinteistö- ja rakennuslalla liiketaloudellista kannattavuutta määrittää etupäässä sijainti, mikä on etenkin kasvukeskuksissa johtanut konflikteihin kulttuuriympäristön arvojen kanssa.⁵⁰⁵ Kiinteistökehittäjien liiketoiminta perustuu kiinteistön jalostamiseen edelleen myytäväksi, jolloin kaavoituksessa määritetyt rakennusoikeudet ja käyttötarkoitus ovat keskeisiä.⁵⁰⁶ Raworth muistuttaa, että maan arvo ei suureksi osin synny siitä mitä tontille on rakennettu, vaan ympäristön yhteisöllisesti luodusta arvosta kuten liikenneinfrastrasta ja palveluista.⁵⁰⁷ Kasvukeskuksissa esiintyykin myös omistajasta riippumatonta ansiotonta arvonnousua kysynnän ollessa suurta ja tarjonnan rajoitettua. Sääntelyn ja ohjauksen tarve nousee esiin molemmissa tutkimusaineistoissa, sillä kertaluontoisia tuottoja tavoittelevan rakennuttajan intressi ei ole rakentaa kestävää, jos se tulee kalliimmaksi.

Perustajaurakoitsijoita eli gryndereitä ei kiinnosta tehdä taloja, joiden suunniteltu käyttöikä on 200 vuotta. Koska kodit menevät pääkaupunkiseudulla kaupaksi, rakennuttajien ei tarvitse muuttaa ajatteluaan. Markkinatalouden logiikka on rikki: vaikka uusien asuntojen ongelmista puhutaan jatkuvasti, ne saadaan silti myytyä. (HS 30.9.2018 Asuntokauppa käy, vaikka ongelmia on.)

Kulttuuriympäristön ja kaupunkikuvan laajamittainen turmeleminen yksityistaloudellisten etujen nimissä tuli 1970–80-luvun taitteessa tunnetuksi Turun tautina, joskin ilmiö, jossa vanhoja arvotaloja purettiin mittavien uudisrakennusoikeuksien tieltä, oli yleinen koko maassa.⁵⁰⁸ Esimerkkejä yritystoiminnan aiheuttamista ympäristötuhoista on vuosikymmenten varrelta muitakin.⁵⁰⁹ Monia ongelmia on onnistuttu ratkomaan, mutta kulttuuriympäristö on edelleen kiinteistökeinottelulle alttiina. Monet haastatelluista näkevät, että sääntelyn puutteet mahdollistavat toiminnan jatkumisen.

Ja sitten on, jos rumasti sanotaan, tämmöisiä ahneita gryndereitä, jotka ajattelee vaan rahaa lyhyellä tähtämellä, että vedetään nurin ja saadaan nopeasti tehtyä uutta päälle ja saadaan voittoa tuosta ja sitten niinku, sallitaan se toiminta sitten. (H17)

⁵⁰⁵ Hautajärvi ym. 2021.

⁵⁰⁶ Lapintie, K. 2010. Voittaako valta järjen? Tieto ja valta kaupunkikehityksessä. S. 100.

⁵⁰⁷ Raworth 2018, s. 176.

⁵⁰⁸ Klami 1982, s. 11.

⁵⁰⁹ Schönach, P. 2021. Tuhansien vesien maa. S. 131–133. Esimerkiksi puunjalostusteollisuus laski jätevedet suoraan vesistöihin viime sotien jälkeisinä vuosikymmeninä, mikä johti pahoihin saastumisongelmiin. Tehtaat toivat kuitenkin työpaikkoja ja talouskasvua, mihin vedoten metsäteollisuus pyrki jarruttamaan vesiensuojelua taipuen siihen vasta pakon edessä. Tätä kirjoittaessa mediassa nousi esiin myös esimerkki laivaliikenteestä: Ikävalko, K. 22.7.2023. Laivojen sääntöhelpotus Itämerellä kääntyi vastoin tarkoitustaan – mereen lasketaan paljon hyvin haitallisia päästöjä. YLE.

Yhteiskunnalliset rakenteet, oikeudelliset asemat ja taloudelliset kannustimet ovat mahdollistaneet, ettei taloudellisten toimijoiden ei ole tarvinnut ottaa tiettyjä vaikutuksia huomioon. Oikeudet ja vapaudet eivät ole kulkeneet käsikädessä velvollisuuksien ja vastuun kanssa, joiden määrittämisessä tarvitaan valtiovaltaa, poliittista valtaa ja tahtoa.⁵¹⁰ Rakennettuun ympäristöön liittyy merkittäviä taloudellisia intressejä. On siis perusteltuja syitä, miksi informaatio-ohjaus ei riitä,⁵¹¹ vaan tarvitaan myös sääntelyä ja talous- tai vero-ohjausta. Kuten luvussa 3.2 on käyty lävitse, asia on tiedostettu ja tietoa on tuotettu 1970-luvulta saakka.

Arkkitehtuurihistorioitsija Barnabas Calderin mukaan arkkitehtuurin ja rakentamisen sääntely on keino, jolla kestävästä korjaus- ja muutostaloudesta voi tulla alan uusi normi tuhlailijoiden purku- ja uudishankkeiden sijaan. Calder muistuttaa fossiilisten polttoaineiden mullistaneen lyhyessä ajassa rakentamisen, mutta sitä edeltäneen ajan arkkitehtuurin osoittavan, että kestävä ja kaunis voidaan rakentaa myös hiilineutraalisti ottaen huomioon paikalliset olosuhteet ja materiaalit. Hänen mukaansa rakennusteollisuuden lobbaus on kuitenkin voimakasta ja siksi suuren yleisön tulisi tulla asiasta tietoisiksi ja alkaa vaatia muutosta.⁵¹² Myös yrityksistä osa vaatii jo muutosta. Sääntelyohjauksen löyhyys kuitenkin vesittää tai hidastaa vastuullisten liiketoimintamallien kehittymistä tai niihin toimintansa perustavien yritysten kasvua.

Kaavoituksella on oleellinen rooli pyrkimyksissä kohti kestävästä kaupunkijajaluesuunnittelua, eikä kestävyydellä ole edellytyksiä toteutua pelkästään markkinoiden etuja edistämällä. Sääntelyä purkaneet lakiuudistukset ovat Hytösen mukaan vaarantaneet kestävästä kehityksen ja ympäristönäkökohtien nostamisen suunnittelun agendalle. Kuntatalouden heiketessä ne ovat yhä enemmän alttiita lyhyen aikavälin taloudellisille, markkinalähtöisille intresseille.⁵¹³ Pidemmän aikavälin vaikutuksia ja kerrannaisvaikutuksia yksityistaloudellisista ja yleisen tai yhteiskunnallisen edun näkökulmista harvoin vertaillaan ja analysoidaan päätöksenteon tueksi kuntien kaavoitusratkaisuissa, kuten asiantuntija-haastatteluissa tulee esiin.

ne on ehkä jossain tulevaisuudessa, kaukana tulevaisuudessa, kun taas se, että jos nyt kaupunki saa myytyä tämän tontin, niin se saa sen rahan siitä ensi vuoden talousarvioon (H16)

Vaikutusten arvioinnin aikaväli on olennainen, mutta usein sivuutettu kysymys. Pihlman on nostanut esiin kulttuuri- ja luonnonperinnön vaalimisen ja talouselämän päätöksenteon erilaiset aikaperspektiivit. Vaikutusten arvioinnissa keskeistä on myös kysyä, mitä nykyisellä sukupolvella on oikeus tehdä ympäristölle, jos teko aiheuttaa esimerkiksi luonnon tai historiallisten kohteiden häviämistä.⁵¹⁴ Arvot pitäisi siis nähdä laajemmin, kuin pelkkä lyhyen aikavälin hinta tai tuotto.

⁵¹⁰ Hiedanpää, J. Taloustiede. S. 58.

⁵¹¹ Huuhka ym. 2021, s. 104.

⁵¹² Calder, B. 2022. Muoto noudattaa energiaa. S. 16–17. Artikkelin perustuu Calderin kirjaan *Architecture: From Prehistory to Climate Emergency* (2021).

⁵¹³ Hytönen 2019, s. 75–78.

⁵¹⁴ Pihlman 2007, s. 215.

Myös lainvalmistelua on yleisesti kritisoitu viime vuosina esimerkiksi vaikutusten arvioinnin puutteista, liiallisesta poliittisesta ohjauksesta ja tiukoista aikatauluista. Tutkimusaineistossakin etenkin haastatteluhetkellä ajankohtainen rakentamislain valmistelu sai osakseen vastaavaa kommentointia.

Lainvalmistelua ohjaa muodollisjuridinen prosessi, mutta siihen liittyvästä poliittisesta ohjauksesta ei Sitran teettämän selvityksen mukaan ole ohjeistusta ja toimintatavat voivat vaihdella merkittävästi ministeriöittäin. Poliittisesta ohjauksesta ei myöskään synny lainvalmisteluvaiheessa dokumentaatiota, mikä osaltaan tekee siitä läpinäkymätöntä. Poliittinen ohjaus on demokratiassa luonnollinen osa lakien suunnittelu- ja päätöksentekovaiheita. Varsinaisessa lainvalmisteluvaiheessa sitä on kuitenkin yleensä pidetty ongelmallisena ja jopa valmistelun laadun vaarantavana.⁵¹⁵

Politiikan tutkijat Hanna Kuusela ja Matti Ylönen liittävät lainsäädäntövalmistelun heikkenemisen yhdeksi syyksi myös valtion tilaaja-tuottajamallissa yleistyneen tiedontuotannon ulkopuolisenä konsulttityönä.⁵¹⁶ Vaikka selvitystiedon tuottamiselle komiteatyönä on Suomessa pitkä perinne, vastaavaa ohjausta asiantuntijaselvityksille ei enää ole, vaan ministeriöiden ohjausrooli korostuu.⁵¹⁷ Samalla kun julkisen sektorin toiminta on tullut yhä riippuvaisemmiksi konsulteista, niille tiedon tuottajina kertyy helposti myös tiedollinen monopoli sen sijaan, että asiantuntijatietoa kerrytettäisiin hallinnossa itsessään. Hiljaisen tiedon katoamisen myötä käsitystä tavoitteiden ja tekemisen taustasta, kehityskulusta ja nykytilasta ei välttämättä pystytä muodostamaan.⁵¹⁸ Sen enempää Kuusela ja Ylönen kuin taloustieteilijät Mariana Mazzucato ja Rosie Collington eivät syytä asiasta konsulttiyhtiöitä, vaan niiltä palveluita verorahoilla tilaavaa julkista sektoria. Konsulttien käyttäminen ei ole perusteltua sellaisissa tilanteissa, joissa palvelut ovat paljon kalliimpia kuin niiden tuottama lisäarvo.⁵¹⁹ Asiantuntijahaastatteluissa muistutetaan, että konsulttityölle on paikkansa harvemmin vastaan tulevissa tehtävissä, joissa vaaditaan erityisosaamista. Ongelmana nähdään kuitenkin, että konsulteille ulkoistetaan myös tavanomaisesti viranhaltijoille kuuluvia tehtäviä ja sen mukana valtaa.

nää konsultit, niillä on todella paljon valtaa. Ja sitä valtaa on paljon vaikeampi hallita ja nähdä. (H14)

⁵¹⁵ Backman, J. 17.4.2023. Miten lainsäädännön valmistelua ohjataan poliittisesti? Sitra. S. 4–5, 11. Selvityksessä tuodaan toisaalta esille, että oikea-aikaisena ja -sisältöisenä poliittinen ohjaus voitaisiin nähdä myös etuna

⁵¹⁶ Kuusela, H. & Ylönen, M. 2013. Konsulttidemokratia. Miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton. S. 129–130.

⁵¹⁷ Kunelius ym. 2009, 222. Valtionneuvoston komiteapäätöksen kumoamisella vuonna 2003 haluttiin kumota komiteatyön yksityiskohtainen ohjaus ja korostaa ministeriöiden vastuuta ohjaajana. Komiteatyön määrä oli käytännössä vähentynyt jo 1970-luvulta alkaen korvautuen työryhmillä. Ks. myös Kuusela & Ylönen 2013, s. 134–135. Komiteajärjestelmä oli avoimesti poliittinen ja salli myös eriäviä mielipiteitä, konsensusta ei tarvinnut saavuttaa.

⁵¹⁸ Kuusela & Ylönen 2013, s. 60, 94–95.

⁵¹⁹ Mazzucato, M. & Collington, R. 2023. The Big Con: How the Consulting Industry Weakens Our Businesses, Infantilizes Our Governments, and Warps Our Economies. Kuusela & Ylönen 2013, s. 8, 85, 92. Tutkijat huomauttavat, että työelämän murros myös pakottaa ihmisiä vakituisten työsuhteiden vähentyessä konsulteiksi.

Konsulttien vallan kasvun ongelmallisuudesta julkishallinnossa on keskusteltu pitkään. Konsulteilla teetetään erilaisia taustaselvityksiä, strategioita ja arviointiteja. Kuusela ja Ylönen kirjoittavat *konsulttidemokratiasta*, erottaen sen asiantuntija- tai virkamiesvallasta, sillä virkamiehet ovat yhä useammin vain ulkopuolisen asiantuntemuksen tilaajia. Hiljaisen tiedon katoamisen lisäksi kärsivät hallinnon läpinäkyvyys, legimiteetti ja vastuullisuus.⁵²⁰ Konsulttivaltaan ei liity poliittista tai virkavastuuta, ja samalla tilaajataho pesee yleensä kätensä lopputuloksesta kirjauttamalla raporttiin ”*Arvioinnin tekijät vastaavat arviointiraportin sisällöstä, johtopäätöksistä ja kehittämisehdotuksista.*”⁵²¹ Konsultti ei kuitenkaan ole vastuussa kuin työn tilaajalle.

Sosiologi Richard Sennett kirjoittaa konsulttitoiminnalla olevan laaja poliittinen ulottuvuus. Se irrottaa hallinnan ja määräysvallan vastuusta. Sen enempiä konsultin palkkaava määräysvallan haltija kuin konsulttikan eivät joudu vastaamaan päätöksistä.⁵²² Kokonaiskuvan rakentaminen ei myöskään ole helppoa tiedontuotannon pirstoutuessa konsulttityöksi eri näkökulmista eri hallinnonaloilla. Selvitystietoa tuottavat myös eri intressiryhmät omista edunvalvontanäkökulmistaan.

Rakennettua ympäristöä koskevaan sääntelyyn ja ohjaukseen vaikuttavat siten monenlaiset poliittiset ja hallinnolliset seikat, jotka eivät rakennu ympäristön kestävyuden näkökulmasta saatavilla olevan tieteellisen tutkimustiedon, perusteellisten vaikutusten arviointien tai lain toimivuusarviointien varaan. Strategioihin kirjattujen pitkän aikavälin tavoitteiden edistäminen on vaikeaa asioissa, joihin kytkeytyy hallitusohjelmittain vaihtuvia poliittisia tavoitteita. Kasvutalouden tavoitteet ja elinkeinoelämän tarpeet ohittavat rakennetun ympäristön kysymyksissäkin toistuvasti ympäristötavoitteet, joihin myös rakennettu kulttuuriympäristö lukeutuu.

6.2 Paikallisuus ja kaikkivaltiaat kunnat

Tässä luvussa siirryn paikallistasoille kuntiin, joihin suojelun sattumanvaraistumisen ja rapautumisen syyt aineistolähtöisten löydösten mukaan suurelta osin johtavat. Koska kulttuuriympäristöä koskeva päätöksenteko pääosin tapahtuu kunnissa, kytkeytyvät tässä luvussa käsitellyt keskustelut kaikkiin aineistoanalyysin syykategorioihin. Luvussa tarkastelen erilaisten kuntien tilanteiden eriytymistä toisistaan ja toisaalta niissä kaikissa tapahtuvaa keskittämispolitiikkaa. Paneudun myös ympäristön laadun, paikallisdemokratian ja valta-asemien sekä suojelemaan tarkoitetun lainsäädännön tulkintojen näkökulmiin sekä lopuksi kuntien edellytyksiin selviytyä paikallisten kulttuuriympäristöjensä vaalimissa ja kiinteistönpidossa.

⁵²⁰ Kuusela & Ylönen 2013, s. 11, 129.

⁵²¹ Kirjaus on kulttuuriympäristöstrategian arvioinnista, Owl Group Oy 2021, s. 55. Vastavia käytetään muissakin selvityksissä.

⁵²² Sennett, R. 2007. Uuden kapitalismin kulttuuri. S. 57–58.

Kulttuuriympäristön suojelua toteutetaan pääosin maankäyttö- ja rakennuslain perusteella, niinpä kulttuuriympäristön vaalimiseen liittyvät kysymykset ratkaistaan viime kädessä kunnallisessa päätöksenteossa, jolle myös valta on annettu.

kuntasektori on saanut lisää, voisi sanoa valtaa, alueiden käytön suunnittelussa ja rakentamisen kysymyksissä ja noin karkeasti voisikin sanoa, että kaikki valta on tällä hetkellä kunnilla. (H11)

Kunnilla on Suomessa kaavoitusmonopoli ja itsehallinto, jonka nojalla ne voivat painottaa haluamallaan tavalla alueiden käyttöä, rakentamista ja purkamista lainsäädännön ja maakuntakaavan ohjausvaikutuksen raameissa. Kulttuuriympäristön kysymyksissä edellisessä luvussa käsitelty säädösohjauksen sujuvoittaminen on johtanut entistä haasteellisempiin tilanteisiin, mistä kertovat asiantuntijoiden haastatteluissa esiin tuomat esimerkit. Purkamisen nähdään yleistyneen.

Tää näkyy tilastoissa, Kuntaliiton kiinteistöhuollon asiantuntija kertoi siitä, että kaupungit ja kunnat on vuosikymmeniä käyttäneet rahaa suurin piirtein yhtä paljon korjausrakentamiseen, kuin uudisrakentamiseen, mutta viimeisen viiden vuoden aikana on vääristynyt aivan valtavasti. Korjausrakentamisen osuus on pienentynyt huomattavasti ja uudisrakentamisen osuus lisääntynyt. Me tiedetään näitä keskusteluja siitä, että kouluja puretaan ja korvataan uusilla, päiväkotia samalla lailla, ettei nähdä sillä arvoa, että niitä voitaisiin korjata, ja sitä kautta saavuttaa niitä esimerkiksi sisäilmaongelmien korjauksia, mitä ehkä ensisijaisesti niillä korjaustoimenpiteillä on jouduttu tavoittelemaan. Ja se on synnyttänyt sitten semmoisen, että se on ihan mursketavaraa se kuusikymmentäluvun ja seitsemänkymmentäluvun kulttuuriperintö, jolla on paljon muutakin arvoa. (H6)

Mahdollisuuksien vaalia rakennettua kulttuuriympäristöä koetaan kaventuneen kuntien toiminnassa. Paikallistasoilla on tietenkin myös omia hyviä käytänteitä, riippuen alueella toimivien henkilöiden aktiivisuudesta esimerkiksi kunnissa tai alueellisissa vastuumuseoissa. Tunnistettujen arvokohteiden ja -ympäristöjen hoidossa on paikoin käytössä esimerkillisiä prosesseja, suunnitelmallista toimintaa ja asiantuntevia toimijaverkostoja.⁵²³ Nämä eivät kuitenkaan ole yleisesti omaksuttuja ja laajalle levinneitä käytänteitä, vaan yhtä lailla sattuman varassa. Paikallistasoilla toimineet haastatellut kokevat, ettei haasteellisten tilanteiden yleisyyttä aina riittävästi tunnisteta valtakunnallisella tasolla, jossa toimitaan pääasiassa itsestään selvien arvokohteiden parissa.

aina ollut jotenkin semmoinen hiertävä kysymys, kun oon ollut silloin tällöin esimerkiksi jossain valtakunnallisissa työryhmissä, niin ne on tuolla valtionhallinnossa aika vieraantuneita ihmiset siitä, mitä ihan oikeasti tapahtuu täällä maakunnissa. Eikä siitä ihan hirveästi kaikki myöskään välitä, että mun mielestä se on semmoinen asia, että jotenkin tätä kiertoa tai jotain semmoista pitäisi olla enemmän. (H10)

Paikallistasoilla tehtävät päätökset ja toimenpiteet ovat kuitenkin kulttuuriympäristön kokonaisuuden ja myös tavoitellun kansalais- ja yhteisölähtöisyyden kannalta keskeisiä.

⁵²³ Esimerkiksi Suomenlinnan hoitokunnalla on kattava hoito- ja käyttösuunnitelma. Hoitokunta on OKM:n alainen valtion virasto.

6.2.1 Eriytymistä, keskittymistä, talouskysymysten korostumista

Suomen kunnat ovat keskenään hyvin erilaisia. Kasvukeskuksiin ja väestöään menettäville alueille kohdistuvat kulttuuriympäristönkin osalta toisistaan täysin poikkeavat haasteet. Siinä missä kasvavissa kunnissa kulttuuriympäristö joutuu väistymään uudisrakentamishankkeiden alta, pienenevissä kunnissa haasteet ovat päinvastaiset. Sattumanvaraistumisen ja rapautumisen syitä tulee tässä yhteydessä esille aineiston syykategorioissa teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, tarpeettomuus, yhteismitattomuus, kaksijakoisuus, resursoimattomuus, tiedon ja taidon vajeet sekä toimintakulttuurin vaikutus.

Suomessa on 309 kuntaa, joista 108 nimittää itseään kaupungiksi.⁵²⁴ Vielä pitkään 1900-luvulla kaupunkeja ja maaseutua koskivat eri säädökset, mutta hyvinvointiyhteiskunnan kehityksen myötä lainsäädäntöä yhtenäistettiin vähä vähältä. Vuoden 1995 kuntalakiuudistuksessa kaupunki erityisenä kuntamuotona lopulta poistui.⁵²⁵ Vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki poisti viimeisetkin sääntelyerot kaupunkien ja muiden kuntien välillä.⁵²⁶ Maankäyttö- ja rakennuslaissa on etupäässä kuntien toimintaa määrittäviä säädöksiä. Vuonna 2018 alkaneen lain kokonaisuudistuksen edellä kartoitettiin toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia sitten 1990-luvun lopun, jolloin voimassa oleva laki on valmisteltu. Tällaisiksi on tunnistettu kaupungistuminen, elinkeinoelämän toimintaedellytykset (globalisaatio, digitalisaatio), liikkumisen ja liikenteen murros sekä ilmastonmuutos ja energiakysymykset.⁵²⁷ Julkisen hallinnon uudelleen organisointia, yksityistämiskehitystä, kuntakentän eroavaisuuksia laajemmin, niiden taloudellisia tai resurssihaasteita ei sen sijaan ole nostettu lakiuudistuksen toimintaympäristön muutosten analyysiin.

Suurin osa suomalaisista kunnista on muuttotappiokuntia. 2000-luvusta on tullut uuden suuren muuton aika, jossa väki siirtyy pohjoisesta etelään ja maalta kaupunkeihin. Parissa vuosikymmenessä monen kunnan asukasmäärä on vähentynyt yli viidenneksellä.⁵²⁸ Vaikka väestöennusteet osoittavat trendin jatkuvan, useissa kunnissa tavoitellaan edelleen kasvua.⁵²⁹ Päätöksenteossa tullaan silloin tukeutuneeksi toiveajatteluun sen sijaan, että sopeuduttaisiin uudenlaiseen tilanteeseen.

Monissa maaseutumaisissa kuntien väestön väheneminen on jo pitkän aikaa johtanut rakennetun kulttuuriympäristön ylläpidon ongelmiin.⁵³⁰ Tutkimusaineistossa esiintyvä tarpeettomuuden syykategoria kertoo myös siitä, että tiloja on enemmän tai väärässä paikassa kuin niille koetaan tarvetta. Asiantuntijahaas-

⁵²⁴ Kuntaliitto. Kaupunkien ja kuntien lukumäärät ja väestötiedot 2023. Verkkosivu. Yli 100 000 asukkaan kaupunkeja on vain yhdeksän. Vuodesta 1995 alkaen kaupunkinimityksen käyttö on perustunut kunnan omaan ilmoitukseen.

⁵²⁵ Vaattovaara, M. ym. 2021. Kaupunki politiikassa – Yhteiskunta, ihminen ja ihana kaupunki. S. 80–81.

⁵²⁶ Jääskeläinen 2018, s. 309.

⁵²⁷ HE Kaavoitus- ja rakentamislaki 2021, s. 13.

⁵²⁸ Kantola ym. 2022, s. 14, 171–173. Talous on jo 1960-luvulta saakka keskittynyt kaupunkeihin, mikä on siitä lähtien johtanut maaseudun autioitumiseen.

⁵²⁹ Vuorento R. ym. 2019. Elinvoima, kasvu ja työllisyys kuntatalouden haasteina. S. 11.

⁵³⁰ Rönkkö, E. 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa. S. 17.

tatteluissa ongelmaksi nähdään, ettei tilanteen ratkomiselle ole oikeastaan malleja.

kyllähän siis Suomen kunnissa on iso kysymys tää, että miten tää meidän yhdyskuntarakenne kehittyi jatkossa. Nyt oli tää väestönmuutostilasto Hesarissakin, missä vaan pari kolme aluetta on kasvamassa. Ja se tarkoittaa sitä, että meillä on yhä enemmän siis vajaakäytössä olevaa kiinteistökantaa. Meidän pitäisi nyt nopeasti ruveta miettimään, että mikä se meidän – nyt taas mä viittaan siihen, että meillä täytyy olla joku prosessi, miten me analysoidaan sitä tilannetta ja millä tavalla me päästään semmoisiin fiksuihin lopputulema, missä me voidaan säilyttää sitä kulttuuriperintöä ja samaan aikaan kukaan ei joudu siis ihan kohtuuttomiin vaikeuksiin. (H8)

Vaikka kuntien eriytymiskehitys ja sen haasteet kulttuuriympäristölle on periaatteessa tunnustettu, aktiivista toimintaa ratkaisujen etsimiseksi tai edes tilanteen kartoittamiseksi ei ole ollut nähtävissä. Moision huomauttaa, että 1990-luvun alkuun saakka Suomessa voitiin luottaa valtiovallan korjaavan alueiden kohtaa- mia rakenteellisia ongelmia. Alueiden tyhjentyminen, lähimaisemien rappeutuminen ja perusinfrastruktuurin heikentyminen ei kuitenkaan enää johda tukitoimiin, mikä on heikentänyt myös luottamuksen.⁵³¹ Alueellinen eriarvoisuus on lisääntynyt rikkaiden ja köyhien kuntien välillä. Toisaalta kuntien suoriutumista lukuisista velvoitteistaan on vaikea saada kokonaiskuvaa ja laatua on vaikea arvioida.⁵³² Mediatekstiaineistossa näkyy kuntien ristipaineet tyhjiin jäävän rakennuskannan suhteen. Ratkaisumallien etsiminen on jätetty yksittäisten kuntien omalle vastuulle, vaikka samantyyppisiä haasteita esiintyy muuallakin.

Laukaan kunta on ongelmissa suojelurakennusten kanssa. Kirkonkylän yleisilmeen takia on suuri sääli, että ne rapistuvat. On haastavaa kohdentaa määrärahoja kohteisiin, joissa ei ole toimintaa. (Laukaa-Konnevesi 28.3.2019. Satavuon koululla ahtautta. Rakennusten suojelu murheenkryyninä)

Maaseututaajamia tutkineet Eeva Aarrevaara ja Emilia Rönkkö kuvaavat monien taajamien ajautuneen ylimitoitettujen odotusten ja tosiasiallisen tilanteen ristiriitaisuuden takia pysyvään keskeneräisyyden tilaan.⁵³³ Paitsi maaseututaajamissa, myös monissa kaupunkikeskustoissa on ajauduttu aiempien päätösten seurauksena tilanteeseen, jota ei oikeastaan ole tavoiteltu. Elinvoimaa tavoitelleet keskustojen ulkopuolelle keskittyneet kauppakeskukset, huoltamoketjut ja erikoiskauppa ovat hiljentäneet kivijalkakaupan ja jättäneet samalla keskustojen rakennuskantaa tyhjiin. Teollisuuden ja kaupan rakennusten arkkitehtoniseen laatuun ei ole enää vuosikymmeniin panostettu. Järvensivu kiinnittää huomiota näiden uusien rakennusten *piirteettömyyteen*: arkkitehtuurista ei oikein voi puhua, sillä kohteet muistuttavat ulkoisesti lähinnä varastohalleja rakennuttajan panostaessa asiakkaiden kulkuun liikkeen sisällä. Maisemaansa sopimattomista halleistakaan ei myöskään voi muodostua sellaisia paikan ominaispiirteitä, joihin kiinnittyttäisiin ja joista välitettäisiin, mikä osaltaan tekee niistä kertakäyttöisiä.⁵³⁴ Kes-

⁵³¹ Moision 2012, s. 313.

⁵³² Heiskala, R. & Kantola, A. 2010. Valtion uudet ideat: hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. S. 135.

⁵³³ Aarrevaara, E. & Rönkkö, E. 2015. Maaseututaajamien muutosprosessit aluehistorian ja kulttuuriperinnön näkökulmista. S. 12.

⁵³⁴ Järvensivu 2016, s. 113–117.

kittämisen ja suuryksiköiden logiikka johtaa vastaaviin ilmiöihin myös koulujen, päiväkotien, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennusten ja minkä tahansa seinä vaativien toimintojen kohdalla. Useat haastatelluista asiantuntijoista näkevät keskittämiskehityksen ongelmallisena.

tähänhän tulee sitten kaikkienkokoisia muitakin ideologioita tällaisia juttuja, että yksi on se, että nyt halutaan kaikki palvelut mahdollisimman suuriin yksiköihin ja tää ajaa siihen, että näe vanhat päiväkodit, vanhat koulut nähdään liian pienenä. (H14)

Pyrkimystä säästää seinistä toteutetaan monesti keskittämällä toiminnot suuriin uudisrakennuksiin. Samalla paisutetaan väestön vähenemisen osaltaan aiheuttamaa tyhjien tilojen ongelmaa, jota ei ole helppo ratkoa. Tyhjiille jää sellaisiakin tiloja ja rakennuksia, joiden erityispiirteet ovat kaupunki- tai taajamakuvan kannalta merkittäviä, ja joihin toisaalta toivottaisiin kaupunkikulttuurin kiinnittävän.⁵³⁵ Investointia sellaiseen odotetaan yhä useammin ulkopuolisilta kehittäjiltä.

Kaupunkikehittämistä väitöskirjassaan tutkinut Jaana Nevalainen kirjoittaa, että siinä missä kuntien tehtävä oli aiemmin kontrolloida suunnittelua, siitä on tullut yksityissektorin kanssa kauppa käyvä toimija ja kaupunkimaasta on tullut kunnan perusresurssin sijaan kauppatavaraa.⁵³⁶ Kasvukeskuksiin painottuvassa sijoittajalähtöisessä suunnittelussa taloudellisesta rationaalisuudesta tulee ensisijaista paikallisten sosiaalisten ja kulttuuriympäristöön kohdistuvien vaikutusten kustannuksella. Tutkimusaineistossa ilmiöstä kertovat mediassa käsiteltävät kiistat ja asiantuntijoiden kapeaksi kokema liikkumavara ja vaikutusten arviointi paikallisessa päätöksenteossa. Kuntien välisessä kilpailussa yrityksistä ja asukkaista harva kunta kieltäytyy kiinteistökehittäjien ehdotuksista, koskee se sitten toimitilarakentamista, asuinalueita, kauppa- tai hotellihanketta.

Kaupunki katsoo kokonaisuutta niin, että me tarvitsemme tänne lisää asukkaita, lisää veronmaksajia, taloudelliset tekijät ovat tärkeitä, me haluamme myydä tästä keskustasta tonttitilaa, me saamme siitä myyntituloja, kaupunki saa lisää asukkaita, palvelut pyörii paremmin, saadaan joukkoliikenne toimimaan kun täällä on lisää asukkaita. Paljon tämmöisiä näkökulmia ja sitten tavallaan näe et, okei no siinä on yksi vanha rakennus vieressä, no ei se nyt, se jää sitten paljon pienempään rooliin. (H16)

Kunnalla, joka hallitsee kaavoitusmonopolia, on keskinäisriippuvuus rakennuttajiin. Varallisuutta omaavilla kiinteistösiijoittajilla ja rahoittajilla on merkittävä vaikutusvalta päätöksentekijöihin, joiden tähtäimessä on verotulojen kasvu.⁵³⁷ Kunnille nimenomaan uudishankkeet näyttävät elinvoimatekoina, jotka tuovat verotuloja. Huuhka toteaa, että voi olla vaikeaa muuttaa tällaista paikallispolitiikkojen ja viranhaltijoiden keskuudessa vallitsevaa ajattelutapaa, jossa uudisrakentaminen nähdään elinvoimaisuuden mittarina ja keinona.⁵³⁸ Erilaisten kehityksen suuntien tarkastelun sijaan saattaa vallita dikotomia, jossa vaihtoehtona uudistushankkeille nähdään taantumus.⁵³⁹ Erilaisia ratkaisumalleja ei silloin

⁵³⁵ Vaattovaara ym. 2021, s. 34.

⁵³⁶ Nevalainen 2004, s. 118–119, 141.

⁵³⁷ Nevalainen 2004, s. 141.

⁵³⁸ Huuhka ym. 2021, s. 101.

⁵³⁹ Lappi, T-R. 2013. Kuinka mennyt merkityksellistyy kaupunkipuhunnoissa. S. 337.

tulla edes tutkineeksi. Tällainen vaihtoehtottomuus on monen asiantuntijan mielestä uhka kulttuuriympäristöille.

joskus kun itse katsoo että hei tostahan saisi hienon, toi kannattaisi suojella, sit yllättävää kyllä sit se on revitty alas ja rakennettu jotain uutta. Ja kun Suomessa on tilaa. Ei se mun mielestä tarvitse, et nyt just se hehtaari on niin, että pitääkö se älytön rakennustehokkuus olla just sillä hehtaarilla missä on olemassa niitä vanhoja rakennuksia. Tiivistettäis sitten vähän ympärille vaikka. Semmoinen vanhan tietty kunnioitus sitä kohtaan on mun mielestä liian vähäistä. (H17)

Investointihankkeiden eteen tehdään usein myönnytyksiä, eikä kulttuuri- ja luontoarvoista helposti tule kynnyksysymystä. Nevalaisen mukaan yritykset voivat kasvaneen vaikutusvaltansa nojalla myös käyttää erilaisia painostuskeinoja tai jopa pyrkiä sanelemaan ehtoja.⁵⁴⁰ Tämä ilmiö tulee esille molemmissa tutkimusaineistoissa. Kunta voi tällöin kokea jäävänsä ota tai jätä-tilanteeseen.

Kun rakennusyhtiöt kiristää usein sillä, että jos ei meille nyt tule tähän riittävästi kerrosneliöitä, jos me ei saada sitä kuutta kerrosta tähän tai jos tulee liian vähän, niin ei me aleta tähän projektiin. Teiltä jää nyt sitten tonttimyyntirahat saamatta. (H16)

Myös rakentamisen ja kiinteistöpidon toimintakenttä on järjestynyt kilpailuyhteiskunnan puitteissa ja tuottavuuden kasvuun pyritään keskittämällä. Markkinoiden keskittyminen on johtanut pienempien, paikallisten rakennusalan toimijoiden vähenemiseen. Samalla kun suuryritysten vaikutusvalta kasvaa, päätöksenteon vaihtoehdot kaventuvat. Laatuvaatimuksista saatetaan olla valmiita tinkimään etenkin hankkeissa, joille ei ole odotettavissa muita toteuttajia, mikäli investori peräännytyy. Vaihtoehtojen kaventuessa minkään ketjussa toimivan osapuolen on vaikea toimia toisin. Tällaisessa toimintatavassa kaikki muut kuin taloudelliset tavoitteet jäävät syrjään. Ennen kaikkea se heikentää yhteiskunnan yhteisiä tavoitteita edistävän kaupunkisuunnittelun mahdollisuuksia,⁵⁴¹ kuten Kervanto Nevanlinna huomauttaa.

Julkisuuteen on näyttänyt siltä, että rakennusliike on pitkälti sanellut sen, mitä Napinkulman tilalle nousee. (Etelä-Saimaa 11.7.2020 Hallinto-oikeuden kurinpalautus Napinkulmasta harvinainen)

Rakennuttajien ja kiinteistökehittäjien liiketoimintalogiikka on tuottaa voittoa omistajalleen, joten niitä kiinnostaa lähinnä sijainniltaan erinomaiset kohteet kasvavilla kaupunkialueilla. Samalla maakuntien pikkukaupunkeihin ja -kuntiin on entistä vaikeampi löytää rakennuttajia. Maassamme valtaosa alueista menettää väestöä eikä kysyntää uudisrakentamiselle ole. Sijoittajat eivät ymmärrettävästi kiinnostu alueista, joissa rakennusoikeudesta ei ole niille taloudellista hyötyä tai kiinteistöjen tuottoedellytykset ovat heikkoja. Julkisesta kiinteistönpidosta pyritään silti pienemmissäkin kunnissa siirtymään investorivetoiseen rakentamiseen ja kiinteistönpitoon. Kunta mieluummin vuokraa tarvitsemansa tilat kuin investoi niiden korjaamiseen tai rakentamiseen itse. Sijoittajat ovatkin kiinnostuneita varmatuottoisista yhdyskuntakiinteistöistä.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Nevalainen 2004, s. 141.

⁵⁴¹ Kervanto Nevanlinna 2018, s. 92.

⁵⁴² STT 6.5.2022. Kuntakiinteistöissä historiallisen kova myyntialto - tulossa myyntiin vielä kymmeniä, JLL arvioi.

Hytösen mukaan markkinalähtöisen kehityksen jatkuessa suunnittelun rooli on vaarassa kaventua sen etujen edistäjäksi. Maankäytön suunnittelukoneistoa on vähä vähältä viritetty edistämään kuntien kilpailukykyä, sivuuttaen näkökulmat mitä muutos tarkoittaa yhteiskunnallisesti ja ympäristön kannalta.⁵⁴³ Huoli vilahtelee välillä mediassa, saamatta kuitenkaan aikaan laajempaa valtakunnallista keskustelua. 1970-luvulta saakka Helsingin kaupunkikehitystä seuranneet arkkitehdit Wilhelm Helander ja Mikael Sundman ovat joutuneet toteamaan, etteivät ole aiemmin nähneet näin voimakasta keinotteluvaihetta: *"Julkaisia, kaikille yhteisiä rakennuksia ei saada aikaan muuten kuin että ne ovat suuren kiinteistöspekulaation kylkiäisiä. -- Kaupungin maalle melkein minne tahansa kuka tahansa saa esittää mitä tahansa – ja saa sen läpi."*⁵⁴⁴ Kansalaisyhteiskunnasta ja informaatio-ohjauksen tasolle painetusta valtion viranomaisohjauksesta on harvoin vastavoimaksi. Kuntien päätöksenteossa korostuvat kulttuuriympäristön vaalimisen taloudelliset kuluerät, jotka kilpailevat muiden tarpeiden kanssa.⁵⁴⁵ Tutkimusaineisto osoittaa, että teknistaloudellisilla syillä, kustannuksilla ja tuottavuudella myös perustellaan erilaisia lisävaatimuksia.

Kilpailussa toiminnan pääpainon piti olla vanhoissa rakennuksissa ja nyt sinne ollaan rakentamassa uutta hotelleja ja kahta muuta kerrostaloa. (YLE Uutiset 26.4.2020 Historiallisen 1800-luvulta olevan sairaalan myynnistä sijoittajille iso kiista – Museovirasto: Hotelli meluaitana kuulostaa vedätykseltä)

Esimerkiksi olemassa olevan rakennuksen korjaamista sellaisenaan ei monesti nähdä kannattavana investointina vaan kulueränä, ja tontilla sijaitsevan suoje-lurakennuksen korjaamisen kompensaatioksi vaaditaan usein merkittävää lisärakennusoikeutta. Kaavassa määritelty rakennusoikeus on tontin taloudellisen arvon kannalta keskeinen. Haastatellut asiantuntijat huomauttavat, ettei yhteensovittaminen ole aina mahdollista. Monessa tapauksessa ylimitoitettun lisärakennusoikeuden muodostaminen kulttuurihistorialliseen kortteliin tai alueeseen käytännössä hävittää sen merkittäviä arvoja.

jos pieni rakennus säilytetään niin se mittakaava olisi hyvä olla siihen soveltuva tämänöisen eheyttämisen näkökulmasta, että eheytetään kaupunkikuvaa ja kaupunkirakennetta. Mutta kun se poliittinen päätöksenteko sitten lähtee siitä, että nyt jos tämä hieno omistaja veloitetaan suojelemaan tämä rakennus, niin se on upea ele häneltä, että hän tekee tammöisen suoje-lun, mutta me haluamme palkita hänet sitten ruhtinaalisella rakennusoikeudella muuhun tontin osaan, joka synnyttää sitten sellaisen parin, joka ei keskustele. Eikä siinä auta se, että meidän arkkitehtuuripoliittiseen ohjelmaan on kirjattu, että Turku on vanhan ja uuden yhteensovittamisen mallikaupunki. (H6)

Hankonen kirjoittaa rakennusoikeuden käsitteen läpimurrosta 1950-luvun lopulla, jolloin kerrosala määrittyi lainsäädännössä kunnallistekniikan rakentamisen korvausperusteeksi. Taustalla oli ajatus tontinomistajien tasapuolisesta kohtelusta aiemmin rakentamista säädelleen rakentamistapanormin sijaan, jonka lähtökohtana oli ympäristöön soveltuvuus. Laskennallinen mittayksikkö alkoi

⁵⁴³ Hytönen 2019, s. 86, 94.

⁵⁴⁴ Tölvänen, J. 12.5.2021 Katoaako kaunis Helsinki? Grynderit ruhjovat kaupunkia ja vanhaa puretaan uuden tieltä – "Se tulee jättämään pahat jäljet Helsingin historiaan". Seura.

⁵⁴⁵ Owl Group Oy 2021, s. 26.

määritellä suunnittelua.⁵⁴⁶ Vanhojen 1960–70-luvun asemakaavojen rakennusoikeudet ovat usein varsin suuria, kuviteltiinhan silloin kasvun jatkuvan ja uudisrakentamisen korvaavan vanhan kaupunki- ja taajamarakenteen. Moni ylimitoitettu kaava on jäänyt toteutumatta, mutta on edelleen voimassa. Kunnalla on valta arvioida vanhakin asemakaava yhä ajanmukaiseksi.⁵⁴⁷ Etenkin niillä seuduilla, joilla rakentamiselle on kysyntää, vanhat kaavat voivat johtaa ympäristön kannalta ongelmiin, sillä niissä ei useinkaan ole otettu huomioon kulttuuri- ja luontoarvoja.

Rakennusoikeuden määrä ei silti ole niin sanottu saavutettu oikeus, vaan sitä voidaan kaavamuutoksessa myös supistaa.⁵⁴⁸ Näin on tapahtunutkin joillakin historiallisilla alueilla, joilla uudisrakentamiseen tähdänneet kaavat on korvattu olemassa olevan rakennusoikeuden ja -alan mukaisilla kaavoilla. Tämä ohjaa tehokkaasti korjaamaan ja ylläpitämään olemassa olevaa rakennuskantaa. Sellainen ei kuitenkaan ole kiinteistösijoittajalle kannattavaa. Pienempi rakennusoikeus voi olla tulo- ja verokertymien kannalta myös kunnalle ei-toivottu lopputulos.

Rakennusoikeuden maksimoinnin tavoittelu on markkinataloudessa sijoittajan näkökulmasta ymmärrettävää, mutta ongelmaksi se muodostuu, kun tavoitetta ei lausuta ääneen. Mäntysalo ja Nyman näkevät taustalla poliittisen kulttuurin, kytkökset paikallisen päätöksenteon ja merkittävien maanomistajan ja liikemaailman välillä sekä suhtautumisen yksityisomaisuuteen koskemattomana.⁵⁴⁹ Tässä ajattelutavassa myös suojelun nähdään rajoittavan omistajan oikeuksia. Oikeuksien rinnalla kulkevia velvollisuuksia, joita lainsäädäntöön myös sisältyy ei niinkään muisteta. Poliittisen legitimitetin kannalta onkin ongelma, jos yksityinen intressi ohittaa kaavoitukselle asetetun maankäytön suunnittelun kehittämistehtävän.⁵⁵⁰ Monet haastateltavat kokevat ongelman olevan yleinen ja se tulee esille myös media-artikkeleissa. Niistä ilmenee, että kuntien johdossa esimerkiksi suojelun koetaan haittaavaa kehittämistä ja kiinteistöjen myyntiä tai purkamista.

Suojelumerkintöjen puuttuminen mahdollistaa useiden arvokkaaksi luokiteltujen rakennusten purkamisen. (Oriveden Sanomat 22.8.2018 Suojelu olisi kohtuuton maanomistajille)

Tämän tutkimuksen media-aineistoissa esiintyy myös useita tapauksia, joissa suojelumerkinnöistä pyristellään eroon. On kuitenkin vaikea sanoa, miten yleisestä ilmiöstä on kyse. Tätä tai kaavasuojelun määrää muutenkaan ei seurata, koska tietoa etenkin vanhempien asemakaavojen suojelumääräyksistä ei ole valtakunnallisesti käytettävissä. Osana toteutumatta jäänyttä maakuntauudistusta on laadittu ehdotus alueiden käyttöä ja kulttuuriympäristön hoitoa kuvaava-

⁵⁴⁶ Hankonen 1994, s. 435.

⁵⁴⁷ Mäntysalo, R. & Nyman, K. 2001. Kaavoitus – suunnittelua? Suunnittelun patologioita maankäyttö- ja rakennuslain sovelluksissa. S. 38–40. Kirjoittajat kuvaavat rakennusoikeudesta muodostuvan yhteiskunnan kehitysresurssin sijaan varallisuutta, jota kaava turvaa, jos sen ei anneta vanhentua. Ks. myös HE 101/1998, s. 85 ja MRL 132/1999, 60 §.

⁵⁴⁸ Jääskeläinen & Syrjänen 2010, s. 62.

⁵⁴⁹ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 40–41.

⁵⁵⁰ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 41.

vista indikaattoreista, joiden avulla maakunnissa voitaisiin seurata kehitystä ja arvioida asetettujen tavoitteiden tuloksellisuutta. Mittareiden käyttöönottoa suositeltiin ELY-keskuksissa ja maakuntaliitoissa, vaikka maakuntauudistus jäikin toteutumatta.⁵⁵¹ Asia ei kuitenkaan ole edistynyt, josta syystä tilan kehitystä on mahdoton arvioida. Asiantuntijahaastatteluissakin todetaan, ettei kulttuuriympäristön tilasta systemaattisesti kerätä tietoja ja seurata kehitystä sen enempää maaseudulla kuin kaupungeissakaan.

kulttuuriympäristön tilan seuranta ei oikeastaan ole. Se on itsekkin havaittu, että sehän olisi meidän ympäristöministeriön tehtävä järjestää se tilan seuranta ylipäätään, mutta tuota kulttuuriympäristön tilan seuranta ei oikein ole, siltä osin on varmaan laiminlyöty tehtäviä (H3).

Tietovarantojen puutteet hankaloittavat paitsi seurannan järjestämistä, myös kulttuuriympäristön huomioon ottamista hankkeissa. On mahdoton muodostaa näkemystä paikallisten kulttuuriympäristöjen ominaispiirteistä, tilasta ja muutoksetävyvyydestä, jos tietoa ei ole tai siihen ei ole pääsyä. Käytettävissä oleva kulttuuriympäristötieto ja sen saatavuus vaihtelee eri puolilla maata ja eri kokoisilla paikkakunnilla. Rakennussuojelun tehokkaimmaksi lähtökohdaksi on tunnustettu huolella toteutetut kuntatason inventoinnit,⁵⁵² vastaavasti tietovarantojen puutteet ja epätasalaatuisuus ovat merkittävä ongelma. Sillä voi olla peruuttamattomia kerrannaisvaikutuksia.

Kuopiossa käydään kiihkeää keskustelua 170-vuotiaan kivitalon purkamisesta uuden kerrostalon tieltä. -- Monet ovat ihmetelleet, kuinka kaupungin keskustassa sijaitseva historiallinen talo voidaan repiä maan tasalle. Keskustelu talon kohtalosta heräsi kuitenkin liian myöhään. Talon purkulupa on jo lainvoimainen, ja purkutytöt ovat käynnistyneet. Purkamisen mahdollistanut asemakaava on ollut voimassa usean vuoden ajan. (Helsingin Sanomat 1.3.2018. Kukaan ei kiinnittänyt huomiota harvinaisen vanhaan pikkutaloon ennen kuin sitä alettiin hävittää – Museovirasto: ”Kuulostaa erikoiselta, jopa vähän huolestuttavalta”)

Inventointien muodostama tietoperusta voi eri alueilla vaihdella suuresti eikä siten ole kattava tai aukoton.⁵⁵³ Myöskään eri toimijoiden tuottama tieto ei ole tasalaatuista, sillä kulttuuriympäristöselvitysten tekijöiden joukko on moninainen.⁵⁵⁴ Lisähaasteeksi on jo pitkään tunnustettu, että inventointitieto ei kartu eri toimijoiden yhteiskäyttöön, vaan tieto jää yksittäisten kaavahankkeiden taustaineistoiksi.⁵⁵⁵ Kulttuuriympäristötietoa ei välttämättä ole saatavissa kuntien ja muiden viranomaisten käyttämissä kartta- ja tietojärjestelmissä. Jos tieto on hau-

⁵⁵¹ Rehunen, A. ym. 2019. Maakuntien alueidenkäytön ja kulttuuriympäristön mittarit. S. 3, 44–48. Kulttuuriympäristön osalta mittarit käsittivät rakennusperinnön ja kulttuurimaisen säilymisen ja kestävän käytön lähinnä valtakunnallisesti merkittävien inventointien (RKY, VAMA) pohjalta.

⁵⁵² Tuominen 1992, s. 77.

⁵⁵³ Nummelin 2012, s. 65. Kulttuuriympäristöselvityksille ei ole olemassa vakiintunutta määrämuotoa, ja myös arvottamisen ja luokittelun käytänteet vaihtelevat. Ks. myös Uusi-Seppä 2017, s. 19.

⁵⁵⁴ Niukkanen 2012, s. 39. Varsinaista koulutusta alalle ei ole. Selvityksiä laativat esimerkiksi yhdyskuntasuunnittelun konsulttitoimistot, arkkitehtitoimistot ja yksittäiset toimijat, joiden koulutustaustana on yleensä kulttuuri-, historia- tai rakennusalan korkeakoulututkinto.

⁵⁵⁵ Nummelin 2012, s. 63.

tautunut erillisiin jo päättyneen hankkeen selvityksiin, on epärealistista odottaa, että esimerkiksi rakennusvalvonta pystyisi tunnistamaan inventoidut arvokohdet.

Inventointitiedon käsittelyssä on suurta kuntakohtaista hajontaa, eikä yhtenäistä valtakunnallista ratkaisua ole. Valtakunnalliset digitaaliset tietovarannot kattavat rakennetun kulttuuriympäristön osalta vain RKY-alueet ja lailla rakennusperinnön suojelusta suojellut kohteet.⁵⁵⁶ Kaavasuojelun osalta tieto on kuntien ja maakuntien kaavoissa, joista edes suojelutietoja ei ole vielä keskitetysti saatavilla muihin järjestelmiin tai tilastoihin.⁵⁵⁷ Vastaavaa valtakunnallista järjestelmää kuin arkeologisen kulttuuriperinnön kokoava muinaisjäännösrekisteri⁵⁵⁸ ei rakennetun kulttuuriympäristön osalta ole. Esimerkiksi Ruotsissa tällainen järjestelmä on käytössä.⁵⁵⁹ Suomessa valtakunnallisen ratkaisun puuttuminen on johtanut siihen, että eri maakunnissa museot ovat ottaneet käyttöön omia tietojärjestelmiä kulttuuriympäristötiedon tallentamista varten.⁵⁶⁰ Osalla museoista tietojärjestelmää ei silti vielä ole lainkaan. Keskitettyä valtakunnallista tietojärjestelmää kulttuuriympäristötiedolle ei enää ole suunnitelmassa, vaan odotukset kohdistuvat yhtenäisten tietomallien mukaiseen tiedon tallentamiseen ja jakamiseen tulevaisuudessa.⁵⁶¹ Toistaiseksi tilanne on kulttuuriympäristötiedon osalta epäilemättä monissa kunnissa heikko.

6.2.2 Ympäristön laatu sivussa

Kulttuuriympäristön vaalimisen kannalta kyse ei ole vain rakennusten suojelemisesta, vaan laajemmin rakennetun ympäristön muutoksista, jotka vaikuttavat paikkojen ominaispiirteisiin, ihmisten elinympäristöihin ja tulevaisuuden kulttuuriympäristöön. Ympäristön käyttäjien näkökulmaa ja sitä, että suojeleminen on heitä varten, on korostettu 1970-luvulta lähtien.⁵⁶² Tutkimusaineisto kuitenkin osoittaa, että teknistaloudellisten lähtökohtien ohjatessa suunnittelua unohtuu

⁵⁵⁶ Kulttuuriympäristöä ja rakennussuojelua koskevia valtakunnallisia tietovarantoja ylläpitävät Museovirasto, Suomen ympäristökeskus SYKE ja Metsähallitus. Kulttuuriympäristön palveluikkuna, verkkosivusto.

⁵⁵⁷ Tiedon siirtämistä pilotoitiin 2018 KIRAdigi -hankkeessa "Kulttuuriympäristötieto yhteiseen käyttöön". Kaava-aineistojen rakennussuojelutiedot ovat saatavissa, mikäli kunnat avaavat harmonisoitua aineistoa rajapintaan. Ks. KIRAdigi-verkkosivusto.

⁵⁵⁸ Muinaisjäännösrekisteri sisältää perustiedot Manner-Suomen kiinteistä muinaisjäännöksistä ja tietoja muista arkeologisista kohteista. Rekisteriin tallennettujen kohteiden paikkatietoja voi ladata maksuttomasti Museoviraston latauspalvelusta. Ks. Kulttuuriympäristön palveluikkuna, verkkosivusto.

⁵⁵⁹ Riksantikvarieämbet eli Ruotsin museovirasto ylläpitää Bebyggelserekistret -järjestelmää, jonka päivittyvät tiedot tulevat tietoa tuottavista ja ylläpitävistä alueellisista museoista, kirkosta, maakuntahallinnosta, kunnista, yliopistoista ja korkeakouluista. Ks. Riksantikvarieämbetet, verkkosivusto.

⁵⁶⁰ Nummelin 2012, s. 62.

⁵⁶¹ Kehitteillä olevaan rakennetun ympäristön tietojärjestelmään (RYHTI) on tarkoitus viedä tietyt rakentamisen ja alueiden käytön tiedot vuoteen 2024 mennessä. Vuosina 2025–2029 järjestelmää on tavoitteena laajentaa kulttuuriympäristötiedoilla, jolle pyritään laatimaan yhtenäiset tietomallit. Tietoa tuottavat ja ylläpitävät tahot voivat tällöin käyttää omia tietojärjestelmiään ja jakaa niistä yhdenmukaisesti koottua tietoa rajapintojen kautta, mikä edellyttää yhteneväisiä rajapintaratkaisuja. Ks. RYHTI-hanke, verkkosivusto.

⁵⁶² Komiteanmietintö 1974, ks. luku 3.2.

kysyä, millaista ympäristöä oikeastaan tavoitellaan. Tässä luvussa korostuvat etenkin syykategoriat teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, yhteismitattomuus ja kohtaamattomuus.

Haastatellut asiantuntijat pitävät yleisesti ottaen selvänä, että hankkeiden toteutumisen kannalta taloudellisilla edellytyksillä on oleellinen roolinsa. Ongelmaksi tämä muodostuu vasta, kun muille rooleille ei jää tilaa yhä useamman hankkeen näyttäytyessä taloudellisesti kannattamattomana. Ympäristön laadun ja ajallisen jatkumon näkökulma ei silloin saa painoarvoa.

se kehittäminen usein lähtee siitä, että on niitä taloudellisia intressejä. Ja niin se pitää olla, ei ole mitään muuta tapaa oikeastaan. --- Mutta sitten tavallaan se keskustelun tärkeys on siinä, että jos pelkästään taloudelliset intressit ohjaa, niin siinä käy helposti niin, että se ympäristön laatu ei välttämättä ole kovin hyvä. Ja tää on tavallaan se riski, että mitä pystyisi ehkä ratkoa, että kun on sitä tietoa, että tää on tää tyypiset mallit toimii, tää on tää paikkakunnan ikään kuin idis ja sydän tai henki, niin mennään tähän suuntaan. Ja sitten sieltä tulee joku rakennusyritys exceleineen ja kertoo että ei näin voida rakentaa, jos ei nämä asiat toteudu. Että se on semmoista tieteenkin kompromissia, mutta jos ei siellä ole sitä pohjaduunia niin eihän sitä keskustelua voi käydä tuosta kulumasta. (H2)

Kysymykset siitä, mikä on tavoittelemisen arvoista ja hyvää ympäristöä ihmisille, jäivät monien haastateltavien mielestä jopa täysin taloudellisten tuottovaatimusten alle. Tämä tulee esille myös joissakin media-artikkeleissa, etenkin mielipidekirjoituksissa. Riskinä on, että päätöksenteko ihmisten elinympäristöstä typistyy euromääräisiksi luvuiksi, mutta myös yhtä lailla teknisiksi hiilijalanjälkilaskelmiksi.

Siis pois suljetaan ikään kuin tästä kollektiivisesta tai poliittisesta sfääristä ylipäänsä tällaiset kysymykset, et mihin suuntaan me halutaan kaupunkikuvaa kehittää – totta kai niistä on vielä semmoisia reliikkejä, niin kuin kaupunkisuunnittelua ja jotakin tällaista, mutta kyllähän se nähdään, että sekin pirstaloituu, eikä niissä yksittäisissä kohteissa sitten oikein pystytä enää käymään mielekästä keskustelua, vaan siellä on monenlaiset tehokkuuden parametrit sitten kyseessä. (H9)

Edellä jo kerrotun mukaisesti tehokkuuden tavoittelu ei ole uusi ilmiö, vaan rantautunut jo 1960-luvulla ohjaamaan suomalaista kaupunkikehittämistä. Yhteiskunnallinen rakennemuutos ja kehittämisen perusteeksi tuolloin omaksuttu taloudellinen kasvupolitiikka johtivat kaupunkisuunnittelussakin murrokseen, jota vauhdittivat keskitetty asuntojen tuotantopolitiikka ja rationaalisten suunnitteluperiaatteiden omaksuminen arkkitehtuurissa.⁵⁶³ Kuten luvussa 3.1 on kuvattu, tehokkuusideologia johti vastareaktioon. Kaupunkitutkija Mari Vaatovaara kollegoineen onkin arvioinut, että vaikka juuri tuolloisista toimintatavoista nousut ympäristökritiikki loi pohjan nykyiselle lainsäädännöllemme, nyt meillä on purkavan saneerauksen ja kaavoituksen keinot ovat jälleen vastaavat kuin 1970-luvulla. Tutkijat toteavat, että kaavoituksen tavoitteiden ja todellisuuden ero on silmiinpistävä. Pelkkä suunnittelu- ja päätöksentekoprosessin yhteiskunnallisesti oikeutettukaan toteutus ei riitä, ellei se onnistu tuottamaan tuloksia, josta paikalliset voivat olla ylpeitä – asuinympäristöä, joka pysyy viih-

⁵⁶³ Hankonen 1994, s. 14–16.

tyisänä, toimivana ja houkuttelevana myös tulevaisuudessa.⁵⁶⁴ Monet haastattelut nostavat esiin, ettei tällaisista tavoitteista kuitenkaan käydä keskustelua, jolla olisi vaikutusta tavoitteiden asetantaan ja päätöksentekoon.

pitäisi käydä myös se arvokeskustelu, että ollaanko me sitten vaikka velkarahalla valmiita tekemään tämä asia, jos se on tärkeätä meidän kunnalle. --- Totta kai se matikalla näyttää hirveän järkevältä, mutta sitten jos siinä menee pesuveiden mukana se koko ikään kuin kunnan identiteetti, niin sitten ollaankin kysymyksessä, just tää että ”tiedän kaikelle hinnan mutta en minkään arvoa” tällanen Oscar Wilde tyyppinen juttu. Jotkut asiat on sellaisia niitä ei saa tavallaan sitten takaisin välttämättä. (H2)

Klami nimesi päätöksenteon perusteet vääristyneellä tavalla taloudellisiksi, kun ne sivuuttavat sellaiset niukat hyödykkeet kuin kulttuuriarvot, ympäristön viihtyisyyden ja elämänlaadun. Ne eivät ole yhteismitallisia taloudellisten vaihtoarvojen kanssa.⁵⁶⁵ Ongelmaksi muodostuukin, että toisiinsa törmäävät *arvot* ja *intressit*, joita koskeva tieto ei ole yhteismitallista. Intressinäkökulmasta keskiössä on tarpeiden tyydyttäminen, arvonäkökulmasta määritelmä todellisuudesta suhteessa muihin määritelmiin. Arvoja puolustavat järjestöt tai organisaatiot ovat usein osallisina maankäytön ristiriitatilanteissa, sillä esimerkiksi museoviranomaisen tehtävä on puolustaa rakennusperinnön säilyttämistä arvoihin perustuen. Arvoja on mahdoton lähteä neuvottelemaan toisiksi, jos sijoittajan taloudelliset intressit edellyttäisivätkin niiden hävittämistä, sillä arvot eivät ole rahan tai muiden etujen tavoin vaihdon väline.⁵⁶⁶ Maankäytössä itäkin lähes aina konfliktin siemen, sillä samaan tilaan ja paikkaan ei voi yhtä aikaa rakentaa ja jättää rakentamatta. Näkökantojen ja päätösten lukkoon lyöminen prosessin varhaisvaiheessa johtaa todennäköisimmin ongelmiin, sillä osallisten vaikuttamismahdollisuuksien sulkeminen jättää ainoaksi keinoksi konfliktin rakentamisen.⁵⁶⁷ Päätäjille taas ennalta julistetuista tavoitteista perääntyminen voi olla vaikeaa.

Ja sitten kun se asia on ikään kuin jossain ilmoitettu, sä oot lehdessä sanonut, että sä oot tätä mieltä, niin sen jälkeen vaikka tulisi minkälaista asia, faktatietoa, joka kääntää sitä asiaa toiseen suuntaan, niin sitä mielipidettä ei enää vaihdeta. (H16)

Museolla on tehtävässään mahdollisuus kiinnittää laajasti huomiota kulttuuriympäristön laadullisiin kysymyksiin. Museon kulttuuriympäristötehtävään maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaava- ja lupaprosesseissa eivät kuulu vain rakennusten suojelukysymykset, vaan laajemmin vaikutusten arviointi kulttuuriympäristöön viheralueineen, kaupunki- ja maisemakuvaan.⁵⁶⁸ Pihlman on nostanut esiin huolen museon ja kuntien viranomaisten sekä päättäjien yhteistyön vähäisyydestä ja toisen osapuolen kokemisen vastapuolena. Museon asiantuntijoilla ei välttämättä ole riittävästi resursseja eikä kykyjä toimia paikallistasoilla. Hän näkee kulttuuriperintöasiantuntijoiden ongelmana, miten kulttuuriympäristöarvoja pystytään perustelemaan ja yhteensovittamaan suhteessa kil-

⁵⁶⁴ Vaattovaara ym. 2021, s. 208–210, 239.

⁵⁶⁵ Klami 1982, s. 21.

⁵⁶⁶ Peltonen & Villanen 2004, s. 23–25

⁵⁶⁷ Peltonen & Villanen 2004, s. 9–10, 25–26.

⁵⁶⁸ Museovirasto 2020. Lähtökohtia viranomaistehtävien hoitoon alueiden käyttöön ja rakentamiseen liittyvissä lausunnoissa. S. 6–7.

pailuyhteiskunnan arvoihin.⁵⁶⁹ Taloudellista etua painottavat päätökset näyttävät helposti neutraaleina. Raworth huomauttaa, että julkisessa puheessa painottuvat talouskasvu, tehokkuus ja tuottavuus kuin itsestään selvinä, kun taas keskustelu arvoista ja tavoitteista loistaa poissaolollaan.⁵⁷⁰ Tämä ilmiö näkyy media-aineistossa talousnäkökohtien painottumisena ja asiantuntijoiden kokemuksesta siitä, ettei ympäristön laadusta keskustella. Arvokeskustelun vähäisyys tai puuttuminen hämärtää ymmärrystä siitä, että kyse on arvovalinnoista.

taloudellinen (hyöty), että mistä näkökulmasta, että kenen näkökulmasta. Esimerkiksi just se, että jos rakennetaan kaupunginosaa Helsinkiin, kun on rakennettu uusiakin kaupunginosia kokonaan, niin jos tavallaan ei tehdä riittävän kestäväää ja kiinnostavaa ja laadukasta arkkitehtuuria, niin ei se ees ole sen kaupungin taloudellinen etu, että se ei ole yhtä houkutteleva paikka esimerkiksi muualta Suomeen muuttaville eikä matkailijoille, eikä niille asukkaille, että se on myös se veto- ja pitovoima. (H20)

Tutkimusta arvokeskustelun merkityksestä on tehty ja menetelmiäkin sen toteuttamiseksi laadittu, mutta niiden hyödyntäminen ei ole valtavirtaa. Flyvbjerg ehdottaa kaupunkisuunnittelun kontekstissa lähestymistapaa, jossa lähtökohtana on tietoisuus osapuolten erilaisista maailmankuvista ja intresseistä sekä siitä, ettei ole olemassa ratkaisua kaikkien yhteensovittamiseen. Suunnitteluprosessin ytimessä on neljä hänen arvorationaaliseksi nimeämänsä kysymystä: 1) Mihin olemme menossa? 2) Kuka voittaa, kuka häviää, millä valtamekanismeilla? 3) Onko tämä kehitys toivottavaa? 4) Mitä pitäisi tehdä? Flyvbjerg huomauttaa, ettei lähestymistapa tarjoa valmiita ratkaisuja.⁵⁷¹ Tällainen lähestymistapa toisi kuitenkin näkyväksi suunnittelun taustalla vaikuttavat arvot, joita ei aina tuoda selkeästi esille,⁵⁷² kuten Pihlman toteaa.

Rakennettu ympäristö on ihmisten jokapäiväistä elinympäristöä jokaisessa kunnassa, ja sillä on vaikutusta hyvinvoinnin ja hyvän elämän edellytyksille. Ympäristön laadun ja viihtyisyyden merkitys on sinänsä tunnistettu kunnissa hyvinvointikertomusten tasolla. Kuitenkin samaisissa kertomuksissa hyvinvointia mitataan suppeasti väestön sairastavuutta ja ympäristöterveyttä kuvaavilla indikaattoreilla, eikä laajempaa hyvinvointikäsitystä tukevaa tietoa ole käytössä, esimerkiksi kokemustietoa ei kerätä.⁵⁷³ Kaisu Sahamiehen mukaan hyvinvoinnin tilastolliset indikaattorit eivät olekaan riittävä tietopohja maankäytön integroimiseksi hyvinvoinnin edistämistyöhön kunnissa. Kokemuseräisen tiedon kerääminen on kuitenkin koettu hankalaksi ja sen analysointiin ei ole osaamista tai resursseja. Tietopohjan kehittämisen ja uudenlaisen osaamisen ohella tarvittaisiin myös jaettavaa ymmärrystä rakentavia käytänteitä ja työkaluja.⁵⁷⁴ Suomessa maankäytön suunnittelussa tavoitteena on ollut osallistumisen kautta ottaa huo-

⁵⁶⁹ Pihlman 2007, s. 221–222.

⁵⁷⁰ Raworth 2018, s. 46–47. Talouden tarkoituksen ja arvojen pohtiminen kuului poliittiseen talouteen, mutta sen jakautuessa 1800-luvun lopulla poliittiseksi filosofiaksi ja taloustieteeksi julkistaloudelliseen päätöksentekoon syntyi moraaliseksi tyhjiöksi kutsuttu aukko.

⁵⁷¹ Flyvbjerg 2002, s. 356, 364.

⁵⁷² Pihlman 2007, s. 219.

⁵⁷³ Sahamies, K. ym. 2019. Elinympäristön kehittäminen osana hyvinvointijohtamista. S. 124–125.

⁵⁷⁴ Sahamies, K. 2021. Maankäyttö monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä – Maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä. S. 61, 76–77.

mioon paikan ja tilan kokemuksellinen tieto.⁵⁷⁵ Tavoite ei kuitenkaan ole toteutunut ihanteensa mukaisesti. Vaikka kaavoituksen yhteydessä kerättäisiin tietoa kansalaisille merkityksellisistä kokemista paikoista ja niihin liitetystä arvoista, tieto ei useinkaan päädy vaikuttamaan suunnitteluratkaisuihin tai kulttuuriympäristön arvottamiseen.⁵⁷⁶ Asia tulee esiin tämänkin tutkimuksen aineistoissa. Epäuskoa kansalaisten tosiasiallisista vaikuttamismahdollisuuksista esiintyy sekä haastatteluissa että media-aineiston mielipidekirjoituksissa.

Osallistaminen on se yks kaavakuuleminen kun se kaavaluonnos tulee nähtävälle ja sitten sitä saa kommentoida. Mutta että päästäisiin siihen tilanteeseen --- että miten ne tulokset vaikka näkyy. --- Että tavallaan se, että hittoako sitä sitten osallistuu, jos lähtökohdat on joku jo ikään kuin päättänyt ennalta, nää asiat mitä me sinne halutaan. (H2)

Kaikesta osallisuuspuheesta huolimatta ratkaisut rakentuvat paljolti karttalähteisesti ja asiantuntijanäkökulmasta.⁵⁷⁷ Vaikka uusikin rakentuu aina jonkin ole-massa olevan päälle, tulevaisuutta hahmotteleva kaupunkisuunnittelu ei analysoi mennyttä kuin suojelukohteiden historiallisten selvitysten osalta. Ymmärrystä kaupungin historiallisesta kerroksisuudesta tarvittaisiin laajemmin erityispiirteiden tunnistamisen ja arvojen jatkuvuuden tukemiseksi.⁵⁷⁸ Niina Rantamäki kirjoittaa väitöskirjassaan paikallisyhteisöjen *ylläpitokestävydestä*, joka korostaa sosiaalisen kestävyuden kulttuurista ulottuvuutta ja nostaa esille ne asiat, jotka koetaan tärkeiksi ja säilyttämisen arvoisiksi. Sellaiset tekevät asuinpaikat houkutteleviksi ja niillä on siten keskeinen merkitys koettuun elämänlaatuun.⁵⁷⁹ Kuntien hyvinvoinnin edistämistehtävät ja kaavasuunnittelu eivät kuitenkaan näytä kohtaavan ympäristön laatuun vaikuttavasti, vaan jäävän omiin siloihinsa sivuuttaen paikallistiedon.

Myös kestävyystieteilijät peräänkuuluttavat arvokeskustelua siitä, mitä tarkoittaa hyvä elämä. Talouskasvun varaan rakentuneessa yhteiskunnassa kuluttajakansalaisen hyvinvoinnin mitta on ostovoiman paraneminen ja kulutusmahdollisuuksien lisääntyminen. Aineellisesta elintasosta huolimatta elämänlaatu heikentävät merkityksettömyyden kokemukset ja lisääntyvä ympäristöahdistus.⁵⁸⁰ Osa ihmisistä hakee elämänlaatua monipaikkaisesta asumisesta. Useat haastatellut asiantuntijat nostavat esiin paikallisen kulttuuriympäristön vetovoi-matekijänä, mitä se on monesti myös vapaa-ajan asukkaiden keskuudessa.

useammassakin kunnassa nousi nimenomaan tavallaan tämmöiset kulttuuriin liittyvät kysymykset ja rakennusten, niin kuin tyhjen rakennusten uusiokäyttöön liittyvät kysymykset esimerkiksi esille semmoisina monipaikkaisuuteen kytkettyinä teemoina. No ensinnäkin se, että tämmöiset monipaikkaiset asukkaat, vaikkapa vapaa-ajan asuk-

⁵⁷⁵ Rannila, P. 2021. Humanistinen maantiede tänään? S. 347.

⁵⁷⁶ Ks. esim. Harsia & Nummi 2022, Kivilaakso 2017, Hankonen ym. 2023.

⁵⁷⁷ Ks. luku 2.2. esim. Harsia & Nummi 2022.

⁵⁷⁸ Hautamäki, R. & Laine, S. 2021. Suuria suuntaviivoja. S. 312, 338. Artikkelissa teemaa tarkastellaan puistovyöhykkeiden historian näkökulmasta.

⁵⁷⁹ Rantamäki, N. 2022. Maaseudun paikallisyhteisöjen sosiaalisesti kestävä kehitys. S. 37, 39. Hahmottaa sosiaalisen kestävyuden muodostuvan perustarpeiden toteutumisen (*kehityskestävyys*), sosiokulttuuristen toimintamallien ja traditioiden (*ylläpitokestävyys*) sekä sellaisten ratkaisujen etsimisen kautta, jotka mahdollistavat tarpeiden tyydyttämisen ekologisia reunaehtoja kunnioittaen (*siltakestävyys*).

⁵⁸⁰ Siivonen, K. ym. 2022. Kestävyysmurroksen keinot. S. 230, 235.

kaat, jotka tulee sieltä kunnan ulkopuolelta, niin on tosi kiinnostuneita siitä paikallisesta kulttuuri-perinnöstä ja historiallisista rakennuksista ja siitä kulttuurista mitä siellä tehdään, et se voi olla rakennettua ympäristöä ja se voi olla myös tämmöistä käsityöperinnettä ja vastaavia. (H13)

Ympäristön vetovoimaisuus saattaa kyllä esiintyä argumenttina sekä kuntien asumis- ja matkailumarkkinoinnissa että kulttuuriympäristön puolesta puhuttaessa, mutta huolenpito siitä ei aina konkretisoidu käytännön päätöksenteossa. Tutkimusaineiston perusteella etenkin arkisten, paikallisten kulttuuriympäristöjen kohtaloon pitäisi kiinnittää huomiota. Vaikka strategioissa painotetaan arkipäiväistenkin kulttuuriympäristöjen merkitystä, käytännössä rakennusperintö on jakautunut yhtäältä monumentteihin, jotka saavat parhaan käsittelyn, ja toisaalta muuhun rakennusperintöön, joka jää sattumanvaraisuuden tai oman onnensa nojaan.

mehän suurin osa ihmisistä eletään sellaisissa arjen ympäristöissä. Jotenkin se kysymys, että jos meillä halutaan panostaa vain niihin, jotenkin että meillä on täällä nyt tämmöinen hieno paikka, mutta ei ole mitään väliä sillä, millä tavalla muuten kohdellaan sitä ympäristöä, jossa suurin osa ihmisistä elää. Sikäli sillä paikallisesti merkittäväällä, joka ehkä on arkista, niin ei nähdä sitä arvoa. (H10)

Hytösen mukaan Suomessa ei juurikaan ole käyty kriittistä keskustelua suunnittelujärjestelmän tuotosten laadusta ja oikeudenmukaisuudesta.⁵⁸¹ Vaattovaara kollegoineen on sittemmin kirjoittanut aiheesta kaupunkipolitiikan näkökulmasta. Tutkijoiden mukaan kaupunkisuunnittelussa tavoitteet ja keinot ovat menneet sekaisin, viranomaiset ja poliitikot ovat kadottaneet valtansa, asiantuntijuuden rooli jäänyt yksittäisiin sivuhuomioihin ja vastuu lopputuloksesta jakautunut osatoimijoille.⁵⁸² Etenkin suunnittelutehtävien parissa työurallaan toimineet haastatellut asiantuntijat ovat huolissaan siiloutuneesta toiminnasta, jossa kokonaiskuvaa ei vaikuta olevan kenelläkään.

on sitä kaavoitusvaihetta, kaupunkisuunnittelu, kulttuurimiljöselvityksiä, Museoviraston selvityksiä jostain rakennuksesta, tuleeko sr-merkintä, kaikki se vyyhti. Ja sen jälkeen on tietysti se, että kuka vaikka lähtee jotain uutta tonttia rakentamaan tai vanhan talon uutta osaa ja puretaanko jotain vai eikö pureta, niin se on oma kupla porukansa joka exceliä tuijottaa erityisesti, kun he ovat sen vankeina halusivat tai eivät. Ja siinä tulee sitten ensimmäinen konfliktikohta. Ja sitten tulee urakoitsijoita, aliurakoitsijoita, jotka kertoo, että tällainen-ja-tällainen on näin-ja-näin kallis ja hankala tehdä ja epävarma, ja voisiko tässä kohtaa tehdä toisin ja niin edelleen. Niin se on sitten oma siilonsa, joka on sitten taas sen rakennettavuuden lainalaisuuksien kanssa tekemisissä ja mitä materiaaleja löytyy ja kävisikö joku vastaava ja kaikki se. Ja sitten on tietysti se, joka on siellä käyttäjän tai loppumaksajan tai vuokralaisen rajapinnassa, esimerkiksi vaikka toimitilapuolella, niin sama kuinka hieno kulttuurihimmelitoimitila oltaisiin luotu, niin jos sen vuokralainen ei sitten syty siihen tai hänen mielestään se vuokrataso on liian korkea, niin sitten taas toimitilojen ja muidenkin kauppiat on taas sitten sen loppukuluttajan halujen ja himojen rajoittamina. Eli nyt nää kaikki useat tahot, ketkä sitten siinä usean vuoden prosessissa saa jotain tuotettua sitten tälle lopulliselle käyttäjälle, niin siellä ei oikeasti tiedä, että minkä vaikuttimien ja minkä reunaehtojen piirissä kukin siitä toimii. (H5)

⁵⁸¹ Hytönen 2019, s. 72.

⁵⁸² Vaattovaara ym. 2021, s. 238.

Vaattovaaran ja kollegoidensa mukaan kokonaisuus ja roolit ovat hukassa, eikä lopputulosta myöskään arvioida.⁵⁸³ Vaikuttavuus ja vaikutusten arviointi ovat yritysmaailman arkipäivää, mutta julkisessa yksityistämiskehityksessä unohdettu: maankäytön ja rakentamisen toteutunutta laatua tai tavoitteiden toteutumista ei arvioida lainkaan. Maankäytön suunnittelun tutkija Aija Staffans on pitänyt tällaista yllättävänä ja jopa välinpitämättömänä, todeten ettei kaavaprosessin pitäisi loppua lainvoiman saavuttamiseen.⁵⁸⁴ Sanoitettujen tavoitteiden toteutumista ja onnistuneisuutta ei jälkikäteen palata analysoimaan.

että kaavoituskatsauksessa minkä kaupunki itse tekee, niin olisi semmoinen retrospektiivinen juttu, että mitä teimme viime vuonna, miten siinä onnistuttiin, tai 2 tai 3 vuotta, pidempiä nää tietenkin nää jaksot. Nehän aina vaan kertoo, että mitä nyt seuraavaksi, että ei välttämättä taaksepäin, mikä tää oli tää kokonaisuus, minkälaisia tavoitteita on joskus vaikka asetettu. (H2)

Ympäristön laadulle on joillakin paikkakunnilla asetettu tavoitteita laatimalla arkkitehtipoliittinen ohjelma tai kulttuuriympäristöohjelma. Tällaisten ohjelmien tarkoitus on varmistaa pitkäjänteisyys ja suunnitelmallisuus rakennetun ympäristön kehittämisessä, ja niihin on usein osallistettu monia sidosryhmiä.

Haastatellut asiantuntijat eivät näe ohjelmien vaikuttavan toivotusti, sillä ne saatetaan sivuuttaa yksittäisiä hankkeita koskevassa päätöksenteossa tai hautautuvat pöytälaatikoihin. Hyvistäkin selvityksistä ja ohjelmista ei ole hyötyä, elleivät ne ole tietopohjana käytössä maankäytön ja rakentamisen kehittämissankkeita tai laajemmin aluekehittämistä suunniteltaessa.

Meillähän on Turulla oma arkkitehtuuripoliittinen ohjelmakin, jossa puhutaan laadusta, mutta se on asiakirja, johon ei vedota juurikaan. Se ei ole niin kun asioita käsiteltäessä siinä pöydällä. Kyllä tosiasia on varmaan, että se aika pitkälti mennään kaava kerrallaan (H6)

Mäntysalon ja Nymanin mukaan maankäytön suunnittelun toimintaympäristö on täynnä vastaavia ristiriitaisuuksia, jotka altistavat näennäistä legitimiisyyttä ylläpitävälle toiminnalle.⁵⁸⁵ Lisäksi suunnittelun legitimaation kannalta ongelmalliseksi on nähty kunnissa tapahtuva kehitys kohti sellaista epämuodollista strategista suunnittelua, joka sivuuttaa lakisääteisen alueiden käytön suunnittelujärjestelmän kankeaksi koetut valmisteluvaiheet selvityksineen ja osallistumismenettelyineen.⁵⁸⁶ Valtio on solminut suurimpien kaupunkiseutujen kanssa maankäytön asumisen ja liikenteen MAL-sopimuksia. Viime aikoina yhä useammille kaupunkiseuduille levinneiden sopimusten suhde maankäyttö- ja rakennuslain määrittämään alueiden käytön suunnittelujärjestelmään on Vaattovaaran ja kollegoidensa mukaan epäselvä ja hallinnollisesti läpinäkymätön.⁵⁸⁷ Strategiset linjaukset tehdään prosesseissa, joita eivät sido velvoitteet osallisuudesta, jolloin paikallistason suunnittelun alkaessa vaikutusmahdollisuudet ovat jo val-

⁵⁸³ Vaattovaara ym. 2021, s. 238.

⁵⁸⁴ Staffans, A. 2012. MRL ja kansalaisten osallistuminen. S. 69.

⁵⁸⁵ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 29–31.

⁵⁸⁶ Mäntysalo & Jarenko 2012, s. 42–43. Esim. erilaiset master planit ja rakennemallit.

⁵⁸⁷ Vaattovaara ym. 2021, s. 159–164. MAL-sopimusmenettelyllä pyritään tukemaan kuntien ja valtion välistä yhteistyötä yhdyskuntarakenteen ohjauksessa, tavoitellaan kaupunkiseutujen toimivuutta, kilpailukykyä ja kuntien tasapuolista kehittämistä.

miiksi kaventuneet. Pia Bäcklund huomauttaa tämän vähentävän asukkaiden osallisuutta niihin päätöksiin, jotka heidän arkeensa vaikuttavat.⁵⁸⁸ Paikallistieto ympäristössä merkityksellisistä asioista ei ulotu ylätasoon prosesseihin. Kuitenkin laadukasta ympäristöä tuottavat omaleimaisuuden tunnistaminen, ympäristön luontaisten edellytysten ja historiallisen jatkuvuuden varaan rakentaminen. Tämän tiedon saamiseksi oleellisen tärkeää on kansalaisten edellytykset osallistua omaa kulttuuriympäristöään koskevaan päätöksentekoon.⁵⁸⁹ Edellytyksiin vaikuttavat kuitenkin monet asiat, kuten paikallisdemokratian tila.

6.2.3 Paikallisdemokratian tila ja valta-asetat

Paikallisdemokratian toteutuminen lainsäädännön ihanteissa toivotulla tavalla ympäristön suojelun kysymyksissä ei ole itsestään selvää, mikä osaltaan aiheuttaa sattumanvaraistumista ja rapautumista. Tältä osin syyt juontavat etenkin aineistoanalyysin kategorioiden yhteismitattomuus, kaksijakoisuus, kohtaamattomuus ja toimintakulttuurin vaikutus tutkimuslöydöksiin.

Paikallisyhteisöjen näkökulma on painottunut Faron sopimuksen myötä,⁵⁹⁰ ja kulttuuriympäristöalalla ajatellaankin, että paikallisen kulttuuriympäristön kehitykseen vaikuttaa etupäässä paikallisten ihmisten ja yhteisöjen suhtautuminen. Kulttuuriympäristökysymysten ratkomisen paikallistasolla on tavallaan ymmärrettävä pyrkimys, sillä ketkäpä paikallisesti arvokkaasta kulttuuriympäristöstä paremmin huolehtisivat ja sen arvot tuntisivat, elleivät paikalliset itse. Paikallisyhteisöihin kuuluvat niin kansalaiset kuin heitä edustavat päättäjätkin.

Tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa tulee esille, että käsitykset paikallistason toiminnan vaikuttamismahdollisuuksista eroavat riippuen tarkastelutasosta. Valtakunnallisella tasolla niihin valetaan uskoa, kun taas paikallistasoilla vaikuttamiseen koetaan olevan niukasti mahdollisuuksia.

Näissä rakennushankkeissa jotenkin se, niinku se rautatieaseman aluekin, niin selkeästi negatiivinen palaute mitä annettiin niistä kilpailuehdotuksista, että on se ihmeellistä, että sillä ei ole mitään vaikutusta. Että se vaan niinku etenee. (H1)

Maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tullessa kuntien itsehallinnon vahvistamisen katsottiin edellyttävän vuorovaikutuksen todellista lisäämistä.⁵⁹¹ Perustuslakivaliokunta totesi ratkaisevaksi muodostuvan, kuinka todellisia yksilön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet elinympäristöään koskevassa päätöksenteossa ovat käytännössä. Se myös huomautti, että uusien säännösten toimivuutta seurataan, ja tarvittaessa toimia lisätään vaikutusmahdollisuuksien turvaamiseksi.⁵⁹² Näin ei ole kuitenkaan tapahtunut.

⁵⁸⁸ Bäcklund, P. 2019. Asukkaat kaupunkisuunnittelun toimijoina. S. 154.

⁵⁸⁹ Härö, M. 2013. Kulttuuriympäristökasvatuksen merkitys nykyaikana. S. 227.

⁵⁹⁰ Faron sopimuksessa puhutaan kulttuuriperintöyhteisöistä. Se korostaa yhteisöjen oikeutta määritellä itselleen tärkeä kulttuuriperintö ja kannustaa yhteisöjä toimimaan sen puolesta.

⁵⁹¹ Jääskeläinen & Syrjänen 2010, s. 47, 50.

⁵⁹² PeVL 38/1998 vp – HE 101/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys rakennuslainsäädännön uudistamiseksi. S. 2.

Kunnat muodostavat paikallisen vallankäytön ytimen kumppaninaan tavallisimmin liike-elämän toimijat kuten yritykset, rahoittajat, kiinteistön- ja maanomistajat. Vallankäytön analyysissa voidaan käyttää käsitettä politiikkaverkosto, josta erotettu seuraavia toimijoita: 1) muodolliset päätöksentekuelimet, 2) politiikkaverkoston sisäpiirit (jotka muotoilevat päätökset muodolliselle elimelle), 3) valmistelevat virkamiehet (jotka tuottavat materiaalia sisäpiirille), 4) riippumattomat asiantuntijat (jotka toimivat valmistelutyön tukena ja tiedontuottajana), 5) puolueet ja intressiryhmät (jotka tuovat asiantuntemustaan valmisteluun, erityisesti omien päämääriensä edistämiseksi).⁵⁹³ Kunnassa valtuusto tekee muodollisesti päätökset hallituksen valmistelutyön pohjalta ja viranhaltijan esityksestä. Riippumattomiin asiantuntijoihin kaavoituksen kontekstissa voi kuulua sekä asiantuntijaviranomaisia että ostettua konsulttityötä. Intressiryhmiin lukeutuvat niin elinkeinoelämä kuin kansalaisyhteiskuntakin.

Maankäyttö- ja rakennuslain tultua voimaan Peltonen ja Villanen totesivat julkishallinnon, kansalaisyhteiskunnan ja markkinatoimijoiden erilaisten toimintalogiikkojen antavan aihetta sekä yhteistyölle että konflikteille. He kuvasivat tätä kolmiodraamana, jossa osapuolet ovat riippuvaisia toistensa toiminnasta. Kuntien ja rakennuttajien valtatasapaino perustuu resurssien hallintaan (kaavoitus ja rakentamisen pääomat), mikä takaa varmemmat valta-asetukset kuin pelkkä argumentaatio. Suhde kansalaisyhteiskuntaan sen sijaan on epätasapainoinen, sillä se ei perustu selkeisiin vaihdettaviin resursseihin. Julkishallinto tarvitsee kuitenkin kansalaisyhteiskunnan luottamuksen toiminnalleen.⁵⁹⁴ Kaavoitusprosesseissa näitä eri toimijoita ohjaavat täysin erilaiset vaikuttimet, jos esimerkiksi kansainvälinen kiinteistökehitysyritys tavoittelee tuottoja, kuntajohto elinvoimainvestointeja kun taas paikallisyhteisö pyrkii vaalimaan oman jokapäiväisen elinympäristönsä kulttuuri- ja luontoarvoja. Kuten edeltävässä luvussa on kuvattu, tutkimusaineistoissa tulee esiin, ettei eri arvoja useinkaan puntaroida.

se on hetkellinen se rakennusyrityksen osuus siinä ja sen jälkeen heitä ei paljon kiinnosta, miten se kaupunki sen jälkeen kehittyy kun he on saanut omansa pois siitä. Mutta me joudutaan elämään ja meidän lapset joutuu elämään tässä ympäristössä kuitenkin jatkossakin, että meidän pitäisi miettiä vähän pidemmällä kaavalla tätä asiaa, että miten se vaikuttaa koko meidän elinympäristöön. (H16)

Kuntien itsehallinto antaa mahdollisuuden painottaa näkökulmia kaavoituksessa haluamallaan tavalla ja kunnan luottamushenkilöillä on viime kädessä valta päättää suojelu- ja kulttuuriympäristökysymyksistä. Nevalaisen mukaan yrityselämän etuoikeutettua asemaa paikallisissa kehittämishankkeissa pidetään syvään juurtuneena.⁵⁹⁵ Samoin kunnissa niin viranhaltijoiden kuin päättäjien toimesta elinvoimana nähdään usein uudisrakentaminen.⁵⁹⁶ Vaikka kunnan roolia korostetaan kaavoitusmonopolin haltijana, sen voi Nevalaisen mukaan katsoa olevan vain yksi osapuoli maankäytön suunnittelussa. Sillä on kuitenkin valta rajata suunnittelun lähtökohtia ja määrittää tiedonpolitiikka, jossa erilaisia vaih-

⁵⁹³ Kunelius ym. 2009, s. 222.

⁵⁹⁴ Peltonen & Villanen 2004, s. 27–28.

⁵⁹⁵ Nevalainen 2004, s. 76–77.

⁵⁹⁶ Huuhka ym. 2021, s. 101, 105.

toehtoja rajataan ulos. Kunnan toimintakulttuuri ja poliittiset voimasuhteet määrittävät pitkälti suunnitteluprosessin ja sen kenellä on mahdollisuus vaikuttaa.

Suunnittelun näennäiseen neutraaliuteen kätkeytyy eri tahojen intressejä, eivätkä kaikki ole toisilleen vastakkaisia, mutta osa on. Suomalaisille politiikka-verkostoille ominaisen konsensushakuisuuden korostaminen hämärtää maankäytön suunnitteluun aina liittyvää ristiriitaisuutta.⁵⁹⁷ Vallankäytössä on pyritty etujen yhteensovittamiseen ja konsensuaalista valmistelua onkin kritisoitu intressiristiriitojen peittelystä ja ratkomisesta valmisteluprosesseissa ilman avointa poliittista päätöksentekoa.⁵⁹⁸ Eri ryhmillä on kuitenkin toisiinsa nähden ristiriitaisia tavoitteita ja jotkut ajavat aina omia intressejään. Myöskään kansalaisyhteiskunta tai paikallisyhteisöt eivät muodosta mitään yhtenäistä samanmielisten joukkoa. Paikallistason kulttuuriympäristön kysymyksissä päätökset voivat koskettaa niin paikan asukkaita, vapaa-ajan asukkaita, paikallisia yrittäjiä, yhdistyksiä ja muita toimijoita, joilla on toisistaan poikkeavia näkökantoja.

myöskin se on kiinnostava kysymys, että mikä se yhteisö on, jotenkin päättää sen, että mikä se on se meidän juttu ja mikä on tärkeä rakennus ja mikä on tärkeä paikka, että eihän se tarvitse olla mitenkään semmoinen suljettu sen yhteisön, vaan siinä voi olla niitä monipaikkaisia ihmisiä ja ihmisiä, joilla on sukujuuria paikkaan ja tavallaan kuka tahansa kuka kokee sen paikan itselleen tärkeäksi (H13)

Kansalaisten osallistumiseen kaavahankkeissa liitetään usein nimby-ilmiö, jossa juuri omaan naapurustoon tai maisemaan ei haluta jotakin, mitä kuitenkin pidetään yleisesti hyödyttävänä.⁵⁹⁹ Peltonen ja Villanen ovat tosin huomauttaneet, että markkinataloudessa myös kansalaisten on vain rationaalista pyrkiä pitämään huolta esimerkiksi kiinteistönsä arvon säilymisestä.⁶⁰⁰ Viime vuosina esimerkiksi tuulivoimalat ovat nousseet esille kulttuuriympäristön ja maiseman kysymyksissä koskettaen etenkin vapaa-ajanasutusta.

Kansalaisten osallistuminen ei kuitenkaan ole tyypistettävissä nimby-ilmiöön. On selvää, että paikallistoimijoilla on monesti hallussaan omaa ympäristöään koskevaa tietoa, jota ei suunnitteluprosessissa ulkoa käsin (etenkään paikkaa tuntemattoman ulkopuolisen konsultin toimesta) voi muuta kautta saada selville.⁶⁰¹ Paikallistasoilla toimii yleishyödyllisiä asioita edistäviä yhdistyksiä ja kantaa kansalaisina ottavat myös eri alojen asiantuntijat tai ympäristöä laajemmasta näkökulmasta tarkastelevat ihmiset. Toisinaan syntyy yhden asian liikkeitä, joissa asukkaat järjestäytyvät jonkin asian puolesta. Nevalaisen mukaan kansanliikkeitä muodostuu etenkin kaupunkiympäristökysymysten ja suojelekiistojen tiimoilta. Tällaisten liikkeiden vaikutusvalta, resurssit ja näkyvyys ovat usein pienempiä kuin elinkeinoelämällä. Median merkitys on tällöin keskeistä eri näkökulmien esille saamisessa julkiseen keskusteluun.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Nevalainen 2004, s. 137–139.

⁵⁹⁸ Kunelius ym. 2009, s. 229, 234.

⁵⁹⁹ Nimby on lyhenne sanoista *not in my back yard*. Ks. esim. Eranti, V. 2017. Re-visiting NIMBY: From conflicting interests to conflicting valuations.

⁶⁰⁰ Peltonen & Villanen 2004, s. 33–34.

⁶⁰¹ Viljanen, J. ym. 2014. Miten ympäristöperusoikeus toteutuu? S. 48–49.

⁶⁰² Nevalainen 2004, s. 142–143.

Kansalaisten osallistumismahdollisuudet on turvattu laajalti lainsäädännössä lähtien perustuslaista⁶⁰³, maankäyttö- ja rakennuslain⁶⁰⁴ sekä kuntalain⁶⁰⁵ pykäliin. Kunnat ovat näiden velvoitteiden myötä ottaneet käyttöön erilaisia osallistamisen menetelmiä. Monet haastatellut toteavat, ettei se kuitenkaan aina tarkoita aitoa vaikuttamismahdollisuutta suunnitteluun ja päätöksentekoon.

tosi paljon tämmöinen osallistaminen on myös näennäistä. Että siinäkin tapauksessa sanottiin, että nää kommentit otetaan huomioon näiden ideasuunnitelmien jatkosuunnittelussa, mutta eihän niillä sitten ollut mitään merkitystä siinä vaiheessa (H18)

Kuntien kaavoituksessa vuorovaikutteisen suunnittelun oppeja ja erilaisia osallistavia menetelmiä on ollut käytössä yli kahden vuosikymmenen ajan. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien toteutumista on tutkittu vuosien varrella, mutta vaikka ongelmia osallistumisen vaikuttavuudessa on havaittu laajalti,⁶⁰⁶ perustuslakivaliokunnan mainitsemiin lisätoimiin asiantilan parantamiseksi ei ole ryhdytty. Kaavoituskysymyksissä osallistuneet kokevat usein, ettei heidän esille tuomillaan näkemyksillä ole merkitystä,⁶⁰⁷ mikä tämänkin tutkimuksen aineistossa tulee esille.

Ilona Hankosen ja kollegoidensa tutkimuksessa nostetaan esille erilaiset demokratiakäsitykset ja todetaan, että suurin osa kunnista hyödyntää kaavoituksessa liberaalin demokratiakäsityksen mukaisia osallistamismenetelmiä. Tämä tarkoittaa edustuksellisuuden painottumista. Isoimmissa kaupungeissa on käytössä myös osallistavan demokratiakäsityksen mukaisia käytänteitä, jotka nekin ovat ylhäältä-alas suuntautuvia. Molemmissa haasteena on osallisuuden vaikuttavuuden tosiasiallisuus ja hegemonisten valtasuhteiden vaikutus. Joissakin kunnissa on myös deliberatiivisen ja radikaalin demokratiakäsityksen mukaisia käytänteitä, joissa kokemuksellinen tieto pääsee paremmin esille.⁶⁰⁸ Tämä ei kuitenkaan edusta valtavirtaa.

Kulttuuriympäristöalan tutkimuksessa kansalaisten kokemusperäiseen tietoon on kiinnitetty paljon huomiota, kuten luvussa 2.2 on kuvattu. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, ettei kansalaisten tuottama tieto sovitu tietojärjestelmiin, eikä kansalaistietoa pidetä pätevänä argumenttina suunnitteluratkaisuille.⁶⁰⁹ Koskiahon mukaan kyse on kuntien päätöksenteko- ja hallintokulttuurista. Jos lähtökohdat ja perusratkaisut on tosiasiaa etukäteen päätetty, osallistumisesta muodostuu osallistujille näennäistä ja suunnittelijoille eräänlaista teatteria.⁶¹⁰ Myös kuntien hallintaa demokratian murroksessa tutkinut Kaisa Kur-

⁶⁰³ Suomen perustuslaki 731/1999, 20 § "-- Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle - mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon."

⁶⁰⁴ MRL 132/1999, 1 § "-- Tavoitteena on myös turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa."

⁶⁰⁵ Kuntalaki 410/2015, 22 § mukaan kunnan asukkailla on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan ja valtuustolla on velvollisuus pitää huolta monipuolisista ja vaikuttavista osallistumismahdollisuuksista.

⁶⁰⁶ Ks. esim. Staffans 2012, s. 64. Viljanen ym. 2014, s. 35–36, 46.

⁶⁰⁷ Rannila 2021, s. 347.

⁶⁰⁸ Hankonen ym. 2023, s. 17, 31.

⁶⁰⁹ Esim. Harsia & Nummi 2022, Heininen-Blomstedt 2013, s. 42.

⁶¹⁰ Koskiahon, B. 2002. Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta. S. 46.

kela toteaa, että aito osallistumisen ja yhteistoiminnan tukeminen edellyttää kunnalta hallinto- ja päätöksentekokulttuurin muuttumista. Muutoksen keskiössä on johtaminen, sillä jaetun ymmärryksen syntyminen osallistumisen arvosta vaatii rakenteiden luomista, resurssien kohdentamista, strategista ohjausta ja kulttuurisen muutoksen edistämistä.⁶¹¹ Parhaatkaan menetelmät ja fasilitointi yksin eivät ratkaise ongelmaa, jos paikallistiedolla ei koeta olevan merkitystä suunnittelussa ja yhteiskehittämistä ei missään vaiheessa aidosti edes tavoitella.

Kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia käsittelevät tutkimukset ovat usein keskittyneet jännitteisiin julkisen suunnittelukoneiston ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Hytönen kiinnittää huomion myös markkinatoimijoiden ja julkisen suunnittelun suhteeseen. Suunnittelun rooli uhkaa muuttua yhä enemmän markkinoiden etuja edistäväksi, kun kaavoituksen keinot vastustaa markkinatoimijoiden lyhytnäköisiä pyrkimyksiä ovat vähissä etenkin paikkakunnilla, joilla vahva suunnittelukulttuuri ja kuntajohdon tuki puuttuu.⁶¹² Haastatellut asiantuntijat toteavat, että suunnittelijan tila on usein varsin kapea.

Ainahan se on ollut tavallaan se kaavoittajien asema alisteinen muille johtajille, kaavoittajat ei yleensä ole johtotehtävissä, se on hyvin poikkeuksellista. Siel on joku muu koulutustausta. Jotka todennäköisesti ajattelee vähän toisilla kriteereillä sitten näitä, ehkä just taloudellisista näkökulmista enemmän. (H1)

Bäcklund muistuttaa, etteivät myöskään julkishallinnon toimijat välttämättä pidä nykytoimintaa tai -politiikkaa mielekkäänä, mutta tilaa sen kyseenalaistamiselle on niukasti.⁶¹³ Julkishallinnon osallistamispolitiikalla voidaan myös pyrkiä kumppanuuksiinkin kansalaisyhteiskunnan kanssa, mikä voi toisaalta rajoittaa kansalaistoiminnan itsenäisyyttä.⁶¹⁴ Ongelmia voi syntyä, jos kumppanuuksella pyritään rajoittamaan kritiikkiä ja kamppailuja.

Aikana ennen yhteiskunnallista uusliberalisaatiota korruptoituneesta kiinteistökeinottelusta kirjoittanut Klami huomautti, että taloudellinen valta on itseltään selvää ja samoin sen heijastuminen poliittisiin päätöksiin, mutta oleellista on, miten se saadaan säänneltyä yhteiskunnallinen etu huomioon ottaen.⁶¹⁵ Hytönen ei pidä suunnittelun kestävyuden ja legitimitetin kannalta riittävänä luottoa paikallisyhteisöjen osallisuuteen, jolle on asetettu liian suuret odotukset markkinavoimia vastaan. Kansalaisyhteiskunnan ja järjestöjen aktiivinen toiminta keskittyy useimmiten suurempiin kaupunkeihin, eikä kaikilla paikkakunnilla aktiivisia toimijoita ole lainkaan. Kansalaisten aktiivisuus vaihteleekin suuresti paikkakunnittain ja kysymyksittäin. Eroavaisuuksia ei ole otettu huomioon sääntelyä purettaessa sen enempää kuntien suunnittelukäytäntöjen kuin kansalaisyhteiskunnan toimivuuden osaltakaan.⁶¹⁶ Valtion valvonnan purkamiseen ja lainsäädännön tulkinnanvaraisuuteen sisältyy riski, ettei paikallisella tasolla

⁶¹¹ Kurkela, K. 2022. Demokratian murros ja kuntien avautuva hallinta. S. 15–16, 56–57.

⁶¹² Hytönen 2019, s. 18–21, 85–86.

⁶¹³ Bäcklund 2019, s. 163–164.

⁶¹⁴ Keränen 2019, s. 47.

⁶¹⁵ Klami 1982, s. 12.

⁶¹⁶ Hytönen 2019, s. 56–57, 94. Ks. myös Peltonen & Villanen 2004, s. 32. Tutkijat toteavat paikkakunnan koon vaikuttavan, pienillä paikkakunnilla esimerkiksi riippuvuus merkittävästä työnantajasta voi vaikuttaa aktiivisuuteen vähentävästi.

pääse lainkaan esiin pitkän aikavälin yhteiskunnalliset ja ympäristökysymykset. Asiantuntijahaastatteluissa paikallistason toimijat näkevät kansalaisaktiivisuuden pääasiassa vähäisenä.

pitäisi olla paikallisia tällaisia yhdistyksiä --- sen tyyppisiä ihmisiä, joilla on oikeasti asioista laaja käsitys, niin siellä voisi olla mahdollista tavallaan semmoinen toimijuus, joka olisi yhdistyspohjasta ja ottaisi kantaa asioihin ja veisi asioita eteenpäin, ei ehkä suojelun mut hyvän rakennetun kulttuurin näkökulmasta. --- mainitsin Docomomon, niin sehän on hirveän hyvä, mutta sehän toimii hirveän Helsinki-keskeisesti (H2)

Vaikka etenkin pääkaupunkiseudulle on keskittynyt kansalaisjärjestöjen toimintaa ja aktiivisuutta kulttuuriympäristöasioissa, sekään ei ole aina johtanut suunnittelukulttuurin avoimuuteen. Kervanto Nevanlinna on kysynyt, kuuntelevatko päätöksentekijät vain kiinteistöjen omistajia ja vaikutusvaltaisia yrityksiä, ja onko kansalaisten kannanotoilla painoarvoa.⁶¹⁷ Aineisto osoittaa, että kysymys on erityisen ajankohtainen varsinkin pääkaupungin tutkimuksen aikaisten tapahtumien valossa.

(Helsingissä) aiemmin kaupunkikehitys on mennyt sillä tavalla, että kaavoitus on suunnitellut ja sitten se tontti on kilpailutettu ja siitä on sitten saatu rahaa tai se on vuokrattu ja näin, mut nyt se lähteekin niin, että joku keksii, että vitsi täällä on tällainen aukio tai täällä on tällainen ranta, missä ei ole rakennusta, että: suunnitteluvaraus. Ja sitten se menee elinkeinojaostoon, joka sitten antaa sille sen suunnitteluvaruksen. Sille, joka on sattunut sen pyytämään (H14)

Suomessa nimenomaan Helsinki on osa globaalia kaupunkien välistä kilpailuympäristöä, jossa paikallishallinnot ovat ryhtyneet yritysmyönteiseen markkinointipolitiikkaan ja edistämään julkisen ja yksityissektorin kumppanuuksia.⁶¹⁸ Tällaisilla kumppanuuksilla on kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa merkittävä rooli. Kaavoitus ja rakentaminen ovat tapahtuneet perinteisesti toisistaan erillään, jolloin rakennuttajat ovat astuneet kuvaan vasta jo kaavoitetun alueen tonttien luovutuksen myötä. Tämä on edelleen tavanomainen käytäntö etenkin omakotialueita kaavoitettaessa.

Kunta voi kuitenkin toteuttaa omistamiensa alueiden kaavoituksen myös kumppanuus- tai sopimuskaavoituksena rakennuttajan kanssa.⁶¹⁹ Kumppanuuskaavoituksen ideana on ollut muodostaa hyvissä ajoin ja demokraattisesti alueen kehittämisen tavoitteista visio, jonka tulisi olla pitkälle jäsentynyt ennen kumppanuuksien etsintää, ja työlle on asetettu toimivuus- ja laatukriteerit.⁶²⁰ Yritykset suunnittelevat rakennushankkeet kunnan asettamien tavoitteiden mukaisesti ja suunnitteluratkaisuja hyödynnetään kaavoituksessa. Keskeinen kysy-

⁶¹⁷ Kervanto Nevanlinna 2013, s. 289.

⁶¹⁸ Guarneros-Meza, V. & Geddes, M. 2010. Local Governance and Participation under Neoliberalism: Comparative Perspectives. S. 124. Artikkelissa tarkastellaan useita maita sekä Euroopassa että muissa maanosissa (ei kuitenkaan Suomea).

⁶¹⁹ Nykänen, V. ym. 2007. Kumppanuuskaavoitus aluerakentamisessa. S. 15. Kumppanuuskaavoitus poikkeaa aluerakentamissopimuksista, joita tehtiin etenkin 1960–1970-luvulla. Aluerakentamisessa rakennuttaja omisti maan ja laati kaavan yhteistyössä kunnan kanssa vastaten myös kunnallistekniikan rakentamisesta. Kumppanuuskaavoituksessa kunta valitsee yrityksiä yhteistyöhön ennen kaavan laatimista joko ideakilpailumenettelyllä tai suoraan

⁶²⁰ Nykänen ym. 2007, s. 54, 91.

mys on rakennusoikeuden määrä ja toteutusaikataulu, johon yritykset sitoutuvat. Kaavoituksen valmistuttua suunnitelmat ovat pitkällä, jolloin rakentaminen voi käynnistyä nopeasti. Käytännössä kumppanuuskaavoitukseen pohjautuvien rakennushankkeiden toteutus perustuu etenkin suuremmissa kaupungeissa yleensä rakennusyhtiöille suunnattuun tarjouskilpailuun, jossa edellytetään paitsi suunniteltavan kohteen toiminnallista ja arkkitehtonista perusideaa, myös rahoituspääomaa. Tällaisiin kilpailuihin osallistuvat vain ne yhtiöt, joiden päämääränä on kiinteistösijoitus. Sijoittajan tuoton kasvattamiseen tähtäävä rakentaminen on kuitenkin vaikea sovittaa ympäristöarvojen ja yleisen edun mukaiseksi.⁶²¹ Liiketaloudellisin periaattein tai sijoitusmielessä hankitulta kiinteistöltä tavoitellaan luonnollisesti tuottoa sijoitetulle pääomalle. Jos kehittämissiön ja kaavan reunaehdot asettaa kiinteistökehittäjän tuottovaatimus, kulttuuriympäristön tai kaupunkikuvan vaaliminen jäävät helposti teknistaloudellisten kysymysten jalkoihin, kuten edeltävissä luvuissa on jo todettukin.

Kyllä se (kaupunkisuunnittelun nykytila) huolestuttaa ja näkyy ja jotenkin hämmentää ihan hirveästi, että miten on mahdollista, että näin on, tai tavallaan se ilmapiiri tai tavallaan, että yhtäkkiä jotkut tuollaiset asiat on mahdollisia täysin, pidetään ihan hyväksyttävänä, mitä kymmenen vuotta sitten ei mitenkään olisi ollut mentävissä läpi. (H18)

Ongelmia on havaittu syntyvän sellaisissa tilanteissa, jossa kumppanuuskaavoitus tähtää jonkun toimijan etujen maksimointiin kulttuuri- tai luontoarvojen kustannuksella.⁶²² Helsingin arvokkaita kulttuuriympäristöjä uhkaavia kaupunki-kehityshankkeita käsittelevästä *Kenen kaupunki* -pamfletista⁶²³ ja asukkaille tärkeän lähiluonnon hävittämistä koskevasta *Huuto kaupunkiluonnon puolesta* -kirjasta⁶²⁴ piirtyy kuva taloudellisten eturyhmien lyhyen aikavälin intressien painottumisesta poliittisessa päätöksenteossa. Molemmat teokset käsittelevät pääasiassa pääkaupunkiseutua, jonne keskittyy runsaasti alan asiantuntemusta ja siten myös kansalaisaktiivisuutta kulttuuriympäristön puolesta. Siitäkään huolimatta kansalaiset eivät välttämättä tule kuulluiksi.

Keräsen mukaan edustukselliseen järjestelmään kohdistuvan kansalaisosallistumisen merkitys näyttää vähenevän ja demokratian tila kapenevan, kun osallistuminen rajataan paikallistasolle, vaikka todelliset valtasuhteet ovat muualla.⁶²⁵ Haastatellut asiantuntijat kokevat, ettei vaikuttaminen edustuksellista ja osallistuvaa tietä aina toimi tavoitellusti.

tässä nykyisessäkin keskustelussa mitä Helsingissäkin on käyty ja Helsingistä on käyty, niin korostuu ne haasteet, että siellä esimerkiksi, jossain määrin se ja joissain tapauksissa se valta on siirtynyt enemmän sitten sinne rahoittajan puolelle, vaikka se kaavoitus on myös lain mukaan kaupunkilaisten oikeus ja ikään kun heillä on mahdollisuus vaikuttaa ja sanoa mielipiteensä siihen, että minkälaista ympäristöä he toi-

⁶²¹ Kervanto Nevanlinna 2018, s. 92.

⁶²² Mäntysalo, R. & Jarenko, K. 2012. Strategisen maankäytön suunnittelun legitimaation haaste maankäyttö ja rakennuslaille. S. 47.

⁶²³ Hautajärvi ym. 2021.

⁶²⁴ Kanninen, J. & Seppo, S. 2022. Huuto kaupunkiluonnon puolesta. Kirjassa on esitelty useita asukkaiden ja julkishallinnon välisiä asuinympäristöihin kohdistuvia konflikteja. Teosta ja tapauksia on taustoitettu laajalti haastatteleamalla lukuisia asiantuntijoita.

⁶²⁵ Keränen 2019, s. 54.

vovat ja arvostavat ja sitten toki vielä vaalien kautta kuntapäätäjillä on mahdollisuus tai täysi kaavoitusmonopoli ikään kuin päättää, että minkälaisia kaavoja sitten hyväksytään. Mutta näinhän ei ehkä aina tää homma toimi käytännössä, että valtuustotasolla kaavat yleensä jo menevät läpi sellaisena kuin ne esitetään ja niitä hyvin harvoin palautetaan. (H20)

Uusliberalismista globalisaation ja paikallisuuden näkökulmasta kirjoittaneet maantieteilijät Jamie Peck ja Adam Tickell huomauttavat, että alueiden välisessä kilpailussa paikallisen toimijuuden potentiaali on rajallista. Paikallisille instituutioille ja toimijoille on annettu vastuuta ilman valtaa, kun taas kansainvälisille toimijoille valtaa ilman vastuuta.⁶²⁶ Kaupunkikehityksen sijoittajavetoisuus on ongelmallista, sillä taloudellista hyötyään ajavien yritysten poliittinen valta heikentää demokratiaa, jonka kulmakivi olisi päinvastoin kansalaisten osallistuminen.⁶²⁷ Demokraattinen päätöksentekoaalue kapenee samalla kun kilpailullisuus, yritysten tukeminen ja yritysryhmittäisyys korostuvat kaupunkipolitiikassa.⁶²⁸ Niiden edistämisen nähdään haastatteluissa nousevan etusijalle.

Sitten se (suunnitteluvaraus) annetaan jollekin kiinteistökehittäjälle, joka lähtee sitä kehittämään ja sitten todetaan, että voi veljet nää on laittanut jo miljoona euroa tähän tapahtuma-areenan tai tähän toimistorakennuksen kehittelyyn, että kyllä kaupungin täytyy olla luotettava kumppani ja antaa tää sitten tontiksi. (H14)

Yksityisten ja julkisten toimijoiden verkottunut päätöksenteko herättää kysymyksiä päätöksenteon läpinäkyvyydestä ja demokraattisen tilivelvollisuuden toteutumisesta.⁶²⁹ Kansalaisaktiivisuudella – silloin kun sitä syntyy ja se pääsee mediassa esiin – on voimaa nostaa tällaiset todelliset valta- ja vaikutussuhteet näkyville. Aineistonkeruun aikana ajankohtaisen Helsingin Lapinlahden sairaala-alueen tapaus osoitti kansalaisten valitsemien poliittisten päättäjien käsityksen hämärtyneen siinä, kenelle heidän tulee päätöksenteossa vastata.

kansalaisaktivismi on ihan todella hyvä ja keskeinen väline nyt tänä aikana saada aikaan semmoista julkista keskustelua, julkista tilaa, jossa ihan oikeasti ikään kuin alkaa näyttäytyä ne todelliset valtasuhteet myöskin, mitkä on siinä vaikuttamassa siihen alueeseen. -- ne poliitikot jotka kuitenkin kannatti, että se suunnitelma toteutuu siellä, se voittajasuunnitelma, niin argumentoi siitä, että Helsingin kaupungin pitää olla vastuullinen toimija tällaisille sidoskumppaneille, joka on esimerkiksi tää kansainvälinen kiinteistösiirtoyhtiö. Se vastuullisuus poliittikkona oli ensisijainen siihen kansainväliseen kiinteistösiirtajaan eikä niihin kansalaisiin. (H18)

Politiikan tutkija Mikko Jakonen huomauttaa, että konfliktit paljastavat väistämättä valtasuhteissa vallitsevan epätasapainon.⁶³⁰ Poliittiset päättäjät ovat vastuussa kansalaisille, mutta mitä pienempi sosiaalinen tilivelvollisuuden paine ruohonjuuritasolla on äänestäjiä kohtaan, sitä helpompi päättäjän on paeta kasvottoman edustuksellisen demokratian taakse. Vastuun hämärtyneisyys tulee esille useissa asiantuntijahaastatteluissa. Tilivelvollisuuden painetta eivät kuitenkaan voi luoda kuin kansalaiset itse ja media.

⁶²⁶ Peck, J. & Tickell, A. 2002. Neoliberalizing space. S. 386.

⁶²⁷ Joutsenvirta ym. 2016, s. 251.

⁶²⁸ Keränen 2019, s. 47.

⁶²⁹ Guarneros-Meza & Geddes 2010, s. 116.

⁶³⁰ Jakonen, M. 2020. Konflikti. Talous ja politiikka. S. 39.

6.2.4 Vallan vahtikoiraa vailla

Ei olekaan merkityksetöntä, miten esimerkiksi kulttuuriympäristön vaaliminen ja rakennussuojelu kehystetään julkisuudessa. Vallan vahtikoiraksikin nimetyllä mediavälitteisellä julkisuudella on keskeinen rooli, sillä se osaltaan määrittää millaiset näkemykset ja puhutavat pääsevät esille.⁶³¹ Media voi joko nostaa esille poliittisia kiistakysymyksiä siitä, miten asioiden pitäisi olla ja miten ne tosiasiasa ovat, tai myös rajata tiettyjä näkökulmia ulos julkisuudesta.⁶³² Lapinlahden tapauksessa kansalaisaktiivisuus sai jalansijan mediassa ja mediajulkisuus onnistui nostattamaan arvokeskustelun, jolla oli myös vaikutusta päätöksentekoon.

jossain tapauksessa se demokratia sitten, jos tulee riittävän iso kansalaispaine ja herääminen, niin silloinhan joitakin suunnitelmia sitten valmistellaan uudestaan. Meillähän oli Helsingissä tää yksi, Lapinlahti, joka eteni tietyllä tapaa hyvin pitkälle ja sitten kuitenkin palautui vielä nimenomaan kansalais- tällaisesta vapaaehtoistoiminnasta käsin sitten tuli se kritiikki ja hyvin laaja ja monien nimekkäiden myös kulttuurivaikuttajien adressi, sitten he tekivät lopuksi ja se sitten peruttiin (H20)

Peck ja Tickel toteavat, että onnistuneenkaan julkisen keskustelun teho ei ole riittävä pelkästään paikallistasolla, vaan sen tulisi lopulta johtaa valtakunnalliseen sääntelyyn. Niin kauan kuin sääntely ei hillitse epätasaista markkinatoimijoiden valtaa, yksittäiset paikallistason onnistumisetkaan eivät riitä,⁶³³ vaan jäävät satumanvaraisiksi. Osallistujien muodollisten toimivaltuuksien ja rajallisten resurssien välillä onkin havaittu kuilu.⁶³⁴ Toisekseen pienemmällä paikkakunnilla kansalaistoimintaa ei välttämättä tarpeen vaatiessakaan synny. Lisäksi kansalaiset joutuvat kantamaan huolta valittajaksi ja vastustajaksi leimaantumisesta, mikä tulee esiin tutkimusaineistossa.

Tämmöistä rimpuilua se on. Se pitäisi tavallaan itse jaksaa käydä se taistelu ja kenellä riittää resursseja sellaiseen. Siit pitäis saada palkkaa, koska sitä mä teen duuniksikin, ei sitä niinku huvikseen pysty ryhtymään. Ja sitten jos ajattelee, että on aina se tyyppi, joka vastustaa! --- Sen voi ignoroida sen kritiikin sillä, että toi oli tuollainen vastustaja. (H2)

Nevalainen osoitti tutkimuksessaan Joensuun kaupunkikeskustan kehittämisestä, että hankkeita kannattavat kaupungin johdon ja liike-elämän toimijat esitivät oman tietonsa luotettavana asiantuntijatietona, kun taas vastapuolesta pyrittiin luomaan kuvaa epäluotettavana, virheellisten ja tunteellisten näkemysten esittäjänä, joka toimii vastuuttomasti ja estää kaupunkia kehittymästä. Myös media lähti mukaan tähän leimaamiseen, jossa kaupunkikehityshankkeisiin kriittisesti suhtautuneet kansalaiset ja kansanliikkeet leimattiin vastapuoleksi ja rajattiin ulos omaa elinympäristöään koskevissa asioissa. Näin mediasta tuli keskeinen paikallisten valta-asetelmien vahvistaja ja samalla vallankäyttäjä suunnitteluhankkeessa.⁶³⁵ Ympäristöpolitiikan tutkija Janne I. Hukkisen mukaan leimaamisesta vaikuttaa tulleen yhä tavallisempi reaktio vallanpitäjien kohda-

⁶³¹ Seppänen & Väliaverronon 2012, s. 99.

⁶³² Nevalainen 2004, s. 147.

⁶³³ Peck & Tickel 2002, s. 400–401.

⁶³⁴ Guarneroz-Meza & Geddes 2010, s. 120.

⁶³⁵ Nevalainen 2004, s. 251–252, 259, 266.

nessa ”vääränlaista” tietoa.⁶³⁶ Tällaisessa suhtautumisessa oman kulttuuriympäristön ja merkityksellisten paikkojen puolustaminen esitetään vastustamisena.⁶³⁷

Paikallistietoa ja yhteisöjen roolia korostavat tavoitteet voivatkin törmätä viranomaisien ja päättäjien – jopa journalistisen median – suhtautumiseen. Paikallistason kansalaistoimintaa ei käytännössä aina nähdä toivottuna ja kansalaisten osallistumisen legitimeettiäkin saatetaan epäillä.⁶³⁸ Myös muut paikallisten ihmisten ympäristöön ja luontoon liittyvät kiistat ovat paljastaneet ongelmat julkishallinnon ja kansalaisten suhteissa sekä puutteet kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksissa.⁶³⁹ Vaikka Suomeen aikoinaan juurtunut konsensushakuinen ajattelu⁶⁴⁰ pyrkii eroon julkisista erimielisyyksiä ja kiistoista, konfliktit kuuluvat politiikan tutkijoiden Ernesto Laclau ja Chantal Mouffeen mukaan demokraattiseen yhteiskuntaan väistämättä, eikä niitä pidä autoritäärisesti häivyttää.⁶⁴¹ Kaupunkisuunnitteluunkin kuuluu kyseenalaistaminen ja kiistely asioista sekä siitä, miten niitä pitää hoitaa.⁶⁴² Myös käytännöllisen filosofian tutkija Severi Hämäri huomauttaa, ettei erilaisten intressien ja arvojen törmäyksiä voi poistaa, vaan demokraattisen yhteiskunnan keskeinen tehtävä olisi niiden oikeudenmukainen ja rakentava ratkaiseminen. Konfliktitilanteissa sorrutaan kuitenkin helposti stereotyyppittelyyn ja eri ryhmien vähättelyyn.⁶⁴³ Sosiaalisen median nähdään haastatteluissa antavan tällaiselle lisää tilaa.

eihän siinä tarvita kuin muutama sellainen karkäs kommentoija, joka laittaa liikkeelle semmoisen viestin, että näitä valittajia ei tarvitse kuunnella tai näitä on niin paljon. Yksi mikä vaikuttaa tosi paljon tähän on nykyinen somemaailma. (H16)

Peltonen ja Villanen muistuttavat, etteivät ympäristön muutokset johda mitenkään automaattisesti konflikteihin, vaan niiden syntyyn liittyy sosiaalisia tai symbolisia merkityksiä. Kansalaisia syyllistävien selitysmallien sijaan tulisi kiinnittää huomiota syihin, jotka konfliktiin ovat johtaneet.⁶⁴⁴ Ristiriidan olemassaoloa ei pitäisikään nähdä ongelmana, vaan terveeseen suunnittelukulttuuriin kuuluu niistä opiksi ottaminen.⁶⁴⁵ Jälkikäteinen arviointi kuitenkin puuttuu tässäkin asiassa.

Median osalta kansalaisyhteiskunnan kannalta toinen haaste on, että etenkin pienemmällä paikkakunnilla viestiä ei saa välttämättä julkisuudessa läpi. Keskittyminen on koskenut myös mediakenttää, ja sen myötä paikallislehtiä toi-

⁶³⁶ Hukkinen, J.I. 2020. Tutkijoiden sananvapaus yhteiskunnallisesti vaikuttavan tieteen aikakaudella. S. 270. Artikkelissa käsitellään nimenomaan tutkijoiden tuottamaa tieteellistä tietoa.

⁶³⁷ Nevalainen 2004, s. 269–271.

⁶³⁸ Rättilä & Rinne 2016, s. 50. Nousiainen 2019, s. 95–96.

⁶³⁹ Möttönen, S. ym. 2022. Turvekiista paljastaa demokratian puutteita.

⁶⁴⁰ Neuvonen, E. 2018. Sananvapauden historia Suomessa. S. 339. Konsensuksesta tuli Suomessa toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton uhkaan liittynyt ajattelumalli, jossa viestinnästä ja julkisesta keskustelusta tavoiteltiin tietyn yhtenäisen linjan, yhden totuuden mukaista, kuten autonomian aikana.

⁶⁴¹ Laclau, E. & Mouffe, C. 1985. Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics.

⁶⁴² Bäcklund 2019, s. 160.

⁶⁴³ Hämäri, S. 2020. Sanat jotka vaientavat, 348–349.

⁶⁴⁴ Peltonen & Villanen 2004, s. 33.

⁶⁴⁵ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 78.

mitetaan enää harvoilla paikkakunnilla. Maakuntalehdet hallitsevat usein paikallista tiedonvälitystä ilman selviä kilpailijoita ja niidenkin omistus on keskittynyttä.⁶⁴⁶ Tutkimusten mukaan keskeisten medioiden sisällöt ovat samankaltaistuneet. Seppänen ja Väliverronen kysyvätkin, onko journalismilla mahdollisuuksia toimia kriittisenä vallan vahtikoirana, kun talouden realiteetit ja verkon kilpailevat sisällöt koettelevat mediaa itseäänkin.⁶⁴⁷ Ellei aihe nouse esiin kansalaisyhteiskunnan kautta edes paikallisessa mediassa, arvokeskustelua ei välttämättä käydä missään.

Tai jos (arvokeskustelua) käydäänkin, niin onko sillä sitten mitään merkitystä? Että varmaan nykyään yleisesti yhteiskunnallinen kehitys on mennyt sellaiseen suuntaan, että ne julkiset tilat missä keskustellaan ylipäätään arvokysymyksistä on hyvin pirstaloituneita, jossain nettialustoilla, että samanmieliset keskustelee siellä täällä ja tuolla. Ja sitten toisaalta on näitä osallistumisen paikkoja ihmisille, tämmöisiä vaikka just täällä kerro kantasi -alusta, jossa ihmiset saa kertoa kyllä näkemyksiä (H18)

Seppänen ja Väliverronen ovat myös kysyneet, onko sosiaalisen median maailmassa tarjolla sellaisia ihmisiä yhdistäviä julkisuuksia, joissa yhteiskunnallisen kehityksen suunnasta voitaisiin keskustella. Samalla kun sosiaalinen media toisaalta tarjoaa mahdollisuuden yhteiskunnalliselle toiminnalle, se myös eristää ihmisiä samanmielisten kupliin. Mediassa julkinen keskustelu saatetaan käydä vasta kun valmiiksi pohjusteltu päätös tuodaan tietoisesti julkisuuteen tilanteessa, jossa vaikuttamismahdollisuuksia ei käytännössä enää ole. Seppänen ja Väliverronen nimeävät tällaisen lumejulkisuudeksi, jossa keskustelua voidaan kuitenkin sanoa käydyn.⁶⁴⁸

Lähtökohtaisesti institutionaalisilla toimijoilla kuten kaupungilla on asemansa puolesta kaupunkikehityksestä puhuttaessa määrittelyvalta, jota muut toimijat haastavat.⁶⁴⁹ Haastajia ei kuitenkaan välttämättä ilmene, vaikka aihetta olisikin. Kulttuuriympäristökysymysten osalta on huomattava, että Kärjen mukaan 1970-luvun kiistoissakaan rakennussuojelu ei saanut samanlaista asemaa julkisessa keskustelussa kuin luonnonsuojelu. Myöhemmin kansalaisaktiivisuutta esiintyi paikallistasoilla, mutta yleisesti aktiivisuus ei ole ollut samalla tasolla kuin luonnonsuojelussa.⁶⁵⁰ Tämän tutkimuksen aineiston perusteella tilanne vaikuttaa edelleen olevan saman tyyppinen.

kun tuntuu että ihmiset kulkee laput silmillä ja kuulokkeet korvilla ja ihan sama että mitä kauppakeskuksia, jättiläismäisiä kuuhun näkyviä kauppakeskuksia tuohon rakennetaan, että tavallaan se ei kosketa minua. Että mikä olisi semmoinen poliittinen liike, joka taas saisi sen yhteisen julkisen tilan semmoiseksi puolustamisen arvoiseksi, omaksi koetuksi asiaksi. (H18)

Julkishallinnon tutkijat Kaisa Lähteenmäki-Smith ja Samuli Manu kirjoittavat suomalaisesta paradoksisista, kun luottamus ja tyytyväisyys demokratiaan on kokonaisuudessaan korkealla, mutta siihen nähden ihmisten usko vaikutusmahdollisuuksiinsa matalalla. Tutkijoiden mukaan luottamus voikin olla osittain il-

⁶⁴⁶ Nevalainen 2004, s. 275.

⁶⁴⁷ Seppänen & Väliverronen 2012, s. 186, 208.

⁶⁴⁸ Seppänen & Väliverronen 2012, s. 187, 212–213.

⁶⁴⁹ Peltonen & Villanen 2004, s. 36.

⁶⁵⁰ Kärki 2010, s. 52, 61

luusiota, toimijuuden ja vastuun ulkoistamista muille oman aktiivisen osallisuuden sijaan.⁶⁵¹ Sennett puolestaan nostaa esiin paradoksin, että ihmiset voivat myös aktiivisesti ryhtyä passiiviksi katsoja-kansalaisiksi. Demokratia edellyttää kansalaisiltaan hieman vaivannäköä ympäröivän maailman ymmärtämiseksi, mutta kulutuskulttuurissa tiedonhalu hiipuu. Kyse ei ole ihmisten laiskuudesta, vaan talouden tuottamasta poliittisesta ilmastosta, jossa tiedon ylitarjonta ja käyttäjätajavuorokauden tavoittelevat tekniset sovellukset johtavat ylikuormitukseen ja sitoutumattomuuteen.⁶⁵² Vaivannäkö ei ehkä näyttäytyä vaivan arvoisena.

Politiikan tutkija Niilo Kauppi ei pidä vain tiedon ja koulutuksen puutetta haasteena kansalaisten kriittisyydelle, vaan yhtä vakavaa on kyynisyyden ja voimattomuuden tunteet, joiden myötä tahto osallistua häviää.⁶⁵³ Luottamus onkin keskeinen näkökulma osallistumishalukkuudelle. Siihen vaikuttaa Kurkelan mukaan yhteiskunnallinen ilmapiiri kansalaisosallistumista kohtaan, minkä vuoksi kuntienkin asenteita ja kulttuuria tulisi suunnata näkemään osallistuminen yhteiskunnallisena kysymyksenä eikä pelkästään instrumentaalisenä kanavien ja prosessien kehittämisenä.⁶⁵⁴ Ihmisten pitäisi voida luottaa, että osallistumisella on myös merkitystä ja vaikutusta.

Kauppi myös huomauttaa, ettei julkisen keskustelun merkitystä demokration toimivuudelle saa aliarvioida.⁶⁵⁵ On selvää, kuten Nevalainen toteaa, että leimaava suhtautuminen vaikuttaa kaupunkilaisten halukkuuteen ja mahdollisuuksiin ilmaista näkemyksensä kaavoituskysymyksissä.⁶⁵⁶ Ympäristöllä itsellään ei ole ääntä, vaan sitä koskevat kysymykset voivat politisoitua ja nousta julkisuuteen vain, jos joku ajaa niitä aktiivisesti eteenpäin.⁶⁵⁷ Siten on erityisen ongelmallista, että kansalaisia ei haluta kuulla tai he eivät leimautumisen pelossa halua ottaa kantaa.

6.2.5 Lainsäädännön hutera selkänöja

Luvussa 6.1.2 on yleisemmällä tasolla käsitelty sääntelyä ja sen muutoksia, joiden käytännön vaikutukset näkyvät paikallistasoilla sääntelyä sovellettaessa. Tässä luvussa tarkastelu kohdistuu kintatasolle. Taustalla ovat etenkin säännösten, tulkinnanvaraisuuden, yhteismitattomuuden, resursoimattomuuden ja toimintakulttuurin vaikutusten syykategoriat sattumanvaraistumisen ja rapautumisen tekijöinä.

Vuosikymmenten ajan on tavoiteltu kulttuuriympäristön suojelukysymysten kytkemistä laajalti rakennetun ympäristön ja alueiden käytön kokonaisuuteen, minkä piti toteutua maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten prosessien

⁶⁵¹ Lähteenmäki-Smith, K. & Manu, S. 2023. Siiloista silloiksi: systeeminen ohjaus kokonaisuuksien hallinnan välineenä. S. 56. Tyytyväisyyslukemat selvityksestä OECD 2021 Drivers of trust in public institutions in Finland.

⁶⁵² Sennett 2007, s. 150, 158–159.

⁶⁵³ Kauppi, N. 2006. Bourdieun strukturaali-konstruktivistinen politiikan teoria. Yhteiskunnallinen hallinta, poliittinen arviointikyky ja politiikan kenttä. S.173.

⁶⁵⁴ Kurkela 2022, s. 47.

⁶⁵⁵ Kauppi 2006, s. 173.

⁶⁵⁶ Nevalainen 2004, s. 259.

⁶⁵⁷ Jakonen 2020, s. 12.

kautta. Kokonaisvaltaisuutta ovat korostaneet myös erilaiset strategiat ja ohjelmat, taustallaan kansainväliset sopimukset, kuten luvussa 3.2 on kuvattu. Silti haasteet rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen ja suojelun käytännöissä jatkuvat – tai pikemminkin toistuvat. Toimintaympäristön muutokset ovat merkinneet osin paluuta siihen lähtöruutuun, josta 1960–1970-luvulla keskusteltiin paljon: rakennussuojelun ja teknistaloudellisten kysymysten ristiriitaan sekä yksityistaloudellisten ja yhteisten etujen törmäyksiin.

nyt on ihan samat merkit kuin silloin 60-luvulla, 70-luvulla kun purettiin paljon ja ihan samat argumentit. (H14)

Samalla kun monet tutkijat pitävät velvoittavaa sääntelyä välttämättömänä ympäristönäkökohtien turvaamiseksi, on myös esitetty kritiikkiä *pelkän* lainsäädännön potentiaalista ratkoa systeemisiä kestävyys siirtymän kaltaisia ongelmia eri aloilla hallinnon kompleksisuuden lisääntyessä ja kumppanuuksien roolin kasvessa.⁶⁵⁸ Maankäyttö- ja rakennuslakiaan ei ole onnistunut ohjaamaan kestävään kehitykseen, laadukkaaseen suunnitteluun, osallistumismahdollisuuksiin ja vuorovaikutteisuuteen, vaikka ne on asetettu lain yleiseksi tavoitteeksi.⁶⁵⁹ Tutkimusaineistoissa tulee esiin, ettei viranomaisohjauskaan systemaattisesti ota kestävyden tavoitteita huomioon. Toisaalta sillä ei usein ole vaikutusvaltaakaan asioihin valvontavastuun kavennuttua.

museosektori on silloin tällöin lausunnoissa ottanut nää (kestävän kehityksen) asiat huomioon ja myö ELYssä on ehkä enemmän koettu, että vaikka yksittäinen rakennushanke, niin onko sillä vaikutusta. (H4)

Yli kaksikymmentä vuotta voimassa olleen maankäyttö- ja rakennuslain hengen mukaiset suojelun tavoitteet ovat lakiin tehtyjen lukuisten muutosten ja oikeudellisten tulkintojen myötä vähitellen murtuneet – jos ne koskaan toimivatkaan. Arkkitehti Tommi Lindh totesi jo vuonna 2004, ettei (tuolloin vasta muutaman vuoden voimassa olleen) lain hengen mukaisia kaavallisen suojelun mahdollisuuksia juuri hyödynnetä, vaan suojelu on pahimmillaan satunnaista ja määräykset löysiä.⁶⁶⁰ Sittenkin kulttuuriympäristön suojelun tila on kuin varkain entisestään kaventunut norminpurkamiseen tähtäävin poliittisin päätösin, joilla ei ole sanoitettu – jos tarkoitettukaan – suojelun rapauttamista.

Suojelumääräysten purkamisen tutkiminen on täysin mahdollista. (Uusimaa 19.10.2020 YIT työstää Etolan korttelia)

Kulttuuriympäristöstrategian arvioinnissa todettiin, että kulttuuriympäristönäkökulma on jäänyt kaavoituksessa muita näkökulmia heikompaan asemaan ja rakennussuojelulainsäädäntöä pidetään liian heikkona. Kestävän kehityksen tavoitteiden edistäminen koetaan vaikeana, koska lainsäädännön ohjausvaikutus ei riitä.⁶⁶¹ Maankäyttö- ja rakennuslaki kyllä *mahdollistaa* lain tavoitteisiin kirjatun kestävä kehityksen ja kansalaisten osallisuuden huomioon ottavan aluei-

⁶⁵⁸ Lähteenmäki-Smith & Manu 2023, s. 51, 59.

⁶⁵⁹ MRL 132/1999, 1§.

⁶⁶⁰ Lindh, T. 2004. Moderni rakennusperintömme uhattuna. S. 65.

⁶⁶¹ Owal Group Oy 2021, s. 50.

den käytön ja rakentamisen, sekä kulttuuriympäristöjen hyvän suunnittelun ja suojelun integroimisen maankäyttöön. Ihannetapauksessa paikalliset päättäjät kokevat tämän velvollisuudekseen osana suunnitteluprosessia.

Ihanteellisten olosuhteiden vallitessa kaikkia kaavatasoja edeltäisi lakisääteiset selvitykset rakennetun kulttuuriympäristön ja maiseman arvoista, jotka otettaisiin muiden selvitysten ohella huomioon kaavan vaikutusten arvioinnissa ja annettaisiin tarpeelliset suojelumääräykset. Maakuntakaava piirtäisi suunta- viivat, jotka tarkentuisivat kuntakohtaisissa yleiskaavoissa ja asemakaavat määrittäisivät tarkimman tason, joka ohjaisi rakennus-, muutos- ja purkulupien käsittelyä.⁶⁶² Rakennuksen suojelun tarve tutkittaisiin laissa tavoitellun prosessin eli asemakaavan muutoksen keinoin. Ihanteellinen prosessi tuottaa oikea-aikaista tietoa eri viranomaissektoreilta ja kansalaisyhteiskunnalta, vaikutusten arviointeja ja niiden pohjalta punnittuja ratkaisuja. Eri osapuolilla on tällöin osaa- mista, resursseja ja tahto toimia hyvän ympäristön suunnittelemiseksi, paikan kulttuuri- ja luontoarvoja kunnioittaen, ja kuunnellen sekä ottaen huomioon ihmiset, jotka suunnittelun lopputuloksen kanssa jatkossakin paikallisesti elävät. Tutkimusaineistosta käy ilmi, että käytäntö voi olla kuitenkin kaukana teoriasta, etenkin velvoitteiden puuttuessa.

Kaupunki on yrittänyt purkaa rakennuksen suojelumääräystä, mutta viranomaisten lausunnot olivat hyvin kriittisiä rakennussuojelun purkamisen suhteen. (Kankaan- pään seutu 12.12.2019 Tyhjiä kiinteistöjä on yllättävän vähän)

Maankäyttö- ja rakennuslaki mahdollistaakin myös kestäväen kehityksen, kansalaisten osallisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen *sivuuttamisen* alueiden käytön ja rakentamisen prosesseissa, mikäli kunta tavoittelee jotakin muuta. Asiantuntijahaastattelussa tämä nähdään kulttuuriympäristöjen vaalimisen kannalta ongelmallisena. Näiden ääripäiden väliin mahtuu monenlaista välimuotoa, jotka voivat olla seurausta niin osaamisten, resurssien kuin tahtotilankin puutteista. Kunnalla on kuitenkin valta itsehallintonsa nojalla erityisesti ”vain” paikallisesti merkittävässä kysymyksissä.

kyllähän se toimiessaan on hyvä ratkaisu, että kunta hoitaa omansa tavallaan. Ja sitten meillä on alueellinen vastuumuseo, meillä on kunta, et tavallaan siellä tapahtuu paikallistasolla se rakennussuojelu ja kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön hoito. Että sehän on tavallaan se ideaali tilanne, että meillä on maankäyttö- ja rakennuslain mukainen systeemi, jossa pitää olla ajantasaiset kaavat ja kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristö huomioidaan, niin tavallaan sehän on hyvä lähtökohta. Mut se, että miten se käytännössä toteutuu, niin se sitten ei välttämättä toteudu. Vähän sama mitä tuossa alussa sanoin, että isossa kuvassa kun katsoo, että hetkinen, että meillä on ihan hyvä lainsäädäntö MRL:n puolella, mut se, että miten se, käytännössä se voi olla yllättävän tehoton prosessi sitten, jos kunta päättää, että eipä kaavoitetaakaan (H15)

⁶⁶² Kaavahierarkia on kolmiportainen: maakuntakaava on hyvin monilla, etenkin maaseutumaisilla alueilla, ainoa voimassa oleva kaava. Yleiskaava voi kattaa koko kunnan alueen, osayleiskaava tietyn alueen kunnasta, esimerkiksi taajaman tai ranta-alueen. Yleiskaava voidaan laatia sellaisena, että se mahdollistaa suoraan luvituksen. Esimerkiksi monilla ranta- tai kyläalueille se tarkoituksella jääkin tarkimmaksi kaavatasoksi. Asemakaava on kaavatasoista tarkin ja sillä voidaan antaa hyvinkin tarkkoja määräyksiä. Kaikilla kaavatasoilla voi antaa suojelumääräyksiä.

Sama laki ei takaa samanlaisia prosesseja ja samoin pelisäännöin saavutettua lopputulosta. Kun otetaan huomioon kuntien erilaiset haasteet, on selvää, että ihanneolosuhteet eivät läheskään aina toteudu. Olisi naiivia kuvitella, etteikö epätodellisuuden maankäytön ja rakentamisen alalla liittyisi myös tahallisia väärinkäytöksiä. Pelkkä luottamus ja optimistiset odotukset eivät takaa tavoiteltua lopputulosta. Timo Järvensivu kirjoittaa perusteettomasta luottamuksesta, jossa toivottava ja ehkä aiemmin toiminutkin asia on muuttunut ongelmalliseksi, mutta johon edelleen varauksetta luotetaan.⁶⁶³ Osassa kuntia luottamukselle on katetta, mutta laajan kuntakentän erilaisia todellisuuksia ei ole selvästikään otettu huomioon, vaikka jo maankäyttö- ja rakennuslakia valmisteltaessa huomioita kiinnitettiin siihen, että suunnittelujärjestelmä vaatii toimiakseen kuntiin riittävän kaavoituksen asiantuntemuksen sekä halun parempaan toimintakulttuuriin.⁶⁶⁴ Tällaisen syntymisestä ei kuitenkaan ole pidetty huolta.

Viime kädessä suojelukysymykset kulminoituvat purkamislupien yhteydessä. Purkamisluvan saaminen ei ole erityisen vaikeaa, sillä sen myöntämisen voi lopulta estää vain suojelu asemakaavalla tai rakennusperintölailla.⁶⁶⁵ Toisaalta taustalla on ollut ajatus prosessista, jossa etenkin vanhentuneiden kaavojen osalta suojelutarve ensin tutkittaisiin.

näinhän tää on rakennettu tää systeemi ja se on niinku oikeusharkintaa, että ei lupaviranomainen voi ikään kuin vaan sillä perusteella, että joo, että olisi kiva, että se rakennus säilyisi niin hylätä sitä purkamislupaa tilanteessa, jossa ei ole nähty aiheelliseksi lähteä kaavoituksen keinoin tai rakennusperintölain turvin kohdetta suojelemaan. Näinhän se nyt vaan menee. (H11)

Vaikka suojelu on tavoiteltu ratkaistavan asemakaavalla, kunnan on itsehallintonsa nojalla mahdollista sivuuttaa tavoiteltu prosessi. Tutkimusaineistossa tulee esille, että kunnissa käytetään kaavamuutosten sijaan resurssisyistä ja nopeamman ratkaisun toivossa myös poikkeamislupia ja suoria lupamenettelyjä. Näissä menettelyissä osallistumisen mahdollisuudet ovat rajoitettuja eikä selvityksiä vaikutusten arviointeineen tarvita.

ilman muuta siis menettely, että piipulle haetaan purkamislupaa tällaisen lupamenettelyn kautta, niin sehän on todella väärä menettely, koska silloinhan siitä päättää hyvin pieni määrä ihmisiä. Kyllä tää kaavallinen tarkastelu nyt antaa sille toisenlaiset mahdollisuudet. (H12)

Suomessa on paljon rakennuskantaa, joiden kulttuurihistorialliset arvot on tunnistettu inventoinneissa ja ylemmillä kaavatasoilla, mutta asemakaavoitus puuttuu. Tällaisia alueita on Suomessa paljon, sillä suurten kaupunkien pinta-alasta asemakaavoitettu on noin neljännes, keskisuurten noin kymmenesosa, ja pienten

⁶⁶³ Järvensivu, T. 2016. Perusteeton luottamus on muutostyön salakavala este. S. 257–258.

⁶⁶⁴ HE 101/1998.

⁶⁶⁵ Purkamislupamenettelyyn tullessa on mahdollista ottaa aikalisä ja toteuttaa suojelu joko asemakaavalla (ja sen laatimisen ajaksi rakennuskiellolla turvata kohde) tai rakennusperintölailla. Jos näihin toimiin ei ryhdytä, eikä ympäristöministeriö anna kaavoitusmääräystä, purkamislupamenettelyssä ei ole juridista estettä rakennuksen purkamiselle. Ks. esim. KHO:2021:185: *Kunnalla oli harkintavaltansa puitteissa mahdollisuus päättää, mille alueille ja missä aikataulussa asemakaavoja laaditaan.*

tätäkin vähemmän, jos lainkaan.⁶⁶⁶ Lisäksi monet asemakaavoista ovat vanhentuneita, eikä etenkään alkuperäisissä tai monissa ennen maankäyttö- ja rakennuslakia laadituissa asemakaavoissa ole otettu huomioon suojelua. Haastatellut toteavat, ettei kunnilla kuitenkaan välttämättä ole resursseja tai tahtoakaan asemakaavoittaa alueitaan tai päivittää vanhentuneita asemakaavoja. Siihen ei myöskään kannusteta tai velvoiteta.

ne rakennuksethan on tavallisesti sillä alkuperäisellä asemakaavalla, että eihän niinku kaupungin kannata laittaa resursseja suojeluasemakaavoihin, koska ne on työläitä ja niillä ei saada lisärakennusoikeutta, päinvastoin. Kaupungeilla ei tavallaan ole intressejä tehdä niitä suojeluasemakaavoja ja tää on yksi iso, iso ongelma (H14).

Tilanteessa, jossa kunta ei halua laatia asemakaavaa tai päivittää vanhentunutta asemakaavaa, maakunta- tai yleiskaavoituksen yhteydessä tunnistetuilla suoje-luarvoilla ja kyseisten kaavojen suojelumääräyksillä ei oikeuskäytännön mukaan ole juridista painoarvoa.⁶⁶⁷ Tällöin purkamiselle ei katsota olevan estettä. Poikkeuksen saattaa muodostaa tilanne, jossa kyse on valtakunnallisesti merkittävästä rakennetusta kulttuuriympäristöstä (RKY). Näitä alueita koskevat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, joilla voi olla joissain tapauksissa vaikutusta, mutta ei välttämättä. Tämän tyyppisen asian päätyessä korkeimman hallinto-oikeuden käsittelyyn, ratkaisuun saatetaan päätyä tiukankin äänestystuloksen perusteella.⁶⁶⁸ Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden suojaa kulttuuriympäristön arvoille ei siten ole helppoa etukäteen arvioida.

Suojeluesityksiä tehdään ja hyväksytään vielä huomattavasti asemakaavasuojelua harvemmin lailla rakennusperinnön suojelusta, vaikka esityksen voi tehdä paitsi kulttuuriympäristöviranomaisen myös aihetta edistävä kansalaisjärjestö ja monet muutkin tahot.

rakennusperintölaki on semmonen pätevä väline, mutta meidän ELY ei ole nyt 5 vuoden aikana, ei ole tainnut kyllä pidemmälläkään aikavälillä tehdä omia esityksiä, ei ole tehnyt pitkään aikaan, ja laittanut aluille jotakin asioita. Ja tuota meille tulee myös aika harvoin näitä esityksiä. (H4)

Haastatteluissa yhtenä syynä lain vähäiselle käytölle nähdään, että rakennussuojelupäätöstä voi seurata korvausvelvollisuus suojelusta, mikäli se ylittää normaalin, kaikkia kiinteistöjä koskevan kunnossapitovelvoitteen. Käytännössä korvauksia ei ole maksettu kuin ilmeisesti kerran koko lain olemassaolon aikana.

⁶⁶⁶ Gispo Oy 2019. Rakennetun ympäristön tilannetieto-raportti. Raportin mukaan tarkkaa tietoa kaavojen vanhentuneisuudesta ei ole saatavissa.

⁶⁶⁷ Kaavojen suojelumääräyksistä vain asemakaavan suojelumääräys on juridisesti merkittävä purkamislupia myönnettäessä. Vaikka myös maakuntakaavassa ja yleiskaavassa voi antaa suojelumääräyksiä, on niillä merkitystä vain siinä vaiheessa, kun laaditaan asemakaavaa, jolloin ylemmän kaavatason määräys saatetaan ottaa huomioon tarkemman tason kaavaa laadittaessa. Oikeuskäytännön mukaan maakuntakaavan tai yleiskaavan suojelumääräykset eivät ole esteenä purkamisluvan myöntämiselle. Ks. KHO:2021:185: *Vastikään hyväksytyllä maakuntakaavalla ei ollut välittömiä oikeusvaikutuksia arvioitaessa kysymyksessä olevan purkamisluvan myöntämisedellytyksiä.*

⁶⁶⁸ KHO:2021:185 purkuluvan myöntämiselle ei ollut estettä, vaikka rakennuksilla oli -- merkittävää valtakunnallista kulttuurihistoriallista arvoa osana RKY-kohteeseen sisältyvää tehdasaluetta ja samalla tämän laajan RKY-kohteen aluekokonaisuutta. Toisaalta asiassa oli osoitettu, että teollisen toiminnan loputtua rakennusten kunto oli merkittävästi heikentynyt. Päätöksestä on äänestetty 5-4.

Mahdollinen korvaus tulisi maksettavaksi samoista rahoista, jotka on varattu ympäristöhallinnon rakennusperinnön hoitoavustuksiin.

lähtökohtana on se, että kun tehdään asemakaava niin määräysten pitäisi olla kohtuullisia maanomistajalle. Että kohtuuttomia voi käyttää, mutta siitä sitten laukeaa korvausvelvoite. Ja sitä sitten halutaan välttää viimeiseen saakka, että jouduttaisiin näihin korvausprosesseihin. Ja valtio ei talousarvioissaan varaa korvauksiin kun aivan minimaalisen pieniä summia verrattuna vaikkapa luonnonsuojeluun, eli ne on niin kun monikymmenkertaiset ne rahamäärät mitä käytetään luonnonsuojelussa maanomistajille maksettaviin korvauksiin verrattuna rakennetun ympäristön tilanteeseen. Tää korvaushaluttomuus näkyy kyllä siinäkin, että nyt sitten ELYtkään eivät mielellään lähde esittämään rakennusperintölain mukaista suojelua. Siis näin kyllä jotenkin voi musta niistä päätöksistä rivien välistä lukea silloin kun niitä tulee. Ikään kuin halutaan syytää se mahdollinen suojeleminen kuntien vastuulle kaavoilla tapahtuvaksi, jotta ei valtio ainakaan joutuisi korvausvastuuseen. (H11)

Uusien suojeltavaksi esitettyjen kohteiden suojeleminen tällä erityislailla on ilmeisen harvinaista asemakaavoitetulla alueella. Pinta-alaltaan vain hyvin pieni osa Suomen kuntien alueista on asemakaavoitettu, mutta suurin osa kaupunkien ja taajamien rakennuksista on asemakaava-alueella, sillä viimeistään sotien jälkeisenä aikana rakentamisen edellytyksenä on taajamissakin ollut edeltävä kaavoitus. Lakia rakennusperinnön suojelemisesta ei monesti haluta käyttää asemakaavoitetuilla alueilla niissäkään tilanteissa, joissa kunta ei ole päivittämässä vanhentunutta asemakaavaa.

nykyinen oikeustila on sellainen, meillä jotenkin ehkä se paikallisesti merkittävä, ne vähän niinku tippuu sinne väliin jotenkin MRL:n ja rakennusperintölain, koska rakennusperintölaki lähtee siitä, että ensisijaisesti asemakaava-alueella hoidetaan maankäyttö- ja rakennuslailla ja asemakaava-alueiden ulkopuolella rakennusperintölailla plus rakennusperintölakia voidaan soveltaa esimerkiksi valtakunnallisiin kohteisiin. Ja monesti ehkä, jos meillä on paikallisesti merkittäviä arvoja, niin helposti ELY-keskus ei ota niihin kantaa, myös tän MRL:n 2017 jälkeisen ajan myötä. Mutta tähän liittyy myös Museoviraston ja alueellisten vastuumuseoiden työnjako, että alueelliset vastuumuseot hoitaa tätä kaavasuojelupuolta ja Museovirasto sitten näitä erityislain puolisista asioista, että tää on jaoteltu ja helposti siinä myös tulee, että meillä on suojelukäytäntö, että meillä se erityislain mukainen suojelukäytäntö on pitkälti sellainen että paikallisesti merkittäviä kohteita ei ole lähdetty suojelemaan. Tiettyjä tapauksia on, että niitä on kyllä suojeltu, mut siinä on kaikki ollut samoilla linjoilla että tää suojellaan ja itsekin niitä on vahvistanut, että ne on arvoitettu paikallisesti merkittäväksi kohteeksi. Mutta se että onko se täysin sattumaa, että päätyykö ne sinne ELY-keskuksen pöydälle, niin voi olla. Ja onko tää sellainen oikeustila, mikä suojelun osalta on tavoiteltavaa, niin ei varmaan. (H15)

Vaikka rakennussuojeluesitys olisi tehty nimenomaan tästä syystä, kielteisessä päätöksessä voidaan vedota siihen, että kunnan pitäisi ratkaista suojeleminen asemakaavoituksella. Tähän ei kuitenkaan käytännössä velvoita mikään, vaikka maankäyttö- ja rakennuslaissa on niin sanottu perälautapykälä, joka mahdollistaa ympäristöministeriön antaa kunnalle kaavoituskehotuksen.⁶⁶⁹ Aiheen parissa työkennelleet haastatellut toteavat, ettei menettelyä ole kuitenkaan juuri käytetty ja kynnys siihen on muodostunut hyvin korkeaksi.

⁶⁶⁹ MRL 132/1999, 177 § mukaan ministeriö voi antaa kunnalle määräyksen suunnitteluvelvoitteen toteuttamiseksi (mm. kaavoittaminen, kaavan ajantasaistaminen) ja velvoittaa siihen uhkasakolla.

kyllähän näitä kaavoitusmääräyksiä ministeriön taholta, niin kyllähän niitä hyvin niukalti perinteisesti on annettu. Mutta siis viime vuosina ei ole kyllä annettu ensimmäistäkään. Ja siinä on kyllä nähdäkseen taustalla juuri tää tavallaan poliittis-juridinen paradigma, saattaa se olla ihan paradigman muutoskin, joka korostaa kuntien roolia, kuntien itsehallinnollista roolia päättää alueiden käytöstä ja rakentamisen kysymyksistä. (H11)

Maankäyttö- ja rakennuslakia valmisteltaessa kaavojen vanhentuneisuus nähtiin vielä ongelmana ja ajan tasalla pysyttäminen tärkeänä, sillä vanhoissa asemakaavoissa ei ole laatimisaikanaan otettu huomioon luontoon ja rakennettuun ympäristöön liittyviä arvoja.⁶⁷⁰ Lakiin tavoiteltiin Ruotsin mallia, jossa kaavan voimasaololle olisi määritelty ehdoton kesto, mutta rakennusalan järjestöjen voimakkaan vastustuksen takia päädyttiin vain kuntien omaan arviointiin asemakaavan ajanmukaisuudesta.⁶⁷¹ Suojelun osalta suunnittelujärjestelmässä on siten aukko, kun asemakaavoitetuilla alueilla suojelu tulisi ratkaista kaavalla, mutta tosiasiasuunnitteluvelvoite puuttuu.

tuollainen velvoitehan olisi tietty täsmälääke siihen, että se kunta lähtisi ratkaisemaan sitä asiaa, eikä se pyörähtäisi ELY:n kautta mahdollisesti YM:n pöydälle korvausasiasta, että sikäli se ainakin toimisi siihen. (H15)

2000-lukuun kohdistuneen selvityksen mukaan korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuihin oli havaittavissa ristiriitaisuutta rakennussuojelullisesti vanhentuneiden asemakaavojen ajantasaistamisen suhteen, minkä katsottiin heikentävän kuntien kaavoitusvelvollisuuden merkittävyyttä.⁶⁷² Linja on kuitenkin sittemmin selkeytynyt, tosin rakennussuojelun kannalta epäedulliseen suuntaan, sillä korkein hallinto-oikeus on viime vuosina ratkaisuihinsa korostanut kunnan itsehallintoa. Asemakaavoitus ei välttämättä kohteen arvoista huolimatta takaa suojelua, mikäli kunta tavoittelee kaavalla jotakin muuta.⁶⁷³ Myös jo suojeltujen rakennusten suojelumääräyksiä pyritäänkin poistamaan kaavamuutoksilla, mikä tulee tutkimusaineistossa esiin sekä media-artikkeleissa että haastatteluissa.

täällä on myös sellaisia, joita on suojeltu, ja joita kuitenkin sitten esitetään purettavaksi ja haetaan suojelun purkua. (H14)

Suojelumääräyksen purkaminen katsotaan usein tekniseksi toimenpiteeksi, jossa merkinnän poistaminen ilman muuta toteutuu. Kunnan itsehallinto mahdollistaa myös kaavoituksessa tavoitteiden ja keinojen punninnan, ja kulttuuriperintöarvot ovat helposti alisteisia muille tavoitteille. Voimassa olevan asemakaavan

⁶⁷⁰ HE 101/1998.

⁶⁷¹ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 38.

⁶⁷² Vesterinen, P. 2010. Rakennuksen purkamislupa – havaintoja purkamisluvan myöntämisedellytyksistä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännössä. S. 463. Vuosien 2002–2009 oikeuskäytännöissä purkamisluparatkaisujen linja ei ollut kategorinen. Ks. myös Mikkilä, M. 2016. Selvitys rakennuksen purkamislupakäytännöstä sekä rakennussuojelusta maakunta- ja yleiskaavoissa. S. 6.

⁶⁷³ KHO muu päätös 17/2023: *kaava-alueen eteläosa on parhaiten säilynyttä osaa sairaalaympäristökokonaisuudesta. -- Asemakaavan muutoksen tavoitteena oleva kaava-alueen eteläosan merkittävä täydennysrakentaminen merkitsee tähän alueeseen selvitysten mukaan liittyvien rakennetun ympäristön arvojen menettämistä.* Päätöksestä eriyvän mielipiteen jättänyt KHO:n jäsen katsoi, että kunnan kaavalle asettaman tavoitteen olemassa olevan rakennuskannan hävittävän täydennysrakentamisesta vaihtoehtona olisi tullut selvittää myös täydennysrakentamisen ratkaisu, jossa arvokkaan rakennuskannan ja ympäristön arvot olisi otettu huomioon.

suojelumääräys ei oikeudellisesti ohjaa kaavamuutosta.⁶⁷⁴ Tässäkin kohtaa on muistettava, ettei taustalla aina ole ideaalitulannetta edeltävine yleiskaavoineen ja niistä johtuvine määräyksineen,⁶⁷⁵ eikä teetetty selvitystieto välttämättä ole pätevää tai riittävän kattavaa. Tutkimusaineistossa näyttäytyy, että perusteet ja vaihtoehtojen selvittäminen voivat olla varsin puutteellisia.

Imatra ei ole selvittänyt vaihtoehtoa purulle. Mistään ei ilmene, mitä Kosken koulun sisäilmaongelmien korjaaminen maksaisi. (Etelä-Saimaa 14.1.2019 Imatra ei aio perääntyä Kosken koulun purkamisesta)

Tarkoitushakuisten selvitysten teettäminenkin on mahdollista, sillä selvitysten tilaaja määrittelee niiden sisällön ja rajauksen.⁶⁷⁶ Epätäydelliset prosessit ja henkilöriippuvaiset toimintatavat johtavat sattumanvaraisen juridisen turvan antavaan suojeluun – eikä muulla ole tiukan paikan tullen painoarvoa. Oikeusas-teissa ei oteta kantaa kaavan tarkoituksenmukaisuuteen ja sisältöön, kunhan lain kirjaimen mukaista prosessia on noudatettu edes rimaa hipoen.

korkein hallinto-oikeuskin totesi, että kunta saa laatia myös epätarkoituksenmukaisen kaavan, että se ei ole laitonta. Ja se oli mun mielestä hurja, kun ne on aina kuitenkin ennakkopäätöksiä. Ja se oli mulle ehkä semmoinen, että tavallaan teimme kaikkemme minkä voimme ja myöhemmin sitten kuulin myöskin ELYltä aika korkeilta kaavoitusta valvovilta henkilöiltä, että he oli noteerannut tän meidän valituksen ja olivat ehkä samaa mieltä kuin me siinä valituksessa, mutta yksi osoitus just siitä, että mikä on tän tyyppisessä hankkeessa, tällaisessa kaupungissa viranomaisten, valtion viranomaisten liikkumavara. (H19)

Mäntysalo ja Nyman huomauttivat jo maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tullessa, että tämä luo tilaa epätarkoituksenmukaiselle suunnittelulle, eikä kaavoista muistuttaminen ja valittaminen pelasta ympäristöä.⁶⁷⁷ Haastattelu- ja media-artikkeliaineistoissa tulee esille myös vuoden 2017 lakimuutos, jonka myötä ELY-keskusten rooli on kaventunut lähinnä pahoittelemaan kuntapäätöksentekoa.

Elyn mielestä on valitettavaa, ettei Savonlinnasta löytynyt riittävää tahtoa Hulikan ja Solmun säilyttämiseen asemakaavaa muutettaessa, sillä puutalokaksikon niin historiallisesti kuin kaupunkikuvallisesti merkittäviä arvoja ei uudisrakentamisella voi korvata. (Itä-Savo 19.9.2019. Savonlinnan rakennuksilla ei suojeluarvoa)

Edelleen ajankohtainen on oikeustieteilijä Hannu Klamin toteamus 1980-luvun alussa: ”Voisi luulla, että suojellut rakennukset ovat suojassa. Lain antama suoja riippuu kuitenkin siitä, miten lakia käytetään, jos mitenkään.”⁶⁷⁸ Kaavamääräysten ei pitäisi olla tulkinnanvaraisia, mutta etenkin maallikon silmiin ristiriitai-

⁶⁷⁴ KHO muu päätös 17/2023: *Korkein hallinto-oikeus toteaa vielä, ettei alueella voimassa oleva asemakaava ole oikeudellisesti sitovalla tavalla ohjeena asemakaavan muuttamiselle, eikä muutoksenhaun kohteena oleva kaavamuutos siten ole lainvastainen yksinomaan sen vuoksi, että kysymys kaava-alueen eteläosassa sijaitsevien rakennusten suojelemisesta on nyt ratkaistu eri tavoin kuin voimassa olevassa kaavassa.*

⁶⁷⁵ Kaikissa kunnissa ei ole kattavia yleiskaavoja eikä kuntien yleiskaavoissa välttämättä ole oikeusvaikutteisia määräyksiä koskien suojelua (esim. Helsingissä).

⁶⁷⁶ Ks. Flyvbjerg 2002, s. 361. Kunnalla on valta määritellä, mikä tieto on olennaista. Sel-laiseksi voidaan esimerkiksi katsoa ennalta päätettyä ratkaisua tukeva tieto.

⁶⁷⁷ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 71–72.

⁶⁷⁸ Klami 1982, s. 90.

selta voi näyttää esimerkiksi oikeusvaikutteisen yleiskaavan suojelumääräys, jonka oikeusvaikutteisuudella ei kuitenkaan ole vaikutusta. Samaan aikaan kun lakitekstin mukaan arvoja ei saa hävittää,⁶⁷⁹ oikeuskäytäntö on linjannut, että ylemmillä kaavatasoilla tai aiemmassa asemakaavassa suojelumerkinnöin vahvistettuja arvoja saa hävittää. Tilanne on epäilemättä haaste viranomaisille, mutta varsinkin kansalaisten alkaa olla mahdotonta tietää, mihin voi vedota ja vaikuttaa. Muissa kuin valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävässä asiassa valitusoikeus on enää joiltain osin sektoriviranomaisilla ja kansalaisyhteiskunnalla.

Onhan se nyt aika raskas taakka sysätä se niin sanotusti kansalaisyhteiskunnalle, että ei se kyllä, se on tavallaan viimeinen varoventtiili sitten siinä, jos ei mitään muuta löydy. Mutta että muutenhan sitten ne ympäristömuutokset ei tule tavallaan kontrolloitua millään tavalla. (H1)

Julkisoikeuden tutkija Eija Mäkinen huomauttaa, että kansalaisyhteiskunnalle ei voi säilyttää valtion *velvoitetta* huolehtia lainalaisuudesta ja lakisääteisten yleisten intressien toteutumisesta.⁶⁸⁰ Paikallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen osalta mikään viranomainen ei kuitenkaan enää valvo, ottaako kunta ne huomiioon päätöksenteossaan.

6.2.6 Kuntien mahdoton tehtävä

Tässä luvussa käsitellään kuntien edellytyksiä suoriutua ympäristövastuistaan erityisesti kaavoituksen näkökulmasta, jossa aineistolähtöisten tutkimuslöydösten mukaan etenkin toimintakulttuurin vaikutus, resursoimattomuus sekä tiedon ja taidon vajeet altistavat suojelun sattumanvaraisuudelle ja rapautumiselle.

Kaavoitusratkaisuihin liittyy monesti myös perusoikeuksien turvaamisen näkökulma. Maankäytön ja rakentamisen alalla sääntelyä purettaessa ja kuntien itsehallintoa korostettaessa ei juuri ole keskusteltu siitä, missä määrin kunnilla on edellytyksiä suoriutua velvollisuuksistaan turvata jokaiselle kuuluva ympäristöperusoikeus, johon sisältyy myös oikeus kulttuuriperintöön.

Perustuslain mukaan vastuu kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille, mutta samalla perustuslaki asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden turvata tämän ympäristöperusoikeuden toteutuminen.⁶⁸¹ Perusoikeudet ovat yhteiskunnan keskeisiä arvoja, joiden turvaamisella perustuslaissa on haluttu suojata ne poliittisilta tai muilta vastaavilta vaihdoksilta.⁶⁸² Perustuslaki turvaa myös kuntien itsehallintoa, mikä ei sulje pois niiden velvollisuutta turvata perusoikeudet. Niiden turvaaminen jäsentyy käytännössä alemman lainsäädännön kautta. Ympäristöperusoikeuden yhdenvertaisessa toteutumisessa on kuitenkin jo aiemmin todettu ongelmia eri kuntien käytännöistä ja jopa yksittäisistä virkamiehistä riippuen.⁶⁸³ Asiantilan parantamiseksi ei silti ole ryhdytty toimiin.

⁶⁷⁹ MRL 132/1999, 54 §, 118 §.

⁶⁸⁰ Mäkinen, E. 2018. Oikeusvaltiolliset vaatimukset alueidenkäytön viranomaisrooleille. S. 37–38.

⁶⁸¹ Suomen perustuslaki 731/1999, 20 §, 22 §.

⁶⁸² Neuvonen, E. 2018, s. 318.

⁶⁸³ Viljanen ym. 2014, s. 36.

Kuntaliitto korostaa kuntien itsehallintoa, jolla tietysti on tämmöinen sanotaan aika voimakas perustuslaillinen lähtökohta ja suoja. Ja valtiolta ei oo kiinnostunut rahallisesti tukemaan. Ja nyt kun kaikki tiedämme kuinka sitten lähivuosina valtiontalous tiukkenee niin tuskin on näkökohdissa että rakennussuojeluun lähdetäisiin osoittamaan rahoituksellisia lisäyksiä, vaikea kuvitella. Että kyllä se on jätetty myös kuntien tehtäväksi ja kunnissa se on usein sitten politiikkaa. (H11)

Hytönen on nostanut esiin, että kuntien lisääntyneet vastuut edellyttävät myös resursointia kuntien koosta riippumatta. Sääntelyä purettaessa ei ole otettu huomioon kuntien eroavaisuuksia ja niitä olosuhteita, joissa kaavoitusta erilaisissa kunnissa toteutetaan.⁶⁸⁴ Vaikka kunnilla on kaikki kaavoitusvalta – monopoli – alle kuuden tuhannen asukkaan kunnissa ei ole edes velvoitetta olla kaavoittaja.⁶⁸⁵ Tällaisia kuntia on noin puolet Suomen kuntakentästä. Asiantuntijahaastatteluuissa nostetaan esille huoli, ettei monissa kunnissa virkavastuullisilla esittelijöillä välttämättä ole minkäänlaista kaavoituksen substanssiosaamista tai käsitystä ympäristöarvoista.

se on tekninen johtaja, joka vastaa kaavoituksesta ja hän on taustaltaan tieinsinööri. Kunnathan on -- kauhean erilaisia toimintakulttuuriltaan ja tietysti myös resurssiltaan. Nää pienet kunnathan on tietysti tänä päivänä aika... tietysti ne on myös suurissa vaikeuksissa. (H10)

Useat haastatellut nostivat esiin huolen kuntien edellytyksistä selvitä vastuistaan niin osaamisen kuin muidenkin resurssien puuttuessa. Vaikka kulttuuriympäristön kysymykset kuuluvat osaltaan huomioon otettaviksi rakentamisen ja kaavoituksen yhteydessä, osaamista niistä ei kunnissa välttämättä ole. Läheskään kaikissa kunnissa ei työskentele kaavoitusarkkitehtia, joilla koulutuksensa myötä olisi teknisen osaamisen lisäksi ymmärrys kulttuuriympäristön ja kaupunkikuvan merkityksistä. Kuntien resurssihaasteet tunnistettiin jo ennen maankäyttö- ja rakennuslain voimaantuloa, jolloin ympäristöhallinnosta kuitenkin vielä tuettiin aluearkkitehtitoimintaa ja kuntien kulttuuriympäristöohjelmien laadintaa. Ohjelmien oli tarkoitus toimia tietolähteenä ja kuntien omaehtoisen, yhteistyössä kansalaistoiminnan kanssa tapahtuvan kulttuuriympäristön hoidon tukena.⁶⁸⁶ Toimivaksi koettu aluearkkitehtitoiminta ei kuitenkaan ole yleistynyt tai saanut pysyvää jalansijaa kunnissa valtion tukeman kokeilun jälkeen.⁶⁸⁷ Kunnilla on enää harvoin käytössään aluearkkitehtia tai muuta kylä- ja taajamakuva työnsä puolesta tarkastelevaa ja alueen erityispiirteet tuntevaa henkilöä.

Ja tuota mietitään sitten teknisten toimien kaavoittajien ja rakennustarkastajien, sano taanko orientaatiota kulttuuriympäristöasioihin, niin ne vaihtelee. Mie en tunne heidän koulutustaustaa, mutta luulen että näitä asioita ei ehkä vaikka insinöörikoulutuksessa saata hirveästi olla. Isommat kaupungit sitten pystyy palkkaamaan esimerkiksi arkkitehtejä, joilla on joku koulutuksessa on jonkin verran näitä meidän alan asioita ja sitten pikkukunnissa ne sitten lähes tyystin puuttuu. (H4)

⁶⁸⁴ Hytönen 2019, s. 94.

⁶⁸⁵ MRL 132/1999, 20 § määrää kunnan tehtävistä, että yli 6000 asukkaan kunnassa tulee olla kaavoittaja, jolla on kaavoitustehtävien hoidon edellyttämä pätevyys. Kaavoittaja voi olla myös kuntien yhteinen tai sopimuskaavoittaja.

⁶⁸⁶ Tarjanne, L. 2001. Kulttuuriympäristöohjelmat. S. 197.

⁶⁸⁷ Aluearkkitehtitoiminta aloitettiin kokeiluna neljällä alueella vuonna 1983. Toimintaa jatkettiin ja laajennettiin 1980-luvun aikana. Ympäristöministeriö 2003. S. 25–29.

Kunta-alalla arkkitehtuurin alan osaaminen on keskittynyt Uudenmaan ja Pirkanmaan alueille. Osana arkkitehtuuripoliittista ohjelmaa toteutettu selvitys kertoo, että kunta-alan arkkitehtien eläköityminen tulee olemaan huomattavan suurta lähivuosina, minkä ennakoidaan johtavan haasteisiin maankäytön ja rakennusvalvonnan tehtävissä.⁶⁸⁸ Monet haastatellut asiantuntijat ovat huomanneet, että kuntien avoimiin kaavoituksen työtehtäviin voi olla vaikea saada ammattitaitoisia hakijoita ja ongelma on merkittävä myös rakennusvalvonnassa.

tää on tällainen voimistunut ilmiö, että on näitä ongelmia rekrytoinnissa. Tottakai siinä on se palkkataso yhtenä tekijänä ja sitten toisekseen rakennustarkastajan tehtäväkenttä varsinkin pienessä kunnassa, sehän on tavattoman laaja, siinä pitäisi kyllä hallita todella paljon suuria kokonaisuuksia. (H11)

Kuntiin on yleisesti ottaen entistä vaikeampaa löytää osaavaa työvoimaa, ja tekninen toimi on kärkipäässä rekrytointiongelmaisista aloista.⁶⁸⁹ Toisin kuin sosiaali- ja terveystalouden tekijäpula, tämä ei ole noussut mediassa juuri esille. Tehtävistä jo viidennes jää täyttämättä osaajapulan takia ja tilanne on heikkenemässä entisestään eläköitymisen takia. Merkittävintä vaje on kaavoituksessa, jossa ongelmana on myös hakijoiden osaamisen ja työkokemuksen puute.⁶⁹⁰ Työvoiman saatavuuden ongelmien ohessa osaamisen ja koulutuksen soveltumattomuus tehtäviin korostuu myös rakennusvalvonnassa.⁶⁹¹ Rakennusvalvontaviranomaisen tehtäväkin edellyttää ymmärrystä luvitusta ohjaavasta kaavoituksesta. Haastatteluissa tulee esiin, että esimerkiksi rakennusinsinöörin koulutus, josta rakennusvalvonnan tehtäviin tyypillisesti tullaan, ei välttämättä sisällä tällaista tietoa sen enempää kuin rakennusperinnön näkökulmaakaan.

Esimerkiksi se mitä meidän rakennusinsinöörikoulutuksessa tehdään, niin en usko, että ne käsittelee kaavoitusta ollenkaan. Yhdyskuntatekniikan koulutuksessa eli infran koulutuksessa sitä kyllä käsitellään. -- se liittyy tietysti nyt väistämättä kyllä maankäyttöön, että pitää ymmärtää maankäytöstä, mutta itse rakentaminen usein rajataan irti maankäytöstä. (H1)

Kuntien rakennuslupaviranomaisten osaamisen epätasaisuus ja resurssien jakautuneisuus on selvitysten tasolla tunnistettu ongelma. Etenkin tulkinnot korjausrakentamisen määräysten soveltamisesta muun muassa rakennussuojelussa ja käyttötarkoituksen muutoksissa voivat poiketa merkittävästi eri kunnissa tai saman kunnan sisällä virkamiehen vaihtuessa.⁶⁹² Asiantuntijahaastatteluissa tämän nähdään hankaloittavan merkittävästi säilyttävän korjaamisen käytänteiden soveltamista.

⁶⁸⁸ FCG 2023. Arkkitehtuurin alan osaaminen ja työvoimatarve. S. 10, 12. Puolet kunta-alan arkkitehteistä toimii mainituissa maakunnissa. Yli 40 % kunta-alan (sis. maakuntaliitot) arkkitehteistä eläköityisi vuoteen 2031 mennessä. Kunta-alalla työskenteli 2020 yhteensä 778 arkkitehtia.

⁶⁸⁹ Keva 2022. Kuntapäätjäbarometri: Työvoiman saatavuus. Barometri kertoo työvoiman saatavuuden heikentyneen entisestään.

⁶⁹⁰ Kuntaliitto 28.3.2023. Teknisen toimen asiantuntijoiden osaajapula kunnissa. Loppuraportti. S. 11, 15. Kaavoituksessa osaajapulaa koki 60 % kunnista, rakennusvalvonnassa 34 %.

⁶⁹¹ FCG 2023, s. 36.

⁶⁹² Ekroos, A. ym. 2018. Maankäytön ja rakentamisen ohjauksen uudistaminen. S. 59. Myös uudisrakentamisen määräyksistä on erilaisia tulkintoja jopa pääkaupunkiseudulla.

ja jopa saman kunnan sisällä, jos on vähän isompi kunta et on monta rakennustarkastajaa, niin se voi muuttua. Näinhän sen missään nimessä ei pitäisi olla, että kyllähän nyttien saman lain allahan on kaikki kuitenkin ja samojen määräysten alla, niin pitäisi olla tasa-arvoista ja mun mielestä nimenomaan pitäisi edistää niiden (vanhojen rakennusten) säilymistä (H17)

Maankäyttö- ja rakennuslaki esimerkiksi mahdollistaa vanhojen rakennusten korjausrakentamisen niin sanotun hienovaraisen korjaamisen periaatteella,⁶⁹³ jota kuitenkin ei välttämättä tunneta tai uskalleta soveltaa kokemattomien rakennusvalvontaviranomaisten keskuudessa.

jos rakennus on rakennettu aikoinaan niin kun silloisten rakentamisajankohdan määräysten mukaisena, ja sitten tiukennetaan niin kyllä se rakennus edelleenkin voi jatkaa olemassaoloansa. Ja sitten kun rakennuksia korjataan ja ylläpidetään, niin siinä korjaamisessahan pitää MRL:n mukaan aina ottaa huomioon rakennuksen ominaispiirteet ja se MRL:n 118 pykälä, tällainen niin sanottu hienovaraisen korjaamisen periaate, joka koskee kaikkia rakennuskantoja, ei pelkästään ikään kuin suojeltuja kohteita vaan niitäkin kohteita, joita ei ole virallisesti suojeltu. Niissäkin pitää korjaamisessa tää hienovaraisuusperiaate enemmän tai vähemmän olla mukana. Ja tässä nyt ehkä sitten kysytään kyllä sitä rakennustarkastajan ammattitaitoa, kun korjaamisen lupia haetaan ja niitä käsitellään, ja varsinkin takavuosina oli kyllä ehkä sitä pulmaa, että korjaushankkeissakin usein rakennusvalvonta lähti ulosmittaamaan määräyksiä, jotka oli tarkoitettu koskemaan uudiskohteita. (H11)

Kyse on myös oikeusturvasta, sillä vaatimukset eivät saisi olla riippuvaisia yksittäisen virkamiehen tulkinnasta.⁶⁹⁴ Haastatteluista nousee esiin, että kaavoituksen ja rakentamisen sujuvoittamisen kerrannaisvaikutuksina rakennusvalvonnoille ei enää ole vastaavaa tukea ELY-keskuksistakaan kuin aikaisemmin.

nyt tää ELYjen roolin mureneminen rakentamisen kysymyksissä, niin se on vaan voimistanut tätä (rakennustarkastajien osaamisen) tilannetta, että aiemminhan ELYt järjesti hyvinkin tiiviisti eri paikkakunnilla vuotuisia koulutustilaisuuksia. (H11)

Kuten edellä on todettu, Suomessa valtaosaa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi inventoiduista rakennuksista ei ole suojeltu asemakaavalla tai lailla rakennusperinnön suojelemisesta, johtuen kaavojen vanhentuneisuudesta sekä ennakoivan suojelukäytännön puuttumisesta. Suojelurakennusten korjaushankkeita koskevassa selvityksessä joidenkin kiinteistönomistajien osalta ongelmallisena nähdään toimintatapa, jossa viranomaiset kohtelevat kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta samalla tavoin kuin suojeltua, vaikka virallinen suojelustatus lain nojalla puuttuu.⁶⁹⁵ Tilanteeseen johtavat paitsi lain tulkinnan eroavaisuudet, myös vanhentuneet asemakaavat, joiden päivittämiseen ei ole resursseja.

ei oikein voi luottaa muuhun kuin siihen, että omistajalla on se intressi ja hyöty pitää yllä ja kunnostaa. Se tuntuu vähän välillä... Hankalia kohtia on ne, kun joudutaan antamaan korjauskehotuksia. --- Voi olla sellaisia, joilla ei ole varsinaista suojelustatusta, sen takia kun kaikki suojeluhan kulttuuriympäristössä kaupungeissa käytännössä tu-

⁶⁹³ MRL 132/1999, 117,4 § mukaan korjaus- ja muutostyössä voi ottaa huomioon rakennuksen ominaisuudet ja erityispiirteet, kunhan rakennuksen käyttäjien turvallisuus ei vaarannu. MRL 118 § mukaan korjaus- ja muutostyössä on huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella.

⁶⁹⁴ Ekroos ym. 2018, s. 59.

⁶⁹⁵ Ympäristöministeriö & Museovirasto 2022, s. 26.

lee kaavoituksen kautta, niin jossain on vanhentuneita kaavoja, mutta ihan selkeästi arvokasta rakennusperintöä ja omistajat jättää ne niin kun ihan heitteille. (H6)

Korjaushankkeissa tämän saatetaan kokea aiheuttavan ongelmia, sillä asia voi tulla omistajalle yllätyksenä rakennusvalvonnasta hankkeen ollessa jo käynnissä.⁶⁹⁶ On täysin kunnasta riippuvaista, miten esimerkiksi maakunnallisesti arvokkaaksi määritellyllä alueella toimitaan yksittäisten rakennusten suhteen, mikäli niiltä puuttuu rakennuskohtaiset suojelumerkinnät, kuten usein asianlaita on. Lainsäädännössä määritellään, että myös korjaus- ja muutostyössä on huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella.⁶⁹⁷ Lakipykälää ei ole rajattu suojeltuihin rakennuksiin.

se oli siis inventoitu arvokkaaksi, niin mä ajattelen heti, että se on suojeltu ihan siitä riippumatta, että jos se kaava on vanha, niin sitä merkintää ei vaan sitten ole mutta laki kuitenkin sanoo, että niitä arvoja ei saa turmella, niin mä näen sen suojeltuna. (H8)

Toisaalta kyseinen pykälä yksin ei estä purkamistakaan, mikä on omiaan aiheuttamaan epäselvyyttä siitä, missä määrin sillä voi ohjata korjaus- ja muutoshankkeita. Epäilemättä rakennusvalvonnoissa on tämänkin suhteen tulkintajeroja.

Niin tavoitteet ja haasteet kuin käytössä olevat resurssit eroavat merkittävästi väestömäärältään kasvavien ja taantuvien tai pelkästään suurten ja pienten kuntien välillä. Tämä vaikuttaa myös maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten prosessien läpiviemiseen. Suuremmissa kaupungeissa on usein paremmat edellytykset toteuttaa hyvän hallinnon ja lainsäädännön ihanteiden mukaista suunnittelua. Niillä voi olla vakiintuneet menetelmät asiantuntijoiden ja kansalaisten kuulemiselle sekä laadukkaiden selvitysten toteuttamiselle. Paikallisten vallankäyttäjien edut eivät niin helposti määrittele ja ohjaa prosessia.⁶⁹⁸ Pienellä paikkakunnalla viranhaltijaportaan osaamisvaje kertautuu, sillä myös luottamushenkilöiden tietoperusta kulttuuriympäristön merkityksistä ja ymmärrys niiden huomioon ottamisesta kaavoituksessa voivat olla heikkoja.

Asiantuntijahaastatteluissa muistutetaan, että suurin osa kuntapäätäjistä hoitaa luottamustehtävää oman työnsä ohessa ja ammatillinen osaaminen on usein muualta kuin kaavoituksesta tai rakentamisesta. Aihe ei välttämättä myöskään kiinnosta.

Mä keskustelin yhden eteläsuomalaisen radanvarsipaikkakunnan kaavoituspäällikön kanssa ja kysyin siis siltä, että yksi kuinka moni teillä valtuustossa keskustelee kaupunkisuunnittelusta, niinku valtuutettu, pitää näitä asioita yllä. Ja sitten se vastaus oli "ehkä yks vihree". Että siellä on hirveä määrä sote-ammattilaisia, jotka on että "sote sitä sote tätä" Okei, ne on tärkeitä asioita, mut nyt kun sotekin siirtyi muualle, niin sinne ei jää muuta kuin koulutus ja kaupunkisuunnittelu. (H2)

⁶⁹⁶ Ympäristöministeriö & Museovirasto 2022, s. 26.

⁶⁹⁷ MRL 132/1999, 118 §.

⁶⁹⁸ Kervanto Nevanlinna 2018, s. 86.

Viranhaltijan esityksellä on tällöin suuri painoarvo, jota päättäjät eivät välttämättä lähde kyseenalaistamaan,⁶⁹⁹ etenkin jollei itsellä ole asiassa osaamista. Jos kunnassa asiasta virkavastuullisella esittelijällä ei ole kaavoitusosaamista, asiasisältö esittelyyn saattaa tulla konsultilta, jolla ei ole virkavastuuta, ja joka ei välttämättä ole edes paikalla. Tällöin esittely- ja päätöstilanteessa päättäjiltä tulevat kysymykset ja muutosesitykset saattavat jäädä vaille asianmukaista vastausta. Kunnissa konsulttiselvitykset voivat kattaa kaavoituksen koko kaaren kaavan valmistelusta siihen liittyviin selvityksiin. Asiantuntijahaastatteluissa pidetään selvänä, että konsulttityötä on järkevää hankkia erityisosaamista vaativissa selvityksissä. Tilaajalta vaaditaan kuitenkin osaamista, että tietäisi mitä tilaa, ja mihin tieto liittyy. Tätä ei aina löydy.

tietysti jos sulla on hyvä (konsultti)toimisto, joka tekee niitä töitä, niin nehan ottaa kaikkia näitä asioita huomioon, mutta siinä toisessa päässä (kunnassa) ei välttämättä ymmärrystä ottaa sitä vastaan (H12)

Koskiaho huomauttaa, että konsultit eivät ole vastuussa poliittisesti eivätkä virkavastuullisesti, mutta suunnitteluvastuuseen liittyvää päätöksenteko-oikeutta on silti luovutettu tällaisille ulkopuolisille toimijoille.⁷⁰⁰ Monet konsulteilla teettävistä tehtävistä ovat sellaisia, joissa osaamisen tulisi olla itse hallinnossa, etenkin kaavoitus edellyttäisi paikallisten olosuhteiden tuntemista sekä pitkäjänteisyyttä ja jatkuvuutta. Mazzucaton ja Collingtonin mukaan viranhaltijoiden pitäisi uskaltaa olla oman alansa asiantuntijoita, eikä ulkoistaa töitä ja vastuuta konsulteille ja oikeuttaa hankkeita niiden avulla.⁷⁰¹ Kunnissa konsultteja halutaan tyypillisesti käyttää etenkin konfliktialttiissa tilanteissa, joissa tutkimustiedon ja poliittisten päämäärien välillä esiintyy ristiriitoja. Jakosen mukaan tällainen noudattaa liike-elämän mallia, jossa tietoa tuotetaan toivottujen päämäärien saavuttamiseksi. Asiantuntijatiedon politisoituessa myös houkutus valikoida tietoa on suuri.⁷⁰² Kuusela ja Ylönen toteavatkin, että kunnissa houkutus poliittisten päätösten ulkoistamiseen on merkittävä aihepiireissä, joihin kohdistuu kunta-laisten vastustusta. Avoimuuden ja läpinäkyvyyden ohessa kärsii kuntapäätäjien kyky tehdä itsenäisiä päätöksiä, jotka sopisivat parhaiten juuri oman kunnan tilanteeseen.⁷⁰³

Paikallisesti merkittävässä asioissa mikään viranomaistaho ei välttämättä ole hankkeissa osallisena, kun ELY-keskusten roolia on rajattu. Mäkinen toteaa, etteivät pelkät neuvottelumenettelyt ilman perälautana toimivaa valitusoikeutta riitä turvaamaan laillisuutta.⁷⁰⁴ Hytösen mukaan ELY-keskusten toimivallan rajoittaminen on myös vienyt selkänöjää kunnissa toimivilta kaavoittajilta, jotka

⁶⁹⁹ Nussbaum, M. 2011. Talouskasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä. S. 67. Ihmisillä on taipumus uskoa arvovaltaista puhujaa tai taipua vertaisryhmän kantaan. Ks. lisää luku 6.3.2

⁷⁰⁰ Koskiaho 2002, s. 51.

⁷⁰¹ Mazzucato & Collington 2023.

⁷⁰² Jakonen 2020, s. 267.

⁷⁰³ Kuusela & Ylönen 2013, s. 116.

⁷⁰⁴ Mäkinen 2018, s. 38.

toimivat kuntapoliittisen päätöksenteon paineissa.⁷⁰⁵ Ilmiö näkyy asiantuntija-haastatteluissa.

Mä sanoin kaupunginarkkitehtina, että nähdäkseni tää on laitonta, että vaikka teknisesti siellä on kaava, mutta nykyisen lainsäädännön mukaan sen ajanmukaisuutta pitää arvioida. Koska siinä on sen jälkeen tullut se RKY-status ja ylipäättään näkemykset, kaikki liikennelaskelmat ja kaikki on muuttunut, väestöennusteet. No hirveä painostus. Tosi, tosi kova painostus oli poliittiselta puolelta ja vähän muualtakin, mutta mä katsoin että mun täytyy kuitenkin hoitaa se niin, että mä sain ympäristöministeriön käyttämään ensimmäistä kertaa ikinä tätä kaavoituskehotusta. Ne oli siellä että ei me olla koskaan käytetty sitä ja mä olin, että teidän täytyy nyt ryhdistäytyä ja tässä olisi nyt erittäin hyvä tilaisuus kokeilla sen käyttämistä. (H8)

Kaavoittaja voi joutua ikävään välikäteen myös esimerkiksi paikallispolitikointiin tai kaavoitus sopimukseen liittyvissä tilanteissa, joissa ennalta päätetty lopputulos on vietävä läpi lakisäateisten kuulemisprosessien.⁷⁰⁶ Yhdyskuntasuunnittelun tutkija Kimmo Lapintie toteaa, että suunnittelijan tehtäväksi voi muodostua ratkaisun argumentoiminen jonkin julkilausutun yleishyödyllisen tavoitteen mukaiseksi, vaikka suunnittelua olisi ohjannut aivan muu tavoite.⁷⁰⁷ Myös Peltonen ja Villanen muistuttavat, että suunnittelija ei ole puolueeton vaan taustaorganisaatiolla on sitoumuksensa.⁷⁰⁸ Monessa pienemmässä kunnassa on vain yksi kaavoittaja, jolloin kollegiaalista tukeakaan ei ole. Paitsi kaavoittajan, myös rakennusvalvonnan päätöksentekoon voi kohdistua painetta, jonka vastustamiseen kokemattomuus tai substanssiosaamisen puute voi osaltaan vaikuttaa. Vaikka rakennusvalvontaviranomainen on näennäisesti riippumaton, hän toimii kuitenkin kunnan alaisuudessa ja palkkalistoilla.

kyllä niitä yhteydenottoja tuli kunnista, joissa rakennustarkastaja ihmetteli, että mitä hän tekee kun tulee tämmöistä vähän niin kun painostustyyppistä viestiä kunnan johdolta. Ja kyllä mä itsekin olen kokenut, jopa siis Helsingissä alkupäästä aikoinaan uralani. (H11)

Kunnilla on valta maankäyttöön ja rakentamiseen liittyen, huolimatta kuntien täysin toisistaan poikkeavista tai jopa kokonaan puuttuvista resursseista, osaaja- ja osaamisvajeesta, paikallisdemokratian heikkenneestä tilasta sekä siitä, että Oikeusministeriön mukaan Suomessa erityisesti rakennusala, yhdyskuntasuunnittelu, poliittinen päätöksenteko ja julkiset hankinnat ovat tutkitusti rakenteelliselle korruptiolle alttiita alueita.⁷⁰⁹ Ilmiö tulee esille tutkimushaastatteluissa. Vaikeasti havaittava rakenteellinen korruptio ilmenee usein elinkeinoelämän ja viranomaisten toiminnan rajapinnassa.

nimeämättä mitään ja ketään tahoja, niin ehkä yleisellä tasolla tulee mieleen kaksi sanaa: rakenteellinen korruptio, joka ei tarkoita sitä, että siellä raha vaihtuu, mutta että siellä on ikään kuin ne intressit liian läheisiä sitten jossain kohtaa tai monessakin kohtaa varmaan. (H20)

⁷⁰⁵ Hytönen 2019, s. 18.

⁷⁰⁶ Puustinen, S. 2002. Suunnittelijat yleisen edun takaajina? S. 234.

⁷⁰⁷ Lapintie 2010, s. 104. Valta määrittää mitä tietoa tuotetaan ja mitä sillä halutaan perustella.

⁷⁰⁸ Peltonen & Villanen 2004, s. 53.

⁷⁰⁹ Oikeusministeriö 2022. Korruption vastainen toiminta. Verkkosivusto.

Suomessa esiintyvälle rakenteelliselle korruptiolle on ominaista toimiminen muodollisesti lain mukaan, mutta epäeettisesti, esimerkiksi valmistelemalla päätökset sisäpiirissä. Tällaisesta toiminnasta herää kysymyksiä vaikkapa kaavoituksessa, jossa lopputulos vaikuttaa olevan päätetty jo kaavoituksen käynnistyessä, eikä prosessin aikaisilla selvityksillä ja kuulemisilla ole siihen mitään vaikutusta. Oikeudellisessa arvioinnissa riittävää on lain mukaisen prosessin noudattaminen, vaikka näennäisestikin. Rakenteellinen korruptio ei välttämättä ole rikollista, mutta hyötyjen ohjaaminen väärille tahoille toisen tahon kärsiessä on vahingollista ja epäoikeudenmukaista.⁷¹⁰ Maankäytössä kyseessä voi olla esimerkiksi maanomistajan tai liiketoiminnan kapeasti katsottu etu ottamatta huomioon kielteisiä vaikutuksia paikallisten elämään ja elinympäristöön.

Suomessa korkea luottamus julkisiin instituutioihin voi jopa altistaa väärinkäytöksille ja tätä on havaittu tapahtuvan myös maankäytössä.⁷¹¹ Vahva itsehallinto ja ulkoisen valvonnan heikkous mahdollistaa rakenteellisen korruption peittyneen kuntaan, mikäli keskeiset päättäjät valitsevat tällaisen toimintamallin. Valtakunnallista julkisuutta on saanut Kittilän kunnan poliittisten päättäjien lainvastainen toiminta, joka johti lopulta valtion väliintuloon ja Lex Kittilä-lakimuutokseen.⁷¹² Vaikka Kittilän tapaus ei liittynyt maankäyttöön, Eija Mäkinen huomauttaa, että vastaavia tilanteita voi syntyä myös maankäyttö- ja rakennuslain alaisessa päätöksenteossa. Mahdollisia ristiriitatilanteita varten tarvitaan valvontaa ja selkeät toimivaltuudet, sillä valvomaton toiminta antaa väärinkäytöksille kasvualustan.⁷¹³ Elinkeinoelämän valta⁷¹⁴ vaikuttaa kunnissakin. Mitä merkittävämpi jokin yritys tai toimiala on kunnassa, sitä suurempi on riski, että sen tarpeet ohittavat muut näkökulmat paikallisessa päätöksenteossa. Vinoutuneisuus ei välttämättä näyttäydy päättäjille, jos siitä on muodostunut osa kunnan toimintakulttuuria.⁷¹⁵ Silloin sitä ei tulla edes kyseenalaistaneeksi.

silloin kun täällä on ratkaistu sitä piipunpurkamisasiaa, josta on valitettu, niin sehän on mennyt siten, että kaupunginarkkitehtihan on esittänyt, että lupaa ei anneta mutta lautakunta on päättänyt, että lupa annetaan. Juuri siksi, että tämä kaupunki on rakennutun tehtaan ympärille, että kyllä sieltä tehtaan puolelta on tullut viestiä, viestitetty luottamusmiehillä, että mitenkä päätös pitää tehdä, tai näin. (H12)

Kunnan johtohenkilöiden tehtäviin kuuluukin yhteydenpito paikalliseen elinkeinoelämään, mitä kautta yritysten näkökulmat myös vaikuttavat päätöksenteon reunaehtoihin.⁷¹⁶ Tutkimushaastatteluissa muistutetaan, että kunnan tulee punnita päätöksissään asiat laajalti. Kansalaisille näkymättömiin voivat jäädä esimer-

⁷¹⁰ Oikeusministeriö 2022.

⁷¹¹ Mäntyselä, R. 2008. *Dialectics of Power: The Case of Tulihta Land-use Agreement*. S. 95. Tapauksessa sekä paikallishallinto että aluehallinto käyttivät valtaansa väärin.

⁷¹² Viljanen, P. & Hynynen, E. 2020. Kittilän laki. S. 343–344. Kirjoittajat toteavat, että kunnalla on halutessaan useita keinoja käyttää valtaansa väärin: virkoihin voi valita henkilöitä, jotka suostuvat esittelemään asioita halutulla tavalla, konsulteilta voi ostaa halutunlaisia lausuntoja ja muille viranomaisille antaa harhaanjohtavia lausuntoja. Asiakirjoja voi salata ja tytäryhtiöiden kautta pyörittää merkittäviä toimintoja julkisuuden ulottumattomissa.

⁷¹³ Mäkinen 2018, s. 39.

⁷¹⁴ Joutsenvirta ym. 2016, s. 251.

⁷¹⁵ Viljanen & Hynynen 2020, s. 345.

⁷¹⁶ Nevalainen 2004, s. 78.

kiksi tulevat verotulokertymät tai veronkorotuspaineiden välttäminen jonkin ratkaisun myötä.

kaupungin kehittämisessä on monia tavoitteita, jotka nyt koskee myös lopulta epäsuorasti näitä asukkaitakin, vaikka sitten veroprosentin kautta tai onko kunnalla varaa minkä pituiseen hammaslääkärijonoon ja niin edelleen. Eihän ne ajattele, että se heidän vaikka nimby-ilmiö tai joku muu, liittyis mitenkään heihin että se olisi kauheasti heiltä pois. (H5)

Kyse on siitä, minkä kustannuksella mitäkin tavoitellaan. Kaavoituksen haastava tehtävä yhteensovittaa erilaisia näkökohtia voi olla mahdoton silloin, kun kaavoituksessa vaikuttavat taloudelliset intressit törmäävät ympäristön arvoihin. Niitä koskevat tiedot ovat yhteismitattomia.

6.2.7 Heikkenevät kiinteistönpidon edellytykset

Kaavoitus- ja luvitustehtävien ohessa kuntien rooli on merkittävä kiinteistöjen omistajana ja ylläpitäjänä, johon tässä alaluvussa keskitytään. Sattumanvaraistumisen ja rapautumisen taustalla tässä yhteydessä ovat etenkin syykategoriat teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, tarpeettomuus, yhteismitattomuus, resurssiomattomuus, toimintakulttuurin vaikutus ja tiedon ja taidon vajeet.

Koko hyvinvointivaltion myötä rakennetun julkisen rakennuskannan kohdalosta valtaosa päätetään maamme kunnissa. Kuntien vastuulla on kouluja, päiväkoteja, kulttuuri- ja liikuntatiloja sekä terveysasemia, vanhusten palvelutaloja, neuvoloita, joista tosin osa on jo siirtynyt hyvinvointialueille. Huoli julkisen rakennuskannan tulevaisuudesta on tutkimushaastatteluissa yleinen.

No nyttenhän on kiintoisa kun nää hyvinvointialueet aloittaa toimintansa, niin onhan tietysti jo vuosia puhuttu ja ounasteltu, että tulee aikamoinen sotekiinteistöjen uusjako. Eli niitä jää todella paljon tyhjilleensä ja mikä niiden kohtalo tulee olemaan ja kenelle se niin sanotusti Musta Pekka sitten jää. Mitä näille kiinteistöille tulee tapahtumaan. (H11)

Suomen rakennetun ympäristön tilaa arvioivan raportin mukaan julkisella puolella panostetaan jo uudisrakentamisen laatuun ja vähähiilisyys, mutta samalla olemassa olevien rakennusten välttämättömiä korjauksia lykätään kestävämmällä tavalla ja ylläpidossa on puutteita.⁷¹⁷ Kuntien kiinteistönpitoa ja korjaushankkeiden suunnittelua väitöskirjassaan tutkinut Ulrika Uotila pitää kuntien edellytyksiä suoriutua tehtävistään heikkoina. Korjausvelka on suuri, määrärahat niukat ja lisäksi rakennukset ovat usein suuria, moniosaisia tai sisältävät teknisesti vaativia ratkaisuja. Korjaushankkeet ovat siten monimutkaisia toteuttaa, mutta samaan aikaan kunnissa ei useinkaan ole osaamista niiden suunnitteluun.⁷¹⁸ Asiantuntijahaastatteluissa koetaan kuntien tarvitsevan asiassa tukea. Osaamisesta on pulaa sekä suunnittelu- että toteutustehtävissä etenkin vaativimmissa tehtävissä ja pienillä paikkakunnilla.

⁷¹⁷ ROTI 2021, s. 15.

⁷¹⁸ Uotila, U. 2022. Kuntien korjaushankkeita suunnitellaan liian lyhytjänteisesti ja epäselvin tavoittein. S. 48–49.

Mun mielestä kunnat tarvii, on tarvinnut jo pitkään tukea tähän (korjaussuunniteluun). Kunnat on tosi amatöörimäisiä hallinnoimaan omaa rakennuskantaansa ja valittavasti laissa ei ole enää kauheasti just keinoja, jos siellä nyt on sikäli ollutkaan, niin ku puuttua sitten muuhun rakennuskantaan, paitsi kaavoitus. Rakennusvalvontahan on nykyään niin kun täysin... ei - hyvä ettei ne joudukaan ottaa vastuuta, koska rakentaminen on niin monimutkaista. (H19)

Uudisrakentamisen ja standardoinnin ehdoille liukunut koulutus aiheuttaa myös sen, ettei tilaajan puolelta aina löydy sellaista hankintaosaamista, mitä korjauskohde edellyttäisi. Rakentamishankkeissa julkisen sektorin hankintaosaaminen nähdäänkin heikkona.⁷¹⁹ Samanaikaisesti vähähiilisyysvaatimukset sekä suunnittelutehtävien ja suojelukysymysten monimutkaistuminen edellyttävät uudenlaista osaamista. Ilmastonmuutoksen hillinnässä ja siihen sopeutumisessa on tunnistettu tarve myös perinteisten, koeteltujen työtapojen ja materiaalien käytön ammattiosaamisen koulutukselle.⁷²⁰ Korjausrakentamisen menetelmiin kuuluvia konservoivia ja restauroivia menetelmiä ei juuri enää opeteta oppilaitoksissa. Ammattikorkeakouluihin kohdistuneissa leikkauksissa 2012 Seinäjoelta päätettiin lakkauttaa Suomen ainoa rakennuskonservoinnin koulutusohjelma, joka oli erikoistunut puurakentamiseen.⁷²¹ Säilyttävään korjausrakentamiseen kouluttaminen ei onnistu monistettavana massaopintoina, vaan vaatii väistämättä erikoistuvaa otetta ja osaavaa ohjausta.

meillä oli ajatuksena kulttuuriympäristöstrategiassa, että tähän koulutukseen olisi painuduttu paremmin, mutta kun se enemmän OKM:n ja TEMmin hallinnon alaa, eliä sieltä ei tullut sitten mitään sellaista inputtia siihen, niin se jäi sitten ehkä vähän vähemmälle. (H3)

Opintolinjojen lakkauttaminen aiheuttaa osaajavajeen pitkällä aikavälillä.⁷²² Toisaalta yliopistot ovat jälleen lisänneet arkkitehtikoulutuksen aloituspaikkoja ja rakennusarkkitehtikoulutus on aloitettu uudelleen ammattikorkeakouluissa 2014. Pulaa on monista muistakin rakentamisen erityisosaajista. Korjausten, laajennusten tai nykyaikaisten LVI- ja muiden tekniikoiden suunnittelu ja tuominen vanhaan rakennukseen sen ehdoilla vaatii laaja-alaista osaamista. Osaamisvajetta on yritetty paikata erilaisilla hankkeilla ja täydennyskoulutuksilla, joilta puuttuu kuitenkin jatkuvuus ja koordinaatio.⁷²³ Kuntien on siten vaikea löytää osaajia paitsi omille palkkalistoilleen, myöskään konsulteiksi. Haastatellut asiantuntijat muistuttavat, että hyvätkin aiheet voivat johtaa harhaan, jos tilaajaosaaminen puuttuu. Konsulttienkin osaaminen vaihtelee, ja esimerkiksi eri aikakausien rakennusten korjaussuunnittelu edellyttää erikoistumista, eikä sitä voi tehdä uudisrakentamisen periaattein. Tällöin vääränlaiselta konsultilta työn tilaaminen voi johtaa tahattomastikin harhaan.

⁷¹⁹ Ahonen ym. 2020, s. 59.

⁷²⁰ Berghäll & Pesu 2008, s. 25.

⁷²¹ Koulutusohjelman lakkauttaminen herätti laajalti keskustelua Pohjoismaissa. Ks. Europa Nostra Finland. 20.9.2012. Europa Nostra Finland vetoaa rakennuskonservointikoulutuksen säilyttämisen puolesta.

⁷²² ROTI 2021, s. 35.

⁷²³ Opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 48.

täällä (pääkaupunkiseudulla) on kyllä osajia, se on enemmän sitten tilaajapuolesta, että osaako ne tilata tavallaan oikeilta konsulteilta, oikeilta arkkitehdeilta ja muilta. Täällä on semmoinen kauhea riskin pelko, joka on mun mielestä semmoinen suomalainen yleisongelma vanhojen rakennusten kanssa, että pelätään (H14)

Uotilan mukaan osaamisen puutteet hankkeiden läpiviennissä voivat johtaa myös liian yleisluonteisten tutkimusten tilaamiseen, tiedonkulun katkoksiin eri osapuolten välillä, tarpeellisten jatkotutkimusten tekemättä jättämiseen, korjausten toteuttamiseen tutkimuksen vastaisesti tai vain osittain. Kiinteistöjensä terveellisyydestä ja turvallisuudesta vastaavana kunnilla on usein kiire vastata julkiseen paineeseen, jos rakennuksissa ilmenee esimerkiksi sisäilmaoireilua. Vaikka pikainen reagointi onkin tärkeää, liian usein tehdään hätiköityjä johtopäätöksiä ja jätetään todelliset syyt selvittämättä.⁷²⁴ Ilmiö näyttäytyy monissa media-artikkeleissa ja haastatteluissa.

Ja siellä tuli joku ihan vaatimaton sisäilmajuttu, jota ei edes tutkittu, välittömästi kunta painoi jotain hätänapulaa ja siirsi sieltä toiminnan pois, haki purkamislupaa (H10)

Julkisuus alkaa helposti ohjata toimintaa, jos rakennuksessa edes epäillään sisäilmaongelmia, eikä hyväkään tiedottaminen välttämättä onnistu pysäyttämään huhumyllyä ja palauttamaan luottamusta.⁷²⁵ Moni haastatelluista toi esiin huolen sisäilmaongelmilla leimaamisesta ja niihin liittyvästä osaamisvajasta. Siitä juontuva epävarmuus voi monen mielestä aiheuttaa virheen pelkoa virkavastuulla työskentelevälle viranhaltijalle.

päätäjät kun joutuvat päättämään, että korjataanko vai tehdäänkö uudisrakennus, niin helposti siinä tulee sitten se turvallisemmalla kuulostava asia eli rakennetaan uusi ja sitten viranhaltijoille tulee se pelko, että teenkö virkavirheen, jos esitän korjaamista ja sitten se epäonnistuu, niin siellä kaivetaan syntipukiksi silloin se virkamies, joka on esittänyt sitä korjausvaihtoehtoa. (H6)

Pitkäjänteistä suunnittelua haittaa myös se, että kunnissa hankevaihtoehtoja vertaillaan usein hankintakustannusten perusteella, eikä pidemmän aikavälin ylläpito- ja toimintakustannuksia oteta huomioon.⁷²⁶ Koulurakentamisen kontekstissa kuntien investointien rationaalisuutta tutkineet Jussi Savolainen ja kollegansa huomauttavat, että kouluverkon muutoksissa kyse on kuntatalouden kannalta merkittävistä päätöksistä, joissa veronmaksajilla on lupa odottaa huolellista valmistelua ja vaihtoehtojen vertailua. Rationaalista päätöksentekoa kuitenkin haittaa sekä ohjaustyhjiö valtion taholta että kuntapäätöksenteon ja rakennushankkeen hallinnan käytänteiden yhteensovittamisen hankaluus. Kuntapäätäjillä ei tarvitse olla asiantuntemusta rakennusteknisistä mahdollisuuksista ja niiden kustannusvaikutuksista, mistä syystä vertailtavuus olisi toteutettava siten, että se on kohtuullista olettaa ymmärrettävän myös ilman asiantuntemusta.⁷²⁷ Vastaavasti kuin kaavoituksen kysymyksissä, päätöksenteon on riski kapeutua lyhyen aikavälin kustannuksiin.

⁷²⁴ Uotila 2022, s. 49–50.

⁷²⁵ Mölsä, S. 2022. Näin Suomi homehtui. S. 81.

⁷²⁶ Uotila 2022, s. 49. Ahonen ym. 2020, s. 91.

⁷²⁷ Savolainen, J. ym. 2022. Kuntien omistamien peruskoulujen tilankäytön toteutumattomat skaalaedut. S. 43, 47, 55.

Noissa keskusteluissa aika usein on se, että vanhan korjaaminen olisi liian kallista, että rakennetaan uusi. Siinä vaiheessa ei ajatella, että jos me rakennetaan rakennus joka kestäisi sitten 100 vuotta, niin se yhtäkkiä onkin ihan hemmetisti kalliimpi kuin se, että korjataan se vanha ja se kestää taas pitkään. Hankalia kysymyksiä, että poliitikot joutuu niihin vastaamaan. Enemmän soisin, että nähtäisiin, että siellä olisi semmoista idealismia siellä poliittisessa keskustelussa, joka liittyisi tähän et mikä on hyvä ympäristö, eikä vaan siihen, että mennään se kustannus edellä. (H2)

Uotilan mukaan vaihtoehtojen vertailu korjausrakentamisesta jää ylipäätään tekemättä. Uotila peräänkuuluttaa vastuuta päättäjiltä, sillä kyse on sekä kuntataloudesta, kestävästä kehityksestä että kulttuurihistoriasta. Uudisrakentaminen on paitsi ympäristön kannalta heikompi ratkaisu, myös kallista, vaikka usein sellaiseksi mainitaan vain korjausrakentaminen. Uotila huomauttaa, ettei uuden rakentaminen poista ongelmaa, vaan siirtää sen kalliisti eteenpäin.⁷²⁸ Valmistuttuaan myös uudisrakennusta koskee jatkuvan ylläpidon ja jossain vaiheessa korjaamisen tarpeet, kuten kaikkia rakennuksia.

Alueelliset erot ja kuntien erilaisuus vaikuttavat kiinteistöjen osalta paitsi korjaussuunnittelun osaamiseen, myös siihen, onko rakennuskannalle ylipäänsä löydettävissä käyttöä esimerkiksi tyhjenevissä kunnissa. Kuten Moisio huomauttaa, kunnat eivät ole voineet enää luottaa valtion apuun rakenteellisten ongelmien ratkaisemisessa.⁷²⁹ Kuntien tilanne on aidosti vaikea, mutta siihen ei ole aktiivisesti etsitty ratkaisuja kansallisella tasolla.

Tietysti nää on aika vaikeita kysymyksiä. Itse kiersin tätä Pohjois-Karjalaa kun meillä SYKellä on tällainen hiilineutraalit kunnat, Hinku-verkosto, ja sit haastateltiin kaikki Suomen Hinku-kunnat, vähän niinku, millaisia ajankohtaisia kysymyksiä missäkin oli ja tämä just tää rakennuksiin ja niiden uudelleenkäyttöön ja uudelleenkäytön haasteisiin liittyvä problematiikka nousi tosi monessa paikkaa esille, että siis kyse on tämmöisistä väestökatoa kokevista paikoista, niin aika paljonhan on semmoisia julkisia rakennuksia sitten, jolla tavallaan ei ole enää sitä käyttötarvetta (H13)

Uotilan mukaan kunnissa keskitytään tyypillisesti yhteen rakennukseen kerrallaan ja senhetkisten käyttäjien tarpeeseen, eikä pitkän aikavälin tavoitteita tai kunnan rakennuskannan kokonaisuutta tarkastella.⁷³⁰ Toisaalta pienemmissäkin kunnissa on ryhdytty laatimaan erilaisia kiinteistösalkutuksia tai palveluverkkoselvityksiä. Asiantuntijahaastattelussa ne myös nähdään tarpeelliseksi työkaluksi.

talous jo sanelee seuraavina vuosina, että jos ei oo (kiinteistösalkutusta) tehty, niin ihan varmasti tehdään. -- tää kiinteistömässä on täällä niin tolkuton, että sitä ei pystytä ylläpitämään. Koska se mikä mun mielestä on huolestuttavaa, on se, että on kiinteistömässä, mitä sulla ei ole varaa ylläpitää. (H12)

Tällaisista selvityksistä puuttuu kuitenkin usein kulttuuriympäristön näkökulma. Mattisen mukaan kuntien kiinteistöstrategioissa etusijalla ovat terveelliset ja turvalliset tilat, taloudellisuus, sisäilmaongelmien ratkaiseminen ja energiatehokkuuden parantaminen, kun taas suojelun näkökulmia ei monesti koros-

⁷²⁸ Uotila 2022, s. 51, 53.

⁷²⁹ Moisio 2012, s. 313.

⁷³⁰ Uotila 2022, s. 51.

teta.⁷³¹ Niiden tunnistamiseen teknisen toimen prosesseissa ei monissa kunnissa ole osaamistakaan. Näissä prosesseissa rakennuskannan kohtalo ratkotaan usein teknistaloudellisesti, eivätkä rakennettuun ympäristöön liittyvät ja paikallisille merkittävät arvot pääse esiin.

Enempi se on siitä lasten koulunkäyntimatka ja just tää palveluverkko, että se on ollut se pääkriteeri tässä keskustelussa. Että se rakennushistoria ei ole tavallaan ollut näissä tapauksissa se suurin kriteeri, se on jäänyt aika sivurooliin. (H16)

Kunnat käyttävät palveluverkkoselvitysten ja talouden tasapainottamisohjelmien laatimisessa usein konsulttia. Peräti kolmannes suomalaiskunnista on tilannut tällaisen ohjelman yhdeltä ja samalta konsultilta. Ohjelma sisältää yleensä muun muassa kouluverkon keskittämisen, mikä tarkoittaa lähikoulujen lakkauttamista.⁷³² Usein tilalle rakennetaan uusi yhtenäiskoulu. Tällä on haettu säästöjä, mutta Savolainen kollegoineen osoittaa tutkimuksessaan, että koulurakennusten koon kasvattaminen johtaa tyypillisesti tilatehokkuuden heikkenemiseen sekä suurempiin investointi- ja ylläpitokustannuksiin.⁷³³ Samalla muut kouluverkon rakennukset jätetään vaille käyttöä palveluverkkoa koskevalla päätöksellä. Tällaisia tilanteita tulee esiin tutkimusaineistossa.

Rauman purkutahti tuntuu tällä hetkellä olevan vertailukuntiemme kiivain ja kohteet ovat pääasiassa kouluja ja päiväkotia. Taustalla on talousohjelma, joka vaikuttaa muun muassa kouluverkkoon. (Länsi-Suomi 10.10.2019. Purkukohteet kierto, ohjeistaa ministeriö)

Tällaisten kuntien itse tekemien päätösten seurauksena tiloja jää tyhjilleen ja puretaan joka puolella maata. Mahdollinen kysymys suojelusta tulee käsiteltäväksi vasta, kun perustavan laatuiset päätökset ja ratkaisut on jo aikaisemmin tehty muun prosessin yhteydessä ja merkittäviä vaihtoehtoja on jo suljettu pois. Pahimmilleen tyhjilleen jää suojeltu rakennus, jolle ei kukaan kehittä käyttöä. Tutkimusaineistossa esiintyy, että tällaisia kohteita on jäänyt rapistumaan kautta maan, keskeisilläkin paikoilla. Kuntien rakennusvalvonnoilla on niukasti keinoja puuttua tilanteeseen, eikä kunnostuskehotusta tulla antaneeksi varsinkaan, jos on kyse kunnan itsensä omistamasta kohteesta.

joskus tuntuu siltä, että jätetään jopa tahallaan ikään kun murenemaan, että jos on joku suojeltu kohde ja halutaan päästä siitä eroon, niin helpointahan se on niin, että tuhoetaan se tavallaan tahattomasti vähitellen. (H16)

Ulkopuolisen konsultin vetämissä prosesseissa puuttuu keinoja tai tahtoa tunnistaa ne paikat ja kohteet, jotka kannattaisi säilyttää. Palveluverkko-tyyppisissä prosesseissa ei myöskään ole osallisena museoviranomaista tai ELY-keskusta, eikä kansalaisia välttämättä osallisteta. Kunnissa työskentelevät konsultit ovat melko pieni joukko, selvitysten tulokset ovat samankaltaisia kunnasta riippu-

⁷³¹ Mattinen 2022, s. 23. Vrt. myös Senaatti-kiinteistöjen kunnille tarjoamaan tilatietokantaan kootaan lähtökohtaisesti vain teknistaloudelliset tiedot. Senaatti-kiinteistöt, palvelut kunnille. Verkkosivusto.

⁷³² Tolpo, A. & Skön, S. 23.11.2020. Yksi konsultti on yli sadan kunnan leikkauslistan takana – säästöjä etsitään lähikouluista, kulttuurista ja jopa uimahallin veden lämpötilasta. MOT selvitti, miten säästölistat syntyvät ja mitä niistä seuraa. YLE.

⁷³³ Savolainen ym. 2022, s. 55–56.

matta sekä monesti vaihtoehtottomia.⁷³⁴ Konsulttiselvitysten näennäinen puolueettomuus jättää varjoonsa sen, että konsultti tekee sen, mitä tilataan ja siitä näkökulmasta, mistä työ tilataan. Flyvbjerg muistuttaa, että kaupungilla on määrittelyvalta siihen, mitä lasketaan oleelliseksi tiedoksi. Tietoa voidaan tuottaa sen osoittamiseen, että etukäteen päätetty lopputulema pyritään osoittamaan rationaaliseksi ratkaisuksi.⁷³⁵ Onkin eri asia, tilataanko esimerkiksi rakennuksen kuntokartoitus lähtökohtaisesti osoittamaan rakennus purkukuntoiseksi vai aidosti kartoittamaan korjattavuutta. Tutkimusaineisto osoittaa, ettei väärinkäytöksiltäkään vältytä.

sitä käytetään hyväksi, koska tosiaan välillä on tullut semmoisia moraalittomia tiedusteluja, että voitaisko me kirjoittaa semmoinen lausunto, että tää on ihan huono. Ja jotkut tekee sen. (H8)

Pitkällä tähtäimellä kestävää päätöksentekoa voikin Uotilan mukaan hankaloittaa kuntapäätäjien poliittiset tavoitteet, joissa uudisrakentaminen nähdään vaikuttavana ja näkyvänä toimintana korjaamisen sijaan.⁷³⁶ Vaikka lainsäädännössä arvojen huomioon ottaminen on näennäisesti turvattu, taloudellista vastuuta kulttuuriympäristön vaalimisesta odotetaan usein jostakin muualta, eivätkä toimijat koe sen kuuluvan osaksi hankettaan. Tietoisuuden kasvu ympäristön tilasta ei ole siirtynyt tekoihin poliittisen päätöksenteon kautta.⁷³⁷ Aina ei ole kyse edes siitä, että korjaaminen tulisi kalliimmaksi.

Tässä luvussa suojelun sattumanvaraistumista ja rapautumista on tarkasteltu asiaan eniten vaikuttavien paikallistason päätösten näkökulmasta. Kunnan tahtotilan puuttuessa lakisääteiset suojelukeinot eivät riitä turvaamaan esimerkiksi alkuperäisillä, vanhentuneilla asemakaavoillaan hyvinvointiyhteiskunnan rakennuksia tai yhteisöille merkityksellisiä kohteita. Tällöin tilannetta voi verrata jopa aikaan ennen suojelulainsäädäntöä. Kuntien osaaminen ja resurssit kulttuuriympäristökysymyksissä ovat edelleen heikkoja, kannustimet mitättömiä, viranomaisen toimivalta rajallista ja kansalaiset liian usein voimattomia. Ongelmiin joudutaan etenkin silloin, jos olemassa oleva rakennuskanta pyritään sivuuttamaan jonkin lyhyellä tähtäimellä taloudellisesti tuottoisamman tieltä. Vaikka sama lainsäädäntö ja prosessit näennäisesti raamittavat toimintaa, kunkin kunnan toimintakulttuuri lopulta määrittää, miten kulttuuriympäristö otetaan huomioon.

6.3 Kulttuurista kiinni

Tässä luvussa tarkastelen suojelukysymyksiin liittyviä kulttuurisia toimintatapoja sivistyksen, tiedon, asenteiden sekä suunnittelu- ja rakentamiskulttuurin näkökulmista. Tutkimusaineiston analyysi osoittaa sattumanvaraisuuteen ja ra-

⁷³⁴ Kuusela & Ylönen 2013, s. 114–116.

⁷³⁵ Flyvbjerg, B. 2002. *Bringing Power to Planning Research*. S. 361.

⁷³⁶ Uotila 2022, 51. Ks. myös Huuhka ym. 2021, s. 101, 105.

⁷³⁷ Van der Berg, M. 2013. *Näkökulmia historiatietoisuuteen*. S. 134

pautumiseen johtaviksi syiksi näistä näkökulmista etenkin teknistaloudellisuuden, tuottovaatimuksen, yhteismitattomuuden, toimintakulttuurin vaikutuksen, kohtaamattomuuden sekä tiedon ja taidon vajeet. Kulttuurinen näkökulma on keskeinen siksi, että kulttuurin määrittämät totut toimintatavat ja asenteet määrittävät monin osin sitä, miten rakennetun kulttuuriympäristön suojeluun suhtaudutaan.

Siis mä tunnistan, että se on pitkä prosessi ja siis tietenkin mullakin on tää koko alue, koko maakunta ollut, mutta ei se nyt mun ansiota ole, että siellä Raumalla on toisenlainen toimintakulttuuri. Siellä minun mielestäni toisella tavalla kaupunkisuunnittelu ja rakennusvalvonta ja talotoimikin ehkä jossain määrin, niin yhdessä on tehnyt työtä hyvän ympäristön eteen, mutta musta tuntuu, että Porissa varsinkin se on ollut kyllä tosi takkuista ja vaikeata (H10)

Toimintatapoja ohjaavat myös erilaiset vuosikymmenten saatossa muodostuneet uskomukset, joita ei juuri kyseenalaisteta, kuten käsitykset vanhojen rakennusten kelvottomuudesta kulloisiinkin nykytarpeisiin. Erilaisia uskomuksia vahvistetaan jatkuvasti politiikassa ja mediassa. Kulttuuriympäristötyössä on pitkään uskottu tiedolla vaikuttamiseen, mutta tutkimustieto törmää asenteiden ja vaikiintuneen toimintakulttuurin voimaan etenkin aihepiireissä, joihin liittyy taloudellisia intressejä tai kyseisen toimintatavan kautta saavutettuja etuja. Samalla kun tutkimustiedon merkitystä ei mitenkään voi vähätellä, tiedollisen vaikuttamisen haaste päätöksenteossa on tunnistettu jo vuosikymmenten ajan. Vaikka yhteiskunnassamme tiedetään varsin hyvin monista epäkohdista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista on tuotettu lukuisia suosituksia, tieto ei muuta kulttuurista toimintaa.

Kestävän hyvinvoinnin tutkija Arto O. Salosen ja Eveliina Salosen mukaan tulkitsemme todellisuutta vallitsevan normaalin kahlitsemina, omien maailmankuvallisten silmälasiemme lävitse.⁷³⁸ Kulttuuriset tapamme ajatella ja toimia ovat kehittyneet menneiden ja nykyisten sukupolvien toiminnan muokkaamina ja ylläpidämme niitä usein automaattisesti, kyseenalaistamatta. Suomalaista rakentamiskulttuuriakin ovat aina 1950-luvun lopulta lähtien määrittäneet teknistaloudellisen kasvupolitiikan ideat.⁷³⁹ Siitä lähtien omaksutut ja opitut, perityt toimintatavat ja asenteet ohjaavat edelleen käytäntöjä ja suhtautumista. Kulttuurin vaikutus nähdään asiantuntijahaastatteluissa keskeisenä, mutta myös vaikeana muuttaa.

Siinä on aina, yleensäkin kulttuuri-sana, niin sehän ei ole koskaan syntynyt hetkessä. (H12)

Rakentamiskulttuuriin, kuten muihinkin yhteiskunnassa vallitseviin toimintoihin sekä niille ajankohtaisten kestävän kehityksen ja ilmastotavoitteiden saavuttamiseen kytkeytyy kulttuurinen kestävyys. Kulttuurisesti kestävän kehityksen määritelmien yleisimpiä sisältöjä ovat paikallisen kulttuurin huomioon ottaminen, vuoropuhelu, monimuotoisuus, kulttuuriperinteen säilyttäminen ja siirtäminen sekä kulttuurin muutoksen näkökulma. Kulttuurisen toiminnan ymmär-

⁷³⁸ Salonen, A. & Salonen, E. 2023. *Systeeminen ymmärrys –avain kestävään tulevaisuuteen*. S. 257.

⁷³⁹ Hankonen 1994, s. 480.

täminen auttaa hahmottamaan, millaisia muutoksia toimintatavoissa tarvittaisiin kestäväan kehitykseen pyrittäessä.⁷⁴⁰ Kulttuurisen kestävyuden ja ekologisen kestävyuden yhteydet tuntuvat äkkiseltään itsestään selvältä, onhan koko ihmisen elämäntapa eli kulttuurinen toiminta riippuvainen ympäristön kestävästä käytöstä ja vaalimisesta. Kestäväan kehitykseen ei ole kuitenkaan ylletty, joten siihen sisältyvän kulttuurisen ulottuvuuden haasteena on asennemuutoksen edistäminen kohti ekologisesti kestäväan kehitystä arvoissa, päätöksenteossa ja käytöksessä.⁷⁴¹ Asennemuutoksen tarve on tutkimushaastatteluissakin usein todettu, mutta vaikeasti toteutettava tavoite.

Joissakin (kunnissa kulttuuriympäristöasiat) ymmärretään ja sitten on huomannut sen, että jos on vaikkapa paikallista kotiseutuyhdistystoimintaa tai muuta aktiivisuutta, niin se saattaa sitten vähän niinku tarttua sinne kuntaan, kuntapäätäjiin, mutta ehkä myös toisella tavalla. Että kyllä mä näen, että nää voi olla ikään kuin parhaimmillaan semmoinen tarttuva tauti. (H4)

Siivonen kehottaa ottamaan huomioon kulttuurin perustana olevan vuorovaihteisen muutosprosessin ja tukemaan sitä. Kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta kulttuuriperinnön suojelu rajoittaa ajattelun aineellisiin ja aineettomiin ilmiöihin, ja jättää syrjään ihmiset omaehtoisina ja kestävyydestä vastuun ottavina. Ilman kulttuurista muutosta mitkään sopimukset ja säädökset eivät auta saavuttamaan kestäväan kehitystä. Kulttuuriseen kestävyyteen liitetäänkin ajatus kulttuurista muutosvoimana.⁷⁴² Merkittävää systeemistä muutosta edellyttävissä kysymyksissä muutosvoimaa tarvitaan, mutta myös muutosta tukevia yhteiskunnallisia rakenteita ja mekanismeja.

6.3.1 Ympäristönlukutaito osana yleissivistystä puuttuu

Tiedon ja taidon vajeiden syykategoriassa suojelun sattumanvaraistumista katsotaan aiheuttavan, ettei ihmisillä ole tietoa kulttuuriympäristöstä. Tiedon ja ymmärryksen vajeet tulevat tutkimusaineistossa esille ympäristönlukutaitoon liittyen, jota useat haastattelut kokevat puuttuvan ihmisiltä sekä ympäristön erilaisen arvojen hahmottamisen että suojelutavoitteiden ymmärtämisen osalta. Myös mediassa ilmiö esiintyy epäsuorasti muun muassa ympäristöarvojen olemassaolon tai merkityksen kyseenalaistamisena monissa artikkeleissa.

Ympäristönlukutaito, yhteiskunnallinen lukutaito ja medialukutaito ovat keskeisiä valmiuksia, joiden avulla ihminen voi ymmärtää ympäristökysymyksiä, kulttuuriperintöä ja yhteiskuntaa sekä niihin liittyvää vastuuta eri toimijoiden näkökulmista. Taitoja tarvitaan myös osallistumiseen ja vaikuttamiseen demokratiassa. Keskiössä on sivistyksellinen ja kulttuurinen osaaminen, kyky tulkita ympäristöä, löytää kulttuurisia merkityksiä ja kasvaa vastuullisuuteen. Näin voidaan ymmärtää ylisukupolvinen näkökulma, kulttuurinen jatkumo menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välillä.⁷⁴³ Kulttuuriperintöä vaalitaan oman ai-

⁷⁴⁰ Laine, M. 2013. Kulttuurin saamat merkitykset kestäväan kehitystä edistävän kasvatuksen näkökulmasta. S. 28.

⁷⁴¹ Soini 2013, s. 21.

⁷⁴² Siivonen 2017, s. 285.

⁷⁴³ Laine 2013, s. 32–33.

kamme ja ymmärryksemme lähtökohdista.⁷⁴⁴ Tämä nostaa tärkeään osaan kasvatuksen ja koulutuksen merkityksen – niillä on osansa siihen, millainen ympäristö ympäristön arvoista on mahdollinen. Haastatellut asiantuntijat kokevat, että kulttuuriympäristökasvatukseen tulisi panostaa perusopetuksessa enemmän.

vähitellen on sitten mun mielestä tullut enemmänkin juuri sitä, että arkiympäristökin on säilyttämisen arvoisia, että niitä on tullut muihinkin kuin alan ihmisten arvomaailmaan. Mutta aika hitaasti se on, kun mä oon 30 vuotta seurannut sitä, että kyllä jotenkin toivoisi, että ihan peruskoulussa käytäisiin läpi rakennuskulttuuria ja sitten myös ihan kaavoitusta ja kaikkea tätä hallintoa. (H19)

Ympäristökasvatusta toteutetaan usean eri nimikkeen alla. Kulttuurisesti kestävä kasvatusta väitöskirjassaan tutkineen Marja Laineen mukaan kestävä kehitys käsitetään kouluissa ja varhaiskasvatuksessa usein ekologisesta näkökulmasta. Vaikka kasvatukselta edellytetään kulttuurista kestävyyttä, sitä ei ole varsinaisesti määritelty.⁷⁴⁵ Ympäristökasvatusta on koordinoitu valtakunnallisesti ELY-keskusten kautta siten, että ne toimivat koollekutsujina alueellisissa yhteistyöryhmissä ja jakavat ympäristökasvatuksen ja -valistuksen hankeavustuksia. Toiminta vaihtelee alueittain, paikoin siihen ei ole varattu henkilöresursseja lainkaan.⁷⁴⁶ Kulttuuriperintökasvatus on usein hankevetoista, mutta sitä on toteutettu myös laajoina hankekokonaisuuksina. Kymmenvuotisen, valtakunnallisen Suomen Tammi-hankkeen on oletettu lisänneen koululaisten ympäristötietoisuutta merkittävästi.⁷⁴⁷ Myös museoilla on ollut omiin paikallisiin oloihinsa sovitettuja pedagogisia hankkeita.⁷⁴⁸ Kulttuuriympäristöstrategian arvioinnissa on esitetty, että kuntien tulisi systemaattisemmin sisällyttää paikallisiin opetussuunnitelmiin kulttuuriympäristökasvatukseen liittyviä sisältöjä.⁷⁴⁹ Hankevetoinen toiminta johtaa helposti siihen, että etenkin hankkeiden päättyessä kunnissa ympäristö- ja kulttuuriperintökasvatus on alttiina sattumanvaraisuudelle, riippuen muun muassa perusopetuksen opettajien omasta kiinnostuneisuudesta. Paikallishistorian ja lähiympäristön tuntemus saattaa puuttua opettajiltakin.

meiltä puuttuu myös tällainen yleisosaaminen näistä asioista, että mehän opiskellaan hirveästi niinku biologiaa ja kaikkea muuta, mutta me ei opiskella ollenkaan rakennettua ympäristöä, missä me kuitenkin vietetään suurin osa meidän ajasta. Enkä tarkoita, että biologiaa pitäisi vähentää, mutta siis tota mun mielestä se on huolestuttavaa, että meille suomalaisille ei yhtään opeteta tällaista, että on todella vähän kykyä lukea rakennettua ympäristöä. (H14)

⁷⁴⁴ Lillbroända-Annala 2014, s. 25.

⁷⁴⁵ Laine, M. 2019. Kohti kulttuurisesti kestävästä kasvatuksesta. Kulttuurisesti kestävästä kasvatuksesta määrittäminen ja siihen liittyvät tulevaisuuden tarpeet. S. 14, 18–19.

⁷⁴⁶ Antikainen, J. ym. 2018. Kulttuuriympäristöstä elinvoimaa ja hyvinvointia maakuntiin. S. 30–31.

⁷⁴⁷ Mattinen, M. 2017. Suomen Tammi juurrutti kulttuuriperintökasvatusta. Kyseessä oli Opetushallituksen, Museoviraston ja ympäristöministeriön yhteishanke 1998–2008.

⁷⁴⁸ Kärki 2010, s. 61.

⁷⁴⁹ Owl Group Oy 2021, s. 41. Tätä tutkimusta tehtäessä tiedustelin vuosina 2022–2023 kulttuuripolitiikan tutkimuslaitos Cuporelta sekä Kulttuuriperintökasvatuksen seuralta onko heiltä saatavissa tilastollista tai tutkimustietoa kulttuuriperintökasvatuksen tai ympäristölukutaidon tilasta, saamatta kuitenkaan vastausta. Esim. medialukutaidon tilasta on tehty tutkimus 2022.

Ihmisen voi olla vaikea oppia lukemaan ympäristöään, ellei siihen saa mistään syötteitä. Kulttuuriympäristö viestii monin tavoin siitä, miten nykyisyyttä kohti on tultu, ja historialliset ilmiöt kuten jälleenrakennuskausi näkyvät rakennetussa ympäristössä, kun ne osataan tunnistaa. Ympäristön todistusvoimaisuus on yksi kulttuuriperinnön arvoista, mutta se vaatii katsojalle avautuakseen kontekstittiedot.⁷⁵⁰ Toisaalta 1960–70-luvun purkuaalto ja mattona kaupungit peittänyt moderni rakentaminen muutti ympäristökuvamme ja käsityksemme suomalaisesta rakennetun ympäristön historiasta niin totaalisesti, että kyseistä aikaa seuraavat sukupolvet hämmästelevät vanhoja kaupunkikuvia, joista on haastava tunnistaa kotikaupunkia tai edes Suomea. Kadonnutta kaupunkikuvaa esitelleestä Museo-keskus Vapriikin *Tampereen kadonneet kaunottaret* -näyttelystä media uutisoi ihmisten lähtevän vihaisina tai jopa itkien.

En tiennyt sitä, ja hetken tuntuu, etten olisi halunnutkaan tietää. -- Nyyh. Samalla, kun ihailen 1900-luvun vaihteen arkkitehtien ja rakennuttajien kekseliäisyyttä, suren – jälleen kerran – sitä, että kerran tuhottua ei koskaan enää saa takaisin. (HS 24.2.2018. Vapriikin hienossa näyttelyssä iskee haikeus: Tampere voisi olla Suomen Budapest tai Pariisi)

Tamperelaisnäyttelyn tavoitteena oli selvittää kaupunkikuvan muutoksen taustalla olevia syitä ja tarjota siten tietoa myös nykyhetken ja tulevaisuuden arviointiin.⁷⁵¹ Museoiden yhteiskunnallisen tehtävän kannalta näkökulman esille nostaminen on tärkeää aikana, jolloin vuorostaan hävitetään hyvinvointi-Suomen julkista rakennuskantaa. Haastatellut asiantuntijat kokevat, että tämänkertaisessa purkupäätöksessä eivät perustu riittävään harkintaan.

Se on varmasti semmoinen juuri se sokea piste, joka usein sitten on, että nähdään se yli 100 vuotta vanhan arkkitehtuurin arvo, mutta sitten näe purkumokat on yleensä tehty siinä sen uudemman arkkitehtuurin kanssa, vaikka nyt jos puhutaan 60-luvusta niin siitäkin alkaa olla pitkä aika ja meillä on tietysti hyvin vähän suojeltu, koko rakennuskannasta hyvin pieni osuus ja nyt sitten ei ole tätä niin sanotusti uudempaa rakennuskantaa kovin aktiivisesti suojeltu. (H20)

Tutkimushaastattelussa koetaan yleisesti, että tavanomaisena tai arkisena koettu ympäristö on uhanalaista, sillä kulttuuriympäristön tarkastelu painottuu usein edelleen monumentteihin, maamerkkeihin tai yksittäisiin rakennuksiin. Varsinkin nuoremmalla rakennusperinnöllä ei ole monumentaalista tai maamerkkinäistä asemaa, eikä sitä puolusteta edes identiteettisyistä, kuten joitakin vanhoja rakennuksia.

Aivan liian paljon on sitä, että no kyllähän kartanot nyt ilman muuta säilytetään ja tää ja nää. Ollaan niinku tosi, ei nähdä sitä, että jos me itse ollaan käyty se koulu lapsena, niin ei ymmärretä, että nyt se rakennus ilmentää jotain yhteiskuntaa, kulttuuria mitä ei enää ole, ja että se lisää syvyyttä – tähän on se rakennussuojelun mun mielestä se tärkein humanistinen oikeutus, että meillä on myöskin oikeus saada elää toiseuden kanssa. (H19)

Julkisista rakennuksista erityisesti koulurakennukset ovat kulttuuriympäristössään merkityksellisiä monella tapaa. Sivistykselliset perusoikeudet liittyvät sau-

⁷⁵⁰ Kivilaakso 2017, s. 163–164. Kirjoittaja viittaa English Heritagen määritelmään.

⁷⁵¹ Museo-keskus Vapriikki, Tampereen kadonneet kaunottaret -näyttely 2017–2018. Verkkosivusto.

mattomasti perusopetukseen. Koulurakennus voidaan nähdä aineellisena kulttuuriperintönä, johon sitoutuu aineettomia merkityksiä, ja joka käsinkosketeltavasti konkretisoi oppilailleen yhteiskunnallisia ja paikkakunnan omia vaiheita. Tällaista ei kuitenkaan kasvatuksessa ilmeisesti hyödynnetä, vaan juuri koulurakennukset ovat monissa kunnissa uhanalaisia. Pienenevät ikäluokat ja keskittäminen isoihin yksiköihin, sisäilmaongelmat, väärin toteutetut remontit tai korjausrakentamisen epäonnistumisen pelko, sekä avoimen oppimisympäristön ihanne ovat ajaneet useita koulurakennuksia viime vuosina purkutuomioon. Kulttuurisia ja sivistyksellisiä arvoja ei näissä päätöksissä juuri punnita, eikä esimerkiksi mediatekstiaineistoissa näkynyt lainkaan kuntien sivistys- tai kulttuurialan toimijoiden puheenvuoroja tai arvokeskustelua tästä näkökulmasta.

Puhutaan näistä avoimista oppimisympäristöistä, ja sitten siinä rytäkässä häviää se ajatus siitä, että hei on ollut aika taitavia suunnittelijoita, jotka on siinä maailmantilanteessa miettinyt itse asiassa tosi demokraattisista ja hienoista lähtökohdista näitä tilaratkaisuja, jotka olisi ihan toimivia yhä, mutta sit niissä ei ole ehkä semmoista uudisarvoa, että niitä sitten pidetään vanhanaikaisina, joka on sitten vaan ihan tyhmää ajattelua. -- ei perustu tietoon vaan se perustuu siihen että halutaan uutta, rakennuttaja haluaa rakentaa uutta ja halutaan myydä uudenlaista mööpeä. Siellä on semmoista hienoa pohjoismaista tasa-arvo ideaalia näissä rakennuksissa, mitä ne huokuu, mutta sitten ne nähdään rumina laatikoina. (H2)

Humanistisen sivistyksen näkökulmasta oman ympäristön historian tuntemus on välttämätöntä, jotta voi arvioida nykyhetkeä ja suunnitella tulevaisuutta, vahvistaa havaintokykyä ja soveltaa tietoa.⁷⁵² Teknokraattisessa päätöksenteossa ympäristöä osana yhteiskunnan kehitystarinaa, aluekokonaisuuksien ideoita ja arkisempaa rakennusperintöä ei kuitenkaan oteta huomioon, vaan koetaan jopa rasitteena, kuten tutkimusaineistossa tulee esille.

me ollaan unohdettu mitä tää rakennusperintö tarkoittaa, että se on niinku meille perintö. Me ollaan saatu ja meidän poliitikot on saaneet omaisuuden näissä rakennuksissa, nyt se on unohdettu ihan täysin, että ei sitä saa hassata. Nyt siihen suhtaudutaan niin ettei se ookaan mitä perintöä vaan että se on vaan tällainen niin kun rasite. (H14)

Arkkitehti Kaj Nyman huomauttaa, etteivät edes kaupunkien symbolit merkitse, kun teknistaloudellinen tarkastelu vallitsee.⁷⁵³ Tutkimusaineistoissa näkyekin, että julkisia symbolisesti merkittäviä rakennuksia, kuten kunnantaloja ja kirkkoja on jatkuvasti purku-uhan alaisina nimenomaan taloudellisista syistä.

Filosofi Charles Taylor kirjoittaa modernille ajalle ominaisesta *välineellisen järjen* ylivallassa tarkoittaen sellaista rationaalisuutta, jossa tiettyyn päämäärään johtavien keinojen mahdollisimman taloudellinen, maksimaalinen tehokkuus, paras panos-tuotos-suhde on menestyksen mitta.⁷⁵⁴ Taylorin mukaan välineellinen järki saa ihmiset asennoitumaan välineellisesti kaikkiin elämänsä sekä ympäristönsä tekijöihin: menneisyyteen, luontoon ja yhteiskuntamme olosuhteisiin.⁷⁵⁵ Tämän kaltainen rationaalisuutena esitetty päätöksentekotapa on ajasamme hyväksyttyä ja tavoiteltavaa.

⁷⁵² Järnefelt, H. 2013. Lähikulttuurista kestävyttä. S. 250–251

⁷⁵³ Nyman, K. 2008. Arkkitehtuurin kadotettu kieli. S. 185.

⁷⁵⁴ Taylor, C. 1995. Autenttisuuden etiikka. S. 35.

⁷⁵⁵ Taylor 1991, s. 87.

6.3.2 Asenneilmapiiri: tieto ei riitä

Vaikka tietoa kaivataankin lisää, tieto yksin ei riitä. Tieteellisen tiedon lisääntymisestä huolimatta tiedon tulkinta ympäristökysymyksissä on voimakkaasti politisoitunutta, mikä näkyy muun muassa päättäjien kyvyttömyytenä riittävän tehokkaiisiin päätöksiin ympäristön kannalta.⁷⁵⁶ Kuilu tutkimustiedon ja käytännön toiminnan välillä on suuri, vaikka tietoa erilaisten toimenpiteiden ja päätösten seurauksista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista tarvitaan.⁷⁵⁷ Tässä yhteydessä sattumanvaraistumisen ja rapautumisen syitä esiintyy etenkin kategorioissa teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, yhteismitattomuus ja kohtaamattomuus. Kulttuuriympäristöalan strategisena tavoitteena on ollut tiedolla vaikuttaminen ja kulttuuriympäristön näkökulman kytkeminen läpileikkaavasti muillekin sektoreille, mutta haastatellut asiantuntijat kokevat sen jääneen omaan silloonsa.

Politiikka ynnä muu on helposti niin siiloutunutta, että sitten just tällaiset isommat projektit jää helposti sivuun. Puhutaan jostain ennallistamisasetuksesta yksittäisenä, pistemäisenä juttuna niin kuin nyt nähdään, mutta kaipa se nyt liittyy vaikka kulttuuriympäristöihin jotenkin, mutta eihän kukaan niinku kehtaa puhua kulttuuriympäristöstä semmoisessa yhteydessä esimerkiksi. (H9)

Ympäristösosiologi Pekka Jokinen on varoittanut keskustelun typistymisestä tiedolliseen argumentaatioon, kun ongelmien taustalla vaikuttavat poliittisesti asetetut tavoitteet. Mitä monimutkaisempi yhteiskunnallinen ongelma, sitä vähemmän faktatiedolla on ratkaisuvoimaa.⁷⁵⁸ Suojelunkaan näkökulmasta ei välttämättä ole kyse siitä, etteikö tietoa olisi tuotettu. Kyse on arvoista, mutta myös päätöksenteossa hyväksyttäviksi katsotuista perusteista. Jokinen nostaa esille luokitteluun ja arvottamiseen liittyvät riskit, kun arvoja erotellaan ja pyritään mittaamaan taloudellisesti. Yhden osa-alueen optimointi ei ota huomioon kielteisiä vaikutuksia muilla alueilla ja keskinäisriippuvaisuuksia.⁷⁵⁹ Vastaavia törmäyksiä kuin rakennussuojelussa, voi löytää esimerkiksi eläinten oikeuksia ja tehotuotantoa koskevasta ristiriidasta tai metsäkeskustelusta,⁷⁶⁰ joissa suojelu ja vaaliminen myös ajautuvat jatkuvasti vastakkain vahvasti omaksuttujen tehokkuuden ja taloudellisten tuottovaatimusten kanssa.

täällä oli aika voimakas esimerkiksi rakennustarkastuksessa sellainen insinöörimäinen asenne, mikä kyllä mun mielestä hidasti tosi paljon sitä, että olisi lähtenyt ihan siellä hallinnonkin tasolla se rakennussuojelu, että sitä olisi suhtauduttu siihen vakavasti. (H19)

⁷⁵⁶ Räsänen, T. ym. 2021. Ympäristötietoisuuden ja ympäristöpolitiikan institutionalisoituminen S. 437–438.

⁷⁵⁷ Vepsä, K. 1983. Rakennetun ympäristön – erityisesti asumisen tutkimus yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. S. 12.

⁷⁵⁸ Jokinen, P. 2012. Monitieteisyys ja integroivat käsitteet ympäristösosiologian näkökulmasta. S. 217. Jokinen kirjoittaa *ekosysteemipalveluista*, jolla käsitteellä on tavoiteltu luonnonvarojen oikeudenmukaiselle suojelulle ja kestäväälle käytölle taloudellista ulottuvuutta laajempaa painoarvoa. Ekosysteemien vuorovaikutusta korostava käsite sisällyttää myös ihmiset ja kulttuurisen monimuotoisuuden osaksi ekosysteemejä.

⁷⁵⁹ Jokinen 2012, s. 217–218.

⁷⁶⁰ Kauppinen, J. 2021 Heräämisiä – kuinka minusta tuli luonnonsuojelija. S. 59.

Mattinen on selvityksessään rakennutun ympäristön arvottamisesta sivunnut myös asenneilmapiiriä, ja toteaa alan asiantuntijoille tutun ilmiön, jossa suojelusta viljellään mielikuvia kalliina kehityksen jarruna, museoimisena, tehokkuuden esteenä ja niin edelleen.⁷⁶¹ Vuonna 2010 Kärki kirjoitti asenteiden suojelua kohtaan olevan periaatteessa positiivisia, ja vastustusta esiintyi lähinnä, jos suojelu ei ollut omistajan taloudellisten intressien mukaista.⁷⁶² Tämän tutkimuksen aineistoissa etenkin kuntien päätöksenteossa ja kiinteistökehittämisessä asenteet suojelua kohtaan näyttäytyvät kovina. Suojelumerkintöjen nähdään haittaavan rakennusten myyntiä ja estävän kaupunkikehittämistä.

Suojelu on hänestä hirvittävä rasite joillekin taloille ja tiloille ja kyse on hänestä "virkamiesten mielivallasta". (Länsi-Uusimaa 18.1.2019 Lohjan valtuusto pohti rakennusten ja lasten suojelua)

Pelkästään suojeluun sanana suhtaudutaankin eri asiayhteyksissä eri tavoin. Esimerkiksi lasten, tiettyjen eläinlajien tai vaikkapa vesistöjen suojelemisessa ymmärretään tarvittavan huolenpitoa, mutta myös sääntöjä ja rajoitteita. Rakennusten suojelu leimataan usein museoimiseksi ja omistajien oikeuksiin puuttumiseksi. Leimaaminen jatkuu, vaikka hyvin harvoin rakennuksia tosiasiallisesti museoidaan, vaan tavoitteena on vuosikymmenten ajan ollut mahdollistaa rakennusten säilyminen käytössä ja huolenpito niistä.

Myös sisäilmaongelma on usein käytetty ja tunteisiin vetoava leimaava argumentti riippumatta ongelman korjattavuudesta. Haastatellut asiantuntijat huomauttavat olevan selvää, että erilaisia sisäilmaongelmia esiintyy, mutta moni rakennus on niillä täysin perusteetta leimattu purkukuntoiseksi.

niille keksitään joku tällainen sisäilmaongelma, mikä tarkoittaa sitä, että kun on sisäilmavaurioitunut kohde, niin kukaan muukaan ei voi koskaan enää käyttää. Ja se voi olla ihan siis vaan tällainen, että on kaiveltu niin kauan, että jotain löytyy ja sitten puretaan sen takia. Ja mun mielestä se on erittäin traagista ja ainutlaatuisia katastrofeja, että ne hävitetään tällaisella vähintään puolivillaisella syyllä. (H8)

Kalakoski kollegoineen nostavat esiin, miten moderni rakennusperintö esitetään vastaavalla tavalla sisäilmaongelmaisena kuin puukaupunginosia 1960–1970-luvulla leimattiin asuinmukavuuksiltaan heikkoina oikeuttaen niiden laajamittaista purkamista. Tuolloin suojelun näkökulmasta tärkeä käännekohta oli puukaupunkien erityisyyden tunnistaminen ja nimeäminen, mikä oli lähtöisin asiantuntijatyöstä.⁷⁶³ Kalakoski toteaa, että vastaavasti modernille rakennusperinnölle voi olla vaikeaa löytää puolestapuhujia, niin kauan kuin ne nähdään ongelmallisina ja korjauskelvottomina homekouluina. Moderniin rakennusperintöön liitetään niin paljon negatiivisia mielleyhtymiä, ettei kansalaislähtöistä suojeluaatetakaan synny.⁷⁶⁴ Leimaaminen ja siitä muodostuvat huonot stereotypiat muodostuvat nopeammin ja ovat vaikeammin kumottavia kuin hyvät.⁷⁶⁵ Asiantuntijahaastattelussa nähdään, että sisäilmaongelmat niputetaan helposti ihmisten

⁷⁶¹ Mattinen 2022, s. 156.

⁷⁶² Kärki 2010, s. 61.

⁷⁶³ Kalakoski ym. 2020.

⁷⁶⁴ Kalakoski, I. 2020. Uhkaavatko ongelmalähtöiset käsitteet modernia rakennusperintöä?

⁷⁶⁵ Kahneman, D. 2012. Ajattelu – nopeasti ja hitaasti. S. 346.

mielissä *hometaloiksi*, vaikka ongelma voi johtua monesta helpostikin korjattavissa olevasta syystä.

monissa kouluissa käytön keventäminen, mä luulen että se olisi ollut yksi ratkaisu, yksi vaihtoehto, mihin ei ole sitten kuitenkaan tartuttu, koska se on stigmatisoitunut jo se rakennus. Monet alan ammattilaiset ei haluaisi käyttää mitään homekoulutermejä, koska ne on tosi stigmatisoivia. Mä oon samaa mieltä, se on väärin sanoa, jos sieltä on esimerkiksi poistettu, korjattu se vaurio, se ei tule enää uusiutumaan ja sieltä on ne haitta-aineet poistettu (H19).

Mielleyhtymiä toisinnetaan jatkuvasti esimerkiksi mediassa, ja tämänkin tutkimuksen media-aineistossa esiintyy runsaasti niitä ruokkivia artikkeleita. Media on altis vahvistamaan diskurssia, sillä se nojautuu usein yhteiskunnan toimijoiden määrittelemiin näkemyksiin ilmiöstä, joita kehystämässä ovat yhä useammin viestinnän ammattilaiset.⁷⁶⁶ Vakiintuneeksi diskurssiksi muodostuessaan esimerkiksi *sisäilmaongelma* tuottaa itsessään uskomuksia ja ”totuutta” ilmiöstä.⁷⁶⁷ Kyseenalaistamattomaksi muotoutunutta käsitystä ei edes tarvitse perustella lähdeaineistolla ja tutkimuksella, vaan se otetaan annettuna.

mediallahan on aivan valtava vaikutusvalta. Jos mietitään tasapuolista keskustelua, niin järkevintähän olisi perehtyä tällaisiin riippumattomiin lähteisiin, yliopistoihin, erilaisiin tutkimuksiin ja muihin, mutta ihmiset lukee mieluummin Ilta-Sanomia ja Il-talehteä ja katsovat sieltä, hakevat sieltä mielipiteilleen vahvistusta. Ja sitten varsinkin tuossa somessa omille mielipiteille on todella helppo löytää vahvistusta, kun on erilaisia ryhmiä, jotka on niin vahvasti kuplautuneita tai aina löytyy niitä selkään taputtelijoita, että kyllä sinä olet tässä nyt oikealla jäljillä ja haetaan niitä omia perusteita. (H16)

Rakennetussa ympäristössä ei ole kansantaloudellisten, ekologisten ja kulttuuriarvojen osalta lainkaan yhdentekevää, millä tavoin olemassa olevat vanhat rakennukset ja suojelu kehystetään. Media ei toki yksin määritä yhteiskunnallisen keskustelun ja kehityksen suuntaa, joka muovautuu talouden, politiikan, kansalaisyhteiskunnan ja median muodostamassa monimutkaisessa verkostossa. Medialla on silti keskeinen rooli yhteisen todellisuuden ja jaettujen merkitysten ylläpitäjänä, rakentamalla ja toistamalla symbolisen vallan kannalta keskeisiä esityksiä.⁷⁶⁸

Sosiologi Pierre Bourdieun kehittämä symbolisen vallan käsite tarkoittaa eri vallan muotojen muuntumista symboliseksi vallaksi mitä kautta ne muodostuvat legitimeiksi.⁷⁶⁹ Esimerkiksi Jakosen *talousviisaiksi* nimeämien asiantuntijoiden voi mediassa katsoa saavuttaneen tällaista symbolista valtaa,⁷⁷⁰ sillä kun talouden katsotaan määrittävän kaikkea, myös valtavirran talousasiantuntijoille kasaantuu mielipiteen muodostukseen ja poliittiseen päätöksentekoon liittyvää valtaa.

Konsulttivallan yksi ilmentymä on vaikuttajaviestintä. Monet tahot käyttävät viestintätoimistojen palveluksia edunvalvonnassaan, ja pyrkivät tällä tavoin viemään viestiä päättävälle tahoille tai pitämään näkökulmaansa julkisuudessa

⁷⁶⁶ Seppänen & Väliaverron 2012, s. 100.

⁷⁶⁷ Foucault, M. 1969/2005. Tiedon arkeologia. Foucault on kehittänyt teorian diskurssista vakiintuneena kielenkäytön tapana.

⁷⁶⁸ Seppänen & Väliaverron 2012, s. 15–17.

⁷⁶⁹ Bourdieu, P. 1991. Language and symbolic power. S. 23.

⁷⁷⁰ Jakonen 2020, s. 50–51.

esillä. Median käsittelemät aiheet ja valitsevat näkökulmat vaikuttavat ihmisten suhtautumiseen senkin kautta, miten usein aihe on esillä julkisuudessa. Ihmisillä on taipumus arvioida kysymysten tärkeyttä sen suhteen, sillä usein käsitellyt aiheet täyttävät mielen, muut häipyvät mielestä.⁷⁷¹ Samalla heikompaan asemaan viestinsä kanssa jäävät ne, joilla ei ole mahdollisuuksia tai osaamista hyödyntää vastaavia mediavaikuttamisen toimintatapoja. Kulttuuriympäristöalan nähdään asiantuntijoiden keskuudessa kuuluvan tällaisiin, minkä voi toisaalta todeta myös media-artikkeleissa painottuvista näkökulmista.

yleinen käsitys on ministeriöissä kanssa, että esitetään faktoja ja sitten uskotaan tavaltaan, että nämä faktat riittävät. Mutta eihän se niin mene, vaan ne pitää oikeasti osata oikeissa pöydissä esitellä oikealle henkilölle oikealla tavalla, ennen kun niillä voi olla vaikutusta. Että varmaan myös semmoinen vaikuttajaviestinnän osaaminen ehkä on aika heikkoa valtionhallinnossa. (H3)

Pelkän tutkimustiedon esittäminen ei riitä. Käyttäytymistieteilijät ovat tuoneet monessa yhteydessä esille, että ihmiset toimivat usein vastoin tutkittua tietoa. Asiantuntijatieto jää toiseksi, kun ihmisten vallitsevat asenteet ja totuttu toimintakulttuuri ovat sen vastaisia.⁷⁷² Tieteellisesti todistettu, teoriassa tiedetty tai käytännössäkin koettu ei aina kohtaa käytännön toimenpiteitä, on kyse sitten terveellisistä ravitsemustottumuksista tai ilmastonmuutoksesta. Tutkittua tietoa mainituista esimerkeistä on runsaasti, mutta mikään tieto ja perustelut eivät riitä muuttamaan kaikkia asenteita ja ajattelutapoja. Kyse ei ole tällöin tiedon puutteesta, vaan sen käsittelystä suhteessa omaan maailmankatsomukseen.⁷⁷³ Tällaisesta on kyse, jos on esimerkiksi omaksuttu ajatus vanhojen rakennusten korjaamisen olevan lähtökohtaisesti mahdotonta tai liian kallista, vaikka samaan aikaan on nähtävissä myös onnistuneita esimerkkejä korjaushankkeista. Monen maailmankatsomusta on muokannut moderniin suunnitteluun ja kulutuskulttuuriin liittyvä ajatus virheettömyydestä ja uutuudesta, mikä saa suhtautumaan käytettyyn ja kuluneeseen kelvottomana. Joillekin vanha rakennuskanta voi myös aidosti näyttäytyä puutteen ja kurjuuden edustajana.

Ihmiset arvioivat asioita lähtökohtaisesti siltä pohjalta, miten he oman ymmärryksensä pohjalta kokevat niiden olevan. Psykologi Daniel Kahneman toteaa, etteivät useimmat ihmiset vaivaudu perehtymään ajatteluunsa. Kun ihminen uskoo johonkin päätelmään, uskotaan myös sitä tukevalta näyttävät perustelut vaikkeivat ne olisikaan päteviä.⁷⁷⁴ Vanhaan rakennuskantaan liittyvät uskomukset eivät useinkaan perustu tosiasioihin, mutta ihmiset eivät välttämättä kyseenalaista niitä vaan jäävät helposti maailmankuviansa vangeiksi.

Taloudellisten perusteiden dominoimassa ajassamme kiinnostavaa on, että ajattelun kognitiivisia vinoumia tutkiva psykologinen päätöksentekotutkimus on alkujaan syntynyt vastareaktiona klassisen taloustieteen teoreettiseen oletuk-

⁷⁷¹ Kahneman, D. 2012. Ajattelu nopeasti ja hitaasti. S. 17.

⁷⁷² Kahan, D. ym. 2010. Cultural Cognition of Scientific Consensus. Yalessa asiaa on tutkittu mm. ilmastonmuutoksen kieltämiseen liittyen.

⁷⁷³ Limnell ym. 2022, s. 65.

⁷⁷⁴ Kahneman 2012, s. 57. Kahneman sai 2002 Nobelin taloustieteen palkinnon taloustieteen ja kognitiivisen psykologian yhdistävästä tutkimuksestaan ihmisten päätöksentekoa ja arviointikykyä koskien.

seen ihmisestä rationaalisenä päätöksentekijänä.⁷⁷⁵ Sittemmin ihmisen tiedonkäsitteilyn rajoitukset ja ajatusvinoumat on osoitettu tieteellisesti. Merkittävimpiä rationaalisen ajattelun esteitä on vahvistusharha (*confirmation bias*), joka näyttyy taipumuksena hakea omia ennakoasenteita tukevaa tietoa ja sivuuttaa muita näkökulmia tukeva tieto.⁷⁷⁶ Poliitiikan tutkijat Charles Taber ja Milton Lodge havaitsivat, että ajattelun vinoumat vaikuttavat entisestään etenkin poliittisesti kiistanalaisissa ja tunteita herättävissä kysymyksissä, jolloin omaksuttu voimakas mielipide jopa vahvistuu päinvastaisista todisteista huolimatta.⁷⁷⁷ Ihmiselle on myös tyypillistä jättää tietämättömyys huomiotta, jolloin maailma näyttyy johdonmukaisena. Rajallisesta informaatiosta on helpompaa rakentaa järkeenkäypältä vaikuttava tarina, kun yhteensovitettavia näkökulmia on vähemmän. Kahnemanin mukaan kyse on ajatusvinoumasta, jossa saatavilla olevaa tietoa käsitellään kuin muuta ei olisi.⁷⁷⁸ Kompleksisiin ongelmiin halutaan yksinkertaisia patenttiratkaisuja, vaikka sellaisia ei ole.

nykyään vielä monimutkaistuvaan, globaalistuvaan maailmaan pätee se, jos et sä osaa itse päätellä ja yhdistellä tietoja, niin sä jätät epätietoisuuteen ja sä saatat jäädä epävarmuuteen myöskin, että ymmärtää sen, että mä en nyt hahmota tätä kokonaisuutta. Ja silloinhan syntyy myöskin se populistinen, että jos joku sanoo asian, että se on näin yksinkertainen, niin sä huojennut "ai se on näin yksinkertainen, se koulu pitää purkaa, huh, seuraava asia" (H19)

Kahneman huomauttaa luottamuksemme uskomuksiin olevan peräti pöyristyttävää, mutta myös olennaista: uskomuksilla ei välttämättä ole todisteita, mutta toisaalta todisteilla ei ole suurta merkitystäkään, sillä heikoistakin todisteista voi rakentaa johdonmukaiselta vaikuttavan tarinan. Olennaisinta luottamuksessa uskomuksiin on se, että omaan viiteryhmään tai luotettaviin tahoihin kuuluvilla on samat uskomukset.⁷⁷⁹ Sosiaalisessa mediassa tätä vahvistaa kuplautuminen samanmielisten ryhmiin, jolloin sosiaalinen paine korostaa yhdenmukaisuutta entisestään ja toisin ajattelevat ovat herkästi hiljaa.⁷⁸⁰ Filosofi Martha Nussbaum muistuttaa ihmisten taipumuksesta mukautua ryhmäpaineeseen, joka ei kannusta kyseenalaistamaan ja etsimään vaihtoehtoisia ratkaisuja. Ongelma esiintyy kaikissa ihmisyhteisöissä. Ihmiset uskovat helposti arvovaltaista puhujaa ja mukautuvat ryhmän kantaan, jos eivät itse ole perehtyneet asian perusteisiin.⁷⁸¹ Haastatellut asiantuntijat muistuttavat, että esimerkiksi poliittiset päättäjät eivät ole kaikkien alojen asiantuntijoita. Itselle vieraissa asioissa ei välttämättä ole helppoa kyseenalaistaa vakuuttavia puhujia.

⁷⁷⁵ Leisti, T. & Poskiparta, H. 2022. Päätöksenteon illuusioiden. S. 112. Ks. myös Järvensivu, P. 2016, s. 42. Jo pitkään on tunnistettu, ettei oletus pidä paikkaansa, mutta se kummittelee edelleen vallitsevan usklassisen talusteorian matemaattisen mallintamisen taustaoletuksena.

⁷⁷⁶ Leisti & Poskiparta 2022, s. 101.

⁷⁷⁷ Taber, C.S. & Lodge, M. 2006. Motivated scepticism in the evaluation of political belief. S. 756.

⁷⁷⁸ Kahneman 2012, s. 233. Ajatusvinouman WYSIATI-sääntö: What You See Is All There Is.

⁷⁷⁹ Kahneman 2012, s. 242. Uskomusten perustelu rakentuu WYSIATI-ajatusvinouman kautta.

⁷⁸⁰ Seppänen & Väliverronen 2012, s. 212.

⁷⁸¹ Nussbaum 2011, s. 67.

poliittisesta päätöksenteosta voisi sanoa, että siinä on kanssa semmoinen haaste, että mielipiteet lukitaan aika varhaisessa vaiheessa. Ja tota sitten tehdään niin sanottuja ryhmäpäätöksiä, että jos ryhmässä on muutama vahva henkilö, joka on tiettyä mieltä asioista, niin se lobbaa sitä ja tota puhuu sen koko ryhmän sen puolelle. -- sillä pohjaesityksellä, mikä tulee viranhaltijoilta, niin sillä on tosi iso painoarvo. Että jos siellä lukee nyt näin, niin hyvin harva sitä lähtee haastamaan, jollei itsellä oikeasti ole sitä niinku, perusteita, syvällisemmin siihen niinku pureutuu. (H16)

Persoonallisen ajattelun vaikutusta päätöksentekoon väitöskirjassaan tutkinut Tapio Alho toteaa ajattelun virheiden eli kognitiivisten vinoumien vaikuttavan voimakkaasti päätöksentekijöiden toimintaan heidän pyrkiessään menestymään sosiokulttuurisessa ympäristössään. Vahvistusilluusion vallassa pyritään tukemaan omia ennakkokäsityksiä aina alkaen informaation poiminnasta.⁷⁸² Haastatellut asiantuntijat myös kysyvät, missä määrin kuntapäätäjillä on edes realistisia mahdollisuuksia perehtyä kriittisesti laajoihin valmisteluaineistoihin, kun ihmiset toimivat luottamustoimissa omalla ajallaan, päivätyönsä ja perheensä ohessa.

kuinka valtava määrä kaavoja joka viikko, kun tää lautakunta kokoontuu niin sinne tuli ja nyt sinne kaupunkiympäristölautakuntaan tulee vielä nämä kaikki rakentamisen tai lähes kaikki rakentamisen kokonaisuudet, on sitten kaksi jaostoa sen lisäksi kylläkin, mutta että siellä on valtava työmäärä ihmisille, jotka tekee sitä ikään kuin iltatöinä ja se on jo yksi semmoinen tietynlainen inhimillinen haaste siinä, että miten paljon sitten kuntapäätäjät ehtivät ja pystyvät kaikkiin niihin perehtymään. (H20)

Nussbaum toteaa, että ihmistä sosiaalisena olentona ohjaa huoli asemansa säilyttämisestä muiden joukossa. Laumakäyttäytyminen johtaa toimimaan ja valitsemaan kuten valtavirta. Mukautuminen ei kuitenkaan edistä demokratian toteutumista, johon tarvitaan ihmisiä, jotka arvioivat argumentteja kriittisesti pidättäytyen hätiköidyistä johtopäätöksistä, riippumatta ryhmäpaineesta tai puhujan arvovallasta.⁷⁸³ Alhon mukaan ajattelun virheiden tunnistaminen ja välttäminen on vaikeaa, mutta päätöksentekijöiden on välttämätöntä tulla tietoisiksi niiden vaikutuksista omaan toimintaansa, mikä edellyttää kriittistä itsereflektiota eli ajattelun ajattelua. Päätöksentekijöiden pitäisi tällä tavoin pyrkiä selvittämään taustalla vaikuttavien arvojen, asenteiden, ennakkokäsitysten ja sosiokulttuurisen ympäristön vaikutukset ajatteluun.⁷⁸⁴ Ilman totuttuja toimintatapoja faktuaalistan argumentoinnin kyseenalaistamista ei voi itsestään löytyä vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Esimerkiksi rakennuskannan kohtaloa ratkottaessa ei useinkaan tosiasiallisesti olla joko-tai-tilanteessa.

useinhan on juurikin se, että se korjaaminen ei esimerkiksi tulisi maksamaankaan enemmän, mutta varmasti enemmän sitten vaivannäköä ja asioiden selvittämistä ja vaihtoehtojen puntarointia. (H19)

Jakonen muistuttaa, ettei oikean tiedon muodostaminen ole helppo prosessi, vaan se edellyttää selvityksiä, pohdintaa ja konfliktejakin. Kriittisten asiantuntijoiden ja poliitikkojen lisäksi tarvitaan aktiivisia kansalaisia ja demokratiaa tuke-

⁷⁸² Alho, T. 2020. Persoonallinen ajattelu päättelyssä ja päätöksenteossa. S. 211–212.

⁷⁸³ Nussbaum 2011, s. 67.

⁷⁸⁴ Alho 2020, s. 212.

vaa toimintakulttuuria. Se ei kuitenkaan synny itsestään.⁷⁸⁵ Kansalaisten yhteiskunnalliseen osallistumiseen vaikuttaa ilmapiiri,⁷⁸⁶ joka kulttuuriympäristöky-symyksissä kytkeytyy vahvasti suunnittelukulttuuriin.

6.3.3 Asiantuntija- ja paikallistieto suunnittelukulttuurissa

Tässä luvussa käsittelen suunnittelukulttuuria ja rakennetun kulttuuriympäristön asiantuntija- ja paikallistietoa etenkin kaavoituksen kontekstissa. Luvussa korostuvat sattumanvaraisuuden ja rapautumisen syykategorioina etenkin teknistaloudellisuus, tuottovaatimus, yhteismitattomuus, kohtaamattomuus, tiedon ja taidon vajeet sekä toimintakulttuurin vaikutus.

Rakennussuojelun puolestapuhujat ovat 1970-luvulta saakka peräänkuulluttaneet tasavertaisuutta rakennussuojelullisten ja teknistaloudellisten arvojen huomioon ottamisessa ympäristön suunnittelun kysymyksissä.⁷⁸⁷ Maankäyttö- ja rakennuslaissa on tavoiteltu kestävästä kehityksestä ja sen vuorovaikutteisen suunnittelun ihanteesta eri näkökulmista tuotettu tieto toimisi avoimen arvokeskustelun pohjana. Kuitenkin suunnittelussa tieto ja valta sekoittuvat toisiinsa,⁷⁸⁸ mikä haastaa vuorovaikutteisen suunnittelun ideaalin. Kuten edeltävissä luvuissa on tuotu esille, ihanteeseen pääseminen on hyvin riippuvaista siitä, miten kussakin kunnassa asiaan suhtaudutaan.

oon aina kiitollinen siihen kuntaan siitä, että mut opetettiin tekemään tätä työtä hyvin. Esimerkiksi siellä kun kaavoitettiin uutta aluetta, siellä oli peltoa ja siellä oli metsiä niin vähän, niin siellä ihan siis koepaalutettiin niitä teitä ja niitä sinne metsiin ja katottiin, että sopiiko nää tänne. En mä semmoiseen oo törmännyt missään muualla, että tavallaan maisemaa ja sitä kulttuurimaisemaa, mutta se liittyi siihen sen paikkakunnan kulttuuriin. (H12)

Monesti taloudelliset ja teknokraattiset näkökulmat dominoivatkin keskustelua ympäristön arvotekijöiden jäädessä sivuun. Huuhka ja Vestergaard ehdottavat, että suojelun puolesta voidaan argumentoida myös teknisellä kielellä. Kiistatontakin arvopohjaista argumentaatiota paremmin teknokraattiseen yhteiskuntaan uppoaisi kvantitatiivisilla mittareilla osoitettava kova näyttö pitkän käyttöiän merkityksestä.⁷⁸⁹ Kulttuuriperinnön säilyttämistä on pyritty kehystämään myös paikallisella kilpailukyvyllä ja sen puolesta argumentoidaan taloudellisena voimavarana.⁷⁹⁰ Harrison näkee tässä riskin arvomuotojen hämärtymisestä.⁷⁹¹ Poliittisessa päätöksenteossa painavat joka tapauksessa lyhyemmän aikavälin taloudelliset edut. Tässä tutkimuksessa useimmat haastateltavat ovat todenneet,

⁷⁸⁵ Jakonen 2020, s. 274.

⁷⁸⁶ Ks. paikallisdemokratian tilasta ja osallistumisesta luvusta 6.2.3

⁷⁸⁷ Ks. luku 3.2 suojelukäsitysten kehittymisestä.

⁷⁸⁸ Foucault 1969/2005. Foucaultin mukaan vallankäyttö on läsnä kaikessa ihmisten ja organisaatioiden toiminnassa. Tieto ja valta kytkeytyvät toisiinsa, sillä jonkin diskurssin vallitsevaksi, tietynlaista todellisuutta tuottavaksi ja toimintaa ohjaavaksi saaminen tuottaa valtaa.

⁷⁸⁹ Huuhka & Vestergaard 2020, s. 37. Jo käytössä olevia mittareita ovat esimerkiksi elinkaaren ympäristövaikutusten arviointimenetelmä LCA (life cycle assessment).

⁷⁹⁰ Ks. luku 3.2. Ajatus on esiintynyt komiteanmietinnöissä ja niitä seuraavissa strategioissa 1970-luvulta lähtien.

⁷⁹¹ Harrison 2020, s. 31.

ettei pidemmän aikavälin kysymyksistä kuten rakennusten kestävydestä tai arvoista, kestävästä kehityksestä, ilmastonmuutoksesta, saati luonnonvaroista edes keskustella maankäytön ja rakentamisen ratkaisuihin päätettäessä. Myös media-artikkeleissa näkökulma jäi marginaaliseksi.

ei ole tapahtunut oikein mitään edistystä, en mä tiedä liittyykö se jotenkin sivistyksenkin. Semmoiset kovat arvot ehkä painottuu tässä maailmassa ja jotenkin se kuulostaa osittain sanahelinältä kaikki nämä kestävät kehitykset ja ekologisuuteen ja hiilijalanjälkiin ja kaikkiin liittyvät asiat, että ihmiset ei ole ehkä kuitenkaan ihan oikeasti niiden asioiden takana, eikä sisäistä. (H10)

Sen enempää kuin kulttuuriympäristön voimavarapuhe, myöskään asiantuntijoiden ja tutkijoiden jopa itsestään selvinä pitämät kestävä kehityksen kysymykset eivät ole tavoittaneet, saati läpäisseet rakennetun ympäristön suunnittelun käytäntöjä kunnissa, joissa varsinainen päätöksenteko tapahtuu. Kuntien suunnittelukulttuurissa kestävä kehitys on alkuun käsitetty kaupunkirakenteen tiivistämisenä, joka on kunnille taloudellisesti edullista infran kannalta.⁷⁹² Ilmastopäästöjen osalta rakennetussa ympäristössä tarkastellaan lähinnä käytön aikaista energiankulutusta. Kunnissa saatetaan laatia purkukartoituksia, mutta olemassa olevaa rakennuskantaa säilyttäviä ratkaisuja ei juuri tutkita, vaikka se tehokkaimmin ehkäisisi ilmastopäästöjä, purkujätettä ja säästäisi luonnonvaroja.⁷⁹³ Suojelutavoitteiden yhteyksiä kestäväan kehitykseen tai ihmisten hyvinvointiin ei usein tunnisteta eri toimijoiden keskuudessa. Sekä haastattelu- että mediatekstiaineistossa tulee myös esille, että purkamista saatetaan jopa perustella kestävyystekona.

kestävästä kehityksestä ja ilmastopolitiikasta puhutaan, mutta siellä jää jalkoihin aina nää kulttuurihistorialliset arvot. Jopa niin, että kulttuurihistorialliset arvot saattaa olla vastapooli kestäville kehitykselle. Kestäväksi kehitykseksi lasketaan sellaiset uudet talot, jossa on paksut lämmöneristetyt seinät ja koneellinen ilmanvaihto, joka ottaa energiaa talteen ja suurin piirtein sen tyyppisiä asioita, ja sitten vahingollista on kaikki vanhat makasiinirakennukset tai asuintalot, jossa ei oo nykyvaatimusten mukaisia energiatehokkuusarvoja. (H6)

Tiedollisista väittämistä muodostuu helposti kiistan kohteita. Samalla perusteella voidaan sekä puoltaa että vastustaa hankkeita.⁷⁹⁴ Kestävä kehityksen sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus jää myös helposti sivuun teknistaloudellisiin näkökohtiin keskityttäessä, vaikka ymmärrys siitä olisi erityisen tarpeellinen sovitettaessa yhteen ympäristön, yhteiskunnan ja talouden keskenään kilpailevia tavoitteita. Myös sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta tietty jatkuvuus ja pysyvyys ovat ihmisille välttämättömiä. Samalla siihen liittyy ristiriita, sillä toisaalta kyvyttömyys luopua nykyisestä elämäntavasta voi estää saavuttamasta kestävyystavoitteita.⁷⁹⁵ Teknistaloudellisiin mittareihin kapeutuva kestävyystarkastelu ei tavoita rakennettujen ympäristöjen ja niihin liittyvien elämäntapojen moninaisuutta.

⁷⁹² Nevalainen 2004, s. 81.

⁷⁹³ Vierikko, K. ym., 2020. Kiertotalous maankäytön suunnittelussa. S. 23.

⁷⁹⁴ Peltonen & Villanen 2004, s. 36.

⁷⁹⁵ Rantamäki 2022, s. 35, 37.

Kestävä kehitys käsitetäänkin suunnittelukulttuurissa eri toimijoiden ta-
hoilla hyvin eri tavoin. JP Jakonen kirjoittaa konsensustodellisuuden harhasta,
jossa katsomme samaa maailmaa, mutta näemme erilaisen maiseman. Itselle it-
sestään selvinä näyttäytyviä asioita ei tule siksi sanoitettua ääneen.⁷⁹⁶ Kuvitelma
siitä, että muutkin tahot jakavat saman maailmankuvan ja tiedon, voi johtaa olet-
tamuksiin, joille ei todellisuudessa ole katetta.

kulttuuriympäristöasiantuntijat pitää tosi itsestään selvänä, että meidän toiminta on
kestävän kehityksen mukaista, eikä sitä tarvitsisi selittää enempää. -- että ammattilai-
set pitää sitä selviönä ja me ollaan aina ajateltu niin, että se on osa tätä alaa ja niin se
kyllä onkin osaltaan, mutta pientä itsekiittäisyyttä siinäkin voi olla ja pitää olla kykyä
tosiaan kuvata sitä. (H7)

Tutkimushaastattelussa tulee esille, että suunnitteluprosesseihin osallistuvilla
tahoilla voi olla hyvinkin erilaiset tietopohjat ja käsitteistöt. Sektoroituneessa vi-
ranomaisohjauksessa on totuttu tuottamaan tietoa yksittäisistä näkökulmista, eri
toimijat tulevat mukaan eriaikaisesti ja suunnitteluprosessit toimivat lineaari-
sesti. Haastateltujen mukaan kohtaamattomuus osaltaan johtaa myös siihen, ett-
eivät eri tahot välttämättä tunne toistensa toimintaa ohjaavia reunaehtoja. Koko-
naisnäkemystä käsillä olevasta asiasta on vaikea muodostaa.

holistinen näkemys puuttuu. Ja tää on mun mielestä kauhean traagista, ja tuossa kun
mä aikaisemmin sanoin siitä, että jokaisen pitäisi hoitaa sitä omaa leiviskäänsä, niin
mä en tarkoita sitä, että ihmiset voisi olla sivistymättömiä. Eli se, että sä hoidat jotain
roolia, se on kuin näytelmässä, että sä tiedät mikä se koko juttu on, mutta sulla on se
oma rooli mitä sä hoidat, niin sä et pomppaa yhtäkkiä sen kaverin rooliin, vaan sä
hoidat sitä sun omaa, jotta se kokonaisuus pysyy johdonmukaisena. (H8)

Käsitys toimijoiden rooleista ja tehtäväkentästä osana prosesseja ei myöskään ole
kaikille selvä. Museoviranomaisilta saatetaan odottaa taloudellisten vaikutusten
huomioon ottamista lausunnoissaan,⁷⁹⁷ vaikka muidenkaan sektoriviranomais-
ten kuten pelastustoimen tai ympäristöterveyden asiantuntijoilta ei odoteta vas-
taavaa kustannusnäkökulmaa.

Museovirasto ei ota kantaa mahdollisen korjaamisen hintaan. Museovirasto on kult-
tuuri- ja rakennusperinnön asiantuntija, ja siitä näkökulmasta rakennus on säilytettävä.
(HS 30.9.2019 Nyt selvitetään perustusten kunto.)

Tähän tutkimukseen haastatelluilla asiantuntijoilla ei laajemmassa määrin ole
museoalan kokemusta, mutta sidosryhmänä museon toimintaa näytetään tunte-
van heikosti. Yhteiskunnallisen kontaktipinnan ei kulttuuriympäristötehtävässä
pitäisi rajoittua kulttuurialaan vaan ulottua monin tavoin maakunnallisiin ver-
kostoihin kuten aluekehittämiseen ja -suunnitteluun.⁷⁹⁸ Joillakin alueilla kulttuu-
riympäristötyö on jo pitkään toiminut osana alueellisia verkostoja, mutta kaikilla
alueilla näin ei ole.

Kulttuuriympäristötehtävän kirjaaminen museolakiin ja muiden viran-
omaisten toimivallan rajaaminen asettaa entistä enemmän vastuuta kulttuuriym-

⁷⁹⁶ Jakonen, JP. 2023. Konsensustodellisuuden harha: kerrostalomalli systeemisen muutok-
sen pohjana. S. 231.

⁷⁹⁷ Ympäristöministeriö & Museovirasto 2022, s. 26.

⁷⁹⁸ Kärki 2010, s. 59–60. Ks. myös Uusi-Seppä 2017, s. 18.

päristöstä alueellisten vastuumuseoiden harteille suunnitteluprosesseissa. Kulttuuriympäristön kannalta olennaista on, riittääkö museoihin osaavaa henkilöstöä vastaamaan lisääntyneisiin vastuisiin. Tehtävissä vaadittavasta substanssin ylemmästä korkeakoulututkinnosta ja monialaisesta maankäytön, juridiikan ja viestintäosaamisen tietotaidon tarpeesta huolimatta esimerkiksi palkkaus on yksi korkeakoulutusta vaativien alojen matalimpia.⁷⁹⁹ Se ei ole pysynyt tehtävänkuvan muutosten perässä. Myös museoiden painotukset eroavat toisistaan kulttuuriympäristötehtävän käsittämisessä ja organisoimisessa.⁸⁰⁰ Lakimuutoksen myötä museoiden resursseja on yhdenmukaistettu, mutta museon toimintaa ei välttämättä ole johdettu tukemaan kulttuuriympäristötyötä kokonaisvaltaisesti. Siinä missä joissakin museoissa kulttuuriympäristötehtävä ymmärretään alueellisten vastuumuseoiden yhteiskunnallisena tehtävänä integroituen esimerkiksi näyttely- ja pedagogiatoimintoihin, toisissa se jää museoissa työskentelevien yksittäisten tutkijoiden tehtäväksi typistyen resurssisyistäkin lausuntotyöhön.⁸⁰¹ Tällaisella on merkitystä siihen, miten hyvin museon kulttuuriympäristötyö näkyy ja ymmärretään rakennetun ympäristön eri sidosryhmien keskuudessa.

Tutkimusaineistossa museoviranomaisilla nähdään olevan erilaisia tapoja hahmottaa kulttuuriympäristön suojelukysymyksiä suunnitteluprosesseissa. Esimerkiksi rakennuskeskeisyys tai perinnerakentaminen saattavat painottaa. Henkilöriippuvaiset toimintatavat koskevat yhtä lailla museotakin.

museoviranomainen on – korostuneen paljon sellainen, että se saattaa olla yhden virkamiehen näkemys asiasta. Ja se on yhtä suurella painoarvolla ja sitten vielä kun satuu niin, että jos virkamies vaihtuu, niin se näkökulma voi muuttua saman tien. (H6)

Museon kulttuuriympäristötehtäviin ei ole suoraan valmistavaa koulutusta, vaan niihinkin tullaan erilaisilla ylempään korkeakoulututkinnon koulutus- ja kokemustaustoilla, joissa eri painoituksin omaksutut näkemykset suojelusta voivat poiketa toisistaan. Myös harkinnan tapauskohtaisuus herättää usein kysymyksiä siitä, mitä kulloinkin oikein suojellaan. Materiaalisen autenttisuuden säilyttäminen on tavallisin museokokoelmissa käytetty säilyttämisstrategia, mutta eletyissä rakennetussa ympäristössä keskeisenä on pitkään nähty dynaaminen säilyttäminen, joka mahdollistaa kohteen kestävä ylläpidon käytössään.⁸⁰² Rakennuksen autenttisuuden säilyttämisen näkökulma voi silti olla törmäyskurs-

⁷⁹⁹ Monissa alueellisissa vastuumuseoissa rakennustutkijan kuukausipalkka alkaa kakkosella vuoden 2024 alussa. Kaupungit noudattavat usein palkka-avoimuutta ja palkkaus on nähtävissä rekrytointi-ilmoituksissa. Kunta-alalla mahdollinen kokemuslisäkään ei juuri nosta peruspalkkaa.

⁸⁰⁰ Uusikylä, P., Köppä, L. & Lintinen, U. 2024. Museoiden valtiosuosijärjestelmän uudistuksen ja museopoliittisen ohjelman 2030 arviointi.

⁸⁰¹ Myös uudistusta edeltäneessä maakuntamuseoselvityksessä tunnistettiin museoiden kulttuuriympäristötyön resurssien merkittävä vaihtelu ja toiminnan eroavaisuudet. Ks. Uusi-Seppä 2017, s. 10.

⁸⁰² van Mensch 1992. Ks. myös Vilkuna, J. 2011. Kaksi säilyttämisstrategiaa – esimerkkeinä Dapne ja Blue Marlin. Staattisen strategian tavoite on materian ulkoisen aitouden säilyttäminen, dynaaminen strategia säilyttää kohteen toiminnallisuuden, vaikka kohde menettää materian autenttisuutta sitä mukaa, kun kuluva osia korvataan. Artikkelissa painottuvat tekniset ominaisuudet esimerkiksi laivoissa, lentokoneissa ja autoissa. Esimerkki on sovellettavissa myös rakennettuun ympäristöön.

silla dynaamisen säilyttämisen ja toisaalta myös rakennetun miljöö kokonaisuuden säilymisen kanssa.

Niin kutsuttu Karjamaja on ollut suojeltu, mutta Museovirasto on puoltanut huonokuntoisen rakennuksen purkamista, koska sen korjaaminen olisi vastannut uudisrakentamista. (Yle uutiset 27.4.2020. Mustialan historiallinen miljöö muuttuu Tamme-
lassa)

Kailan mukaan rakennussuojelussa on erotettava rakennuksen antikvaarinen suojelu ja rakennetun ympäristön visuaalinen suojelu. Antikvaariselta kannalta pienikin uusi osa on kopio, kun taas esimerkiksi rakennuksen symbolinen muistomerkkiarvo säilyy, vaikka rakennusosia ja materiaaleja vaihdetaankin. Kaila katsoo myös suojeluviranomaisten syyllistyvän itsepetokseen rinnastaessaan suojelun lipun alle sekä säilyttäen korjattavat että väliaikaisesti *peruskorjausraunioksi* puretut kohteet.⁸⁰³ Rakennussuojeluun ja säilyttävään korjaamiseen liittyy mahdollisimman vähäinen kajoaminen ja harkinta siitä, mitä rakennuksia ja rakennelmia tai niiden osia ja materiaalia on mahdollista säilyttää uusimisen sijaan. Silti joissakin kohteissa ainoa säilymisen mahdollistava vaihtoehto voi olla merkittäväkin alkuperäistä materiaa uusiva korjaus. Suojeluperusteiden moninaisuus ja harkinnan tapauskohtaisuus ovat alttiina henkilöriippuvaisille tulkinnoille.⁸⁰⁴ Samalla ne voivat olla alan ulkopuolella vaikeita ymmärtää.

Kivilaakso katsoo monen rakennussuojeluun liittyvän väärinkäsityksen liittyvän asiantuntijoiden ja suuren yleisön käyttämän kielen eroavaisuuksiin. Elettyn ympäristön suojelu ei tarkoita käytettävyyden vähentämistä, vaan ohjaamista tiettyjen erityispiirteiden ja ominaisluonteen säilyttämiseen.⁸⁰⁵ Nykyiset rakennussuojelun välineet eivät kuitenkaan tavoitteistaan huolimatta toimi rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuuksien vaalimisessa. Tutkijat Laura Berger ja Panu Savolainen ovat nostaneet esiin yhteiskunnallisesti merkittävän kysymyksen Suomen yleisimpiin kaupunkimaisemiin eli lähiöihin kohdistuvasta purkuaallostasta ja muutospaineista.⁸⁰⁶ Etenkin kaupunkien tiivistämisedologiassa sivuutetaan usein väljyyden, vehreyden ja tilan merkitys rakennettua ympäristöä tasapainottavana ja viihtyisyyttä edistävänä tekijänä puhumattakaan ympäristön historiallisesta luettavuudesta. Suojelumääräykset eivät välttämättä ulotu rakennetun ympäristön kokonaisuuksiin pihapiireineen ja ympäröivine viheralueineen tai kulkuyhteyksineen ja aineettomine merkityksineen, vaikka ne olennaisesti kuuluvat maiseman ja kylä- tai kaupunkikuvan kokonaisuuteen ja vaikuttavat paikan kokemiseen.

Berger ja Savolainen kysyvät, mikä on asukkaiden äänen merkitys ja missä määrin viranomaisten kuten museon tai kaavoittajan näkemys saa painoarvoa.⁸⁰⁷ Kivilaakson mukaan kulttuuriympäristötoimijoiden haasteeksi muodostuu, että he ovat kansalaisten asialla, mutta työskentelevät kaavoittajien ja toteuttajien kanssa. He operoivat kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen kanssa, kun määrää-

⁸⁰³ Kaila, P. 2022. Talotohtorin rakenneopas. S. 38, 525.

⁸⁰⁴ Ympäristöministeriö & Museovirasto 2022, s. 25–26.

⁸⁰⁵ Kivilaakso 2017, s. 112, 161.

⁸⁰⁶ Berger, L. & Savolainen, P. 2023. Betonia, metsää, mielikuvia: Lähiöiden perintötyymisen monet kasvot. S. 16.

⁸⁰⁷ Berger & Savolainen 2023, s. 16.

vässä asemassa ovat taloudelliset arvot. Viranomaisille argumentointi paikallisyhteisön nostalgiasävytteisellä tiedolla on vaikeaa, sillä ratkaisut tehdään taloudellisen ja poliittisen päätöksenteon ehdoilla.⁸⁰⁸ Ristiriita osallisuutta ja paikallistiedon merkitystä korostaviin strategisiin tavoitteisiin on merkittävä.

Kahneman kirjoittaa *suunnitteluharhasta*, joka uhkaa tilanteessa, missä suunnitelmia edistetään tietyistä näkökulmasta jättäen huomiotta olennaisia muiden osapuolten (kuten paikallisyhteisön) näkökulmia. Toisaalta vaikka näille altistuttaisiin, ne jätetään asiantuntijayhteisössä kollektiivisesti huomiotta, jos niitä ei koeta sopivaksi sisäpiirin näkemykseen.⁸⁰⁹ Kyse voi olla myös *teorian aiheuttamasta sokeudesta*, jossa omaksutun ammatillisen ajattelun puutteita on vaikea havaita.⁸¹⁰ Tällöin kiinnitytään helpommin auktorisoituun diskurssiin, mikä on omiaan leventämään asiantuntijatiedon ja kansalaisten kokemustiedon välistä kuilua. Haastatteluissa nähdään etenkin suunnittelijoiden ongelmana lukkiutuminen tiettyyn totuttuun toimintamalliin, vaikka erilaisten rakennettujen ympäristöjen moninaisiin kysymyksiin ei voi olla vain yhtä oikeaa ratkaisutapaa.

Suomessa 15 johtavaa arkkitehtitoimistoa tekee kapeampaa arkkitehtuuria, kuin yksi eurooppalainen suuri, jättimäinen arkkitehtitoimisto. Niin Suomesta on lähtenyt tällä tavalla harmillisesti tällaiseen SAFA-kuplaraiteelle tää koko kokonaisuus, joka sit sulkee ammattilaisten silmät ymmärtämästä sitä moniarvoisuutta ja moni-ilmeisyyttä, mitä monen, niin kun kansan syvistä riveistä kumpuaa, että mikä on kaunis talo, mikä on kaunista miljööttä. Ihmiset ovat ihmeissään, miksei sellaista voisi luoda nytkin uutena, ja tää humanismin vastaushan on, että *"haluatteko te sitten käydä jossain barokki-vaatteissa tanssiaisissa ja haluatteko te nyt sitten oikeasti, että tehdään samoilla kalliilla rakennusmenetelmällä pelkistä tiilistä ja muista, että tulee oikein se historia ja juurevuus ja kaikki aidosti ja rehellisesti"*. (H5)

Kulttuuriperintöalan auktorisoidun diskurssin⁸¹¹ käsite soveltuukin myös kaupunkisuunnittelu- ja arkkitehtuurikeskusteluun. Vaikka aikoinaan kansanliikkeenä alkanut suojelukeskustelu ei ole saanut modernin rakennuskannan osalta kansalaisia aktivoitumaan, kansalaisyhteiskunnassa on noussut kritiikkiä rakennetun ympäristön laatua kohtaan suunnittelu- ja arkkitehtuurikysymyksenä.⁸¹² Tutkimusaineistossa tulee esille, että ihmiset nostavat tällaisten teemojen kautta esiin ympäristökokemuksiaan.

ihmiset toki myös arvostaa sitä kaunista ympäristöä, että onhan sitten näitä myös facebook-ryhmiä, jotka on lähtenyt vaatimaan sitä vanhaa ja laadukasta rakentamista, niitä sellaisiakin on, mutta tota jotenkin se täytyisi nostaa ja nousta myös vahvemmin sinne politiikan agendalle, että vähän semmoinen teknokraattinen maa me olemme välillä monessa suhteessa. (H20)

Haastatteluissa esille tulee erityisesti vastakkainasettelu kansalaiskeskustelun ja arkkitehtuurin tai kaupunkisuunnittelun asiantuntijoiden kesken, vaikka mo-

⁸⁰⁸ Kivilaakso 2017, s. 186, 205.

⁸⁰⁹ Kahneman 2012, s. 287, 290, 299.

⁸¹⁰ Kahneman 2012, s. 251.

⁸¹¹ Smith, L. 2006.

⁸¹² Sosiaalisessa mediassa toimivaan *Arkkitehtuurikapinaan* kuuluu Facebookissa yli 15 000 jäsentä. Arkkitehtuurikapinan tarkoituksena on edistää kauneuden, kestävä perinnerakentamisen ja ihmistä miellyttävän ympäristön paluuta rakennettuun ympäristöön. Ryhmän esikuva löytyy ruotsalaisesta liikkeestä Arkitekturupproret – Det finns alternativ till fyrkantiga lådor. Jäsenmäärä joulukuussa 2023. Arkkitehtuurikapina. Verkkosivu.

lemmat tahollaan peräänkuuluttavat hyvää ympäristöä. Asiantuntijoiden teoreettiset perustelut ja paikallisten asukkaiden omaa arkea kehystävän ympäristön viihtyvyyden kokemukset eivät kuitenkaan kohtaa.

Sitten on nyt tää uusi maailma, arkkitehtuurikapinamaailma ja tää tämmöinen, että uusvanhaa suositaan. -- Mä ymmärrän että niillä on vähän sama ajatus, kuin mitä mä puhun siitä hyvästä ympäristöstä, mut se on niin yksioikoinen se kela, että kun tehdään vanhan näköistä niin sitten on hyvä. --- Siinä on tietynlaisia ehkä ongelmia, kun se ei todella perustu sellaiseen sanotaanko ehkä tieteelliseen katsantoon, että se ei ota huomioon sitä kiinnostavuutta, jota on myös se muutos. (H2)

Kuten kulttuuriympäristöarvojen kysymyksissä muutenkin, ihmisten osallisuus omaan ympäristöönsä ja kokemuksellinen tieto tarvitsee tilaa ja vastaanottavuutta myös arkkitehtuurikeskustelussa, jossa se vastaavasti törmää ammattikunnan omaksumiin oppeihin ja käytänteisiin. Nymanin mukaan arkkitehtien käyttämä ympäristön muodostumisen kieli on käyttäjille vierasta, vaikka arkkitehtuuri on ihmisten asia ja käyttäjien viihtymisen ammattikunnan työn ytimessä. Arkkitehteillä on yhä valtaa määritellä ”hyvä maku”, vaikka arkkitehtien valta-asema onkin luisunut paljolti reunaehtoja saneleville rakennuttajille.⁸¹³ Toisaalta jo 1960–70-luvulla katsottiin massatuotannon tarkoittavan hyvän arkkitehtuurin suhteellisen osuuden pienenemistä ja rakennuskulttuurin tason putoamista.⁸¹⁴ Kaikki ei kuitenkaan ole ollut massatuotantoa. Joukossa on myös laadukasta arkkitehtuuria, onnistunutta kaupunkisuunnittelua ja ajan kanssa pidetyiksi muodostuneita ympäristöjä. Hyvinvointivaltion rakentuessa on konkreettisesti rakennettu suurin osa ympäristöstämme. Asiantuntijahaastatteluissa etenkin arkisista kulttuuriympäristöistä ollaan huolissaan, sillä niiden arvoja ei ole vielä useinkaan tutkittu ja tunnistettu. Erityisesti julkiseen rakentamiseen, mukaan lukien puistot ja muut yhteiset tilat, on useimmiten panostettu. Asemakaavassa jäsennetyt rakennusten järjestys ja suhteet toisiinsa on osa paikan historiaa.

Kyllä siellä (modernissa) on aina sellaisia ideoita ja kantavia ajatuksia, jotka pitäisi säilyttää siinä ympäristössä, mutta se voi olla vielä vaikeammin ymmärrettävää muille kuin asian kanssa tekemisissä oleville, kuin sitten tää vanhemman rakennuskannan säilyttäminen (H1)

Kulttuuriympäristökysymykset eivät enää pitkään aikaan ole koskeneet vain harvoja säilyneitä puutalokaupunkejamme, vaan monenlaisia omaleimaisuutensa säilyttäneitä modernimpia alueita jälleenrakennuskauden pientaloalueista kauppakeskustoihin ja lähiöihin. Arkkitehtuurihistorioitsija Olli-Paavo Koponen toteaa, että niitä nyt uhkaavan purkavan täydennysrakentamisen argumentointi muistuttaa 1960–70-luvun taitteen keskustelua. Silloin puukaupunkien hävityksestä puhuttiin termillä saneeraus, joka nyt on korvattu positiivisemmalta kuulostavalla täydennysrakentamisella – ja purkamisen kohteena on tällä kertaa se rakennuskanta, jonka tieltä kyliä ja kaupunkeja 1960–70-luvulla purettiin.⁸¹⁵ Aikakauden suunnittelukäytänteissä historiallisille, kaupunkikuvallisille ja sosi-

⁸¹³ Nyman 2008, s. 55, 204–205.

⁸¹⁴ Pietilä, R. 1974. Arkkitehtuuri ja kotiseudun kasvot. S. 57–58.

⁸¹⁵ Koponen, O-P. 16.6.2021. Täydennysrakentamisen käsite – ympyrä sulkeutuu.

aalisille tekijöille ei annettu painoa, vaan taloudellisuus ja tarkoituksenmukaisuus ohjasivat suunnittelua, jossa vanhan kuului väistyä uuden tieltä.⁸¹⁶

Modernistisen suunnittelun käytänteet leimaavat yhä paljolti kaupunkisuunnittelua.⁸¹⁷ Arkkitehti Jan Gehl arvostelee modernismin ylviivistosta ja ulkoapäin suunnittelemisen periaatteita ihmisen mittakaavan ja koetun maiseman huomiotta jättämisestä. Ihmisten viihtyvyys ja kaupunkien kutsuvuus edellyttää ihmislähtöistä suunnittelua, joka huomioi elämän ja kaupunkitilan laadun.⁸¹⁸ Eri alojen tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, ettei viime vuosikymmenten suunnittelukäytänteillä olla onnistuttu luomaan sen enempää kestäväää kuin viihtyisäksi koettuaakaan ympäristöä harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta.⁸¹⁹ Nyman toteaa ihmisten tottuneen epäonnistuneisiin ympäristöihin, joita maailma on jo niin täynnä, että sellaisesta on tullut normaalia. Viihtymättömyyttä ei välttämättä osata paikantaa ympäristöön ja jää näyttämättä, mikä osa arkisesta ympäristöstä on ala-arvoisen suunnittelun tuotosta. Nymanin mukaan markkinataloudelle myös sopii ihmisten vieraantuminen ympäristöstään, sillä kun paikkoihin ei kiinnytä, ihmiset eivät myöskään vastusta jatkuvia muutoksia, joita pääomien kerääminen edellyttää.⁸²⁰ Vaarana kuitenkin on, että tiettyjen aikojen rakennetut ympäristöt leimataan kategorisesti, kykenemättä erottamaan paikkojen erityisyyttä. Modernit ympäristöt ovat kehystäneet jo usean sukupolven elämää ja muodostaneet heidän muistiympäristönsä.

Rakennukset ovat keskeinen osa kaupungin muistia, vaikka ne olisi tehty betonista. (Satakunnan kansa 19.5.2019 Betonin kauneus)

Suunnitteluprosesseissa ei välttämättä ole tapoja tunnistaa paikkojen merkityksiä tai esimerkiksi erottaa käyttö- ja korjauskelpoisia kohteita alkujaankin heikkolaatuisista. Monesti puuttuu myös tietoisuus toimintatavoista, joilla ympäristöä on luotu. Kulttuuriympäristön asiantuntijuus voi tuoda tätä esille, mutta haastatteluissakin tuodaan esille, ettei sitä välttämättä haluta ottaa vastaan yhteistyönä ja kunnalle tai omistajalle tarjolla olevana alan asiantuntija-apuna, vaan saatetaan kokea vastapuolena. Pihlman näkee kuntien ja museon välisen yhteistyön vähäisyyden tuhoisana, sillä etäisessä suhteessa tietoa ei oteta vastaan.⁸²¹ Yhteistyöhön ei välttämättä myöskään ole resursseja, ja museon työkalupakki on niukka kun esimerkiksi valitusoikeus selkänोजना on rajallinen.⁸²² Museo operoikin paljolti informaatio-ohjauksella, mutta etenkin ristiriitatilanteissa on usein

⁸¹⁶ Niskanen, R. 2010. Ja jumala loi kaupungin. S. 36–40. Artikkeliki käsittelee Olavi Laisaaren suunnitteluideologiaa.

⁸¹⁷ Männistö-Funk, T. 2023. Vanha kaupunki tuhon valossa. Carl Jacob Gardberg ja rakennussuojelu Turussa. S. 68.

⁸¹⁸ Gehl, J. 2018. Ihmisten kaupunki. S. 198–199. Ks. myös Vaattovaara ym. 2021, s. 206–207, Järvensivu, P. 2016, s. 98–99.

⁸¹⁹ Esim. Vaattovaara ym. 2021.

⁸²⁰ Nyman 2008, s. 105, 208.

⁸²¹ Pihlman 2007, s. 221.

⁸²² Alueellisilla vastuumuseoilla ei ole esimerkiksi purkamisluvista valitusoikeutta MRL:n perusteella. Ne eivät voi valittaa myöskään oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain valitusoikeutta koskevan yleissäännöksen nojalla yleisen edun valvonnan perusteella, sillä niille ei kuulu lakisääteistä valvontavastuuta. KHO 2024:26 vuosikirjapäätös. Museoilla ei myöskään ole käytössään vastaavia ympäristölainsäädännön osaamisen resursseja kuin valtion aluehallinnon viranomaisella, kuten ympäristölainsäädäntöä tuntevia juristeja.

tyypillistä, että asiantuntijatieto kyseenalaistetaan.⁸²³ Haastattelu- ja media-aineistossa tulee esille, että kyseenalaistaminen koskee usein juuri kulttuuriympäristön arvoja ja suojelukysymyksiä.

siis vertaus luonnonsuojeluun ja ympäristön vaalimiseen, sen mitä ihminen ei ole muovannut, niin se on mun mielestä tavattoman kiinnostavaa tässä kaavoituksen ja kaupunkisuunnittelun yhteydessä. Ja juurikin se, että luontoselvitykset versus rakennusselvitykset, että miksi luontoselvityksiä, jotka laatii biologi, niin niitä harvoin kyseenalaistetaan, että miten niin tämä perhonen on arvokas. Mut sitten, jos rakennuskulttuuriselvityksessä on, että tämä meijeri on arvokas, niin siihen saattaa vieläkin kuulla ihan niin kun asiantuntijakaavoittajilta, että ei tää *mun mielestä* ole. Poliitikoilta kuulee sen aina, siis poliitikothan ei arvosta perhosia eikä vanhoja meijereitä. (H19)

Asiantuntijuudella ei siten välttämättä ole sen enempää vaikutusmahdollisuuksia suunnittelukulttuurissa kuin kansalaisillakaan. Tutkimustiedolle ympäristön laadun merkityksestä, kuten lähiluonnosta ja historiallisista ympäristöistä ihmisten hyvinvoinnille⁸²⁴ on vaikea saada painoarvoa talousohjauksen puristuksessa.

Tutkimushaastatteluissa kaivataan fasilitointia suunnitteluprosessien eri osapuolten kohtaamiseen. Muiden auttaminen tietämään helpottaisi eri osapuolia näkemään ”saman maiseman.”⁸²⁵ Maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset prosessit eivät kuitenkaan ala riittävän aikaisessa vaiheessa tällaisen suunnittelukulttuurin saavuttamiseksi, sillä keskeisiä tavoitteita on saatettu lukita jo aiemmin muussa prosessissa.

siinä alkuvaiheessa, niissä ekoissa luonnosteluissa ja vaihtoehtojen mietinnöissä, sama korjataan vanhaa taloa, täydennysrakennetaan sitä vaan tehdäänkö uutta korttelii viereen tai mikä ikinä se kuvio onkaan, että jos siinä ei ole sitä sellaista leikittelevää yhteiskehittelyvaihetta sellaisien tahojen kanssa, jotka on hankkeeseen ryhtyviä, joka tulee käsittelemään siihen liittyvää rakennuslupaa ja sen alueen kaavoittaja joka jotain kommentoi, sitten jotain vaikka museoviraston edustajaa tai ympäristökeskuksen edustajaa ja sitten sitä suunnittelukonsulttiporukkaa, niin että siellä on sitten sparraamassa myös ne yksikön johtajat, jotka sen kaiken tulee rakentamaan, että heidän ammattitaito tulee siihen mukaan myös. Että siinä on mielellään viidestä kymmeneen tahoön katsomassa niinku puhtaalta pöydältä, että mitä siinä niin kun voisi tehdä ja millaiset ne lainalaisuudet, reunaehdot eri näkökulmista on. Ja se kuka sitä johtaa, niin on oltava fasilitointihenkinen ihminen, ei missään nimessä joku designer tai ideologian kannattaja tai mitään muutakaan, vaan ainoastaan semmoinen, joka tasavertaisina kohtaa nää kaikki osallistujat ja tasavertaisesti ja alkaa rakentaa niistä ajatuksista synteesiä. Tää sama pätee vaikka asukasosallistumiskuvioihin ja muihin. (H5)

Vaikka haastatteluissa kaivataan yhteiskehittelyä, samalla tunnistetaan tilanteita, joissa joku osapuoli on kertakaikkisen haluton yhteistyöhön. Jos kyse on etukäteen lukitusta lopputuloksesta, asenteista ja valta-asetelmista tai väärinkäytöksistä, osallistaminen tai fasilitointi ei ratkaise asiaa.⁸²⁶ Tällaisissa tilanteissa myös konflikteja syntyy yleisimmin.

isoissa kaupungeissa vallankäyttö on jo niin hajaantunut, että siellä ei kukaan varmaan oikeasti koe, että joku valtion pieni viranhaltija tulisi varpaille, mutta ehkä pienemmissä kunnissa on sitä, että hei me ollaan oikeasti itsenäisiä. Kun on tunto siitä, että me saadaan tää päättää, niin sitten se tuottaakin sen että me *todella* tää ihan itseksemme

⁸²³ Peltonen & Villanen 2004, s. 38.

⁸²⁴ Ks. esim. Fujiwara, D. ym. 2014. Heritage and wellbeing.

⁸²⁵ Jakonen 2023, s. 231. ”Katsomme samaa maailmaa, mutta näemme erilaisen maiseman.”

⁸²⁶ Peltonen & Villanen 2004, s. 53.

tässä, me ei kuunnella yhtään ketään. Että kyllä siellä varmaan on myöskin sillä paikakunnan semmoisella vallankäytön ja hallinnon ilmapiirillä paljon merkitystä siihen, että sivuutetaanko ne vai eikö niitä sivuuteta. (H19)

Kahnemanin mukaan organisaatioilla, jollaisia kunnatkin ovat, on lähtökohtaisesti paremmat edellytykset välttää vinoumia ja virhearvioita, sillä ne ajattelevat luonnostaan hitaammin ja niillä on valta pakottaa toiminta prosesseihin, joissa edetään järjestelmällisesti. Parempi päätöksenteko edellyttää kuitenkin jatkuvaa laadunvalvontaa ja kulttuuria, jossa ihmiset pystyvät valvomaan toimintaa, sillä havainnoijat ovat avoimempia informaatiolle.⁸²⁷ Demokraattisessa päätöksenteossa ja vuorovaikutteisessa maankäytön suunnittelun prosessissa näin periaatteessa tapahtuisi, mikäli kaikki sujuisi ideaalin mukaisesti. Kuitenkin kuntien osaamisvajae, suunnittelutehtävän liian kapea kehystäminen, olennaisen informaation ja yhteistoiminnan puuttuminen tai liiallisen johdonmukaisuuden vaatimus johtaa helposti harhaan.

6.3.4 Rakentamiskulttuurin kulttuurinen kestävyys

Kuten edeltävässä luvussa on tuotu esiin, rakennussuojelu on suunnittelukulttuurissa jäänyt marginaaliseen asemaan ja siihen liitetään edelleen kielteisiä mielleyhtymiä, vaikka kulttuuriympäristötyössä on pitkään korostettu rakennusten käytön olevan parasta suojelua.

kyllä se nousee pintaan se, että se suojelu sanana, se on vähän niinku punainen vaate, että siitä heti nousee negatiivinen sävy siitä, että suojellaan. Tää tietysti liittyy moneen asiaan, mutta esimerkiksi käytännön työssä se voi aiheuttaa sen, että se ensimmäinen reaktio on, että mitään ei saa tehdä (H15)

Tässä luvussa aihetta tarkastellaan rakentamisen ja korjaamisen sekä kulttuurisen kestävyuden näkökulmista. Sattumanvaraisuuden ja rapautumisen syinä esiintyvät tässäkin yhteydessä erityisesti teknistaloudellisuus, tiedon ja taidon vajeet sekä toimintakulttuurin vaikutus.

Tutkimusaineistossa esille tuleva suojelun kannalta keskeinen toimintakulttuurin vaikutus eli jatkaminen totutulla, kulutuskulttuurin määrittämällä tavalla leimaa vahvasti rakentamiskulttuuria. Vallitseva rakentamiskulttuurimme ei perustu kestäville, ylläpidettäville tai edes kierrätyskelpoisille rakenteille ja materiaaleille. Toimintamalli on kuitenkin syvään juurtunut jo yli kuuden vuosikymmenen ajan, ja sitä jatketaan monista ongelmista huolimatta.⁸²⁸ Kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta olisi tunnistettava ne toimintatavat, jotka eivät ole kestäväällä pohjalla.

Suojelukeskustelu koskettaa kahta hyvin toisistaan poikkeavaa rakennusperintöä ja rakentamisperinnettä. Harvinaiseksi käynyt vanhin rakennusperintömme on perustunut pitkälti luonnon ja ilmaston olosuhteet huomioon ottavaan rakentamistapaan ja ekologiin materiaaleihin. Määrällisesti suurin osa raken-

⁸²⁷ Kahneman 2012, s. 477. Kahneman kirjoittaa organisaatioista yrityskontekstissa, mutta ajatus on sovellettavissa kuntaorganisaatioon.

⁸²⁸ Ahonen ym. 2020, s. 38, 44, 71. Kestävyysongelmien ohessa myös rakennusalan yritysten kannattavuuskehitys, työn tuottavuus, innovaatiotoiminta ja alan uusiutumiskyky ovat heikkoja.

netusta kulttuuriympäristöstä on kuitenkin rakennuskantaa, jossa on käytetty kestävän ylläpidon ja säilyttävän korjaamisen kannalta ongelmallisia materiaaleja, tekniikoita ja muotokieltä. Esimerkiksi tasakattoiset, räystäättömät ja monikerrosrakenteiset rakennukset eivät edusta ilmasto-olojamme ja sään ääri-ilmiöitä kestävää arkkitehtuuria. Monet materiaalit eivät myöskään ole huollettavissa, eivätkä patinoidu arvokkaasti. Ongelmaa esiintyy myös siinä vanhimmassa rakennuskannassa, joka on modernein opein ja materiaalein saneerattu.

Kertakäyttökulttuuri on kuitenkin vallinnut ihmiskunnan historiassa varsin lyhyen aikaa. Rakennusperintöalan toimijat ovat jo pitkään nostaneet esiin ajatuksen siitä, että perinteisellä rakentamistavalla on annettavaa myös tulevaisuuden rakentamiseen, sillä ratkaisut sisältävät vuosisatojen koettelemaa viisautta.⁸²⁹ Esimerkiksi monet rakennuksen ulkoiseen ilmeeseen vaikuttaneet perinteiset ratkaisut ovat samalla olleet ilmastokestävyyden ja teknisen toimivuuden kannalta olennaisia, kuten harjakatto kylmine vintteineen ja leveine räystäineen.⁸³⁰ Arkkitehdit Lars-Erik Mattila, Jonas Löfroos, Robin Landsdorff ja Markus Heinonen ovat kukin diplomitöissään tutkineet ekologisesti kestävän rakentamisen periaatteita. He poimisivat rakennusperinteestä yksinkertaiset, ylläpidettävät, kestävät ratkaisut, kuten massiivirakenteet. He muistuttavat monien ratkaisujen olevan pitkäaikaistestattuja ja vikasietoisia sekä laitteista riippumattomia, toisin kuin nykyrakentamiselle ominaiset monimutkaiset, korjauskelvottomat, monikerrosrakenteiset ratkaisut. Energiatehokkuuteen keskityttäessä sivuun ovat kuitenkin jääneet rakennuskannan kestävyys ja ylläpidon kannalta merkittävät suunnitteluun, arkkitehtuuriin, rakenteisiin ja materiaaleihin liittyvät ratkaisut.⁸³¹ Vanhoja rakennuksia pidetään lämmityksen kannalta energitehottomina unohtaen, että massiivirakenne myös varaa lämpöä tehokkaammin ja osa käytetystä energiasta pitää rakenteet kuivina ja terveinä.⁸³² Samaan aikaan energitehokkuudella perustellaan purkamista ja uudisrakentamista huomioon ottamatta materiaalien tuhlausta ja niistä aiheutuvia päästöjä, joilla on entistä suurempi merkitys ilmastopäästöjen vähentämisen kannalta energian muuttuessa yhä enemmän päästöttömäksi.

Tutkimushaastatteluissa useat asiantuntijat tuovat esiin olemassa olevien rakennusten vaalimisen olevan kestävän kehityksen mukaista ja kytkevät tämän resurssiviisauden myös ilmastotavoitteisiin. Samaan aikaan näkökulma on kuitenkin media-artikkeleissa marginaalinen, kuten myös käytännön toiminnassa.

tähän kulttuuriperinnön vaalimisen rinnalle on tullut hyvin paljon ilmastopolitiikka, eliikkä tavallaan, kyllä me aika monien arkkitehtien kanssa nähdään, että myös tällöin rakennusmateriaalien resurssiviisaan käytönkin kannalta, ei pelkästään sen kulttuuriperinnön vaalimisen kannalta, vaan myös sen ilmastovaikutusten kannalta

⁸²⁹ Kaila, 1997, s. 5.

⁸³⁰ Berghäll & Pesu 2008, s. 17.

⁸³¹ Arkkitehdit ovat perustaneet Suoja ry:n, jonka tarkoituksena on ratkaista rakennetun ympäristön ekologia, kansanterveydellisiä ja kansantaloudellisia ongelmia ja samalla uudistaa rakennustekniikkaa ja -taidetta. Ks. Suoja ry, verkkosivusto. Diplomityöt saatavilla sivustolla.

⁸³² Kaila 2022, s. 494.

olisi järkevää korjata, säilyttää vanhaa ja ottaa vaikka uuteen käyttöön, jos ei se ole tarkoituksenmukaista enää se vanha käyttö. (H6)

Käytössä pysyessään rakennus säilyy, ja elävänä pysyminen edellyttää aika ajoin myös muutoksia. Rakennukset ja rakennetut ympäristöt ovat muuttuneet aina. Rakennuksia suojelee ikään kuin itsestään ajatus korjaamisesta vanhan ehdoilla ylikorjaamisen kulttuurin sijaan. Pelkkään energiatehokkuuteen keskittyttäessä vaarana sen sijaan on, ettei 1970–80-luvun perusparannuskierroksen virheitä muisteta ja ne toistetaan tavoiteltavissa uusissa energiatehokkuuskorjauksissa aiheuttaen rakenteellisia ongelmia. Tuolloin lisäeristämisessä ei otettu huomioon vanhan rakennuskannan ominaispiirteitä.⁸³³ Näitä virheitä joudutaan yhä korjaamaan.

Muistan sen vaiheen, kun 80-luvun alussa tuli yks kaks kauhea määrä tämmöisiä energianeuvoja kuntiin ja sehän aiheutti paljon pahaa, koska silloin korjattiin ihan väärillä tavoilla niitä rakennuksia. Tarkoitus oli hyvä, mutta se aiheutti enemmän huolia ja ongelmia, kun olisi ollut ilman sitä. (H1)

Edellisellä perusparannuskierroksella unohtui, että eri tekniikoin rakennettua ja rakennusfysiikaltaan eri tavoin toimivaa rakennuskantaa ei voi käsitellä yhdellä ja samalla tavalla. Rakennuskannan suurta enemmistöä koskevaan korjaamiseen on kestävämpiä soveltaa vain kaiken uusimiseen tähtääviä menetelmiä ja perinrerakennuksia taas koskevat omat korjaamisen periaatteensa. Haastateltujen asiantuntijoiden mielestä rakentamisalalla ei kuitenkaan ole riittävästi osaamista, ja totuttu toimintakulttuuri virheiden toistamisineen jatkuu korjaamisessa.

ollaan toistettu jo tässä näin. Ja ihmiset ihmettelee sisäilmaongelmia kun me ollaan tehty vanhoista taloista pullotaloja. Totta kai sinne tulee sisäilmaongelmia, koska me ei pystytä hallitsemaan niitä ilmanpaineita, jotka aiheutuu näistä uusista koneellista tulo- ja poistoilmanvaihtoista. Ihan samoja ongelmia ollaan tekemässä, ihan yksi yhteen. (H14)

Vanhoille rakennuksille tulisi löytää oikea käyttäjä ja käyttömuoto, jolloin muutostöistäkin selvittää pienemmällä.⁸³⁴ Tutkimusaineisto osoittaa, ettei tällainen ajattelutapa kuitenkaan ole vallitseva. Viranomaisetkaan eivät juuri ohjaa sellaiseen, vaikka säännökset mahdollistaisivat kaavoituksessa vaihtoehtojen tarkastelun ja lupaehtoissa hienovaraisen korjaamisen.

mä olen sitä mieltä, että noi vanhat rakennukset, kun se ei ole se rakennus pelkästään, vaan se kielii siitä koko vanhasta elämäntyylisestä, elämästä, niin niiden arvostusta pitäisi lisätä myöskin viranomaisten puolella. Avittaa siis, että hei että me rakennustarkastajat autetaan teitä, että te löydätte tälle, että tää säilytetään ja jatkaa elämäänsä. Semmoinen puuttuu, että kyllä sä edelleen joudut menee hattu kourassa sinne vähän niinku ennen vanhaan katsastustoimistossa, että tää mun auto nyt on vähän vanha, mutta hei antakaa nyt vähän armoa. (H17)

Arkkitehti Kasper Järnefelt on pohtinut suomalaista suhtautumista korjaamiseen ja restaurointiin vertaamalla sitä Keski-Euroopan maihin. Vanhoja rakennuksia on siellä korjattu aina samoin menetelmin ja materiaalein, kuin ne on alkujaan

⁸³³ Kaila 1997, s. 472–474. Vuoden 1973 energiakriisi käynnisti perusparannukset, joka vanhojen talojen kohdalla väännytti sittemmin muotoon ”peruspilaaminen”.

⁸³⁴ Järvensivu, P. 2016, s. 105.

rakennettukin. Vanhan rakennuskannan määrä on taannut, että perinteisen korjausrakentamisen osaaminenkaan ei ole kadonnut, kuten Suomessa pitkälti on tapahtunut. Vaikka Keski-Euroopassakin korjauksia ja laajennuksia tehdään myös modernein lisäosin, se ei ole ainoa vallitseva menetelmä. Järnefeltin mielestä Suomen harvalukaiseen vanhaan rakennuskantaan tulee voida soveltaa myös muita ajatusmalleja, jotta historian siipien havinan voisi jatkossakin kokea vanhoissa rakennuksissa ja miljöissä.⁸³⁵ Tutkimusaineistossa tulee esille, ettei tällaista ajattelua ei helposti tunnusteta etenkin kuntien kiinteistöjen korjaamisessa.

peruskorjaus ei ole kokonaistaloudellisesti paras vaihtoehto. Myös peruskorjauksen lopputulos olisi pitemmällä elinkaarella epävarma, koska taloon jouduttaisiin todennäköisesti laittamaan muun muassa koneellinen tulo-poistoilmanvaihto. Tilapalvelut on ehdottanut koulun purkamista, mutta purku ei ole kiireellinen. (Espoon keskuslehti 18.12.2018. Espoossa toimii yli sata vuotta vanha kyläkoulu - lisätila tulossa)

Myös Kaila toteaa, että etenkin valtio ja kunnat syyllistyvät raskaaseen ylikorjaamiseen *"kokemuksen antamalla varmuudella ja kustannuksia karttelematta"*.⁸³⁶ Erään poikkeuksen muodostaa 1910-luvulla rakennettu Nousiaisten Paijulan koulu, joka korjattiin perinteisiä menetelmiä noudattaen ja varustettiin painovoimaisella ilmanvaihdolla. Peruskorjauksen pääsuunnittelijana toimineen arkkitehti Sakari Himasen mukaan avainasemassa oli tilaajan tahtotila, mutta myös arkkitehdilla on mahdollisuus ohjata suunnitteluun vanhan rakennuksen ehdoilla eikä uudisrakentamisen periaattein. Paijulassakin oletettiin ensin, että koneelliselta ilmanvaihdolta ei voida välttyä, mutta osaavan LVI-suunnittelijan suunnitelmat osoittivat myös painovoimaisen ratkaisun mahdolliseksi. Kouluun asennettiin hiilidioksidin mittauslaitteet, mutta ilmanvaihdon tehostamiseen ei tullut tarvetta.⁸³⁷ Esimerkki osoittaa tämän kaltaisten ratkaisujen olevan mahdollisia, mutta edellyttävän *"kivien kääntämistä"*. Hyviä esimerkkejä on muistakin vanhojen rakennusten korjauksista, mutta marginaaliin ne juuttuvat paljolti siksi, että valtavirrassa lukkiudutaan näkemään vain tietyt toimintamallit mahdollisina.

lisätään vaikka sitä koneellista ilmanvaihtoa niin paljon, että kiskotaan sieltä viimeisetkin mikrobit sieltä seinän ja maan sisältä sisäilmaan, niin totta kai siitä tulee ongelmia. Se tieto on lisääntynyt paljon tässä, mutta kaikilla se ymmärrys ei ole lisääntynyt, valitettavasti. (H8)

Järnefeltin mukaan Suomeen tuntuu mahtuvan vain yksi totuus, jossa korjausten ja uudistusten tulee edustaa oman aikamme arkkitehtuuria ja työmenetelmiä.⁸³⁸ Kulttuuriperintöä ovat kuitenkin myös monet kädentaidot, jotka synnyttävät konkreettisen, aineellisen tuotteen. Marketta Luutosen mukaan perinteenä elävälle taidollekin on ominaista muutos, käyttöön otetaan kenties uusia työvälineitä ja malleihin muotivirtauksia. Myös aineettoman käsityötaidon myötä syntyvä aineellinen tuotos on rekonstruktio.⁸³⁹ Monissa kädentaidoissa se nähdään

⁸³⁵ Järnefelt, K. 2010. Suunnittelijan ajatuksia Turengin aseman muutostöistä. S. 74–75.

⁸³⁶ Kaila 2022, s. 525.

⁸³⁷ Puhelinkeskustelu 16.1.2020, Sakari Himanen/Hila Arkkitehdit Oy.

⁸³⁸ Järnefelt 2010, s. 74–75.

⁸³⁹ Luutonen, M. 2014 Tekemisen taito – käsityön kulttuuriperintö. S. 96–97, 114.

(elävänä) kulttuuriperintönä, kun taas rakennettuun ympäristöön liittyen vastaava saatetaan leimata nostalgisena menneen haikailuna.

Siivonen ja Kouri huomauttavat, että nostalgia voi olla tervehdyttävä keino tuoda esille näkemyksiä ja vaihtoehtoja tulevaisuuden kohtaamiseen, vaikka ne löytyisivätkin menneisyydestä. Siten voi välittää asioita menneestä nykyhetkeen ja edelleen tulevaisuuteen.⁸⁴⁰ Kyse ei ole paluusta menneeseen, vaan tavasta elää nykyisyydessä. Nostalgiatutkijoiden mukaan juuret ja tietoisuus omasta ja yhteisöjen historiasta on edellytys sille, että ihmiset pystyvät tarvittaessa tekemään radikaalejakin valintoja ja muuttamaan elämäänsä.⁸⁴¹ Ehkä aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvä keskustelu perinteen elävyydestä mahdollistaa vastaavan keskustelun laajenemisen myös aineellisesta rakennetusta kulttuuriympäristöstä käytävään keskusteluun.

Siivosen mukaan muuttumattomana säilytettävän ja muuttuvan perinteen välillä on väistämättä jännite, jota voi lieventää päästämällä määrittelytyöhön kaikki asianosaiset mukaan. Tätä kulttuurin ja perinteen muutosta tulee ohjata ja suunnata myös ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden suuntaan, jotta ne voitaisiin saavuttaa. Tällöin tarvitaan ymmärrystä vallitsevista perinteistä ja niihin tarvittavista muutoksista.⁸⁴² Tulevaisuusperinnön käsitteen tarkoituksena on auttaa hahmottamaan, mikä toiminnassa on kestävä ja kestävä ja millaisia käytänteitä tarvitaan toivottavan tulevaisuuden näkökulmasta. Kulttuuriperintöä säilyttävään ja sitä ennallistavaan toimintaan rajoittuminen ei yksin riitä ratkaisuksi.⁸⁴³ Silti sitäkin tarvitaan.

Ajallisesti moniulotteisella rakennetulla kulttuuriympäristöllä on potentiaalia konkretisoida ajallinen jatkumo, mihin suuren museon käsitekin osaltaan viittaa.⁸⁴⁴ Erityisen ajankohtaisesti asia koskettaa hyvinvointivaltion synnyttämää julkista rakennuskantaa, jota tätä tutkimusta tehtäessä puretaan ja on purkuuhan alla joka puolella Suomea. Kalakoski asettaa toivoa Museoviraston lanseeraamalle *rakennettu hyvinvointi* -käsitteelle ja sivustolle, ja pitää näkyvyyttä hyvänä alkuna asennemuutokselle.⁸⁴⁵ Sivusto artikkeleineen dokumentoi ja jakaa aikakauden tarinan, mutta keinot eivät riitä takaamaan, mitä konkreettisesti jää jatkamaan tarinaansa kulttuuriympäristöön. Jatkumo ei ole mahdollista yksin aineettomia arvoja vaalimalla, joiden muistaminen edellyttää kiinnekohtia ympäristössä.

rakennuksissa se vanha materia ja tilaratkaisut, ne kantaa niitä arvoja, ne ei ole niitä arvoja, mutta niistä ne heijastuu ja jos se vanha materiaali, ne tilaratkaisut poistetaan, niin siellä ei ole enää mitään, mikä kantaisi niitä arvoja. Ne on sitten jo niin abstrakteja,

⁸⁴⁰ Siivonen & Kouri 2020, s. 91.

⁸⁴¹ Nostalgiatutkimus erottelee toisistaan pohtivan (*reflective*) nostalgian, joka on ihmiselle terveellistä ja välttämätöntä. Entistävä (*restorative*) nostalgia taas huolestuttaa tutkijoita, mikäli sillä pyritään lojaalisuuteen menneisyyden oppeja tai poliittisia henkilöitä kohtaan. Ks. Boym, S. 2001. The future of nostalgia. S. 41–56. Margalit, A. 2002. The ethics of memory. S. 10–11.

⁸⁴² Siivonen 2017, s. 283–285.

⁸⁴³ Siivonen & Kouri 2020, s. 97.

⁸⁴⁴ Hudson 1993, s. 55. Suuren museon käsite kuvastaa ympäristön ja maiseman kykyä välittää tietoa menneisyydestä, kun katsoja saa tarvittavaa tietoa näkemästään. Tiedon välittäminen on institutionaalisten museoiden tehtävä.

⁸⁴⁵ Kalakoski 2020.

että ne on yksittäisten ihmisten muistoissa tai valokuvissa tai muuta, että niitä ei pääse enää kokemaan niitä arvoja. (H19)

Järvensivun mukaan rakentamiskulttuuria määrittävä rahamotiivi sivuuttaa rakennuksen merkityksen itsessään tärkeänä. Vääristyneen ohjauksen takia siihen käytetyt luonnonvaratkaan eivät ole merkittäviä, jolloin korjausrakentamisen sijaan kannattaa tuhata energiaa, materiaa ja rahaa purkamiseen ja uudisrakentamiseen. Teknistaloudelliset ratkaisut kuten sääntelyn muuttaminen ja luonnonvarojen hinnoittelu eivät kuitenkaan yksin riitä, vaan rakentamiskulttuurissa huomio on kiinnitettävä laadullisiin ja sisällöllisiin kysymyksiin.⁸⁴⁶ Myös Vaattovaara kollegoineen peräänkuuluttaa *ihmiselle ihanaa* kaupunkia.⁸⁴⁷ Jo vuosikymmeniä vallinneessa teknistaloudellisia kysymyksiä painottavassa kulutuskulttuurissa sen enempää ekologisille kuin sosiokulttuurille näkökohdille ei kuitenkaan ole jäänyt tilaa.

Filosofi Hannah Arendt kirjoitti jo 1950-luvun lopulla jätetaloudeksi muuttuneesta yhteiskunnasta, jossa taloista, huonekaluista ja autoista on kestäväen käyttöluonteensa sijasta tullut kulutettavia ja jatkuvasti uudella korvattavia. Arendtin mukaan meitä ympäröivien esineiden ja asioiden pysyvyydellä ja kestävyydellä on kuitenkin ihmisten elämää vakauttava tehtävä.⁸⁴⁸ Kulutuskulttuuriin puolestaan kuuluu uuden haluaminen, mikä tarkoittaa jatkuvaa menneestä irti päästämistä ja käyttökelpoisienkin hylkäämistä. Sennett kirjoittaa tällaisen aikamme kulttuurisen ihanteen olevan monille ihmisille vaurioittava. Ajallisesti kestäväen kehityksen tarjoamisen sijaan yhteiskunnan ihanteena on jatkuva muutos, jossa myös ihmisiltä odotetaan joustavuutta siirtyä paikasta toiseen, työtehtävästä toiseen ja taitojen jatkuvaa päivittämistä käsityöläismäisen taidon ja ammattitaidon omaksumisen sijaan. Sennett huomauttaa, etteivät monet ihmiset kuitenkaan sopeudu tällaiseen ihanteeseen, vaan kaipaavat elämäntarinaansa jatkuvuutta, elämänkokemuksen ja oman osaamisen tai ammattitaidon arvostusta. Samalla ihmiset kuitenkin alistuvat yhteiskunnan rakenteisiin eikä niihin koeta voitavan vaikuttaa, vaikka ne koettaisiin itselle vahingollisina.⁸⁴⁹ Sama jatkuvan muutoksen ja siihen sopeutumisen vaade koskee myös rakennettua ympäristöä. Talousjärjestelmä perustuu tuotannon jatkuvaan kasvuun, jossa *"kohtalokasta ei ole tuhoaminen vaan nimenomaan säilyttäminen, sillä juuri säilytettyjen esineiden kestävyys on suurin este liikevaihdolle,"*⁸⁵⁰ kuten Arendt huomauttaa.

Huolenpito olemassa olevasta on ristiriidassa vallitsevan kertakäyttökulttuurin kanssa, jossa kasvua luo jatkuva olemassa olevan korvaaminen uudella. Samalla ihmisten arjessa usein näkymättömiin jäävät tällaisesta toiminnasta syntyvät haitat, kuten valtavat jätemäärät ja luonnonvarojen käyttö jossakin kaukana omasta elinpiiristä. Vaikka tämä on sinänsä ihmisillä tiedossa, sanonnan mukaisesti poissa silmistä on poissa mielestä. Yksilön mahdollisuudet toimia toisin ovat varsin rajallisia. Toimintakulttuuri ei helposti muutu, vaikka tutkimustieto lisääntyy.

⁸⁴⁶ Järvensivu, P. 2016, s. 102, 126.

⁸⁴⁷ Vaattovaara ym. 2021, s. 205.

⁸⁴⁸ Arendt, H. 1958/2002. Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot. S. 129, 137, 140.

⁸⁴⁹ Sennett 2007, s. 12–13, 17.

⁸⁵⁰ Arendt 1958/2002, s. 257.

tosiasioiden tunnustaminen olisi kaiken viisauden alku. Mikä tahansa suunnittelu, myös tulevaisuuden suunnittelu, sen täytyy pohjautua realistiseen dataan, muuten ei tule mitään. Ei tule mitään muuta kuin konfliktia, pahaa mieltä ja huonoja, semmoisia sattumanvaraisia ratkaisuja. (H8)

Vallitsevien olosuhteiden tunnistaminen on olennaista kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta. Tunnistamisen ja tunnustamisen lisäksi tarvitaan myös kykyä kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia. Erilaiset kriisit voivat tehdä poliittisesti mahdottomilta vaikuttavista asioista lyhyessäkin ajassa mahdollisia. Vallitsevien diskurssien ja poliittisen päätöksenteon suhdetta voidaan mallintaa Overtonin ikkunalla.⁸⁵¹ Malli kuvastaa sitä, näkeekö vallitseva julkinen mielipide jonkin politiikan mahdolliseksi, arvioiden sitä asteikolla: mahdotonta, radikaalia, hyväksyttävää, järkevää, suosittua. Ikkuna siirtyy, kun aiemmin mahdottomasta tai radikaalista tuleekin hyväksyttävää, järkevää tai jopa suosittua.⁸⁵² Ajattelutavan ja paradigman muutoksissa on kyse myös valtakamppailusta. Siksi vaihtoehtoisten toimintatapojen kehittäminen ja tulevaisuuksien kuvittelu on tärkeää, jotta valmiita vaihtoehtoja olisi esittää otollisessa muutoshetkessä.

poliittinen tahtohan tässä meidän demokratiassa on semmoinen, joka yleensä on se merkittävä, että jos saisi poliitikot lobattua jonkun asian taakse. Sillähän siinä rupeaa tapahtumaan, koska ne päättää kuitenkin valtion budjetista ja ne päättää kunnissa asioista, niin silloin voisi saada muutosta. Että tokihan asiantuntijat pystyy perustelemaan asiaa ja tuoda faktoja esille, mutta jos ei oo tahtoa siihen muutokseen, poliittista tahtoa, niin sittenhän niitä ei välttämättä niitä muutoksia tapahdu. (H3)

Historioitsija Ruther Bregmanin mukaan uusliberaali aika on päättymässä, eikä tiedetä mitä astuu tilalle. Juuri nyt on hänen mukaansa aika ajatuksille, joita on aiemmin pidetty mahdottomina. Hän myös muistuttaa, miten moni asia on jo muuttunut, ja miten paheksomme nyt asioita, jotka aiemmin olivat arkipäiväisiä. Onkin kiinnitettävä huomiota siihen, mikä tulevaisuudessa tullaan tuomitsemaan.⁸⁵³ Rakennetun kulttuuriympäristön kontekstissakin kertakäyttöisen ja luonnonvaroja tuhlailevan jatkuvan purkamisen ja uudisrakentamisen aikakausi voi lopulta jäädä lyhyeksi. Kestävyystieteilijät muistuttavat, että läpi historian on myös onnistuttu kehittämään toimivia hallinnollisia uudistuksia, mutta ongelmat eivät ratkea niillä keinoilla, joilla ne ovat syntyneet.⁸⁵⁴ Silti juuri nyt keinot puolustaa rakennetun kulttuuriympäristön säilyttäviä ratkaisuja ovat vähissä, sillä yhteiskunnassa vallitseva kulttuuri oikeuttaa toisenlaisen toiminnan talouden nimissä, johon myös tyydytään.

⁸⁵¹ Overtonin ikkuna on nimetty kehittäjänsä, politiikan tutkija Joseph Overtonin (1960–2003) mukaan. Ikkunasta käytetään myös termiä *window of discourses*.

⁸⁵² Lehman, J.G. 2010. An introduction to the Overton window of Political Possibility.

⁸⁵³ Bregman, R. 2020 Hyvän historia. Ihmiskunta uudessa valossa. Kirjoittaja mainitsee tulevaisuudessa tuomittavina asioina mm. planeetan tuhoamisen, eläinten kohtelun tehotuotantona ja lapsikuolleisuuden hoidettavissa oleviin tauteihin köyhissä maissa.

⁸⁵⁴ Paloniitty, T. ym. 2022. Kestävyysmurros ja rakenteet. S. 177, 151.

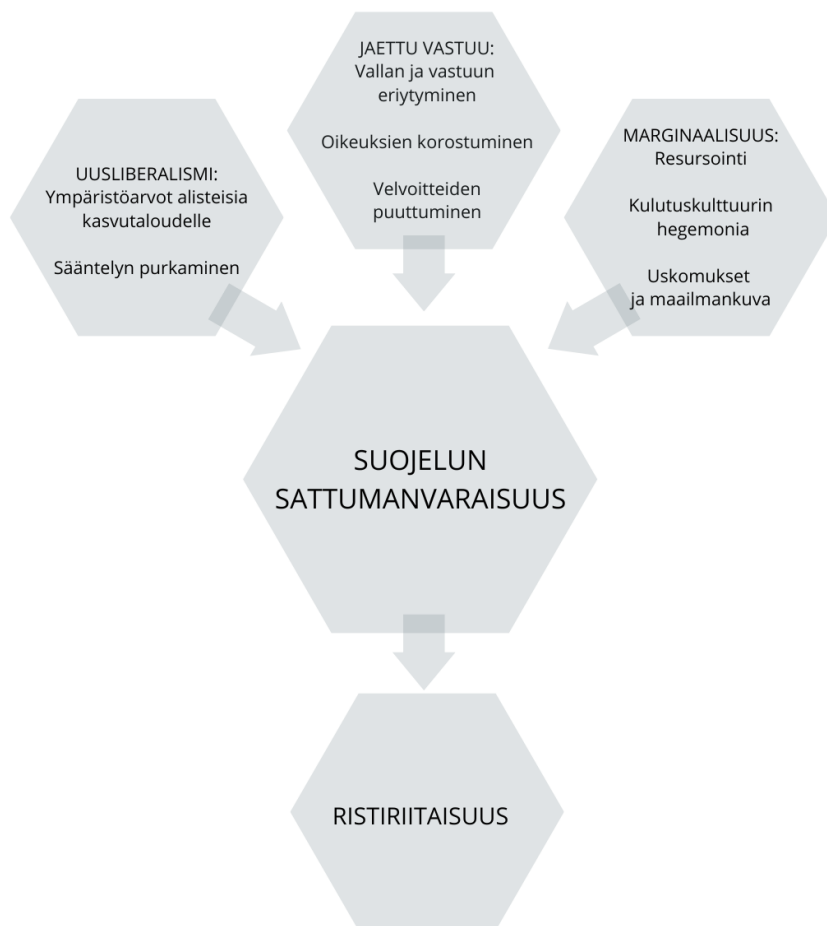
6.4 Yhteenveto ja analyysin tulosten arviointi

Tässä alaluvussa esitän kirjallisuusintegraatiosta lyhyen yhteenvedon sekä reflektoin ja arvioin analyysin pohjalta tehtyjen havaintojen yleistettävyyttä ennen siirtymistä johtopäätöksien pariin.

On muistettava, että media-aineisto ei kuvaa todellisuutta sellaisenaan, vaan mediaan päätyneitä näkökulmia. Haastatteluaineisto kohdistuu haastateltavien kokemusmaailmaan ja tietämykseen ja tuo siten esille koettuja ilmiöitä. Tässä aineistoanalyysia jatkaneessa kirjallisuusintegraatiossa käyty teoreettinen keskustelu kytkee aineistoon pohjautuvien tutkimuslöydösten ja tulkintojen liittymäpintoja aiempaan tutkimukseen eri tieteenaloilla. Tällä tavoin aineistoanalyysin pohjalta tehtyjä havaintoja on mahdollista myös yleistää, sillä kirjallisuusintegraatio osoittaa niiden kytkeytymisen aikaisempiin tutkimustuloksiin.

Vetääkseni aineistojen analyysin ja kirjallisuusintegraation yhteen olen vielä käynyt ne tutkimuskysymysten ohjaamana lävitse kysyen, mitkä ilmiöistä ovat olennaisia ja yleistettäviä tutkimusongelmaan vastaamiseksi. Tutkimuskysymykseni koskevat suojelun ristiriitaisuuden syitä, ilmenemistä ja ristiriitaisuutta ylläpitäviä tekijöitä.

Kuviossa 4 esitetty malli on aineistolähtöisen analyysin ja kirjallisuusintegraation pohjalta kiteytetty käsitteellinen pelkistys, joka kuvaa, millaiset asiat tutkittavaa ilmiötä eli rakennussuojelun ristiriitaisuutta tämän tutkimuksen perusteella selittävät. Malli ei kuvaa empiiristä todellisuutta sellaisenaan, vaan tämän aineistolähtöisen tutkimuksen analyysin esille tulleita näkökulmia tutkimusongelmasta. Malli rakentuu sattumanvaraistumisen ydinkäsitteen ympärille.

Kuvio 4 Aineistoanalyysin yhteenvedon käsitteellinen malli.

Kuvio 4 osoittaa, että sattumanvaraisuuteen ensinnäkin johtaa uusliberalismin mukainen yhteiskunnassa yleisesti vallitseva ympäristöarvojen alisteisuus kasvutalouden tavoitteisiin nähden ja sääntelyn purkamistavoitteet. Toisena sattumanvaraisuutta ilmentävänä tekijänä kuviossa on jaettu vastuu, jossa valta ja vastuu eriytyvät ja oikeudet korostuvat velvoitteiden puuttuessa. Kolmantena sattumanvaraisuutta ylläpitävänä tekijänä kuvio esittää kulttuuriympäristönäkökulman marginaalisuuden kaikkinaiseen resursoimattomaan nähden sekä suhteessa vallitsevan kulutuskulttuurin uskomuksiin ja maailmankuviin. Sattumanvaraisuus selittää rakennussuojelun tavoitteiden ja käytännön toteutumisen ristiriitaisuutta.

Kuvio muodostaa kehyksen tutkimuskysymyksiin vastaamiselle ja johtopäätöksille, jotka esitän seuraavassa, viimeisessä pääluvussa. Tutkimustulosten tiedollinen pätevyys nojaa tieteelliseen menetelmään, tässä tapauksessa aineistolähtöisenä analyysimenetelmänä käytettyyn grounded theoryyn. Tutkimusaineistojeni analyyseissä olen pitäytynyt tiiviisti aineistoissa tukeutumalla jatkuvan vertailun menetelmään, antamatta muiden tapahtumien vaikuttaa niihin. Esiymmärrykseni on silti osaltaan vaikuttanut siihen, miten tutkimusaihe kokonaisuudessaan, teorettinen keskustelu ja johtopäätökset ovat rakentuneet. Olen

avannut analyysin vaiheet, esitellyt aineistolähtöiset kategoriat ja tuonut myös kirjallisuusintegraatiossa esille aineistonäytteitä osoittaakseni teoreettisen keskustelun aineistolähtöisyyden.

Grounded theoryyn on tunnistettu liittyvän haasteita tulosten yleistettävyyden suhteen, sillä menetelmää käytettäessä aineiston koko on rajallinen ja lisäksi tutkijan rooli korostuu.⁸⁵⁵ Tutkijan tulkinnoilla on merkittävä rooli monissa muissakin laadullisissa tutkimusmenetelmissä ja humanistisessa tutkimuksessa oman position vaikutusta tulkintoihin on muutoinkin arvioitava kriittisesti. Olen hyödyntänyt asiassa myös seminaarityöskentelyä tuomalla tulkintojani tutkijayhteisön arvioitavaksi.

Kulttuuriympäristön parissa työskentelevänä lähtökohtaisesti näen huolenpidon rakennetusta kulttuuriympäristöstä monin tavoin ihmisten hyvinvointia edistävänä ja kestävän kehityksen eri ulottuvuuksia tukevana, yhteiskunnallisesti merkityksellisenä kysymyksenä, jolla on annettavaa tavoiteltaessa planeetan rajoihin sovittuvaa kestävää elämäntapaa ja toimintakulttuuria. Olisi vaikeaa työskennellä alalla, ellen kokisi tärkeänä toimia näiden arvojen puolesta. Oma arvomaailmani ei kuitenkaan tarkoita, ettenkö haluaisi ymmärtää myös muita näkökulmia asiaan ja olla kiinnostunut niistä. Päinvastoin on tärkeää tarkastella toimintaympäristöä ja oppia ymmärtämään toimijoita, sillä vaikka suojelua on ainakin strategiatasolla kehystetty omanikin tyyppisellä ajattelulla läpi vuosikymmenten, se ei ole saavuttanut yhteiskunnallisesti kuin marginaalisen aseman.

Pyrkimykseni on siksi ollut tarkastella tutkimusaihetta muistakin kuin kulttuuriympäristöalan näkökulmasta, sillä rakennetun ympäristön suojelukysymykset kytkeytyvät laajalti yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön ja toimintakulttuuriin. Kulttuuriympäristöalalle liiketalouden ja viestinnän tehtävien parista vasta aikuisiällä tullessa en koe kiinnittyneeni pelkästään kulttuuriympäristöalan ammatillisiin käytänteisiin, vaan olen kiinnostunut niiden kytkeytymisestä laajempaan viitekehikseen.

Halusin myös tarkastella asiaa kokonaisvaltaisemmin kuin omista näkökulmistani. Tutkimusta aloittaessa ajattelin, että oma näkökulmani aihepiiriin sattuu kansalaistoiminnan kokemusten pohjalta olemaan kohtuuttoman synkkä, sillä kulttuuriympäristöalan monissa tilaisuuksissa korostui monesti onnistunut toiminta. Toki olen sellaisia itsekin omissa työtehtävissäni saanut todistaa, mutta samalla minua häiritsi, että yhtä lailla olemassa olevat ristiriidat näyttivät tulleen häivytytyiksi esimerkiksi alan strategioista. Sivuuun jääneestä aiheesta tuntui olevan tarpeen luoda tilannekuvaa. Tämä tutkimus on auttanut entistä selkeämmin ymmärtämään, ettei kyse ole vain kohdalleni osuneista huonoista kokemuksista. Ne eivät ole yksittäistapauksia, vaan kertovat laajemmista rakenteellisista kysymyksistä, jotka mahdollistavat kulttuuriympäristöarvojen sivuuttamisen.

Tutkimustyöni ohessa olen seurannut keskustelua aihepiiristä työtehtävissäni, joita olen tutkimuksen tekoaikana (2020–2024) saanut tehdä useiden erisidosryhmien parissa. Niissäkin huomaan jatkuvasti, ettei kulttuuriympäristöalan kytkeytymistä tai annettavaa rakennetun ympäristön kestävyystavoitteille juuri tunnisteta. Huolenpito rakennetusta kulttuuriympäristöstä on hämmentävän

⁸⁵⁵ Utriainen & Kyngäs 2008, s. 24.

usein sivuutettu laajemmissa kestävyys- ja hyvinvointikeskusteluissa, vaikka rakennettu ympäristö kehystää lähes kaikkea toimintaamme. Vaikka olen pitänyt päivätyöni varsinaisen tutkimustyön ulkopuolella, on silläkin vaikutusta esiymmärrykseeni. Sekä tutkimuksessani että töissäni olen ollut erityisen kiinnostunut muunlaisista ajattelutavoista ja siitä, miten ne vaikuttavat rakennetun ympäristön eri rooleissa toimivien ihmisten ja instituutioiden toiminnassa. Yhteiskunnallisen ilmastokeskustelun myötä aihepiirin ympärillä tapahtuu paljon, ja asiantuntijaverkostoissa voi helposti syntyä näköharha tilannekuvan nopeastakin muutoksesta, jossa tutkimustieto ja hyvät käytänteet näyttävät ottavan tilan haltuunsa. Samaan aikaan käytännön suunnittelu ja päätöksenteko paikallistasolla muistuttaa päinvastaisesta vallitsevasta todellisuudesta, jossa kestävyys- ja kulttuuriympäristökysymyksille ei läheskään aina ole tilaa. Kumpikin todellisuus on yhtä aikaa olemassa.

7 TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut rakennetun kulttuuriympäristön suoje-
lun⁸⁵⁶ toimintaympäristöä kulttuuriperintöalaa laajemmasta näkökulmasta käyt-
tämällä tutkimusaineistoina ajankohtaisia media-artikkeleita ja asiantuntijahaas-
tatteluita. Aineistoanalyysi ja teoreettinen integraatio on toteutettu grounded
theoryn tutkimusmenetelmällä, jonka pohjalta muodostettu käsitteellinen malli
on esitetty edeltävässä luvussa 6.4. Mallin pohjalta kokoaan tässä päätösluvussa
vastaukset tutkimusongelmasta eli rakennussuojelun ristiriitaisena näyttäyty-
västä tilanteesta johdettuihin tutkimuskysymyksiini: millaisista yhteiskunnalli-
sista ja kulttuurisista syistä ristiriitaiset asiantilat johtuvat, miten ne ilmenevät ja
mikä niitä ylläpitää.

Esitän tutkimustulokset kolmessa alaluvussa vastaten kuhunkin tutkimus-
kysymykseen aineistolähtöisen tutkimukseni valossa ja arvioiden tutkimustu-
loksia suhteessa aiemmin tiedettyyn. Ensimmäisessä alaluvussa kuvaan ristirii-
taisuuden syitä, toisessa niiden ilmenemistä ja kolmannessa asiantilaa ylläpitäviä
seikkoja. Luvun päättävässä neljännessä alaluvussa pohdin tutkimustuloksia
kulttuuriympäristön tutkimuksen ja museologian näkökulmasta sekä kulttuu-
riympäristöalan kannalta.

Tutkimukseni pohjalta väitän rakennussuojelun olevan monin tavoin sattu-
manvaraisuudelle alttiina, minkä katson myös selittävän rakennussuojelun ta-
voitteiden ja käytännön toteutumisen ristiriitaisuutta. Siihen vaikuttavat muun
muassa vahvasti omaksutut kasvutalouden ja kulutuskulttuurin toimintamallit,
vallan ja vastuun sekä oikeuksien ja velvoitteiden eriytyminen sekä sääntelyn
tulkinnanvaraisuus, mitkä altistavat henkilöistä tai toimintakulttuureista riippu-
viin ratkaisuihin.

Sattumanvaraisuus ei kuitenkaan poissulje onnistunutta suojelua eikä ristii-
riitoja esiinny kaikkialla. Suojelun toteutuminen tavoitellustikin on mahdollista,
mutta riippuvaista useiden reunaehtoien yhtäaikaisesta toteutumisesta. Onnis-
tuakseen osapuolilla täytyy ennen kaikkea olla tahtoa, mutta myös ymmärrystä

⁸⁵⁶ Kuten luvussa 1.1 todettiin, tarkoitan rakennetun kulttuuriympäristön suojelulla laajem-
min huolenpitoa rakennetusta ympäristöstä ja sellaisesta rakentamiskulttuurista, joka tuot-
taa kestävästä ympäristöstä, en pelkästään juridista suojelua. Ks. myös Kärki 2010, s. 47.

yhteistyölle ja oikeanlaisten osaamisten käyttämiselle. En siten väitä, etteikö rakennettua kulttuuriympäristöä osattaisi, tahdottaisi ja ymmärrettäisi Suomessa myös monin paikoin vaalia. Vaikka tämä tutkimus keskittyy ristiriitoihin, ne eivät ole rakennussuojelun koko kuva. Rakennusperinnöstä pidetään huolta vastuuta kantavien omistajien toimesta jatkuvasti ilman lakisääteisiä suojelumääräyksiäkin ja kulttuuriympäristötyössä on paljon esimerkillisiä käytänteitä. Tilanne on aidosti erilainen kunnissa, joista osassa kulttuuriperinnön merkityksen kaupunkisuunnittelussa nähdään jopa kasvaneen, toisissa taas sen hädin tuskin tunnustetaan liittyvän suunnitteluun. Suomesta löytyy myös monia esimerkkejä siitä, miten vanhoja rakennuksia on onnistuneesti kunnostettu joko alkuperäiseen tai uuteen käyttötarkoitukseensa. Silti jatkuvasti törmää väitteisiin, joissa vastaavien kohteiden korjaamista tai muutostöitä uskotellaan jopa mahdottomaksi toteuttaa. Tällaiset koetut ja mediassakin pilkistelleet ristiriidat johtivat tämän tutkimusaiheen pariin.

On myös muistutettava, että suojelu on jo lähtökohtaisesti marginaalisessa roolissa rakennetun ympäristön kokonaisuudessa. Vain yksi prosentti rakennuskannasta on juridisesti suojeltu, mikä osaltaan kuvaa marginaalisuutta. Tässä tutkimuksessa en ole tutkinut suojelun lopputulemia määrällisesti, vaan osoitan olemassa olevia ilmiöitä, jotka sattumanvaraiset ratkaisut mahdollistavaa ja siten ristiriitaista asiantilaa ylläpitävät. Ne siis altistavat ja mahdollistavat kulttuuriympäristön sivuuttamisen, mutta eivät automaattisesti johda ongelmiin tilanteissa, joissa on riittävää osaamista, resursseja ja tahtotila ottaa kulttuuriympäristö huomioon. Ristiriidan mahdollistavien asiantilojen jatkuessa tai edelleen heikentyessä väitän sattumanvaraisuuden uhan leijuvan niidenkin yllä.

7.1 Kasvutalouden puristuksessa

Tutkimuksessa olen pyrkinyt selvittämään, millaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista syistä rakennetun kulttuuriympäristön suojelussa vallitseva ristiriitainen asiantila johtuu. Tämän tutkimuksen perusteella väitän pohjimmaisena taustalla vaikuttavan, että suojelukysymyksiä ratkotaan yhteiskunnallisessa toimintaympäristössä, jossa vallitsevat uusliberaalista ajattelusta juontuvat markkina-talouden, kilpailun ja yksityistämisen ilmiöt. Yhteiskunnassamme alueiden käyttöä, rakentamista tai purkamista ei lähtökohtaisesti suunnitella ympäristön näkökulmasta tai pohtien, millainen kehitys on toivottavaa, vaan sitä ohjaa etupäässä taloudellinen kasvupolitiikka ja siitä seuraavat liiketaloudelliset tuotto-vaatimukset. Ne asettuvat jatkuvasti vastakkain rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen kanssa.

Taloudellisen näkökulman korostuneisuus ympäristöarvojen kustannuksella on tuotu esille muidenkin alojen, kuten talous- ja ympäristötutkimuksen yhteydessä.⁸⁵⁷ Vastaavia törmäyksiä tapahtuu muihinkin ympäristöarvoihin nähden, mitä on tutkittu esimerkiksi erilaisiin luontokysymyksiin liittyen, eikä ra-

⁸⁵⁷ Mm. Harvey 2008, Joutsenvirta ym. 2016, Schönach ym. 2022.

kennettu ympäristö muodosta poikkeusta. Niiltä osin tämän tutkimuksen johtopäätökset vahvistavat siten jo aiemmin tunnistettua tietoa.

Juuret tälle ovat syvällä yhteiskunnan toimintakulttuurissa, jossa lähes kaikkea päätöksentekoa määrittävät etupäässä kasvutalouden ja tuottavuuden motiivit. Ympäristöpolitiikka on muokattu talouskasvun tavoitteiden mukaiseksi, eikä säädös-, talous- tai vero-ohjaus ole käytännössä muotoutunut kannustamaan resurssiviisaaseen ja kestäväan huolenpitoon rakennetusta ympäristöstä, vaikka lakitekstit sellaista näennäisesti tavoittelevat. Kulttuuriympäristön vaalimiseen tähtäävä sääntely on monin osin osoittautunut tulkinnanvaraiseksi ja alisteiseksi muille tavoitteille.

Vallitsevassa lineaarisessa kasvutaloudessa eri toimijoilla – organisaatioilla tai yksilöillä – on niukasti keinoja toimia toisin. Toiminta sopeutuu kulttuuriin rakenteisiin kuten vallitsevaan kasvutalouteen ja kulutuskulttuuriin. Asennoituminen ympäristöön ja elämään on tällaisessa kulttuurissa välineellistä, kuten Taylor toteaa.⁸⁵⁸ Tarkoitus ei olekaan arvostella yksittäisiä toimijoita oman tehtävänsä toteuttamisesta, vaan tehdä näkyväksi ristiriitaisuuteen johtavia yhteiskunnallisia rakenteita, toimintatapoja ja reunaehtoja. Globaalissa markkinataloudessa poliittinen päätöksenteko on alisteista kilpailukyvyn ja kasvun tavoitteille. Elinkeinoelämän toimijoiden tehtävä on taloudellisten tuottojen varmistaminen olemassa olevan lainsäädännön puitteissa, mikä usein johtaa halvimpien mahdollisten ratkaisujen käyttämiseen.⁸⁵⁹ Ympäristövastuullisuus on tälle alisteista, kun toimitaan hintakilpailuympäristössä. Mikäli kannusteet, säädökset tai muu paine eivät ohjaa toimijoita muuttamaan vakiintuneita toimintatapoja, niille viritettyjä prosesseja on usein helpointa ja halvinta jatkaa.

Ympäristönäkökulmaa tutkineet taloustieteilijät ovat nostaneet esiin, että kasvutalouden tavoitteissa elinkeinoelämän vaikutusvalta yhteiskunnalliseen säädösohjaukseen on merkittävä ja sillä on myös voimavaroja etujensa puolustamiseen.⁸⁶⁰ Status quosta kiinni pitäminen asettaa kuitenkin samalla esteitä vastuullisia toimintamalleja kehittävien yritystoimijoiden tielle. Tämä koskee myös rakennettua ympäristöä. Esimerkiksi erilaisin kannustimin ja säädöksin – ja niiden tulkinnoin – korjaamisesta on tehty kallista ja hankalaa suhteessa purkamiseen ja uudisrakentamiseen.⁸⁶¹ Kyse ei ole siitä, etteikö menetelmiä huolenpitoon rakennuksista olisi. Käyttö- ja korjauskelpoisten rakennusten purkaminen ja uudisrakentaminen dominoi niin kauan kuin uusien materiaalien ja luonnonvarojen kulutus on työvoimavaltaista korjaamista ja uudelleenkäyttöä halvempaa, eikä aiheutetut haitoista kuten kulttuuriarvojen hävittämisestä tai luonnonvarojen tuhlaamisesta tarvitse markkinoilla maksaa.

Materiaaliresurssien tuhlaamiseen puuttuva sääntely ja päätöksenteko ovat kuitenkin poliittisesti vaikeita, sillä maapallon kantokyvyn kannalta välttämätön kulutuksen vähentäminen on ristiriidassa kasvutalouden tavoitteen kanssa.⁸⁶² Kasvutaloudessa valintoja ei tehdä tutkimustiedon ja pitkäjänteisten vaikutusten

⁸⁵⁸ Taylor 1991.

⁸⁵⁹ Schönach 2021.

⁸⁶⁰ Joutsenvirta ym. 2016, Raworth 2018.

⁸⁶¹ Esim. luvussa 3.3 mainittu pankkien lainoitus ja luvussa 6.1.2 ARA:n purkuavustukset.

⁸⁶² Joutsenvirta ym. 2016. Tutkijat kuvaavat tilannetta *kasvulukoksi*.

arvioinnin perusteella, vaan lyhyen tähtäimen tuottovaatimusten perusteella. Näissä valintatilanteissa rakennussuojelun ja huolenpidon tavoitteilla on vain marginaalisesti tilaa, jos sitäkään.

Kuntatasolla tehdään merkittävä osa kulttuuriympäristöön vaikuttavista päätöksistä. Ajatus paikallistason parhaasta ratkaisukyvyvystä paikallisissa asioissa kuulostaa ihanteelliselta, mutta paikallinen päätöksenteko ei ole globaalin kasvutalouden reunaehdoista vapaata. Keskittämisen ja sitä seuraavan alueellisen eriytymiskehityksen takia ristiriitojen syyt poikkeavat eri kokoisissa kunnissa ja eri alueilla. Kasvavissa kaupungeissa kulttuuriympäristöjä uhkaa tehokkaampi rakentaminen keskustojen aukioille ja arvotonteille, pienillä paikkakunnilla paikallisesti merkittäviäkin rakennuksia jää vaille käyttöä. Monet ongelmat myös juontuvat pohjimmiltaan valtakunnallisesta aluepolitiikasta (tai sen puuttumisesta), eikä niitä siten ole helppoa tai edes mahdollista ratkoa paikallistasoilla.

Valtion roolin kutistaminen ja tavoite asioiden ratkaisemisesta tapauskohtaisesti ja paikallisesti liittyy osaltaan uusliberalistiseen ajatteluun. Yleistä etua edustavissa ympäristökysymyksissä se johtaa haavoittuaiseen sattumanvaraisuuteen. Kunnat ovat entistä riippuvaisempia yksityisistä investoinneista, joiden eteen voidaan olla valmiita tekemään myönnytyksiä. Kaikilla kunnilla ei ole edellytyksiä arvioida rakennetun kulttuuriympäristön kysymyksiä ja vaikutuksia päätöksenteossa osaamisen ja resurssien puuttuessa, ulkopuolisten konsulttien hoitaessa työt. Kulttuuriympäristön kysymyksissä merkittävässä asemassa vaikuttavat kussakin kunnassa omaksutut toimintakulttuurit.

Kulttuuriympäristön huomioon ottaminen on jo vuosikymmeniä aikaisemmin ja ennen näitäkin haasteita todettu vaativaksi tehtäväksi kunnille,⁸⁶³ sillä se edellyttää osaamista kaavoituksessa ja rakennusvalvonnassa, resursseja ja kulttuuriympäristömyönteistä toimintakulttuuria, joita kaikilla kunnilla ei ole. Siitä huolimatta kuntien itsehallintoa ja kaavoitusmonopolia on viime vuosina vahvistettu entisestään rajoittamalla valtion aluehallinnon eli ELY-keskusten roolia. Samalla kun valtion viranomaisten valvontaa on kavennettu, kansalaisyhteiskunnan oletetaan paikallistasoilla toimivan vastavoimana liike-elämän intresseille, vaikka tutkimukset⁸⁶⁴ ovat osoittaneet kansalaisten tosiasialliset vaikuttamismahdollisuudet vähäisiksi.

Kuntien edellytyksiin suoriutua ympäristövastuistaan ei kuitenkaan ole panostettu eikä kuntia ole tuettu. Kuntien paine onkin kahtalainen ja tavoitteet ristiriitaisia, kun samaan aikaan pitäisi tavoitella kasvua ja kilpailla, mutta myös suojella kulttuuri- ja luonnonympäristöä. Kuntahallinnon tavoitteet voivatkin jakautua johdon hakiessa elinvoimaa uudisrakentamisesta, kun taas kaavoittajan haasteeksi on jätetty näennäisesti yhteensovittaa eri lakisääteisiä näkökohtia. Yhteensovittamisen ajatuskin on paradoksaalinen niissä tilanteissa, joissa vastakain ovat keskenään yhteismitattomat ympäristöarvot ja taloudelliset intressit.

Vaikutusten arvioinnin aikajänne seuraa paikallistasollakin kasvutaloutta painottuen lyhyeen aikaväliin. Edes pidemmän aikavälin *taloudellisia* näkökul-

⁸⁶³ Esim. Komiteanmietintö 1986, MRL HE 1998.

⁸⁶⁴ Esim. Nevalainen 2004, Rättälä & Rinne 2016, Hytönen 2019.

mia ei oteta huomioon elinvoimaa uudisrakentamisella tavoiteltaessa, sen enempää kuin kulttuuriarvoja ja ekologisia vaikutuksiaan. Kuntien omaa kiinteistö-kantaa koskevan päätöksenteon onkin aiemmissa tutkimuksissa todettu tulevan veronmaksajille kalliiksi.⁸⁶⁵ Suuria monitoimirakennuksia rakennettaessa ja niihin toimintoja keskitettäessä ei arvioida, mitä niille vuorostaan tapahtuu muutama kymmenen vuoden kuluttua, etenkin väestötappiokunnissa. Uusi ei pysy uutena, vaan jokainen rakennus vanhenee, edellyttää kunnossapitoa ja korjaamista. Hetkellisen uutuuden alta hävitetään tai jää vajaakäytölle yhteistä rakennettua kulttuuriympäristöä ja veronmaksajien rahoittamaa kiinteistövarallisuutta, jotka etenkin julkisissa hankkeissa ovat rakennusaikanaan usein olleet kunnianhimoisia, hyvin suunniteltuja ja toteutettuja investointeja.

Teknistaloudellinen uusimisen ideologia näyttää nyt käyvän lävitse etenkin julkista rakennuskantaa. Väestöltään kasvamattomassa maassamme uudisrakentamisen tarvetta ei käytännössä monessakaan paikassa olisi muuten kuin purkamalla olemassa olevia tiloja. Ylikorjaamiseen johtava vaatimustaso, pyrkimys liialliseen tilatehokkuuteen ja sisäilmaongelmien leimaavuus saavat korjausrakentamisen näyttämään hankalana. Lyhyen aikavälin tuottavuuden kasvupyrkimyksessä⁸⁶⁶ uudisrakentaminen asettuu etusijalle korjaamiseen ja kunnossapitoon nähden. Samaan aikaan tutkimus on osoittanut⁸⁶⁷ tällaisen toiminnan ympäristön kannalta kestävämmäksi.

Tämän tutkimuksen aineistoissa tulee esille, että päätöksenteon yhteydessä harvoin keskustellaan kestävydestä ja kulttuuriympäristön arvoista tai pohditaan mikä olisi juuri kyseiselle paikkakunnalle sopiva, rakennetun ympäristön kannalta ekologinen tai ihmisten hyvinvointia ja kestävää elämäntapaa tukeva ratkaisu. Kunnilla on myös hyvinvoinnin edistämistehtävä, mutta sen ei useinkaan hahmoteta liittyvän kaavoitukseen ja ympäristön laatuun. Sen sijaan keskeiset suuntaviivat kuntien hankkeille saatetaan piirtää konsulttivetoisissa talousohjelmissa tai palveluverkkoselvityksissä, jotka eivät perustu nimenomaisen paikan ominaispiirteisiin. Kuntien kiinteistösalkutukset puolestaan saatetaan tehdä puhtaasti teknokraattisesta näkökulmasta. Kun suuntaviivat on näin muiden päätösten yhteydessä piirretty, maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten prosessien alkaessa niihin ei käytännössä ole enää mahdollista vaikuttaa.⁸⁶⁸ Tällaiset toimintamallit ovat omiaan altistamaan sattumanvaraisuudelle.

Asiaan liittyy myös riski rakenteellisesta korruptiosta, jolle rakennettuun ympäristöön liittyvä päätöksenteko on tutkitusti altista. Pitkälti konsulteille luisunut tiedontuotanto on valjastettavissa palvelemaan mitä tahansa tarkoituspieriä. Prosessit voi oikeuttaa tuottamalla jo tehtyä päätöstä tukevaa tietoa.⁸⁶⁹ Tämä mahdollistaa väärinkäytökset, vaikkei automaattisesti niihin johdakaan.⁸⁷⁰ On

⁸⁶⁵ Uotila 2022, Savolainen ym. 2022.

⁸⁶⁶ Hankonen 1994, s. 470. Vrt.1960-luvulla asuntotuotantopolitiikasta tuli osa kasvua edistävää talouselämän ja julkisen vallan yhteistoimintaa asuntorakentamisessa.

⁸⁶⁷ Huuhka ym. 2021.

⁸⁶⁸ Vaattovaara ym. 2021. Vastaavanlainen muissa prosesseissa päätösten lukitseminen on myös kaupunkitutkimuksessa havaittu ongelmalliseksi.

⁸⁶⁹ Ks. esim. Flyvbjerg 2001.

⁸⁷⁰ Mäkinen 2018.

gelmaa ruokkii osaltaan, ettei kulttuuriympäristöselvityksille tai rakennusten kuntotutkimuksille ole varsinaisia laatuvaatimuksia, kuten ei selvittäjälle pätevyysvaatimuksiakaan. Tehtyjen ratkaisujen ja toteutuneen ympäristön laatua ei seurata, arvioida tai valvota mitenkään, mikä vaikeuttaa virheistä oppimista ja ongelmiin puuttumista. Kokonaiskuvaa rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön tilasta on vaikea muodostaa, sillä seurantamekanismeja ei ole eikä tietoja tai tilastoja koota järjestelmällisesti. Helposti saatavilla olevaa tilastoseurantaa tarvittaisiin esimerkiksi erityyppisten rakennusten purkulupien määrästä, eri kaavatasojen suojelupäätöksistä ja suojelupäätösten purkamisista.

Lähes sata vuotta sitten laissa vahvistetun kuntien kaavoitusmonopolin tavoitteena oli kehittää rakennustoimintaa yleisten etujen mukaiseksi.⁸⁷¹ Tämän tutkimuksen aineistosta voi tulkita, että kuntien päätöksenteossa käsitetyksi yleiseksi eduksi on kuitenkin monin paikoin kaventunut taloudellinen tuottavuus ja kilpailukyky, mistä on myös aiempia tutkimushavaintoja.⁸⁷² Rakennetun ympäristön päätöksenteossa tuottavuutta ja kasvua tavoitellaan myös kulttuuri- ja luonnonympäristön suojelun ja ympäristön laadun kustannuksella.

Rakennetun ympäristön laadullista heikkenemiskehitystä sekä vallitsevia toimintatapoja, jossa kaavoitus vastaa lähinnä elinkeinoelämän tarpeisiin, on kaupunkitutkimuksessa verrattu 1970-lukuun.⁸⁷³ Paradoksaalisesti lainsäädäntömme on kehitetty juuri tuon ajan ympäristökritiikin pohjalta. Lakisääteiset mahdollisuudet suojeluun olivat tuolloin niukat, eikä suojelua käytännössä pystytty toteuttamaan, mikäli kunta itse suhtautui siihen kielteisesti. Huolta aiheuttivat rakennuskannan normaalista kunnossapidosta luopuminen ja purkaminen uudisrakentamisen tieltä sekä kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien riittämättömyys oman elinympäristönsä kehitykseen. Samoin huolta kannettiin kansantaloudellisesta tuhlauksesta sekä työn, energian ja rakennusmateriaalien tuhlaamisesta käyttökelpoisia rakennuksia purettaessa.⁸⁷⁴ Suojelu haluttiin siksi ja kansainvälisten sopimustenkin viitoittamana tuoda yhdeksi näkökulmaksi kaikkeen rakennettua ympäristöä koskevaan päätöksentekoon kaavoituksen kautta kuten luvussa 3.2 *Suojelulainsäädännön ja käsitysten kehittyminen* on kuvattu.

Kuitenkin 2020-luvun alussa on palattu samankaltaiseen tilanteeseen kansainvälisten sopimusten, lainsäädännön ja asiantuntijainstituutioiden olemassaolosta huolimatta. Lainsäädännön tulkinnat ovat johtaneet siihen, että näennäisestä lakisääteisyydestä huolimatta rakennetun kulttuuriympäristön arvot ovat monissa tapauksissa mahdollista sivuuttaa. Samalla tavoin kuin menneinä vuosikymmeninä, heikko lainsäädäntö on edelleen alttiina jäädä omistusoikeuden ja kuntien kaavoitusvallan jalkoihin. Säädosohjauksen riittämättömyyden ja oikeudellisten tulkintojen vuoksi kulttuuriympäristötyön työkalut ovat vähissä, ovatpa kyseessä sitten asiantuntijat, viranomaiset tai kansalaisyhteiskunta.

Aiemmissä tutkimuksissa ja selvityksissä on todettu, että ympäristönäkökulmien tosiasiallinen sisällyttäminen suunnitteluun edellyttäisi kunnianhi-

⁸⁷¹ Ks. luku 3.1. Kaavoitusmonopoli vahvistettiin asemakaavalaisissa 1932.

⁸⁷² Hytönen 2019, Huuhka ym. 2021, Uotila 2022.

⁸⁷³ Vaattovaara ym. 2021.

⁸⁷⁴ Komiteamietintö 1974, s. 1, 3–4, 7. Ks. luku 3.2.

moista lainsäädäntöä ja myös valvontaa, jota ei voi jättää yksin kansalaisyhteiskunnalle.⁸⁷⁵ Kuntien osaamisen ja tahdon puutteet kulttuuriympäristöasioissa on tunnustettu pitkään. On perusteetonta luottaa ympäristöarvojen huomioon ottamiseen paikallistasoilla tavoitellun ihanteen mukaisesti, kun toteutumiseksi ei ole luotu edellytyksiä, eikä sanktioitakaan seuraa. Näyttääkin, että kaavoitusta ja rakentamista sujuvoitettaessa on unohdettu kuntien itsehallinnon lisäämisen edellyttäneen viranomaistoimijoiden valvonnan säilyttämistä ja kansalaisten tosiasiassa osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia.⁸⁷⁶ Kaavoitusmonopolin uskottavuutta nakertaa myös, että pahimmillaan osassa kunnista siitä vastaavat ulkopuoliset konsultit, tietotaidon puuttuessa sekä viranhaltijoilta että päättäjiltä. Tarpeen olisikin arvioida laajemmin, mitkä ovat eri tilanteissa olevien kuntien tosiasialliset edellytykset suoriutua tehtävästään ja mistä kaavoitusmonopoli sekä itsehallinnon lisääminen asiassa saavat oikeutuksensa.

7.2 Valta vs. vastuu – oikeudet vs. velvollisuudet

Tässä luvussa vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni eli siihen, miten rakennetun kulttuuriympäristön suojelukysymyksissä vallitsevat ristiriitaiset asiantilat ilmenevät. Nostan esiin lainsäädännöllisten tavoitteiden ja tulkintojen, ja etenkin vallan ja vastuun sekä oikeuksien ja velvollisuuksien eriytymisen. Ilmiön on osoitettu aiemmassa tutkimuksessa olevan uusliberaalille ajalle tyypillistä.⁸⁷⁷ Länsimaaisessa kulttuurissa on ylipäätään painottunut vapaus ja oikeudet, eikä niiden kanssa käsikädessä kulkeva vastuu ole saanut yhtä suurta painoarvoa.⁸⁷⁸ Tämä on myös rakennetun kulttuuriympäristön suojelussa keskeinen ongelma. On sattuman varassa, kohtaavatko ne. Tässä tutkimuksessa esiintyy myös demokratian kannalta huolestuttava ilmiö päättäjien tilivelvollisuuden rapautumisesta kansalaisia kohtaan tilanteissa, joissa tärkeämmäksi on koettu velvollisuudet taloudellisten toimijoiden hankkeiden edistämiseksi. Tämäkin on aiemmassa tutkimuksessa⁸⁷⁹ nähtävissä osana kasvutalouden hegemoniaa.

Kuten edellisessä luvussa on kuvattu, liike-elämän toimijoilla on kasvutaloudessa merkittävä asema. Myös kuntien maankäytön suunnittelun ja rakentamisen kehittämisessä esimerkiksi kiinteistökehittäjillä ja hankeyhtiöillä on entistäkin enemmän valtaa. Maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tullessa Peltonen ja Villanen kuvasivat julkishallinnon, markkinatoimijoiden ja kansalaisyhteiskunnan keskinäisriippuvaista toimintaa maankäytön kysymyksissä kolmiodraamana.⁸⁸⁰ Sittemmin kansalaisyhteiskunnan jo ennestään epätasa-arvoinen asema näyttää kaventuneen entisestään tilanteissa, joissa julkishallinnon päätöksentekovaltaa käyttävien päättäjien vastuuntunto on alkanut kohdistua kansalaisten

⁸⁷⁵ Mäkinen 2018, Hytönen 2019, Vaattovaara ym. 2021.

⁸⁷⁶ MRL HE 101/1998, Jääskeläinen & Syrjänen 2010.

⁸⁷⁷ Peck & Tickell 2002.

⁸⁷⁸ Salonen A.O. 2013. Ekososiaalinen sivistys kulttuurin kulmakiveksi. S. 47–48.

⁸⁷⁹ Hytönen 2019.

⁸⁸⁰ Peltonen & Villanen 2004, s. 27–28.

sijaan sijoittajiin ja rahoittajiin. Tällöin kolmiodraaman kansalaisyhteiskunnasta muodostuu helposti kolmas pyörä, joka putoaa pois. Jäljelle jäävästä parivaljakosta julkishallinto on alttiina taipumaan markkinatoimijan tossun alle. Vaikka kunnilla on lähes rajaton kaavoitusvalta, ne ovat yhä riippuvaisempia yksityisistä sijoituksista, mikä altistaa määrittämään, miten kunnat kaavoitusvaltaansa käyttävät. Keskinäinen kilpailu, riippuvaisuus investoinneista sekä toimintojen keskittämisen, tiivistämisen ja ulkoistamisen halu ajaa kuntia yhteistoimintaan elinkeinoelämän ja kiinteistökehittäjien kanssa niiden etuja varmistaen.

Ihanne paikallisen kulttuuriperinnön vaalimisen vastuunkannosta paikallistasolla pitää sisällään taustaoletuksen edustuksellisen demokratian kyvystä välittää kansalaisten näkemykset suunnitteluun päätöksentekijöiden ja osallistumisen kautta. Toimivassa demokratiassa päättäjät ovat tilivelvollisia äänestäjilleen ja siten herkkiä kuuntelemaan heitä. Kansalaisten vaikutusmahdollisuudet omaa ympäristöään koskevassa päätöksenteossa voivat kuitenkin jäädä kuntien maankäytön prosesseissa näennäisiksi selvityksiksi ja pakollisiksi kuulemisiksi. Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyy ja aiemmissa tutkimuksissa on tunnistettu tilanteita, joissa päättäjät kokevat velvollisuudentuntoa liiketalouden toimijoille kansalaisten sijaan.⁸⁸¹ Valtasuhteet tulevat esiin kulttuuri- ja luonnonympäristöihin kohdistuvissa kiistoissa, joissa paikallisdemokratian tila näyttäytyy heikkona tilanteissa, joissa päättäjät sivuuttavat kansalaisten näkökulmat sen sijaan, että kokisivat edustajan tehtävässään tilivelvollisuutta näitä kohtaan. Luottamukselle siitä, että kunnalta löytyisi kulttuuritahtoa pitää huolta paikallisesta kulttuuriympäristöstä ja asukkailta vaikutusmahdollisuuksia, ei tällaisissa tilanteissa ole katetta.

Ristiriita verrattuna paikallista toimijuutta korostaviin strategioihin, osallisuutta painottaviin lakeihin ja esimerkiksi kulttuuriperintöyhteisöjen roolia korostavaan Faron sopimukseen on merkittävä. Päättäjistä ei ole aina vastustamaan taloudellisten toimijoiden kehittämisvisioita ja antamaan painoarvoa yhteisön merkityksille, jolloin yhteisöjen mahdollisuudet määrittää paikallista kulttuuriperintöä rapautuvat. Paikallisyhteisön halulla välittää merkityksellisenä kokeemaansa rakennettua kulttuuriperintöä edelleen seuraaville sukupolville ei silloin ole vaikutusta päätöksenteossa. Vastuuta paikallisista kulttuuriympäristöistä ei olekaan oikeudenmukaista vierittää yhteisöille tilanteessa, jossa tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia omaan ympäristöön ei ole. Tasavertaisuuden näkökulmasta ongelmalliseksi muodostuu myös kansalaisten perustuslaillisen oikeuden kulttuuriperintönsä riippuminen siitä, miten sen hetkiset vallanpitäjät sattuvat missäkin kunnassa paikalliseen kulttuuriperintöön suhtautumaan.

Tämän tutkimuksen aineistossa tulee esille aiemmassakin tutkimuksessa⁸⁸² tunnistettu ilmiö, ettei kriittistä kansalaiskeskustelua kaavoituskysymyksissä välttämättä pienemmällä paikkakunnilla herää tai se jää marginaaliseksi. Kyse ei välttämättä ole kansalaisten välinpitämättömyydestä, vaan tutkimusten mukaan ihmisten osallistumishalukkuutta voi vähentää tosiallisten vaikutusmahdollisuuksien puuttumisen ohessa sekin, että kansalaisia jopa leimataan heidän käyt-

⁸⁸¹ Guarneros-Meza & Geddes 2010.

⁸⁸² Hytönen 2019.

täessään monissa laeissa turvattua oikeuttaan vaikuttaa omaan elinympäristöönsä. Mediastakaan ei välttämättä ole vallan vahtikoira sellaisilla alueilla ja paikkakunnilla, joissa keskittyminen on hävittänyt paikallislehdet ja journalistien resurssit kaventuneet. Silloin julkisesta keskustelusta jää puuttumaan, millaiseen tietoon päätös perustettiin tai millaiset uskomukset päätöksentekoa ohjasivat. Ympäristövastuun syvään juurtunut alisteisuus kasvutavoitteille tulee esiin myös tilanteissa, joissa mediakaan ei huomaa suhtautua asiaan tutkivan journalismin ottein nostamalla esille taustalla vaikuttavia todellisia syitä tai vaikutuksia eri osapuolille, vaan saattaa lähteä mukaan leimaamaan ympäristön puolesta toimivia kansalaisia *vastustajiksi*.⁸⁸³ Etenkin kaavavalitukset esitetään ongelmana, vaikka tutkijat muistuttavat valitusten usein olevan vain yhteensovittamattomuudesta kertovan konfliktiprosessin jäävuoren huippu.⁸⁸⁴ Tämän tutkimuksen johtopäätökset vahvistavat aiempien, muiden tieteenalojen tutkimusten tuloksia elinkeinoelämän vallan kasvusta ja kansalaisten heikoista vaikuttamismahdollisuuksista toimia vastavoimana.⁸⁸⁵ Kansalaisyhteiskunnalta odotetaan laki- ja strategiatekstien tasolla panosta, mutta käytännössä ei ole luotu rakenteita ja toimintakulttuuria, jotka tukisivat sen toimintaa. Tiedon puutteesta ei tässäkään asiassa ole kyse, sillä tutkimuksia, toimivuusarvioita ja selvityksiä suosituksineen on vuosien ja vuosikymmenten saatossa laadittu useita.

Yritystoimijoita on kuitenkin turha syyttää siitä, että ne edistävät omaa tehtäväänsä säädösten asettamisessa rajoissa. Luottamus siihen, että taloudellisen tuoton kasvattamiseen perustuva toiminta muuttuisi kilpailuyhteiskunnassa vapaaehtoisin toimin vastuulliseksi, on vastoin liiketoiminnan logiikkaa. Tällöin on jätetty huomiotta, mikä eri toimijoiden toimintaa määrittää. Katse kohdistuukin yhteiskunnallisiin toimijoihin: niiden vastuulla on punnita myös muiden näkökulmien ja aikajänteiden kuin liiketoiminnan lyhyen aikavälin vaikutuksia. Mitkään yhteiskunnalliset toiminnot eivät hoidu puhtaasti liiketoiminnallisesti ilman sääntelyä, ohjausta, kannustimia ja yhteiskunnan luomaa infrastruktuuria.⁸⁸⁶ Omaksuessaan kilpailullisen kasvutalouden tavoitteet päättäjät mahdollistavat toiminnan, jossa valta-asemassa vaikuttavalta elinkeinoelämäältä ei vaadita riittävästi ympäristövastuuta, eivätkä velvoitteet kulje käsikädessä oikeuksien kanssa. Elinkeinoelämän valtaa ei seuraa vastuunkannon edellytys kulttuuriympäristöstä, ja oikeuksien korostuessa velvollisuuksia ei edes odoteta täytettävän.

Kuten edellä on jo todettu, elinkeinoelämän toimijoilla on vaikutusvaltaa lainsäädännön valmisteluun ja poliittiseen päätöksentekoon, jossa ympäristön turvaamisen sijaan pyritään turvaamaan yritysten tarpeita purkamalla sääntelyä ja karsimalla viranomaisvalvontaa. Tarpeetonta sääntelyä on epäilemättä syytäkin purkaa, mutta vaikutukset arvioiden ja ympäristönäkökulmia heikentämättä. Sääntelyn purkamisessakin kyse on arvovalinnoista ja siitä, minkä kustannuksella, kenen ehdoilla ja mihin perustuen valintoja tehdään. Ympäristösääntelyä

⁸⁸³ Nevalainen 2004. Ks. myös Etelä-Suomen Sanomat 12.7.2023. Rakentamisen valituksista kohtuuton viive. Pääkirjoituksessa mm. alueen asukkaan kaavavalitus esitetään kyseenalaiseksi, kaavasta, jonka kunta on kirjoituksen mukaan valmistellut *yrittäjien tarpeita* varten.

⁸⁸⁴ Peltonen & Villanen 2004, s. 9.

⁸⁸⁵ Joutsenvirta ym. 2016, Hytönen 2019.

⁸⁸⁶ Raworth 2018.

purettaessa voidaan tulla puuttuneeksi ihmisten perusoikeuksiin, jollaisina kulttuuriperintö- ja ympäristöarvot on perustuslaissa haluttu turvata.

Perustuslaillinen vastuu kulttuuriperinnöstä koskee kaikkia, mutta julkishallinnon toimijoina kuntia seuraa lakitekstissä myös velvoite edistää tämän perusoikeuden toteutumista. Jaetusta vastuusta näyttää kuitenkin seuraavan, ettei sitä välttämättä kannata kukaan. Hallinto-oikeuksien ratkaisuihin korostuu kuntien itsehallinto-oikeus, eivät vastuut kulttuuriympäristön vaalimisesta, kuten luvun 6.2.5 *Lainsäädännön huterat selkänöt* esimerkit osoittavat. Oikeudelliset tulkinnat ovat keskittyneet kuntien oikeuksiin ja toimintaprosesseihin ottamatta kantaa velvollisuuksiin ja aiottuun lopputulokseen. Hallinto-oikeuksissa muotoutuneet käytännöt ovat siten määrittäneet suunnittelun viitekehysten, kuten tutkijat ennakoivat⁸⁸⁷ jo maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tultua.

Kuntien itsehallintovaltaa ennestään lisänneen valtion viranomaisvalvonnan vähentämisen myötä etenkin paikallisesti merkittävistä kulttuuriympäristöistä onkin jo muodostunut uusi arvoton ”luokka” sellaisissa kunnissa, joissa ei syystä tai toisesta hahmoteta kulttuuriympäristökysymyksiä tärkeinä. Kunnalla on itsehallintonsa puitteissa mahdollisuus painottaa haluamiaan näkökulmia, ja oikeuskäytännössä tälle on annettu kulttuuriympäristön vaalimistavoitteet ylittävä painoarvo.

Tässä tutkimuksessa tulee esiin, että kulttuuriympäristön suojeleminen voidaan monesti kokea kehittämisen esteenä ja omistajan oikeuksia rajoittavana kohtuuttomana vaatimuksena. Perustuslain turvaaman omaisuuden suojeleminen lisäksi olemassa on kuitenkin myös lakisääteisiä velvollisuuksia. Kuten luvussa 3.1 *Katsaus suomalaiseen rakennusperinteeseen* on kuvattu, suomalaiskaupungeissa on vuosisatojen ajan säännelty rakennettua ympäristöä, eikä rakennetun omaisuuden käyttö ole etenkään asemakaava-alueilla rajoituksetonta. Kaikkia rakennuksia ympäristöineen koskee myös maankäyttö- ja rakennuslaissa velvoite pitää ne jatkuvasti turvallisissa, terveellisissä ja käyttökelpoisissa kunnossa.⁸⁸⁸ Omistajan oikeudet kuitenkin ohittavat nämä velvoitteet.

Edes julkistoimijoilta ei edellytetä vastuuta ja velvollisuuksista huolehtimista, vaan pahimmillaan rakennusten kunnossapidon laiminlyönti saatetaan kelpuuttaa osaperusteeksi suojelemaan purkamiseksi tai suojelematta jättämiseksi. Viranomaisilla on niukasti keinoja puuttua laiminlyönteihin, ja kunnat syyllistyvät niihin itsekkin jättäessään omistamiaan arvorakennuksia vaille huolenpitoa sen sijaan, että toimisivat esimerkillisesti. Tämäkin kiertyy sääntelyyn, jossa tehoton määräykset eivät lopulta velvoita.

Oikeuslaitoksen tulkinnat ovat monin osin jättäneet kulttuuriperinnön, rakennushistorian tai kaupunkikuvan vaalimista koskevat määräykset merkityksettömiksi. Oikeuskäytäntö on muotoutunut sen varaan, että suojeleminen on ratkaistava asemakaavalla tai rakennussuojelelailla. Ihanteena on, että kunnat tutkisivat suojelekysymykset asianmukaisesti ajantasaistamalla vanhentuneen kaavan. Käytännössä velvoitetta kaavoittaa ei ole, jolloin koko lakiin integroidun suoje-

⁸⁸⁷ Mäntysalo & Nyman 2001, s. 70, 73. Kirjoittajat pitivät ympäristöministeriön tärkeimpänä tehtävänä lain hengen vaalimista.

⁸⁸⁸ MRL 132/1999, 166 §.

lun idea rapautuu niissä kunnissa, joissa tahtotila tai resurssit vaalia kulttuurirympäristön arvoja puuttuu. Tutkimuksessa esille tulee sekin, ettei valtiokaan ota kovin usein kantaakseen vastuuta suojelusta rakennussuojelulla. Arvokasta ja ylemmillä kaavatasoillakin suojeltua rakennusperintöä putoaa suoje-luinstrumenttien väliin, kun lakisuojelupäätöksissä katsotaan asemakaavoituksen olevan oikea suojelukeino niissäkin tapauksissa, joissa lakisuojelun hakupe-rusteena on kunnan päätös olla ajantasaistamatta vanhentunutta asemakaavaa. Kun siihen ei velvoiteta, rakennussuojelulla suojelematta jättämispäätöksestä muodostuu samalla purkamisluvan myöntämisen oikeuttava päätös.

Päätös jättää suojelematta tai kaavoittamatta on tietoinen valinta, samoin se, mille seikoille painoarvoa annetaan. Suojelupäätösten perusteiden tutkiminen olisi tarpeellinen jatkotutkimusaihe: millä tavoin kokonaisharkinnassa painottu-vat esimerkiksi omistajan kielteinen asennoituminen suojeluun, rakennuksen kunto ja taloudelliset syyt suhteessa kulttuurihistoriallisiin arvoihin tai merki-tyksiin paikallisyhteisölle. Etenkin jos kyseessä on julkisomisteinen kohde, kyse on myös esimerkistä, vastuunkannosta kulttuuriperinnöstä ja velvollisuudesta edistää sen toteutumista.

Syvällisempi pureutuminen suojelun oikeustieteellisiin kysymyksiin edel-lyttäisi kyseisen alan jatkotutkimusta, mutta tämäkin tutkimus joka tapauksessa osoittaa, että säädösohjauksen oikeudelliset tulkinnat ja kuntien vallan kasvu *mahdollistavat* monessa tapauksessa suojelun sivuuttamisen. Lainvoimaisesti suojeltuja kohteita on rakennuskannastamme vain yksi prosentti, ja etenkin ase-makaavasuojelu tai sen purkaminen on pitkälti kunnan vallassa. Jopa kaikkein harvalukuisinta vanhinta rakennusperintöämme puretaan edelleen. Ellei ympä-ristövastuuta edellytetä jatkossakaan kunnilta ja taloudellisilta toimijoilta, suo-malaisten puukaupunkien kohtalo uhkaa toistua myös hyvinvointivaltion raken-netun ympäristön osalta, eivätkä harvat vanhemmatkaan kohteet ole välttämättä turvattuja. Tällainen kehitys on jo käynnistynyt. Etenkin hyvinvointi-Suomen julkista rakennuskantaa on purettu ja puretaan edelleen kiihtyvää tahtia. Keinoja säilyttämiseen ei juuri ole, ellei kunnasta satu löytymään vaalimistahtoa ja osaa-mista sen toteuttamiseen.

Kulttuuriympäristön vaalimisen mahdollisuudet näyttävän kapenevan edelleen, mikäli alueiden käytön ja rakentamisen lakiuudistukset etenevät poliit-tisen ohjauksen viitoittamaa tietä. Vuoden 2023 lopulla on aloitettu sekä valtion aluehallinnon uudistus että alueidenkäyttölain uudistus Petteri Orpon hallitus-ohjelman muotoon. Hallituksen tavoitteena on sujuvoittaa ja nopeuttaa kaavoitus-, lupa- ja valitusprosesseja, jota varten uudistetaan sääntelyä sekä puretaan normeja. Aluehallinnon uudistus tähtää valtakunnallisen lupa-, ohjaus- ja val-vontaviraston sekä uusien alueellisten elinvoimakeskusten syntyyn. Johtavana ajatuksena on sujuvoittaminen ja yhden luukun periaate.

Uudistukset koskevat suurta joukkoa alueiden käytön ja rakentamisen ky-symyksiä, joiden joukossa rakennussuojelu on vain yksi näkökulma. Silti ky-seessä ovat rakennetun ympäristön suojelun kannalta keskeiset säädösohjauksen ja hallinnolliset rakenteet. Alueidenkäyttölain valmistelua varten perustetussa työryhmässä on useiden etujärjestöjen edustajia, mutta museoviranomaista tai

kulttuuriperintöjärjestöjä ei ole mukana. Myös uuteen rakentamislakiin valmistellaan korjaussarjaa jo ennen kuin laki on ehtinyt astua voimaan. Tämä poikkeuksellinen menettely pohjautuu hallitusohjelman tavoitteeseen sujuvoittaa lupa- ja valitusprosesseja. Korjaussarjassa tämä näkyy muun muassa muutosehdotuksina purkamislupien edellytyksiin ja valitusoikeuksiin.⁸⁸⁹ Kulttuuriympäristön kannalta keskeisten lakiuudistusten tavoitteet ja valmistelukokoonpano herättävät kysymyksen rakennetun kulttuuriympäristön vaalimiselle ja integroinnille maankäytössä jatkossa annettavasta painoarvosta, mikä oli alkujaan maankäyttö- ja rakentamislainsäädännön yksi tavoitteista. Kulttuuriympäristötehtävien hoitamiseksi on maassamme luotu hallinnolliset rakenteet ja tavoiteltu myös yhteisölähtöisiä vaikuttamismahdollisuuksia, mutta työkaluja tehtävien hoitamiseen on yhä vähemmän.

Lainsäädäntömme mahdollistaa kulttuuriperinnön vaalimiseksi tarkoitettujen prosessien, mutta ei läheskään aina velvoita noudattamaan niitä. Jo nykyiselläänkin lainsäädännöllä on päädytty tilaan, jossa kulttuuriympäristö on usein alisteinen muille tavoitteille. Kunnan tahtotilan puuttuessa lain perälauta vuotaa, sillä viranomaisien mahdollisuuksia ohjata ja valvoa ympäristövastuun toteutumista on karsittu, ja oikeuskäytännössä oikeudet sivuuttavat velvollisuudet. Kestävän rakentamis- ja ylläpitokulttuurin syntymiseksi ja kulttuuriympäristöjen turvaamiseksi tarvitaan keinoja, jotka eivät pelkästään mahdollista, vaan myös kannustavat ja tarpeellisissa määrin velvoittavat kantamaan vastuuta kulttuuriympäristöstä. Kuitenkaan mikään taho ei ajankohtaisissa lakiuudistuksissa näytä aktiivisesti pitävän huolta tällaisista edellytyksistä.

Monissa tutkimuksissa, toimivuusarvioinneissa ja selvityksissä tuotettu tieto ei ole vaikuttanut toimenpiteiden tasolla, mikä herättää myös kysymyksen valtionhallinnon vastuusta edistää ympäristönäkökulmien huomioon ottamista. Asiaa olisi tärkeää tarkastella myös siitä näkökulmasta, että Suomi on sitoutunut viemään lainsäädäntöönsä kansainvälisten sopimusten toteuttamisen edellyttämät määräykset rakennetun kulttuuriympäristön vaalimiseksi. Olennainen kysymys on, turvaako suojelun nykytila kansalaisten perustuslailliset oikeudet kulttuuriperintöön ja kansainvälisten sopimusten sitoumusten⁸⁹⁰ tason. Tarvittaisiin oikeustieteellinen tutkimus arvioimaan, tarkoitetaanko rakennetulla kulttuuriperinnöllä niiden valossa vain harvoja monumentteja ja riittääkö lainsäädäntö, jolla rakennussuojelua ja kansalaisten osallisuutta on *mahdollista* toteuttaa.

7.3 Marginaaliin juuttuminen

Kolmantena tutkimuskysymyksenä kysyn, mikä rakennussuojelun ristiriitaista tilaa ylläpitää. Tässä luvussa esitän vastauksena siihen etenkin jumiutumisen

⁸⁸⁹ Valtioneuvosto. (8.12.2023). Rakentamislain korjaussarja kommentoitavaksi alkuvuodesta. HE Rakentamislain ja siihen liittyvien lakien muuttamiseksi 2024.

⁸⁹⁰ Esim. Faron sopimuksen osallisuus ja Granadan sopimuksen säilyttämisperiaate, jossa suojelu otetaan huomioon suunnittelun ja rakennuslupien käsittelyn kaikissa vaiheissa.

marginaaliin niin kaikkinaisen resursoimattomuuden osalta kuin vallitsevassa kasvutalous- ja kulutuskuulttuurissa.

Rakennetun kulttuuriympäristön kysymykset eivät ole saavuttaneet poliittisesti laajempaa kiinnostusta tai asemaa, jossa niitä olisi pitkäjänteisesti edistetty. Tämä hankaloittaa asiantuntijoiden parissa jo vuosikymmenten ajan tärkeiksi tunnistettujen strategisten tavoitteiden ja toimenpiteiden edistämistä. Ohjelmallinen ja systemaattinen työ ei ole edistynyt laajassa mittakaavassa eikä laajempaa poikkihallinnollista yhteistyötä ole tunnistetusta tarpeesta huolimatta saavutettu. Kulttuuriympäristökysymykset ylittävät väistämättä hallinnolliset sektorirajat, eikä niitä myöskään voida kestävästi ratkoa ilman yhteistyötä ja liittymäkohtien ymmärrystä eri hallinnonaloilla.

Tutkimusaineistossa kestäväen kehityksen ja kulttuuriympäristön kysymykset näyttäytyvät kapeana ja siilomaisena rakennetun ympäristön kokonaisuuden kannalta. Niiden yhtymäkohtia ei tunnisteta kuntatasolla, eikä myöskään yhdistetä voimavara-ajatteluun, jota kulttuuriympäristöalalla korostetaan. Kulttuuriympäristöstä ei juuri keskustella aluekehittämisen tavoitteissa ja suunnitelmissa, ihmisten hyvinvoinnin edellytyksistä keskusteltaessa tai kestäväen kehityksen ja ekologisen rakentamisen tavoitteissa. Tämä tutkimus osoittaa, että vaikka kulttuuriympäristöalan asiantuntijoille nämä yhteydet näyttäytyvät jopa itsestään selvinä ja keskeisinä, ne eivät ulotu siihen monialaiseen valtavirtaan, jossa päätöksiä kunta- ja aluetasoilla tehdään.

Kulttuuriympäristön nykytilasta ja sen haasteista ei näytä muodostuneen missään selkeää käsitystä, saati jaettava ymmärrystä. Rakennetun ympäristön suojelukysymysten ristiriitaisuuden olemassaolo ei liene uutta tietoa kenellekään kulttuuriympäristöalalla toimivalle, mutta se ei sanottavasti enää näy kulttuuriympäristön strategiatasolla, toisin kuin aikaisemmilla vuosikymmenillä.⁸⁹¹ Monet rakennetun kulttuuriympäristön vaalimisen kannalta ongelmalliset asiantilat ovat jatkuneet vuosikymmenestä toiseen. On selvää, etteivät muutokset tapahdu hetkessä, kun on kyse monimutkaisista, monialaiseen toimintaympäristöön kytkeytyvistä kysymyksistä. Monet edistysaskeleet ovat kuitenkin vaihtuneet jopa takapakiksi, mikä havainto johti tämänkin väitöstutkimuksen pariin.

Onkin kysyttävä, onko rakennussuojelun tilannekuva ja ydinongelmia määritelty riittävän analyttisesti viime vuosina. Vaikka strategiat ovat suunnitelmia tavoitellusta tulevaisuudesta, tulisi niiden pohjautua tosiasialliseen, rehelliseen tilannekuvaan. Ristiriitaisuuden tahatonkaan peittäminen ei auta edistämään kulttuuriympäristötyötä eri tahoilla tekevien toimintaa. Pahimmillaan joillekin osapuolille voi syntyä väärä kuva siitä, että asiat olisivat jo riittävässä määrin kunnossa. Etenkin kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvien odotusten valossa on tärkeää tehdä näkyväksi myös tunnistetut toimintaympäristön haasteet. Vain siten voidaan luoda mahdollisuuksia ja yhteistä näkemystä siitä, mihin yhdessä voidaan pyrkiä vaikuttamaan. Monet lakitekstit ja yleis- ja maakuntakaavojen suojelumääräykset ovat jo omiaan johtamaan kansalaisia harhaan tilanteissa, joissa suojele ei suojelekaan, eikä vaikutusmahdollisuuksia olekaan.

⁸⁹¹ Ks. luku 3.2. 1970–2000-luvuilla laadituissa komiteanmietinnöissä ja strategioissa ristiriitaisetkin kysymykset on kirjoitettu osaksi tilannekuva.

Ristiriitaista tilannetta ylläpitää osaltaan, ettei suunnittelukulttuurissa arvioida ympäristön laatua sen enempää etu- kuin jälkikäteenkään, eikä laadullisille näkökohdille ole muodostunut juridisestikaan painoarvoa. Teknokraattisen näkökulman vallitessa tilaa eivät ylipäättäen saa yhteiskunnalliset arvot ja tavoitteet, kuten ajallisen jatkumon ja menneisyyden läsnäolon havaitsemisen ympäristösämme ja mitä se merkitsee ihmisten hyvinvoinnille ja viihtyvyydelle.

Tämä tutkimus vahvistaa aiempia tutkimustuloksia siitä, että ihmisten elämään ja heille merkityksellisiin paikkoihin vaikuttavat ympäristömuutokset perustellaan edelleen käyttäjiä aidosti kuuntelematta teknistaloudellisista mitta-
reista, teoreettisista käsitteistä tai karttalähtöisistä suunnitteluideoista käsin.⁸⁹² Rakennettuihin ympäristöihin liittyy kuitenkin erilaisia kulttuurisia merkityksiä ja menneiden elämänmuotojen jälkiä, joita paikkaa tuntematon ulkopuolinen suunnittelija tai päätöksentekijä ei välttämättä tunnista. Aineettomien ja aineellisten arvojen toisiinsa kytkeytyneisyys tarkoittaa samalla, että aineellisen rakennetun ympäristön hävittäminen vähitellen hävittää myös aineettomat arvot. Muistaminen tarvitsee esineellistymistä toteutuakseen.⁸⁹³ Kun paikkoja muokataan ja uudistetaan, vanhojen kerrostumien poistaminen ei vain hävitä rakennettua ympäristöä teknisesti, vaan samalla voi tuhoutua joidenkin yhteisöjen ja kulttuuristen merkitysten maailmat lopullisesti, sillä muisti kiinnittyy konkretiaan.

Suunnittelukulttuuri, jossa asiantuntijuudet ja paikallisyhteisöt eivät koh-
taa, näyttäytyy tämänkin tutkimuksen perusteella ongelmallisena ja ylläpitää osaltaan ristiriitaa. Kulttuuriympäristöalalla on pitkään tavoiteltu sektorirajat ylittävää yhteistyötä, johon kuuluu myös kansalaiskeskustelu. Edeltävässä luvussa on käsitelty kansalaisten osallistumiseen liittyvää poliittishallinnollista problematiikkaa, mutta kyse on sen lisäksi käytetystä kielestä. Suurelle osalle ihmisistä teorialaumat paikkojen suunnittelusta ovat ja tulevat jatkossakin olemaan vieraita. Omaa ympäristöä koskeviin kysymyksiin saatetaan ottaa kantaa esimerkiksi arkkitehtuurin tai lähiluonnon näkökulmista. Aineistossa näyttäytyy haasteellisena käydä kansalaiskeskustelua siitä, muodostuuko ihmisten epävihtyisiksi kokemasta ympäristöstä ajankaan kanssa merkityksellistä ympäristöä, josta halutaan pitää huolta ja välittää edelleen. Kun tavoitellaan kestäväää rakennettua ympäristöä, on ihmisten koettava ne huolenpidon ja säilyttämisen arvoiksi.

Keskusteluun ympäristön arvoista tarvitaan eri alojen rakennetussa ympäristössä toimivia ammattilaisia, mutta tämä tutkimus herättää kysymyksen, millaisia valmiuksia alalle johtavat erilaiset koulutukset tähän tai muuhunkaan kulttuuriympäristön vaalimiseen antavat. Ympäristönlukutaitoa ei välttämättä kartoiteta peruskoulussa, eivätkä kulttuuriympäristöasiat sisälly kaikkiin rakennetun ympäristön ammatillisiin opintoihin. Niistä kuitenkin valmistutaan tehtäviin, joissa kulttuuriympäristökysymykset pitää ottaa huomioon. Koulutus tai sen puutteet vaikuttavat laajasti toimijoiden käytäntöihin ja aiheuttavat siten osaltaan sattumanvaraisuutta. On myös huolestuttavaa, jos käsitys kulttuuriympäristöstä vaa-

⁸⁹² Esim. Harsia & Nummi 2022.

⁸⁹³ Arendt 1958/2002, 99.

tii erillistä koulutusta, jolloin esimerkiksi eri ammattialoja edustavilla päättäjillä ei sitä olisi.

Kuten luvussa 3.3 *Rakennussuojelun raamit ja toimijakenttä 2020-luvun alussa* on kuvattu, rakennetun ympäristön toimijakentällä ymmärrystä kulttuuriympäristöstä tarvitaan hyvin monien erilaisten toimijoiden keskuudessa, ja sen tulisi olla osa yleissivistystä. Hyviä ympäristökasvatuksellisia käytänteitä on kyllä laajalti kehitetty, mutta niiden hyödyntäminen perusopetuksessa vaikuttaa tämän tutkimuksen perusteella sattumanvaraiselta. Asiantilaa olisikin tarpeen tarkemmin tutkia.

Myös muissa kuin koulutuksellisissa kysymyksissä yhteiskunta on pitkään jättänyt rakennetun kulttuuriympäristön resursoinnin minimaaliseksi, vaikka kaikki mitä yhteiskunnan taholta halutaan suojella, edellyttää myös panostusta asiaan ja tarpeellisia velvoitteita toimijoille. *Suojelu*-sana ymmärretään kuitenkin monesti rakennussuojelun kontekstissa negatiivisena, vaikka monissa muissa asiayhteyksissä suojelun ymmärretään edellyttävän myös rajoja ja resursseja. Myös panostukset kuten rakennusperintöä säilyttävän korjaamisen taloudelliset kannustimet ovat jääneet mitättömiksi, eikä sellaisten kehittämiseksi ole havaittavissa aktiivisia toimia tai vastaavaa ohjelmallista työtä kuin esimerkiksi luonnonarvojen vaalimisessa. Suojelun kannusteet ovat niin vaatimattomia, että niitä on vaikea pitää uskottavina ottaen huomioon, miten voimakkaasti talous ohjaa kaikkea toimintaa. Vaikka taloudellisten kysymysten on aina todettu muodostaneen merkittävimmän esteen suojelulle,⁸⁹⁴ esimerkiksi verotuksellisia kannusteita ei ole edistetty.

Myöskään korjausrakentamisen rahoitus- tai takausjärjestelyiden edistämiseksi ei ole havaittavissa toimenpiteitä, vaikka korjaaminen on osoitettu sekä ekologisesti että myös kustannuksiltaan kannattavaksi.⁸⁹⁵ Kestävyyttä ja kiertotaloutta käsittelevissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa rakennetusta ympäristöstä puhutaankin hämmäntävän vähän ottaen huomioon alan merkittävyys luonnonvarojen kulutuksen, jätteen ja päästöjen tuottamisessa. Kestäväntä olisi käyttää, korjata ja tarvittaessa muuntaa jo olemassa olevaa rakennuskantaa ja rakennettua ympäristöä, mistä kulttuuriympäristöalalla on pitkä kokemus. Ala on kuitenkin usein syrjässä kestävyyskeskusteluista.

Rakennetun ympäristön kysymyksissä ei näytä syntyneen kapeaa asiantuntijasektoria laajempaa keskustelua osaamisen, luonnonvarojen käyttöä minimoivien korjausmenetelmien tai säilyttämiskartoitusten kehittämisestä tai olemassa olevan rakennuskannan käytön edistämistä esimerkiksi hyväksymällä, että vanha rakennus voi täyttää joidenkin käyttäjien standardit ilman ylikorjaamista. Tällaiset näkökulmat puuttuvat kokonaan sujuvoittamis- ja normienpurkukeskustelusta. Monista käytännössä toteutetuista hankkeistakaan huolimatta tällainen viesti ei mene lävitse taloudellisia tuottoja edellyttävässä rakentamisen ja kiinteistönpidon toimintaympäristössä. Ristiriitaa ylläpitää, ettei sääntely tue tavoitteita.

⁸⁹⁴ Ks. luvussa 3.2 esitetyt komiteanmietintöjen ja strategioiden huomiot.

⁸⁹⁵ Huuhka ym. 2021.

Kulttuuriympäristöä koskevissa ristiriidoissa nousee usein esille asenne-
muutoksen tarve. Tieto yksin ei riitä muuttamaan asenteita, jotka perustuvat kas-
vutalouden ja kulutuskulttuurin määrittämään maailmankuvaan ja sitä tukeviin
uskomuksiin. Tutkimustieto ei tehoa omaksuttuun maailmankuvaan ja sitkeisiin
uskomuksiin, kuten käyttäytymispsykologinen tutkimus on osoittanut.⁸⁹⁶ Vallit-
sevassa kulutuskulttuurissa kulttuuriympäristön suojelun perustelut eivät vält-
tämättä näyttäyty selkeinä tai uppoa ihmisiin, joiden omaksumassa maailman-
kuvassa myös rakennettua ympäristöä kulutetaan kertakäyttöisesti ja uudistami-
nen on kasvutalouden kannalta välttämätöntä. Kyse on myös vuosikymmenten
aikana juurtuneesta ajattelumallista ja maailmankuvasta, jossa uusi nähdään pa-
rempana kuin vanha. Kulutuskulttuuri on suosinut kertakäyttöisyyttä ja vanhoja
rakennuksia on leimattu kelvottomiksi, milloin mukavuuksiltaan puutteellisina,
milloin sisäilmaongelmaisina tai kulloisiakin nykyvaatimuksia täyttämättöminä.
Uudisrakentamisesta kasvua hakevien etu on helppiä tätä myyttiä ja pyrkiä pyyh-
kimään kuvasta kestävä, vuosisatoja aina vain korjaus- ja käyttökelpoisena säi-
lyvä rakennuskanta.

Kestävän kehityksen tavoitteetkaan eivät ole tuoneet tähän muutosta. Ku-
lutuskulttuurin luomat uskomukset rakennuksista rajoittavat mielikuvitusta ja
innovatiivisuutta, vaikka esimerkkejä vaihtoehtoisista toimintatavoista on ole-
massa. Käyttäytymispsykologian mukaan uskomuksista muodostuu niin totena
pidettyjä ajatuksia, ettei niitä tulla kyseenalaistaneeksi, vaan ne ohjaavat toimin-
taa. Oman viiteryhmän tai auktoriteettien toistamaa ”totuutta” ja vuosikymmen-
ten saatossa muodostuneita uskomuksia ei juurikaan kyseenalaisteta päätöksen-
teossa, kuten käsityksiä vanhojen rakennusten kelvottomuudesta nykytarpeisiin
tai korjausrakentamisen kannattamattomuudesta. Omaksuttujen maailmanku-
vien, sitkeiden uskomusten ja myyttien murtamiseen eivät riitä satunnaiset pi-
lotti-kohteet tai esimerkilliset korjaushankkeet, etenkin jos tieto niistä ei leviä
kuin kapealle asiantuntijasektorille ja niillä ei ole vaikutusta säädösohjaukseen.

Kuten edeltävissä luvuissa on todettu, kulttuuriympäristön arvojen huomi-
oon ottamista ovat vähä vähältä entisestään nakertaneet maankäytön ja rakenta-
misen normien purkua ja sujuvoittamista tavoitelleet poliittiset päätökset ja laki-
muutokset, joiden myötä lakisääteisestikin sovituista kulttuuriympäristötavoit-
teista kiinnipitäminen on rapautunut lain selkänöjan ja ohjauksen neuvotteluva-
ran kaventuessa. Tämä on tapahtunut sujuvoittamispäätöksin, jotka eivät ole
suoraan käsitelleet suojelua, mutta jotka kaventavat sen edellytyksiä. Luvussa 3.2
Suojelulainsäädännön ja käsitysten kehittyminen kuvatus mukaisesti poliittinen oh-
jaus on ennenkin vesittänyt rakennussuojelupyrkimyksiä taloudellisen tehok-
kuuden nimissä. Tällä kulttuurilla on maassamme vuosikymmenten perinne,
jonka haastaminen on edellyttänyt julkista keskustelua, suojelukiistoja sekä kan-
salaisten ja viranomaisien aktiivisuutta.

Poliittinen ilmapiiri vaikuttaa siihen, millaiset esitykset nähdään menevän
lävitse päätöksenteossa. Käsillä olevien merkittävien alueiden käytön ja rakenta-
misen lakiuudistusten edellä yhteiskunnallisessa keskustelussa ei ole juurikaan
käsitelty rakennetun ympäristön laadullisia tai kulttuuriperintökysymyksiä. Uu-

⁸⁹⁶ Kahneman 2012.

distuksissa on näkyvästi esillä elinkeinoelämän tavoitteet ja vaikutusvalta, minkä ei kuitenkaan pitäisi poistaa hallinnon vastuuta pitää huolta johdonmukaisesti ja aktiivisesti myös ympäristövaikutusten arvioinnista ja vaalimisen edellytyksistä, joihin on monissa valtionhallinnon strategioissa ja kansainvälisissä sopimuksissa sitouduttu.

Maassamme ei ole käyty arvokeskustelua siitä, riittääkö kulttuuriympäristössämme harvalukuisen maailmanperinnön ja valtakunnallisesti merkittävien monumenttien turvaaminen. Myöskään ei ole arvioitu, mihin nykyinen lainsäädäntö viimeisine kaavoitusta ja rakentamista sujuvoittavine muutoksineen on johtanut. Sujuvoittamispyrkimyksissä ei avata, mitä ne tarkoittavat ympäristöarvojen kannalta. Lakiuudistusten ehdotukset uhkaavat jopa entisestään heikentää kulttuuriympäristön vaalimisen mahdollisuuksia.

Poliittiseen ilmapiiriin vaikuttaa myös se, millaisia näkökohtia mediassa nostetaan esille. Tämän tutkimuksen artikkeliaineiston perusteella taloudellisia perusteita pidetään usein esillä itsestään selvänä ja kyseenalaistamatta myös mediassa, mikä pitää hegemoniaa osaltaan yllä. Ne toimijat, joiden tehtävänä on vaalia kulttuuri- ja luonnonperintöä eivät ole pystyneet haastamaan kasvutalouden hegemoniaa tai nostamaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ympäristöarvojen vaalimisen merkitystä kestäväälle elämäntavalle, hyvinvoinnille ja ekologiselle rakentamiskulttuurille. Institutionaalisen ja yhteisölähtöisen kulttuuriympäristötyön toimijoiden kenttä on laaja ja hajautunut eri organisaatioihin, eikä mikään taho näytä ottaneen vastuulleen asian nostamista alan toimijoiden agendalle siihen vaikuttamiseksi kollektiivisesti. Kulttuuriympäristöalan toimijoiden resursseilla ei toteuteta vaikuttajaviestintää, alalla ei ole vahvaa kansallista edunvalvontajärjestöä ja kansalaisaktiivisuus on melko vähäistä. Yhteiskunnallisiin vaikutuksiin eivät yllä yksittäiset ansiokkaatkaan artikkelit ja selvitykset tai paikallistason keskustelut, vaan julkisen paineen luo vasta laajempi ja pidempään jatkuva yhteiskunnallinen arvokeskustelu, jossa päättäjiltä edellytetään myös perehtymistä ja perusteluita.

Useimmat tutkimuksessani haastatelluista asiantuntijoista sekä moni kirjallisuusintegraatiossa mainituista tutkijoista pitävät selvänä, että vallitsevia kulutuskulttuurin toimintatapoja on muutettava ympäristösyistä vääjäämättömästi ennemmin tai myöhemmin. Murros voi tapahtua nopeastikin, kun jostakin muodostuu sellainen vaihtoehtoinen tapa toimia, joka saa vallitsevan toimintakulttuurin näyttäytymään vanhentuneena. Kulttuuriympäristöalan asiantuntemus tarvitaan mukaan rakennetun ympäristön tulevaisuuden suunnitteluun tilanteessa, jossa jo tiedetään, ettei *business as usual* voi jatkua loputtomiin. Päätösten ei pidä tapahtua vain teknokraattisista näkökulmista, kuten suunnittelu- ja kaupunkitutkimus on jo aiemmin nostanut esille. Se miten rakennettua ympäristöä päätetään säilyttää, hävittää tai tuottaa, tulee monin tavoin vaikuttamaan tulevien sukupolvien elämään. Päätökset mahdollistavat tai lukitsevat ulos tulevien sukupolvien vaihtoehtoja samalla tavoin, kuin aiemmat valinnat ovat vaikuttaneet nykyiseen ympäristöömme.

Vaikka monet näkevät, että olemassa olevan kansallisvarallisuuden hävittämisestä ja jatkuvasta kertakäyttörakentamisesta on luovuttava, ei ole selvää,

miten ja keiden kaikkien toimesta murros saadaan koordinoitua. Kyse on systeemisen muutoksen tarpeesta, johon yksittäiset teot ja toimijat eivät ulotu. Kysymys kuuluukin, miten käytänteitä tällä kertaa pystytään nostamaan esille todellisina vaihtoehtoina sekä viemään ja juurruttamaan osaksi kestävyysmurrosta, kun ne vuosikymmenten ajan ovat juuttuneet marginaaliin. Ihmisten ja median kiinnostus kaikkien elämää kehystävän rakennetun ympäristön, sen kestävyys-, huolenpidon ja suojelun kysymyksiin on hämmentävän vähäistä verrattuna esimerkiksi metsäkeskusteluun. Aiheesta on ilmeisen vaikea puhua siten, että se herättäisi laajaa kiinnostusta. Aihe ei siten myöskään nouse poliittiselle agendalle.

7.4 Tutkimustulokset kulttuuriympäristöalan näkökulmasta

Tässä luvussa käsittelen vielä tutkimustulosten kontribuutiota kulttuuriympäristön tutkimuksen ja museologian tieteenalan näkökulmista sekä lopuksi yleisemmin kulttuuriympäristöalan kannalta.

Rakennussuojelun kysymykset ovat keskeisiä suomalaisen museotoimen tehtäväkentässä ja kulttuuriympäristön tutkimuksessa, mutta tutkimusaineistojen analyysiin sisältynyt teoreettinen keskustelu on johtanut suurelta osin muille tieteenaloille kuin museologian ja kulttuuriympäristöalan tutkimuskentälle. Museon ja muiden viranomaisten kulttuuriympäristötyön tai kansalaisyhteiskunnan toiminta esimerkiksi kaupunkisuunnittelun käytänteissä eivät nouse keskiöön tutkimusaineistoissa. Ristiriitaisuudet ja sattumanvaraisuus suojelussa juontuvat pohjimmiltaan muista seikoista, kuin kulttuuriympäristöalan itsensä toiminnasta. Tämä ei tarkoita, etteikö myös alan toiminnalla olisi vaikutusta. Talouskasvun ja kulutuskulttuurin hegemoniassa sille on kuitenkin varattu vain marginaalinen tila, jossa suojelun tavoitteet ja teoriat pystyvät harvoin kohtaamaan käytänteitä. Tarkoitus onkin ollut tutkia sitä toimintaympäristöä, jossa suojelukysymyksiä ratkotaan, sekä nostaa esiin millaiset rakenteet, systemit ja säädökset ristiriitoja aiheuttavat ja suojelun huomioon ottamista hankaloittavat. Tämä mahdollistaa myös uusien tutkimuksellisten näkökulmien avaamisen museologian ja kulttuuriympäristön tutkimuksen alalle.

Rakennussuojelu on mitä suurimmassa määrin yhteiskunnallinen, poliittinen ja arvokysymys. Tässäkin tutkimuksessa tulee esille sekä rakennetun ympäristön että siihen liittyvien näkökulmien moninaisuus. Ihmisellä on oikeus erilaisiin arvomaailmoihin ja maailmankatsomuksiin ja on selvää, että osalle ihmisistä rakennussuojelulla tai kulttuuriympäristön vaalimisella ei ole eikä tule olemaan merkitystä. Yhteiskunnassa on kuitenkin perustuslakia myöten sovittu, että nämä asiat otetaan huomioon yhteisessä ympäristössämme. Siitä huolehtiminen on annettu hallinnollisten instituutioiden tehtäväksi sekä pyritty mahdollistamaan vaikuttaminen kansalaisyhteiskunnalle. Tavoitteisiin on sitouduttu myös kansainvälisellä tasolla. Kuitenkin suojelun edellytyksistä huolehtimisen sijaan suunta näyttää jopa päinvastaiselta, vaikka juuri olemassa olevan rakennuskannan käyttö ja korjaaminen edistää tehokkaimmin paitsi paikallisille tärkeitä merkityksiä ja kulttuuriarvoja myös kestävyys- ja ilmastotavoitteita.

Arvot nostetaan monesti esiin juhlapuheissa. Kyse on kuitenkin siitä, mitä pidetään yhteiskunnallisesti riittävän tärkeänä, että siihen panostetaan muutakin kuin kauniita sanoja. Kun sanat ja teot, tavoitteet ja käytäntö eivät kohtaa, myös luottamus yhteisiksi tarkoitettuihin pelisääntöihin heikkenee ja koko järjestelmän uskottavuus kyseenalaistuu. Voidakseen toimia yhteisen kulttuuriympäristön puolesta hallinto ja kansalaiset tarvitsevat myös työkaluja. Ympäristösämme tapahtuva kehitys osoittaa niiden puutteellisuuden. Meitä kaikkia ympäröivällä kulttuuriympäristöllä onkin kyky paljastaa todelliset arvot juhlapuheiden takaa. Kirjailija Ville-Juhani Sutinen kirjoittaa osuvasti 2023: *”Jos nykyään haluaa nähdä maiseman, joka on meidän maailmallemme tyypillinen ja joka on muodostunut kauniiden ihanteiden sijaan todellisten arvojemme pohjalta, ei pidä mennä kansallispuistoon vaan kaatopaikalle.”*⁸⁹⁷

Vallitsevat kulttuuriset käytänteet näkyvät siten arkisissakin kulttuuriympäristöissämme, mutta niiden sanoittamista sekä syy-seurausyhteyksien osoittamista tarvitaan. Kulttuuriympäristön tutkimuksessa voidaan tehdä näkyväksi, millaista tietoa meitä kaikkia ympäröivällä ympäristöllä on kyky kantaa paikkojen kulttuurihistorian ja kokemuksellisen tiedon ohessa. Lähtökohtaisesti monitieteisessä kulttuuriympäristön tutkimuksessa on tarpeen kääntää katsetta alan asiantuntijuuksien, suunnittelijoiden ja kansalaisten välisistä yhteyksistä vielä laajemmin yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön ja siihen päätöksentekokoneistoon, jossa valintoja käytännössä tehdään – ja erityisesti toimintaa määrittävään kulttuuriin. Kulttuuriympäristö kuvastaa erilaisia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ilmiöitä, arvoja sekä hallinto- ja päätöksentekokulttuuria, jotka määrittävät miten ympäristöä on muokattu ja muokataan.

Kestävä kehitys on kulttuuriympäristöalalla keskeinen kehys. Sosiaalisten osallisuuden näkökulmien ohessa esillä on pidetty myös ekologista kestävyttä, pyritty hälventämään kulttuuri- ja luonnonympäristön raja-aitoja⁸⁹⁸ sekä nostettu esille kulttuurisen kestävyuden merkitys ekologisen kestävyuden tavoittamiseksi.⁸⁹⁹ Kulttuurisen kestävyuden katse on tärkeää ulottaa myös taloudellisiin kysymyksiin. On sinänsä tiedossa oleva tosiasia, että kasvutalouden tavoitteet tosiasiasa määrittävät valintojen reunaehdot rakennetussa ympäristössä, rajoittaen myös eri toimijoiden mahdollisuuksia toimia toisin. Tämäkin tutkimus osoittaa, että taloudelliset – kapeasti ja lyhyellä aikajänteellä mittaroidut – tuottoarvot määrittävät pitkälti valintoja mitä rakennetussa ympäristössä säilytetään tai hävitetään. Kulttuurialallakin on pyritty osoittamaan sen tuottavan taloudellisia hyötyjä esimerkiksi matkailun tai työllisyysvaikutusten kautta. Vaarana kuitenkin on, että samalla hämärtyy näkyvistä se, että taloudellisten näkökohtien painotuksessakin kyse on arvovalinnoista.⁹⁰⁰ Talouskysymyksiä olisikin tärkeää lähestyä myös kokonaisvaltaisen, vahvan kestävyuden kautta. Niin kauan kuin monet ympäristön kannalta haitalliset vaikutukset ulkoistetaan talouden piiristä, se johtaa ristiriitaan niiden tavoitteiden kanssa, mitä yhteiskunnallisesti kulttuu-

⁸⁹⁷ Sutinen, V-J. 2023. Hajonneen maailman käyttöohje. S. 166–167.

⁸⁹⁸ Hankonen ym. 2023.

⁸⁹⁹ Siivonen 2017, Siivonen & Kouri 2020.

⁹⁰⁰ Raworth 2018, Harrison 2020.

riympäristön vaalimiselle on asetettu lainsäädännössä, strategioissa ja myös kan-
nustamalla paikallisyhteisöjä toimimaan kulttuuriympäristönsä puolesta.

Rakennetun ympäristön eri toimijoiden keskuudessa ei tämän tutkimuksen
perusteella aina ole selkeää, mitä kulttuuriympäristöllä ja suojelulla eri asiayh-
teyksissä tarkoitetaan ja mitä se tarkoittaa eri prosesseissa. Tämän avaaminen
tutkimuksellisestikin olisi tärkeää. Kulttuuriympäristöllä voidaan toisissa asia-
yhteyksissä tarkoittaa kaikkea ympäristöä, mihin ihminen on vaikuttanut, toi-
sissa taas sillä saatetaan viitata erityiseen suojeltuun ympäristöön. Kulttuuriym-
päristön vaalimisen haasteet eivät välttämättä kohdistu maailmanperintöön tai
valtakunnallisesti arvokkaiksi ymmärrettyihin monumenttimaisiin kohteisiin,
vaan usein paikalliseen, moniarvoiseen, eri ikäiseen arjen kulttuuriympäristöön,
jonka kohtalo ratkotaan kuntatasolla. Tämän tutkimuksen aineistoissa ongel-
mana näyttäytyy, ettei sitä välttämättä ymmärretä kulttuuriympäristöksi päättä-
jien keskuudessa, joiden asennoitumisesta tai osaamisesta paikallisesti arvok-
kaan kulttuuriympäristön kohtalo paljolti riippuu. Monen voi olla vaikeaa käsit-
tää ja ymmärtää, miksi jotakin pyritään vaalimaan, eikä suojelua yhdistetä kestä-
vään kehitykseen, huolenpitoon ja ylläpitoon, joka tähtää kohteen käytössä py-
symiseen. Nykyinen juridinen suojelu välineenä ei yksin ratkaise kestävästä huo-
lenpitoa jo olemassa olevasta rakennetusta ympäristöstä.

Tutkimusta säilyttävän korjausrakentamisen ja kulttuuriympäristöstä huo-
lenpidon käytänteistä tarvitaan keinojen ja mallien soveltamiseksi eri ikä-
ssä rakennuskannassa. Kulttuuriympäristö- ja rakennusperintöalalla on koetel-
tua tietoa kestävästä rakentamiskulttuurista ja säilyttävästä korjaamisesta, joka
voi tarjota vähintään osaratkaisuja ulos kestävästä kertakäyttöisyyden
kierteestä. Se ei tarkoita paluuta menneeseen, vaan oppia kestävästä käytänteistä.
Ekologinen kestävyys on vuosikymmenten ajan ollut yksi säästävästä korjaa-
mista ja huolenpitoa puolustavan rakennussuojelun argumenteista. Aiempina
vuosikymmeninä alalla tehty tutkimustyö⁹⁰¹ on jo luonut pohjaa jatkotutkimuk-
selle. Tutkimuksissa tärkeää on tuoda esille myös yhteiskunnallisten ja kulttuu-
risten käytänteiden vaikutus lopputulokseen. Vastaavasti kuin Puu-Käpylän ta-
paustutkimuksessa⁹⁰² olisi hyödyllistä analysoida ja tehdä näkyväksi myös 2000-
luvun lainsäädännön aikana onnistuneiden ja epäonnistuneiden tapausten taustalla
vaikuttavia tekijöitä.

Huomiota tulee kiinnittää myös kansalaisyhteiskunnan ja paikallisyhteisö-
jen tosiasiallisiin vaikutusmahdollisuuksiin ja vastuunkannon edellytyksiin
omia kulttuuriympäristöjään koskevissa päätöksissä. Vastuuta voi kukin taho
kantaa vain mittansa mukaan. Rakennetun ympäristön kysymyksissä valtaa käy-
tetään usein muualla, ja kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet ovat vähäisiä.
Tämä rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöä koskeva erityispiirre on tärkeää
tuoda esille alan tutkimuksessa, jotta se voidaan tunnistaa käsityksissä kulttuu-
riperinnön yhteisöllisyydestä, mikä koskee eri tavoin erilaisia kulttuuriperinnön
muotoja.

⁹⁰¹ Ks. luku 3.2.

⁹⁰² Kivilaakso 2017.

Kun rakennetun kulttuuriympäristön tilaa tarkastellaan museologian näkökulmasta, keskeiset yhteiskunnalliset kysymykset koskevat valintoja ja valtaa: kenen ja millaiset arvot määrittävät, mitä päätetään muistaa ja mitä unohtaa. Tämä tutkimus osoittaa, että kulttuuriympäristön kontekstissa ei voida sivuuttaa sitä päätöksentekokoneistoa, jossa kasvutalouden arvomaailma määrittää valintoja. Museologiassa pyrkimys onkin tarkastella yhteiskuntaa, jotta voitaisiin tuottaa tietoa kansalaiskeskusteluun ja päätöksentekoon pitkän aikavälin kehityslinjojen ymmärtämiseksi, mikä on yksi yhteisölähtöisen museotyön tavoite.⁹⁰³ Ymmärryksen lisääminen ajallisesta jatkumosta auttaa konkretisoimaan myös kestävä kehityksen idean ylisukupolvisesta vastuusta.

Museologiselle kulttuuriympäristön tutkimukselle olisi Suomessa tilausta, sillä elävässä ympäristössä monet kysymykset poikkeavat muusta museotyöstä. Esimerkiksi dynaamisen säilyttämisen ja suuren museon⁹⁰⁴ käsitteet tarjoavat teoreettisia lähtökohtia rakennetun kulttuuriympäristön tutkimukselle tieteenalalla. Hyödyllistä olisi myös tutkia, mitä kulttuuriympäristön käsitteen laajeneminen koskemaan paljolti kaikkea ihmisen vaikutuksen alaista ympäristöä tarkoittaa museoiden kulttuuriympäristötyössä. Kulttuuri- ja luonnonperinnön kokonaisvaltaisen vaalimisen katsetta olisikin tarpeen kääntää laajemmin rakennetun ympäristön, maiseman ja paikallisyhteisöjen niihin kytkemien merkitysten näkökulmiin sekä ennakoivaan ja erilaiseen aluekehittämiseen verkostoituvaan työhön. Tämän tutkimuksen valossa museoiden toiminta jää rakennetun ympäristön kysymysten kokonaisuudessa marginaalisemmaksi, kuin mitä kulttuuriympäristötehtävän sisältö antaisi olettaa.

Jatkotutkimukselle on aiheutta myös siitä näkökulmasta, miten museot ovat valjastaneet tai voisivat valjastaa käytettävissä olevat keinonsa kulttuuriympäristön yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyyn. Kulttuuri- ja luonnonperinnön vaalijoina museot ovat keskeisessä roolissa yhteiskunnallisen keskustelun ja vuoropuhelun vahvistamisessa, mitä myös museopoliittinen ohjelma 2030 korostaa.⁹⁰⁵ Kulutus-kulttuurin maailmankuvan haastaminen ei toistaiseksi ole meitä kaikkia koskettavan rakennetun ympäristön kontekstissa ylettänyt laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, mediaan eikä siten myöskään poliittiselle agendalle.

Museot eivät tietenkään yksin ratkaise ongelmaa, mikä ei poista niiden vastuuta toimia käytettävissään olevin keinoin. Institutionaalisilla museoilla on kuitenkin työkaluja asenteiden muuttamiseen, kun pelkän tietomäärän lisäämisen sijaan ympäristöä autetaan katsomaan uusin silmin ja uusista näkökulmista. Museoilla on keinoja edistää tietoisuutta niistä kulttuurisista toimintatavoista, jotka ovat esteenä kestäville ratkaisuille ja aiheuttavat kielteisiä vaikutuksia. Tämä edellyttää, että museoilla on rohkeutta käsitellä myös poliittisia aiheita. Kaikki rakennettu ympäristö on ihmisen toiminnan tuotosta ja kertoo siitä, hyvässä ja

⁹⁰³ Vilkuna 2007, s. 31.

⁹⁰⁴ Hudson 1993. Ks. luku 2.1. Museo-sanan sisältävänä käsite on tosin helposti väärintulkinnalle altis, kun kyse on maailmasta ympärillämme, jonka ymmärtämiselle, arvostamiselle ja huolenpidolle on tarve.

⁹⁰⁵ Mattila, M. 2018. Mahdollisuuksien museo - Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030. S. 51.

pahassa. Säilyttämisen tai purkamisen ja rakentamisen valintojen, niiden perusteiden tai perusteettomuuden näkyväksi tekeminen ja niistä oppiminen voi auttaa ohjaamaan huolenpidon oikeisiin asioihin ja muuttamaan toimintatapoja, jotka eivät ole kestävällä pohjalla.

Museolain myötä odotukset ovat kohdistuneet myös museon mahdollisuuksiin kanavoida tietoa ja tukea paikallisyhteisöjä merkityksellisen kulttuuri-perinnön vaalimisessa. Museo onkin kulttuuriympäristötehtävässään monesti osapuolena rakennettua kulttuuriympäristöä koskevissa kiistoissa, joilla on myös laajempi yhteiskunnallinen ulottuvuus. Kyse ei ole vain rakennetun ympäristön suojelusta, vaan samalla demokratian suojelusta, mitä kansalaisyhteiskunta tarvitsee voidakseen toimia oman kulttuuriympäristönsä puolesta.

Onkin kysyttävä, edistävätkö museot osaltaan keskustelua oikeista asioista rakennussuojeluun ja kulttuuriympäristön nykytilanteeseen liittyen. Kysymyksen voi laajentaa koskemaan koko kulttuuriympäristöalaa. Suojelun edellytykset ovat vähä vähältä heikentyneet ja mahdollisesti heikkenemässä edelleen. Alan kannalta keskeisten lakien esitetyt muutokset ja hallinnon uudistukset eivät ulotu edes monissa tutkimuksissa ja arvioinneissa tunnistettujen ongelmien korjaamiseen. Rakennetun ympäristön ylläpitokulttuurin edistämisen sijaan jopa asemakaavasuojeltujen rakennusten purkamista on rakentamislain korjaussarjassa ehdotettu⁹⁰⁶ tietyin ehdoin helpotettavaksi. Heikkenevästä tilanteesta ei kuitenkaan ole herännyt kulttuuriympäristöalan eri toimijoiden kesken laajaa, aktiiviseen toimintaan johtavaa keskustelua.

1960–70-luvulla mittava purkaminen pakotti rakennussuojelun ammattilaiset tarttumaan toimeen, ottamaan kantaa ja dokumentoimaan tuhoa.⁹⁰⁷ Tarve on jälleen ajankohtainen. Vaikka kulttuuriympäristöalan resurssit ovat niukat, alan institutionaalinen työ on vahvistunut merkittävästi sitten edeltävän purkuaallon. Kansalais- ja järjestökenttä kantaa silti paljolti vastuuta keskustelun herättelystä.⁹⁰⁸ Koska kulttuuriympäristöllä itsellään ei ole ääntä, sen puolesta toimimista tarvitaan ristiriitakysymyksissäkin paitsi kansalaisten, myös hallinnon toimesta. Vaikka ristiriidat eivät olekaan kulttuuriympäristötyön koko kuva, niiden olemassaolo on tärkeää tunnistaa ja tehdä näkyväksi myös strategiatasolla, jotta niihin voitaisiin yhteisrintamassa pyrkiä vaikuttamaan. Tämä tutkimus tuo tietoa myös tällaisten keskusteluiden pohjalle.

Tutkimus osoittaa, että vaikka suojeleminen on näennäisesti turvattu lainsäädännöllä ja prosesseilla, ne toimivat tavoitellulla tavalla vain optimaalisten olosuhteiden toteutuessa etenkin paikallistasoilla, jossa valtaosa päätöksistä kulttuuriympäristöä koskien tehdään. Reaalimaailmassa ei läheskään aina vallitse optimaaliset olosuhteet, mikä altistaa sattumanvaraisuudelle ja ristiriitaisina näyttäytyville todellisuuksille kulttuuriympäristön suojelussa. On syytä tiedostaa, että esimerkiksi avainhenkilöiden tai kulttuuriympäristökohteen omistajan vaihtuessa myös esimerkillisen ja onnistuneen toiminnan yllä leijuu sattumanvaraisuuden uhka.

⁹⁰⁶ HE Rakentamislain ja siihen liittyvien lakien muuttamisesta 2024, s. 14.

⁹⁰⁷ Männistö-Funk 2022, s. 60.

⁹⁰⁸ Esim. Hautajärvi ym. 2021.

SUMMARY

Background

The contradiction between the goals of preserving built heritage and its practical implementation can be seen in many ways. Legislation and strategic programs appear to lead towards preservation and sustainability, but in practice the action is often the opposite. At a strategic level, built heritage is framed as a resource for sustainability and well-being. This is often not recognized at the municipal level, however, where most of the decisions concerning built heritage are made. More and more buildings are being demolished for economic reasons. Citizens are encouraged to act on behalf of built heritage, but their opportunities to influence the decision-making process are often weak. Sustainable development has been the framework for preserving built heritage since the 1990s. In recent years, the climate discussion has once again made the theme relevant. However, the preservation of existing buildings continues to be marginalized, and the discussion is often focused on energy efficiency.

This study examines the contradictions in the preservation of built heritage as they exist in Finland at the beginning of 2020s. The research questions address what societal structures and cultural practices cause contradictions, how they appear and what maintains them. The current situation is analyzed through the lens of the stages of Finnish building culture and the development of legislation that currently frames built heritage issues. The research is situated within the field of museology and multidisciplinary research into built heritage and cultural environment studies.

Method

Grounded theory and two sets of research materials are used in this study. The first data collection targeted media articles from 2018 to 2020. I collected 756 articles from Finnish newspapers nationwide. I researched what kind of public image of built heritage is conveyed through the media. As a second set of material, I conducted 20 interviews with experts working in the field of built environment. They included built heritage specialists, property developers, decision-makers, planners, citizen activists, and researchers. I analyzed how experts see the situation of built heritage preservation from their point of view.

In grounded theory, data collection is connected to analysis from the beginning. The basic concept of the data analysis is the constant comparative method and coding process. The researcher compares properties and categories and asks questions from the data, such as “what exactly is going on here”. Important and meaningful categories are discovered based on the data without the use of previous concepts or theories. The researcher must be as sensitive to the data as possible, but not in a tabula rasa manner. The researcher’s prior knowledge is used to inform analysis, not to direct it.

In grounded theory, the integration of theoretical literature is based on the data analysis. It typically leads to a multidisciplinary approach and the incorporation of different scientific fields. In this research the theoretical integration includes, for example, economic and social sciences as well as behavioral research.

Results

Based on the data analysis and literature integration, the study concludes that the preservation of built heritage is often subject to randomness. This randomness also explains the contradiction between the preservation goals for built heritage and its practical implementation. The factors leading to randomness and contradiction are divided into three parts according to the research questions.

1. The growth economy and consumer culture

The prevailing growth economy and consumer culture, which are influenced by the neoliberal phenomena of the market economy, competition, and privatization, are societal and cultural factors that create contradiction. In this way of thinking, the starting point for decision-making is not an environmental perspective or what kind of development is desirable, but economic growth policy and profitability requirements. A similar phenomenon occurs in other societal issues, for example in forest discussions. When environmental policy has been shaped according to the goals of economic growth, regulation does not encourage the sustainable development of the built environment. However, reducing the consumption and waste of materials conflicts with the goal of the growth economy and is therefore politically difficult. Businesses have significant power in the growth economy from the perspective of regulation as well.

Most of the decisions concerning built heritage are made in municipalities as part of the land use and construction processes. Yet municipalities have conflicting goals: they strive for growth and competition while also aiming to protect the cultural and natural environment. Municipalities are also increasingly dependent on private investments.

Not all municipalities have the expertise to assess environmental issues. The municipalities' lack of knowledge and will regarding built heritage issues has long been recognized. When enacting the Land Use and Building Act, it was considered that increasing municipal self-government (planning monopoly) requires the maintenance of supervision by state administration authorities and actual opportunities for citizens to participate in and influence their own environment. Today, these requirements have been forgotten. They have not been taken care of, and, in many cases, they have even been weakened.

This study raises the question of what is the justification for the current state of municipal planning monopolies when the municipalities lack expertise and resources, consultants do most of the work, and planning is a sector known to be prone to structural corruption.

2. Power vs. responsibility, rights vs. obligations

The contradiction appears especially in the differentiation of power and responsibility as well as in the emphasis on rights at the expense of duties. This phenomenon has been shown to be typical of the neoliberal era, but it also appears in contexts other than environmental issues.

The problem arises if the decision-making does not give proper weight to the environment and community meanings. Companies do not always carry responsibility voluntarily, as business logic is primarily based on the growth of financial returns.

Several studies show the growth of corporate power and the weak possibilities of citizens to act as a counterforce in environmental issues. The imbalance of power relations can be seen in conflicts concerning the cultural and natural environment, but the challenge is that critical citizen discussion may not emerge. At the same time, the communities' possibilities to define local cultural heritage are weakening. The contradiction with, for example, the Faro Convention is significant. Civil society is expected to participate, but in practice its action is not supported.

Moreover, in legal practice, municipalities' self-governance rights often override environmental responsibility. The state administration authorities' opportunities to monitor the implementation of environmental responsibility have been reduced. The safety net of the law is faulty. The possibilities for preserving the built heritage seem to narrow even further if the changes to Finland's Building Act proceed along the path outlined by political guidance. This study raises the question of how the rights established in Finland's constitution and the country's commitments to international conventions are fulfilled.

3. Marginalization and lack of resources

The continued marginalization of built heritage preservation and the lack of resources for it maintain the contradiction. In the prevailing consumer culture, the effort is often left without financial and regulatory resources.

Behavioral research shows that information is not enough to change attitudes defined by the growth economy, consumer culture and the persistent beliefs that support them. Economic reasons are presented as self-evident and unquestioned in the media as well. In consumer culture, over the decades, the new has been seen as better than the old. Old buildings are frequently labeled as worthless or not meeting current requirements.

The study raises the question of whether the situation and core problems of building preservation have been defined analytically enough in recent years. Strategies always aim for better outcomes, but a shared understanding is the beginning of everything. For example, for built heritage professionals, the connections between sustainable development and protection appear self-

evident and central. This is not recognized in municipalities, however, where the decisions are typically made.

Conclusion

This research highlights how societal structures and cultural practices can lead to randomness and thus contradiction in the preservation of built heritage. There seems to have been no shared understanding of the current state of built heritage and its challenges. Politically, the issues have not achieved a position where they would have been promoted in the long term. In the current public debate, the sustainability, quality, and cultural heritage of the built environment have hardly been discussed. Although the questions occasionally appear in the media, they have not yet entered the broader societal debate or any political agenda.

The remarkable change in the built environment in the 1960s and 1970s led to the development of our current legislation, which aimed to safeguard the country's built heritage. Now it seems that the demolition of buildings has again become more common. In different decades, political guidance has weakened the preservation of built heritage in the name of economic efficiency. This culture of demolition has long traditions in Finland, while challenging it has required public debate and the activity of citizens and authorities.

Museums are unable to solve the problem alone, but from a museological perspective, they do play a crucial role in societal debate. The research raises the question of whether museums contribute to discussions about the building preservation and the current state of built heritage. In the 1960s and 1970s, extensive demolitions forced preservation professionals to act and express their opinions. Since then, the institutional work in this field has significantly strengthened, but civil society continues to bear a large responsibility for public debate.

Museums are often involved in conflicts over built heritage. Although these conflicts may be local, they also have wider societal implications. It can be said that these debates are not only about protecting the built heritage but also about safeguarding democracy, which, in turn is based on an engaged civil society.

This research does not suggest that these contradictions arise everywhere. Exemplary preservation continues to take place, and some museums and other stakeholders have excellent practices. It is essential, however, to understand that as long as circumstances allow contradictions to persist or to weaken the current situation, randomness can threaten even the most exemplary of actions, especially if key personnel change.

LÄHTEET

- Aarrevaara, E. (2009). *Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnitteluprofessio 1900-luvulla*. Väitöskirja, Teknillinen korkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-22-9842-6>
- Aarrevaara, E. ja Rönkkö, E. (2015). Maaseututaajamien muutosprosessit aluehistorian ja kulttuuriperinnön näkökulmista. *Maaseudun uusi aika* 3/2015, 5–19. <http://www.mua-lehti.fi/maaseututaajamien-muutosprosessit-aluehistorian-ja-kulttuuriperinnon-nakokulmista/>
- Ahola, N. (2022). *Yhteiset maisemat – Kohti maisemapoliittista ohjelmaa*. Suomen ympäristökeskus. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/350536>
- Ahonen, A., Junnonen, J-M., Puhto, J., Ali-Yrkkö, J., Avela, A., Kulvik, M., Kuusi, T. & Mäkäräinen, K. (2020). *Rakennusalan kilpailukyky ja rakentamisen laatu Suomessa*. Valtioneuvoston kanslia. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162186>
- Airaksinen, J. (ei pvm.). Grounded theory. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/grounded-theory>
- Alastalo, M., Åkerman, M. & Vaittinen, T. (2017). Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvoori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 214–232). Vastapaino.
- Alho, T. (2020). *Persoonallinen ajattelu päättelyssä ja päätöksenteossa*. Väitöskirja, Vaasan yliopisto. https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/10432/978-952-476-904-4_3.pdf?sequence=6&isAllowed=y
- Andersson, P. (1991). *Rakennusinventoinnin opas*. Keski-Suomen museon monistesarja 1/91.
- Antikainen, J., Auri, E., Lahti, K., Levä, K., Mattinen, M. & Vanhatalo, R. (2018). *Kulttuuriympäristöstä elinvoimaa ja hyvinvointia maakuntiin*. Ympäristöministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4794-4>
- Antila, K. (2001). Maata ja vettä pitkin. Teoksessa I. Lounatvuori & L. Putkonen. (toim.) *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja* (s. 96–101). Ympäristöministeriö ja Museovirasto.
- ARA. (23.9.2022). Purkuavustusta voi saada 90 prosenttia. ARA Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. [https://www.ara.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset-ja-tiedotteet/Uutiset-ja-tiedotteet-2022/Purku-avustusta-voi-saada-90-prosenttia\(63938\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset-ja-tiedotteet/Uutiset-ja-tiedotteet-2022/Purku-avustusta-voi-saada-90-prosenttia(63938))
- Arendt, H. (2002). *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot* (suom. R. Oittinen ja työryhmä). Vastapaino. (Alkuperäisteos julkaistu 1958)
- Backman, J. (17.4.2023.) Miten lainsäädännön valmistelua ohjataan poliittisesti? Työpaperi. Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/miten-lainsaadannon-valmistelua-ohjataan-poliittisesti/>

- Berger, L. & Savolainen, P. (2023). Betonia, metsää, mielikuvia: Lähiöiden perintötytymisen monet kasvot. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60(3), 6–25.
<https://doi.org/10.33357/ys.125840>
- Berghäll, J. & Pesu, M. (2008). *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö. Tunnistetut vaikutukset ja haasteet Suomessa*. Suomen Ympäristö 44/2008. Ympäristöministeriö
- Björkman, S., Heporauta, A., Carlson, C.E., Venho, L., Kulvik, B. & Siltavuori, A. (2014). *FISKARS 1649 – 365 vuotta Suomen teollisuuden historiaa*. Fiskars Oyj Abp.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1999). *Vastatulel. Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun*. Otava.
- Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books.
- Bregman, R. (2020). *Hyvän historia. Ihmiskunta uudessa valossa* (suom. M. Janatuinen). Otava.
- Bryant, A. & Charmaz, K. (2007). *The SAGE handbook of grounded theory*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781848607941>
- Bryant, A. 2019. *The varieties of grounded theory*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781529716542>
- Bäckgren, N. (13.3.2021). Poliitikot pitävät Elielinäukion suunnitelmia mielenkiintoisina, mutta arkkitehdit parhaavat: ”Mietin, olenko avannut Aku Ankan”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000007857491.html>
- Bäcklund, P. (2019). Asukkaat kaupunkisuunnittelun toimijoina. Teoksessa T. Meriluoto & T. Litmanen (toim.), *Osallistu! Pelastaako osallistuminen demokratian?* (S. 145–164). Vastapaino.
- Böök, N. (2018) Suomi purkaa ja korjaa. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.), *Rakennetun Suomen tarina* (s. 266–277). Rakennustieto Oy.
- Calder, B. (2022). Muoto noudattaa energiaa. *Arkkitehti – Finnish architectural review*, Ark 3-2022, 10–17.
- Dasgupta, P. (2021). *The economics of biodiversity: The Dasgupta review*. <https://www.gov.uk/government/publications/final-report-the-economics-of-biodiversity-the-dasgupta-review>
- Davis, P. (1999). *Ecomuseums: A Sense of Place*. Leicester University Press.
- DEM-SAFA (1982). *Suomi purkaa*. Näyttelyjulkaisu.
- Dey, I. (1999). *Grounding grounded theory: Guidelines for qualitative inquiry*. San Diego: Academic Press.
- Demirbas, S. (2022). Sidosryhmien kuuleminen on osa kestävää ja laadukasta lainvalmistelua. Teoksessa T. Halonen, K. Korhonen-Kurki, J. Niemelä & J. Pietikäinen (toim.), *Kestävyiden avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteisöön* (s. 184–186). Gaudeamus.
- Eerola, K., Malmi, P., Seppälä, S-L., Vesala, S. (20.5.2013). *Rakennetun ympäristön kaavallisen suojelun tietojen laatukartoitus. Asemakaavan seurantalomakkeen rakennussuojelutiedon luotettavuuden arviointi tarkastelujaksolla 2006–2011*. Suomen ympäristökeskus. <https://docplayer.fi/17514697-Rakennetun-ympariston-kaavallisen-suojelun-tietojen-laatukartoitus.html>

- Ekroos, A., Katajamäki, H., Kinnunen, H., Lehtovuori, P. & Staffans, A. (2018). *Maankäytön ja rakentamisen ohjauksen uudistaminen*. Ympäristöministeriön raportteja 7/2018.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160553>
- El-Harouny, E. (2008). *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä, esimerkkeinä Vanha Porvoo ja Vanha Raahe*. Osa 1. Väitöskirja, Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789514289651>
- Eranti, V. (2017). Re-visiting NIMBY: From conflicting interests to conflicting valuations. *The Sociological Review*, 65(2), 285–301.
<https://doi.org/10.1177/0038026116675554>
- Etelä-Suomen Sanomat. (12.7.2023). Pääkirjoitus: Rakentamisen valituksista kohtuuton viive. <https://www.ess.fi/paakirjoitus-mielipide/6062282>
- Europa Nostra Finland. (20.9.2012). *Europa Nostra Finland vetoaa rakennuskonservointikoulutuksen säilyttämisen puolesta*. Tiedote.
- European Commission. (14.10.2020). *A Renovation Wave for Europe - greening our buildings, creating jobs, improving lives*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0662>
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2021). *Towards a shared culture of architecture: investing in a high-quality living environment for everyone*. Report of the OMC (Open Method of Coordination) group of EU Member State experts. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/88649>
- FCG Finnish Consulting Group Oyj (2023). *Arkkitehtuurin alan osaaminen ja työvoimatarve*. Selvitysraportti 17.1.2023. https://www.safa.fi/wp-content/uploads/2023/02/FCG_raportti_Arkkitehtuurin-alaan-osaamistarpeet-ja-tyovoima.pdf
- Flyvbjerg, B. (2002). Bringing Power to Planning Research. One Researcher's Praxis Story. *Journal of Planning Education and Research*. Vol 21, issue 4, 353–366. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/epdf/10.1177/0739456X0202100401>
- Forsius, J. & Tuominen, L. (2008). Kirkkomaisema ja ympäristövallankäyttö. Teoksessa M-L. Ikkala (toim.), *Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 2* (s. 17–25). Museovirasto.
- Foucault, M. (2005). *Tiedon arkeologia* (suom. T. Kilpeläinen). Vastapaino. (Alkuperäisteos julkaistu 1969)
- Fujiwara, D. Cornwall, T. & Dolan, P. (2014). *Heritage and wellbeing*. English Heritage. <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2014/heritage-and-wellbeing-pdf/>
- Gardberg, C.J. (1964). Kaupunkien vanha rakennuskulttuuri. Teoksessa A. Heimala (toim.), *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu* (s. 137–154). WSOY.
- Gehl, J. (2018). *Ihmisten kaupunki* (suom. T. Viinikainen, J. Päivänen, H. Hammarsten & P. Tuurnala). Rakennustieto.

- Gispo Oy. (2019). *Rakennetun ympäristön tilannetieto-raportti*.
https://mrluudistus.fi/wp-content/uploads/2019/12/ym_rak_ym_p_gispo_v2.pdf
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *Discovery of Grounded Theory. Strategies for qualitative research*. Chicago, Ill.
- Glaser, B. (1978). *Theoretical Sensitivity: advances in the methodology of grounded theory*. Sociology Press.
- Glaser, B. (1992). *Basics of Grounded Theory analysis. Emergence vs. Forcing*. Sociology Press.
- Glaser, B. (1998). *Doing Grounded Theory: issues and discussions*. Sociology Press, Mill Valley.
- Grahn, M. (2013). Virstanpylväitä ja aikamatkoja. Kulttuuriperintö yrityksen voimavarana. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* (S. 293–317). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Guarneros-Meza, V. & Geddes, M. (2010). Local Governance and Participation under Neoliberalism: Comparative Perspectives. *International journal of urban and regional research* 2010, Vol.34 (1), 115-129.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.00952.x>
- Haapanala, A. (2013). *ELY-keskukset alueiden käytön ja rakentamisen ohjaajina. Selvitys elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten toiminnasta maankäyttö- ja rakennuslain viranomaistehtävissä*. Ympäristöministeriö.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4148-5>
- Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. (2016). *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Gaudeamus.
- Habermas, J. (1989). *Knowledge and Human interests*. (Käant. J. Shapiro) Cambridge, Polity Press. (Alkuperäisteos julkaistu 1966)
- Hankonen, I., Lonkila, H., Häyrynen, M., & Virtanen, K. 2023. *Monen äänen maisema: kokemuksellinen tieto maisemapolitiikassa*. Ympäristöministeriö. Ympäristöministeriön julkaisuja, 2023:19. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-406-2>
- Hankonen, J. (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatieto Oy. Gaudeamus.
- Harrison, Julia D. (1993). Ideas of museums in the 1990s. *Museum Management and Curatorship* 13, 160-176. [https://doi.org/10.1016/0964-7775\(94\)90074-4](https://doi.org/10.1016/0964-7775(94)90074-4)
- Harrison, R. & Rose, D. (2010). Intangible heritage. Teoksessa T. Benton (toim.), *Understanding heritage and memory* (s. 238–276). Manchester University Press in association with The Open University.
<https://manchesteruniversitypress.co.uk/9780719081538/>
- Harrison, R. (2013). *Heritage. Critical Approaches*. Routledge.
- Harrison, R. (2020). Heritage as future making practices. Teoksessa R. Harrison, C. DeSilvey, C. Holtorf, S. Macdonald, N. Bartolini, E. Breithoff, H. Fredheim, A. Lyons, S. May, J. Morgan & S. Penrose (toim.), *Heritage*

- futures. Comparative approaches to natural and cultural heritage practices* (s. 20–50). UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781787356009>
- Harsia, E. & Nummi, P. (2022). Ainutlaatuista, täydentävää ja epämääräistä. Osallistiedon hyödyntäminen kulttuuriympäristön arvottamisessa Sipoon Nikkilässä. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2022, vol. 60:1, 10–54. <https://doi.org/10.33357/ys.119918>
- Harvey, D. (2008). *Uusliberalismin lyhyt historia* (suom. K. Koskinen). Vastapaino.
- Hautajärvi, H. (2018). Rakennettiin Suomi. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.), *Rakennetun Suomen tarina* (s. 6–23). Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Hautajärvi, H., Heikonen, J., Kummala, P. & Tuomi, T. (2021). *Kenen kaupunki. Hel-singin kaupunkisuunnittelu ja kulttuuriympäristö törmäyskurssilla*. Docomomo Suomi Finland ry, ICOMOSin Suomen osasto ry, Rakennustaiteen Seura ry & Rakennusperintö-SAFA. <https://icomos.fi/kenen-kaupunki/>
- Hautamäki, R. & Laine, S. (2021). ”Suuria suuntaviivoja” – puistovyöhykkeet Helsingin 1910-luvun kaupunkisuunnitelmissa. Teoksessa T. Vahtikari, T. Ainiala, A. Kivilaakso, P. Olsson & P. Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus* (s. 311–343). Vastapaino.
- Hayden, D. (1995). *The power of place: urban landscapes as public history*. MIT Press.
- HE 101/1998 vp hallituksen esitys eduskunnalle rakennuslainsäädännön uudistamiseksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_101+1998.pdf
- HE Kaavoitus- ja rakentamislaki. (2021). Ympäristöministeriön luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle kaavoitus- ja rakennuslaiksi. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=17b78d7d-ad1b-41fb-8b5b-a9e7e0c798fd>
- HE 139/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rakentamislaki ja siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_139+2022.aspx
- HE Rakentamislain ja siihen liittyvien lakien muuttamisesta (2024.) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rakentamislain ja siihen liittyvien lakien muuttamisesta. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=65211281-8a8f-4eb3-9465-ff3246a312c0&proposalLanguage=da4408c3-39e4-4f5a-84db-84481bafc744>
- Healey, P. (1992). Planning through debate: the communicative turn in planning theory. *Town planning review*, vol.63 (2), 143-162. <https://www.jstor.org/stable/40113141>
- Heininen-Blomstedt, K. (2013). *Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue. Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/38875>

- Heikkilä, J., Niskala, E. & Tuppurainen, Y. (1982). *Vanhoiden rakennusten käyttötarkoitusten valinta. Esimerkkikohteet*. Valtion teknillinen tutkimuskeskus.
- Helander, W. & Sundman, M. (1970). *Kenen Helsinki – raportti kantakaupungista*. WSOY.
- Helander, V. & Sundman, M. (1982). *Miltä näyttää maamme. Ympäristön muutos ja rakennusperinnön kohtalo*. Suomen rakennustaiteen museo.
- Hickel, J. (2021). *Less is more: How degrowth will save the world*. Windmill Books.
- Hiedanpää, J. (2012). Taloustiede. Teoksessa K. Lummaa, M. Rönkä & T. Vuorisalo (toim.), *Monitieteinen ympäristötutkimus* (s. 57–60). Gaudeamus.
- Hirvola, A., Mikkonen, S., Skippari, M. & Tiensuu, P. (2021). *Kohti avoimempaa lobbauksista: Lobbauksen nykytila Suomen valtiollisella tasolla*. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2021:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-876-9>
- Hirvonen, S. ja Lohtander, L. (2017). *Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä*. Suomen Kotiseutuliitto. <https://issuu.com/kotiseutuliitto/docs/kansalaisyhteiskunta-kulttuuriympar>
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus.
- Holmila, P. (26.2.2019). ”Meillä on liian huono patinan sieto” – vanhoja rakennuksia puretaan nyt vimmaisesti ja purkuperusteeksi käy melkein mikä vain. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006011254.html>
- Holopainen, A., Puusa, A. & Juuti, P. (2020). Grounded theory. Aineistolähtöinen tutkimustapa. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* (s. 249–266). Gaudeamus.
- Hudson, K. (1993). *The Great European Museum*. *Nordisk Museology*, 1993:2, 51–60. <https://journals.uio.no/museolog/article/view/3790>
- Hudson, K. (1996). *Ecomuseums become more realistic*. *Nordisk Museologi*, 1996:2, 11–19. <https://journals-test.uio.no/museolog/article/view/3672>
- Hukkinen, J.I. (2020). Tutkijoiden sananvapaus yhteiskunnallisesti vaikuttavan tieteen aikakaudella. Teoksessa E. Väliaverronen & K. Ekholm (toim.), *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus* (s. 261–282). Vastapaino.
- Huttunen, L. & Homanen, R. (2017). Etnografinen haastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvoori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 131–152.) Vastapaino.
- Huuhka, S. (10.4.2019). *Rakennusten kiertotalous ja korjausrakentaminen*. Esitys Rakennusperinnön ja korjausrakentamisen ajankohtaispäivässä. <https://youtu.be/qpGclhOpMAA>
- Huuhka, S., Vainio, T., Moisio, M., Lampinen, E., Knuutinen, M., Bashmakov, S., Köliö, A., Lahdensivu, J., Ala-Kotila, P. & Lahdenperä, P. (2021). *Purkaa vai korjata? Hiilijalanjälkivaikutukset, elinkaarikustannukset ja ohjauskeinot*. Ympäristöministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-221-1>

- Huuhka, S. & Vestergaard, I. (2020). Building conservation and the circular economy: a theoretical consideration. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* Vol. 10 No. 1, 2020, 29–40. Emerald Publishing Limited. www.emeraldinsight.com/2044-1266.htm
- Hytönen, J. (2019). *Limits of localism: Institutional perspectives on communicativeness, neoliberalization and sustainability in Finnish spatial planning*. Väitöskirja, Oulun yliopisto. <https://nordia.journal.fi/article/view/87235/46131>
- Hyvärinen, M. (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvaori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 11–45). Vastapaino.
- Hämäri, S. (2020). Sanat jotka vaientavat Teoksessa E. Väliverronen & K. Ekholm (toim.), *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus* (s. 341–358). Vastapaino.
- Hännikäinen, T. & Melender, T. (2012). *Liberalismin petos*. WSOY.
- Härö, M. (2013). Kulttuuriympäristökasvatuksen merkitys nykyaikana. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä* (s. 225–230). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Häyrynen, M. 2005. *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häyrynen, M. (2016). Maisema vaiko vallan kulttuuriympäristö. *Tahiti – taidehistoria tieteenä* 01/2016. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85612/44562>
- Häyrynen, M. & Wallin, A. (2017). *Kulttuurisuunnittelu. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häyrynen, M. & Leskinen, L. (2021). Pitkospuut vai laajentuva kenttä? Insinööri- ja maisemasuunnittelu taidehistorian kaanonin koetinkivinä. *Tahiti – taidehistoria tieteenä* 2/2021, 32–48. <https://tahiti.journal.fi/article/download/112149/66184/215332>
- Ikävalko, K. (22.7.2023). Laivojen sääntöhelpotus Itämerellä kääntyi vastoin tarkoitustaan – mereen lasketaan paljon hyvin haitallisia päästöjä. YLE. <https://yle.fi/a/74-20041851>
- IPCC, The Intergovernmental Panel on Climate Change. (2018). *Global Warming of 1.5°C*. <https://www.ipcc.ch/reports/>
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books.
- Jakonen, JP. (2023). Konsensustodellisuuden harha: kerrostalomalli systeemisen muutoksen pohjana. Teoksessa P. Uusikylä & H. Jalonen (toim.), *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* (s. 230–253). Into Kustannus Oy.
- Jakonen, M. (2020). *Konflikti. Talous ja politiikka*. Into-Kustannus Oy.
- Jalonen, H. (2020) *Arvostustalous – jotain uutta, jotain vanhaa, jotain lainattua*. Teoksessa H. Jalonen, N. Helander & L. Mäkelä (toim.), *Arvostustalous – kuinka arvostus rakennetaan ja rakentuu digiyhteiskunnassa* (s.87–107). Vastapaino.

- Jokinen, P. (2012). Monitieteisyys ja integroivat käsitteet ympäristösosiologian näkökulmasta. Teoksessa K. Lummaa, M. Rönkä & T. Vuorisalo (toim.), *Monitieteinen ympäristötutkimus* (s. 211–232.) Gaudeamus.
- Joutsenvirta, M., Hirvilammi, T., Ulvila, M. & Wilén, K. (2016). *Talous kasvun jälkeen*. Gaudeamus.
- Juvonen, T. (2017). Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvoori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 398–410). Vastapaino.
- Järnefelt, H. (2013). Lähikulttuurista kestävyttä. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä* (s. 244–258). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Järnefelt, K. (2010). Suunnittelijan ajatuksia Turengin aseman muutostöistä. Teoksessa M-L Ikkala & S. Joutsalmi (toim.), *Museoviraston rakennushistoriaosaston aikakauskirja 3* (s. 74–75). Museovirasto.
- Järvensivu, P. (2016). *Rajattomasti rahaa niukkuudessa*. Like Kustannus Oy.
- Järvensivu, T. (2016). Perusteeton luottamus on muutostyön salakavala este. Teoksessa M. Joutsenvirta, T. Hirvilammi, M. Ulvila & K. Wilén (toim.), *Talous kasvun jälkeen* (s. 257–259). Gaudeamus.
- Järventaus, E. (1964). Rakennussuojelulaki ja sen vaatimat käytännön toimet. Teoksessa A. Heimala (toim.), *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu* (s. 185–192). WSOY.
- Jääskeläinen, L. & Syrjänen, O. (2010). *Maankäyttö- ja rakennuslaki selityksineen. Käy-tännön käsikirja*. 3. uusittu painos. Rakennustieto Oy.
- Jääskeläinen, L. (2018). Hyvä rakentaminen edellyttää sääntelyä. Teoksessa H. Hautajärvi (toim). *Rakennetun Suomen tarina* (s. 306–309). Rakennustieto Oy.
- Kahan, D., Jenkins-Smith, H. & Braman, D. (2010). Cultural Cognition of Scientific Consensus. *Journal of Risk Research*, Vol. 14, 2011 Yale Law School, Public Law Working Paper No. 205, 147-174.
<https://ssrn.com/abstract=1549444>
- Kahneman, D. (2012). *Ajattelu nopeasti ja hitaasti* (suom. K. Pietiläinen). Terra cognita.
- Kaila, P. (1997). *Talotohtori. Rakentajan pikkujättiläinen*. WSOY.
- Kaila, P. (2022). *Talotohtorin rakenneopas. Remontioijille, korjaajille ja rakentajille*. Kustantamo S&S. Helsinki.
- Kalakoski, I., Huuhka, S. & Koponen, O-P. (2020). From obscurity to heritage: Canonisation of the Nordic Wooden Town. *International Journal of Heritage Studies*, 26:8, 790-805.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13527258.2019.1693417?needAccess=true>
- Kalakoski, I. (2020). *Uhkaavatko ongelmalähtöiset käsitteet modernia rakennusperintöä? Versus*. <https://www.versuslehti.fi/kriittinen-tila/uhkaavatko-ongelmalahtoiset-kasitteet-modernia-rakennusperintoa/>
- Kanninen, J. & Seppo, S. (toim.). (2022). *Huuto kaupunkiluonnon puolesta*. Vastapaino.

- Kantola, A., Moring, I. & Väliaverronen, E. (1998). *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kantola, A., Aaltonen, S., Haikkola, L., Junnilainen, L., Luhtakallio, E., Patana, P., Timonen, J. & Tuominen, P. (2022). *Kahdeksan kuplan Suomi – yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*. Gaudeamus.
- Karjalainen, P. 1.8.2022. Tällaista on Suomen asuntomarkkinoiden arki: Edes kuumimman keskuksen taloyhtiöt eivät aina saa lainaa – Nyt tekeillä on uudistus, joka voi helpottaa. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/talous/art-2000008977562.html>
- Karhunen, E. (2013). Rakennusperintö ja arjen arvot. Nylundin yleinen sauna aineettomana kulttuuriperintönä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* (S. 267–289). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhunen, E. (2014). *Porin kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriympäristö*. Väitöskirja, Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5698-2>
- Kauppi, N. (2006). Bourdieun strukturaali-konstruktivistinen politiikan teoria. Yhteiskunnallinen hallinta, poliittinen arviointikyky ja politiikan kenttä. Teoksessa S. Purhonen & J.P.Roos (toim.), *Bourdieu ja minä* (s. 163–175). Vastapaino.
- Kauppinen, J. (2021). *Heräämisiä – kuinka minusta tuli luonnonsuojelija*. Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Kautto-Knape, E. (2012). *Oppilasta lamaannuttava kouluvuorovaikutus: aineistoperustainen teoria*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4779-8>
- Kautto-Knape, E. (2020). Grounded theory-kurssin luentomateriaali. Jyväskylän yliopisto.
- Kervanto Nevanlinna, A. (2013). Rakennettu kaupunki muistin ja merkitysten kiinnekohtana. Teoksessa K. Lento & P. Ohlsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana* (s. 273–293). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kervanto Nevanlinna A. (2018). Kaupungissa on tulevaisuus. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.) *Rakennetun Suomen tarina* (s. 64–93). Rakennustieto Oy.
- Keränen, M. (2019). Onko osallistamispolitiikka osa uusliberaalia hallintaa vai sen vastavoima? Teoksessa T. Meriluoto & T. Litmanen (toim.), *Osallistu! Pelastaako osallistuminen demokratian?* (S. 35–58). Vastapaino.
- Keva (2022). *Kuntapäätäjäbarometri: Työvoiman saatavuus*.
<https://www.keva.fi/contentassets/d6cad4c5909a493ebd1bcf39621e5c61/kevan-kuntapaattajabarometri-2022-tulokset-010223.pdf>
- KHO:2021:185 Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätös.
<https://www.kho.fi/fi/index/maatokset/vuosikirjapaatokset/1639722796419.html>
- KHO:2024:26 Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätös.
<https://www.kho.fi/fi/index/maatokset/ennakkopaatokset/1710240779970.html>

- KHO: Muu päätös 17/2023.
<https://www.kho.fi/fi/index/paatokset/muitapaatoksia/1672831106028.html>
- Kisic, V. (2016). *Governing heritage dissonance. Promises and realities of selected cultural policies*. European Cultural Foundation.
https://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2017/01/Governing_Heritage_Dissonance.pdf
- Kivilaakso, A. (2017). *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Väitöskirja, Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/134585>
- Klami, H. (1982). *Turun tauti. Kansanvallan kriisi suomalaisessa ympäristöpolitiikassa*. WSOY.
- Kockel, U. (2014). Eurooppalainen etnologia ja paikan merkitys. Teoksessa T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-Annala & M. Santikko (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö* (s. 155-185). Ethnos-toimite 16.
- Koivunen, A. (2018). Kansallisten mediajulkisuuksien tuolla puolen? Mediapolitiikka ja demokratian tulevaisuus. Teoksessa H. Meinander, P. Karonen & K. Östberg (toim.), *Kansanvallan polkuja. Demokratian kehityspiirteitä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun lopulta 2020-luvulle*, (s. 407-436). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Komiteanmietintö (1974). *Rakennussuojelukomitean mietintö*. Valtioneuvosto.
- Komiteanmietintö (1986). *Rakennussuojelun hallintotoimikunnan mietintö*. Opetusministeriö.
- Komiteanmietintö (1988). *Rakennussuojelun rahoitustoimikunnan mietintö*. Ympäristöministeriö.
- Koponen, O-P. (16.6.2021). *Täydennysrakentamisen käsite – ympyrä sulkeutuu*. Docomomo Suomi ry. <https://docomomo.fi/taydennysrakentamisen-kasite/>
- Korhonen, T. (1999). Itäkarjalan rakennuskulttuuri suomalaisen sivistyneistön silmin. Teoksessa T. Tuomi, E. Standertskjöld, K. Paatero, E. Rauske & E. Laaksonen (toim.), *Matkalla! En Route! Suomalaiset arkkitehdit opintiellä* (s. 82-91). Suomen rakennustaiteen museo.
- Korpivaara, A. (12.10.2021). Katsaus pohjoismaiseen lainsäädäntöön ja sen kehitykseen. Esitys 3A Talks-webinaarissa *Pohjolan lait – Rakennettu kulttuuriperintö Pohjoismaiden lainsäädännössä*. Arkkitehtuurin tiedotuskeskus Archinfo, Suomen Arkkitehtiliitto SAFA ja Arkkitehtitoimistojen liitto ATL. Tekijän muistiinpanot.
- Kortelainen, M. (11.6.2020). Uudet grynderit ovat vallanneet omistusasuntojen markkinoita – ”Kilpailu on kovaa, katteet pieniä ja riskit suuria”. *Rakennuslehti*. <https://www.rakennuslehti.fi/2020/06/uudet-grynderit-ovat-vallanneet-omistusasuntojen-markkinoita-kilpailu-on-kovaa-katteet-pienia-ja-riskit-suuria/>
- Koskiahho, B. (1983). Vanhojen asuinalueiden perusparantaminen tutkimuskohteena, esimerkkinä perusparannuskokeilu. *Rakennetun*

- ympäristön tutkimus* (s. 49–61). Seminaariraportti. Valtion ympäristötieteellinen toimikunta. Suomen Akatemian julkaisuja 2/1984.
- Koskiaho, B. (2002). Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta. Teoksessa P. Bäcklund, J. Häkli & H. Schulman (toim.), *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa* (s. 36–57). Gaudeamus.
- Kunelius, R., Noppari, E. & Reunanen, E. (2009). *Media vallan verkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö*, Tampereen yliopisto.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/65414/978-951-44-8070-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kuntaliitto (28.3.2023). *Teknisen toimen asiantuntijoiden osajapula kunnissa. Loppuraportti.*
<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Teknisen-alan-osajapula-loppuraportti-30.3.2023.pdf>
- Kurkela, K. (2022). *Demokratian murros ja kuntien avautuva hallinta*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/142153>
- Kuusela, H. & Ylönen, M. (2013). *Konsulttidemokratia. Miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton*. Gaudeamus.
- Kyttä, M. & Kahila, M. (2006). *PehmoGIS: elinympäristön koetun laadun kartoittajana*. Teknillinen korkeakoulu.
<https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/862>
- Kähkönen, S. (2015). *Kulttuuriympäristöohjelmien kulttuuriympäristö*. Tahiti 04/2015. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85590/44540>
- Kärki, P. (2010). Rakennussuojelu museotoimen tehtäväkentässä. Teoksessa S. Pettersson & P. Kinanen (toim.), *Suomen Museohistoria* (s. 47–61). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2014). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics* (2. painos). Verso.
- Lahdenvesi-Korhonen, L. (2009). *Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten*. Ympäristöministeriö.
- Laine, A. (toim.). (ei pvm.). *Valtion kiinteistöomistuksen haltijat*. Museovirasto.
<http://www.valtiollerrakennettu.fi/valtion-rakennukset/valtion-kiinteistöomistuksen-haltijat>
- Laine, M. (2013). Kulttuurin saamat merkitykset kestävästä kehityksestä edistävän kasvatuksen näkökulmasta. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatustutkimus – kulttuuria etsimässä* (s. 26–39). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Laine, M. (2019). *Kohti kulttuurisesti kestävästä kasvatuksesta. Kulttuurisesti kestävästä kasvatuksesta määrittyminen ja siihen liittyvät tulevaisuuden tarpeet*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/307005/Kohtikul.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Lahden kaupunki & Lahden tilakeskus (30.10.2018). *Toimitilakannan luokittelu ja ehdotus tilakannan rakenteellisen kehittämisen periaatteiksi*.

<https://docplayer.fi/127430268-Toimitilakannan-luokittelu-ja-ehdotus-tilakannan-rakenteellisen-kehittamisen-periaatteiksi.html>

- Lapintie, K. (2010). Voittaako valta järjen? Tieto ja valta kaupunkikehityksessä. Teoksessa P. Pietikäinen (toim.), *Valta Suomessa* (s. 99–123). Gaudeamus Helsinki University Press Oy. Yliopistokustannus, HYY Yhtymä.
- Lappi, T-R. (2013). Kuinka mennyt merkityksellistyy kaupunkipuhunnoissa. Narratiivisia tulkintoja jyvaskyläläisestä kaupunkiympäristöstä. Teoksessa K. Lento & P. Ohlsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana* (s. 324–347). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtovuori, P., Ekroos, A., Kuusela, K., Rantanen, A., Rajaniemi, J. & Schmidt-Thomé, K. (2019). *Tulevaisuuskatsaus eräiden maiden alueidenkäytön suunnittelujärjestelmiin*. Ympäristöministeriö.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161779>
- Lehman, J.G. (2010). *An introduction to the Overton window of Political Possibility*. Mackinac Center for Public Policy. <https://www.mackinac.org/12481>
- Leisti, T. & Poskiparta, H. (2022). *Päätöksenteon illuusiot. Ymmärrä paremmin, miten teet päätöksiä*. Tuuma.
- Lindh, T. (2004). Moderni rakennusperintömme uhattuna. Teoksessa T. Tennosmaa (toim.), *Rakennusperinnön tulevaisuus* (s. 63–69). Rakennustieto Oy & Ympäristöministeriö.
- Lindh, T. (12.10.2021). Modernismin suojelun eroja. Esitys 3A Talks-webinaarissa *Pohjolan lait – Rakennettu kulttuuriperintö Pohjoismaiden lainsäädännössä*. Arkkitehtuurin tiedotuskeskus Archinfo, Suomen Arkkitehtiliitto SAFA ja Arkkitehtitoimistojen liitto ATL. Tekijän muistiinpanot.
- Lilius, H. (1964). Kaupunkiemme rakennussuojelu ja sen kohteet. Teoksessa A. Heimala (toim.), *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu* (s. 155–166). WSOY
- Lilius, H. (1985). *Suomalainen puukaupunki*. Akateeminen kirjakauppa.
- Lillbroända-Annala, S. (2014). Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. Teoksessa T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-Annala & M. Santikko (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö* (s. 19–40). Ethnos-toimite 16.
- Limnell, J., Hiltunen, E. & Dufva, M. (2022). *Suomen tulevaisuudet. Suuret kysymykset ja vastaukset*. WSOY.
- Lonkila, H. & Hanka, H. (2020). The Negotiated Cultural Environment. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences: Section A, Human and Social Sciences*, 74(2), 41-56. <http://www.lasproceedings.lv/en/publikacija/the-negotiated-cultural-environment/>
- Lowenthal, D. (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge University Press.
- Lumley, R. (2004). The debate on heritage reviewed. S. 15–25. Teoksessa G. Corsane (toim.) *Heritage, Museums and Galleries. An Introductory Reader*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203326350>

- Luutonen, M. (2014). Tekemisen taito – käsityön kulttuuriperintö. S. 94–119. Teoksessa T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-Annala & M. Santikko (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö* (s. 94–119). Ethnos-toimite 16.
- Lähdesmäki, T., Mäkinen, K., Ceginskas, V. & Kaasik-Kroger, S. (2021). *Europe from Below. Notions of Europe and the European among Participants in EU Cultural Initiatives*. European Studies, volume 38.
<https://brill.com/view/title/54705?language=en>
- Lähtenmäki, M. (2017). *Tammerkosken kansallismaisema teollisuusperintönä : Verkatehtaasta Finlaysoniin 1965-2005*. Väitöskirja, Helsingin Yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2828-7>
- Lähtenmäki-Smith, K. & Manu, S. (2023). Siiloista silloiksi: systeeminen ohjaus kokonaisuuksien hallinnan välineenä. Teoksessa P. Uusikylä & H. Jalonen (toim.), *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* (S. 48–68). Into Kustannus Oy.
- Länsi-Suomi. (12.2.2019). Arkkitehti Vilhelm Helander Raumalla: "Vanhat rakennukset aiempaa enemmän purku-uhan alla".
<https://ls24.fi/uutiset/arkkitehti-vilhelm-helander-raumalla-vanhat-rakennukset-aiempaa-enemman-purku-uhan-alla>
- Manninen, A. (7.12.2015). Hotelli Kämp revittiin maan tasalle, mutta samalla koitti Helsingin purkuvimman lopun alku. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002871278.html>
- Margalit, A. (2002). *The Ethics of Memory*. Harvard University Press.
- Mattila, H. & Ilmavirta, T. (2013). Estetisoituja muistoja. Teoksessa K. Lento & P. Ohlsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana* (s. 348–388). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattila, H. (2015). Preferenssiutilitarismia, avointa arvokeskustelua vai yhdessä tekemistä? Vuorovaikutteinen ympäristön suunnittelu esteettisen hyvinvoinnin edistäjänä. Teoksessa A. Haapala, K. Puolakka & T. Rannisto (toim.), *Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi* (s. 40–61). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattila, M. (2018). *Mahdollisuuksien museo – opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-557-0>
- Mattinen, M. (2005). Rakennussuojelun arvoja etsimässä. Teoksessa M-L. Ikkala & M-T. Knapas (toim.), *Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 1* (s. 121–125). Museovirasto.
- Mattinen, M. (2017). *Suomen Tammi juurrutti kulttuuriperintökasvatusta 1998–2008*. <http://www.sadanvuodensatoa.fi/fi/artikkelit/suomen-tammi-juurrutti-kulttuuriperintökasvatusta>
- Mattinen, M. (2022). *Rakennetun kulttuuriympäristön arvottamisen kriteerit*. Julkaisematon työraportti 14.3.2022. Ympäristöministeriö.
- Mazzucato, M. & Collington, R. (2023). *The Big Con: How the Consulting Industry Weakens Our Businesses, Infantilizes Our Governments, and Warps Our Economies*. Penguin Press.

- Meadows, D., Meadows, D.L., Randers, J. & Behrens, W. (1972). *Limits to Growth*. Club of Rome.
- Metsämuuronen, J. (2008). *Laadullisen tutkimuksen perusteet* (3. painos). Metodologia-sarja 4. Jyväskylä.
- Mikkeli, M. (2016). *Selvitys rakennuksen purkamislupakäytännöstä sekä rakennus-suojelusta maakunta- ja yleiskaavoissa*. Ympäristöministeriö.
- Moisio, S. (2012). *Valtio, alue, politiikka*. Vastapaino.
- Mol, A. & Spaargaren, G. (2000). Ecological modernization theory in debate. A review. *Environmental Politics*, 9:1, 17-49. [10.1080/09644010008414511](https://doi.org/10.1080/09644010008414511)
- Moring, I. (1998). Tee-se-itse-teoria. Grounded theory mediatutkijan työkaluna. Teoksessa A. Kantola, I. Moring & E. Väliaverron (toim.), *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan* (s. 229–258). Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Motiva Oy, VTT Oy & Tampereen ammattikorkeakoulu. (2021). *Pitkän aikavälin korjaus-rakentamisen strategia 2020–2050. Tiekartta ja toimeenpanosuunnitelma 2021–2030*. Ympäristöministeriö.
https://ym.fi/documents/1410903/33891761/Korjausrakentamisen+strategia_Tiekartta+ja+toimeenpanosuunnitelma.pdf/d215ff41-f2e6-44da-b371-65f3f1047333/Korjausrakentamisen+strategia_Tiekartta+ja+toimeenpanosuunnitelma.pdf?t=1623307901674
- Museovirasto. (1984). *Rakennuskulttuurin luettelo* (2. painos). Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Museovirasto. (2013). *Kulttuuriympäristön analyysi – opas DIVE-menetelmän käyttöön*. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>
- Museovirasto. (2020). *Lähtökohtia viranomaistehtävien hoitoon alueiden käyttöön ja rakentamiseen liittyvissä lausunnoissa*. Ohjeistus alueellisille vastuumuseoille.
- Männistö-Funk, T. (2023). Vanha kaupunki tuhon valossa. Carl Jacob Gardberg ja rakennussuojelu Turussa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60:3, 50–70.
<https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/125852/75938>
- Mäkinen, E. (2018). *Oikeusvaltiolliset vaatimukset alueidenkäytön viranomaisrooleille*. Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-514-3>
- Mäntysalo, R. & Nyman, K. (2001). *Kaavoitus – suunnittelua? Suunnittelun patologioita maankäyttö- ja rakennuslain sovelluksissa*. Oulun yliopisto.
- Mäntysalo, R. (2008). Dialectics of Power: The Case of Tulihta Land-use Agreement. *Planning Theory & Practice*, 9:1, 81-96.
<https://doi.org/10.1080/14649350701843887>
- Mäntysalo, R. & Jarenko, K. (2012). Strategisen maankäytön suunnittelun legitimaation haaste maankäyttö- ja rakennuslaille. Teoksessa M. Airaksinen, H-L. Hentilä, J.S. Jauhiainen, R. Mäntysalo, K. Jarenko, T. Määttä, M. Pentti, J. Similä & A. Staffans (toim.) *Katsauksia maankäyttö- ja rakennuslain toimivuuteen* (s. 42–49). Ympäristöministeriö.
<http://hdl.handle.net/10138/41343>

- Mäntysalo, R., Westin, M. & Mattila, H. (2023). Public planner – a deliberative authority. *Planning Theory & Practice* 24:1, 11–29.
[10.1080/14649357.2023.2177713](https://doi.org/10.1080/14649357.2023.2177713)
- Mölsä, S. (2022). Näin Suomi homehtui. Aviator.
- Möttönen, S., Salo, M. & Konttinen, E. (2022). Turvekiista paljastaa demokratian puutteita. *Versus-lehti*.
<https://www.versuslehti.fi/tiededebatti/turvekiista-paljastaa-demokratian-puutteita/>
- Neuvonen, E. (2018). *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus.
- Neuvonen, P. (2018). Puusta ja kivistä. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.), *Rakennetun Suomen tarina* (s. 278–291). Rakennustieto Oy.
- Nevalainen, J. (2004). *Tilapelin tiedonpolitiikat – kamppailu kaupunkikeskustan muutoksesta*. Väitöskirja, Joensuun yliopisto.
- Nikula, R. (2004). Rakennetun ympäristön arvoista. Teoksessa T. Tennosmaa (toim.), *Rakennusperinnön tulevaisuus* (s. 7–9). Rakennustieto Oy & ympäristöministeriö.
- Nikula, R. (2005). *Suomen arkkitehtuurin ääriiviivat*. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Nikula, R. (2018). Torpasta lähiöön – Suomen asuntorakentamisen pitkä taival. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.), *Rakennetun Suomen tarina* (s. 24–59). Rakennustieto Oy.
- Niskanen, R. (2010). Ja jumala loi kaupungin. Kaavoittaja Olavi Laisaari ja modernismin opit. Teoksessa M-L. Ikkala & S. Joutsalmi (toim.), *Museoviraston rakennushistoriaosaston aikakauskirja 3* (s. 31–44). Museovirasto.
- Niukkanen, K. (2012). Rakennetun kulttuuriympäristön selvitystyö ammattina. Teoksessa E. Karhunen (toim.), *Kulttuuriympäristöt arjen arvoiksi* (s. 37–50). Satakunnan Museon julkaisu 18/2012.
- Nivala, K. & Mähkä, R. (2012). Johdanto: Lähde, menetelmä, tulkinta. Teoksessa K. Nivala & R. Mähkä (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*, (s. 7–24). Turun Yliopisto.
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci. Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli.
- Nordea (20.9.2021). *Taloyhtiölainoissa piilee myös riskejä – ota ainakin nämä kolme asiaa huomioon osakkaana*.
<https://www.nordea.com/fi/uutiset/taloyhtiolainoissa-piilee-myos-riskeja-ota-ainakin-nama-kolme-asiaa-huomioon-osakkaana>
- Nordisk ministerråd. (2022). *Klimatiltpasningstiltak og kulturarv*. TemaNord 2022:505. <https://pub.norden.org/temanord2022-505/>
- Nousiainen, R. (2019). *Yhteisölähtöinen kulttuuriympäristötyö. Vanhan Vääksyn tapaustutkimus* [pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201905222727>
- Nummela, I. & Laitinen, E.K. (2014). Kaupunkimaalaisia ja muita kuopiolaisia. Teoksessa P. Markkola, H. Snellman & A. Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu* (s. 185–210). Suomalaisen kirjallisuuden seura.

- Nummelin, L. (2012). Keskiössä inventoinnit. Teoksessa E. Karhunen (toim.), *Kulttuuriympäristöt arjen arvoiksi* (s. 61–69). Satakunnan Museon julkaisuja 18/2012.
- Nussbaum, M. (2011). *Talouksasua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä* (suom. T. Soukola). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Nykänen, V., Huovila, P., Lahdenperä, P., Lahti, P., Riihimäki, M. & Karlund, J. (2007). *Kumppanuuskaavoitus aluerakentamisessa. Beyond Vuores -tutkimus*. VTT.
<https://www.vttresearch.com/sites/default/files/pdf/tiedotteet/2007/T2393.pdf>
- Nyman, K. (2008). *Arkkitehtuurin kadotettu kieli*. Multikustannus.
- Oesch, E. (1994). Totuus ja metodi hermeneutiikassa. *niin&näin* 2/1994, 9–12.
<https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn942-04.pdf>
- Oikeusministeriö (7.2.2019). *Purkavaa uusrakentamista helpotetaan maaliskuun alusta lähtien*. Tiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/purkavaa-uusrakentamista-helpotetaan-maaliskuun-alusta-lahtien>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö & ympäristöministeriö. (2014). *Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020*. Valtioneuvosto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4290-1>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023). *Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030*. Valtioneuvosto.
<https://okm.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-383-895-6>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö (2022). *Kohti kestäväää arkkitehtuuria: Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2030*. Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-508-5>
- Owal Group Oy: Toivanen, M., Haila, K. & Rausmaa, S. (2021). *Kulttuuriympäristöstrategian (2014–2020) arviointi*. Valtioneuvosto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-690-7>
- Paloniitty, T., Janasic, N., Levänen, J., Linnanen, L., Mustalahti, I. & Peltonen, L. (2022). Kestävyyismurros ja rakenteet. Teoksessa T. Halonen, K. Korhonen-Kurki, J. Niemelä & J. Pietikäinen (toim.), *Kestävyyden avaimet. Kestävyytieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo* (s. 151–179). Gaudeamus.
- PeVL 38/1998 vp – HE 101/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 38/1998. Hallituksen esitys rakennuslainsäädännön uudistamiseksi.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_38+1998.pdf
- Peck, J. & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode* vol. 34, issue 3, 380–404. <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.jyu.fi/doi/abs/10.1111/1467-8330.00247>
- Peirce, C. (1877). Fixation of Belief. Teoksessa J. Hoopes (toim.). (1991). Peirce on Signs: *Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce* (s. 144–159). The University of North Carolina Press. <https://search-ebSCOhost->

com.ezproxy.jyu.fi/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=670793&site=ehost-live

- Peltonen, L. & Villanen, S. (2004). *Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet. Katsaus käsitteisiin ja kirjallisuuteen.* Ympäristöministeriö.
- Pentti, M. (2018). Teolliseen rakentamiseen. Teoksessa H. Hautajärvi (toim.), *Rakennetun Suomen tarina* (s. 292–305). Rakennustieto Oy.
- Pietilä, R. (1974). Arkkitehtuuri ja kotiseudun kasvot. Teoksessa M. Tanner (toim.), *Omaleimaisuus rakentamisessa ja kaavoituksessa* (s. 57–65). Suomen Kotiseutuliitto.
- Pihlman, S. (2007). Museo ja ympäristö. Teoksessa P. Kinanen (toim.), *Museologia tänään* (s. 210–234). Suomen museoliiton julkaisuja 57.
- Pirkanmaan maakuntamuseo (2022). *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen kuntotutkimus – täydentävä yleisohje.*
https://www.vapriikki.fi/wp-content/uploads/2022/03/Kulttuurihistoriallisesti_arvokkaan_rak_kunto_tutkimus_taydentava_yleisohje_2022.pdf
- Pitkäranta, M. (2016). *Rakennuksen kosteus- ja sisäilmatekninen kuntotutkimus.* Ympäristöopas 2016. Ympäristöministeriö.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75517/YO_2016_Kuntotutkimusopas.pdf
- Puusa, A. (2020). Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* (s. 145–156). Gaudeamus.
- Puusa, A. & Juuti, P. (2020) Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* (s. 61–74). Gaudeamus.
- Puustinen, S. (2002). Suunnittelijat yleisen edun takaajina? Teoksessa P. Bäcklund, J. Häkli & H. Schulman (toim.), *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa* (s. 218–242). Gaudeamus.
- Raksystems (22.11.2017). *Suomalaiset talot vuosina 1990-2017.*
<https://www.raksystems.fi/ajankohtaista/suomalaiset-talot-vuosina-1990-2017/>
- Rannila, P. (2021). Humanistinen maantiede tänään? Käsitteellisiä avauksia 2000-luvun kaupunkitutkimukseen. Teoksessa T. Vahtikari, T. Ainiala, A. Kivilaakso, P. Olsson & P. Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus* (s. 345–363). Vastapaino.
- Rantamäki, N. (2022). *Maaseudun paikallisyhteisöjen sosiaalisesti kestävä kehitys. Suuntaviivoja kestäväälle hyvinvointipolitiikalle.* Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/82486>
- Raworth, K. (2018). *Donitsitaloustiede. Seitsemän tapaa ajatella kuin 2000-luvun taloustieteilijä* (suom. J. Pietiläinen). Terra Cognita.

- Rehunen, A., Strandell, A., Oinonen, K., Malmi, P., Vesanen, S. & Peltola, A. (2019). *Maakuntien alueidenkäytön ja kulttuuriympäristön mittarit*. Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/307888>
- ROTI 2021. *Rakennetun omaisuuden tila 2021*.
https://www.ril.fi/media/2021/vaikuttaminen/roti2021_low.pdf
- Ruotsin hallituksen esitys kulttuuriympäristön suojelusta 1987/88:104.
Saatavilla: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/om-kulturmiljovvard_GB03104
- Ruskin, J. (1885). *The seven lamps of architecture*. New York, John. B. Alden.
- Räsänen, T., Schönach, P. & Kaarkoski, M. (2021). Ympäristötietoisuuden ja ympäristöpolitiikan institutionalisoituminen. Teoksessa E. Ruuskanen, P. Schönach & K. Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan* (s. 411–447). Vastapaino.
- Rättilä, T. & Rinne, J. (2016). *Kuntademokratia kaksilla raiteilla*. KAKS – Kunnallisan alan kehittämissäätiö. <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2016/03/Kuntademokratia-kaksilla-raiteilla.pdf>
- Rönkkö, E. (2012). *Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa*. Väitöskirja, Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514298158.pdf>
- Rönkkö, E. (2015). Kulttuuriympäristöä koskevan tiedon integroiva malli ja sen soveltaminen maankäytön suunnittelussa. *Tahiti* 04/2015. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85591>
- Rönkkö, M-L. (2014). Jokainen ihminen on museo. Teoksessa T. Steel, A. Turunen, S. Lillbroända-Annala & M. Santikko (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö* (s. 299–319). Ethnos-toimite 16.
- Sahamies, K., Kosonen, K-J. & Suuronen, H. (2019). Elinympäristön kehittäminen osana hyvinvointijohtamista. Teoksessa R. Mäntysalo, V. Kanninen, E. Purkarthofer & O-W. Koste (toim.), *Kaupunkiseudut: ristiinvalotuksia ja rajanylityksiä* (s. 123–127). BEMINE-hankkeen loppuraportti. Aalto-yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/305414>
- Sahamies, K. (2021). Maankäyttö monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä – Maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä. *Focus Localis* 3/2021, 61–79. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/download/7929/1263>
- Sahlberg, M. (toim.). (2010). *Talon tarinat – rakennushistorian selvitysoapas*. Museovirasto, rakennushistorian osasto. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/talon-tarinat-opas.pdf>
- Salmela, U., Matikka, H., Latvala, P. & Kauppi, P. (toim.). (2015). *Kohti kestäväää kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron yleissopimuksen voimaan saattamiseksi Suomessa*. Museovirasto & Suomen Kotiseutuliitto. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/kohti-kestavaa-kulttuuriperintotyota.pdf>

- Salonen, A. O. (2013). Ekososiaalinen sivistys kulttuurin kulmakiveksi. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä* (s. 40–69). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Salonen, A. & Salonen, E. (2023). Systeeminen ymmärrys – avain kestäväan tulevaisuuteen. Teoksessa P. Uusikylä & H. Jalonen (toim.), *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* (S. 254–274). Into Kustannus Oy.
- Savolainen, J., Vihola, J., Kostiainen, E. & Lundström, A. (2022). Kuntien omistamien peruskoulujen tilankäytön toteutumattomat skaalaedut. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 118(1), 42-61.
<https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/kansantaloudellinen-aikakauskirja-1-2022/>
- Schönach, P. (2021). Tuhansien vesien maa. Teoksessa E. Ruuskanen, P. Schönach & K. Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan* (s. 105–149). Vastapaino.
- Schönach, P., Lyytimäki, J., Massa, I. & Furman, E. (2022). Kestävyiden idean ja politiikan kehittyminen. Teoksessa T. Halonen, K. Korhonen-Kurki, J. Niemelä & J. Pietikäinen (toim.), *Kestävyiden avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo* (s. 57–82). Gaudeamus.
- Sennett, R. (2007). *Uuden kapitalismin kulttuuri* (suom. K. Koskinen). Vastapaino.
- Seppänen, J. & Väliaverron, E. (2012). *Media-yhteiskunta*. Vastapaino.
- Siivonen, K. (2017). Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa K. Enqvist, I. Hetemäki & T. Tiilikainen (toim.), *Kaikki vapaudesta* (s. 275–287). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Siivonen, K. & Kouri, J. (2020). Tulevaisuusperintö ihmisen kestävä merellisen luontosuhteen perustana. Teoksessa J. Kouri, T. Räsänen & N. Tynkkynen (toim.), *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen* (s. 76–100). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., Pietikäinen, J. & Salonen, A. (2022). Kestävyysmurroksen keinot. Teoksessa T. Halonen, K. Korhonen-Kurki, J. Niemelä & J. Pietikäinen (toim.), *Kestävyiden avaimet. Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo* (s. 199–236). Gaudeamus.
- Silvonen, J. & Keso, P. (1999). Grounded theory aineistolähtöisen analyysin mallina. *Psykologia* 34(2), 88–96.
https://www.academia.edu/4529109/Grounded_Theory_aineistol%C3%A4ht%C3%B6isen_analyysin_mallina
- Sorsa, H. & Kivilaakso, A. (ei pvm.). Maisema-arkkitehtuurin ja puutarhasuunnittelun historiaa. *Arkkitehtuurimuseon artikkelit*.
<https://www.mfa.fi/kokoelmat/tietopaketti/puutarha-ja-maisema-arkkitehtuuri/maisema-ja-puutarha-arkkitehtuurin-historiaa/>
- Sorsa, V-P. & Jalonen, H. (2020). Arvostaminen palveluvaltaisessa taloudessa. Teoksessa H. Jalonen, N. Helander & L. Mäkelä (toim.), *Arvostustalous – kuinka arvostus rakennetaan ja rakentuu digiyhteiskunnassa* (s.35–56). Vastapaino.

- Smith, D. (2006). Introduction. Teoksessa D. Smith (toim.), *Institutional Ethnography as practice* (s. 1–11). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
<https://search-ebsohost.com.ezproxy.jyu.fi/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=633394&site=ehost-live>
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.
- Soini, K. (2013). Kestävä kehitys ja kulttuuri. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä* (s. 12–25). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Šola, T. (1992). The future of museums and the role of museology. *Museum Management and Curatorship*. Volume 11, Issue 4, 393–400.
[https://doi.org/10.1016/0964-7775\(92\)90078-J](https://doi.org/10.1016/0964-7775(92)90078-J).
- Šola, T. (2005). What theory? What heritage? *Nordisk museologi* 2005:2, 3–16.
<https://journals.uio.no/museolog/article/view/3311/2873>
- Staffans, A. (2012). MRL ja kansalaisten osallistuminen. Teoksessa M. Airaksinen, H-L. Hentilä, J.S. Jauhiainen, R. Mäntysalo, K. Jarenko, T. Määttä, M. Pentti, J. Similä & A. Staffans (toim.) *Katsauksia maankäyttö- ja rakennuslain toimivuuteen* (s. 63–72). Ympäristöministeriö.
<http://hdl.handle.net/10138/41343>
- Standertskjöld, E. (1999). Unelma uudesta maailmasta. Alvar Aalto Amerikassa 1938-1940. Teoksessa T. Tuomi, E. Standertskjöld, K. Paatero, E. Rauske & E. Laaksonen (toim.), *Matkalla! En Route! Suomalaiset arkkitehdit opintiellä* (s. 116–123). Suomen rakennustaiteen museo.
- STT (6.5.2022). *Kuntakiinteistöissä historiallisen kova myyntialto – tulossa myyntiin vielä kymmeniä, JLL arvioi*.
<https://www.sttinfo.fi/tiedote/kuntakiinteistoissa-historiallisen-kova-myyntialto---tulossa-myyntiin-viela-kymmenia-jll-arvioi?publisherId=69817595&releaseId=69940516>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Rakennukset ja kesämökit. Tilastokeskus.
<http://www.stat.fi/til/rakke/meta.html>
- Sutinen, V-J. (2023). *Hajonneen maailman käyttöohje*. Into Kustannus.
- Syvänen, M. (1983). Ihminen rakennetun ympäristön kokijana. Teoksessa *Rakennetun ympäristön tutkimus* (s. 43–48). Seminaariraportti. Valtion ympäristötieteellinen toimikunta. Suomen Akatemian julkaisuja 2/1984.
- Taber, C.S. & Lodge, M. (2006). Motivated scepticism in the evaluation of political belief. *American journal of political science*. Vol. 50, No. 3, 755–769.
<https://www-jstor-org.ezproxy.jyu.fi/stable/3694247>
- Tarjanne, L. (2001). Kulttuuriympäristöohjelmat. Teoksessa I. Lounatvuori & L. Putkonen (toim.), *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja* (s. 196–197). Ympäristöministeriö & Museovirasto.
- Tarjanne, L. (2005). Kulttuuriympäristön asialla. Teoksessa S. Schildt (toim.), *Maaseudun kulttuuriperintö – huomisen vahvuus* (s. 7–24). Talonpoikauskulttuurisäätiö & Rakennustieto.
- Taylor, C. (1995). *Autenttisuuden etiikka* (suom. T. Soukola). Gaudeamus.

- Tiili-info. (11.5.2020). *Massiivinen tiiliseinä tuli takaisin*. Suomen tiiliteollisuusliitto ry. <https://www.tiili-info.fi/massivinen-tiiliseina-tuli-takaisin/>
- Tolpo, A. & Skön, S. (23.11.2020). Yksi konsultti on yli sadan kunnan leikkauslistan takana – säästöjä etsitään lähikouluista, kulttuurista ja jopa uimahallin veden lämpötilasta. MOT selvitti, miten säästölistat syntyvät ja mitä niistä seuraa. YLE. <https://yle.fi/a/3-11656509>
- Tolvanen, J. (12.5.2021). Katoaako kaunis Helsinki? Grynderit ruhjovat kaupunkia ja vanhaa puretaan uuden tieltä – ”Se tulee jättämään pahat jäljet Helsingin historiaan”. *Seura*. <https://seura.fi/asiat/tutkivat/kaunis-helsinki-katoaako-se-taas-grynderit-ruhjovat-kaupunkia/>
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. (2013). Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* (S. 12–27). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuominen, L. (1992). *1900-luvun rakennusperintö. Luettelointi- ja suojelukysymyksiä*. Ympäristöministeriö.
- Tyvelä, H. & Virkki, K. (2016). *Kohti ennakoivaa rakennussuojelua. Valtakunnallisesti merkittävien kohteiden ohjelmallinen suojelu*. Ympäristöministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4632-9>
- Tyvelä, H. (6.3.2019). *Suomalainen hyvinvointivaltio modernistisena rakennusprojektina*. Alusta! Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan verkkolehti. <https://alusta.uta.fi/2019/03/06/suomalainen-hyvinvointivaltio-modernistisena-rakennusprojektina/>
- United Nations. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: the Agenda2030 for sustainable development*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- Uotila, U. (2022). Kuntien korjaushankkeita suunnitellaan liian lyhytjänteisesti ja epäselvin tavoittein. *Focus Localis*, 50(2), 48–54. <https://journal.fi/focuslocalis/article/view/113985>
- Utriainen, K. & Kyngäs, H. (2008). Grounded theory -metodologia työhyvinvoinnin tutkimuksessa. *Hallinnon tutkimus* 3/2008, 15–25. <https://journal.fi/hallinnontutkimus/article/view/100662>
- Uusikylä, P., Köppä, L. & Lintinen, U. ym. (2024). *Museoiden valtiosuusjärjestelmän uudistuksen ja museopoliittisen ohjelman 2030 arviointi*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165356>
- Uusi-Seppä, N. (2017). *Kulttuuriympäristövoimavarana maakunnissa ja alueilla. Maakuntamuseoselvitys*. Satakunnan museo. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160296>

- Vaattovaara, M., Joutsiniemi, A., Airaksinen, J. & Wilenius, M. (2021). *Kaupunki politiikassa – Yhteiskunta, ihminen ja ihana kaupunki*. Vastapaino.
- Vahtikari, T., Kivilaakso, A. & Latvala-Harvilahti, P. (2021). Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Teoksessa T. Vahtikari, T. Ainiala, A. Kivilaakso, P. Olsson & P. Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus* (s. 365–386). Vastapaino.
- Vahtikari, T. (2022). Menneisyyden ja nykyisyyden käsitteellinen ja kokemuksellinen yhteys: kulttuuriperintö lähihistorian tutkimuskohteena ja työkaluna. *Lähihistoria* vol. 1 (2022, issue 1), 43–66.
<https://lahihistoria.journal.fi/article/view/125576>
- Valtioneuvosto. (8.12.2023). Rakentamislain korjaussarja kommentoitavaksi alkuvuodesta. Tiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410903/rakentamislain-korjaussarja-kommentoitavaksi-alkuvuodesta>
- Valtioneuvoston kanslia. (2020). *Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta. Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2020:7.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-942-4>
- Valtiovarainministeriö. (16.12.2021). *Valtioneuvoston periaatepäätös valtion kiinteistöstrategiaksi 2030*. Valtioneuvosto.
<https://vm.fi/documents/10623/0/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+valtion+toimitilastrategiaksi.pdf/>
- Valtiovarainministeriö. (2022). *Vihreän siirtymän rahoituksen työryhmä. Loppuraportti*. Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-625-9>
- Van Mensch, P. (1992). *Towards a methodology of museology*. University of Zagreb.
<https://emuzeum.cz/admin/files/Peter-van-Mensch-disertace.pdf>
- Van der Berg, M. (2013). Näkökulmia historiatietoisuuteen. Teoksessa P. Toivanen (toim.), *Kestävä kasvatust – kulttuuria etsimässä* (s. 132–138). Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura.
- Vepsä, K. (1983). Rakennetun ympäristön – erityisesti asumisen tutkimus yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa *Rakennetun ympäristön tutkimus* (s. 7–13). Seminaariraportti. Valtion ympäristötieteellinen toimikunta. Suomen Akatemian julkaisuja 2/1984.
- Vesa, J. & Kantola, A. (2016). *Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa*. Valtioneuvosto.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79823>
- Vesterinen, P. (2010). Rakennuksen purkamislupa – havainnot purkamisluvan myöntämisedellytyksistä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännössä. *Ympäristöpolitiikka ja -oikeus* IV 2010, 447–466.
https://www.edilex.fi/ymparistopolitiikka_ja_oikeus/177580012
- Vierikko, K., Nieminen, H., Salomaa, V., Häkkinen, J., Salminen, J. & Sorvari, J. (2020). *Kiertotalous maankäytön suunnittelussa. Kaavoitus kestävän ja luonnonvarojen säästävän kaupunkiympäristön edistäjänä*. Suomen ympäristökeskus. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/322882>
- Viljanen, J., Heiskanen, H., Raskulla, S., Koivurova, T. & Heinämäki, L. (2014). *Miten ympäristöperusoikeus toteutuu?* Tampereen yliopisto.

<https://research.ulapland.fi/fi/publications/miten-ymp%C3%A4rist%C3%B6perusoikeus-toteutuu>

- Viljanen, P. & Hynynen, E. (2020). *Kittilän laki*. Otava.
- Vilkka, H. (2021). *Tutki ja kehitä*. PS-kustannus.
- Vilkuna, J. (2000). Menneisyyden tulevaisuus. Teoksessa J. Vilkuna (toim.), *Näkökulmia museoihin ja museologiaan* (s. 8–12). Ethnos-toimite 10.
- Vilkuna, J. (2007a). Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa P. Kinanen (toim.), *Museologia tänään* (s. 12–43). Suomen museoliiton julkaisuja 57.
- Vilkuna, J. (2007b). Museologian vaiheita. Teoksessa P. Kinanen (toim.), *Museologia tänään* (s. 44–65). Suomen museoliiton julkaisuja 57.
- Vilkuna, J. (2010a). Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa S. Pettersson & P. Kinanen (toim.), *Suomen Museohistoria* (s. 12–41). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, J. (2010b). Museologia ja Suomen museot. Teoksessa S. Pettersson & P. Kinanen (toim.), *Suomen museohistoria* (s. 332–346). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, J. (2011). Kaksi säilyttämisstrategiaa – esimerkkeinä Dapne ja Blue Marlin. *Forum Marinum Vuosikirja 2011*, 52–59.
- Vilkuna, J. (2015). Kulttuuriperintö ja yhteiskunnalliset muistifunktiot. Teoksessa I. Heiskanen, A. Kangas & R. Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät: perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö* (s. 328–353). Tietosanoma.
- Vilkuna, J. & Vuorinen, P. (2015). Yhtiöittäminen – valtion rakennetun kulttuuriperinnön haaksirikko? *TAHITI* 04/2015. <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/yhtioittaminen-%E2%80%93valtion-rakennetun-kulttuuriperinnon-haaksirikko/>
- Vuorento R., Rainio H. & Vaine J. (2019). *Elinvoima, kasvu ja työllisyys kuntatalouden haasteina*. Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2019/1980-elinvoima-kasvu-ja-tyollisyys-kuntatalouden-haasteina>
- Ympäristöministeriö. (1987). *Rakennussuojelu*.
- Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. (1992). *Strategia rakennetun ympäristön ja rakennuskannan vaalimiseksi*. Rakennussuojeluneuvottelukunnan tutkimusohjelma.
- Ympäristöministeriö. (2001). *Rakennusperintöstrategia. Osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon*. Valtioneuvoston periaatepäätös.
- Ympäristöministeriö. (2003). *Ympäristöministeriö 20. 1983–2003*. Ympäristöministeriön 20-vuotishistoriikki.
- Ympäristöministeriö. (2005). *Strategiasta toimintapolitiikkaan. Rakennusperinnön hoidon peruskivet*.
- Ympäristöministeriö. (2007). *Korjausrakentamisen strategia 2007–2017. Linjauksia olemassa olevan rakennuskannan ylläpitoon ja korjaamiseen*. Ympäristöministeriön raportteja 28. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/41388>

- Ympäristöministeriö. (2014). *Arviointi maankäyttö- ja rakennuslain toimituudesta 2013*. Suomen ympäristö 1/2014.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/42827>
- Ympäristöministeriö. (2015). *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020*. Työryhmä 30.1.2015.
- Ympäristöministeriö. (12.3.2015). *Ympäristöministeriön ohje rakennusten suunnittelijoiden kelpoisuudesta*.
https://www.edilex.fi/data/rakentamismaaraykset/YM_ohje_rakennust_en_suunnittelijoiden_kelpoisuudesta_paiv01042015.pdf
- Ympäristöministeriö. (12.3.2015). *Ympäristöministeriön ohje rakentamisen suunnittelutehtävien vaatisuusluokista*.
https://ym.fi/documents/1410903/38439968/Ymparistoministerion-ohje-rakentamisen-suunnittelutehtavien-vaativuusluokista-A7E116C5_7DAE_430D_8924_A6155D78B461-109187.pdf
- Ympäristöministeriö. (2.4.2020). *Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottaminen kaavoituksessa ja lupamenettelyssä*. Muistio.
http://www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf
- Ympäristöministeriö. (3.2.2023). *Keskustelutilaisuus alueiden käytön suunnittelun lainsäädännön kehittämisestä*. <https://ym.fi/tapahtumat/2023-02-03/keskustelutilaisuus-alueidenkayttolain-kehittamisesta-3.2.2023>
- Ympäristöministeriö & Museovirasto (2022). *Suojellun rakennuksen ominaisuudet ja käytettävyyys. Nykytilanteen karttoitus toimintatavoista korjaushankkeissa. Terveet tilat 2028*. <https://tilatjaterveys.fi/ohjelma/oppaita-ja-selvityksia>
- Ympäristöministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö. (2021). *Valtioneuvoston periaatepäätös kiertotalouden strategisesta ohjelmasta*.
<https://ym.fi/kiertotalousohjelma>
- Ågren, P. (1993). *Museologi och kulturarv. Nordisk Museologi* 1/1993, 61–65.
<https://journals.uio.no/museolog/article/view/3802/3256>

Lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset ja julistukset

- Asemakaavalaki 145/1931. <https://www.edilex.fi/smur/19310145>
- Davosin julistus. (2018). *Kohti korkealaatuista eurooppalaista rakennuskulttuuria*. Kulttuuriministereiden kokous 20.–22.1.2018 Davos, Sveitsi.
<https://valtioneuvosto.fi/documents/1410845/3956635/Davosin+julistus.pdf/0e39f1a4-eb24-0fae-f4cd-cac567af441/Davosin+julistus.pdf?t=1631524104573>
- Faro Convention. (2005). *Convention on the Value of Cultural Heritage for society 2005*. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>

Firenze Convention. (2000). European Landscape Convention 2000. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/landscape/about-the-convention>

Granada Convention. (1985). Convention for the protection of the Architectural Heritage of Europe. 1985. <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/granada-convention>

Hague Convention. (1954). Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>

Kuntalaki 410/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410#O2L5P22>

Kirkkolaki 1054/1993. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054#O1L2P2>

Laki Museovirastosta 282/2004. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040282>

Laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 230/2017 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170230>

Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060985>

Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>

MRA, Maankäyttö- ja rakennusasetus 895/1999. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990895>

MRL, Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

Muinaismuistolaki 295/1963. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>

Museolaki 314/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190314>

Rakennuslaki 370/1958. <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/1958/19580370>

Rakennussuojelulaki 60/1985. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1985/19850060>

Suomen perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. (1931). <https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>

The Venice Charter. (1964). <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter>

UNESCO World Heritage Convention. (1972). <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (2003). <https://ich.unesco.org/en/convention>

Tasavallan presidentin asetus Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain

voimaantulosta. 14/2006. Finlex, valtiosopimukset.

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014>

Valtioneuvoston asetus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä tehdystä Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksesta. 50/2018. Finlex, valtiosopimukset.

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050>

Verkkosivustot

Aineeton kulttuuriperintö. Museot ja aineeton.

<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/suojeleminen/muistiorganisaatiot>

Arkkitehtuurikapina -ryhmä facebookissa.

<https://www.facebook.com/groups/Arkkitehtuurikapina/>

ELY-keskus. Avustus kalataloudellisiin kunnostushankkeisiin.

<https://www.ely-keskus.fi/avustukset-kalatalouden-edistamiseen>

ePress sanomalehdet. www.epress.fi

European Commission: The European Green Deal.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

Hiilineutraali Suomi, Hinku-verkosto. <https://www.hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Hinku>

KIRAdigi <http://www.kiradigi.fi/tiedonhallinta-yhteentoimivuus/rakennetun-ympariston-tietorakenteet/kulttuuriymparistotieto.html>

Kulttuuriympäristön palveluikkuna www.kyppi.fi

Kuntaliitto. Kaupunkien ja kuntien lukumäärät ja väestötiedot. (2023).

<https://www.kuntaliitto.fi/kuntaliitto/tietotuotteet-ja-palvelut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot>

Museovirasto. Kansainvälinen toiminta.

<https://www.museovirasto.fi/fi/ajankohtaista/kansainvaelinen-toiminta>

Museovirasto. Rakennettu hyvinvointi.

<https://www.rakennettuhyvinvointi.fi/>

Museovirasto. RKY 2009. www.rky.fi

Museokeskus Vapriikki. Tampereen kadonneet kaunottaret -näyttely 2017–2018. <http://vapriikki.fi/nayttelyt/kadonneet-kaunottaret/>

New European Bauhaus. https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en

Oikeusministeriö. Korruption vastainen toiminta.

<https://oikeusministerio.fi/korruptio>

Pelastetaan vanhat talot-ryhmä Facebookissa.

<https://www.facebook.com/groups/pelastetaanvanhatalot/>

Rakennusasiaintoimisto Aarre Oy. Honkasuon Aarreaitat.

<https://www.aarre.pro/projektit/honkasuon-aarreaitat>

Riksantikvarieämbet <https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/>

RYHTI-hanke www.rytj.fi

Sanastokeskus. Rakennusperinnön suojelun käsitteitä.

https://sanastokeskus.fi/suomi.fi/rakennusperinnon_suojelun_kasitteita/kulttuuriymparisto.svg

Senaatti-kiinteistöt, kulttuuriperintökohteet. <https://www.senaatti.fi/valtion-kiinteistot/kulttuuriperintomme/>

Senaatti-kiinteistöt, palvelut kunnille. <https://www.senaatti.fi/palvelut-kunnille/>

Suoja ry. www.suoja-ry.fi

Suomen Kotiseutuliitto. Jokaisen oma ympäristö JOY 2010.

<https://kotiseutuliitto.fi/toiminta/hankkeet/hankearkisto/joy-kulttuuriymparistokampanja-2010/>

Suomen Kotiseutuliitto. Seurantalojen korjausavustus.

<https://kotiseutuliitto.fi/seurantalot/seurantalojen-korjausavustus/>

Valtioneuvoston hankeikkuna. Alueidenkäyttölaki.

<https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=YM057:00/2023>

Yle uutisten hakupalvelu. www.haku.yle.fi

Ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Suojelu- ja tutkimusohjelmat.

<https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/luonnon-monimuotoisuus/suojelu-ja-tutkimusohjelmat>

Ympäristöministeriö. Maankäytön, asumisen ja liikenteen sopimukset.

<https://ym.fi/maankayton-asumisen-ja-liikenteen-sopimukset>

Ympäristöministeriö. Rakentamisen kiertotalous. <https://ym.fi/rakentamisen-kiertotalous>

Ympäristöministeriö. Vähähiilisen rakentamisen tiekartta.

<https://ym.fi/vahahiilisen-rakentamisen-tiekartta>

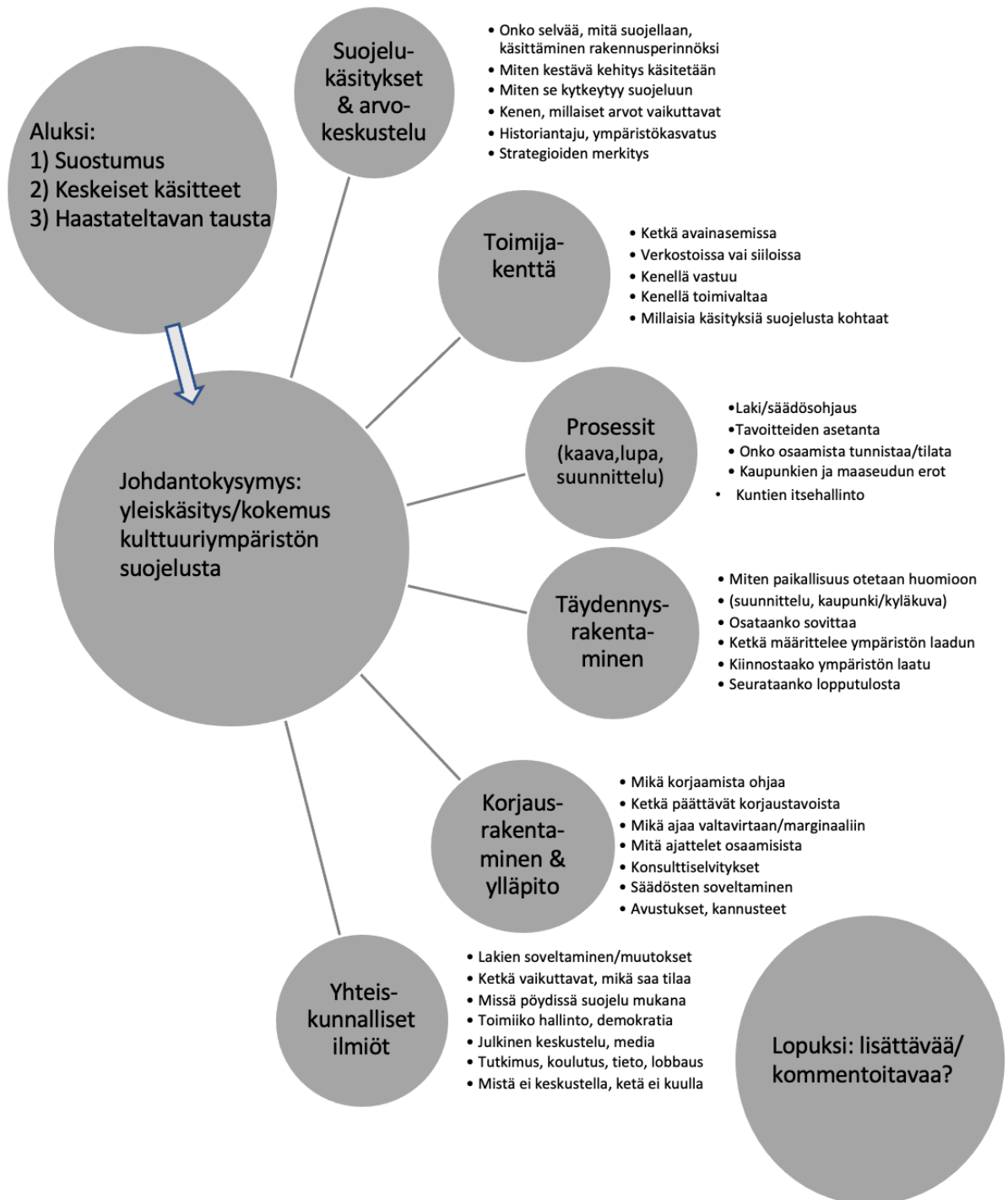
Suulliset tiedonannot

Puhelinkeskustelu 16.1.2020. Sakari Himanen/Hila Arkkitehdit Oy

Puhelinkeskustelu 21.7.2023. Tomi Miettinen/Senaatti-kiinteistöt.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelurunko

Liite 2: Tiedote tutkimuksesta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

MUSIIKIN, TAITEEN JA
KULTTUURIN TUTKIMUKSEN
LAITOS

15.9.2022

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

1. Pyyntö osallistua tutkimukseen

Sinua pyydetään haastateltavaksi museologian väitöskirjatutkimukseen *Suojelun tila rakennetun ympäristön kestävä kehityksen tavoitteissa*, jossa tutkitaan kulttuuriympäristön- ja rakennussuojelun tilaa suhteessa kulttuuriperinnön vaalimiselle asetettuihin tavoitteisiin etenkin kestävä kehityksen näkökulmasta. *Tilalla* tarkoitetaan sekä nykytilaa että eräänlaista liikku-matilaa tai asemaa rakennetun ympäristön kentällä ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tutkimuksessa käsitellään myös asiantilan taustoja ja kehityskulkuja sekä eri toimijoiden vaikutusmahdollisuuksia ja valtakysymyksiä.

Sinua pyydetään haastateltavaksi tutkimukseen, koska toimit tai olet toiminut kulttuuriympäristöön, rakennussuojeluun ja/tai kestävään kehitykseen linkittyvissä tehtävissä tai aiheen muuna asiantuntijana. Mukaan pyydetään yhteensä 15–20 haastateltavaa.

Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja siihen osallistumista. Liitteessä on kerrottu henkilötietojesi käsittelystä.

Tämä on yksittäinen tutkimus, eikä Sinuun oteta tutkimuksen valmistuttua uudestaan yhteyttä. Tutkimuksen ollessa kesken, Sinuun voidaan kuitenkin ottaa yhteyttä mahdollisissa myöhemmin esiin nousevissa tarkentavissa lisäkysymyksissä, mikäli annat yhteydenottoon suostumuksesi.

2. Vapaaehtoisuus

Tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää osallistumisen tai peruuttaa jo antamasi suostumuksen syytä ilmoittamatta milloin tahansa tutkimuksen aikana. Tästä ei aiheudu sinulle kielteisiä seurauksia.

Keskeyttäessäsi tutkimukseen osallistumisesi tai peruuttaessasi antamasi suostumuksen, sinusta siihen mennessä kerättyjä henkilötietoja, näytteitä ja muita tietoja käytetään osana tutkimusaineistoa, kun se on välttämätöntä tutkimustulosten varmistamiseksi.

3. Tutkimuksen kulku

Tutkimuksen aineistonkeruu on kaksivaiheinen. Ensimmäinen aineistonkeruu on kohdistunut ajankohtaisiin media-artikkeleihin. Nyt käsillä oleva toinen aineistonkeruu tapahtuu haastatteluin ja pohjautuu osin ensimmäisen aineistonkeruun tutkimuslöydöksiin.

Haastattelu on vuorovaikutteinen asiantuntijahaastattelu, jossa käsiteltävät aihepiirit ovat ennakkoon määritellyjä. Samat aihepiirit käsitellään kaikkien haastateltavien kanssa, mutta eri teemojen käsittelyn laajuus voi vaihdella haastateltavien välillä.

Haastattelut toteutetaan syksyn 2022 aikana joko kasvotusten tai etäyhteydellä, ja tallennetaan äänitteinä. Haastatteluun varataan aikaa noin puolitoista–kaksi tuntia.

4. Tutkimuksesta mahdollisesti aiheutuvat hyödyt

Tutkimukseen osallistumisesta ei ole tutkittavalle itselleen suoraa hyötyä. Tutkimuksen tieteellinen ja yhteiskunnallinen hyöty liittyy tiedon lisääntymiseen kulttuuriympäristön ja rakennus-suojelun tilasta.

5. Tutkimuksesta mahdollisesti aiheutuvat riskit, haitat ja epämukavuudet sekä niihin varautuminen

Koska tutkimukseen osallistuminen ei ole anonyymia, haastattelussa esitetyt huomiot ja näkemykset voivat olla tunnistettavissa. Tutkijan varautumiseen kuuluu noudattaa aineistojen analysoinnissa ja julkaisemisessa tutkimuseettisiä käytänteitä.

6. Tutkimuksen kustannukset ja korvaukset tutkittavalle sekä tutkimuksen rahoitus

Tutkimukseen osallistumisesta ei makseta palkkiota. Tutkimuksella ei ole ulkopuolisia rahoittajia.

7. Tutkimustuloksista tiedottaminen ja tutkimustulokset

Tutkimuksesta valmistuu väitöskirja. Tutkittavan nimi julkaistaan väitöskirjassa tutkimusta varten haastateltuna. Tutkimustulosten kannalta on olennaista, että tiedetään, ketä asiantuntijoita tutkimuksessa on haastateltu.

8. Tutkittavien vakuutusturva

Jyväskylän yliopiston henkilökunta ja toiminta on vakuutettu. Jyväskylän yliopiston vakuutukset eivät kata tilannetta, jossa tutkittava vastaa kyselyyn tai haastatteluun kotona (etänä). Jyväskylän yliopiston vakuutukset eivät ole voimassa, jos tutkittavan kotikunta ei ole Suomessa.

9. Lisätietojen antajan yhteystiedot

väitöskirjatutkija Reetta Nousiainen
(puhelinnumero)
(sähköpostiosoite)

Liite 3: Tietosuojailmoitus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

MUSIIKIN, TAITEEN JA
KULTTUURIN TUTKIMUKSEN
LAITOS

TIETOSUOJAILMOITUS

15.9.2022

Olet osallistumassa tieteelliseen tutkimukseen. Tässä tietosuojailmoituksessa sinulle kerrotaan henkilötietojesi käsittelystä osana tutkimusta. Sinulla on lain mukaan oikeus saada nämä tiedot.

1. Rekisterinpitäjä

Rekisterinpitäjä vastaa henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta tutkimuksessa. Tämän tutkimuksen rekisterinpitäjä on:

väitöskirjatutkija Reetta Nousiainen
(puhelinumero)
(sähköpostiosoite)

Työnohjaajat:
yliopistonopettaja Helena Lonkila (sähköpostiosoite)
tutkijatohtori Katja Mäkinen (sähköpostiosoite)
professori emeritus Janne Vilkuna (sähköpostiosoite)

2. Henkilötietojen käsittelijä(t)

Henkilötietojen käsittelijällä tarkoitetaan tahoja, jotka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun ja sen antamien ohjeiden mukaisesti. Tutkimuksen toteutuksen aikana rekisterinpitäjä voi käyttää henkilötietojen käsittelijöitä, joita ei pystytä nimeämään etukäteen. Käsittelijöiden kanssa tehdään aina tarvittavat sopimukset ja niiden soveltuvuus henkilötietojen tietoturvaan käsittelemiseen arvioidaan ennen sopimuksen tekoa. Rekisteröityä informoidaan käsittelijän käyttämisestä erikseen, jos muutos on merkittävä rekisteröidyn näkökulmasta.

Tutkimustiedon oikeellisuuden varmistamiseksi rekisterinpitäjä voi antaa tietoja käsiteltäväksi (ensisijaisesti ilman suoria tunnistetietoja) ns. tutkimuksen monitorijalle tai verifioijalle määräajalle, mikäli tämä on välttämätöntä. Nämä toimivat tutkimushenkilöstön valvonnan ja heidän kanssaan tehdään tietojenkäsittelysopimukset.

3. Henkilötietojen muu luovuttaminen tutkimuksen aikana

Tietojasi käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille.

4. Tutkimuksessa ”Suojelun tila rakennetun ympäristön kestävä kehityksen tavoitteissa” käsiteltävät henkilötiedot

Henkilötietojasi käsitellään tiedotteessa kuvattua tutkimustarkoitusta varten. Tutkimuksessa Sinusta kerätään seuraavia henkilötietoja: nimi, äänitallenne, haastattelumuistiinpanot. Tieto-

jen kerääminen perustuu tutkimussuunnitelmaan. Tutkimuksessa ei käsitellä erityisiä henkilötietoryhmiä.

5. Henkilötietojen käsittelyn oikeudellinen peruste tieteellisessä tutkimuksessa

Yleisen edun mukainen tieteellinen tutkimus (tietosuoja-asetuksen artikla 6.1.e, erityiset henkilötietoryhmät 9.2.j)

6. Henkilötietojen siirto EU/ETA ulkopuolelle

Tutkimuksessa tietojasi ei siirretä EU/ETA -alueen ulkopuolelle.

7. Henkilötietojen suojaaminen

Henkilötietojen käsittely tässä tutkimuksessa perustuu asianmukaiseen tutkimussuunnitelmaan ja tutkimuksella on vastuuhenkilö. Tutkimuksen rekisteriin tallennetaan vain tutkimuksen tarkoituksen kannalta välttämättömiä tietoja.

Tunnistettavuuden poistaminen

Aineisto analysoidaan suurin tunnistetiedoin, koska tulosten kannalta on olennaista, että tiedetään, kuka asiantuntija on ollut haastateltavana.

Tutkimuksessa käsiteltävät henkilötiedot suojataan

käyttäjätunnuksella salasanalla

Tutkija on suorittanut tietosuoja- ja tietoturvakoulutukset

Kyllä

8. HENKILÖTIETOJEN KÄSITTELY TUTKIMUKSEN PÄÄTTYMISEN JÄLKEEN

Tutkimusrekisteri arkistoidaan tunnistetiedoin eli sisältäen henkilötietoja tutkimuksen päätyttyä arviolta 12/2023 alkaen. Aineistoa ei luovuteta ulkopuolelle, vaan säilötään tutkijan omaan arkistoon tunnistusteellisenä esim. mahdollista jatkotutkimusta varten.

9. Rekisteröidyn oikeudet

Oikeus saada pääsy tietoihin (tietosuoja-asetuksen 15 artikla)

Sinulla on oikeus saada tieto siitä, käsitelläänkö henkilötietojasi ja mitä henkilötietojasi käsitellään. Voit myös halutessasi pyytää jäljennöksen käsiteltävistä henkilötiedoista.

Oikeus tietojen oikaisemiseen (tietosuoja-asetuksen 16 artikla)

Jos käsiteltävissä henkilötiedoissasi on epätarkkuuksia tai virheitä, sinulla on oikeus pyytää niiden oikaisua tai täydennystä.

Oikeus tietojen poistamiseen (tietosuoja-asetuksen 17 artikla)

Sinulla on oikeus vaatia henkilötietojesi poistamista tietyissä tapauksissa. Oikeutta tietojen poistamiseen ei kuitenkaan ole, jos tietojen poistaminen estää tai vaikeuttaa suuresti käsittelyn tarkoituksen toteutumista tieteellisessä tutkimuksessa.

Oikeus käsittelyn rajoittamiseen (tietosuoja-asetuksen 18 artikla)

Sinulla on oikeus henkilötietojesi käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa kuten, jos kiistät henkilötietojesi paikkansapitävyyden.

Vastustamisoikeus (tietosuoja-asetuksen 21 artikla)

Sinulla on oikeus vastustaa henkilötietojesi käsittelyä, jos käsittely perustuu yleiseen etuun tai oikeutettuun etuun. Tällöin rekisterinpitäjä ei voi käsitellä henkilötietojasi, paitsi jos se voi osoittaa, että käsittelyyn on olemassa huomattavan tärkeä ja perusteltu syy, joka syytä jättää oikeutesi.

Oikeuksista poikkeaminen

Tässä kuvatuista oikeuksista saatetaan tietyissä yksittäistapauksissa poiketa tietosuoja-asetuksessa ja Suomen tietosuojalaissa säädettyillä perusteilla siltä osin, kuin oikeudet estävät tieteellisen tai historiallisen tutkimustarkoituksen tai tilastollisen tarkoituksen saavuttamisen tai vaikeuttavat sitä suuresti. Tarvetta poiketa oikeuksista arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Oikeuksista voidaan poiketa myös jos rekisteröityä ei pystytä tai ei enää pystytä tunnistamaan.

Profilointi ja automatisoitu päätöksenteko

Tutkimuksessa henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon. Tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyn tarkoituksena ei ole henkilökohtaisten ominaisuuksiesi arviointi, ts. profilointi vaan henkilötietojasi ja ominaisuuksia arvioidaan laajemman tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta.

Rekisteröidyn oikeuksien toteuttaminen

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista, voit olla yhteydessä yliopiston tietosuojavastaavaan. Kaikki oikeuksien toteuttamista koskevat pyynnöt toimitetaan Jyväskylän yliopiston kirjaamoon. Kirjaamo ja arkisto, PL 35 (C), 40014 Jyväskylän yliopisto, puh. 040 805 3472, e-mail: kirjaamo(at)jyu.fi. Käyntiosoite: Seminaarinkatu 15 C-rakennus (Yliopiston päärakennus, 1. krs), huone C 140.

Tietoturvaloukkauksesta tai sen epäilystä ilmoittaminen Jyväskylän yliopistolle <https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuojailmoitus/ilmoita-tietoturvaloukkauksesta>

Sinulla on oikeus tehdä valitus erityisesti vakinaisen asuin- tai työpaikkasi sijainnin mukaiselle valvontaviranomaiselle, mikäli katsot, että henkilötietojen käsittelyssä rikotaan EU:n yleistä tietosuoja-asetusta (EU) 2016/679. Suomessa valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.

Tietosuojavaltuutetun toimiston ajantasaiset yhteystiedot: <https://tietosuoja.fi/etusivu>

Liite 4: Suostumus osallistua tieteelliseen tutkimukseen -lomake

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Suojelun tila rakennetun ympäristön kestävä kehityksen tavoitteissa

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa syytä kertomatta keskeyttää osallistumiseni tutkimukseen tai peruuttaa antamani suostumuksen. Keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttämiseen asti minusta kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut tiedotteen tutkittavalle sekä tietosuojailmoituksen, ja minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkijalle tarkentavia kysymyksiä, joten olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä.

Antamalla suostumukseni osallistua tähän tutkimukseen tutkittavana hyväksyn,

- että minulta kerätään tietoa tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen ja
- että minulta kerättyjä henkilötietoja kerätään, käytetään ja käsitellään tietosuojailmoituksessa kuvatun mukaisesti.

Lisäksi, antamalla suostumukseni osallistua tähän tutkimukseen tutkittavana:

Suostun siihen, että nimeni voidaan julkaista väitöskirjan yhteydessä.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot, olen harkinnut edellä mainittuja kohtia ja olen päättänyt, että haluan osallistua tutkimukseen.

Vahvistus:

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus, nimenselvennys ja päivämäärä

tai

Olen antanut suostumukseni suullisesti ja tutkija on dokumentoinut sen luotettavalla tavalla.

Yhteystiedot:

väitöskirjatutkija
Reetta Nousiainen
(sähköpostiosoite)
(puhelinnumero)

Paperista tai taltioitua suostumusta säilytetään tietoturvasyistä, kuten muutakin henkilötietoa.

Liite 5: Haastatellut asiantuntijat

Haastatellut asiantuntijat on esitelty siinä järjestyksessä, jossa haastattelut on toteutettu. Haastattelujärjestys on muodostunut haastateltavien aikataulujen perusteella.

Haastattelu 1: Eeva Aarveaara, TkT, arkkitehti SAFA. Yliopettaja, yhdyskuntasuunnittelun opetustehtävissä LAB-ammattikorkeakoulussa. Mukana tutkimus- ja kehittämishankkeissa ammattikorkeakoulujen TKI-toiminnan kautta. Työuransa alussa toiminut aluearkkitehtinä Keski-Suomessa, ja ollut tekemässä etenkin maaseudulle kulttuuriympäristön kaavoitus- ja kehittämissuunnitelmia sekä korjaussuunnittelua ja kulttuuriympäristöjen inventointeja. Haastateltu 22.9.2022 Lahdessa.

Haastattelu 2: Juho Haavisto, FM, kulttuurihistorioitsija. Yrittäjä, erikoistunut arkkitehtuuriin ja kaupunkitutkimukseen, toteuttaa kulttuuriympäristöselvityksiä ja toimii arkkitehtuurin valokuvaajana. Työskennellyt aiemmin eri kulttuuriperintöorganisaatioissa. Kotikaupungissaan aktiivinen kansalainen kaupunkisuunnittelun ja arkkitehtuurin historian parissa. Haastateltu 11.10.2022 Riihimäellä.

Haastattelu 3: Tuija Mikkonen, FT, taidehistorioitsija, ekonomi. Ympäristöneuvos ympäristöministeriössä, työtehtävinä kulttuuriympäristöalan kehittäminen ja ohjaus. Aikaisemmin työskennellyt Museovirastossa ja aiemmalla työurallaan ekonomin työtehtävissä. Haastateltu 14.10.2022 Teamsissa.

Haastattelu 4: Pekka Piiparinen, FM, historioitsija. Kulttuuriympäristöasioista vastaava maankäyttöasiantuntija Pohjois-Karjalan ELY-keskuksessa. Aiemmin työuralla toiminut Outokummun kaivosmuseon johtajana sekä toiminut freelancerina laatien mm. rakennusperintöselvityksiä kaavahankkeisiin, kirjoittanut asiantuntija-artikkeleita ja tietokirjoja. Haastateltu 18.10.2022 Teamsissa.

Haastattelu 5: Tero Vanhanen, arkkitehti SAFA. Työurallaan toiminut kaupunkisuunnittelu- ja kaavoitustehtävissä Lahdessa, suunnittelupäällikkönä konsulttiyhtiö FCG:lla, kehitysjohtajana rakennusosalalla mm. VVO-konsernilla ja Hartela-konsernilla, nyt rakennusyhtiö Firassa ilmiörakentajan (*phenomenon creator*) tittelillä. Toimii puhujana (*keynote speaker*) Suomessa ja kansainvälisesti. Haastateltu 19.10.2022 Teamsissa.

Haastattelu 6: Timo Hintsanen, arkkitehti SAFA. Toimii Turun kaupunkisuunnittelujohtajana, pitkä työura kaupunkisuunnittelussa ja sitä ennen myös rakennussuunnittelussa. Mukana järjestötoiminnassa rakennusperintöön liittyen

Bryggman-säätiön hallituksen puheenjohtajana, Paimion parantolan säätiön hallituksessa, Suomen arkkitehtiliitossa. Haastateltu 20.10.2022 Teamsissa.

Haastattelu 7: Ulla Salmela, FT, taidehistorioitsija. Kulttuuriympäristöpalveluiden osastonjohtaja Museovirastossa. Toiminut pitkään Museovirastossa, museoalan kehittämisen ja rakennushistorian osastoilla rakentamisen ja kaupunkisuunnittelun asiantuntijuuden näkökulmasta muun muassa lausunotyössä. Mukana kansainvälisessä kulttuuriperintöpolitiikan yhteistyössä Euroopan neuvostossa ja Itämeren alueen yhteistyössä. Haastateltu 24.10.2022 Teamsissa.

Haastattelu 8: Minna Aarnio, arkkitehti SAFA. Yrittäjä Rakennusasiaintoimisto Aarre Oy:ssä, joka on erikoistunut säästävään korjausrakentamiseen ja hiilinegatiiviseen uudisrakentamiseen. Toiminut työurallaan useassa kunnassa virassa muun muassa teknisenä johtajana, kaupunginarkkitehtina, kiinteistökehittämispäällikkönä sekä Senaatti-kiinteistöillä kiinteistökehitystehtävissä. Kokemusta myös Helsingin kaupunginmuseon rakennustutkijana, Helsingin seurakuntayhtymän arkkitehtina ja Vahasen insinööritoimiston asiantuntijatehtävissä. Haastateltu 27.10.2022 Helsingissä.

Haastattelu 9: Paavo Järvensivu, KTT. Toimii monitieteisessä BIOS-tutkimusyksikössä taloustieteen ja ympäristön tutkimuksen kulttuuristen kysymysten näkökulmista ja ekologisen jälleenrakennuksen aloitteen parissa. Toiminut myös tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteyttä edistävässä Mustarinda-seurassa. Haastateltu 1.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 10: Liisa Nummelin, FM, kansatieteilijä, taidehistorioitsija. Toiminut pääosan työurastaan rakennustutkijana Satakunnan museossa eläkkeelle jäämiseensä kesällä 2022 saakka. Satakunnan museon rakennustutkijan virka on perustettu 1980-luvun lopulla valtionavun turvin, 1990-luvun puolivälistä lähtien voimassa on ollut yhteistyösopimus Museoviraston kanssa viranomaistehävien hoitamisesta maakuntamuseona ja 2020 alusta lähtien toiminut alueellisena vastuumuseona. Toiminut projektipäällikkönä EU-rahoitteisissa hankkeissa liittyen Satakunnan rakennusperintöön ja kulttuuriympäristöön. Työkokemusta myös monista tutkimushankkeista, inventoinneista, toimittanut useita julkaisuja. Haastateltu 3.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 11: Lauri Jääskeläinen, juristi, varatuomari. Toiminut pääosan työurastaan Helsingin rakennusvalvonnassa, jossa toimi pitkään viraston päällikkönä. Työkokemusta myös korkeimmasta hallinto-oikeudesta, jossa toiminut esittelijänä ja yhden syyskauden tuomarina. Opettanut juridiikkaa teknisessä korkeakoulussa. Jäänyt 2022 vaihteessa eläkkeelle ympäristöministeriöstä, jossa toimi viimeiset kuusi vuotta maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksen erityisasiantuntijana. Ollut mukana valmistelemissa jo 2000 voimaantullut MRL:ia ja kirjoittamassa lain kommentaariteosta. Toiminut Rakennustarkastusyhdistyk-

sessä ja Rakennettu ympäristö -lehden päätoimittajana. Haastateltu 11.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 12: Julia Virtanen, rakennusarkkitehti. Toiminut 1980-luvun lopulta saakka kaavoitustehtävissä, 2000-luvun alkupuolelta lähtien myös teknisen johtajan ja kehittämisjohtajan tehtävissä useassa keskisuomalaisessa kunnassa ja kaupungissa. 2020 lähtien Mänttä-Vilppulan kaupunkisuunnittelupäällikkönä ja teknisen johtajan viransijaisena. Haastateltu 16.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 13: Kati Pitkänen, FT, yhteiskuntamaantieteilijä. Vapaa-ajan asumisen maantieteen dosentti. Työskentelee Suomen ympäristökeskus SYKE:ssä erikoistutkijana vapaa-ajan asumiseen, maaseudun tutkimukseen, monipaikkaisuuteen ja kiertotalouteen liittyvissä hankkeissa. Haastateltu 17.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 14: Henna Helander, arkkitehti SAFA. Työskentelee Helsingin kaupungin johtavana asiantuntijana, aiemmin yliarkkitehtina. Kokemusta suunnittelutehtävistä kotimaassa ja kansainvälisesti eri arkkitehtitoimistoissa, työskennellyt myös Turun kaavoituksessa sekä Helsingin kaupungin asuntorakennuttaja ATT:lla. Arkkitehtiliitto SAFAn puheenjohtaja. Mukana myös Alvar Aalto Säätiössä ja Paimion Parantolassa. Haastateltu 22.11.2022 Helsingissä.

Haastattelu 15: Reko Korhonen, ympäristöoikeuden juristi. Työskentelee ympäristöministeriössä erityisasiantuntijana muun muassa rakennusperintöön liittyvän lainsäädännön parissa. Työkokemusta myös Helsingin kaupungin kiinteistövirastosta. Haastateltu 24.11.2022 Teamsissa.

Haastattelu 16: Mika Varpio, maisema-arkkitehti. Yksityisyrittäjä, oma suunnittelutoimisto. Porvoon kaupunginvaltuutettu ja kaupunkikehityslautakunnan jäsen. Pyrkii edistämään rakennetun kulttuuriympäristön ja lähiluonnon huomioimista kaupunkisuunnittelussa. Haastateltu 28.11.2022 Porvoossa.

Haastattelu 17: Petri Yrjö-Koskinen. Kiinteistökehittäjä, toimitusjohtaja yhtiössään Y-K Oy Finland. Aiemmalla työuralla toiminut maanrakennusliikkeen toimitusjohtajana ja varainhoitopankkiiriliikkeessä, koulutustausta yksityisoikeudesta. Kiinteistöjen pariin päätyi hankittuaan ensimmäisen kiinteistön harrastuksena. Viimeiset 12 vuotta työskennellyt päätoimisesti kiinteistökehityksen parissa. Erikoistunut pääasiassa eri ikäisiin rakennusperintökohteisiin, omistuksiin kuuluu kiinteistöjä 1860–2000-luvuilta. Haastateltu 30.11.2022 Hämeenlinnassa.

Haastattelu 18: Maija Kerko, FM, uskontotieteilijä. Tietokirjailija. Laatii tietokirjaa Helsingin Lapinlahden mielisairaalan alueen kansalaisaktiivisuuden historiasta ja paikan merkityksistä. Osallistunut itsekin kansalaisaktiivisuuteen Lapinlahden puolesta 2020. Haastateltu 9.12.2022 Teamsissa.

Haastattelu 19: Lasse Majuri, arkkitehti SAFA. Työskentelee Suomen Kotiseutu-liitossa rakennustutkijana ja neuvonta-arkkitehtina seurantalojen korjausneuvonnan parissa. Aiemmin työskennellyt 10 vuoden ajan kaavoitustehtävien parissa: kaupunkisuunnittelijana Akaassa sekä kulttuuriympäristöasioista vastaavana arkkitehtina Pirkanmaan liitossa, laatinut myös maakuntakaavan rakennuskulttuuriselvityksen. Haastateltu 14.12.2022 Tampereella.

Haastattelu 20: Mari Holopainen, KTM, tuotantotalouden väitöskirjatutkija. Kansanedustaja ja kaupunginvaltuutettu Helsingissä, jossa toiminut myös kaupunkisuunnittelulautakunnassa. Toiminut myös Uudenmaan liiton maakuntavaltuustossa. Rakennusperinnön, kulttuuriympäristön ja kaupunkiluonnon puolestapuhuja. Työskennellyt aiemmin Aalto-yliopistossa eri tutkimushankkeissa. Haastateltu 4.1.2023 Teamsissa.